İstanbullu Bulgarlar ve Eski İstanbul

Geçmişten Günümüze
Osmanlı Bakiyesi
Bulgarlar
Üzerine Bir Araştırma
1800 - 2000

Georgi P. Kostandov

KREATİF

Georgi P. Kostandov

İstanbullu Bulgarlar ve Eski İstanbul

Geçmişten Günümüze
Osmanlı Bakiyesi
Bulgarlar
Üzerine Bir Araştırma
1800 - 2000

•

Bulgar Cemaatine
Mensup Bir Eğitimciden
Hatıralar, İzlenimler
ve
Kişisel Değerlendirmeler

•

KREATİF

İstanbullu Bulgarlar ve Eski İstanbul • Georgi P. Kostandov
Geçmişten Günümüze Osmanlı Bakiyesi Bulgarlar Üzerine Bir Araştırma
1800 - 2000
© 2011

Sanat Dükkanı Yayıncılık Adına Sahibi
Şenay Varlıoğlu Akdamar

Genel Yayın Yönetmeni
Vedat Akdamar

Yayına Hazırlayan ve Grafik Tasarım
Ayşegül İzer

Birinci Basım: Nisan 2011

Baskı ve Cilt
Estet Matbaa
Davutpaşa 4. Zer. San. Sit. 16/26
Topkapı-İstanbul
Tel: 0212 565 17 74

Tüm hakları saklıdır.

Bu yayının hiçbir bölümü yazarın ve yayıncıların ön izni olmadan, fotokopi, kayıt, her türlü bilgi saklama ve bilgi çekim sistemi de dahil olmak üzere, elektronik ya da mekanik hiçbir yolla ya da hiçbir biçimde çoğaltılamaz ya da yayınlanamaz.

•

Bu araştırma
Manastır sancağı, Kesriye kazası,
Zagoriçeni köyü'nden
büyük dedem Georgi ve büyük
babaannem Yana'ya
ithaf edilmiştir.

Ruhları sonsuza kadar,
huzur içinde olsun!

Georgi P. Kostandov

•

KREATİF

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / 7

GİRİŞ - *İtalyan Liselilere Veda* / 11

BÖLÜM I

Osmanlı İmparatorluğu'nun Başkenti İstanbul ve Bulgarlar 18. ve 19. Yüzyıllarda İstanbul'a Yerleşmeye Başlayan Bulgarların Sosyal Yapıları ve Özellikleri / 23

1393 -1849 Dönemi
Bağımsız Bir Kurum Olarak Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin Kuruluşunu Amaçlayan Çalışmalar / 33

1849 -1872 Dönemi
Bağımsız Bulgar Ekzarhanesi' nin Kuruluşu ve Fener Rum Patrikhanesi Tarafından Aforoz Edilmesi / 57

1872 -1878 Dönemi
Bulgar Cemaatinin Bulgar Ekzarhanesi Tarafından Temsil Edilmesi - Ekzarh I. Antim / 73

1878 -1903 Dönemi
Ekzarh I. Yosif'in Entelektüel Kişiliği ve "Milletbaşı" Sıfatıyla Osmanlı Tebaası Bulgarlara Yönelik Ruhani ve Kurumsal Hizmetleri / 79

Bulgaristan Prensliği Dışında, Makedonya, Batı ve Doğu Trakya'da Yaşayan Bulgarların Dini, Kültürel ve Sosyal İhtiyaçlarının Karşılanması İçin Yapılan Çalışmalar / 83

Ekzarh I. Yosif'in İstanbul'daki Çalışmaları ve Bulgar Cemaatine Kazandırdığı Eserler:
Sveti Stefan Bulgar Ortodoks Kilisesi / 90
Bulgar Ruhban Okulu / 93
Evlogi Georgiev Bulgar Hastanesi / 94
Ekzarh Yosif I. Bulgar İlk ve Ortaokulu / 99
Eski Ekzarhane Binası - Ortaköy / 100

Yeni Ekzarhane Binası ve
Sveti İvan Rilski Bulgar Ortodoks Kilisesi / 101

Bulgar Ortodoks Mezarlığı ve Sveti Dimitar Kilisesi / 101

Makedonya Meselesi
Geçmişte, Kozmopolit Osmanlı Toplumunu Oluşturmuş
Uluslardan Biri Olarak Bulgarlar ve 1903 İsyanı / 106

1903 -1913 Dönemi
İkinci Meşrutiyetin İlânı ve Balkan Savaşları / 135

1913 -1923 Dönemi
Bulgar Cemaatinin, Balkan Savaşları'ndan Sonraki Durumu
Bulgar Ekzarhanesi'nin Sofya'ya Nakli ve Yarattığı Sonuçlar / 143

1923 -1950 Dönemi
Lozan Antlaşması Hükümlerine Göre Bulgar Cemaati / 157
Varlık Vergisi Uygulamaları / 174

Aforoz (Shizma) Kararının Kaldırılması
ve Ekzarhane Temsilciliği'nin Lâğvedilmesi / 176

Ekzarhane'ye Ait Mülkler ve Bulgar Hastanesi ile
İlgili Gelişmeler / 177

BÖLÜM II

1950 -1975 Dönemi
20. Yüzyılın Ortalarında İstanbul'un "Sur İçi" Bölümü
ve Beyoğlu... Hatıralar ve Kişisel Değerlendirmeler / 191

Ekzarh Yosif I. Bulgar İlk ve Ortaokulu
Aksaray -Taksim Tramvay Hattı ve Geçmiş Dönemin
İstiklâl Caddesi ile İlgili Karşılaştırmalı İzlenimler / 202

İstanbullu Bulgar Sütçüler ve Muhallebiciler / 219
Taksim, Bahçekapı, Sirkeci, Sultanahmet, Beyazıt,
Fatih, Edirnekapı Tramvay Hattı / 224

İstanbul'un Eski Ticaret Merkezi
Sirkeci, Eminönü, Unkapanı Hattı ve Çevresi / 235
Büyük Postane Çevresi ve Bâb-ı Âlî Yokuşu / 246
Bakırcılar, Mercan, Kapalıçarşı, Mahmutpaşa Yokuşu / 252
Baba Mesleği İşkembeciliğin İncelikleri, Hatıralar / 265

Geçmişte Kalmış Dini Bayram ziyaretleri,
Bayram Kutlamaları ve Sonrası, Eski Kumkapı / 279

Balıklı Mezarlığı, Hürriyet Tepesi ve Bomonti Bira Bahçesi / 285
Yazları Ailece Gidilen Yerler: Büyükada ve Aya Yorgi Manastırı / 290
Boğaz Gezileri: Sarıyer'de Hünkâr Suyu, Çırçır Suyu,
Sultan Suyu, Göksu, Küçüksu Çayırı ve Diğerleri / 298
Eski İstanbul'un Sahilleri ve Plâjları / 304
6-7 Eylül Olayları ve İstanbullu Bulgarlar / 310

1964 Kıbrıs Olayları - Sınır Dışı Uygulamasına Tabi Tutulan
Rum ve Bulgar Asıllı Yunanistan Vatandaşları / 322

50'li Yıllarda İstanbul'da Özel Yabancı Okullar / 325
Boğazkesen Yokuşu ve Tophane... Hatıralar / 329
60'lı ve 70'li Yıllarda Beyoğlu / 337

1975 - 2000 Dönemi
20. Yüzyılın Son Çeyreğinde Bulgar Cemaati
ve Bulgar Ortodoks Kilisesiyle İlgili Gelişmeler / 340

İstanbullu Bulgarların Bugünü ve Yarını / 357

Dini Terimlerle İlgili Açıklamalar / 363

Kaynaklar / 364

ÖNSÖZ

Eski nesil bazı aydınlara göre Batı ülkelerinde serbest meslek sahipleri, sanatçılar ve özellikle, önemli görevlerde bulunmuş bürokratlar, hatıralarını yazmak gibi bir alışkanlık geliştirmişlerdir. İlk anda önemsiz, belki de gereksiz gibi görünen, çoğu zaman amatörce ele alınmış bu yazı denemelerinin aslında, kişisel birikimin aktarımı ve ihtiyacı olanlara, birtakım verilerin sağlanması açısından, yabana atılmaması gereken bir işlevi vardır.

Geçmiş asırlarda çeşitli ülkelere ait bazı devlet görevlilerinin ve özellikle birtakım gezginlerin, ne kadar objektif oldukları pek de anlaşılmayan mektupları, notları ve raporları, günümüzde çoğu zaman, tarihi belge niteliği taşımaktadır.

1944 yılının başlarında Makedonya kökenli ve Bulgar asıllı bir ailede, bugüne göre, geçen yüzyılın eski İstanbul'unda doğdum. Hep bu kentte yaşadım. Çocukluğumda, geceleri, İstanbul'un çoğu evini aydınlatmış aynalı gaz lâmbalarından, halen kullanılan kablosuz internet bağlantılarıyla mobil telefonlardaki 3 G uygulamalarına kadar, zaman içindeki bütün gelişmeleri gördüm.

Doğduğum kentin, bana yaşattığı güzelliklerin hiç değilse bir bölümünü kendi açımdan değerlendirip başkalarıyla paylaşmamın çok güzel olabileceğini düşünüyorum...

Geçmişte, iki imparatorluğun başkenti konumuyla özel bir üne sahip İstanbul, tarih boyunca, dünyanın her tarafından

gelmiş çeşitli ırk ve dine mensup insanları barındırmıştır. Üç kıtaya yayılmış Osmanlı İmparatorluğu'nu meydana getiren uluslardan biri olan Bulgarlar da, "Padişahın Şehri" (Tsarigrad) adını verdikleri İstanbul'da, kalabalık bir cemaat halinde yaşadılar ve o dönemin sosyo-politik gelişmelerinde, paylarına düşen rolü mevcut imkânlar dâhilinde, iyi oynamaya gayret ettiler.

Bugünkü Bulgaristan'ın yakın tarihinde, İstanbul'un ve İstanbullu Bulgarların yeri, önemli olmanın çok ötesinde, her yönüyle belirleyici ve kurumsal açıdan, temel oluşturucu bir niteliktedir.

Yardımcı olabileceğimi düşündüğüm bir dönemde, uzunca bir süre, Bulgar cemaatini Türkiye'de resmen temsil eden Bulgar Ekzarhlığı Vakfı'nda, Yönetim Kurulu Başkanlığı görevini yürüttüm. Bugünün İstanbulluları tarafından vasıfları ve geçmişi pek bilinmeyen bu çok özel topluluğu, sembolik bir tarzda da olsa tanıtmanın, oldukça ilginç olacağı inancındayım.

Bulgar İlk ve Ortaokulu'yla İtalyan Lisesi'nden mezun olduktan sonra, yüksek öğrenimimi kimya mühendisi olarak tamamladım. Resmen öğretmenlik yapabilmem için ayrıca, Ankara Eğitim Fakültesi'nden eğitim sertifikası aldım. Lisedeki öğrenciliğimden itibaren 45 yıl boyunca, aynı okulda memur, öğretmen yardımcısı, öğretmen ve müdür yardımcısı görevlerinde bulundum.

İstanbul'un özel yabancı okullarından biri olan İtalyan Lisesi'nde, Resim ve Sanat Tarihi dersi, mecburi dersler grubunda yer alır. Temel ve uygulamalı teknik resmin bütün alanlarını kapsayan bu dersle ilgili öğretim programının genel amacı ise şu şekilde tanımlanır: "İnsanlar düşüncelerini, duygularını ve istediklerini yazılı veya sözlü, doğru bir biçimde açıklayabilmek için bu konuda mevcut bazı kuralları öğrenmek zorundadırlar. Resim de aynen yazı gibi, insanın kendisini ifade edebilmesi için, başvurabileceği yöntemlerden biridir."

Sonuç olarak, çizilen her resmin mutlaka sanatsal bir değer taşıması şart değildir; önemli olan, o resmin kurallara uygun tarzda çizilmiş olmasıdır. Resim çizmek konusunda dikkate alınan yukarıdaki kural, kişisel kanaatime göre, yazı yazmak hususunda da aynen geçerlidir.

Yaşamım boyunca edebiyatla, yalnızca okuyucu sıfatıyla ilgilenmeme karşılık, yaptığım öğretmenlik ve yöneticiliğin icabı olarak, çeşitli dillerde, binlerce sayfa yazı yazdım. Dolayısıyla yazdıklarımın herhangi bir değer içerip içermediklerinin takdiri, ilgilenebileceklerini ümit ettiğim, muhtemel okuyuculara ait olacaktır.

İşlediğim konular esas itibariyla, birbirini takip eden iki bölümde ele alınmıştır. Birinci bölüm halen, İstanbul'da yaşamlarını sürdüren Rum, Ermeni, Musevi v.s. azınlıkları gibi, gerçek anlamda "Osmanlı bakiyesi" olan, Bulgar asıllı cemaatimizle ilgili bir araştırmadır.

18. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ortalarına kadar geçen süreyi kapsayan bu bölümde, toplumumuzda büyük saygınlık kazanmış ünlü tarihçilerimizin eserleriyle yine güvenilir bazı Bulgaristan menşeli kaynaklar esas alınarak, her türlü sübjektif iddianın dışında, tamamen somut verilere dayanan, tarafsız bir sunum amaçlanmıştır.

Bir zamanlar, Balkanlar'ın her yanından gelen Bulgarların İstanbul'da meydana getirdikleri Bulgar cemaati, uzun bir süre, Osmanlı döneminde" İstanbul Patrikhanesi" adıyla anılan Fener Rum Patrikhanesi'ne karşı, ruhani alanda bağımsızlık elde etmek için uğraştı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra ise, cemaat, büyük bir çoğunlukla, dönemin Osmanlı Eyaleti konumundaki Makedonya'dan göç edenlerin oluşturdukları, daha farklı bir gruba dönüştü.

Yaşanan tarihsel süreç açısından belirli bir bütünlüğü sağlayıp arz ettikleri iç içeliği ortaya koyabilmek amacıyla, İstanbul'daki cemaatle birlikte, Bulgaristan, Doğu Rumeli ve Makedonya'da cereyan etmiş bazı gelişmeler de, belli bir ölçüde dikkate alındı ve bunların yarattıkları toplumsal sonuçlar, çeşitli açılardan değerlendirildi.

1950'den sonrasını kapsayan ikinci bölümde, esas olarak iki şey amaçlanmıştır: Bir yandan Bulgar cemaatinin içinde ve dışında gelişen bazı olaylarla bu olaylara ilişkin hatıralara yer vermek; diğer yandan ise, günümüzün gençlerine Bulgar cemaatinin de yaşadığı, bir zamanların İstanbul kentini ve oradaki günlük yaşamı tasvir ederek, zaman içinde izlenen değişimi, kişisel bir bakış açısıyla yorumlamak...

Araştırmanın hazırlanması sırasında, kentimizle ilgili özel bilgi ve resim temin eden akraba ve yakınlarım İvan Kostandof, Lilyana Petrof, Aleksandır Kaçarof, Nikola Pogena ve Milko Peçatikov'a, kitabın grafik tasarım ve uygulamalarını gerçekleştiren, İtalyan Lisesi'nin gurur duyduğu mezunu, değerli Ayşegül İzer'e ve araştırmanın yayımlanması konusunda yardımcı olan değerli dostum, okuldaşım Üstün Akmen'e içten duygularla teşekkür ediyorum.

Georgi P. Kostandov
İstanbul, 01 Kasım 2010

GİRİŞ

İtalyan Liselilere Veda

İstanbul İtalyan cemaatinin dâhili kullanımına yönelik "La Gazzetta di Istanbul" adlı Haziran 2009 tarihli aylık bültende ele alınmış çeşitli konular arasında, aşağıdaki cümlelerle başlayan, A. R. imzalı bir de röportaj göze çarpıyordu:
"Addio Cavaliere!" (Elveda Şövalye!) Elli yıl sonra Georgi P. Kostandov Özel İtalyan Lisesi'nden ayrılıyor.

A.R.– Sayın Kostandov, başta İtalya'nın İstanbul Başkonsolosu ve okul müdürü olmak üzere bütün okul mensupları sizi kutlamak istediler! Konuşmanızın son bölümünün Türkçeye çevrilmesi beklenmeden sizin için yapılan büyük tezahürat, okul bahçesini dolduran yüzlerce konuğun aslında, İtalyan Lisesi'nin eski mezunları olduklarını göstermekteydi. Bunun dışında plâketler, hediyeler, resminizi taşıyan tişörtler... Ne zamandan beri İtalyan Lisesi'nde çalışıyorsunuz?

Lisenin İtalyanca-Lâtince öğretmeni A.R.'nin kaleme aldığı röportaj, 24 Mayıs 2009 Pazar günü, lisenin bahçesinde, okul yönetimi ve İtalyan Liseliler Derneği tarafından, 1 Temmuz 2009 tarihinden itibaren yaş haddinden ötürü emekli olmam dolayısıyla, şahsım için düzenlenen kutlama etkinliğiyle ilgiliydi.

1957 yılında İtalyan Lisesi'ne, 13 yaşında bir hazırlık sınıfı öğrencisi olarak girip, orada yaşanan 52 yıl sonra, 65

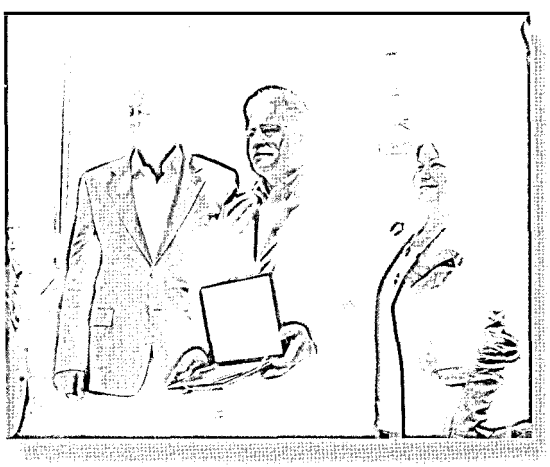
yaşında ak saçlı, emekli bir öğretmen sıfatıyla ayrılmak, çok farklı bir deneyimdir...

Lisemizin eski mezunlarından, değer verdiğim bir arkadaşımızın değerlendirmesine göre, liseyi bitiren bir gencin mezuniyet töreni, yalnız kendisine ve kendi ailesine ait olan tek kutlama anıdır. Önem açısından yine emsalsiz olmakla birlikte, nikâh töreni artık, bir eş ve onun ailesiyle paylaşılır. Başka bir ifade ile nikâh, bir değil iki gencin ve iki ailenin ortak törenidir...

1964 yılında liseyi bitirdikten sonra, üniversiteye gidemeyip aynı yerde çalışmaya devam ettiğim için mezun olma duygusunu pek yaşayamamıştım. Emekliliğim dolayısıyla liseden ayrılmayı bir tür "mezun olmak" şeklinde algılayıp, bu "özel günü" ailem, sınıf arkadaşlarım, meslektaşlarım ve eski öğrencilerimle birlikte kutlamak istedim.

Nisan ayı ortalarında ilgililere duyurulmak üzere İtalyan Liseliler Derneği Yönetim Kurulu'na yazılı bir mesaj yolladım.

Çoğu eski öğrencilerimden oluşan dernek yönetimi internetin sunduğu olanakları en akılcı şekilde kullanarak lisemizin geniş camiasının hatırı sayılır bir bölümüne ulaşabildi ve 24 Mayıs günü düzenlenen kutlama töreni ile geleneksel "Pizza Günü" ne, yüzlerce eski İtalyan liselinin katılımını sağladı.

24 Mayıs 2009 - Törenden bir görüntü

24 Mayıs benim için gerçekten unutulmaz bir gün oldu. İtalya'nın İstanbul Başkonsolosu, lisenin bütün idareci, öğretmen, memur ve görevli kadrosu dışında, sınıf arkadaşlarımın bir bölümü ile eski yeni öğrenciler, beni tebrik etmek için okulumuzun bahçesinde bir araya gelmişlerdi. Başkonsolos Sn. M.R. okul müdürü L.B. ve İtalyan Liseliler Derneği Başkanı Sn. A.O. takdir dolu ifadelerle, öğretmen ve yönetici olarak yıllar boyu verdiğim emek için duydukları minneti belirtip teşekkür ettiler.

Plâketlerin takdiminden sonra, aynı zamanda okul doktorumuz olan eski sınıf arkadaşım L.A. şahsı ve diğer sınıf arkadaşlarımız adına söz alarak bizleri ilgiyle izleyen çok sayıda İtalyan liselilerle diğer konuklara, son derece samimi bir üslûpla 1964 yılında mezun olan sınıfımızı anlatmaya başladı: Birbirimize ne kadar bağlı olduğumuzu, ne kadar iyi ve çalışkan bir sınıf olarak Lise Ticaret bölümünde okuyanları kıskandırdığımızı, özellikle benim, bütün sınıf arkadaşlarımızın sevgi ve saygısını kazanmış, ne kadar iyi bir ağabey, ne kadar iyi bir sınıf başkanı olduğumu vurguladı...

Sonra bütün sınıf arkadaşlarımız adına, ünlü sanatçı Ara Güler' in eski İstanbul'u, yani bizim İstanbul'umuzu, siyah beyaz fotoğraflarla ölümsüzleştirdiği bir albümünü hediye etti.

Resmi teşekkür konuşmalarında doğaları gereği, mecburen yer alan ve hemen fark edilen, şu veya bu ölçüdeki belirli bir şekilselliğin aksine, Dr. L.A.'nın bütünüyle içten gelen, yalın, abartısız sözleri, herkesi duygulandırdı. Yoğun bir alkış koptu...

Aslında sevgili arkadaşımın, "bizleri" iyi tarif edebilmek için, "sınıfımızın" açıklamaya çalıştığı, ayırt edici "hususiyet"i, dikkate değer, çok farklı ve anlamlı bir özellikti.

1960-61 ders yılında, eğitim ve öğretime başlayan 45 kişilik bir 9'uncu sınıftan, 1963-64 ders yılında, mezun olmayı başaran 24 kişilik 12'inci sınıfımızda, etnik köken bakımından Türkler, İtalya'dan geçici görevle gelmiş öğretmen çocukları İtalyanlar, yerli Levanten kökenli İtalyanlar, Ermeniler, Yahudiler ve bunlara ilâveten birer Rum ve Süryani vardı.

Ben de, dini inanç açısından Müslüman, Katolik, Gregoryen Hıristiyan, Musevi, Rum Ortodoks ve Süryani Hıristiyanlardan oluşan bu çok renkli grubun, Doğu Ortodoks Kilisesi'ne bağlı,

Bulgar asıllı, sınıf başkanlarıydım!... Birlikte olduğumuz dört yıl boyunca, sınıfımızda arkadaşlığın, yardımlaşmanın, dayanışmanın, takım ruhunun, karşılıklı sevgi ve saygının en hakikisi gelişti ve her birimizin kalbinde unutulmaz izler bıraktı. Beraberce yaşananlar o kadar güzeldi ki, mezuniyetimizden tam 45 yıl sonra, 9 Ekim 2004 günü bu olayı birlikte kutlamak üzere, İtalya'da Milano yakınlarındaki Garda Gölü'ne yaklaşık 1000 m.'lik yükseklikten bakan büyüleyici bir manzaraya sahip, San Zeno di Montagna adlı yerleşim merkezinde, yeniden bir araya geldik.

Hasretle bir birimize sarıldığımızda, geçen zaman içinde bir şekilde görüşmüş olanlarımız da, hiç görüşmemiş olanlar da "nerede kalmıştık?" duygusu içinde, "kalmış olduğumuz yerden" sohbete devam ettik. Herkes herkesi ismi ve soyadıyla hatırlıyordu. Mukabil eşlerin katılımıyla oluşan yeni birliktelik ise çok ilginçti! Örneğin zamanında 18, 19 yaşlarında iken, İtalya'ya uğurladığımız kız arkadaşlarımıza, bu kadar yıl sonra nasıl olup da "genç kalmayı" başarabildiklerini sorduğumuzda, gülümseyerek, kaç çocuk ve kaç torun sahibi olduklarını anlatmaları ve gururla torunların resimlerini göstermeleri, gerçekten çok hoştu...

Liseden sonra İtalya'da, yüksek öğrenimini kız arkadaşlarımızdan biriyle birlikte tamamlayıp sonradan onunla evlenen, Milanolu iş adamı, Milano'da Türk-İtalyan Dostluk Derneği'nin kurucusu ve eski Başkanı, sınıf arkadaşımız C.Ö. San Zeno' daki buluşmamızdan önce, İtalyan "Corriere Della Sera" ulusal günlük gazetesine bir mektup göndermişti.

Arkadaşımızın, gülümseyerek okuduğumuz yazısında, sınıfımızın etnik aidiyet ve dini inanç açısından farklı yapısıyla, yaklaşık yarım yüzyıl sonra, çeşitli ülkelerden kalkıp bir araya gelmek için ortaya koyduğumuz "müşterek iradeyi" örnek göstererek, Avrupa Birliği içinde, "farklı olana karşı saygılı veya hoşgörülü olma" şeklinde özetlenebilecek, nispeten "yeni" yaklaşımlarla üstünlük taslayan bazı kibirli çevrelere, İstanbul'da her zaman paylaşılmış "insani değerleri" hatırlatması çok yerindeydi.

Yine de, eskiden var olan birtakım erdemlerle paylaşılan bazı değerlerin günümüzdeki durumunu, konunun uzmanlarına bırakarak, geçmişte, sınıf arkadaşlarımızla olan karşılıklı ilişkilerimizin temelinde, bugünün yaygın kullanımıyla "hoşgörü"nün,

"müsamaha"nın veya Batıdan alınmış "tolerans"ın, asla yer almadığını belirtmek istiyorum.

Hoşgörü ve müsamaha gibi kavramların sözlüklerdeki karşılığı bile, "aslında olmaması gereken bir kusuru!..." görmezlikten gelme veya ona göz yummadır... Lâtince kökenli "tolerans" kelimesi ise, daha da beter, "mevcut bir tersliği" taşımak zorunda kalmak, ona tahammül etmek, yani ona katlanmak demektir...

Değişik köken ve dini inanç sahibi sınıf arkadaşlarımızla aramızda var olan, yalnızca ve en saf şekliyle "sevgi" ve "karşılıklı saygı"ydı. Bu kavramlar yerine "müsamaha"yı veya "toleransı" ı uygarlıkla gelişmişliğin temel yaklaşımları olarak ileri sürmek, bence, günümüzün en "ironik" çelişkisidir...

Doktor sınıf arkadaşımızın sevgi dolu konuşması yalnız eski mezun konuklarımızı değil beni de çok duygulandırdı. Okuldaki uzun geçmişimin, bir bakıma en romantik ve güzel bölümünü oluşturan, öğrencilik yıllarımdan kalma çeşitli görüntüler, gözlerimin önünde canlandı:

- İtalyan Lisesi'ne kayıt edilebilmem için babam ve eski Sultanahmet Meydanı'nda, Ayasofya Camii'ne çapraz, Alemdar Karakolu'nun hemen önünden geçen Alemdar Caddesi, yananındaki Yerebatan Caddesi ve onun solundaki Divanyolu Caddesi'nin birbirlerini kestikleri, 60'lı yılların başında, Belediye tarafından istimlâk edilen adada bulunan eski Sultanahmet İşkembecisi... Dükkânın sahibi, yani babamın meslektaşı, İtalyan Lisesi Ticaret Bölümü'nün eski mezunu Yorgo Bey'in, okulun sekreterliğinde, kendi öğretmeni de olmuş, Sinyor G. Ottone ile yaptığı ve saatler sonra, hazırlık sınıfına kabulümle sonuçlanan uzun tartışma...

- Okula başladığım ilk Pazartesi günü, yanlış sınıfa yönlendirildiğim için geri yollanıp derslere bir gün sonra başlamak zorunda kalmam...

- Ortaokulu bitirebilmek için bütün derslerden, bitirme sınavlarına girmemiz...

- Lise yıllarının unutulmaz günleri ve merhum öğretmenlerimiz: Türk Müdür Başyardımcımız ve Coğrafya öğretmenimiz Kemal Ersin; Türkçeyi ve Türk Edebiyatını kendilerine özgü yöntemlerle bizlere öğreten ve sevdiren, ünlü Ziya Gökalp'ın damadı, Ali Nüzhet Göksel; eski İstanbul'un seçkin Beyefendisi, Şair Halit

Fahri Ozansoy; üniversite profesörü iken, başka yerleri görmek için İstanbul'u seçip tesadüfen bize denk gelen, İtalyan Edebiyatı, Felsefe ve Tarih öğretmeni, Krallık dönemi İtalya'sının asil ailelerinden birine mensup, Don Alessandro Pansa!

- Lisede disiplinden sorumlu sınıf başkanı iken, uslu durdukları ve beni hiç üzmedikleri için kendilerine karşı özel bir sempati duyduğum, aralarında Dr. A.'nın da bulunduğu, melek yüzlü arkadaşlarımın zarif siluetleri...

- Lise bitirme sınavlarının sonuçları belli olduktan sonra, okuldan ayrılmak üzere dış merdivenlerden çıkan sınıf arkadaşlarıma, arkalarından son kez bakışım...

Bizi dinleyenlerin alkışları ortalığı inletmeye devam ediyordu. Şahsıma gösterilen sevgi ve takdire teşekkür etme sırası bana gelmişti. Kendiliğinden oluşan etkileyici atmosferde, beni alkışlayanlara o anda hissettiklerimi, İtalyan Lisesi'yle öğrencileri için yapmış olduğum ve bütün o alkışları açıklayan gerçek katkıları anlatmak istedim...

Önemli toplantı veya törenlerde, irticalen konuşmak genellikle çok göz okşayıcıdır; ancak bu tarzı tercih eden konuşmacı, ne kadar usta ve becerikli olursa olsun ya konuşmasını gerekenden fazla uzatır veya kısa kesip, söylemek istediklerinin bir bölümünden vazgeçmek zorunda kalır. Beşinci sırada konuşmam gerektiğini dikkate alarak, mümkün olan en kısa sürede istediğim her şeyi söyleyebilmek için konuşmamın İtalyanca metnini bölüm bölüm kendim okudum, Türkçe tercümesini ise, yine aynı tarzda iki son sınıf öğrencisine okuttum.

Son bölümün Türkçe çevirisi okunmadan, çok büyük bir tezahürat koptu. Başkonsolos, okulun İtalyan müdürü ve diğer İtalyan öğretmenler, şaşkınlık içinde, beni kucaklamak, öpmek ve benimle resim çektirmek üzere sıraya girmeye başlayan yüzlerce eski İtalyan liseliyi izlemek üzere bir kenara çekildiler. Daha sonra büyük bir samimiyet ve biraz da gıpta ederek, böyle bir olaya ilk kez şahit olduklarını itiraf ettiler. İtalyan müdür ise o gün, akşama kadar nasıl oluyor da öğrenciler tarafından bu kadar

sevildiğime, bu kadar popüler olabildiğime akıl erdiremediğini tekrar edip durdu. Kendisine bu ülkenin insanlarını henüz yeteri kadar tanımadığını, zamanla birçok şeyi daha farklı göreceğini, İstanbul'a ağlayarak gelip, gitmesi gerekince, memleketine yine ağlayarak dönen, çok İtalyan tanıdığımı söyledim...

Eski okuldaşlarla kucaklaşıp grup resimleri çektirmek saatlerce sürdü! Haliç'in Balat semtinde bulunan Sv. Stefan Bulgar Ortodoks Kilisesi'ndeki düğün törenimde bile, bu kadar kişi ile öpüşmemiştim. Üstelik düğüne gelenlerin bir bölümü, tamamen "nezaket icabı" gelir. Bana sarılan tanıdıklar ve yüzlerce eski öğrencim ise bunu, beni gerçekten takdir ettikleri için yapıyorlardı. 24 Mayıs 2009 Pazar günü, benim için, evlendiğim ve oğlumun doğumunu öğrendiğim günden sonra, en çok sevinip kendimi gerçekten mutlu hissettiğim, çok özel bir gün oldu...

Bir insanın sağlığında, sevilip sayıldığını görebilmesi olağanüstü güzel bir duygu... Bu duyguyu bana yaşattığı için Tanrıya şükrediyorum!

12 Haziran 2009 Cuma günü lise son sınıfların diploma töreni, aynı günün akşamı ise başarılı öğrencilerimizin ödül töreni yapıldı. Resmi davetliler, şık konuklar, güler yüzlü, mutlu veliler, pırıl pırıl gençler, sevgili çocuklarımıza başarı dileyen konuşmalar, kucaklaşmalar, gözyaşları, hatıra resimleri...

Bir okulun son günü, mezun olanlar için de, orada kalanlar için de yoğun duyguların yaşandığı değişik bir zaman dilimidir. Sevinç ve üzüntü, mutluluk ve burukluk, aynı anda ve iç içe insanın benliğini kaplar. Böyle bir anda en sık yaptığımız, içten veya sesli olarak Tanrıya yönelip, yetiştirdiğimiz çocuklarımızı başarılı kılması ve yollarını açık tutması için dua etmektir. Bu duaların en hakikisi de, karşılıksız emek verip sevebilen, önce anne ve babaların sonra da, çocukların eğitim sürecine katkı sağlayan öğretmenlerindir.

Temmuz başından itibaren emekli olacağım daha önceden duyurulduğu ve bilindiği için, öğrencilere olan katkılarımdan ötürü teşekkür etmek gayesiyle yanıma gelen veliler, bana da sağlıklı ve mutlu bir emeklilik geçirmemi dilediler.

Bu arada dikkatimi çeken, çok büyük bir bölümünün, İstanbul'da kalmayı düşünüp düşünmediğimi, İtalya'ya ne zaman döneceğimi sormalarıydı... Diğer fen dersleriyle birlikte branşım olan Kimya dersi de İtalyanca olarak okutulduğundan, demek ki veliler, seneler boyunca, benim Türkçe bilen bir İtalyan olduğumu zannetmişlerdi! Günün mutluluk dolu kargaşası içinde, böyle olmadığını anlatacak ne vaktim ne de keyfim vardı. Bunu ertelemeyi ve ileride daha kapsamlı bir şekilde açıklamayı düşündüm...

Aslına bakılırsa, toplumumuzda kök salmış, hâkim anlayışa göre insanlar ya Türk'tür ya da Türk değillerse, mutlaka yabancıdırlar. Başka bir seçenek mümkün değildir.

Yaşamım boyunca, bir ölçüde, yaptığım işin de gereği olarak, on binlerce kişi ile konuştum. İsmim söz konusu olmadıkça, hiçbir sorun çıkmadı. İsmim öğrenildiğinde ise benimle konuşanlar, istisnasız, iki enteresan tepkiden birini seçtiler: Ya Türkçeyi nasıl olup da bu kadar iyi konuşabildiğimi vurgulayarak kendilerine göre iltifatta bulundular ya da, bilgiç bir eda ve bıyık altı, muzip bir gülümseme ile konuşma tarzımdan, "yabancı" olduğumun hemen anlaşıldığını ileri sürüp bana, bu hususta mecazen "kül yutmadıklarını" hatırlattılar!

İşin komiği, bunu ileri sürenlere, aslen nereli olduklarını sorduğumda, İstanbullu olma durumlarının çoğu zaman, bir kuşaktan öteye geçmediği ortaya çıkıyordu. Samimiyetlerinden zerre kadar kuşku duymadığım bu kişilerin içten kanaatlerine göre, isim esas alındığında, Türk olmaması gereken bir insanın Türkçeyi iyi konuşması ya sıra dışı bir durumdu veya en temizi, mümkün değildi...

Ne diyelim! Her yörenin kendisine özgü bir konuşma tarzı olduğu gibi, nüfusu bir milyonu geçmezken var olan ve bize göre, eski kuşak İstanbullular tarafından mutlaka bilinen bir "İstanbul şivesi"ni, on iki milyonu çoktan aşmış kentimizin günümüzdeki ahalisi, çok doğal olarak bilmek zorunda değildir.

İstanbul'un geçmişiyle ilgili kitaplarda, çeşitli nedenlerle gayrimüslim vatandaşlar söz konusu olduğunda, genellikle, Ermeni, Rum ve Musevi cemaatlerin varlığından bahsedilir. Bu azınlıkların zaman içinde gelişmiş ve insanların belleklerinde yer etmiş, bazı ayırt edici özellikleri ballandıra ballandıra anlatılır. On yaşlarındayken, Kapalıçarşı girişindeki Mahmutpaşa Yokuşu'nda, dükkânı çalıştığım yere yakın, yaşlı bir komşumuz bana şu öğüdü vermişti: " Oğlum, Musevilerin yapmadıkları işlere sakın bulaşma; o iş ya çok zordur ya da kârı azdır !..."

Kitabın konusu eski Beyoğlu ise o zaman da mutlaka, topluca "Levanten" sıfatıyla tanımlanan, İtalyan, Fransız, İspanyol, Alman, İngiliz, kısacası Avrupa kökenli İstanbullular gündeme gelirler. Nasıl giyindikleri, nasıl yaşadıkları, nerelerde "beş çayı" içtikleri, nasıl ve nerelerde eğlendikleri, evleri, sokakları, dernekleri, lokalleri en ince ayrıntılarına kadar tasvir edilir.

1920'li yıllardan itibaren İstanbul'un bir de, Bolşeviklerden kaçan asilzade Beyaz Rusları vardır. Anlayanlara göre, kentimize onlar da ayrı bir zarafet katmışlardır.

Yukarıda sıralanan bütün bu cemaatler vardır da onların dışında, daha başka İstanbullular acaba yok mudur? Haliç'le ilgili belgeseller yayınlanınca, Türkiye'nin en güzel Kilisesi seçilen "Sveti Stefan Bulgar Ortodoks Kilisesi", uzun uzun anlatılır. İstanbul'da "dillere destan" bir Bulgar Kilisesi varsa, İstanbullu Bulgarların da var olduklarının bilinmesi gerekmez mi? Kim bilir? Her halde gerekir...

Bence, ilgilenebilecek olanlara yardım etmek için, bir şeyler yapmak, hiçbir şey yapmamaktan çok daha iyidir...

BÖLÜM I

Osmanlı İmparatorluğu'nun Başkenti İstanbul ve Bulgarlar 18. ve 19. Yüzyıllarda İstanbul'a Yerleşmeye Başlayan Bulgarların Sosyal Yapıları ve Özellikleri

Bulgarların ne zamandan itibaren İstanbul'a yerleşmeye başladıkları konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. 681 yılında Devlet şeklinde teşkilâtlandıktan sonra, Tuna Nehri'nin güneyindeki Bulgar Hanlığı ile Bizans arasında, yaklaşık yedi yüzyıl boyunca, bazen düşmanca, bazen de dostane şekilde sürdürülen komşuluk ilişkileri sırasında, Bulgarların önce Trakya sonra da bütün Marmara bölgesine yayılıp topluluklar oluşturmaya başladıkları bilinmektedir. Bunun dışında, önce Romalıların sonra da Bizanslıların uyguladıkları zorunlu göçlerle, karşılıklı güç dengelerinin izin verdikleri dönemlerde, bir bölüm ahalinin Balkanlar'dan Anadolu'ya ve Anadolu'dan da Balkanlar'a kaydırıldığı, uzmanlar tarafından kabul gören diğer bir gerçektir.[1]

Ayrıca, Bulgaristan kaynaklı belgelerde verilen bilgilere göre 9. ve 10. yüzyıllarda başta I. Simeon olmak üzere, daha sonra tahta geçen bazı Bulgar prensleri, maiyetleriyle birlikte İstanbul'da yaşamış ve tahsil görmüşlerdir.[2]

Günümüzde 8. ve 14. yüzyıllar arasında Balkanlı Slavla-

1 Katerina Vendikova, Bılgarite v Malaaziya, Trakiya OOD, Stara Zagora, 1998.
2 BAN, Bılgarska Akademiya na Naukite, İnstitut za İstoriya, İstoriya Na Bılgariya, T. I, D.İ. Nauka i İzkustvo, Sofia, 1961

rın veya Bulgarların Anadolu'ya yerleşmeleriyle ilgili iz kalmamıştır. Gelenler zaman içinde, o bölgedeki halka karışarak özelliklerini kaybettiler.

"Ancak bunlardan günümüze bir takım mahalle, dağ vb. adları kalmıştır. Örneğin: 1-Bursa'nın kenar mahallelerinden biri olan Bulgar mahallesi; 2-Toroslar'daki Bulgar dağı (Bolkar dağı); 3- Adana ili dahilinde, Adana şehrinin kuzey batısında, Bulgar dağı yakınlarındaki Bulgar madeni adları gibi".[3]

Daha yakın dönemlerde, Bulgarların İstanbul'a yerleşmeleri hakkında kesin bilgiler bulunmamakla birlikte, Anadolu'ya yerleşmeleriyle ilgili çeşitli kaynaklar mevcuttur.

Osmanlıların Balkan Yarımadası'na geçişlerinden sonra başlayan ilişkiler sonucunda, Bulgarlar çeşitli nedenlerle Anadolu'ya geldiler ve yerleştiler.[4]

Pars Tuğlacı'nın Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri adlı eserinde, referanslara bağlı olarak yer alan bilgilere göre 1402 yılında, Timurlenk'e karşı yapılan Ankara meydan savaşında, Yıldırım Beyazid'in ordularının ön saflarında Bulgar ve Sırp askerleri bulunmaktaydı. Bulgarların Osmanlı Ordusu'na dâhil edilmelerinin nedeni ise, yine aynı kaynağa göre 1374 yılında, Yambol şehrinin yakınlarında, Osmanlı Türkleriyle Bulgarlar arasında yapılan bir savaşta Osmanlı Ordusu başkomutanı Timurtaş Paşa'nın Bulgarların çok iyi savaştıklarını görmüş olmasıdır. Paşanın önerisi ve Sultanın kabulü üzerine Osmanlı'da "Voynuk Askeri" adıyla ünlenen bir atlı askeri sınıf kuruldu. Bu askerler yabancı ülkelerle yapılan savaşlar sırasında, Sultan'ın yanında yer aldılar[5]. Bulgar kaynaklarına göre, Voynuk teşkilâtına dâhil askerler barış zamanında, askeri veya sivil kullanım için gereken istihkâm, köprü ve yol inşaatlarında çalıştılar ve ordu için gerekli atların bakımını üstlendiler. Bunun dışında, Sultan ve Vezirlere ait atların yetiştirildiği özel haralarda da görevli olduklarından, merkezi idareye daha yakın olabildiler.[6]

Zamanla Bulgar celepler, koyunlar için vergi toplayan beylikçiler, Balkanlar'da üretilen aba, şayak, kepenek, halat, kaytan, kilim v.s. gibi ürünlerin ticaretini yapan Bulgar tüccarlar

3 Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri, Cem Yayınları, İstanbul 1984. S.199
4 Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk – Bulgar İlişkileri,
5 Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk – Bulgar İlişkileri, S.197
6 Voynuk Askeri Teşkilâtı – (BAN – İstoriya Na Bılgariya, T.I)

İstanbul'da ve İmparatorluğun diğer büyük kentlerinde çoğalmaya başladılar.

Çeşitli nedenlerle büyük veya küçük göçler halinde Anadolu'ya gelen Bulgarların yerleşim alanları şunlardır: İzmit yakınları, Hüdavendigâr (Bursa), Balıkesir, Bandırma ve Balen Sancağı çevresi, Kale-i Sultaniye (Çanakkale) ve Lâpseki Sancağı çevresi, İzmir, Ege bölgesi ve Konya dolayları.[7] Bulgarların Trakya bölgesiyle İstanbul ve civarına, daha yoğun bir şekilde yerleşmeleri ise esas olarak 18. ve 19. yüzyıllarda olmuştur.[8] Uzmanlar bu gelişmelerin 18. yüzyılın sonlarında, özellikle Kırcali bölgesinde başlayarak, bütün Bulgaristan'a yayılan sosyal kargaşa sonucunda, merkezi otoritenin yok olmasıyla, ortaya çıkan birtakım silâhlı eşkıya gruplarının[9] yerel ahaliye baskı ve zulüm uygulamalarından kaynaklandığını ileri sürmektedirler.[10]

Yerli bir kaynakta yer alan bilgilere göre: " *Osmanlı Devletinin merkezi nüfuzunun son derece zayıflamış olduğu bu dönemde, her yerde ve özellikle Balkanlarda kentleri, köyleri basan eşkiyalar türemişti. Bunların en ünlülerinden biri 'Kırcali ve Dağlı eşkiyası'dır. (Akçura, s.37) Kırcali Tuna havzasında ve Trakya'da bulunan kasabalara aman vermiyordu. Bir çok çeteden oluşan bu grup, Türklerden, Tatarlardan, Arnavutlardan Boşnak ve Bulgarlardan oluşuyordu.*[11]"

Verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde sosyo-ekonomik sorunlar baş gösterdi. İmparatorluğu ayakta tutan temel unsurlardan, Toprak hukuku, Kapıkulu ocakları ve İlmiye teşkilâtı bozulmaya başladı. 18. yüzyılda ise, başlamış olan bozulmalar, çeşitli olumsuzlukların da katkısıyla, çözülme aşamasına ulaştı.

Yeniçeriliğin kaldırılmasından önce, merkezi otorite yok olunca evvelce Devlet malı sayılan topraklar üzerinde "Ayanlar" adı verilen, etraflarına topladıkları silâhlı çapulcularla, Padişaha karşı direnebilecek güce sahip birtakım bölge hükümdarları türedi. Bunlar mevcut ortamdan yararlanarak İmparatorluğun top-

7 Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk – Bulgar İlişkileri, S.199
8 Dr. Hristo Temelski, Bılgarskata Svetinya na Zlatniya Rog, PİK, Veliko Tırnovo 1998. (I)
9 Zeynep Sözen, Fenerli Beyler – 110 Yılın Öyküsü (1711 – 1821), Aybay Yayınları 2000.
10 BAN (Bılgarska Akademiya na Naukite), İstoriya Na Bılgariya, T.I
11 Zeynep Sözen, S. 170-171

raklarını aralarında bölüştürdüler.[12]

1826'da, yeniçerilik sisteminin kaldırılmasından sonra, toprağın sahipsiz kalışı, ayanların dışında toprak ağalarının da palazlanmasını sağladı. Eski Toprak Hukuku yerine 1858'de çıkarılan Arazi Kanunu ise, yağmayı önleyip yapılan haksızlıkları gidermek yerine, bunları tanımış ve resmileştirmiş oldu.[13]

On yıllarca süren anarşi, düzensizlik ve adaletsizlik, en sonunda halkı isyan ettirdi. Bu isyanlar bir süre sonra gelişti ve özellikle Balkanlar'da, ulusal bağımsızlık hareketlerine dönüştü.[14]

Balkanlar'daki sosyal çöküşün bir diğer nedeni, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da gerçekleşen sanayi devriminin dışında kalmış olmasıdır. Batı ülkelerine tanınmış olan ticari imtiyazlardan başka, makineleşen üretim alanında onlarla rekabet edilemeyince, ilkel tezgâhlara dayalı yerli üretim zamanla anlamını kaybetti.

Dönemin önemli ürünlerinden olan pamuk ipliği ve dokumalar hakkında verilen örneklerde, Tesalya'nın Ambelaki kasabası 1800'de yılda 250.000 kg. iplik ihraç ederken 1815'te ihracatın sıfırlandığı, 1812'de Bulgaristan'ın Tırnovo (Tırnova) kentinde 2000 dokuma tezgâhı çalışırken, 1830 yılında tezgâh sayısının 200 ün altına indiği görülmektedir.[15]

İstanbul'a yerleşmeyi özendiren bir diğer sebep, Sultan Abdülmecit'in Tanzimat Fermanı'dır. 3 Kasım 1839 tarihinde, dönemin Dışişleri bakanı Mustafa Reşit Paşa tarafından ilân edilen Gülhane Hatt-ı Hümayun'a göre, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan gayrimüslimler dâhil tüm vatandaşlar için, can mal ve ırz güvenliği, yargılamada açıklık, vergide adalet sağlanacak ve rüşvet ortadan kaldırılacaktı.

Bilindiği gibi, o zamana kadar var olan nizamda, eşitlik ve emniyet söz konusu değildi. Somut veriler ele alındığında, teokratik bir monarşi olan Osmanlı İmparatorluğu'nda, ikinci sınıf insan statüsündeki "zımmi gayrimüslimler"[16] bir yana, birinci sınıf Padişah kulu durumundaki " millet-i hâkime Müslümanlar" arasında bile, reaya konumunda bulunan fakirler için, yaşamın

12 Şevket Süreyya Aydemir, Makedonya'dan Ortaasya'ya, Enver Paşa, C.I (1860 – 1908), Remzi Kitabevi,1970. (Pasban Oğulları, Yılık Oğulları, Dağdeviren Oğulları)

13 Şevket Süreyya Aydemir, Makedonya'dan Ortaasya'ya, Enver Paşa, C.I, (1860-1908), Remzi Kitabevi, 1970.

14 İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Timaş Yalınları, İstanbul 2009.

15 Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa, C.I, S.146

16 Ayşe Hür, Taraf Gazetesi, Tarih Defteri, Makale, Hazreti Ömer, Makale, Hoş görülmek mi, eşit görülmek mi, 06.12.2009; (Hazreti Ömer Emânnâmesi – Fatih Emânnâmesi)

hiç de kolay olmadığı görülür. Sonuç olarak Devlet, eşitlik sağlamaya gerçekten niyetli ise, bunu taşradan önce İmparatorluğun merkezinde sağlaması akla daha yakındı. Bu görüş insanları İstanbul'a yöneltti.

Vadedilen yeni toplumsal ve ekonomik düzen, doğal olarak önce Bulgar ustalar, zanaatkârlar, bahçıvanlar, tarım işçileri ve tüccarlar üzerinde etkili oldu. Geçmişte yalnızca çalışıp para kazanmak için, gurbetçi sıfatıyla, tek başlarına İstanbul'a gelenler, burada çok daha iyi koşullarda yaşamaya başlayınca ailelerini de getirtip zamanla, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Levantenlere benzer şekilde, yerleşik bir cemaate dönüştüler. Diğer gayrimüslim gruplar gibi, nüfusun çoğunluğunu teşkil ettikleri için kendi adları ile anılan özel mahalleleri olmasa da, sayıları gittikçe arttı.

19. yüzyılın ortalarında, o dönemin İstanbul'unda, Bulgarca yayımlanan gazetelerde yer alan bilgilere ve bazı tanıklara göre, İmparatorluğun merkezinde yaşayan Bulgarların, başta Tuna ve Doğu Rumeli vilâyetleri ile Trakya ve Makedonya olmak üzere, Balkanlar'ın her yöresinden buralara akın etmiş, çeşitli meslek erbabından oluşan nüfusu, kimilerine göre 40.000 kimilerine göre ise 100.000 kişi civarındaydı. Ayrıca, aynı kaynaklara göre, İstanbul'un etrafında, 30'a yakın Bulgar köyü de vardı.

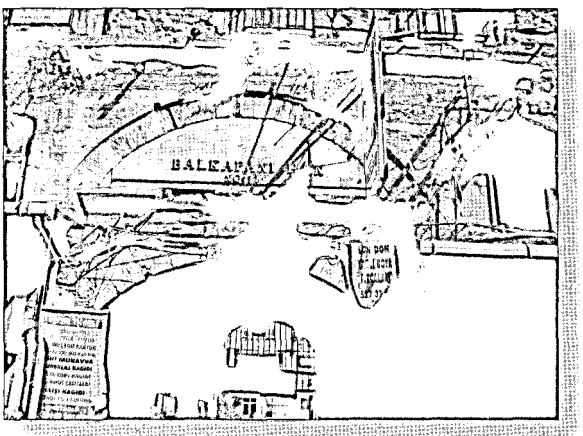
Bu koşullarda, yani, İstanbul'da gayrimüslim nüfusun Müslüman nüfustan fazla olduğu 1844-1880 yılları arasında,[17] Osmanlı tebaası Bulgarların 1878'e kadar, ortalama bir değerle, 50.000 kişiye ulaştıkları kabul edilebilir.

1864 yılında Kilise tarafından yayınlanmış bir takvimde çeşitli meslek dallarında çalışıp İstanbul'da vergi ödeyenlerin miktarı 32.500 olarak verilmektedir.[18] 1850'li yıllarda bugünkü Bulgaristan sınırları içinde bulunan, en büyük şehir konumundaki Plovdiv (Filibe) şehri nüfusunun, 20.000'i aşmadığı göz önüne alındığında İstanbul'un, bütün diğer gayrimüslim cemaatler için olduğu kadar, Bulgarlar için de tam anlamıyla bir başkent olduğu görülür.

Kentli yaşamın sağladığı yeni koşullarda, sayıca çoğalan ve zenginleşmeye başlayan Bulgar cemaati ticari, sosyal ve kültürel alanlarda diğer gayrimüslim cemaatlerle birlikte, kendi pozisyo-

17 Prof. Dr. Kemal H.Karpat, Osmanlı Nüfusu – 1830 – 1914, Çeviren Bahar Tırnakçı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010
18 Prof. Tonço Jeçev, Bılgarskiyat Velikden ili Strastite Bılgarski, Plovdiv, G.Danov

nunu oluşturmaya ve sağlamlaştırmaya başladı. Eskiden üç kuruş kazanıp geri dönmekten başka amaçları olmayan, çaresiz, desteksiz ve fakir gurbetçiler, zaman içinde gerçekleşen yeni katılımlarla, Unkapanı, Eminönü, Tahtakale ve Mercan'da, şehrin iş merkezleri durumundaki onlarca kapan, han ve kervansarayda, başta hububat ve gıda olmak üzere, ordu ve halk için gerekli çeşitli mal ve ürünün ticaretini, hatırı sayılır ölçülerde kontrol eder bir hale geldiler.

Balkapanı Han

Bu arada yönetimle iyi ilişkiler kurdular ve Bâb-ı Âlî nezdinde, itibarı olan bir gruba dönüştüler. Bu durumun oluşmasında, o dönemde Devlet katında önemli mevkiler işgal eden Bulgar kökenli Stefan Bogoridi (Stefanaki Bey), Gavril Krısteviç, Kaloferli Stoyan Çalıkov, Hristo ve Nikola Tıpçileştov kardeşlerle Vasilaki Velikov gibi şahsiyetler etkili oldular.

Bulgaristan'da, İstanbul'daki Sveti Stefan Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin ibadete açılışının 100. yıldönümü dolayısıyla, 1998'de yayımlanmış bir kaynakta, 19. yüzyılın ortalarında 50.000 i aşan Bulgar nüfusunun meslek olarak, abacılar, celep ve kasaplar, fırıncılar, inşaat ustaları, sütçüler, bahçıvanlar, dericiler, dülgerler, tarım işçileri, uşaklar, seyisler ve arabacılardan meydana geldiği ileri sürülmektedir.

Aynı kaynağa göre, yukarıdaki esnaf topluluklarının içinde

en kalabalık grubu oluşturan ve At Meydanı'nda, "Ambar" adıyla ün salan, iki katlı çok büyük bir hanı merkez olarak kullanan terzi abacılar, Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasından sonra Sultan II. Mahmut tarafından kurulan yeni ordunun üniformalarını diktiler.

Bulgar tüccarların merkez olarak kullandıkları ve halen mevcut olan diğer önemli bir yapı, Tahtakale semtinde bulunan kare tabanlı, Balkapan Hanı'dır. Onun etrafında yer alan Çorapçı Han, Boyacı Han, Sümbüllü Han, Valide Han, Şeyh Davut Han, Papaz Han, Süleyman Han, Elçi Han, Fazılpaşa Han v.s. gibi iş merkezleri de eski kayıtlarda sıkça rastlanan, cemaat önderlerinin ticaretle uğraştıkları benzeri mekânlardır.

Bulgaristan'daki kaynaklara göre Mora İsyanı (1821-1828) ve Edirne Antlaşması (1829) ile tamamlanan Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında, İstanbul'daki Bulgar cemaatinde, Ortodoks Hıristiyan olmanın dışında, farklı bir kavime ait olma bilinci de gelişmeye başladı. Bu hususta diğer gayrimüslim cemaatler örnek alınarak, benzeri bir yapılaşmaya gidildi. Örneğin aynı mesleği icra edenler bir esnafbaşının idaresinde, eski tabirle, önce bir esnaf loncası kurdular. Çeşitli loncaların başında bulunan ve cemaatin bir bakıma, hali vakti yerinde ileri gelenleri olanlar da, daha sonra kendi aralarında birleştiler. Böylece binlerce kişi adına hareket edebilecek, daha büyük çaplı bir "Cemaat Birliği" meydana getirdiler.

Bu gruba lisan bilen, eğitimli, zengin, merkezi yönetim ve yabancı temsilciliklerle ilişki kurabilen kişiler katılınca "Bulgar Cemaati Birliği" kısa zamanda, bütün Bulgarları temsil edebilen bir kurum niteliğine büründü.

O dönemde İmparatorluğun merkezinde, mevcut düzen ve cari şeriat kanunlarının gayrimüslim tebaayı teşkil eden cemaatlere tanıdıkları haklardan zamanla, Bulgarlar da yararlanmaya başladılar. İmkânı olan İstanbulluların çocuklarıyla, zengin Bulgar tüccarların bulunduğu Skopie (Üsküp), Bitolâ (Manastır), Selanik, Plovdiv (Filibe) ve Ruse (Rusçuk) gibi kentlerden gönderilen gençlerin, Bulgar Cemaati Birliği'nin aracılığıyla, İstanbul'unun önemli okullarında eğitim görmeleri sağlandı.

Mevcut kayıtlara göre, tercih edilen okullar arasında, 1830

yılında Heybeliada'da, Sliven'li Anton adlı bir Bulgar tarafından zengin Rum çocuklarının eğitimi için açılan bir Ticaret Okulu bulunmaktadır. Bu okulda okumuşlar arasında, başta Tıpçileştov kardeşler olmak üzere, daha sonra Bulgar Kilisesi'nin kurulmasıyla ilgili çalışmaları yürüten birçok kişi vardır.

Heybeliada'da faaliyet gösteren diğer bir okul, 1 Eylül 1844 yılında eğitim ve öğretime başlayan, Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı ruhban okuludur. 1847 yılından itibaren, burada okutulan derslere, Kilise ritüelinde kullanılan Slav dili de eklendi ve öğretmenliğine önce Ohridli Bulgar İvan Dimitrieviç, daha sonra ise yine Bulgar olan, Neofit Rilski getirildi.

1847 yılında mezun olan Kırklareli doğumlu Antim, 1858 yılında aynı okulda Slav- Kilise Tarihi öğretmenliğine atandı.[19] Daha sonra ise, 1872 yılında kurulan Bulgar Ekzarhlığı'nın başına getirildi. Fener Rum Patrikhanesi'nden ayrılan Bulgar Kilisesi'nin bazı ruhanileri de, yine bu okulun mezunlarıdır.[20]

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni oluşmaya başlayan, maddi olanakları iyi, şehirli aileler, çocuklarını iyi bir öğrenim görmeleri için Avusturya, İsviçre, Fransa, Almanya, İngiltere ve Rusya gibi ülkelere de göndermeye başladılar.

Aynı yıllarda, İstanbul'da, modern eğitim ortamlarıyla Bulgar ailelerin ilgisini çeken diğer okullar ise şunlardır: Ortaköy'de Rum Patrikhanesi'ne bağlı, yatılı Rum Okulu; Bebek'teki Lazarist, "San Benedetto" yatılı Fransız Koleji; 1783 yılında kurulmuş, Fransız San Benoit Lisesi; 1860 tarihinde Sir Cyrus Hamlin tarafından kurulup öğretime başlayan Robert College Amerikan Okulu ve 1868 yılında modern şekliyle eğitim ve öğretime başlayan, Galatasaray Sultanisi.

Özellikle İstanbul'a yerleşmiş Bulgar ailelerin tercih ettikleri bu okullardan mezun olan gençlerin büyük çoğunluğu, önce bağımsız bir Bulgar Kilisesi'nin kurulabilmesi için başlatılan mücadeleye destek verdiler, daha sonra da, 1878' de kurulan, yarı bağımsız Bulgar Prensliği'nin yönetiminde görev aldılar.

Bazı Bulgar kaynaklarında, özellikle Robert College ile Galatasaray Sultanisi'nden mezun olmuş onlarca gencin, Bulgaristan Prensliği'nde, Başbakanlık, Bakanlık, Dışişleri Temsilciliği

19 Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk– Bulgar İlişkileri,
20 Dr. Hristo Temelski, Bılgarskata Svetinya na Zlatniya Rog, (I)

ve Elçilik görevlerine getirildikleri görülmektedir. İstanbul'daki okulları bitiren gençler ayrıca, öğretmen, eczacı ve hekim olarak, Bulgar Ekzarhanesi tarafından Makedonya'nın eğitim, kültür ve sağlık alanlarında gelişebilmesi için başlatılan çalışmalara destek verdiler ve fiili katılımlarıyla, gayet başarılı sonuçların alınmasını sağladılar.

Bulgar cemaatinin attığı önemli, diğer bir adım, sosyo-kültürel alanda oldu. "Lyuboslovie" adlı ilk Bulgarca dergi'nin basımı 1844-1846 yıllarında, Konstantin, Fotinov tarafından İzmir'de gerçekleştirildi.[21]

1846 yılında Bulgarca yayımlanan ilk gazete olan "Bılgarski Orel" den (Bulgar Kartalı) iki yıl sonra,[22] yani 1848 yılında, İvan Bogorov Tahtakale'deki Balkapanı Hanı'nda bir matbaa açtı ve "Tsarigradsi Vestnik" (İstanbul Gazetesi) adlı haftalık bir gazeteyi yayımlamaya başladı. Bogorov'dan sonra, Aleksandır Ekzarh ve Todor Burmov adlı kişiler, 13 yıl boyunca aynı gazetenin yayımını devam ettirdiler.

Aynı dönemde Fener semtinin Mürselpaşa Caddesi'nde, Bulgar Ortodoks Sveti Stefan Kilisesi'nin tam karşısında,1851'de inşa edilen taş Metoh binasının giriş katında yeni bir matbaa kuruldu ve çeşitli konularda, çok sayıda Bulgarca kitabın basımı gerçekleştirildi. 1856 Islahat Fermanı'nın gayrimüslimlere tanıdığı haklar çerçevesinde, yeni gazetelerin çıkarılması da mümkün oldu. Örneğin, parantez içinde gösterilen dönemlerde:

Dragan Tsankov (1859-1863) "Bılgariya"; Nikola Mihailovski (1863-1865) "Sıvetnik" (Danışman); Todor Burmov (1863-1867) mizah gazetesi "Gayda"; Petko R.Slaveykov (1867-1872) "Makedoniya"; Nikola Genoviç, Todor İkonomov (1864-1873) "Turtsiya" (Türkiye); Todor Burmov (1865-1867) "Vremya" (Zaman); Hristo Stoyanov (1870-1874) "Pravo" (Hukuk); İvan Naydenov (1874-1877) "Napredık" (Terakki); Marko Balabanov (1874-1876) "Vek" (Asır); Dragan Tsankov, Hristo Vaklidov (1874-1877) "İztoçno Vreme" (Doğu Zamanı); Andrey Stoev Tsanov (1874-1879) "Zornitsa" (Tanyeri) adlı gazeteleri yayımladılar.[23] Bu arada Dimitır Mutev (1858-1861) "Bılgarski Knijitsi" (Bulgarca

21 BAN (Bılgarska Akademiya na Naukite), İstoriya Na Bılgariya, (I)
22 Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk - Bulgar İlişkileri,
23 İliya Angelov Galçev, Bılgarskata Bolnitsa "Evlogi Georgiev" v Tsarigrad (1B95 – 1925), Goreks Pres Sofia 1999. (I)

Kitapçıklar), Marko Balabanov ise (1870-1875) "Çitalişte" (Kütüphane) isimli periyodik dergilerin editörlüğünü üstlendiler.

Tateos Divitçiyan, A. Minasyan ve A. Boyacıyan gibi usta matbaacılarla işbirliği yapan İstanbullu Bulgarlar, başta "Trudolyubiva Pçela" (Çalışkan Arı) olmak üzere yeni basımevleri açtılar ve 1843-1877 yılları arasında o dönemde basılan Bulgarca kitapların % 32'sini oluşturan 509 kitap, 21 gazete ve 5 derginin basımını gerçekleştirdiler.[24]

Bu bağlamda, esas büyük başarı ise dağıtım alanında oldu. Basılan her şeyin İstanbul'dan sonra, Bulgarların yoğun şekilde yaşadıkları bütün diğer bölgelerde de dağıtımı sağlandı.[25] Gazeteler vasıtasıyla ünü iyice yayılan "Bulgar Cemaati Birliği", o günkü imkânların el verdiği ölçüde, İmparatorlukta yaşayan bütün Bulgarların bir tür gayri resmi "Yönetim Merkezi" ne dönüştü.

Yeni işlevini benimseyen Birlik bir süre sonra, o zamanlar Tuna'dan bugünkü Yunanistan'ın Ege kıyılarına, Arnavutluk sınırındaki Ohrid (Ohri) gölünden, Batı ve Doğu Trakya'ya kadar yaşayan bütün Bulgarların her türlü sıkıntı, üzüntü, problem, haksızlık yapıldığı iddiası, toplu şikâyet v.s gibi başvurularını, ilgili resmi mercilere iletmeye başladı.

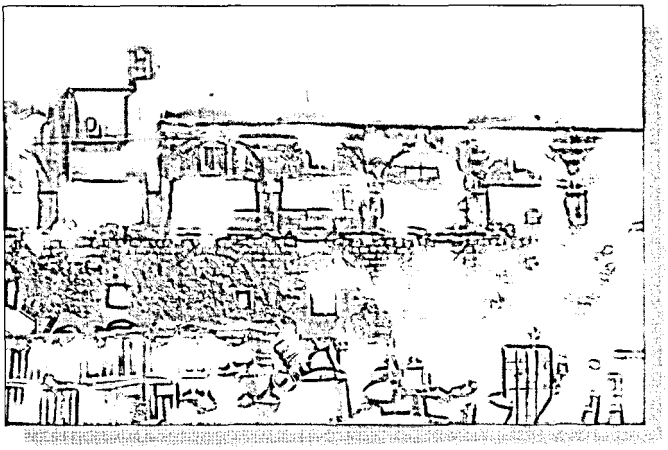
Bu arada, aynı soydaş çevrelerinden bildirilen çeşitli ihtiyaçları da imkânlar ölçüsünde karşılamaya çalışan bir kurum niteliğiyle, Bulgar Cemaati Birliği, merkezi Osmanlı yönetiminin de takdir ve itimadını kazandı. Bu gelişmeler karşısında, İstanbul'da görevli İngiltere, Fransa, Avusturya ve Rusya gibi ülkelerin temsilcileri, daha önceleri ciddiye almaya gerek görmedikleri Bulgarlarla ilgilenmeye ve bu arada, onlardan nasıl yararlanabileceklerini düşünmeye başladılar.

Kırım Harbinin son yıllarında hazırlanıp Paris Antlaşması'nın imzalanmasından önce, 28 Şubat 1856'da Bâb-ı Âlî'de okunarak ilân edilen Islahat Fermanı, İmparatorluğun gayrimüslim tebaasına çeşitli haklar vadetmekteydi.

Yeni Fermanın sağladığı imkânları değerlendiren Bulgar cemaati, 1830 yılından beri bütün Bulgarlar tarafından büyük bir ihtiyaç olarak öne sürülüp çözümü istenen Kilise meselesini, kesin ve kalıcı bir şekilde halletmek üzere harekete geçmeyi kararlaştırdı.

24 Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk – Bulgar İlişkileri, S.191

25 Dr. Hristo Temelski, Bılgarskata Svetinya na Zlatniya Rog, – (I)

Balkapanı Han'ın iç avlusu - Eski Görüntü

1393 - 1849 Dönemi

Bağımsız Bir Kurum Olarak Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin Kuruluşunu Amaçlayan Çalışmalar

1393 yılında, Sultan Bayazit ve oğlu Mehmet Çelebi komutasındaki Osmanlı Ordusu, Tırnovo (Tırnova) kalesini üç aylık bir kuşatmadan sonra ele geçirdi ve Devlet olarak, Bulgar Krallığı'na son verdi. Krallığın başkenti durumundaki Tırnovo (Tırnova) kentinin fethinden sonra, Tırnovo Bulgar Patrikhanesi de lâğvedildi. Son Bulgar Patriği Eftimiy ise, Edirne'ye sürgün edildi ve orada vefat etti.

Ruhaniyetkiaçısından, Tırnovo (Tırnova) Patrikhanesi'ne tabi bölgeler önce İstanbul Patrikhanesi'nin yönetimindeki Moldova Metropolitliği'ne bağlandı; bir süre sonra da, doğrudan İstanbul Patrikhanesi'nin idaresi altına alındı. Böylece Bulgaristan, yalnız siyasi değil ruhani bağımsızlığını da fiilen kaybetmiş oldu.

Balkanlar'ın Osmanlı idaresine geçmesinden sonra, 14.

yüzyılın başlarına kadar Bulgar, daha sonra da bir süre, Sırp Krallığı'nın egemen olduğu Ohrid (Ohri)'den adını alan, bağımsız Ohrid Arşiepiskoposluğu, Osmanlı yönetiminin izniyle Bulgar ruhanilerin yönetiminde kaldı. Makedonya, Bulgaristan'ın batısı ve güneyinde bulunan bazı yörelerde, yetkili dini kurum sıfatıyla varlığını devam ettirdi ve ruhani görevlere, yerine göre Bulgar veya Sırp kökenli din adamları atadı.

Fenerli Rum Beyleri (Fanaryotlar) lâkabıyla nitelenen, Rumca konuşan ve genellikle Rum kökenli olan, Osmanlı yöneticiler o bölgeye hâkim olunca, Ohrid Arşiepiskoposluğu'nun yetkileri, önce kademeli olarak "İstanbul" veya günümüzün resmi nitelemesiyle "Fener Rum Patrikhanesi"nin lehinde değiştirildi. 1767 yılında ise bölge Patrikhane'ye bağlandı ve bu kurumun faaliyetine tamamen son verildi.

Bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman halk için, şeriatla örfü esas aldığından, "şerî ve örfî" olarak tanımlanabilen bir hukuk düzeni, Hıristiyan tebaa için ise, Ortodoks Kilisesi'nin Ortodoks şeriat kanunları geçerliydi. Bu bağlamda, özellikle İstanbul'un fethinden sonra, İstanbul Rum Ortodoks Patriği, "Vezir" yetkilerine sahip bir "Milletbaşı" sıfatıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan bütün Ortodoks Hıristiyanların başı sayıldı.

Bazı terimlerin tarihteki anlamıyla günümüzdeki anlamı arasındaki farkların göz ardı edilmemesi için, söz konusu dönemde "Rum" sıfatının, Ermenilerin dışında, Anadolu ve Avrupa'daki bütün Ortodoks Hıristiyanları kapsadığı dikkate alınmalıdır. Daha açık bir ifadeyle, bağımsız ruhani kurumları lâğvedilip ortadan kaldırılınca, çok uzun bir zaman, gerçek Rumlar ve Yunanlılar dışında Bulgarlar, Sırplar, Ortodoks Arnavutlar ve Ortodoks Romenler de "Rum" olarak nitelendiler.

Böylece İstanbul Patriğine, "Rum Milletinin Başı" sıfatıyla birlikte, İmparatorluğun bütün Ortodoks Hıristiyan halkından vergi toplayıp bu halkı, Ortodoks Kilisesi'nin öngördüğü, dini ve medeni haklarla sorumluluklar çerçevesinde, yönetme hakkı

da verilmiş oldu. 1453 yılında, Rum Ortodoks Patriğine verilen haklar Musevilerin dini başkanı Hahambaşı'ya tanındı. 1461 yılında ise, Fatih'in onayı ile yine aynı haklara sahip, Ermeni Patrikhanesi kuruldu.[26] Günümüzde Fener Rum Patrikhanesi adıyla anılmaya başlanan İstanbul Patrikhanesi, İmparatorluğun hâkim olduğu bütün bölgelere, Rum Metropolit ve Episkoposlar yolladı ve gidilen her yerde, dini ayinlerin Rumca yapılmasını sağladı. Her Metropolit kendi yönetimine verilen bölgede resmi dil olarak Rumca veya Yunancayı kullandı ve yöre halkını bu dili kullanmaya zorladı.

18. yüzyılın başlarından itibaren milliyetçi Helenist akımlar güçlenmeye başlayınca, Fener Rum Patrikhanesi özellikle Balkan Yarımadası'nda, sistemli bir Rumlaştırma politikasına girişti.

Çeşitli Bulgar kaynaklarına ve bu arada yerli bir kaynakta Prof. Halil İnalcık'a dayandırılarak verilen bilgilere göre[27] Rumlar, 18. yüzyıl sonlarında, bütün tarihsel geleneklerini, hatta dillerini yok ederek Bulgarları Rumlaştırmaya çaba gösterdiler. Yine aynı hocaya göre Fener Rum Patrikhanesi, Osmanlı uyruklu bütün Ortodoks Hıristiyanları ve bu arada, Osmanlıların ayrı bir millet değil de sadece "dinsel bir cemaat" saydıkları Bulgarları da, hükümet karşısında resmen temsil eden tek makam oldu.

Bu durumundan yararlanan Patrikhane, çoğunlukla manastırlarda faaliyet gösteren Bulgar kilise okullarını kapattırdı, Bulgaristan'da dini hiyerarşiye göre mevcut bütün görevlere Rum ruhaniler tayin etti ve yalnız kentlerde değil köylerde bile, dini ayinlerin Rumca yapılmasını sağladı.

Patrikhane'nin bu çabaları Makedonya ve Trakya'da, daha da yoğun oldu. Ruhani alandaki Rumlaştırma çalışmaları genel anlamda Slav diline, yazısına ve kültürüne yöneldi. Rumların Bulgarlara karşı geliştirdikleri "Bulgar dili ve kültürünü yok etme" ye yönelik çabaları, aşağıdaki örnekte de açıkça görülebilir:

"Bulgar ulusal okullarının yaşaması ve yayılması pek kolay olmadı; Rum rahipler ve Metropolitler bu eğitime karşıydılar. Bölgedeki Rum metropolitler, özellikle Rusya'da eğitim gören öğretmenlerin Rus propagandası yaptıklarını, Osmanlı yönetimine doğru yanlış ihbar ediyorlardı. Patrikhane özellikle

26 Ergun Hiçyılmaz, Beni Toprağıma gömün, İstanbul Azınlıkları, Altın Kitaplar Yayınevi, Eylül 1993
27 H.Kuruyazıcı, Mete Tapan, Sveti Stefan Bulgar Kilisesi, Bir Yapı Monografisi, YKY, 1998

Rumların yaşadığı merkezlerde Bulgarca eğitimin gelişmesine karşıydı. Mesela Plovdiv (Filibe) metropoliti bu şehirde açılan okulu kapattırmak için Patrikhane'ye müracaat etmişti. Pazarcık metropoliti Hrisantos da şehirdeki Bulgar okulunu kapattırmıştı."[28]

Bulgaristan menşeli kaynakların iddiasına göre, Ayanoros'ta, Makedonya'da ve Bulgaristan'daki birçok manastırda saklanan, orta çağdan kalma, Slav dilinde yazılmış değerli el yazmaları, Rum ruhaniler tarafından imha edildi.

Zamanla Bulgarların yaşadıkları bölgelerde ve özellikle o dönemin ölçülerine göre yeni yeni serpilmeye başlayan, nispeten daha zengin Bulgar tüccarlardan oluşan burjuvazinin tercih ettiği, büyük sayılabilecek şehirlerde, önce Rumların sonra da Bulgarların mali katkılarıyla Rum okulları açıldı. Ticaret ve çeşitli sosyal ihtiyaçlar bir süre sonra, Bulgarların birçok yerde Rumcayı öğrenip bu dili kullanmalarını bir "mecburiyet" haline getirmeye başladı. Rum okullarında eğitilen Bulgarların bir bölümü de, mevcut ortamın ve kendilerine dayatılan Yunan kültürün etkisinde kalarak, kendi kökenini hakir gören, Rumlara hayran, Rumların ruhani ve kültürel egemenliği altında kalmayı iyi yaşamanın ön koşulu gibi algılayan birtakım kişilere dönüştüler. Daha sonra da, Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin bağımsızlığını amaçlayan hareket başlatılınca, Rum Patrikhanesi'nin tarafında yer alarak bu mücadeleyi verenlere düşman kesildiler.

Yerli ve yabancı çeşitli kaynaklara göre 15. yüzyılın sonlarından itibaren, Osmanlı İmparatorluğu'nda "iltizam" adı verilen bir uygulamayla, hazine malı gelir kaynakları, belli bir ücret karşılığında "mültezim" denen kişilere satılmaya başlandı. Vergi toplama hakkı elde eden mültezimler de bu vergileri genellikle, keyfi ve adaletsiz bir şekilde tahsil ettiler.

Yerli kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla 16. yüzyılın sonundan itibaren tımarlı sipahi yerine tüfekli piyade kullanılması gerektiğinden, yeniçerilerin sayısı çok artırıldı. Bu arada Anadolu'daki başıboş köylülerden ücretle, tüfekli "sekban" ve

28 İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Timaş Yayınları, 2009 S.98

"saruca" adı altında asker toplandı.

Barış dönemlerinde bu askerlere gerek kalmayınca, bunlar tımarları yetmeyen sipahilerle birlikte "Celâlî" adıyla ünlenen haydut gruplarını oluşturdular ve Anadolu'da, halkı haraca kesip katliama başladılar. Yakıp yıkılan Anadolu'dan kaçan halk da Makedonya ve Bulgaristan'a göç ederek soygun, anarşi ve kargaşayı oralara taşımış oldu.[29]

Açıklanan ortam şartlarında Osmanlı Devleti'nin paraya olan ihtiyacı devam ettiğinden olağanüstü durumlarda toplanan vergiler sıradan, normal vergi haline getirildi ve kademeli olarak artırıldı. Halil İnalcık'a göre: "*Gayrimüslimlerin ödediği cizye, 1574'te 40 akça iken 1591'de 70; 1596'da 150; 1630'da 240; 1691'de 280 akçaya çıkarıldı. 1596 tarihli adâletnâme, kanûnsuz yollarla, 150 akçalık cizyenin 500 veya 600 akçaya kadar çıktığını belirtmektedir.*"[30]

Bu önlem de kâfi gelmeyince, vergiler "mültezimler" den, peşinen tahsil edildi. Maden işletmelerinden elde edilen gelirler de bu uygulamaya dâhil edilince, iltizam sistemi kısa bir süre içinde ekonominin temel unsuru haline geldi. Aynı doğrultudaki diğer bir bilgiye göre:"*...Osmanlı toplumunda zengin yerli sınıf bu mültezimlerden oluşuyordu. 1478'de İstanbul gümrüğünü üzerine alan Türk-Rum-Yahudi konsorsiyumu bu iltizam için üç yılda hazineye 20 milyon akça (yaklaşık yarım milyon duka altını) ödemeyi üstlenmişti.*"[31]

Netice itibarıyla, Devletin paraya olan ihtiyacını karşılamak üzere uygulanan nakdî vergi yükü, çalışma ve üretim koşulları hiçbir şekilde iyileştirmeden, zaten emeği ile geçinebilen reayanın sırtına bindirilince, zamanında ilerlemeyi sağlamış olan toplumsal mutabakata dayalı sosyal denge, kademeli bir şekilde yok oldu.

Vergi tahsilâtının özelleştirilmesi, zamanla görev ve makamların da "peşkeş" karşılığında dağıtılması sonucunu doğurdu.

17.yüzyılda Koçi Bey, Sultan IV. Murat'a takdim ettiği ünlü raporunda, mülki ve askeri teşkilatın nasıl yozlaştırıldığını, devlet adamlarının nasıl alenen rüşvet aldıklarını, memuriyetlerin

29 Halil İnalcık, Devlet-i 'Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar– I Klâsik Dönem (1302-1606), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009. S.194,195

30 Halil İnalcık, Devlet-i 'Aliyye, S. 195

31 Halil İnalcık, Devlet-i 'Aliyye, S. 244

rüşvetle satıldığını; sipahi zorbalarıyla eşkıyanın halkın sırtından geçindiklerini belirtmekte ve bu arada, hangi makam veya memuriyetin ne kadar rüşvet karşılığında dağıtıldığı konusunda bilgiler sunmaktadır.[32]

Kilise arşivinde mevcut kayıtlar, Ortodoks Kilisesi'nin ruhani hiyerarşisinde yer alan çeşitli dini makam ve görevlere tayinlerin de, çağın âdetine uygun olarak, Fener'e, yani Fener Rum Patrikhanesi'ne ödenen "yüklü rakamlar" karşılığında mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Başka bir ifade ile Patrik olmak için Padişaha "hediye" vermek, gelenek haline gelince Metropolit ve Episkopos makamları da, ücrete tabi oldu!

Kilise menşeli Bulgar kaynaklarına göre, Patriklik yetkisi veren "beratın" alınmasına karşılık "minnettarlık arz etme" anlamında, Padişah'a hediye kabilinden "altın" vermek, İstanbul'un fethi ile başladı ve 19. yüzyıla kadar devam etti.

Hediye edilen altın miktarı zaman zaman Devlet tarafından artırıldığı gibi, Patrik adayları tarafından da, berat alabilmek için artırıldı ve 1000 altınla başlayan "minnettarlık arz etme" uygulaması, 17. yüzyılda 100.000 altına ulaştı. Bu durumda zikredilen zaman aralığında, Patriklerin çok sık değişmiş veya değiştirilmiş olmalarının bir nedeni de, "rüşvetin bizzat kendisidir"[33] görüşü, oldukça gerçekçidir.

Ülkemizde yayınlanmış bir araştırmada, verilen rüşvetin aslında yalnız Padişah'la sınırlı kalmadığını gösteren, daha ayrıntılı bir örneğe rastlıyoruz: "*Bir Metropolitin atanabilmesi için piskopos mukataasına belli bir miktar para yatırması gerekiyordu. Aynı şekilde patrik atamalarında de peşkeş sistemi oluşmuştu. Örneğin II. Mahmut döneminde patriğin on yedi kişiye peşkeş yani rüşvet verdiği biliniyor.*"[34]

Hatırlanacağı gibi, son Fener Rum Patriği I. Bartholomeos' un göreve gelmesinden sonra güncellik kazanan, Patrikhane'nin Lozan Antlaşması'na göre belirlenmiş statüsü ve Heybeliada'daki ruhban okulunun durumuyla ilgili olarak, birtakım araştırmalar yayımlandı. Bu çalışmalardan birinde yer alan İstanbul Patrikleri'nin Listesi'ne göre, örneğin, 13. yüzyılda 14 din ada-

32 Yılmaz Kurt, Koçi Bey Risalesi, Akçağ yayınları, 1998.

33 BAN (Bılgarska Akademiya na Naukite), İstoriya Na Bılgariya,

34 Yorgo Benlisoy, Elçin Macar, Fener Patrikhanesi, Ayraç Yayınevi, Ankara 1996. S.37

mı Patrik seçilmişken, bu sayı 14. yüzyıl için 17; 15. yüzyılda, İstanbul'un fethine kadar 5 sonra 19; 16. yüzyılda 22; 17. yüzyılda ise tam 53 kişidir!... 18. ve 19. yüzyıllarda bu rakam sırasıyla 30 ve 32'ye inmektedir.[35] Yani, ödenen muazzam rüşvetlerle ilgili olarak: " Yukarıdaki iddiaların oldukça tutarlı bir tarafı vardır!" sonucuna varmak, hiç de mantıksız değildir...

Patriklerin bu göreve gelmeleri için yaptıkları harcamaları, İmparatorluğun çeşitli bölgelerine yolladıkları Metropolitlerin karşılaması gerekiyordu. Bu durumda tayin edildikleri bölgelerin ruhani yetkilerine sahip Metropolitler, yaptıkları harcamaları misliyle geri almak için, hak hukuk tanımayan keyfi uygulamalara giriştiler.

Ruhani Neofıt Bozveli, Bulgaristan'da ahalinin, Rum din adamlarına vermek zorunda bırakıldığı vergilerin, Devlete ödenenlerin kat kat üstüne çıktığını iddia etmektedir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, şu ön bilginin dikkate alınmasında yarar vardır: Osmanlı döneminde, Fener Rum Patrikhanesi'nin başında bulunan Patrik, Ortodoks Hıristiyanların yaşadıkları her vilâyete, ruhani din başkanı sıfatıyla bir Metropolit veya Rumca deyimiyle bir "Despot", aynı vilâyete bağlı, ilçe düzeyindeki yerleşim bölgelerine de birer "Episkopos" yollardı.

Padişah Fermanıyla verilmiş haklara binaen Episkoposlar, dini başkanı oldukları ilçelerde bulunan bütün yerleşim birimlerindeki Ortodoks ahaliden, Despot için "Despot Hakkı", kendileri için de "Episkopos Hakkı" adı altında, vergi toplama yetkisine sahiptiler. Yerleşim bölgelerinin büyüklüğüne göre Despotlar veya Episkoposlar topladıkları verginin belirli bir bölümünü, Patriğe vermek zorundaydılar. Patriğin ise Devletin kendisine kanunla tanıdığı bu hakkı icabında, yine Devletin kolluk kuvvetleri vasıtasıyla, muhataplarına uygulatma imkânı bulunmaktaydı.

İmparatorlukta yaşayan Bulgar ahalinin tepkisine neden olan durum, Patriğin, Bulgarların yaşadığı bölgelere Bulgar asıllı Despot, Episkopos ve daha alt rütbedeki rahipler yerine, buralara ısrarla Rumları yollaması; bunların da aşırı, insaf dışı talepleriyle, ahaliye zulmetmeleriydi. Bu iddiaların bir ayağı, Patrikhane'nin Patrik, Despot veya Episkopos için talep ettiği vergilerin miktar

35 Yorgo Benlisoy, Elçin Macar, Fener Patrikhanesi, Ayraç Yayınevi, S. 140-150

bakımından keyfiliği, diğeri ise, karşılaştırmalı olarak yüksekliği idi. Daha basit bir ifadeyle, iddiaya göre Despotlar, Rumlardan daha az, Bulgarlardan ise daha fazla vergi istiyorlardı!

Toplanan vergilerin keyfi oldukları iddiasını doğrulayan bir örnek, Bulgarların itiraz ve talepleri neticesinde hükümetin, Patrikhane'nin itirazlarına rağmen 1862 yılında yürürlüğe soktuğu, son derece ayrıntılı, "Rum Patrikliği Nizamatı" dır.

Bu belgede, İmparatorlukta yer alan bütün ruhani bölgelerin, "Nizamat"ın yürürlüğe girişinden itibaren, Patrikhane'nin temsilcisi Episkoposlara ödeyecekleri toplam vergilerle, bunların Patriğe isabet eden miktarları ayrı ayrı belirtilmektedir.

Rum Patrikliği Nizamatı'nın 16. maddesinde bulunan listelere göre, Ortodoks Hıristiyan ahaliden her yıl toplam 6.402.040 kuruş toplanacak, bu miktarın 531.040 kuruşu Patrik ve yakın maiyetinin yıllık maaşını oluşturacak, geriye kalan 6.001.000 kuruş ise, yine yıllık maaş olarak, listelerde zikredilen bölgelerin Episkoposlarına verilecektir.[36] Bu arada, bahis konusu listelerde, en büyük vergilerin Bulgaristan'daki ruhani bölgelerden istendiği de açıkça görülebilmektedir. Bulgar Kilisesi'nin tarihiyle ilgili bir kaynakta[37], yukarıda sözü edilen keyfilik ve aşırı talepler hususunda, biri Neofit Bozveli' nin "Mati Bolgariya" adlı hatıralarından, diğeri ise yerel kayıtlardan elde edilmiş iki ilginç örnek bulunmaktadır:

1- "*Rum Despot, "Despot Hakkı" namı altında, ahaliden vergi toplamaya çıktığı zaman üç beş kişiyle değil koca bir refakatçi ordusu ile yola koyulurdu. Despotu karşılayan zavallı köylüler de, ödedikleri vergilerin dışında, onunla beraber gelen 15 şehirli çorbacı (zengin), 35 tane papaz, kendi yardımcısı, 4 tane genç papaz adayı, manastırlarda görevli 25 keşiş, 65 tane köylü, 2 yazıcı, 1 aşçı ve 1 de çubukçuyu, Despot 'kutsal görevini yerine getirene kadar', yedirmek, içirmek ve rahat ettirmek zorunda kalırlardı.*"

2- "*Bulgar ruhanilerin, Osmanlı Devleti'nin koruması altındaki Fener Patrikhanesi'ne karşı, 1776 yılında Ohrid'de başlattıkları, ancak sonuçsuz kalan bir isyandan sonra, Rumlara karşı ilk toplu karşı koyma hareketi 1824 yılında, Tırnovo' ya bağlı Vratza şehrinde gerçekleşti. Çorbacı Dimitraki Toşov*

36 Yorgo Benlisoy, Elçin Macar, Fener Patrikhanesi, Ayraç Yayınevi, S.102

37 K.Dinkov, İstoriya na Bılgarskata Tsırkva, Redaktsiya Duhovno Vızrajdane, Vratsa 1954. S. 67, 71

önderliğinde toplanan Vratza ahalisi, yeni tayin edilen Tırnovo Despotunun emirleri gereği, Hıristiyanlardan aşırı vergiler toplamaya kalkışan Vratza Episkoposuna karşı geldi."

"Şikâyete neden olan meselenin aslı şuydu: Despot, tayin edilmek amacıyla Fener'e, rüşvet olarak verdiği paraları geri alabilmek için, emri altındaki bütün Episkoposlardan, Padişah Fermanın kendisine tanıdığı, 'hane başına 11 para' verginin dışında, 'bir sefere mahsus,' 7 kuruşluk (7x40 para = 280 para) ilâve bir yardım toplamalarını istemişti. Vratza Episkoposu da Despota 3500 kuruşu peşinen ödeyince bu ilâve vergiyi kendi adına toplamaya girişti. Türk komşularının desteğini de alan Vratzalılar Fermanı gerekçe göstererek, istenen parayı vermedikleri gibi usulsüzlük yapan Episkoposun Bulgar asıllı bir ruhani ile değişmesini istediler. Üç yıl süren ve mülki idareye de yansıyan tartışmanın sonunda, Osmanlı yönetimi, Rumlardan yana tavır aldı ve Bulgarları 3.500 kuruş yerine 7.200 kuruş ödemeye mahkûm etti."

Halkın Rum ruhanilere karşı gelişen tavrı, yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, yerel veya tekil olaylar düzeyinde kalmadı. Müslüman halkla Hıristiyanlar arasındaki eşitsizlikleri ve haksızlıkları gidermeyi amaçlayan Tanzimat Fermanı'nın ilânından sonra, karşı koymalar seneden seneye, başta Tırnovo (Tırnova) olmak üzere, Balkanlar'da bulunan bütün ruhani yetki bölgelerine yayıldı ve geniş halk kitlelerini kapsar hale geldi.

Yapılan açıklamalarla verilen örneklerden de anlaşılabileceği gibi, Ortodoks Bulgar halkını ruhani bağımsızlık arayışlarına yönelten temel neden başta, Rum Patrikhanesi'nin kendilerine uyguladığı ekonomik sömürüydü. Ancak zamanla, kendilerine yönelik "kültürel" sömürünün, parasal olanından çok daha etkili ve maksatlı olduğunu gördüler.

Balkanlar'da yaşayan Bulgarların şikâyetçi oldukları ibadet koşullarıyla ana dilde eğitim sorunları, İstanbul'daki cemaati oluşturanlar için de aynen geçerliydi.

19. yüzyılın ilk yarısında gittikçe kalabalıklaşan Bulgar cemaatinin dini ibadet ve ruhani ihtiyaçlarla ilgili durumu, başka hiçbir cemaatle karşılaştırılamayacak kadar kötüydü. Örneğin

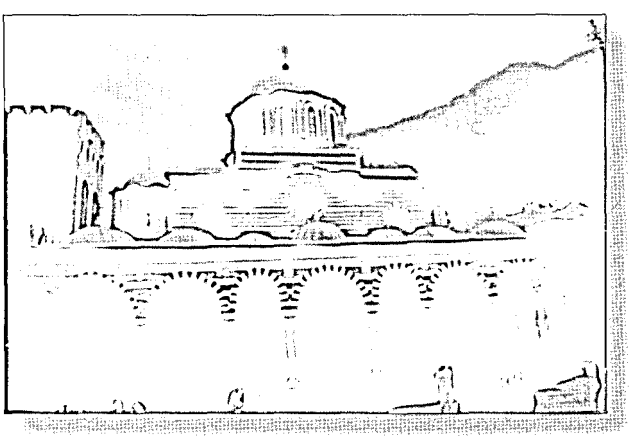
dini bayram günlerinde, anlamadıkları lisanlarda ayin yapılan Rum ve Ermeni kiliselerine gitmekten başka çareleri yoktu.

Bu yetmezmiş gibi vefat edenlerin cenazelerini de, başkalarının rahipleriyle, başkalarına ait mezarlıklarda defnetmek zorundaydılar. Aynı yıllarda İstanbullu Bulgarların diğer gayrimüslim Hıristiyan azınlıklar gibi, kültürel amaçlı bir dernekleri veya kendilerine ait bir okulları da yoktu.

Bilindiği gibi, Bulgar sıfatıyla tanınan insanlar Balkan Yarımadası'nda 7.-14. yüzyıllar arasında varlığını devam ettiren, Avrupa'nın ilk devletlerinden birini kurmuşlardı.

Yakın Çağ Bulgar tarihinde etnik bilinçlenme veya daha doğru ifadesiyle, "bilinç tazeleme" konusunda, özel bir yere sahip en önemli şahsiyet bağlı olduğu Hilendar Manastırı'ndan kaynaklanan nitelemeyle, "Paisiy Hilendarski" adlı bir din adamıdır.

Kendi ifadesine göre 1722 yılında Rila Dağı eteklerindeki Samokov bölgesinde dünyaya geldi. 1745 yılında ağabeyinin rahip olarak çalıştığı Kuzey Yunanistan'ın Aton yarımadasındaki Ayanoroz bölgesinde bulunan Hilendar Manastırı'na gitti ve burada yaşamaya başladı. Manastır ortamında Rum, Sırp ve Rus ruhanilerin Hıristiyanlığın dışında, etnik kökenleriyle ilgili tartışmalar yapmaları, bir süre sonra kendisinde de kendi kökenini araştırma arzusunu uyandırdı.

Rila Manastırı'nda Sv. İvan Rilski Kilisesi

Manastırlar Orta Çağ'dan itibaren rahip ve keşişlerin bir araya gelip ibadet ettikleri yerler olmanın ötesinde, eski el yazmaları ve kitapların korunduğu, din, felsefe ve edebiyat alanında çalışma ve araştırmaların yapıldığı, Ortodoks inancına bağlı rahiplerin eğitildikleri, civardaki istekli çocuk ve gençlere okuma, yazma, hesap gibi, temel bilgilerin verildiği bir tür "kültür merkezi" durumundaydılar.

O dönemde, Bulgarların Balkanlar'da devlet olarak var oldukları 681-1393 tarihleri arasında, eski Slav ve Bulgar dilinde yazılmış değerli eserlerin dışında, İtalya Orta Avrupa ve Rusya'da basılmış çok sayıda kitabın korunduğu üç tarihi manastır bulunuyordu: Ayanoros'ta 10. yüzyılda Ortodoks Sırplar tarafından kurulmuş Hilendar Manastırı, yine 10. yüzyılda aynı yerde Bulgarlar tarafından kurulmuş Zograf Manastırı ve 14. yüzyılda, Bulgarlar tarafından Bulgaristan'ın Rila Dağı'nda inşa edilen Rila Manastırı.

Ayanoros'ta, Hilendar Manastırıyla Zograf Manastırı'nda 20 yıl kadar çalışıp araştırmalar yapan ruhani Paisiy Hilendarski, eski el yazmalarına dayanarak, Bulgarların geçmişte Balkanlar'a büyük ölçüde hâkim bir krallık kurmuş, ayrı ve büyük bir millet olduklarını kanıtlayan, "Slav-Bulgar Tarihi" adlı bir eser hazırladı.

1762 yılında tamamlanan Paisiy'nin kitabı, Bulgaristan'daki manastırlarda çoğaltıldı ve Bulgar rahiplerin katkılarıyla bütün ülkeye yayılması sağlandı.

Aynı dönemde başta Rum Metropolitler olmak üzere, Balkanlar'da görevli Rum ruhanilerin koydukları bütün yasaklara rağmen, Bulgarca yazılmış çeşitli kitaplar hazırlandı ve çocuklarla gençlerin eğitiminde kullanılmaya başlandı. Sofroni Vraçanski adlı ruhaninin gayretleriyle, özellikle manastırlarda Bulgarca eğitim veren çok sayıda okul açıldı.

1811'den itibaren Bulgarca ve Yunanca dillerinde, okuma yazma türünde, temel eğitim veren okullar da hizmete girdi. Daha sonraki aşamalarda Neofit Rilski, Vasil Aprilov, Nikolay Palauzov, Neofit Bozveli, Dr. Petar Beron gibi aydınlar, sivil okulların açılışı ve eğitimin düzenlenmesinde önemli bir rol oynadılar.

Erkek çocukları için çağdaş eğitimli ilk temel eğitim okulu 1835 yılında, Bulgaristan'ın Gabrovo şehrinde açıldı. 1840 yılında Anastasiya Dimitrova Pleven (Plevne) şehrinde, kız çocuklarının

eğitimi için yeni bir okul açtı. Bu okulların sayısı, zaman içinde hızla arttı. Sonuç olarak 18. yüzyılda gelişen milli bilinçlenme ve 19. yüzyıldan itibaren bütün Balkan topluluklarında yayılan milliyetçilik akımları, doğal olarak Bulgarları da etkiledi. Bu insanlar Bulgaristan'da cereyan eden sosyal nitelikli gelişmeler sonunda, 19. yüzyılın başında siyasi açıdan sonuç alabilecekleri girişimlerin hazırlık alanı olarak, Romanya'yı tercih ettiler. İstanbul'da ise siyasi bağımsızlığı amaçlayan bir örgütlenmeden ziyade, Bulgar ulusunu Rumların ve Fener Rum Patrikhanesi'nin dini ve kültürel boyunduruğundan kurtarmak için çalışmaya başladılar.

Ruhani alanda bile olsa "etnik veya ulusçu" bir karakter taşıyan bu hareketlenme doğal olarak, Patrikhane'nin hiç hoşuna gitmedi. Neden hoşuna gitmedi? Fener Rum Patrikhanesi Bulgarların taleplerini önce yok saymak, sonra da, reddetmek amacıyla, neden elinden gelen her şeyi yaparak, bu kadar çok direndi? Bu tepkiyi bir ölçüde anlayabilmek için, aşağıdaki açıklamalar yararlı olabilir.

Hıristiyan inancına göre, "Kilise'nin tekliği" esastır; daha doğrusu dini öğreti olarak, öyle olmalıdır. Ancak pratikte, böyle bir durumun asla gerçekleşmediği görülür.

4. yüzyıldaki ilk ana bölünmeden sonra coğrafi bölgelerin siyasi durumuna göre, Batıdaki Hıristiyanlar kendi aralarında Katolikler, Protestanlar, Anglikanlar, v.s. olarak, tekrar bölündüler. Doğudakiler ise yine kendi aralarında, milli Kiliseler şeklinde örgütlendiler.

Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili incelemelerde söz, klâsik dönemdeki fetihlerle Hıristiyan ahaliye gelince genellikle, başta Sultan II. Mehmet olmak üzere Osmanlıların, Hıristiyanlara ne kadar hoşgörülü davrandıkları, İstanbul Patriğine Bizans döneminde bile sahip olmadığı yetkilerin tanındığı üzerinde durulur, ötesi ise her nedense, pek fazla kurcalanmaz...

Bu bağlamda, Fener Rum Patrikhanesi'nin ekümenik olup olmadığını araştıran çeşitli çalışmalar vardır ama örneğin, Patrikhane Osmanlı İmparatorluğu içinde, asırlar boyu nasıl bir rol oy-

namıştır? Kendisine verilen hakları nasıl kullanmıştır? Neyi nasıl yönlendirmiş veya yönlendirmemiştir?... Bunları merak edip enine boyuna araştırmak isteyen pek çıkmamıştır...

Bilindiği kadarıyla Sultan II. Mehmet, Rum Patriğine, milletten kasıt, aynı din ve mezhepten olanların meydana getirdikleri cemaat anlamında, "Rum Milletinin Başı" unvanını verdi. Patrik böylece Roma Kilisesi ile birleşmeye çalışmamak kaydıyla, milyonlarla ifade edilen bir ahaliyi temsil etme, dini açıdan yönetme, nüfus kayıtlarını tutma ve yargılama hakkını elde etti.

Bu hakların dışında Patrik, özel muhafız birliği ve kendisine bağlı hapishaneleriyle gerekli gördüğü takdirde kolluk kuvvetlerine emir verip istediğini zorla yaptırabilme imkânı olan, Osmanlı vezirlerinden farksız yetkilerle donatılmış, son derece stratejik, siyasal bir statüye kavuştu.

İstanbul Patrikhanesi fetihler süreci boyunca Ortadoğu, Anadolu ve Yunan Yarımadası'ndaki Ortodoks Hıristiyanların dışında, Bulgarları temsil eden Tınovo (Tırnova) Patrikhanesi'ni, Ohrid (Ohri) Arşiepiskoposluğu'nu ve Sırbistan Patrikhanesi'yle Romanya Patrikhanesi'ni Osmanlı Devleti'nin sağladığı olanaklarla, otonom kurum olarak lâğvedip kendisine bağladı. Boşnak kökenli Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa 1557'de Sırbistan Patrikliği'ni tekrar kurup kardeşi Makarios'u Patrik makamına getirdiyse de 1766 yılında, burası yeniden Fener'e bağlandı.

İstanbul Patrikhanesi ayrıca, 1724-1899 tarihleri arasında, sahip olduğu önceliklerden yararlanarak, Antakya Patrikhanesi'nde de, Patriklik ve Metropolitlik görevlerine Rum din adamlarını atadı.[38] Bir ruhani teşkilâtın İstanbul Patrikhanesi'ne bağlı olması ne demektir?

Daha önce de değinildiği gibi, en basit ifadesiyle şu anlama gelir: İstanbul Patrikhanesi oradaki ruhani makamlara (Metropolit, Episkopos, papaz v.s) kendi istediği ruhanileri, yani mümkün olduğu kadar Rumları tayin eder; ahaliden kendi adına vergi toplar ve en önemlisi o coğrafyayı, çeşitli yöntemlerle denetimi altında tutar... 15. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar gelişen sürece, farklı bir açıdan bakarak, doğru veya yanlış, şöyle bir değerlendirme yapmak da mümkündür:

38 Y. Benlisoy, E. Macar, Fener Patrikhanesi, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1996.

- İstanbul Patrikhanesi sahip olduğu muazzam dini, idari ve mali gücü dışında, yönetimi altında tuttuğu milyonlarca kişilik Hıristiyan ahaliyle, İmparatorluğun kimilere göre feodal, kimilere göre tamamen özgün nitelikteki devlet yapısını, çok uzun bir süre, ayakta tutan temel kurumlardan biri oldu.

- Patrikhane, dini öğretileri vasıtasıyla kendisine bağlı Hıristiyan ahaliye, emeği kutsayan beşeri ve ahlâki değerlerin, zenginlikle dünyevi zaaf ve ihtiraslara olan mutlak üstünlüğünü telkin ederek, insanların fakirlik ve yaşam zorlukları karşısında, kadere boyun eğip, mevcut düzeni "tevekkülle" kabullenmelerinde, büyük ölçüde etkili oldu. Başka bir ifade ile Patrikhane, Osmanlı Devleti'nin yükselişini sağlayan toplumsal mutabakatın oluşmasında, payına düşen görevi en iyi şekilde yerine getirdi. Buna karşılık kendisine tabi Hıristiyan ahaliyi, kimilerine göre "korudu", kimilerine göre ise, "insafsız vergilerle sömürdü" ve bu arada, sömürme işine zengin bazı Rum çevrelerinin de katılımını sağladı!

Rumların kollandıklarıyla ilgili iddiaları destekleyebilecek, dikkat çekici bazı hususlar, aslında hiç de az değildir. Daha önce, iltizam uygulaması hakkında verilen bir örnekte 1478 yılında, yani İstanbul'un fethinden yalnız 25 yıl sonra, Rumlar İstanbul gümrüğü ile ilgili olarak, tam "20 milyon akçelik" bir ön ödemeye katılıp vergi toplama hakkı alabilmişlerdi.[39] Diğer bir örneğe göre ise:

"Osmanlıların 'Şeytanoğlu' adını verdikleri Mihail Kantakuzino, Bizans İmparatoru Kantakuzin'in sülalesindendi. 1565'te İmparatorluğun başgümrükçüsüydü. Tuzla ve balık çiftlikleri vardı. Sultan, Rusya ile kürk ticareti tekelini ona bahşetmişti. 60.000 dukalık yıllık geliriyle Kantakuzino, 16. yüzyılda Doğu'nun en zenginleri arasında yer alıyordu."[40]

Ege sahilinde Ayvalık kentinin limanını geçtikten sonra, denize nazaran sol taraftaş, Sarımsaklı mevkiine doğru uzanan çamlık alan üç ayrı yükseklik kademesinde, teras tarzında üç ayrı yol şeklinde ilerler. Üst yolda, o yöreden çıkarılan ve ıslanınca mor renge bürünen porfirit taşından yapılmış, olağanüstü güzel-

39 Halil İnalcık, Devlet-i 'Aliyye, S.244
40 Zeynep Sözen, Fenerli Beyler, 110 Yılın Öyküsü – (1711 – 1821), S.38

likte, deniz manzaralı birtakım konaklar bulunur.

Oranın yerlileri bu binaların geçmişte, yabancı konsolosluklara ait malikâneler olduklarını söylerler. Ayvalık'la ilgili, tanıtma amaçlı bir kitapta verilen bilgilere göre, 1789 yılında Sadrazamlığa getirilen Cezayirli Hasan Paşa, daha önce 1770'de o civarda cereyan etmiş bir deniz savaşı sırasında, bir Rum'un kendisine yardım etmiş olması nedeniyle, Ayvalıklı Rumlara idari ve mali açıdan tam bir özerklik sağladı...

Savaş ve Hasan Paşa ile ilgili verilen bilgiler, kronolojik açıdan pek tutarlı değildir; tamamen uydurma da olabilirler ancak, zamanında var olduğu iddia edilen bir özerklik belgesinin, "idari ve ekonomik sonuçları" şüphe bırakmayacak şekilde meydandadır: Ayvalık 18. yüzyılın ortalarından Mora isyanına kadar, 40.000'i aşkın nüfusu, 1.000.000 okkaya varan zeytinyağı üretimi, 40 adet sabunhanesi, değirmenleri, şarap ve tuz üretimi, kiliseleri, modern okulları, akademisi, eczaneleri ve hastanesi ile gayet zengin ve etkili bir kenttir...

Aslında gerçeği söylemek gerekirse, o tarihlerde Ayvalık, gelişmiş bir kentten ziyade, İstanbul hükümetinin koruması altında, uluslararası ilişkilerde belirli bir ağırlığı bulunan, başta Yunanistan olmak üzere, İngiltere, İtalya, Fransa ve Norveç'in konsolosluk açmaya değer gördükleri, tam anlamıyla, bağımsız bir devletçik gibidir![41]

Bu tip örnekleri daha da artırmak mümkündür. Açıklanan ortam koşullarıda, İstanbul Patrikhanesi'nin sahip olduğu yetkilerden kaynaklanan koruyucu gücün yardımıyla, Ortodoks Rumlar, Osmanlı ülkesinde her zaman seçkin ve çok ayrıcalıklı bir grup oldular.[42] Patrikhane sayesinde ayrıca, Yunan dili, kültürü ve eğitimi de kolaylıkla varlığını devam ettirip Balkan Ortodoksları arasında geniş çapta yaygınlaştı.

Patrikhane'nin, inkâr edilemez olumlu katkısı ve himayesi bir yana bırakılırsa, aslında Rumların[43] da önemli birtakım özelliklerle avantajlara sahip olduklarını kabul etmemiz gerekir:

Bu insanlar genellikle dış dünya ile irtibatlı, kontrol edilmeleri zor deniz kıyılarında ve adalarda yaşadılar.

41 Ahmet Yorulmaz, Ayvalık'ı Gezerken, Geylân yayınları, 1977

42 İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı,

43 "Rum" sıfatıyla tanımlananların mutlaka Bizans (Rum) veya Yunan asıllı olmaları gerekmemektedir. Kökeni ne olursa olsun, Rumlara has kültür ve lisanın asimile ettiği insanlar bu tanıma girerler.

Denizcilikten çok iyi anladıkları ve çeşitli lisanları bildikleri için, devamlı şekilde temas içinde bulundukları diğer Avrupalı halklarla, kolayca iletişim kurup iş ilişkilerini geliştirdiler. Bu şekilde Devlete yakın olabildiler ve İmparatorluktaki ticareti, önemli ölçüde kontrol ettiler.

Devlete yakınlığın bir diğer nedeni Rumların ilk zamanlardan itibaren resmi tercümanlık işlerinde tercih edilmiş olmalarıdır. Yerel kaynaklı bir bilgiye göre Osmanlılar 14. yüzyıldan beri resmi tercüman kullanıyorlardı. Fatih Sultan Mehmet zamanında, antlaşmalar ve dış ülkelere gönderilen yazı metinleri, Rum kâtipler tarafından Rumca yazılırdı.[44] Diğer bir bilgiye göre ise, 1669 yılında Köprülü Fazıl Ahmet Paşa, özel doktoru Panayoti Nikosios Efendi'yi Divan- ı Hümayun'un baş tercümanlığı makamına getirdi ve özel yetkilerle donattı.[45] Söz konusu açıklamalardan kolayca anlaşılacağı ibi, Rumlar zamanında, kitabet hizmetlerinde kullanılan tek gayrimüslim grup oldular ve bir dönem "Rumca", Bâb-ı Âlî tarafından fermanlarda bile kullanılan, yarı resmi bir dil olarak yaşadı.[46]

14. ve 15. yüzyıllarda bilindiği gibi, Eflak ve Boğdan Osmanlılar tarafından vergiye bağlandı. Bu iki prenslik ödenen vergiye karşılık kendi prenslerini (voyvodalarını) seçebilme hakkına sahip oldu. 1711 yılında çıkan Türk- Rus savaşı sırasında, Rus Çarı Büyük Petro Boğdan'a bağımsızlık vaat edince, Boğdan tahtında bulunan Prens Dimitri Kantemir Ruslara destek verdi. Ancak savaşı sonlandıran Prut Antlaşması'yla Ruslar barış istemek zorunda kalınca, Prens Kantemir ailesiyle birlikte Rusya'ya sığınmak zorunda kaldı.[47] Bu gelişmeler sonunda, Eflak ve Boğdan 1711-1821 yılları arasında, "Fenerli Beyler" adı verilen, kendine özgü bir "aristokrasi"nin temsilcileri tarafından yönetildi.

"Prens" unvanıyla ve Osmanlı Devleti'ni temsilen görevlendirilen bu insanların tümü, köken olarak asil ve Bizanslı olmasalar da pratikte, Patrikhane'nin himayesi altındaydılar ve Rumca konuşuyorlardı. Bu arada: " *Prenslik, genellikle en yüksek fiyat teklif edene verilir, prens yaptığı harcamayı karşılamak için devlet memuriyetlerini satar, vergileri artırırdı. Prensin bo-*

44 Zeynep Sözen, Fenerli Beyler, 110 Yılın Öyküsü – (1711 – 1821). S.46.
45 Zeynep Sözen, Fenerli Beyler, 110 Yılın Öyküsü – (1711 – 1821).
46 İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı,
47 Zeynep Sözen, Fenerli Beyler, 110 Yılın Öyküsü – (1711 – 1821).

yarlardan oluşan bir divanı vardı. Çoğu kez yüksek memuriyetleri yine Fenerli yakınlarına dağıtırdı."[48]

Görüldüğü gibi 18. yüzyılda, Anadolu ve Orta Doğu'nun Hıristiyan çevreleri dışında, yalnız Balkanlar değil bugünkü Romanya da Patrikhane'nin dolaylı kontrolündeydi. Ayrıca, rüşvetin pek makbul olduğu bir düzende, olağanüstü varlıklı hale gelmiş ve daha sonraki aşamalarda, Devlete borç verebilecek duruma ulaşmış bir "Rum Aristokrasisi"nin imkânlarını da her halde, küçümsememek gerekir. Yukarıda bazı temel koordinatları verilen, dönemin sosyal ve siyasal ortamında, İstanbul Patrikhanesi'nin, kendisini Bizans İmparatorluğu'nun varisi saydığı ve geçmişte, Rum ulusunun öncülüğünde, bu İmparatorluğu tekrar canlandırmak gibi bir gayesi bulunduğu varsayımı gerçekse, Patrikhane'nin 18. yüzyılda, "mevcut siyasi durumun devamından yana" tavır alması gerekirdi. Nitekim İstanbul Patrikhane'si kendi amaçları açısından; Viyana Kongresi'nden sonra, kendisini Ortodoksların hamisi ilân eden Rusya ise yine kendi siyasi beklentileri doğrultusunda, İstanbul merkezli "Ortodoks Kilisesi'nin bölünmesi" ne uzun süre, şiddetle karşı çıktılar. Bu durumda Patrikhane'nin, Sırbistan Kilisesi'ni kendisinden ayıran bir süreci başlatmış olmasından ötürü, 1804 tarihli Sırp isyanına sempati ile bakmış olması da düşünülemez.

18. yüzyılda Bulgaristan'ın henüz adı geçmediğinden, Eflak- Boğdan'ı yöneten "Fenerliler" takımından İpsilanti ailesi için, Balkanlar dışında, Eflak-Boğdan da "Yunanistan" demekti. Nitekim tarihe "Mora İsyanı" olarak geçen başkaldırı, aslında Mora Yarımadası'nda değil önce Romanya'da başlatıldı.

Rus Çarı'nın yaveri olan Aleksandır İpsilanti Rusların koruyuculuğuna güvenerek 1821 yılında ayaklandı. Ancak Rus Çarı, gerçekte onun hamisi falan değildi. Yardım etmediği gibi ordudan da kovunca, İpsilanti kaçtığı Avusturya'da yakalanıp hapsedildi ve orada, hapishanede öldü.[49] Aleksandır'ın kardeşi Dimitri ise yine 1821 yılında Mora' da çoğalan şiddet olaylarını ayaklanmaya dönüştürdü.

Eflak-Boğdan ve Mora isyanları "Fenerliler" dönemini sona erdirdi. 1821 yılının Nisan ayında, V.Grigorios, İpsilanti' nin

48 Zeynep Sözen, Fenerli Beyler, 110 Yılın Öyküsü – (1711 – 1821), S.9.
49 Zeynep Sözen, Fenerli Beyler, 110 Yılın Öyküsü – (1711 – 1821).

mektupla isyana çağırdığı, Fenerli Beyler grubundan Bâb-ı Âlî baştercümanı Konstantin Moruzi, Yorgo Mavrokordato ve diğer ileri gelenlerden birkaç kişi Patrikhane'nin kapısında idam edildiler.[50] Çok büyük bir darbe yiyen Fener Rum Patrikhanesi'nin, aslında yeni kopmalara sebebiyet verecek bu gibi ayaklanmaları teşvik edip desteklemiş olmaktan ziyade, önleyememiş olması, akla daha yakın, bir başka ihtimaldir.

Bu kanaati destekleyen diğer bir "resmi tavır" şudur: Hürriyeti, eşitlikle kardeşliği savunan ve bir bakıma, totaliter rejimlere karşı, başkaldırılara esin kaynağı oluşturan Fransız Devrimi, Patrikhane bir yana, Katolik Vatikan Kilisesi tarafından bile destek görmemişti. 19. yüzyılın Avrupa'sında ortaya çıkan sosyal gelişmelere aslında, Ruhani Kurumlar değil zenginleşmeye başlayan burjuvazi ve daha genel anlamda, çalışan işçilerle köylüler ön ayak olmuşlardı.

Bu durumda, Yunan, Sırp, Bulgar, Romen Kiliseleri gibi ulusal karakterli Kiliselerin, zamanında, ulus bilincini öne çıkaran çalışmaları, şu veya bu şekilde destekledikleri doğru olsa da, "Ekümenik" vasfını kullanıp, iddia edildiği gibi büyük emeller taşıyan "İstanbul Patrikhanesi"nin, ayrılıkçılığı teşvik etmiş olması, kendi varlık nedeniyle bağdaşmadığından, pek mantıklı görünmemektedir.

Netice itibarıyla o dönem için, yakın geçmişte yaşananlar böyle iken, 1840'larda, "Biz ayrı bir Kilise istiyoruz" talebiyle ortaya çıkan Bulgarlara, Patrikhane'nin: "Aferin!" demesi, gerçekçi değildi ve nitekim demedi!...

İstanbul'daki cemaate bir Bulgar Kilisesi'nin kurulması hususunda önayak olan ilk önder, ruhani Neofit Hilendarski Bozveli'dir. 1839 yılında İstanbul'a gelen Bozveli, Patrikhane'ye başvurarak, Bulgaristan'ın Tırnovo bölgesinde halkın istemediği Rum Panaret yerine, Metropolit göreviyle tayin edilmek üzere, kulis faaliyetine girişti.

Bu arada, "Ambar"daki abacılarla tanışıp başkentteki du-

50 Zeynep Sözen, Fenerli Beyler, 110 Yılın Öyküsü – (1711 – 1821).

rumu öğrenince cemaatin ileri gelenlerini tek tek ziyaret ederek onlara, İstanbul'da bir Bulgar Kilisesi'ne ihtiyaç olduğunu, bunun sağlanması için de bir şeylerin yapılması gerektiğini telkin etmeye başladı.[51] 1840 yılında, şikâyetçi Tırnovo (Tırnova), Gabrovo ve Elena bölgelerinin 16 kazasını temsilen İstanbul'a gelen üç kişi, Bozveli'nin başkanlığında Bâb-ı Âlî' ye başvurarak, usulüne göre, istenmeyen Metropolit hakkında önlem alınmasını ve değiştirilmesini arz ettiler. Osmanlı yetkililer, İstanbul'daki Bulgar cemaatinin ve esnafın da ricalarını dikkate alarak, Patrikhane'ye ahalinin istemediği Metropolit Panaret yerine Bulgar asıllı Neofit Bozveli' nin tayin edilmesini bildirdiler.

Durumu değerlendiren Fener Rum Patrikhanesi, son Bulgar Krallığı'nın başkenti ve son Bulgar Patrikhanesi'nin merkezi olup, İstanbul'un fethinden sonra, ruhani açıdan özellikle Rumlaştırılmak istenmiş bir bölgeye, Bulgaristan'da "Rum ruhanilerin yeminli düşmanı" sıfatını kazanmış bir Bulgarı, Metropolit olarak tayin etmenin, Bulgaristan'daki Rum çıkarlarına darbe indirmek anlamı taşıdığını gördü. Resmi makamlar uygun bir şekilde ikna edildi ve isim benzerliğinden de yararlanılarak Tırnovo' ya, Neofit Bizantios adlı bir Rum Metropolit atandı.[52] Bozveli ise Bizantios' un yardımcılığına getirildi ancak, kısa bir süre sonra tutuklanıp Ayanoros'a sürgün edildi. İstanbullu Bulgar esnafın girişimleri sonucunda da, 1844 yılında serbest bırakıldı.

Mevcut yasal olanaklar çerçevesinde, Bulgarların istemedikleri fanatik Rum ruhaniler yerine Bulgar asıllı Metropolitlerin görevlendirilmelerini sağlamak için, İstanbul'daki cemaatin bu konuda teşkilâtlanması ve harekete geçmesi gerekiyordu.

1840 yılında, Neofit Bozveli' nin Ayanoros'ta sürgünde bulunduğu sırada, bir süreden beri İstanbul'a yerleşmiş olan Georgi Sava Rakovski, Strumski, Krısteviç ve Zolotoviç gibi entelektüellere, sonraki yıllarda Rum Patrikhanesi'nden bağımsız bir Bulgar Kilisesi'nin kurulması için en büyük mücadeleyi veren, İlariyon Stoyanoviç Mihailovski katıldı.

1812 yılında Bulgaristan'ın Elena kentinde doğan İlariyon, Hilendar Manastırı'nda rahip oldu, önce Andros Adasında, akabinde Atina Üniversitesi'nde eğitim gördü; sonra da eğitimine

51 Dr. Hristo Temelski, Bılgarskata Svetinya na Zlatniya Rog, (I)
52 Dr. Hristo Temelski, Bılgarskata Svetinya na Zlatniya Rog, (I)

devam etmek için, 1841 yılında İstanbul'a geldi. Amacı Rusya'ya gidip İlâhiyat Akademisi'nden mezun olmaktı. İstanbul Patrikhanesi bu arzusunu engelledi. İlariyon da zamanla, Patrikhane'nin en amansız hasımlarından biri haline dönüştü.

1844 yılında sürgünden kurtulup İstanbul'a geri dönen Neofit Bozveli, genç İlariyon' un şahsında kendisi gibi kökenine bağlı, vatansever, dürüst, iyi niyetli, çalışkan ve İstanbul'da kaldığı süre içinde Bulgar cemaatinin sevgi ve saygısını kazanmış, değerli bir müttefik bulunca amaçlanan hedefe ulaşabilmek için birlikte çalışmaya başladılar.

1845 yılında, daha önceki Hatt-ı Şerif'e istinaden ilân edilen ve halkın eğitilmesi için okulların açılmasını emreden Padişah Fermanı'ndan yararlanmak isteyen Tırnovolular, Rum Metropolit Neofit Bizantios' a karşı olan mücadelelerini yeniden başlattılar.

1845 yılının ortalarında İstanbul'daki Bulgar esnaf ve tüccarlar, Bâb-ı Âlî ve Rum Patrikhanesi nezdinde kendileriyle birlikte bütün Bulgar halkını da temsil edip Kilise konusunda girişimlerde bulunmak üzere, ruhani Neofit Bozveli ve İlariyon Stoyanoviç' e vekâletname verdiler.

1845 yılının Temmuz ayında iki ruhani, hükümete yazılı bir dilekçe sundular ve İmparatorlukta yaşayan Bulgar halkı adına, Fanariyot Rumların Bulgarları Rumlaştırmak için giriştikleri çabaları gerekçe göstererek, özetle, aşağıdaki isteklerde bulundular:

1- Bulgarların yaşadıkları bölgelerin Metropolitliğine yalnız Bulgarlar tayin edilsin;

2- Metropolit veya Despotlar için aylık belirli bir maaş belirlensin;

3- Despotların seçimi ve görevden azledilmeleri halk tarafından yapılsın;

4- Bulgarların İstanbul'da, resmi makamlarla temas kurabilecekleri temsilcileri bulunsun;

5- İstanbul'da bir Bulgar Kilisesi inşa edilsin ve başında bir Bulgar ruhani bulunsun;

6- İstanbul'da bir Bulgar okulu ve bir matbaa açılsın.

İlariyon Stoyanoviç kendi adına sunduğu ikinci bir dilekçede ise Fenerli Beylerin Bulgarları, daha sonra Osmanlı Devleti'ne

karşı kullanmak üzere, bilinçli ve sistematik bir şekilde Rumlaştırmaya çalıştıklarını ileri sürdü.

İki din adamı tarafından Bâb-ı Âlî' ye iletilen ve bir bakıma, Bulgar halkının ruhani bağımsızlık için giriştiği mücadelenin özünü oluşturan talepler, ilân edilen Ferman'la uyum içinde bulunsalar da, o dönemin koşullarında sonuçsuz kaldılar. Bulgar ruhanilerin başta Kont Mihail Çaykovski (Mehmet Sadık Paşa) olmak üzere, Polonyalı muhacirlerle kurdukları ilişkileri değerlendiren Rum Patrikhanesi, onları İstanbul'daki Rusya elçisine şikâyet etti. Bozveli ve Stoyanoviç'in Ortodoks Kilisesi'ni bölmeye çalıştıklarını, bu nedenle de Rusya'nın düşmanları olduklarını iddia etti.

Rus elçisi Titov da, tekinlerin etkisinde kalarak, iki Bulgar'ın, Katoliklerin hesabına çalışan ajanlar olabileceklerini düşündü ve sürgüne yollanmalarını talep etti.[53]

1845 yılında Fener Rum Patrikhanesi, Bâb-ı Âlî'nin onayına gerek duymadan, bu iki ruhaniyi Ayanoros'a sürgüne yolladı. O dönemde yürürlükte olan "Şeriat" sisteme göre, Osmanlı yönetiminin kolluk kuvvetleri, Fener Rum Patrikhanesi'nin kendisine bağlı sayılan gayrimüslimler için uygun gördüğü yaptırımları "yerine getirmekle mükellefti".

Neofit Bozveli 1848 yılında vefat etti ve İstanbul'a geri dönemedi. İlariyon Stoyanoviç ise bir Rus seyyahın girişimleriyle, ertesi yıl serbest bırakıldı.

İki yıl sonra, Bulgar Kilisesi meselesi, Fransızlar tarafından eğitilmiş, Rus Elçiliğiyle iyi ilişkileri olan, Eski Zağralı, Aleksandır Stoilov Beyoğlu Ekzarh adlı biri tarafından yeniden gündeme getirildi. 1847 yılının sonlarında Stoilov, Bulgar cemaatinin ileri gelen esnafından bir vekâletname alarak Patrikhane'ye başvurdu ve bir kilisenin açılması için yardım istedi.

Patrik I. Antim istekleri önce reddetti sonra ise, mevcut borçlarını ödemeleri koşuluyla, borçlu bir Rum kilisesini Bulgarlara vermeyi önerdi.[54] Rum mahallesinde bulunan bir kilisenin Bulgar kilisesi olması, iyi niyetli bir fikir olarak görülmedi ve reddedildi. Bir süre sonra, Patrik bütün Bulgarları temsilen yeni bir başvuru isteyince bu kez abacı esnafından Nikola Evtimov Sapunov, yirmidört esnafbaşı'dan yeni bir vekâletname aldı ve

53 K. Dinkov, Istoriya na Bılgarskata Tsırkva, S.74

54 Dr. Hristo Temelski, Bılgarskata Svetinya na Zlatniya Rog, S.30 – (I)

1848 yılının Şubatında, 5 kişilik bir heyetle birlikte Patrikhane'ye cemaate ait kırkdokuz ileri gelenin imzasını taşıyan yeni bir dilekçe sundu.[55]

Patrik I. Antim yardım etmek ister göründü ancak bu defa da kilise inşa etmek için gerekli arsanın temini sorun oldu. Haliç civarında bulunan bir arsa için istenen 650.000 kuruşluk fiyat, cemaatin imkânlarını aşıyordu...

Cemaat parasal yardım vaat eden Aleksandır Ekzarh'a bir "Kilise Yönetim Kurulu" oluşturması için yeniden vekâletname verince, bu kez işe Stefan Bogoridi adlı, üst düzey bir Osmanlı Devlet görevlisi müdahale etti.

Kimliği konusunda çeşitli bilgilerle iddialar bulunan Stefan Bogoridi, Bulgar kaynaklarına göre, Bulgaristan'ın Kotel kasabasında dönemin tanınmış ruhanisi, Vratsa Episkoposu Sofroniy Vraçanski' nin torunu olarak doğdu. Bükreş'te ünlü bir Rum okulunda öğrenim gördü; zamanla Osmanlı sarayında, "Fenerli Beyler" grubuna dâhil aristokrat sıfatıyla ilişki kurdu ve bu sayede önemli mevkilere yükseldi.

Stefan Bogoridi (Stefanaki Bey)
1775-1859

55 Nikola Evtimov Sapunov, Pırvata Bılgarska Tsırkva v Tsarigrad, PİK, Veliko Tırnovo,1999.

Bu çerçevede, Fenerli Beylerden Boğdan yöneticisi İskerlet Kalimaki' nin yardımcısı olarak Moldova'da kaymakamlık yaptı. Daha sonra Samos adasına "Prens" unvanı ile yönetici tayin edildi. İleri yaşlarında da Sultan'ın şahsi dostu olarak kendisine danışmanlık görevinde bulundu.[56]

Konuya müdahil olan Stefan Bogoridi, kilise için gereken arsa meselesinin kesin şekilde halledilmesi için Balat semtinde kendisine ait, denize nazır, büyük bir bahçe içindeki iki katlı ahşap evle müştemilâtı, Bulgar cemaatine bedelsiz olarak bağışladı ve bağışın cemaat adına tescili için, gerekli olan işlemleri başlattı. Patrikhane Rusya'nın İstanbul'da kurulması istenen Bulgar Kilisesi ile ilgili meseleye karışmasını istemiyordu. 1848 yılı Ekiminde yeni seçilen Patrik IV. Antim, Stefan Bogoridi' nin de arzusuna uyarak, Aleksandır Ekzarh'ın Rus Elçiliği ile olan ilişkileri dolayısıyla Bulgarların kurdukları Kilise Yönetim Kurulunda yer almasını onaylamadı.

Yeni seçilen Bulgar Kilisesi Yönetim Kurulu, Patrikhane'ye olan müracaatını 20 Mart 1849 tarihinde yineledi. 1849 yılının ortalarında ise Stefan Bogoridi, Sultan Abdül Mecid'e Bulgar Kilisesi meselesini geniş şekilde açıklayan ve yorumlayan bir rapor sundu. Raporu inceleyen resmi komisyonun 18 Eylül 1849 tarihinde olumlu görüş bildirmesi üzerine, 23 Eylül 1849'da, Stefanaki Bey'in bağışladığı arsada "Bulgarlara mahsus bir Papazhane" inşası için gerekli izin çıktı.

Kısa bir süre sonra, 17 Ekim 1849 tarihinde de, Bulgarlara, İstanbul'un Fener semtinde, kendilerine ait bir Kiliseye sahip olmalarını mümkün kılan Ferman da verildi.

Sveti Stefan Bulgar Kilisesi adlı Monografide[57] şöyle bir bilgi vardır: *"Bulgarların aslında istedikleri kendilerine ait bir kilise inşa etmekti. Ama bunu açıkça belirtmek yerine, bir papaz evi inşa etmek için izin istemelerinin nedeni, şer'i bir yasağın varlığıdır. Sultan II. Mehmet fetihten sonra İstanbul'da yeni bir Hıristiyan ya da Yahudi tapınağının inşa edilmesini yasaklamıştır ve bu yasağa o günden beri kesinlikle uyulmaktadır. Hatta mevcut bir Rum, Ermeni ya da Yahudi tapınağının onarımı için bile Divan'a resmen başvurarak hüküm ve ferman çı-*

56 Prof. Tonço Jeçev, Bılgarskite Svetini v İstanbul, İzdatelstvo Balkani, 2000

57 Hasan Kuruyazıcı – Mete Tapan, Sveti Stefan Bulgar Kilisesi, Bir Yapı Monografisi, YKY, 1998. S.17.

kartmak gerekmektedir. Bulgarlar da bunu bildikleri için, papaz evi ile hükümete üstü kapalı olarak bir çözüm yolu göstermektedirler. Hükümet kilisenin değil, bir papaz evinin yapılmasına izin vererek görünüşte söz konusu yasağı bozmayacak, Bulgar cemaati ise bu yapıda aslında bir kiliseden farksız olarak ibadet etme olanağına kavuşacaktır. Başka bir deyişle Bulgarlar adına kilise demeden bir kiliseye sahip olacaklardır."

18 Ağustos 1949 günü Bogoridi' nin bağışladığı konağın alt katında bir paraklisin düzenlenmesine girişildi. Eylül ayı sonunda, cemaatin para, malzeme ve iş gücü yardımlarıyla paraklis tamamlandı.[58] 9 Ekim 1849 tarihinde, parakliste görevlendirilen Bulgar papazlar, o sıralarda İstanbul'da bulunan üst rütbeli Bulgar ruhaniler ve çok sayıda katılımcının eşliğinde, Stefan Bogoridi' nin de yer aldığı bir törende, paraklis, Sozopol Metropolitinin Slav dilinde yaptığı dua ile bağışlayıcısına ithafen, Sveti (Aziz) Stefan adına kutsandı ve halkın hizmetine açıldı.

Bağışlanan konak, içi bağdadi tarzda sıvanmış, dışı ise ahşap kaplamaydı. Bu yüzden Sveti Stefan Paraklisi daha sonra, "Ahşap Bulgar Kilisesi" olarak anıldı.

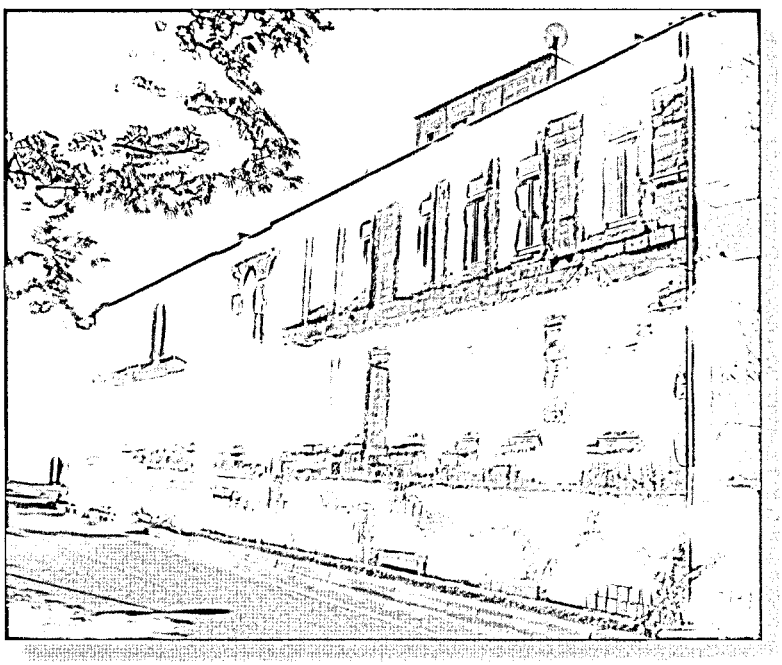
58 Dr. Hristo Temelski, Bılgarskata Svetinya na Zlatniya Rog, S. 39, 44, (I)

1849 – 1872 Dönemi

Bağımsız Bulgar Ekzarhanesi'nin Kuruluşu ve Fener Rum Patrikhanesi Tarafından Aforoz Edilmesi

27 Aralık 1849 günü toplanan "Bulgar Cemaati Birliği" temsilcileri, bir "Kilise Meclisi" ve buna bağlı 5 asil, 12 yardımcı üyeden meydana gelen bir "Kilise Yönetim Kurulu" oluşturdular.

Görevlendirilen gönüllüler büyük bir hevesle paraklisin tam karşısında, Bizans surlarının kalıntıları üzerinde, "Metoh" adı verilen papaz evinin inşaatını başlattılar.

Metoh Binası

Çalışmalar, binanın plânını da çizmiş olan, Saray mimarlarından, Hacı Stefan Kalfa'nın denetiminde yürütüldü. Metoh binası binlerce esnafın maddi katkılarıyla, dik dörtken tabanlı,

kesme taştan yapılmış 40 metre cepheli, üç katlı, tamamı denize bakan 25 odalı, çok gösterişli bir bina olarak tamamlandı ve Paskalya yortusuna denk gelen 23 Nisan 1850 günü, Bogoridi' nin de katıldığı büyük bir törenle hizmete girdi.

Metoh binası için, büyükçe bir bölümü borç olmak üzere, 397.154 kuruş harcandı.[59] 14 Mayıs 1850 günü, inşaat sırasında yapılan harcamaları ve alınan borçları incelemek üzere, yeni bir Kilise Yönetim Kurulu görevlendirildi. 1851 yılının baharında, varisleri bulunan Stefan Bogoridi'nin, Bulgar cemaatine bağışladığı arsa ve mülk, o dönemin mevzuatına göre, cemaat adına değil de, şahıs adına tescil edilebildiğinden, kayıt işlemi binanın yapımı için gereken borcun bir bölümünü karşılamış olan, Hristo Petkov Tıpçileştov adına yapıldı.

1851 yılının Mayıs ayında "Bulgar Cemaati Birliği"ni temsil edecek, 5 ruhani ve 12 sivilden oluşan bir "Bulgar Kilise Meclisi" seçildi. Kısa bir süre sonra, cemaatin kendi arasından temsilci seçme ve seçilme koşullarını, bu temsilcilerin Kilise Meclisi'ne seçilme şekli ile Bulgar Kilise Meclisi'nin, görev ve sorumluluklarını tespit eden, ayrıntılı bir yönetmelik hazırlandı.

Ortodoks Kilisesi'nin dini kanunlarına göre, kendi cemaati bulunan bir Kilise'nin başında Episkopos rütbesinde bir ruhani bulunmalıdır. Bulgarların atmaya başladıkları adımlardan pek de memnun kalmayan Fener Rum Patrikhanesi, Rusya'nın da isteğini dikkate alarak, "Ahşap Bulgar Kilisesi" ne Sırp asıllı Arhimandrit Stefan Kovaçeviç'i tayin etti. Ancak Kovaçeviç bir süre sonra, yakışıksız yaşamından dolayı sürgün edilince Bulgarların ısrarı ve Stefan Bogoridi' nin aracılığıyla, Bulgar asıllı Pataras Episkoposu Polikarp, 1852 Temmuzunda göreve başladı.

Ahşap kilisenin açılışını takip eden birkaç yıl boyunca, her yıl yeniden seçilen Kilise Yönetim Kurulları, H.Temelski' nin kurul tutanaklarına dayanarak verdiği bilgilere göre Metoh' un inşası için alınan borçlarla uğraştı. Yaklaşık 350.000 kuruşu bulan borç tutarı ve buna eklenen faizler büyük sorun yarattı. Yine de parasal sıkışıklığın, önemli bir yararı oldu...

Yardım bulmak için her tarafı kapsayan girişimleri sonucunda, İstanbul'daki Bulgar Kilise Meclisi, Balkanlar'da tanınan,

59 Dr. Hristo Temelski, Bılgarskata Svetinya na Zlatniya Rog, S.49

gönderilen şu veya bu ölçüdeki yardımlarla birlikte, çeşitli talep ve şikâyetlerin de ulaştırıldığı bir başvuru kurumuna dönüştü. Başka bir ifade ile 19. yüzyılın ilk yarısında, "Bulgar Kilise Meclisi", İmparatorluğun merkezinde bütün Bulgar tebaayı temsil edebilen ve bu hüviyetiyle, merkezi yönetim tarafından muhatap alınan bir çeşit "Makam" haline geldi.

Ana hedef itibarıyla, Müslümanlarla gayrimüslimler arasında her açıdan, tam bir eşitlik sağlamak üzere, gayrimüslimlere çeşitli haklar tanıyan 19 maddelik Islahat Fermanı'nın 28 Şubat 1856 tarihindeki ilânından sonra, İstanbullu Bulgarlar daha aktif bir sosyal yaşama kavuştular.

İstanbul'da temel bilgiler veren ilk Bulgar okulu, 9 Eylül 1857 tarihinde Balat'taki ahşap kilisenin üst katında açıldı. Kiril alfabesini hazırlayıp yayan iki Aziz'e ithafen "Kiril i Metodi" adı verilen okul, 1865 yılında Metoh binasına nakledildi ve ortaokul seviyesinde sınıflar eklendi.

Bu okulda P.R. Slaveykov, İlariyon Makariopolski, T.S.Burmov gibi ünlü Bulgarlar öğretmenlik yaptılar. 1860-1870 yılları arasında, kültürel faaliyetlerin dernekler aracılığıyla geliştirilmesi yoluna gidildi. 1866 yılında Balkapanı Hanı'nda kurulan "Bılgarsko Çitalişte" (Bulgar Okuma Evi) Derneği kısa zamanda, etkin bir merkez haline dönüştü. Dernek İstanbul'daki çalışmaları dışında Makedonya'nın Selanik ve Kostur (Kesriye-Kastorya) bölgelerine, Bulgar öğretmenlerin gönderilmesi için maddi destek sağladı.[60] 1868 yılında "Blagodetelno Bratstvo Prosveşteniye" (Prosveşteniye Hayır Derneği) faaliyete girdi ve fakir çocukların eğitimiyle ilgilenmeye başladı. O dönemde Rum okullarına giden çocuklar yalnız Rumca ders görürlerdi. Zenginler ailelerin çocukları ise yabancı okulları tercih ediyorlardı.

Dernek gezici öğretmenlerden bir ekip oluşturarak çocuklarla yetişkinlerin eğitimlerine yardımcı olmaya çalıştı. Bu amaçla gönüllü öğretmenler 1869 yılının başlarında, Tahtakale civarındaki Vezir Han'da, yalnız pazar günleri açık olan bir okul-

60 Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk– Bulgar İlişkileri, S.184

da, istekli yetişkinlerle çocuklara Bulgarca okuma yazma ve hesap öğretmeye başladılar.

Aynı dernek daha sonra Kurtuluş Kasımpaşa, Lânga, Topkapı ve Kumkapı' da Bulgar okulları açtı; bunun dışında mezun olduktan sonra Derneğin okullarında veya Makedonya'daki kendi köylerinde iki yıl öğretmenlik yapma koşuluyla yetenekli gençler için bir de burs fonu oluşturdu.[61]

Bu arada, daha önce değinildiği gibi Tahtakale'deki Balkapanı Hanı'nda, özellikle gençlerin yararlanabilmeleri için bir kütüphane açıldı. Ayrıca "Tsarigradski Vestnik" (İstanbul Gazetesi) adlı günlük bir gazetenin, dergilerin ve bazı kitapların basıldığı yeni bir matbaa faaliyete girdi. Metoh binasının giriş katında kurulan diğer bir basımevinde ise, 10'a yakın Bulgarca gazetenin günlük basımı sağlandı.

Bu arada mesleki alanda da dernekleşme yoluna gidildi. 1862 yılında Providenye Bulgar Denizcilik Ticaret Cemiyeti kuruldu. Cemiyet senetlerden ibaret bir sermaye ile İngiltere'den bir gemi satın aldı ve denizcilikle ilgilendi.1867 yılında kurulan Bulgar Kardeşlik Cemiyeti ise tüccarlardan topladığı sermaye ile faiz karşılığı kredi veren bir sistem oluşturdu. 1870 yılında matbaalarda çalışan aydın Bulgar işçileri tarafından kurulan "Promişlenie" Basım Derneği'ne daha sonra yayınevi mensupları, gazeteciler ve tüccarlar katıldılar. Dernek esas olarak edebi yayınlarla ilgilendi.[62]

Islahat Fermanı'nın ilânından sonra, Bulgar cemaatinin "Bağımsız Kilise" meselesinde ise, şu gelişmeler yaşandı:

1845 yılında Bulgar Kilisesiyle ilgili çalışmalarından ötürü Rum Patrikhanesi tarafından Ayanoros'a sürgüne gönderilmiş olan İlariyon Stoyanoviç, Bulgar cemaatini destekleyen, "Padişahın dostu" Stefan Bogoridi' nin zorlamasıyla, 5 Ekim 1858 tarihinde, Balat'taki Bulgar Kilisesi'nin başına getirildi.[63] Arhimandrit rütbesi ve İlariyon Makariopolski ruhani adıyla göreve başlayan Stoyanoviç, Patriğin talebiyle Kilse

61 Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk – Bulgar ilişkileri, S.185
62 Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk – Bulgar İlişkileri, S.185, 186
63 Dr. Hristo Temelski, Bılgarskata Svetinya na Zlatniya Rog, S.61.

adına eparhiyayı yönetme ve vergi toplama hakkından yoksun kalmayı da bu arada, kabul etmiş oldu.

17 Nisan ve 22 Haziran 1858 tarihlerinde, İlariyon Makariopolski' nin başkanlığında toplanan Bulgar Kilise Meclisi, önce Metoh' un inşaatından arta kalan ve faizleriyle birlikte yaklaşık 82.000 kuruşu bulan, henüz ödenmemiş borçlarla ilgili hesapları kontrol etti. Sonra da, toplantının esas nedeni olan önemli gündem maddesi görüşüldü ve Kilise Meclisi:

"Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Bulgar Kavmini, lâyık olduğu şekilde temsil edecek, muhteşem bir Bulgar Kilisesi" inşa etmek amacıyla, beş üyeden oluşan bir "Kilise Denetleme Kurulu" ile beş tüccar ve beş esnaf temsilcisinin katıldıkları bir "Kilise Yönetim Kurulu" seçti. Daha sonra bu kurulların ne şekilde çalışacakları belirlendi ve gerekli izinlerin alınabilmesi için, Bâb-ı Âlî ile Fener Rum Patrikhanesi nezdinde resmi başvurular yapıldı.

Kilise Denetleme Kurulu yeni kilisenin yapımı için o yıllarda İstanbul'da bulunan İtalyan mimar V.G. Fossati'yi görevlendirdi. 8 Mayıs 1859 tarihinde inşaat alanının düzenlenmesine başlandı. Ana kayanın üstünde, asırlar boyu birikmiş çamurdan oluşan zemin, ağır yapılar için uygun olmadığından meşe kazıklarla sağlamlaştırıldı. Stefan Bogoridi' nin vefatından kısa bir süre sonra da, 25 Ekim 1859 tarihinde Rum Patriği Kiril, Suriye ve Kudüs Patrikleri, Kutsal Sinod Meclisi üyeleri ve yabancı ülke temsilcilerinin de hazır bulundukları bir törenle yeni kilisenin temel atma töreni yapıldı.[64]

1859 yılının Aralık ayı sonunda, temeller 80 cm. yüksekliğine ulaşınca, kış boyu iyice oturmaları için bekleme kararı alındı. Ancak kısa bir süre sonra atılan temeller çatladı ve büyük harcamalara mal olan inşaat mecburen o şekilde kaldı.

Kırım Savaşı'ndan sonra, İstanbullu Bulgarlar arasında Kilise meselesinin "kurumsal" anlamdaki kalıcı çözümüne yönelik, iki temel akım gelişti:[65] Daha ılımlı bir çözümden yana olanlar, savaştan önce ortaya konmuş istekleri yeterli bulanlardı; yani, kiliselerdeki dini ayinler Bulgar dilinde yapılsın, Bulgarların yaşadıkları bölgelere Bulgar din adamları tayin edilsin, bunlara belli

64 Dr. Hristo Temelski, Bılgarskata Svetinya na Zlatniya Rog, (I).
65 K. Dinkov, İstoriya na Bılgarskata Tsırkva,

bir maaş bağlansın v.s. Bu talepler, Slav halklarının, Fener Rum Patrikhanesi'nin yönetiminde ve bir arada olmalarını isteyen, o dönemin Rus politikasıyla da uyum içindeydi.

Daha radikal çözümden yana olanlar ise, Patrikhane'den bağımsız bir Bulgar Kilisesi'nin kurulmasını ve başına Bulgar bir din adamının getirilmesini gerekli görenlerdi. İkinci akımın önderleri, 1856 yılının baharında, İmparatorlukta yaşayan bütün Bulgarlar adına Padişah Abdülmecit'e başvurarak, ilân edilen Hatt-ı Hümayun gereğince, özet olarak şu isteklerde bulundular:

1- Bulgar halkı kendisi için, Bulgar asıllı, Patrikhane'ye tabi olmayan bir dini başkanla sivil bir temsilci seçsin.

2- Sivil temsilci Padişaha, Bulgaristan'da görevlendirilecek Bulgar asıllı, yönetici, hâkim ve memurları önerebilme hakkına sahip olsun.

Dini bağımsızlık ve idari otonomi anlamına gelen bu talepler doğal olarak sonuçsuz kaldı. Osmanlı İdaresi'nin otonomi isteklerini kabul etmesi mümkün değildi. Diğer yandan, Ortodoks Kilisesi'nin bütünlüğüne zarar verebilecek girişimler Rusya'nın politikalarına da tersti. Bulgarların her girişimini, Rusya'nın telkiniyle yapılmış addeden Batı devletleri ise, bu tür gelişmelere zaten tamamıyla karşıydılar!

Olumsuz gelişmelerden etkilenmeyen cemaat yönetimi, 1856 yılının sonlarına doğru, Bulgaristan'daki bütün bölgelere davetiyeler yollayarak, Hattı-Hümayun'a binaen, bağımsız bir Bulgar Kilisesi'nin kurulmasına yönelik başvuruda bulunmak üzere İstanbul'a temsilci göndermelerini istedi.

Gelen 20 temsilciye cemaatin ileri gelenlerinden de 40 kişi katıldı ve 60 imzalı bir dilekçe Bâb-ı Âlî' ye sunuldu. Beklenen cevap çıkmayınca gelen temsilcilerin çoğu, buradakilere vekâletname bırakarak geri dönmek zorunda kaldılar. Döndükten sonra da büyük bir kararlılıkla, başta Tırnovo (Tırnova) Despotu olmak üzere, Bulgaristan'da görevli Rum Despotların tümünü kovmak için, "uğraşmaya" devam ettiler.

Bu arada, gelişen husumet ortamı içinde, kendilerini Rum Patrikhanesi'ne bağlı sayan Bulgar ruhaniler de, gittikçe fanatikleşmeye başlayan Bulgarların hedefi haline geldiler. Şikâyetleri incelemeye başlayan Osmanlı yetkililer, Balkan-

lar'daki huzursuzluğun gerçek nedenlerini ortaya çıkarmak için, Tırnovo (Tırnova) ve Plovdiv (Filibe)'de geniş kapsamlı ve gayet ayrıntılı bir araştırma yaptılar.

Bu araştırmada, ahalinin Patrikhane'ye karşı olmasının arkasında, Fanariyotların iddia ettikleri gibi, başka devletlerin bulunmadığını gördüler. İnsanların basitçe, Rumların ruhani egemenliği altında yaşamak istemediklerine kanaat getirdiler ve yaptıkları değerlendirmeyi Bâb-ı Âlî' ye bildirdiler.

Mevcut düzene göre hareket etmeyi tercih eden Devlet Patrikhane'den, Bulgaristan'da çıkan sorunlara Hattı-Hümayun' un belirlediği esaslara uygun bir çözüm getirmesini istedi.

Yönetimin talebine uyan Patrikhane, 1858 yılının Nisan ayında, yüksek rütbeli ruhaniler ve bölgelerin sivil temsilcilerinden oluşan Meclisi topladı. Bulgarlar Vidin, Plovdiv (Filibe), Sofya ve Tırnovo (Tırnova) bölgeleri adına, ancak dört delege ile temsil edilebildiler. Patrik VII. Kirilos' un başkanlığında yapılan ve bir devlet temsilcisinin de katıldığı toplantıda, gündemde bulunan, Patrik ve Despotların seçimi, maaşları, Kilisenin toplayacağı vergiler gibi şeyler görüşüldü. Bulgarların istekleri için ise, tek kelime edilmedi.

Bulgarlar yine de yukarıda açıklanan, "ılımlı" kanadın "mütevazı" taleplerinde ısrar ettiler ancak, bir yıldan fazla süren ve 16 Şubat 1860 tarihinde tamamlanan toplantılarda hiçbir sonuç elde edemediler. Rumların Meclis adına ileri sürdükleri görüşe göre, Ortodoks Kilisesi'nin, "etnik aidiyetleri ve milli dilleri" dikkate alması mümkün değildi.[66]

İsteklerinin Rumlar tarafından ısrarla reddedilmesi, Bulgarlarda büyük bir tepki yarattı. Çeşitli bölgelerde protestolar başladı. Bâb-ı Âlî'ye yeniden dilekçeler yollandı. Patrikhane ile Rum Fanariyotları, Bulgar dili ve kültürüne karşı maksatlı davranmakla suçlayan Bulgar temsilciler, nihai protokolü imzalamayı da kabul etmediler. İstanbul'da Rumlarla Bulgarlar arasında yoğunlaşan çekişmeler ve sürtüşmeler, başta Makedonya olmak üzere, bütün Balkanlar'da gerilimi tırmandırdı. Rum Despotlara karşı, her yerde toplu itirazlar ve karşı koymalar baş gösterdi.

Gelişmelerden rahatsız olan Rumlar da, ahalinin kendile-

66 K. Dinkov, Istoriya na Bılgarskata Tsırkva.

rine karşı geliştirdiği direnişi, Devlete karşı imiş gibi göstererek tehlikeli buldukları kişileri ihbar etmeye başladılar. Bulgar halk şarkılarını bir araya getirip sistematik şekilde inceleyen, "Bulgar Halk Ezgileri" adlı folklor derlemesi ile ünlü, Struga doğumlu, öğretmen Dimitar Miladinov ve küçük kardeşi Konstantin Miladinov, bu şekilde, "Padişah düşmanı" ilân edildiler, İstanbul'a sürgün edildiler ve hapsedildikleri zindanda, tifodan hastalanarak yaşamlarını yitirdiler.

1858-1860 döneminde toplanan Patrikhane Meclisi'nin ortaya koyduğu uzlaşmaz tavrı gören Bulgar Cemaati yöneticileri, Rumlarla olan sorunların Patrikhane ile yürütülecek görüşmeler yoluyla çözülemeyeceğine iyice kanaat getirdiler.

Aynı yıllarda Katolik misyonerlerin, Ortodokslara yönelik, gittikçe yoğunlaşan propaganda faaliyetlerini de dikkate alınca, meseleyi kısa zamanda ve kökünden halledecek yöntemlere başvurmanın gerekli olduğu hususunda, kimsenin şüphesi kalmadı.

1860 yılının başında, cemaatin temsilcileri ve gayrı resmi yöneticileri konumunda bulunan İlariyon Makariopolski, Nikola Minçooğlu, Hristo Tıpçileştov ve Todor Burmov, Patrikhane ile olan ruhani ilişkiyi tamamen keserek "Ruhani Kurum" niteliğinde, bağımsız bir Bulgar Kilisesi'nin kurulmasını sağlamak üzere, somut adımlar atmaya karar verdiler.

Bu düşünce, şahin kanadı çok mutlu ettiği gibi, İstanbullu esnaflar tarafından da kabul edildi. Aynı yılın 26 Mart tarihinde yapılan daha geniş katılımlı bir toplantıda, Patrikhane ile olan ruhani "ast üst" bağlantısına, 3 Nisan 1860 günkü Paskalya töreninde son verilmesi kararlaştırıldı.

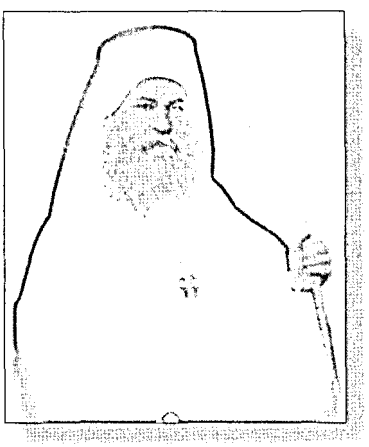
Paskalya günü ahşap Sveti Stefan Kilisesi'nde, İlariyon Makariopolski' nin yönetiminde icra edilen dini ayin sırasında, Ortodoks ritüeline göre, sıra yardımcı rahibin, Patrik'e "uzun ömürler" dilemesine gelince, Kiliseyi dolduran cemaat mensupları buna karşı çıktılar ve "uzun ömürler" dileğinin Patrik için değil Padişah için yapılmasını istediler.

Ahalinin isteği yerine getirildi. Episkopos Makariopolski, ayinin geriye kalan bölümünde, cemaatin arzusuna uyarak, Patriğin adını kendisi de anmayınca, Ortodoks Bulgar

halkını, asırlardan beri "ilk kez" Patrik yerine, "kendi adına kutsamış oldu". Ayinin sonunda ayrıca, hep birlikte, Padişah için özel olarak hazırlanmış bir dua, okundu.[67]

Bulgar cemaati, sembolik tarzda bile olsa, atılan adımın Devlete karşı değil, Fener Rum Patrikhanesi'ne karşı olduğunu ifade etmek istemişti.

Tarihe "Bulgar Paskalyası" olarak geçen bu olay aslında çok önemliydi. Patriğin adını anmaması ve ayin sırasında, Kutsal İncili Rumca değil de Bulgarca okuması ile Makariopolski, usulen, kendisini "bağımsız Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin lideri" olarak ilân etmiş oluyordu.

İlariyon Makariopolski

Gelişmelerden son derece memnun olan ahali, Bâb-ı Âlî'ye binlerce imzalı yeni bir dilekçe yollayarak, yeniden, Bulgar Kilisesi'nin Rum Patrikhanesi'nden ayrılmasına izin verilmesini istedi.

Makariopolski' nin attığı adım, bazı yerlerde halkın zoru, bazı bölgelerde ise kendi istekleriyle, diğer ruhaniler tarafından da benimsendi. Çeşitli yerlerde, dini ayinler sırasında rahipler, geleneğe göre bulundukları bölgenin ruhani başkanı olan Rum Episkopos veya Despotun adını değil de, İstanbul'daki İlariyon Makariopolski' nin adını anmaya başladılar.

67 K. Dinkov, İstoriya na Bılgarskata Tsırkva, S. 79 Prof. Tonço Jeçev, Bılgarskite Svetini v İstanbul, S.17

Bu harekete Bulgar asıllı, Veles Metropoliti Avksentiy ve Plovdiv (Filibe) Metropoliti Paisiy de katıldılar. Başta İlariyon olmak üzere bu iki isimle birlikte oluşan "Üçlü Ruhani Hiyerarşi"nin, Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmesi için yeni girişimler başlatıldı.

Ruhaniler her taraftan yollanan mektuplarla, aynı doğrultuda devam etmek için cesaretlendirildiler. Ayrıca gönderilen yeni vekâletnamelerle de temsil yetkisi açısından desteklendiler. Cemaat, gelişen yeni koşullarda gereken adımları atmak üzere, geniş katılımlı yeni bir toplantı düzenledi. Toplantıda yukarıdaki üç din adamına ilâveten, Hristo Tıpçileştov, Nikola Minçooğlu ve İvan Geşooğlu adlı üç sivilden oluşan, geçici ancak tam yetkili bir "Karma Komisyon" seçildi.[68]

Osmanlı yönetimi, Bulgarların 3 Nisan 1860 günü yarattıkları oldubittiye karşı, olumsuz bir yaklaşım içine girmemeyi ve tepki göstermemeyi tercih etti. Devletler, çok doğal olarak, her türlü gelişmeyi kendi çıkarları açısından değerlendirirler. Bulgarların kendi arzularıyla Rumlardan ayrılmak istemeleri de uluslararası alanda, "böl ve yönet" şeklinde tanımlanan, genel prensibe hiç de ters değildi.

Bâb-ı Âlî bu arada, Patrikhane ile yürüttükleri mücadelede ümitsizliğe kapılan Bulgarları, kendi saflarına çekmek için gayret gösterip imrendirici vaatlerde bulunan Katolik misyonerlerin faaliyetine de imkân vererek destekledi. Bilindiği gibi Tanzimat Fermanı'nın ilânından sonra, Hıristiyanlar için mezhep değiştirme yasağı kaldırılmıştı.[69] Böylece Bulgarların bu kez de kendi aralarında bölünmelerinin önü açılmış oldu.

Osmanlı yönetimi altında, Balkanlar'da yaşayan Ortodoks halklar arasındaki dinsel ayrışmalar, diğer bir açıdan, Rusya'nın bu halklar üzerindeki etkisini azaltıp Yakındoğu ile ilgili geliştirdiği politikalara esaslı bir darbe indirebilirdi.[70] Bulgar Cemaati'nin, ruhani alanda, İstanbul'da giriştiği başkaldırıyı yok sayan Osmanlı yönetimi, Bulgarların yoğun olarak yaşadıkları Bulgaristan, Makedonya ve Trakya'daki "ruhani yetki bölgelerini" veya ruhani tabiriyle "eparhiyaları", 1860 yılının Ekim ayında, Padişah Bera-

68 K. Dinkov, İstoriya na Bılgarskata Tsırkva, S. 77
69 Ergun Hiçyılmaz, Beni Toprağıma Gömün, İstanbul Azınlıkları,
70 K. Dinkov, İstoriya na Bılgarskata Tsırkva, S. 80

tıyla göreve getirilen Patrik II. Yoakim'in yetki alanında bırakmayı uygun gördü. Bu arada, Bulgarların şikâyetlerini görüşmek için, ruhani ve sivillerden oluşan bir komisyonun toplanmasını isteyen Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa, ön koşul olarak, cemaat temsilcilerinin Patrikhane'ye gidip yeni Patriğe saygılarını sunmalarını talep etti. Başka bir ifadeyle, Devlet, bağımsız bir Bulgar Kilisesi isteğini reddederek, Bulgarlardan, 3 Nisan'da olup biteni "unutmalarını" uygun gördü.

1860 yılının sonlarında, Bâb-ı Âlî'nin onayı ile İstanbul'da Vatikan'a bağlı "Katolik Bulgar Patrikhanesi" kuruldu ve başına Bulgar asıllı Arhimandrit Yosif Sokolski getirildi.

Bütün bu gelişmelerden rahatsız olan Patrikhane ise 24 Şubat 1861 tarihinde tertiplediği toplantıda, kendilerini bağımsız ilân etmeye kalkışan İlariyon, Avksentiy ve Paisiy'i aforoz etti. Üç ruhani, cemaatin bütün ricalarına rağmen, 29 Nisan 1861'de, Anadolu'ya sürgün edildiler.

Rusya'daki politik çevreler uzun süre, Bulgarların bağımsız bir Kilise isteklerini uygun görmedi. 3 Nisan 1860'ta yapılanları da onaylamadı. Elçilik yetkilileri, Bulgarlara, Patrikhane ile barışmalarını ve onlarla iyi geçinmelerini öğütlediler. Ancak Katoliklerin Bulgaristan'daki faaliyetleri ve Bulgarların ruhani bağımsızlık konusunda geri adım atmak istememeleri, Rusların bir süre sonra fikir değiştirmelerine neden oldu.

Bağımsız Rus Kilisesi'nin var oluş esasında, bağımsız bir Bulgar Kilisesi de pekâlâ olabilirdi. Yine de Ruslar, bu işin Patrikhane ile uzlaşarak yapılmasından yanaydı. Bu görüşün en büyük destekçisi ise o dönemin ünlü Rus Büyükelçisi, Nikolay Pavloviç İgnatiev'di.

Bu arada, Patrikhane'nin yukarıda zikredilen 24 Şubat 1861 tarihli toplantısında, Bulgar ruhanilerin sürgün edilmeleri kararı dışında, Bulgar sorununun çözülmesi için, Bâb-ı Âlî'nin de onayladığı, 15 maddelik yeni bir düzenleme hazırlandı.

Özet olarak, Bulgarların yaşadıkları bölgelerde Bulgar asıllı din adamlarının tayin edilmeleri ve ayinlerin Bulgar dilinde yapılması kabul edildi.

Bulgaristan'dan gelen temsilciler önce, Fener'in kararını reddedip bağımsızlıkta ısrar etmeyi denediler. Yönetimin buna

taraftar olmayacağını anlayınca da, mukabil bir öneri hazırladılar: Buna göre, bağımsızlık taleplerinden vazgeçtiklerini ancak buna karşılık, Bulgar ruhanilerin Bulgar nüfusuna oranla, Patrikhane'nin Kutsal Sinod Meclisi'nde yer almalarını ve Patrik seçimine katılmalarını istediler. Bu istek devlet yetkilileri tarafından Patrikhane'ye iletildi. Patrikhane ise Kilise kanunlarına aykırı olduğu gerekçesiyle, teklifin üzerinde durmayarak toptan reddetti.

İtirazlar yeniden başlayınca, Bâb-ı Âlî'nin talimatıyla Bulgar delegeler ve Patrikhane temsilcilerinden oluşan bir komisyon meseleyi yeniden tartışmaya başladı. Ancak iki kez bizzat Sadrazam Ali Paşa'nın başkanlığında yürütülen çalışmalardan da sonuç çıkmadı ve toplantılara son verildi.

1864 yılında ruhani ve sivillerden oluşan yeni bir karma kurul toplandı. Bulgarların Kutsal Sinod Meclisi'ne katılma istekleri yeniden ele alındı ve Bâb-ı Âlî'nin olumlu yaklaşımına rağmen bir kez daha reddedildi. Rumların anlayışına göre Ortodokslukta etnik aidiyet kavramı yoktu ama ne hikmetse, Kutsal Sinod Meclisi, yalnız Rumlardan meydana gelmeliydi!...

Memnuniyetsizliği bir ölçüde gidermek için, Osmanlı Yönetimi sürgüne gönderilen üç ruhaniyi serbest bıraktırdı. Patrikhane bunların Fener'de ikamet etmelerini ve Bulgar Kilisesi'nde ayinlere katılmalarını yasaklayınca Devlet üç ruhaninin Ortaköy'de, daha sonra Ekzarhane Binası olarak kullanılacak olan, bahçeli bir konağa yerleşmelerinde yardımcı oldu.

2 Şubat 1865'te Veles Metropoliti Avksentiy vefat etti. Bu arada, Bulgarlarla Patrikhane arasındaki sürtüşme de giderek tırmandı. Düzenlenen toplantılarda bir sonuç alınamazken İstanbul'da basılıp Bulgaristan ve Makedonya'da dağıtılan gazeteler vasıtasıyla, ahalinin Rum ruhanilere karşı ayaklanması hızlandırıldı.

1866 yılının başlarında, Girit Adası'ndaki Rumlar isyan edince, Bulgarları kendi tarafına çekmek isteyen Yunanistan, Rusya'nın da onayını alarak, Patrikhane'ye Kilise sorununun barışçıl çözümü için tavizler vermesini telkin etmeye başladı. 10 Şubat 1867 tarihinde, Rusların desteğiyle Patrik seçilen VI. Grigorios, İstanbul Patrikhanesi'nin sınırları içinde, "Oto-

nom" bir Bulgar Kilisesi'nin oluşturulması için bir proje hazırladı ve Rus elçisi İgnatiev'e sundu; Rusların onayını aldıktan sonra da, 18 maddelik projeyi Bâb-ı Âlî'ye takdim etti.

Patrikhane'den bir alt kademede olan "Ekzarhane" statüsünde kurulup, başında bir "Ekzarh" ın yer alacağı "Bulgar Ekzarhanesi", dıştan, otonommuş gibi görünüyor olsa da aslında, atacağı her adımda, dini ve idari açıdan Patrikhane'ye bağımlı bir yapıda planlanmıştı. Ayrıca, Ekzarhane'ye bağlanacak eparhiyalar (ruhani yetki bölgeleri) belli değildi. Patrikhane, Tuna illeri dışında, Doğu Rumeli, Makedonya ve Trakya'da yaşayan Bulgarları kesinlikle dikkate almak istemiyordu.

Rumların önerisi kabul edilmeyince, tarafların anlaşamayacağına kanaat getiren Osmanlı Devleti, meseleyi kendisi çözmeye karar verdi. 1868'in Mart ayında Sadrazam Âli Paşa, Bulgarlardan taleplerini yazılı olarak bildirmelerini istedi. Osmanlı Yönetimi aynı yılın Ağustos ayında, Bulgarların yaşadıkları bütün illeri, ruhani açıdan, "Otonom Bulgar Ekzarhanesi" ne bağlayan iki öneri hazırladı ve bunlardan birini seçmesi için Patrikhane'ye yolladı.

Patrikhane, "Osmanlı Yönetimi ruhani işlerimize karışamaz" görüşünden hareketle, her ikisini de reddetti. Bulgar temsilciler ise, çoğunluğun belli olmadığı illerde halk oylaması gerektiren birinci öneriyi kabul ettiler ve bunu Bâb-ı Âlî'ye bildirdiler.

Girit'teki ayaklanmanın bastırılmasından sonra, Yunanistan, yardım etmediği gerekçesiyle Rusya'ya karşı cephe aldı ve Batı Avrupa ülkelerine yöneldi. O zamana kadar, Kilise konusunda Patrikhane'den yana olan Rusya da, Bulgarları kendi tarafına çekmek için çareler aramaya başladı.

Gelinen noktada, Osmanlı Devleti Bulgarları ruhani alanda, İstanbul Patrikhanesi'nden ayırmaya karar verdi.

"Bulgar Ekzarhlığı Fermanı" 27 Şubat 1870 Cuma günü,[71] Sultan Abdülaziz tarafından imzalandı. 28 Şubat 1870 Cumartesi günü Sadrazam Âli Paşa, Sadaret makamına çağırdığı Bulgar- Rum Karma Komisyonu'nun Bulgar ve Rum temsilcilerine, Ferman'ın birer nüshasını, ayrı ayrı teslim etti. Fermanı teslim alan İstanbullu Bulgarlardan Gavril Krıstevіç ve Hacı İvanço

71 Reşat Ekrem, Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülâsyonlar (1300 – 1920) - Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1934: 11 Mart 1870 – H.1286

Hacıpençoviç, mutlu haberin bir an evvel Bulgar gazetelerinde yayınlanması için, önce Makedoniya gazetesini yöneten Petko. R. Slaveykov'a haber verdiler, sonra da Ortaköy'e gidip Fermanı ilgili ruhanilere teslim ettiler.[72]

Sultan Abdülaziz'in Fermanı ile Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Bulgarlar nihayet ayrı bir "Millet" sayıldılar ve idari açıdan Devlete bağlı, dini Ortodoks hiyerarşisi bakımından, İstanbul Patrikhanesi'ne kısmen bağlı, kendi ruhani hiyerarşisi içinde ise, tamamen otonom bir "Bulgar Ekzarhanesi" resmen kurulmuş oldu. Osmanlı Devleti'nin bu kararı, 14. yüzyıl sonlarında dini kurum olarak lâğvedilip bağımsız varlığına son verilen Bulgar Kilisesi'ne, yeniden bağımsızlık kazandırdı.

Ferman'ın 10. Maddesi, bütün Balkanlar ve Trakya'da yer alan, tek tek ismen zikredilmiş, 15 tane zengin eparhiyayı, bir sancağı ve bir kazayı doğrudan Ekzarhane'ye bağlıyor, ahalisi karışık olan diğer bir seri yerleşim bölgesinde ise "isti'lâm" (yoklama) öngörüyordu. Üçte iki çoğunluk esasına göre, bu yerlerin de Ekzarhane'ye bağlanması aşağı yukarı kesindi. En önemlisi, Ferman'ın belirlediği yasal zeminde, sahip olduğu doğal avantajlarla Ekzarhane'nin zaman içinde, gittikçe güçlenmesi artık önlenemezdi.

Varılan noktada, Bulgar Ekzarhanesi' nin kuruluşu ile Hıristiyan çoğunluğu Bulgarlarla meskûn bütün coğrafı bölgeler bir araya getiriliyor ve tam beş asır süren, Rum milleti içinde, etnik köken itibarıyla "geri plana itilmiş olmak" durumuna son veriliyordu. Böylece Bulgarlar da Rumlar, Ermeniler, Museviler, v.s.' gibi bütün diğer gayrimüslim ulusların yanında, Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan, eşit statüdeki, ayrı bir "Millet" sıfatıyla, sosyal yapı içindeki resmi yerlerini almış oldular.

Bulgarları çok sevindirmesine karşılık, Rumları iyice kızdıran Ferman, Patrikhane tarafından kabul edilmedi. Edilmemesinin nesnel nedenleri ise Rumların çıkarları açısından gayet mantıklı, temel felsefeleri bakımından da son derece tutarlıydı. Ferman'ın sebep olduğu yeni düzenleme, Fener Rum Patrikhanesi'ni daha önce tahsil ettiği vergiler itibarıyla çok büyük maddi zararlara uğratıyor ve Bulgarlarla meskûn yerlerde,

72 Dr. Hristo Temelski, Sultanskiyat Ferman za Uçredyavaneto Na Bılgarskata Ekzarhiya Po Sluçay 135 Godini Ot İzdavaneto Mu, 2005.

Rum propagandasının yapılmasıyla asimilâsyon çalışmalarını, bütünüyle imkânsız hale getiriyordu.

Ekzarhane' nin kuruluşunu mümkün kılan Ferman, aslında 1869 yılında, Patrik VI. Gregorios' la Kutsal Sinodu tarafından kabul edilip Bâb-ı Âli'ye sunulmuş olan 18 maddelik tasarıyı esas alarak düzenlenmişti. Ancak Rumların, yeni oluşan durumda, Ekzarhane'ye devredilen eparhiyaların genişliğini ve bundan böyle Ekzarhane' nin, Devletle gelişecek otonom ilişkisini onaylamaları söz konusu olamazdı. İstenilen yeni koşullarda Bulgarlar, Ferman'da zikredilen şartlara göre Ekzarhane'yi yönetecek, ruhani ve sivillerden meydana gelen Yönetim Kurulu'nu belirlemek, yönetmeliğini hazırlamak ve çarkı döndürmek için çabalarken, Patrikhane Ferman'ı iptal ettirmenin yollarını aramaya başladı.

Eparhiyalardan gelenler ve ruhanilerin katılımıyla 23 Şubat 1871 tarihinde toplanan Kurucu Meclis, Bulgar Ekzarhanesi için hazırlanan İdari Yönetmelik taslağına son şeklini verdi ve kabul edilen nihai metni, tasdik edilmek üzere, 14 Mayısta Âli Paşaya arz etti. Bâb-ı Âli Patrikhane'nin itirazları karşısında, onay için acele etmedi. Bu arada Rusya, Rumlarla Bulgarlara karşılıklı tavizler verdirerek sorunu çözmeyi denediyse de başarılı olamadı. Rus Büyük elçisi İgnatiev' in desteğiyle 5 Eylül 1871'de üçüncü kez Patrikliğe getirilen VI. Antimos Ferman'ın Ekzarhane'ye bağlanacak eparhiyaları düzenleyen 10. maddesinin iptalinde ısrar etti.

Bulgarlarla Rum ruhaniler arasındaki gerilim tırmanınca Patrik Bulgarlara, kendi kiliselerinde ayin yapma iznini kaldırdı. Patriğin yasak kararına rağmen, 6 Ocak 1872 günü ahalinin isteği doğrultusunda ayin yapılınca da, Patrikhane, 21 Ocak tarihinde, Bulgar ruhanileri İzmit'e sürgün ederek Fener'deki kiliseyi mühürletti.[73] İşler bu noktaya gelince Bâb-ı Âli olaya müdahale etmek zorunda kaldı. Ancak bütün ısrarlara rağmen, Patrikhane'yi ikna etmek mümkün olmayınca, Sadrazam Mahmut Nedim Paşa 25 Ocak 1872 tarihinde, Ekzarhane'yi yönetmek üzere kurulmuş olan Geçici Meclis'in temsilcilerini Sadarete çağırarak, Ferman'ın yürürlüğe konmasını istedi. 11 Şubat 1872 tarihinde yolladığı yeni bir yetki belgesiyle de, Ferman'ın derhal uygulanmasını talep etti.

16 Şubat 1872'de, Kırklareli doğumlu, Vidin Metropoli-

73 K. Dinkov, Istoriya na Bılgarskata Tsırkva,

ti I. Antim "Millet Başı" yetkileri ve "Ekzarh" unvanı ile Bulgar Ekzarhanesi' nin başına getirildi. 2 Nisan 1872 tarihli beratı ise, Bulgar halkının derin minnetini arz etmek üzere Sultan Abdülaziz tarafından kabulü sırasında I. Antim'e, bizzat Sadrazam Mahmut Nedim Paşa tarafından verildi.

Bulgarlarla ilgili kararları bir türlü kabullenemeyen Patrikhane bir süre, Rusya ile iyi geçinmeyi tercih eden Mahmut Nedim Paşa yerine, İngiltere ve Avusturya ile iyi ilişkiler geliştirmekten yana olan ve dolayısıyla, aynı paralelde bulunan Rumlara "daha yakın" olabileceği varsayılan Mithat Paşa'dan medet umdu; ancak "umduğunu" bulamadı.

Fener Rum Patrikhanesi Bulgarlara verilen Ferman'ı iptal ettiremeyince, konunun görüşülmesi için bir süreden beri Patrik VI. Anthimos'un başkanlığında çalışmakta olan Kurul 16 Eylül 1872 tarihinde, Bulgar Ekzarhanesi'ni "filetizm" (kavmî ayırımcılık) yapmakla suçlayarak, tanımadığını ve aforoz ettiğini ilân etti.[74]

Daha anlaşılır bir ifadeyle, İstanbul Patrikhanesi, Bulgar Ekzarhanesi'ni ve bu Ekzarhane'ye bağlı olan bütün inananları, Ortodoks Hıristiyan mezhebinden ihraç ettiğini bildirdi...

Yani, kronolojik süreç içinde, Sırbistan Kilisesi (1832), Yunanistan Kilisesi (1833), Arnavutluk Kilisesi (1837) ve Romanya Kilisesi (1885)[75], İstanbul Patrikhanesi'nden kopup otonom hale geldiklerinde, Rumlar için hiç de önemli olmayan "filetizm" meselesi, sıra Bulgarlara gelince, kurumsal anlamda ayrı bir Kilise istemek, "dinden kovulmak" için gayet "tarafsız" ve son derece de "adil" bir sebep olup çıktı! Dini literatürde "shizma" terimiyle adlandırılan aforoz kararını, önce Bulgarlar sonra da Osmanlı Yönetimi önemsemediler. Bulgar Ekzarhanesi o günden itibaren, ruhani alanda, tamamen bağımsız olarak, yoluna devam etti.

74 Dr. Hristo Temelski, Sultanskiyat Ferman Za Uçredyavaneto Na Bılgarskata Ekzarhiya,
75 Tarihler için: Yorgo Benlisoy, Elçin Macar, Fener Patrikhanesi,

1872 - 1878 Dönemi
Bulgar Cemaatinin Bulgar Ekzarhanesi Tarafından Temsil Edilmesi
Ekzarh I. Antim

Ekzarh I. Antim

İstanbul Patrikhanesi'nin shizma kararından sonra, bu kurumla Ekzarhane arasındaki ilişkiler kesildi ancak, Patrikhane'nin aldığı bu karar, gösterdiği bütün gayretlere rağmen diğer Ortodoks Kiliseleri tarafından pek fazla desteklenmedi.

Kudüs Ortodoks Patrikhanesi'nden sonra Romanya ve Sırbistan Kiliseleriyle Rus Kilisesi, Rumların aldıkları kararı kabul etmediler. Rus Kilisesi Kutsal Sinodu, daha da ileri giderek yeni Fener Rum Patriği II. Yoakim'e, Bulgar Kilisesi'ni aforoz etme kararlarını onaylamadıklarını yazılı olarak bildirdi.[76]

24 Eylül 1872'de Ekzarh I. Antim, İstanbul Patrikhanesi'nin kendilerine karşı ilân edilen "shizma kararını" kabul etmediklerine dair, kendisi ve Bulgar Ekzarhanesi' nin Kutsal Sinodu adına

76 K. Dinkov, İstoriya na Bılgarskata Tsırkva, S.96

imzalanan beyannameyi, Bulgarların yaşadıkları bütün bölgelere ve diğer bağımsız (Otosefal) Hıristiyan Ortodoks Kiliseleri'ne duyurdu. Patrikhane'nin aldığı shizma kararının diğer ülkelerde duyulması Osmanlı Yönetimini yine de rahatsız etti.

Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa ile Halil Şerif Paşalar bir ara Ferman'ın değiştirilmesini düşündüler, ancak bir süre sonra, Bulgaristan'da başlayan politik hareketlenme ve Rusya ile Avusturya'nın Kilise meselesine müdahil olmaktaki istekleri karşısında, bundan vazgeçtiler.

16 Mart 1873 yılında, Ekzarh I. Antim Sadaret makamına baş vurarak, bir kez daha shizma kararını tanımadığını ve verilen Ferman'a sadık kalınmasını arz etti. 23 Temmuz 1873'te Osmanlı yönetimi Bulgar Ekzarhanesi'ne yönelik aforoz edilme kararının kabul edilmediğini, Fener'e resmen bildirdi.

1873 yılının sonlarına doğru, Sadaret adına Mehmet Rüştü Paşa, Fener Rum Patrikhanesi'nin itirazına rağmen, Bulgaristan'da görevlendirilecek Metropolitlerden başka, Makedonya'da Bitolâ (Manastır) dışında, Ohrid (Ohri), Skopie (Üsküp) ve Veles eparhiyalarında görev alacak Bulgar Metropolitlerin Berat belgelerini verdi.

Aynı dönemde cemaatin İstanbul'daki yaşamı açısından ise, çok olumlu gelişmeler oldu. Kilise'nin desteği ve zengin Bulgarların kişisel destekleriyle ayakta duran Fener'deki Sveti Kiril i Metodi Okulu gelişmeye devam etti. Okulda çıraklar için "Pazar Okulu" adı altında çalışmalar başlatıldı.

Prosveşteniye Derneği'nin gayretleriyle 1870 tarihinde Kumkapı ve Kasımpaşa'nın Baruthane mevkiinde birer okul açıldı. Daha sonra Baruthane'deki okul bugünkü Galatasaray semtinin Aynalı Çeşme mevkiine nakledildi.

1872 yılında Yenikapı'nın ilerisindeki Lânga ile Topkapı'da, iki okul daha hizmete girdi. 1871 yılında açılışı yapılan Lânga'daki okulda çalışanlar için, pazar günleri özel kurslar açıldı. Topkapı'daki okul ise 1872'de, yine Prosveşteniye Derneği'nin girişimleriyle bu civardaki sütçü ve bahçıvanların

çocuklarını eğitmek üzere G. Filipov adlı kişinin tahsis ettiği büyükçe bir evde faaliyete girdi.

1874 yılında karma bir ilkokul, Bulgarların yoğun şekilde yaşadıkları semtlerden biri olup, Bulgar Ekzarhanesi'nin merkezi durumundaki Ekzarhane binasının da bulunduğu Ortaköy'de, eğitim ve öğretim faaliyetine katıldı. Bu okulda ilk kez bir bayan bir öğretmen, Tırnovo'lu tüccar Atanas Jivkov'un kızı, Viktoriya Jivkova görevlendirildi.[77]

Yeni okulların açılışında aynı dönemde kurulan yardımlaşma ve dayanışma derneklerinin büyük katkısı oldu. Bu derneklerin esas amacı İstanbul'da yaşayan fakir ailelerin çocuklarıyla civar köylerden gelen çocukların eğitimini sağlamaktı.

Yardım faaliyetlerine Ortaköy'de çalışmalarına başlayan Hayır Derneği'nden sonra, 1876'da Bulgar Kadın Hayırseverler Derneği adı altında, yeni bir bir Hayır Derneği daha çalışmalara başladı. 1873 yılında ise Fener'deki Metoh Binası'nda, ilk kez, çeşitli bölgelerden toplanmış el işi ve kumaş örnekleri sergilendi.[78]

İstanbul'da eğitim ve öğretime başlayan okulların dışında, 1870'li yıllarda Anadolu'da yaşayan Bulgarlar da bulundukları yerlerde okullar açmaya başladılar. İlk olarak Bandırma kazası Manyas nahiyesinin Mandırı köyünde açılan okuldan sonra, 1874 yılında Kocapınar köyünde de bir okul açıldı.

Mevcut belgelere göre derslerin Bulgarca ve Rumca dillerinde öğretilen bu okulların öğretmenleri N. P. Oreşkov ve T. Dorosiev, Fener'deki Sveti Kiril i Metodi Okulu'nun Yönetim Kurulu tarafından tayin edildiler. Aynı yıllarda Novo Selo (Yeniköy)'da 20, Killik'te 15, Tüybelen'de 45, Alacabayır'da 25 Taşkesen'de 22, Hacıpaun köyünde 50, Söğüt'te ise 75 öğrenci-li okullar açıldı. Bu okulların tümü Bulgar okulu oldukları halde, öğretmenlerinin çoğu Rum'du.[79]

Bilindiği gibi Anadolu'daki Bulgar toplulukları dini açıdan Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlıydılar. Bulundukları yerlerde görevli ruhaniler de bu bağlantı nedeniyle Rum'du.

19. yüzyılın son çeyreğinde Bulgar cemaatinin kültürel etkinliği tiyatro alanında da kendisini göstermeye başladı. Gala-

77 I. A. Galçev, Bılgarskata Prosveta v İztoçna Trakiya i Tsarigrad sled 1913 g, İK Gutenberg, Sofia 2008, – (III)
78 I. A. Galçev, Bılgarskata Prosveta v İztoçna Trakiya i Tsarigrad sled 1913 g, - (III)
79 Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk – Bulgar İlişkileri, S.200

tasaray Sultanisi'nin Bulgar öğrencileri, Balkapan Han'da çalışan memurlarla birlikte bir tiyatro grubu kurdular ve 1872 yılında Gedikpaşa'daki Güllü Agop tiyatrosunda, 200 kişilik bir seyirci önünde iki temsil verdiler. Temsillerden elde edilen gelir "Makedonska Drujina" (Makedonya Derneği)'ne bağışlandı.

1873'te yine aynı Derneğin yararına Ortaköy'deki Ermeni tiyatrosunda Voynikov'un "Korkunç Krum'un Krallığa Geçmesi" dramı ile P.R. Slaveykov'un "Malakov" komedisi temsil edildi. 1874 yılında bu kez de fakir Bulgar gençlerinin yararına B.Stançev'in yazdığı "Aziz Dimitri'nin İkonasının Kaçırılışı" adlı eseri ile V. Drumev'in " İvanko" adlı piyesi temsil edildi.[80]

Kültürel alandaki bu gelişmelere paralel olarak, çeşitli meslek dallarında da dernekleşme ve şirketleşme faaliyetleri başladı. Deniz yoluyla nakliyat, ticaret ve müteahhitlikle meşgul olan şirketler kuruldu. Basım işleriyle uğraşanların bir araya gelerek kurdukları şirket adına ise, ithal edilen modern makinelerle yeni bir basımevi açıldı ve 1875 yılına kadar 32 kitabın basımını gerçekleştirildi.

Bu arada kitapların dışında, okullarda kullanılmak üzere hazırlanan çeşitli dergilerle, "Den"(Gün) ve "Vek"(Asır) adlı gazeteler yayımlandı. Aynı şirket (Promişlenie) 1872 yılında, Tahtakale semtinde yeni bir de kitabevi açtı.

Bağımsız Bulgar Kilisesi'nin kurulması için Fener Rum Patrikhanesi'ne karşı yürütülen mücadelenin önderlerinden Veles Metropoliti Avksentiy' nin 1865 yılındaki vefatından sonra, 1872'de Plovdiv (Filibe) Metropoliti Paisiy, 1875'te ise Tırnovo Metropoliti İlariyon Makariopolski vefat ettiler. Cenazeleri Fener'deki tahta kilisenin bahçesinde defnedildi.

Bulgar Ekzarhanesi' nin kuruluşundan sonra İstanbul'daki Bulgar cemaati, Osmanlı yönetimi nezdindeki "Bulgar halkını temsil etme" özelliğini, bu yeni dini kuruma devretmiş oldu. Ancak çok büyük bir sevinçle karşılanan söz konusu olumlu gelişme, yedi yıllık kısa bir zaman aralığının dışında, İstanbullu Bulgarlara

80 Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk– Bulgar İlişkileri, S.193

maalesef daha sakin, daha huzurlu bir yaşam sağlamadı.

Balkanlar'da yaşanan çeşitli gelişmeler, İstanbul'da kaçınılmaz olarak, olumsuz sonuçlar doğurdu. İmparatorluğun başkentinde ahali bağımsız bir Kilise için uğraşırken, Romanya'da, siyasi bağımsızlık amaçlayan kitleler zamanla teşkilâtlanıp parasal kaynaklara ulaştılar. Neticede 14. yüzyıldan beri her zaman var olmakla birlikte, yerel yapı ve ölçekteki isyanlar, dış kaynaklı hale geldi.

1873 ve 1876 yıllarında, Romanya'da oluşturulan kalabalık, silâhlı çeteler, güneye inerek Balkanlar'da büyük isyanlar çıkardılar. Özellikle 1876 yılının Nisan ayında başlayıp gelişen isyan, o günün anlayışına göre, şiddetle bastırılınca,[81] Osmanlı yönetimi ile Ekzarhane arasında kurulan iyi ilişkiler değişti.

İsyanlara katılanların bir kısmı, cezalı olarak, hapsedilmek üzere İstanbul'a getirildi; diğer bir kısmı da, kaçak olarak gelip, buraya sığındı. Bu arada cemaat içinde şüpheli görülenlerle askeri tıbbiye'de okuyan Bulgarlardan bazıları ise tersine, her şeyi yüz üstü bırakıp Bulgaristan'a kaçmak zorunda kaldılar.

Cemaat arasındaki kargaşa, gerginlik ve belirsizlik artınca, Bulgaristan'da ve İstanbul'da zarar gören sivil halkla ilgili şikâyetler, o dönemin adetlerine göre, Ekzarhane tarafından yabancı elçiliklere bildirildi.[82]

Padişah II Abdülhamit 31 Ağustos 1876 yılında tahta çıktığında yukarıda değinilen 1876 isyanı başlamış ve iyice yayılmış durumdaydı. Rusya'nın ültimatomu üzerine, Avrupa'nın büyük ülkeleri İstanbul'da toplandılar ve ağırlaşmaya başlayan Balkan sorunu ile ilgili olarak, Osmanlı Devleti'nden reformlar yapmasını istediler.

Tersane Konferansı adı verilen bu toplantıya Rusya, Almanya, İtalya, İngiltere ve Fransa murahhasları ile Osmanlı yetkililer bir araya geldiler. Konferansın amacı Osmanlı Avrupa'sında baş gösteren Tuna eyaletleri, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ meselelerini görüşüp bir esasa bağlamaktı. Bu gelişmeler karşısında II. Abdülhamit, İstanbul'da toplanmış olan uluslararası konferansta, 23 Aralık 1876 tarihinde Kanun-u Esasi'yi ilân etti.

81 Bulgar kaynaklarına göre isyana katılan bölgelerde çok sayıda köy yakıldı ve binlerce sivil katledildi.

82 Dr. Selâhi R. Sonyel, Osmanlı İmparatorluğu'nda koruma (Protégé) Sistemi ve Kötüye Kullanılışı, Belleten, TTK, Cilt LV, Ağustos, 1991. S.213

Kanun-u Esasi'nin ilânıyla Osmanlı Devleti "*Meşrutiyet idaresine geçiyordu. Demek ki, 1839 Tanzimat Fermanı'ndan beri Osmanlı halkları arasında vaad olunan hak ve vazife eşitliği bu defa halktan gelecek milletvekillerinin denetimi altında ve onların çıkaracağı kanunlarla sağlanacak demekti.*"[83]

Yeni Anayasa uyarınca parlamento, üyeleri seçim yoluyla belirlenecek bir Meclis-i Mebusan ve atama yoluyla belirlenecek bir Ayan Meclisi'nin bir araya gelmesiyle oluşacaktı.

1877 yılının Ocak ayında, Sadrazam Mithat Paşa kısa bir süre önce ilân edilen Kanun-u Esasi'yi tanıtmak ve İmparatorlukta yaşayan gayrimüslim ahalinin durumu hakkında bilgi vermek üzere yabancı elçilerin de davetli oldukları bir konferans tertipledi.

Ekzarh I. Antim bu toplantıya katılmayınca, önce İzmit'e sürgün edildi, sonra da, Mithat Paşa'nın talebi üzerine, görevinden azledildi.

83 Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa, C. I, S. 60

1878 - 1903 Dönemi

Ekzarh I. Yosif'in Entelektüel Kişiliği ve "Milletbaşı" Sıfatıyla, Osmanlı Tebaası Bulgarlara Yönelik Ruhani ve Kurumsal Hizmetleri

Ekzarh I. Yosif

22 Nisan 1877 tarihinde, Ekzarh I. Antim yerine Loveç (Lovça) Metropoliti I. Yosif seçildi. Çok zor bir dönemde, Bulgar Ekzarhanesi'ni büyük bir maharetle yöneten ve Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin tarihinde unutulmaz bir isim bırakmayı başaran Ekzarh I. Yosif, 5 Mayıs 1840 tarihinde, Bulgaristan'ın Kalofer şehrinde, çok fakir bir ailenin, Lazar İovçev adlı oğlu olarak dünyaya geldi.

Çok küçük yaşta yetim ve öksüz kaldı. İlkokulu doğduğu yerde bitirdikten sonra, oradaki eşrafın yardımıyla İstanbul'a gönderildi. Okumak için Rusya'ya gitmeyi istedi ancak imkân bulamadı. İstanbul'da Kaloferli tüccarların yardımlarıyla, önce bir Rum okulundan sonra da Ortaköy'deki Fransız Kolejinden mezun oldu.

1864 yılında doğduğu kentin ileri gelenlerinden sağlanan bursla Paris'e gitti. Paris Üniversitesi'nin Hukuk Bilimleri Bölümü'nden lisans derecesinde mezun olarak, 1870 yılında

İstanbul'a geri döndü ve İstanbul Ticaret Mahkemesi'nin "maaşsız stajyer" kadrosunda çalışmaya başladı. Geçimini sağlayabilmek için önce Bulgar dilinde yayımlanan "Makedonya" ve "Pravo" (Hukuk) gazetelerinde makaleler yazdı, sonra bunlara ilâve olarak "Çitalişte" (Kütüphane) adlı bir derginin editörlüğünü üstlendi.

Bağımsız Bulgar Kilisesi'nin lehinde yazdığı yazılarla dikkatleri çekmeye başlayan Yovçev'i, I. Antim de fark etti ve kendisini 1872 yılında, Ekzarhane' nin Başsekreteri görevine getirdi. Dönemin mevcut hukuki düzenine göre, "Milletbaşı" sıfatını taşıyan Bulgar Ekzarhı I. Antim Osmanlıca, Bulgarca, Fransızca ve Yunancayı mükemmel bilen genç hukukçunun meziyetlerini iyi değerlendirdi ve yeni kurulan Bulgar Kilisesi'nin ihtiyaçlarını da dikkate alarak, kendisini rahip olmaya ikna etti.

23 Eylül 1872 tarihinde rahip sınıfına kabul edilen Yovçev ruhani hiyerarşinin kademelerinden hızla geçirilerek, aynı yılın sonunda, Arhimandrit rütbesiyle Ekzarh'ın yardımcılığına getirildi. 1874 yılında geçici bir görevle Vidin eparhiyasına gönderildi. 1876 yılında ise Loveç (Lovça) Metropoliti sıfatıyla İstanbul'a geri döndü ve bu görevde iken, Osmanlı-Rus savaşının arifesinde, 36 yaşında Bulgar Ekzarhanesi'nin başına getirildi.

Rusya'nın Balkanlar'da, Hıristiyan halka yönelik ıslahat için ilettiği talepler, 10 Nisan 1877'de İbrahim Ethem Paşa hükümeti tarafından reddedilince tarihte, "93 Harbi" adıyla bilinen Osmanlı-Rus Savaşı başlamış oldu.

Osmanlı kamuoyunun zafer beklentisiyle girilen savaşta Rus Orduları, özellikle Pleven (Plenve)'de karşılaştıkları büyük direnişe rağmen, Osmanlı kuvvetlerini bir dizi yenilgiye uğratarak doğuda Erzurum'u, batıda ise Bulgaristan'ın tamamıyla bütün Trakya'yı işgal ettiler.

Mebusan Meclisinde Osmanlı Hükümeti'nin uyguladığı savaş politikaları eleştirilince, Abdülhamit Kanun-i Esasi'nin kendisine tanıdığı hakkı kullanarak, Meclisi 1878'in Şubat ayında süresiz olarak kapattı ve yönetime tek başına egemen oldu.

Osmanlı-Rus savaşı sırasında Bulgar cemaatinin durumu daha da kötüleşti. 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan San Stefano Antlaşması'na göre bağımsızlığa kavuşması gereken Bulgaristan, coğrafya olarak, Sırbistan'a devredilen, Hıristiyan çoğunluğu

Bulgarlarla meskûn Niş-Pirot bölgeleriyle Romanya'ya bırakılan, yine aynı nüfus yapısına sahip Kuzey Dobruca ve Trakya'nın bir bölümü dışında, aslında, Osmanlı Hükümetinin 1872'de, Hıristiyan nüfus çoğunluğu itibarıyla ruhani yetkiler çerçevesinde, Bulgar Ekzarhanesi'ne bağladığı bölgeleri kapsıyordu.

Ancak San Stefano Antlaşması, kimi uzmanlara göre II. Abdülhamit' in benzersiz politik dehası, kimilerine göre ise, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi güçlü Avrupa devletlerinin ileriye dönük emperyalist amaçlarıyla Rusya'nın, Balkan Ortodoksları üzerindeki siyasal ve askeri etkisini dengeleme gayretleri sonucunda uygulanmadı. Yine bazı değerlendirmelere göre ise, Aya Stefanos Antlaşması'nın uygulanmama nedeni, ileride değinmek istediğimiz, daha farklı birtakım politik görüş ve tercihlere dayanmaktaydı.

13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanıp Osmanlı Devleti'nin, Balkanlar'da 35 yıl daha kalmasını sağlayan Berlin Antlaşması'yla, Bulgaristan'a bırakılması düşünülen bölge üçe ayrıldı. Tuna Vilâyeti "Bulgaristan Prensliği" adı altında, Rusya'nın himayesinde, Osmanlı İmparatorluğu'na vergi veren özerk bir Prenslik haline getirildi. Doğu Rumeli Vilâyeti, yönetiminde Bulgarların da yer alacakları özel bir statüye kavuşturuldu. Makedonya ise sosyal reformlar yapmak şartıyla, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde kaldı.

San Stefano Antlaşması'ndan sonra ortaya çıkan yeni durumda Ekzarh I. Yosif, Ekzarhane'nin çalışmalarını düzenlemek üzere İstanbul'da bir temsilci bırakarak Plovdiv (Filibe)'ye gitti ancak Berlin Kongresi'nde alınan kararlar, orada kalmasını gereksiz hale getirdi. Savaştan sonra bir süre daha Bulgaristan'da kalan Rus Komiser Prens Aleksandır Dondukov'un tercihi, Ekzarh'ın Plovdiv (Filibe) veya Sofya'ya yerleşip Osmanlı Yönetiminde kalan Bulgar ahaliye yönelik dini hizmetin, Berlin Kongresi'nde kabul edilen koşullar çerçevesinde yürütülmesiydi. Ekzarhane bu şekilde Rusya'nın denetimine girecek ve Fener Rum Patrikhanesi'nin Bulgarlara uyguladığı "shizma" kaldırılabilecekti.

Ekzarh Yosif Rusların bu önerisini kabul etmedi. 1872 yılından, Bulgaristan'a kesin dönüş yaptığı 1913 yılının sonuna ka-

dar tuttuğu günlükte verdiği bilgilere göre,[84] Prens Dondukov'a, kendisinin Osmanlı vatandaşı olduğunu, bir Osmanlı kurumu olan Ekzarhane' nin de İstanbul'da bulunması nedeniyle, dini görevlerini oradan yürütmesi gerektiğini söyledi. Ayrıca bu kararın, Osmanlı Devleti'nin yönetiminde kalmaya devam eden Osmanlı tebaası ahalinin de isteklerini temsil ettiğini bildirdi.

Ekzarh Yosif'in değerlendirmesine göre, yeni oluşturulan Bulgaristan Prensliği dışında yaşayan Bulgarların dini, kültürel ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında, Berlin Antlaşması'nın 72. maddesiyle Hıristiyan ahaliye tanınan ilâve haklar dışında, Ekzarhane'nin kuruluşu ile ilgili Ferman'ın Ekzarh'a verdiği yetkiler, çok daha uygun bir ortam ve hukuki bir zemin sağlayabilecekti.

Bu karara Rus yetkililer saygı gösterince Ekzarh Yosif 1880 yılında İstanbul'a geri döndü.[85] Aynı yıl Ekzarhane'nin merkezi daha sonra Ortaköy'de satın alınan, bahçeli kâgir bir konağa taşındı.

Bulgar Ekzarhanesi'nin ruhani lideri sıfatıyla göreve getirildiği 1876 yılından Balkan Savaşı'nın başladığı 1912 yılına kadar, Ekzarh I. Yosif ortaya koyduğu görev bilinci, inanç, kararlılık, cesaret, organizasyon yeteneği ve diplomatik becerisiyle, tek başına bir "Kurum" gibi hareket etti. Sahip olduğu olağandışı özellikler onun İstanbul, Makedonya ve Trakya'da yaşayan Osmanlı tebaası Bulgarların, sosyo - kültürel alandaki durumlarını iyileştirmek için organize ettiği çalışmalarda, aşağıda kısaca özetlenen çok başarılı sonuçların elde edilmelerini sağladı.

Bu gayretlerin dışında, tebaası olduğu Devlete olan büyük saygısıyla, etnik kökenine karşı duyduğu derin bağlılığı kendi şahsında bağdaştıran Ekzarh Yosif, hitap ettiği halkta etnik aidiyet duygusunu geliştirip sosyolojik açıdan millet olma bilincini yerleştirerek, mensubu olduğu Bulgar ulusuna, ruhaniliğin çok ötesinde, benzersiz bir hizmet sundu.[86]

84 Bılgarski Ekzarh Yosif I. Dnevnik, Sofia, 1992. S. 72
85 Darina Petrova, Tsarigradskite Bılgari, IMIR, Sofia, 2000. S.141
86 Darina Petrova, Tsarlgradskite Bılgarl, İMİR, Sofia, 2000. S. 139

Bulgaristan Prensliği Dışında, Makedonya, Batı ve Doğu Trakya'da Yaşayan Bulgarların Dini Kültürel ve Sosyal İhtiyaçlarının Karşılanması İçin Yapılan Çalışmalar

Berlin Kongresi'nden sonra Bulgar Ekzarhanesi ve temsil ettiği Hıristiyan ahali için tam bir belirsizlik süreci başladı. Osmanlı Devleti'nin Bulgar Ekzarhanesi'ne karşı olan tavrı değişti. Sırbistan'a bırakılan Niş ve Pirot bölgeleri Sırp Kilisesi'ne, Kuzey Dobruca bölgesi ise Romanya Kilisesi'ne bağlandı.

Bunun dışında Fener Rum Patrikhanesi'nin telkin ve ısrarlarıyla, Osmanlı Hükümeti Ekzarh Yosif'i, Osmanlı sınırları içinde kalan Bulgar ahalinin tümü için "ruhani lider" olarak kabul etmek istemeyince, Makedonya'daki eparhiyalarla Edirne bölgesi Rum Patrikhanesi'nin yetki alanına eklendi.

Neticede Mora isyanından sonra Rum Patrikhanesi'nin içine düştüğü duruma,'93 harbinden sonra Bulgar Ekzarhanesi düşmüş oldu. Devlete karşı yürütülen ayrılıkçı hareketlere destek veren bir kurum olarak algılandı ve yetkileri Rum Patrikhanesi'nin lehinde tırpanlandı. Dolayısıyla Ekzarhane, uzunca bir süre, yalnızca İstanbul'daki Bulgar cemaatiyle Doğu Rumeli Vilâyeti'nin Ortodoks ahalisini temsil eder bir hale geldi.

Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Bosna-Hersek, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bağlanınca Sırbistan, Rusya'nın da desteğini alarak Makedonya ile ilgilenmeye başladı. Bu gelişmeler zaman içinde Makedonya'yı, Bulgarlar, Rumlar ve bunlara eklenen Sırplar olarak, bölge halklarının hem kendi aralarında hem Osmanlı Devleti'ne karşı silâhlı mücadeleye giriştikleri, batılılarca "barut fıçısı" olarak nitelenen huzursuz bir bölgeye dönüştürdü.

Makedonya bölgesinin reformları ile ilgili bir Yönetmelik hazırlayan uluslararası komisyon, bölge halkına dini inanç, ibadet ve eğitim hakkı tanımaktaydı. Elindeki 1870 tarihli Ferman'la, Reform Yönetmeliği'nin ilgili maddesini kullanan Ekzarh Yosif, ilk yıllarında, ruhani alanda yapamadığını eğitim alanında yapmayı denedi. Osmanlı Devleti ise başlangıçta, Berlin Konferansı'ndan sonra Ferman'ın artık geçerli olmadığını ileri sürerek, bu çabaları bir süre engelledi.

1877-1878 Savaşı'nı takip eden dönemde Rusya, Balkan Ortodokslarının hamiliğini resmen üstlenmiş bir ülke konumundaydı; uluslararası kararları ileri sürüp müdahale edince, Rum Patrikhanesi'nin baskısı sonucunda Makedonya'da faaliyetleri durdurulmuş bulunan Bulgar okulları, 1881'den itibaren yeniden açıldı. 1882 yılında ise, Selanik'te, Bulgarca eğitim veren gayet donanımlı bir Erkek Lisesi hizmete girdi. Bu arada Bulgar Ekzarhane'sinde, daha önceki eparhiyalar Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlanmış olduklarından, yalnız Doğu Rumeli Vilâyetinde görevli Metropolitlerden teşkil edilen, yeni bir Kutsal Sinod Meclisi göreve başladı.

1878 yılında Ekzarh sorumluluğunu üstlenen I. Yosif, Berlin Kongresi'nin kararlarına göre Osmanlı yönetiminde kalan Makedonya'ya karşı, doğal olmanın dışında, objektif nedenlere de dayanan özel bir ilgi gösterdi.

Kendi günlüğünde yer verdiği bilgilere göre, İmparatorluktaki Bulgarların yaşam koşulları bölgeden bölgeye birtakım farklılıklar göstermekteydi. Örneğin, Trakya'dakiler genel olarak hallerinden şikâyetçi değillerken, Makedonya'da yaşayan 1.200.000 civarındaki Bulgar asıllı ahali, ileride daha etraflı şekilde açıklanacak çeşitli nedenlerden ötürü baskı altındaydı.

Ruhani yetkiler kapsamında Devlet sınırlama getirince, Ekzarhane bütün imkânlarını değerlendirerek sosyo-kültürel alanda büyük bir atılıma girişti. Bu doğrultudaki çalışmalara 1880 yılında Selanik'te kurulan "Eğitim" (Maarif) Derneği ile 1883 yılında Ekzarhane bünyesinde oluşturulan, Eğitim işlerinden sorumlu "Ekzarhane Komitesi" büyük katkı sağladı.

Sözü edilen Komite, geniş bir coğrafyada, tam anlamıyla Eğitim Bakanlıklarına has bir örgütlenme ve düzen içinde, çeşitli derece ve tipte okullar, kütüphaneler, kitabevleri, dernekler ve pansiyonlardan meydana gelen geniş bir ağ oluşturdu. Başarılı öğrenciler, temin edilen burslarla, isim yapmış Osmanlı eğitim kurumlarına ve Avrupa'nın çeşitli üniversitelerine gönderildiler.[87]

87 D. Petrova, Tsarigradskite Bılgari, S. 142

Ekzarh Yosif'in "Günlük" ünde yer alan, konu ile ilgili ayrıntılar, azimli, inançlı ve kabiliyetli bir yöneticinin, insanları belirli bir amaç doğrultusunda nasıl harekete geçirebileceğini, en zor durumlarda bile ne kadar önemli sonuçların alınabileceğini açıkça göstermektedir. I. Yosif'in tuttuğu kayıtlara göre, 1894-1895 öğretim yılında Bulgar Ekzarhanesi, 21 eparhiyada 37.308 öğrencinin eğitim gördüğü 786 Bulgar okulunu yönetir duruma geldi. 1904 yılında ise, Makedonya ve Trakya'da, okul adedi 920 ye öğrenci adedi ise 49.621 ye yükseldi.[88]

Ekzarh I. Yosif ruhani hüviyetinin yanı sıra, temel eğitimi açısından bir hukukçuydu. Sorumluluğunu taşıdığı coğrafya ise, esas olarak, ünlü tarihçi Şevket Süreyya Aydemir'in, çöküş, anarşi ve kargaşa içinde[89] olduklarını ileri sürdüğü bölgeleri kapsıyordu.

Mevcut sosyal anarşiye rağmen, Devletin yine de kendisine göre belirli bir hukuki düzeni ve geçerli bir mevzuatı vardı. I. Yosif bu durumu çok iyi değerlendirdi; adımlarını dikkatle, temsil ettiği Ortodoks ahalinin adına, uluslararası kabul gören her türlü hukuki aracı kullanarak attı ve büyük bir başarı elde etti.

Sultan Abdülhamit döneminin nam salmış sansürüne rağmen, Ekzarhane adına, yayınlanan "Novini" (Haberler) adlı gazete, yukarıda özetlenen sosyo-kültürel çalışmaların yürütülmesinde ve yeni girişimlerin başlatılmasında büyük bir fayda sağladı.

Ekzarhane eğitimin yaygınlaştırılmasıyla ilgili çalışmalarının dışında, sağlık alanında da yine çok önemli bir atılım gerçekleştirdi. Bu bağlamda hekimler dâhil, çok sayıda sağlık personeli yetiştirildi. Bulgarların yoğun şekilde yaşadıkları yerleşim merkezlerinde yataklı tedavi merkezleri, donanımlı sağlık ocakları, dispanserler ve eczaneler açıldı.[90]

İstanbullu Bulgarların, tıp tahsiline karşı olan ilgileri aslında, diğer alanlarda olduğu gibi, 1856 tarihli Islahat Fermanı'nın sağladığı olanaklar sonucunda başladı. Islahat Fermanı, dini cemaatler tarafından açılacak okulların kuruluş ve işleyiş kurallarını belirlemenin dışında: "*Osmanlı tebasına dahil olan herkes mekteplerin yönetmeliği dışına çıkmamak suretiyle gerek yaş-*

88 D. Petrova, Tsarigradskite Bılgari, S. 143

89 Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa, C. I

90 İliya Angelov Galçev, Zdravno Sotsialnata Deinost Na Bılgarskata Ekzarhiya v Makedoniya i Trakiya (1870 - 1913), İzdatelstvo Yurukov, Sofia 1994, (II)

ça ve gerek yapılan kabul imtihanı sonucunda gereken şartları haiz oldukları takdirde cümlesi birbirinden ayrılmaksızın Osmanlı Devletinde açık bulunan ve tedrisat yapan askeri ve sivil mekteplere alınmaları İrade-i Padişahi iktizasıdır."[91] tarzındaki ifadesiyle, Hıristiyanların askeri okullara kaydını da mümkün kılıyordu.

Bilindiği gibi Yeniçeri ocağının lâğvından sonra yeni kurulan Âsâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusu için gerekli olan doktor ihtiyacını karşılamak üzere, 1827'de kurulan Tıphane, 1832'de kurulan Cerrahhane ile birleştirilerek 1839'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane adı altında faaliyete girmişti.[92]

23 Eylül 1858'de, Rum Patriğinin karşı koymasına rağmen Bulgar öğrenciler okula kabul edildiler.[93] Sveti Stefan Bulgar Kilisesi'nin yeni seçilen Yönetim Kuruluna, 1847 yılında Paris'te mezun olduktan sonra İstanbul'da çalışmış, Bulgarca yayınlanan gazetelerde sık sık yazıları çıkan ilk Bulgar hekimlerden Dr. Zahari Strumski de yer alınca, aynı yıl onun aracılığıyla Tıbbiye'ye 15 öğrencinin birden kaydı yapıldı.[94]

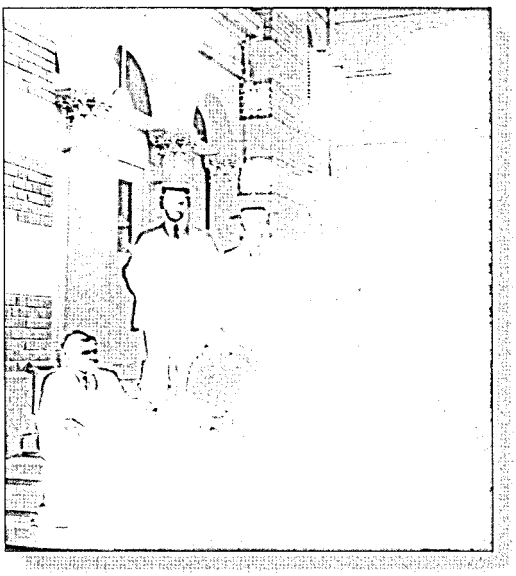
Mevcut bilgilere göre, bu okuldan mezun olan ilk İstanbullu Bulgar, 1833 Edirne doğumlu, Georgi Vılkoviç Çalıkov' dur.

Çalıkov temel eğitimini 1857'de tamamladı. 1860-1863 yılları arasında Osmanlı Hükümeti adına Paris'te cerrahi dalında uzmanlaştıktan sonra, 1863-1878 yılları arasında, albay rütbesiyle askeri doktor ve cerrah olarak Tıbbiye'de öğretmenlik, Haydarpaşa Hastanesi'nde ise başhekimlik yaptı. Doğu Rumeli Vilâyetiyle Bulgaristan Prensliği'nde çeşitli görevler üstlendikten sonra, 1887-1892 yılları arasında, Dışişleri temsilcisi olarak İstanbul'a tayin edildi ve 1892 yılında bir suikast sonucunda, İstanbul'da yaşamını kaybetti.[95]

1858 yılında Askeri Tıbbiye'ye giren Tırnovo doğumlu İstanbullulardan Georgi Jivkov, mezun olduktan sonra, yine askeri doktor unvanıyla 1869'a kadar aynı yerde ders verdi. Daha sonra Bulgaristan Prensliği'nin Meclisinde, 1884-1894 yılları arasında

91 Dünden Bugüne Özel Öğretim Kurumları, MEB Yayınları, 1991, S. 20
92 İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı,
93 Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk- Bulgar İlişkileri,
94 İliya Angelov Galçev, (II)
95 120 Years Modern Bulgarian Diplomacy (1879 – 1999), Anniversary edition, Published by National Assembley, Sofia, 1999.

üç dönem boyunca, Meclis Başkanlığı görevinde bulundu.[96] Zamanla Tıbbiye'ye kayıt yaptıranların sayısı artmaya devam etti. Mevcut belgelere göre, 1860-1878 yılları arasında Askeri rütbelerle Tıbbiyeden mezun olan Bulgarların sayısı 50'den fazladır.

Evlogi Georgiev Bulgar Hastanesi girişinde
Bulgar tabipler

I. Yosif'in Ekzarhlık döneminde, İstanbul'da hekimlik yapan ünlü doktorlardan bazıları şunlardır: Zahari Strumski, Vasil Karakonovski, Georgi Mirkoviç, Georgi Vılkoviç, Hristo Stambolski, Panteley Minçoviç, Stoyan Çomakov, Vasil Stefanov.

Ekzarh I. Yosif'in en önemli eserlerinden biri olup 25 Nisan 1902 yılında hizmete giren "Evlogi Georgiev" Bulgar Hastanesi'nin ilk yıllarında çalışmış hekimler arasında: Vasil Dinov, Stefan Vatev, Garabet Yakubyan, Kiril Vazov, Mirço Morfov, Minço Tsaçev, Petar Lazarov'un adları geçmektedir. Aynı dönemde, Bulgar Hastanesinde ücretsiz hasta muayene ettikleri için, büyük takdir toplayan iki Türk uzman ise: Prof. Esat Paşa ve Dr. Davut Bey'dir.

96 120 Years National Assembley (1879 – 1999), Sofia, 1999.

Kayıtlara göre, yine bir kısmı Ekzarhane tarafından sağlanan imkânlarla eğitimleri tamamlatılıp Makedonya'nın çeşitli kentleriyle Trakya'da görevlendirilenler arasında: İvan Alev, Mihail Hristoviç, Spiridon Kazanciev, Hristo Tamarçev, Bojirad Tatarçev, Hristo Tençov, Georgi Nastev, Vladimir Rumenov, Nikola Gerasimov, Georgi Nikolov, Angel Robev, Yordan Yançulev, Dimitar Vladov, Petır Kuşev, Panayot Tomov, Hristo Şanov, Vasil Sabunciev, Hristo Dimitrov, Yordan Mitrov v.s. bulunmaktadır.[97]

Bulgar Ekzarhanesi'nin Sofya'daki arşivine dayalı olarak Bulgar Patriği Kiril tarafından, 1969 yılında yayınlanmış eserinde, yukarıda adı geçenlerin dışında, çeşitli şekillerde ve yerlerde eğitimleri sağlanıp Makedonya ve Trakya'da görevlendirilmiş, daha onlarca tabip ve yine çok miktarda sağlık memuruyla eczacı yer almaktadır.

1883 yılında Osmanlı Hükümeti, Makedonya ve Trakya'da yaşayan Bulgar ahalinin tamamını, ruhani açıdan Fener Rum Patrikhanesi'ne tabi kılmanın, o kadar da iyi bir fikir olmayabileceği sonucuna vardı. 17 Aralık 1883 tarihinde Sultan Abdülhamit Ekzarh Yosif'i huzuruna çağırttı ve kendisine, Bulgar Ekzarhanesi' nin İstanbul'da kalıp İmparatorlukta yaşayan Bulgar tebaanın ruhani ihtiyaçlarını karşılamasını istediğini bildirdi. Hükümet 1884 yılında Ekzarhane'nin, beratları daha sonra verilmek üzere, Ohrid ve Üsküp'e Bulgar Metropolit yollamasını kabul etti.[98]

1885 yılında otonom Doğu Rumeli Vilâyeti Bulgaristan Prensliği ile birleşince durum yeniden gerginleşti; ancak Bulgaristan'daki Stambolov Hükümetinin Osmanlı yanlısı politikaları ile o dönemin siyasi dengelerini değerlendiren Bâb-ı Âlî, Ekzarhane'ye karşı yeni önlemler almaya gerek görmedi. Tayin edilen Metropolitlerin beratları verildi. Ayrıca Selanik ve Manastır Valilerine, kilise ve okul konusunda Bulgarlara yardımcı olmalarını bildirildi. Bu kararla çok sayıda köy yeniden Ekzarhane'ye bağlandı. Yunanlılarla Osmanlı Devleti arasında çıkan savaşta Bulgarlar tarafsız kalınca, 1897 yılında başta Manastır olmak üzere, çeşitli bölgelere yeniden Bulgar Metropolitlerin görevlendiril-

97 İliya Angelov Galçev, Zdravno Sotsialnata Deinost na Bılgarskata Ekzarhiya v Makedoniya i Trakiya – (1870 – 1913). (II)
98 Cyrille Patriarche de Bulgarie, - (Bak Kaynaklar)

meleri sağlandı. Bu arada tayinler hususunda, Bulgar öğretmenlere Rum öğretmenlerin sahip oldukları haklar tanındı.

1900 yılından itibaren durum, Ekzarhane açısından yeniden olumsuzlaştı. Devlet Batı Trakya ve Edirne için istenen Metropolit beratlarını vermedi. Ayrıca, Makedonya'daki anarşinin artması karşısında, Patrikhane'nin telkinleriyle, Sırbistan sınırındaki bölgelere Rum ve Sırp ruhaniler gönderildi.

Genel bir değerlendirmeye tabi tutulursa, Ekzarh Yosif'in yönetimindeki Bulgar Ekzarhanesi'nin kendisinden kaynaklanmayan siyasal gelişmeler nedeniyle karşılaştığı bütün güçlüklere rağmen, büyük bir başarı elde ettiği görülür.

Ekzarhane yukarıda kısaca açıklandığı gibi Makedonya'nın çeşitli şehir ve kasabalarında çok sayıda Bulgar okulunun açılması ve faaliyette kalması için gereken her şeyi yaptı. Ruhani alanda ise Patrikhane ve Rusya tarafından desteklenen Sırpların engellemelerine rağmen, Bulgar ahalinin yaşadığı bütün bölgelerde, Bulgar ruhanilerin görevlendirilmesini, ihtiyaç duyulan yelerde kiliselerin açılmasını ve bütün Bulgar kiliselerinde ibadetin Bulgar dilinde icra edilmesini çok büyük oranda sağladı.

Aynı zaman aralığında İstanbullu Bulgarlar açısından yaşanan çeşitli olumsuzluklara rağmen, Ekzarhane'nin günümüze kadar ulaşabilmiş en büyük eserleri yine de Makedonya veya Trakya'da değil İstanbul'dadır.

Cemaat olarak geçmişte, çeşitli vergiler verip, "Rum milleti" içinde, ikinci sınıf Padişah kulu "reaya" konumundan 1870'te, Bulgar Ekzarhanesi'ne bağlı, Osmanlı tebaası "Bulgar milleti" mensubu konumuna yükselen Bulgarların İstanbul'daki durumu, Berlin Antlaşması'ndan sonra doğal olarak sarsıldı.

1880'den itibaren tersine göçler başladı. Eğitimli, aydın kesimler, hekimler, devlet memurluğunda deneyimi olanlar, zengin tüccarlar, sanatkârlar ve gençlerin bir bölümü 1885'te Doğu Rumeli Vilâyeti'ni ilhak eden Bulgaristan Prensliği'ne gitmeyi tercih ettiler.

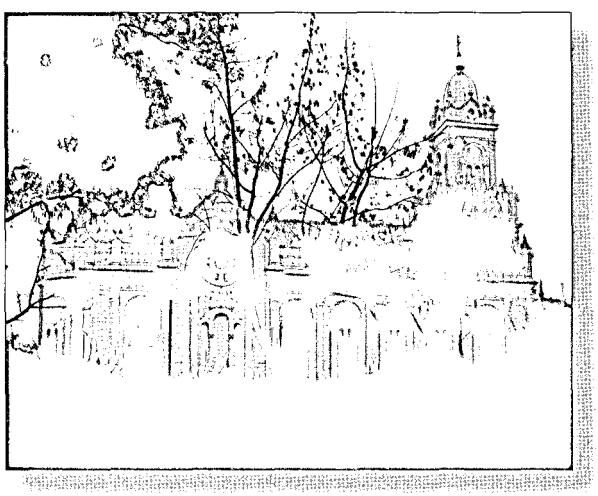
Zaman içinde İstanbullu Bulgarlar, günümüzde olduğu gibi, esas olarak kendileri veya aile büyükleri Makedonya'da doğup yaşamlarını İstanbul'da sürdüren, farklı yapıda bir topluluğa dönüştüler. Her şeye rağmen bahis konusu dönemle ilgili Kilise

kayıtları ve istatistikler, Bulgar cemaatinin '93 harbini takip eden ilk yıllarda sayı olarak pek fazla azalmadığını göstermektedir.

Berlin Kongresi'nden sonra Makedonya'da ortaya çıkan sosyo-politik gelişmeler neticesinde, bölgedeki Ortodoks Hıristiyan Bulgarlar, Rumlar ve Sırplar arasındaki çatışmalar anarşi ortamı yaratarak can güvenliğini ortadan kaldırınca, daha emniyetli bir yer arayan yöre halkı, Bulgaristan'a, Yunanistan'a veya Sırbistan'a değil, İstanbul'a gelmeyi tercih etti.

Ekzarh I. Yosif'in İstanbul'daki Çalışmaları ve Bulgar Cemaatine Kazandırdığı Eserler:

Sveti Stefan Bulgar Ortodoks Kilisesi

Sveti Stefan Bulgar Ortodoks Kilisesi

1849'da Stefan Bogoridi'nin bağışladığı ahşap konakta faaliyet gösteren Sveti Stefan Paraklisi, 1880'de fiziksel açıdan çökmek üzereydi. Ekzarhane savaş sırasında, kendisine bağlı olan ahaliden vergi toplayamadığı için Bulgar Prensliği'nden yardım almak zorunda kaldı.

Prensliğin yeniden gerekli her türlü maddi desteği mutlaka sağlayacağı yolundaki vaadi kesinleşince, Ekzarhane bu kez, Bulgarları layıkıyla temsil edebilecek, büyük ve gösterişli bir kilisenin inşa edilmesini kararlaştırdı. Bu amaçla 1888 yılında, uluslararası bir proje yarışması tertiplendi. Çalışmaları Roma'da değerlendiren jüri, Hovsep Aznavur adlı İngiliz vatandaşı, İstanbullu Ermeni bir mimarın hazırladığı projeyi seçti. Kilise inşaatının yürütülmesi için Bulgaristan Prensliği Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlıkları tarafından, Ekzarh Yosif'in başkanlığında bir komisyon oluşturuldu.

1889 yılında 40 yıl önce verilmiş olan Ferman'a binaen, inşaat izni almak üzere resmi girişim yapıldı. Bu arada, daha önce atılmış ancak, çatladığı için kullanılamaz halde bulunan eski temel sökülerek inşaat sahası temizletildi. Kilise bahçesini genişletmek gayesiyle bitişikte bulunan iki ev satın alındı ve yıktırıldı.

Zeminin incelenmesi için mimar Aznavur tarafından yaptırılan sondaj çalışmaları, surların önünde bulunan sahanın asırlar boyunca birikip sertleşmiş çamurdan ibaret olduğunu; daha önceki temel çalışmaları sırasında kullanılan meşe kazıkların ise geçen zaman içinde çürüdüklerini gösterdi.

Dr. H.Temelski'nin kitabında verilen bilgilere göre,[99] sondajda 23 metre derinliğe inildiği halde, sert kayaya ulaşılamadığı belirtilmektedir. Sağlam olmayan bir zeminde, ağır, taş bir binanın yapılamayacağı anlaşılınca kiliseyi, sökülüp takılabilir, demir elemanlardan yapma fikri gelişti. Boyutlar biraz daha küçültülünce çok daha hafif bir yapı ortaya çıkabilecek ve gerekirse, sökülüp bir başka arsada tekrar monte edilebilecekti. 24 m. uzunluk ve 12 m. genişliğinde sökülebilen demir bir kilise inşa etme fikri, Ekzarhane ve parasal desteği sağlayacak olan Bulgaristan Prensliği'nin Dışişleri tarafından kabul edilince bu yöndeki hazırlıklar başlatıldı.

25 Haziran 1890 tarihli Padişah Fermanıyla, eski ahşap kilisenin bulunduğu arsada yeni bir kilisenin inşaatına izin verildi.

12 Haziran 1891 tarihinde inşaat alanının takviye edilmesi için, 60 cm. çapında ve 16 ile 26 m. olmak üzere iki ayrı uzunlukta, Lübnan sedir ağacından, çürümeyen, 300 adet kazığın çakılma işlemi başlatıldı. İnşaat zeminini sağlamlaştırma çalışması İngiltere'den temin edilen buharlı bir şahmerdanla, yaklaşık bir yıl sürdü.

99 Dr. Hristo Temelski, Bılgarskata Svetinya v Zlatniya Rog. S. 86

İşlerin devam edebilmesi için gerekli maddi destek Prenslik tarafından sağlanınca, 26 Nisan 1892 günü Ekzarh Yosif'in yönettiği dini ayinin bitiminde ruhanilerin, Bulgaristan'ın İstanbul'daki diplomatik temsilcileriyle cemaatin katıldığı özel bir tören yapıldı ve yeni kilisenin temeli atıldı. Uygulama projelerinin tamamlanmasından sonra, inşaatı yürütmekle görevli komisyon, Bulgaristan'ın İstanbul'daki diplomatik temsilcisi Dr. Georgi Vılkoviç'in tavsiyesine uyarak demir yapının Viyana'daki R. Ph. Waagner firması tarafından yapılmasını kararlaştırdı. 1894 yılında kilisenin iç donanımının yapımı da aynı firmaya verildi.

1895 yılının ortalarında kiliseyi oluşturan demir ve diğer elemanlar Waagner firmasının bahçesinde monte edildi. Dünyada ilk olması nedeniyle Viyana'da büyük hayranlık uyandıran eser, yetkili komisyon tarafından onaylanınca, kilise söküldü ve parçaları önce trenle Trieste'ye oradan da gemi ile İstanbul'a taşındı.

Daha önce hazırlanan taş temeller üzerindeki montaj çalışmaları, 1895 yılının Aralık ayında başladı. Yine Dr. H.Temelski'nin verdiği bilgilere göre, 1896 yılının Mart ayında, resmi bir ziyaret için İstanbul'da bulunan Bulgaristan Prensi Ferdinand, 17 Mart günü Fener'e gelip montajı devam eden kiliseyi gördü, çok beğendi ve 1000 altın leva bağışta bulundu.

Montaj çalışmaları 14 Temmuz 1896 yılında tamamlandı; ancak kilise içinde ruhanilere ait bölümle cemaate ait bölümü ayıran, ikonalarla bezenmiş "ikonostas" kısmı Katolik tarzında olduğu için beğenilmedi. Rusya'da, Ortodoks tarzında yenisi yaptırıldı. Aynı yerde döktürülen, altı adet çanla birlikte İstanbul'a getirildi ve montajlar tamamlandı.

Ekzarh I. Yosif 8 Eylül 1898 günü, ruhaniler, resmi kişilerle sivillerden oluşan kalabalık bir katılım ve büyük bir törenle, mimari tarzı, üslubu ve orijinal yapısıyla Ortodoks dünyasında tek olan, yeni Sveti Stefan Kilise'ni, dini anlamda kutsadı ve ibadete açtı. [100]

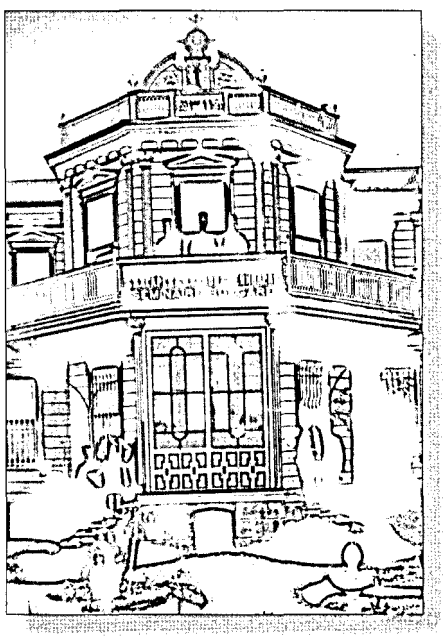
27 Aralık 1998 tarihinde ise o dönem başkanı olduğum Bulgar Ekzarhlığı Vakfı'nın düzenlediği bir törenle, Sveti Stefan Kilisesi'nin ibadete açılışının 100. yıl dönümü kutlandı.

Halen Cumhurbaşkanlığı envanterinde yer alan Sveti

100 Dr. Hristo Temelski, Bılgarskata Svetinya Na Zlatniya Rog, (I)

Stefan Bulgar Ortodoks Kilisesi (Demir Kilise), 2008 yılında din adamları, sanat tarihçileri, heykeltıraş ve kültür turizmcilerinden oluşan jüri tarafından yapılan "En Güzel Kilise" araştırmasında, İstanbul'daki Saint Antoine Katolik Kilisesi ile Meryem Ana Ermeni Kilisesi'ni geride bırakarak, İstanbul'un ve Türkiye'nin "En Güzel Kilisesi" seçildi.

Bulgar Ruhban Okulu

Bulgar Ruhban Okulu

Ekzarh I. Yosif Bulgar gençlerinin laik ve modern eğitimi için mevcut olanakları her zaman, en iyi şekilde değerlendirmeye özen gösterdi. Örneğin Rum ve Ermeni Patrikleriyle Vatikan, kendi cemaat mensuplarına resmi Türk okullarına gitmeyi yasaklarken,[101] Bulgar Ekzarhanesi, gençleri buralarda okutmak

101 İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı. S. 217

için elinden gelen her şeyi yaptı.

Bu arada Ekzarhane'nin Kutsal Sinod Meclisi, ihtiyaç duyulan iyi yetiştirilmiş, bilgili, donanımlı ve aydın din adamlarını da yetiştirebilmek gayesiyle, uygun bir eğitim yeri açmaya karar verdi.

1894 tarihinden itibaren, bu amaçla birkaç kademede, bugünkü İstanbul'un Hürriyet Tepesi mevkiinde, günümüzün Dar-ül Aceze Caddesi ile İstanbul Çevre Yolu arasında kalan arsalar satın alındı. 19. yüzyılın sonlarında, İstanbul'un Avrupa yakası olarak Taksim'de son bulduğu dikkate alındığında, merkezden bir hayli uzakta, toplam 75.000 m² yer Ekzarh I. Yosif adına tescil edildi. Satın alınan arazide bulunan binalardan bir tanesi restore edildi, büyütüldü, gereken şekilde donatıldı ve ruhban okulu olarak hizmete açıldı.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde çeşitli kurumlar İrade ve Ferman'lara dayanarak gayrimenkuller edinmişler ve bunları fiilen kullanmışlardır. Ancak Osmanlı Hukuk düzeni, tüzel kişilere kayden gayrimenkul edinme hakkı tanımadığından, bu kurumlar fiilen ellerinde bulundurdukları gayrimenkulleri tapuda, ya güvendikleri tanınmış bir şahıs (Nam-ı Müstear) ya da, tarihi veya dini şahıslar (Nam-ı Mevhum) adına kaydetmek zorundaydılar.

Yukarıda açıklanan zorunluluk yüzünden, zamanında Stefan Bogoridi tarafından bağışlanan ve daha sonra Sveti Stefan Kilisesi'nin inşa edildiği arsa, tapu dairesinde dönemin tanınmış, zengin tüccarı Nikola Tıpçileştov adına, Ekzarh I. Yosif zamanında, Ekzarhane adına alınan bütün diğer gayrimenkuller de Ekzarh Yosif veya onun vekâlet verdiği kişiler adına tescil edildiler.

Söz konusu durum maalesef, günümüzde bile henüz tam olarak çözüme kavuşturulamamış, son derece karmaşık birtakım hukuki sorunlar yarattı.

Evlogi Georgiev Bulgar Hastanesi

İstanbullu Bulgarların ekonomik, kültürel ve sosyal alandaki gelişmelerine paralel olarak, 19. yüzyılın ortalarından itibaren, sağlık alanında da birtakım arayışlar başladı. Bulgarca ya-

yımlanan gazetelerde dönemin ünlü hekimlerinden Dr. Zahari Strumski'nin, bir hastaneye duyulan ihtiyaçla ilgili yazıları, sık sık görülür oldu.

1870'te Bulgar Ekzarhanesi kurulduktan sonra ve özellikle o aralar baş gösteren kolera salgını sırasında, bu ihtiyaç daha yoğun şekilde dile getirildiyse de bu doğrultuda somut bir şey yapılamadı.

Hastane meselesini ciddi olarak ele alan ilk kişi Dr. Georgi Vılkoviç'tir. Daha önce değinildiği gibi Askeri Tıbbiye'den mezun olup Fransa'daki ihtisasının akabinde, aynı yerde profesör unvanı ve albay rütbesiyle çalışan Dr. Vılkoviç, Bulgaristan Prensliği'nin İstanbul'daki Dışişleri temsilcisiyken 26 Kasım 1891 tarihinde, dönemin Bulgaristan Dışişleri Bakanı Dimitar Grekov'a (1847-1901) bir rapor göndererek, hastane ihtiyacı konusunda kendisini geniş şekilde bilgilendirdi.[102] Dr. Vılkoviç'in raporunda özetle:

- O dönemde İstanbul'da askeri hastanelerin dışında, daha ziyade Müslüman siviller için 150 yataklı bir Devlet Hastanesi, Beyoğlu'nda ise, Belediye'ye bağlı, herkesin kabul edildiği, ancak pek fazla donanımlı olmayan 80 yataklı ikinci bir hastanenin bulunduğu;

- Yukarıda sözü edilen iki sağlık kuruluşu dışında yine İstanbul'da, gerekli teçhizata sahip bulunmakla birlikte, ilgili elçiliklerin himayesinde faaliyet gösteren Alman Hastanesi (1853), Fransız Hastaneleri (Pasteur-1853 ve La Paix -1856), İtalyan Hastanesi (1876) ile bunlara ilâveten, Rus, Avusturya (Sankt Georg -1872) ve İngiliz Bahriye Hastanelerinin kendi vatandaşları için ücretsiz, diğerleri için ücretli oldukları ve ancak boş yatakların bulunması halinde, yabancı hasta kabul ettikleri;

- Ayrıca, ilgili Patrikhanelerin himayesindeki Balıklı Rum Hastanesi (1753), Ermeni Hastanesi (Surp Pırgiç -1834) ve Ermeni Katolik Hastanesi'nin de (Surp Agop -1831) faaliyette bulundukları;

- Bu arada, 1870'e nazaran bir hayli azalıp 20.000 kişi civarındaki Bulgarların, genellikle Balıklı Rum Hastanesi'yle Pangaltı'daki Rus Hastanesi'ne başvurdukları, buralara alınmak için Ekzarhane'den rica mektubu götürmeleri gerektiği, Rus elçiliği-

102 İliya Angelov Galçev, Bılgarskata Bolnitsa "Evlogi Georgiev" v Tsarigrad (1895 – 1925), Goreks Pres, Sofia 1999. S.19,20 – (I)

nin himayesindeki hastaneye, Rus tebaalıların dışında, Karadağlılarla Sırpların da kabul edilmeleri nedeniyle, hasta Bulgarlar için yer bulmanın pek mümkün olmadığı konusunda, gayet ayrıntılı bilgiler mevcuttur.[103]

Dr. Vılkoviç'in Dışişleri Bakanına yönelik raporu, fakir Bulgarların, Rumlar ve Ruslar tarafından tedavi edilip beslenmeleri için kendilerine ricalarda bulunmanın Bulgaristan Devleti açısından küçük düşürücü olduğu, büyük harcama gerektirmeyen, 30 -35 yataklı bir hastane ve bir dispanserin açılmasıyla sorunun kolaylıkla çözülebileceği vurgulanarak nihayetlenmektedir. Rapor Bulgaristan Meclisi nezdinde kabul gördü ve ön harcamalar için 50.000 leva'lık bir fon oluşturuldu. Ancak Dr. Vılkoviç kısa bir süre sonra İstanbul'da, bir suikast sonucunda yaşamını kaybetti. Önce konuyla ilgilenecek uygun bir hekim arandı; bulunamayınca da işler aksadı.

28 Şubat 1895 tarihinde, Bulgar Ekzarhanesi'nin kuruluşuna imkân sağlayan Ferman'ın alınışının 25. yıl dönümü dolayısıyla düzenlenen törenler sırasında, Sveti Stefan Kilisesi'ne bağlı, "I. Yosif" adına bir "Hayır Derneği" kuruldu. Dernek muhtaç durumda bulunan hasta Bulgarlara yardımcı olmak için İstanbul'da bir hastane kurmak üzere çalışmalara başladı. Hayır Derneği'nin Yönetim Kurulu seçildi ve kısa bir süre içinde tüzüğü hazırlandı.

Nihai amaç hastane olmakla birlikte, sonuca ulaşmak hemen mümkün olmadığından, Dernek önce yardıma muhtaç cemaat üyelerini mevcut hastanelerde tedavi ettirmenin yollarını araştırdı. Cemaatten topladığı yardımlarla hastaların tedavi harcamalarını üstlendi. Bu hizmetin daha ciddi bir şekilde yürütülebilmesi için Dr. Makri(dis) adlı bir hekimle bir sözleşme yapıldı.

Dr. Makri(dis) aylık ücret karşılığında, haftanın belirli günlerinde belirli semtlere giderek, hastaları muayene etmeye, ayrıca hastanelere yatırılanlarla da ilgilenmeye başladı.

Derneğin bu hizmeti İstanbul'un içinde ve dışında çok çabuk duyuldu. Bir yandan hastalar akın ederken diğer yandan toplanan bağışlar da artmaya başladı.

1897 yılında dernek hastalarla ilgilenmek üzere 1865 Edirne doğumlu, 1884'te Katolik-Bulgar lisesinden mezun olduğu için Bulgarcayı çok iyi bilen, cerrah hekim, Dr. Garabet Yakubyan'la anlaştı. Mevcut kayıtlara göre, 1895-1901 yılları arasında, Rus,

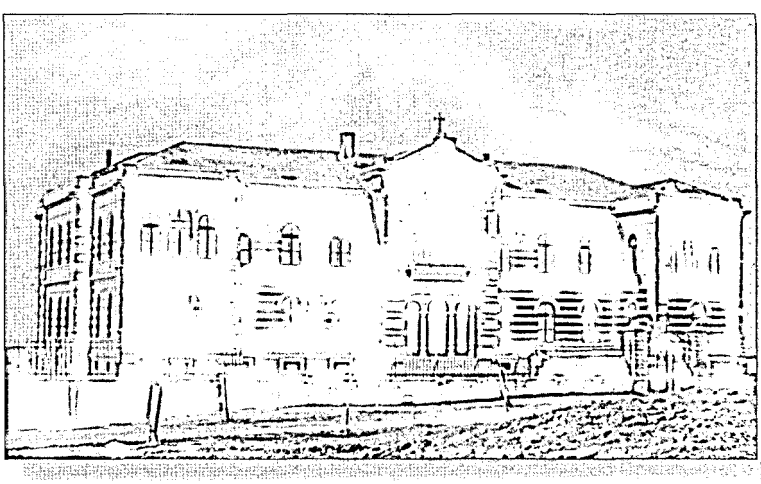
103 İliya Angelov Galçev, (I)

Alman ve Fransız hastaneleriyle Dr. Pleskov'un "Maison de Santè" adlı özel hastanesinde yüzlerce hastaya, cerrahi müdahaleler dâhil, gereken her türlü tıbbi yardım sağlandı. Bu arada da doğal olarak, büyük paralar harcandı.

Neticede, insani amaçlı bu girişim bütün çevrelerde herkes tarafından çok takdir edildi ve içten benimsendi. Ekzarhane'nin katkısıyla, Bulgaristan, Trakya, Makedonya ve Dobruca'dan maddi yardımlar gelmeye başladı.

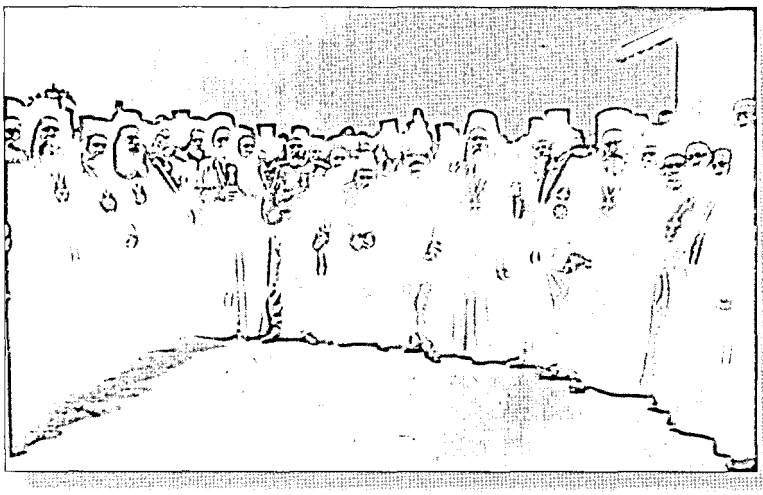
Bağış kampanyasına ayrıca, o yıllarda zengin bir silâh tüccarı olan Evlogi Georgiev de 6000 Napolyon altınıyla katılarak, büyük bir destek sağladı. Bu arada Bulgaristan'ın Meclis Başkanı İvan Evstatiev Geşov da konuyla yakından ilgilenince, İstanbul'daki Dışişleri temsilcisi Petar Dimitrov'un görüşünü benimseyen Bulgar Hükümeti, yaklaşık iki milyon leva'lık bir fon oluşturdu.[104]

Gerekli izin ve "Sefer I, 1314 tarih, 899/23 sayılı" Ferman çıkarıldıktan sonra, ruhban okulunun arsasına bitişik, aynı Darül Aceze Caddesi üzerinde, Ekzarh I. Yosif adına tanzim edilmiş, 25 Ekim 1311(1896) tarihli tapu senediyle 16.000 m² lik yeni bir arsa daha satın alındı ve 1897 yılında, Mimar Aznavur'un hazırladığı plana göre inşaata başlandı.

Evlogi Georgiev Bulgar Hastanesi

104 Darina Petrova, Tsarigradskite Bılgari, S. 136

Bulgar Hastanesi'nin açılış töreni - 25 Nisan 1902

Poliklinik, Hastane, Bulaşıcı Hastalıklar Bölümleri'yle mutfak, çamaşırhane ve müştemilât kısımlarının yer aldığı, toplam 1.044 m^2 inşaat alanına sahip, üç ayrı binadan meydana gelen sağlık kurumu, 20 Aralık 1901'de Dr.Vasil Dinov ve Op.Dr. Garabet Yakubyan'ın yönetiminde, önce 20 yataklık bir kapasiteyle hizmete girdi.

25 Nisan 1902 tarihinde, Ekzarh I. Yosif'in Ekzarh'lığa getirilişinin 25. yıl dönümü vesilesiyle, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Prensliği'nden gelen resmi temsilcilerin de katıldıkları büyük bir tören düzenlendi ve yatak kapasitesi 50'ye yükseltilen "Evlogi Georgiev" Bulgar Hastanesi kutsanarak resmen açılmış oldu.

I. Yosif, 1913 sonlarına kadar süren İstanbul'daki Ekzarhlığı döneminde, başta Dinev, Vazov, Morfov, Yakubyan ve Lazarov gibi hekimler olmak üzere bütün hastane personeliyle yakından ilgilenmiş ve ihtiyacı olduğunda, burada tedavi edilmeyi tercih etmiştir.[105]

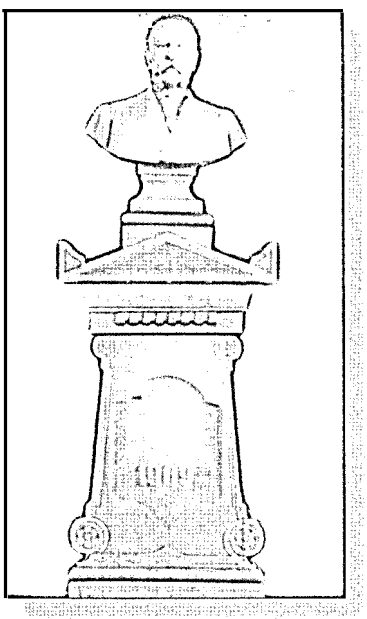
Günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından, Türkiye Gazetesi'ne kiralanmış olup "Türkiye Gazetesi Hastanesi" adı altında faaliyet gösteren kurumun hukuki durumu ve mülkiyeti ile ilgili gelişmeler ileride yeniden ele alınacaktır.

105 İliya Angelov Galçev, Bılgarskata Bolnitsa "Evlogi Georgiev" v Tsarigrad, - (I)

Ekzarh Yosif I. Bulgar İlk ve Ortaokulu

Beyoğlu semtinde, Galatasaray Hamamı'nın önünden geçen Turnacıbaşı Sokağı'na dik Başağa Çeşmesi Sokağı'nda bulunan dört katlı, kâgir, bahçeli bina 1896 yılında Ekzarh I. Yosif tarafından satın alındı ve tapu dairesinde, Ekzarhane'nin kasyeri K.Salcobolov adına tescili yapıldı.

1897 yılında eğitim ve öğretime başlayan okul 1932 yılına kadar yalnız ortaokul bölümü olarak kullanıldı. Fener semtindeki Metoh binasında faaliyet gösteren ilkokulla Lânga ve Kumkapı' daki ilkokulları bitiren öğrenciler öğrenimlerine bu binada devam ettiler.

Bulgar Hastanesi'nin girişinde
Evlogi Georgiev'in büstü

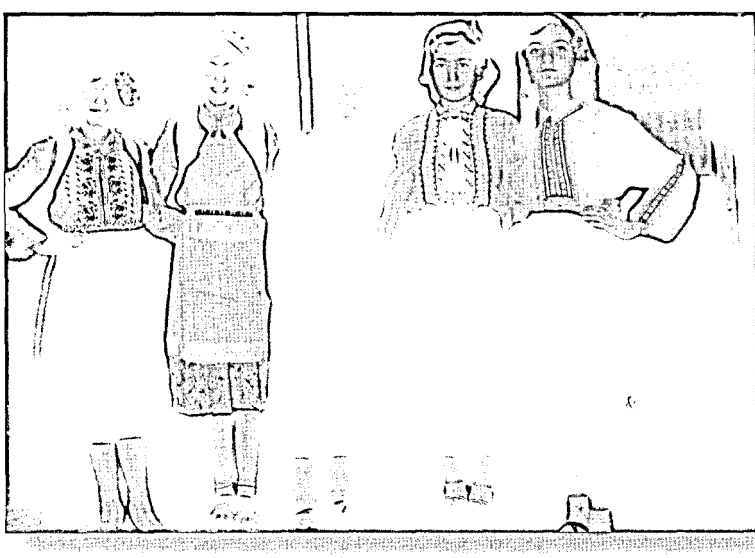
İleride açıklanacak çeşitli olumsuzluklar sonucunda, öğrenci sayısı azalınca 1932'de itibaren kapısındaki tabelâda belirtilen unvanıyla "Beyoğlu Bulgar Ortaokulu", ilkokul 1'inci sınıftan 7'inci sınıfa kadar eğitim veren bir kuruma dönüştü. 1925-1965

yılları arasında doğmuş Bulgar vatandaşı çocukların büyük bir bölümü, bu okulun öğrencisi olmuşlardır.

İlerde ele alınacak nedenlerden ötürü, 1971-1972 yılından itibaren öğrencisiz kalan okulun, kendine özgü mimari yapısı ve olağanüstü güzel şömineleriyle, her bakımdan tarihi eser özelliğine sahip binası, tapu kaydında var olduğu ileri sürülen "malik durumundaki belirsizlik" gerekçesiyle, 1993 yılında, Beyoğlu Belediyesi tarafından yıktırıldı ve arsası, Belediye için daha önemli ve gerekli olan, gelir getirici, büyükçe bir "otopark"a dönüştürüldü!

Eski Ekzarhane Binası - Ortaköy

Ortaköy'e inen Palanga Yokuşu'nda bulunan üç katlı bahçeli kâgir bina 1878 yılında satın alındı ve Ekzarh I. Yosif adına tescil edildi. Kısa bir süre sonra arsası toplam 1100 m² olan binaya bitişik, içinde ahşap bir ev bulunan 250 m² lik bir yer daha satın alınarak Ekzarhane'nin bahçesi büyütüldü.

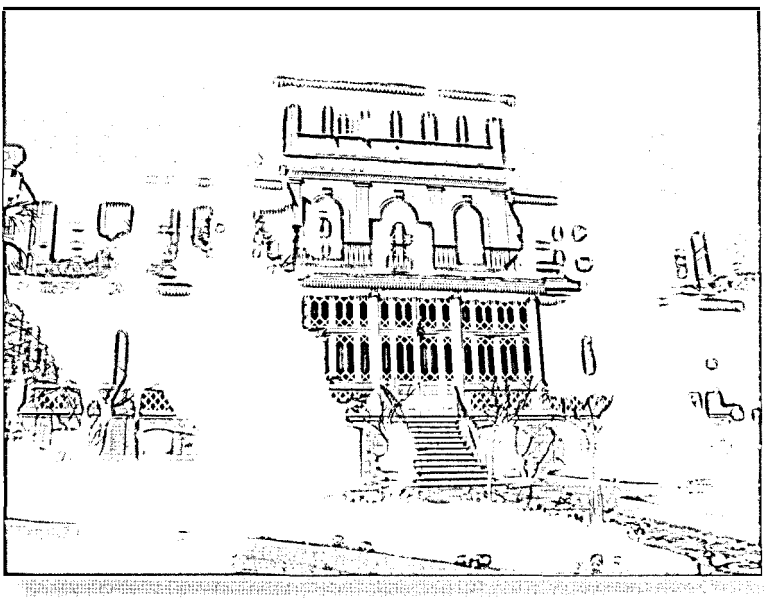

Ekzarh Yosif I. Bulgar Okulu'nda sene sonu müsameresi - 1956

Ortaköy'deki Ekzarhane binası 1906 yılına kadar, bağımsız Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin merkezi olarak kullanıldı.

Daha sonraki bir aşamada, mülkiyet durumuyla ilgili sorunlar nedeniyle tapusu Hazine lehine yenilendi ve bina Bulgar cemaatinin tasarrufundan çıktı.

Yeni Ekzarhane Binası ve Sveti İvan Rilski Kilisesi

Şişli'de yeni Ekzarhane Binası

Şişli semtinde, Halâskâr Gazi ile Abide-i Hürriyet Caddeleri arasında yer alır. 1907 yılında, Maksut Bey adlı bir şahıstan, 10.000 Türk lirasına satın alındı ve bütün diğer gayrimenkuller gibi Ekzarh I. Yosif adına tescil edildi.

Satın alınabilmesi için gerekli olan Ferman ve mülkün tapusu, yine aynı şekilde, Ekzarh I. Yosif adına düzenlendi.

Halen İstanbul'da yaşayan Bulgar cemaatinin elinde kalabilmiş dört gayrimenkulden biri olan Bulgar Ekzarhanesi, yakla-

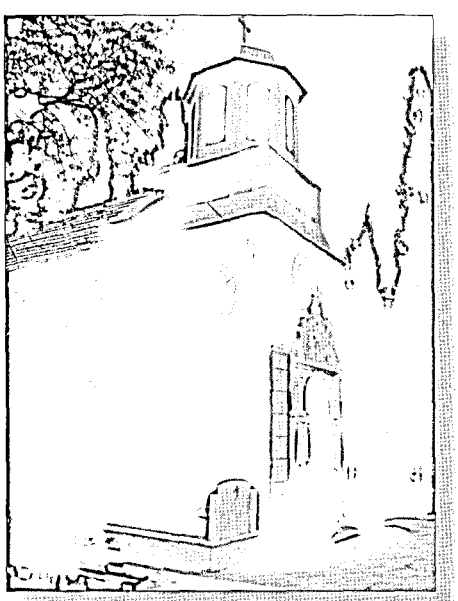
şık 5.000 m² lik, oldukça iyi düzenlenmiş bir bahçe içinde, üç katlı 19. yüzyılın sonlarında inşa edilmiş yarı kâgir Ekzarhane binası, Sveti İvan Rilski Kilisesi ve üç ayrı kısımdan oluşan müştemilât bölümleriyle, günümüzde Şişli'nin en çok göze çarpan, en güzel tarihi yapılarından biridir.

Ekzarhane binasının mülkiyeti ile ilgili gelişmeler, hukukun yorumlanması açısından arz ettiği ilginç durum nedeniyle ileride tekrar ele alınacaktır.

Bulgar Ortodoks Mezarlığı ve Sveti Dimitar Kilisesi

Mezarlık ve kilise ele alınan zaman diliminin dışında kalmakla birlikte, diğer gayrimenkullerle aynı hukuki statüyü paylaştıklarından bu bölüme eklenmişlerdir.

Mezarlık Şişli, Feriköy semtinin Yayla Meydanı mevkiinde bulunmaktadır. 5.500 m² lik alan 1912 yılında Ekzarh I. Yosif tarafından satın alındı ve kendi adına tescil edildi. Yine kendi adına tanzim edilmiş bir tapusu mevcuttur.

Sveti Dimitar Kilisesi

Ekzarh I. Yosif'in 1915 yılındaki vefatından sonra, 1919 yılında, Kesriye'nin Zagoriçeni köyünden Dimitar Spirov adlı bir cemaat mensubu, şahsi imkânlarıyla, 24 Mart 1905 günü, kendi köyünde, Yunan çeteciler tarafından katledilen 64 Bulgar köylüsünün anısına, mezarlık sahasının girişinde bir kilise yaptırdı.

İnşaatı iki yıl süren Sveti Dimitır Kilisesi'nin eski Bulgar tarzındaki ikonaları ve freskleri, aynı köyden Pando Stefanov adlı bir ressam tarafından çizildi.

15.000 Türk lirasına mal olan kilise, 18 Eylül 1921 yılında düzenlenen bir törenle, Ekzarhane merkezinin 13.11.1913 tarihinde Sofya'ya naklinden sonra, İstanbul'da faaliyetine devam eden Ekzarhane Temsilciliği'nin başındaki ruhani, Veles Metropoliti Meletiy tarafından kutsandı ve cemaatin hizmetine açıldı. [106]

Bilimsel açıklamalara göre bir canlının var olması, kendisinden önce, aynı türden canlı veya canlıların var olmalarının bir sonucudur. Daha basit bir ifade ile annelerimiz ve babalarımız var oldukları için bugün bizler de varız. Bu açıdan bakıldığında, her fert veya daha geniş anlamda her aile, kendi soyundan gelen başka fert ve ailelerle, geriye dönük bir bütün oluşturur.

Söz konusu devamlılık dikkate alındığında insanların geçmişte yaşayıp, geçmişle özdeşleşmeleri ne kadar mümkün ve mantıklı değilse, geçmişle olan bağlarını bütünüyle koparıp onu tamamen unutmaları da bir o kadar mümkün, gerekli ve mantıklı değildir.

Geriye dönük beşeri hafızanın korunduğu ve hak ettiği koşullarda sergilenebildiği mekânların en kutsalı ve anlamlısı, bence "mezarlıklar"dır. Tarihi veya kültürel eser nitelikli herhangi bir yapı ne kadar değerli olursa olsun, yine de şu veya bu tarzı temsil eden sanatsal bir anlayışa dayalı, beyinsel ve fiziksel bir emeğin ürünüdür; yani bir esere "tarihi" vasfı kazandırıp onu değerli kılan, aslında, geçmişte yapılmış olması veya fiziksel olarak görünür olması değil orijinal yapılış amacıyla, hiç değilse bir ölçüde, bütünlük içinde kalmış olabilmesidir.

106 Dr. Hristo Temelski, Bılgarskata Svetinya Na Zlatniya Rog, (I)

Bir üst bölümde belirtilen taşınmazlar dâhil, Ekzarh Yosif tarafından veya daha önceden, Bulgar cemaatinin ihtiyaçları için İstanbul, Edirne ve Kırklareli'nde satın alınmış veya yaptırılmış olup 1936 yılında Bulgar Ekzarhanesi adına, Vakıflar İdaresi'ne verilen beyannamede yer alan gayrimenkullerin pek çoğu, bugün maalesef, Bulgar cemaatinin mülkiyetinde ve/veya kullanımında değildir.

Şişli semtinde, eskiden ruhban okulunun bulunduğu geniş araziye, Hazine resmi gerekçelerle el koyup binalar yaptırdı. Galatasaray'daki Bulgar okulu binası Belediye tarafından yıktırılıp otopark haline getirildi. Vakıflar İdaresi Ortaköy'deki eski Ekzarhane binasını, mevzuata uygun bir biçimde öğrenci yurdu şeklinde kullanılmak üzere Yurtlar Kurumu'na devretti.

Evlogi Georgiev Bulgar Hastanesi ise, yine mahkeme kararıyla, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından alındı, içindeki dua etmeye mahsus küçük paraklis sökülüp kaldırıldı ve yerli bir Holding'e, hiç değilse geçmişine hürmeten, "Bulgar Hastanesi" adıyla değil de "Türkiye Gazetesi Hastanesi" adıyla işletilmek üzere, kiralandı.[107]

Bu arada Edirne'de iki kilisenin var olmaya devam etmelerine karşılık, Kırklareli'nde cemaate ait hiç bir şey kalmadı.

Geçmişte uygun görülmüş olan bu uygulamaların muhakkak ki ileride açıklanacak, çok ikna edici hukuki birtakım sebepleri vardır. Ancak İstanbullu Bulgarların geçmişini simgelemenin dışında, Bulgar cemaatinin " Osmanlı bakiyesi" olma özelliği nedeniyle, öyle sonuçlanması amaçlanmamış olsa da, söz konusu yasal nedenler bir yerde, ortak bir tarihi geçmişi temsil edip belgeleyen bazı öğelerin kaybolmalarına yol açmışlardır.

Bu bağlamda "tarihi" nitelik taşıyan birtakım yapıların, zaman içinde, birbiriyle alâkasız ve genellikle aslına nazaran, bütünüyle ters amaçlarla kullanılması pek şaşırtıcı gelmese de, bir kabristan için, böyle bir "alternatif çözüm" mümkün değildir.

Bir mezarlık kilisesiyle, mezar taşlarıyla, bu taşlara oyulmuş isimler, yazılar ve tarihleriyle, yani uygar insanlara özgü, "geçmişimize ve atalarımıza saygı gösterme" özelliğini ortaya

107 Bilindiği gibi, halen Universal Hospitals Group tarafından işletilen ve günümüzde, her şeyi ile tamamen bir Türk Hastanesi durumundaki Alman Hastanesi'nin adı değiştirilmemiştir. Amerikan Hastanesiyle birlikte 1998'den bu yana, Vehbi Koç Vakfının himayesindeki İtalyan Hastanesi için de, benzer bir durum söz konusudur.

koyan her şeyiyle ya bir Bulgar mezarlığıdır veya bunların hiçbiri yoktur ve o yer artık, Bulgar mezarlığı niteliğini tamamen yitirmiş demektir. Daha başka bir deyişle, sadece fiziksel yapı olarak "tarihi eser" grubunda yer almakla birlikte, tamamen başka gayelerle kullanılabilen binaların aksine, bir kabristan yok edilmeden başka amaçlarla asla kullanılamaz.

Yukarıda açıklamaya çalıştığım bu basit mantığa göre, geride kalmış Osmanlı İmparatorluğu'nun günümüzün Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki bölümünde, bir zamanlar "Osmanlı Milleti" ni meydana getirmiş uluslardan biri olan Bulgarlardan geriye kalan tek ve gerçek kanıt, İstanbul'un Feriköy semtindeki Bulgar mezarlığıdır...

20. yüzyıldan önce İstanbul'da vefat eden Bulgarların cenazeleri çeşitli yerlerde bulunan Rum veya Ermeni mezarlıklarında defnedilmişti. Cemaatin mevcudu çeşitli nedenlerle azaldıkça, bu mezarlar sahipsiz kaldı ve zaman içinde, yok olup gitti.

Mezar taşlarında genellikle, orada yatanların adları, soyadları ve doğdukları yılla vefat ettikleri yıl görülür. İlk defin töreninin 2 Ocak 1913 yılında yapıldığı Bulgar mezarlığının mezar taşlarında, bu bilgilere ilâveten, vefat edenlerin "doğum yerleri" de kazınmıştır.

Mezarlar arasında yürüyen bir ziyaretçi doğum yeri olarak, Vardar ve Ege Makedonyası'ndaki yerleşim yerlerinin nerede ise tamamını görebilir. Mezarlıkta dikkati çeken bu manzara karşısında, Bulgarların geçmişte, Makedonya'yı neden vatan olarak belledikleri ve zamanında, onun tamamını bağımsızlığa kavuşturmak için, neden hiç tereddüt etmeden o kadar büyük bedelleri ödemeyi göze aldıklarını anlamak, aslında hiç de zor değildir...

Makedonya Meselesi
Geçmişte, Kozmopolit Osmanlı Toplumunu Oluşturmuş Uluslardan Biri Olarak Bulgarlar ve 1903 İsyanı

Konumuzla doğrudan ilişkili değilmiş gibi görünse de, daha önce değinildiği gibi, Bulgaristan Prensliği kurulduktan sonra, İstanbul'daki Bulgarlar kısa bir süre içinde, menşe olarak bütünüyle Makedonya ve Trakya kökenli insanlardan meydana gelen bir cemaate dönüştüler.

Çok tabii olarak, doğdukları bölgelerde ortaya çıkan karmaşık sorunlara karşı büyük bir ilgi gösterdiler. Olanakları dâhilinde oradaki ailelerine, akrabalarına ve soydaşlarına yardımcı olmaya çalıştılar. Sonuçta o coğrafyadaki gelişmelerden birinci derecede ve çoğu zaman da son derece olumsuz bir şekilde etkilendiler.

Tarihi süreç içinde, "Makedonya meselesi" başlığıyla vasıflandırılan olaylar dizisi esas olarak ne idi? Makedonya meselesi, neden bir bakıma, "Bulgar meselesi" olarak algılandı ve Osmanlı tarihinde genellikle o nam altında yer aldı? Aşağıda verilen özet bilgi ve yorumlarla bu hususların, kısaca irdelenmesi amaçlanmıştır.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Berlin Antlaşması, Osmanlı Devleti dâhil olmak üzere, ilgili taraflardan hiçbirini memnun etmedi. Somut olarak ele alındığında Berlin Antlaşması, mevcut sorunlara sosyolojik gerçekler bazında, objektif ölçülerle kalıcı çözümler getirebilen bir belge özelliğinde değildi. Balkan meseleleriyle ilgili maddeler çeşitli belirsizlikler içermekteydi.

En önemlisi, Osmanlı Devleti'nden kopartılan toprak parçaları, buralarda yaşayan insanların demografik yapılarına, aralarında mevcut sosyo-ekonomik dengelerle kültürel ilişkilerine göre değil de o dönemde, "büyük" kabul edilen müdahil emperyalist devletlerin aralarında kurmuş oldukları ittifaklara, bu devletlerin politik çıkarlarına ve siyasal beklentilerine göre "dağıtıldı!"

Klâsik yorumlara göre, Rusya İmparatorluğu Çarlık döneminde, Kırım Savaşı'nın ardından Pangermanizm akımından etkilenerek, "Slav ırkından olanları kendi hâkimiyeti altında bir devlet halinde toplama siyaseti" şeklinde tanımlanabilecek "Panislavizm" politikası gereğince, çeşitli nedenlerle zayıflayan Osmanlı Devleti'ne savaş açtı.

Osmanlı Ordusu'nun askeri harekâtı Osmanlı Paşaları tarafından değil de Sultan Abdülhamit'in, kendi dar ölçülerine göre, Yıldız Sarayı'ndan idare edilince, Ruslar 11 ayda Prut nehri kıyılarındaki Besarabya'dan Yeşilköy'e (Aya Stefanos) geldiler ve San Stefano Antlaşması'yla "Büyük bir Bulgaristan" yaratarak, Akdeniz'e ulaşmak istediler.[108] Rusların bu başarılarını başta İngiltere ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları olmak üzere Almanya ve Fransa kıskandılar.

Osmanlı yenilgisinin sonunda Rusya, diğer ilgili devletleri de peşinden sürükleyip onlarla birlikte Osmanlı Devleti'nin genel tasfiyesine yönelebilseydi Afrika'da, Arabistan'da Irak'ta ve Doğu Anadolu'da girişilebilecek bu taksim anlaşmaları, Devletin sonu olacaktı. Ne var ki, Avrupa henüz bu taksim işine hazır değildi. Büyük devletler Rusya'nın karşısına çıktılar. Rusya Avrupa'da İngiltere ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile yeni bir savaşı göze alamazdı.[109] *"Bu sebeple Avrupa büyük devletlerinin, Ayastefanos Muahedesi yerine, bu devletlerin de katılacağı yeni ve daha ömürlü bir antlaşmaya gidilmesi teklifini Rusya da kabule mecbur oldu. Neticede birtakım diplomatik temaslardan sonra Berlin'de 13 Haziran 1878 de yeni bir konferans toplandı. Buraya, Türkiye, Rusya, İngiltere, Avusturya-Macaristan, Almanya, İtalya, Fransa dâhil olmak üzere 7 devletin mümessilleri iştirak ettiler."*[110]

Görüldüğü gibi yukarıdaki yorumda, Rusya'nın dışında, Almanya, Fransa, Avusturya-Macaristan, onlar da yetmezmiş gibi üç beş şehri ancak 1861'de bir araya getirip kendisine göre siyasi birlik oluşturabilmiş İtalya bile, Avrupa'nın "büyük" ülkesi olarak vardır ama Balkan halklarının kendileri yoktur.

Peki, gerçek durum bu muydu? Balkan halkları, bütün bu olup bitenin dışında, "büyük"lerin himmetine sığınmış, kaderine

108 Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa, C.I, S. 80.
109 Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa, C.I, S. 86.
110 Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa, C.1, S. 86, 87.

rıza gösteren, pasif bir seyirci sürüsü müydü? Balkan halklarının tarihte kurmuş oldukları devletler, daha sonra varlıklarını devam ettirememiş olsalar da, en az yukarıdaki büyük ülkelerin devletleri kadar eskidir; hatta daha da eskidir.

Balkan halklarının takdim edilmek istendiği gibi, seyirci olmadıkları kısa bir süre zarfında ortaya çıktı. Oynanan uluslararası oyunda, zamanı gelince, herkes üstüne düşeni yapmak zorunda kaldı ve tarihsel süreç içinde Avrupa'nın büyük ülkeleri, ortaya koydukları siyasi tercihlerin bedelini ödediler.

İnsanlık tarihi boyunca yeryüzünde, saldırılar, kanlı savaşlar, istilâlar ve fetihler sonucu kurularak genişletilen bütün imparatorluklar, ana hedefleri itibarıyla, esir alınıp toprakları ve zenginlikleri yağmalanan insanlara adalet, huzur ve mutluluk getirmek için değil, onları kalıcı şekilde köleleştirip fiziksel ve beyinsel güçlerinden yararlanarak başta yönetici konumunda bulunan "Hanedan sınıfı" olmak üzere, sınırlı sayıdaki toplulukların yaşam standardını yükseltmek ve bu ayrıcalıklı standardın devamını sağlamak için yönetilmişlerdir.

Mevcut kaynaklara göre Balkanlar'da, yönetime karşı geliştirilen yerel veya bölgesel isyanlar her zaman vardı. 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı Ordusu'nun pekâlâ yenilebilir olduğu ortaya çıkınca, çoktan kaybolmaya başlamış merkezi otoriteye karşı geliştirilen hareketlenme, hız kazanmaya başladı.

Daha önce de değinildiği gibi, 18. yüzyılda mevcut sistem çöktü ve anarşik bir ortam gelişti. Böylece sınırlı sayıda silâhlı köylüden oluşmuş, geleneksel haydut çeteleriyle, yerel otoriteye karşı başkaldırılar düzeyinde geliştirilen isyanlar, kısa zamanda geniş çaplı ve örgütlenmiş, siyasal bağımsızlık hareketlerine dönüştüler.

Bu gelişmelerin temel nedenlerinden biri, daha önce de belirtildiği gibi, 18. yüzyılın ikinci yarısında Ayan adı verilen birtakım toprak ağalarının merkezi idareyi geçersiz kılıp etraflarına topladıkları asker kaçağı, düzensiz, çapulcu ordularıyla, korumasız ahaliyi soymaya ve köyleri yağmalayarak, yakıp yıkmaya başlamalarıydı. Bu hususta sergilediği hunharlıkla bilhassa ünlenen, Vidin Ayanı Osman Pazvantoğlu'nun ve ordusunun gaddarlığından korunabilmek için, binlerce

köylü Kuzey Bulgaristan'ı terk ederek Romanya'ya, bugünkü Moldova'ya ve Güney Rusya'ya kaçtı.

Buralarda, kendilerinden önce gelmiş göçmenlerle birleşen Bulgarlar, Vratsa'lı İvan Zambin, Atanas Nikolaev ve Episkopos Sofroni Vraçanski gibi ileri gelenleri vasıtasıyla Romanya ve Rusya'daki Rus devlet adamlarıyla temasa geçerek yardım istediler.[111]

Yapılan girişimler Rus yetkililer tarafından olumlu karşılandı. Rus subaylar göçmen kafilelerinin korunabilmesi için, kalabalık gönüllü gruplarını askeri eğitime tabi tutarak, süvari ve piyade taburlarından oluşan, bir tür çekirdek Bulgar Ordusu kurmaya başladılar.

1804 yılında Bulgaristan'dakine benzer bir anarşi ortamı içinde bulunan Sırbistan'da bağımsızlık amaçlı isyan başlayınca, Romanya göçmenleriyle Bulgaristan'ın batısından gelenler tarafından oluşturulan kalabalık silâhlı çeteler, Sırplara destek verdiler. Bulgar tüccarlar ayrıca Sırp isyancılarla Osmanlı yönetimi arasında arabuluculuk yaptılar.

Romanya'da Bulgarların meydana getirdikleri silâhlı birlikler, aynı dönemde başlayan Osmanlı-Rus savaşına da katılarak savaşma konusunda deneyim edindiler. 1810 yılında, söz konusu birlikler "Zemskoe Bolgarskoe Voysko" (Bulgar Kara Ordusu) adını alarak, Georgi Mamarçov'un komutasında, Rusların yanında savaşa devam ettiler ve kısa bir süre içinde, ünlü Rus Mareşali Kutuzov'un büyük takdirini kazandılar. 1812 yılında imzalanan Bükreş Antlaşması'yla Sırbistan ve Eflâk (Romanya) otonom bölgeler haline geldiler.

Bulgarlar Sırplarla Romenlere, yanlarında savaşarak sağladıkları yardımın dışında, Yunanlıların bağımsızlık hareketine de, çok büyük bir destek verdiler.

Genellikle kurtarıcı gibi takdim edilen İngiltere, Fransa ve Avusturya gibi Avrupa ülkeleri henüz ortada yok iken, iyi niyetli, deneyimsiz, Bulgar burjuvazisi, ticari ilişki içinde bulundukları Yunan burjuvazisine katılarak 1821 yılında, Rusya'nın himayesi altında, bağımsız bir Yunan Krallığı kurmak amacıyla Yunanlılarla birlikte mücadele etme kararı aldı.[112] Aleksandır İpsilanti'nin ön-

111 BAN (Bılgarska Akademiya na Naukite), İstoriya Na Bılgariya.
112 İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı.

derliğinde, önce Eflâk'ta başlayan isyana, Bulgarlar büyük miktarda parasal destek ve çok sayıda silâhlı savaşçıyla yardımcı oldular. Eflâk'taki girişim bastırılıp isyan Mora Yarımadası'na sirayet edince Bulgarlar, bu kez de oraya koştular ve kalabalık gönüllü gruplarıyla, isyanın başarılı olmasında önemli bir rol oynadılar.[113]

Daha önce ifade edildiği gibi, Patrikhane'nin desteği ile zenginleşen Rum aristokrasisi veya vergi vermekle birlikte 1711'e kadar kendi kendini yönetip çeşitli imtiyazlara sahip olan[114] Eflâk- Boğdan aristokrasisi gibi istisnalar bir yana bırakılırsa, Osmanlı döneminde Balkanlar'ın Hıristiyan halkları, genelde aynı koşullarda yaşadılar. Bu insanlar asırlar öncesine dayanan eski düşmanlıkları geride bıraktılar ve yukarıdaki örneklerde görülebileceği gibi, mevcut imkânlar ölçüsünde birbirlerine yardımcı oldular.

Küçümsedikleri Balkan halklarını birbirine düşürüp on yıllarca sürecek trajedilerin yaşanmasında esas sorumlu olanlar, Avrupa'nın "Büyük Devletleri"yle bunların 19. yüzyılın başından itibaren uyguladıkları emperyalist politikalardır.

Meselenin net olarak görülebilmesi için göz önünde bulundurulması gereken en önemli husus şudur: Ele alınan zaman diliminde, Rusya, İngiltere, Almanya, Fransa, Avusturya-Macaristan v.s, barışsever birer "Hayır Kurumu" değil, aksine her biri çeşitli halkları boyunduruk altında tutan ve bu durumun asla değişmemesini isteyen, "sömürgeci" birer imparatorluktu.

Bilindiği gibi, Fransız İhtilâli ve Napolyon savaşları sonunda değişen Avrupa siyasi haritası ve güçler dengesi, Avusturya Başbakanı Kont Metternich başkanlığında, 1 Kasım 1814 - 8 Haziran 1815 tarihleri arasında düzenlenen Viyana Kongre'sinde alınan kararlarla yeni bir yapıya kavuşturuldu.

Avusturya, Rusya, Prusya, İngiltere, Fransa, İsveç ve Portekiz tarafından 9 Haziran 1815 tarihinde imzalanan ve daha sonra diğer Avrupa devletlerince kabul edilen kararlara göre, siyasi sınırların dışında esas olarak Avrupa'da, Napolyon öncesi mevcut statükonun korunması için gereken önlemler belirlendi.

Bu çerçevede Fransız İhtilâli sonucunda ortaya çıkan milliyetçilik, hürriyetçilik ve sosyalizm akımları reddedildi ve bu

113 BAN (Bılgarska Akademiya na Naukite), İstoriya Na Bılgariya, S. 323, 328

114 Kendi boyarları tarafından yönetilen bu bölgelerde devşirme uygulaması yapılmamıştır.

akımlara dayalı isyanların kesin şekilde önlenmesi için, Avrupa ülkelerinin arasında yeni ittifaklar kuruldu.

Açıklanan siyasi tercihler bağlamında Rusya İmparatorluğu'nun esas gayesi de, dönemin diğer emperyalist devletlerden pek farklı değildi. Gerçi kendi çıkarları açısından Rusya Boğazları kontrol etmek ve Akdeniz'e inmek istiyordu; ancak bunu sağlamak için genel anlamda Slavları özelde ise Balkanlı Ortodoks Hıristiyanları, gerçekten korumak veya kollamaktan ziyade, onları birbirlerine karşı yeminli düşman haline getirilmiş küçük devletçiklere bölerek, diğer Avrupalı müttefikleriyle birlikte sömürmeyi çok daha yararlı buluyordu.

Hatırlanacağı gibi, Viyana Kongresinde alınan bir kararla, saf kan "Slav" olan Lehistan, "Slav ırkının hamisi Rusya", Prusya ve Avusturya arasında taksim edildi, yani siyasi bakımdan yok edildi!

Rusya'nın "koruyuculuk" la ilişkili gerçek yaklaşımını ortaya koyan ikinci bir örnek, 1828-1829 tarihleri arasında cereyan eden Osmanlı-Rus Savaşı sonundaki tutumudur.

Söz konusu savaş neden başladı? Uzmanlara göre birkaç yıl süren Mora isyanına Batı Avrupalı ülkelerin karışmaları Rusya'yı rahatsız etti. İmparator I. Nikola da buna tepki olarak, Rusya'nın Balkanlar ve Yunanistan'daki etkinliğini kuvvet kullanarak iyice pekiştirmek için, Yeniçeri Ocağı'nın lâğvından sonra, askeri açıdan zayıf durumda bulunan Osmanlı Devleti'ne savaş açtı.

Tuna Nehri'ndeki muharebelere Rus Ordusu'na destek veren çok sayıda Bulgar gönüllünün dışında, yeni katılımlarla sayısı iyice artan G.Mamarçov'un askeri birlikleri de iştirak ettiler. Bulgarlar Silistre Kalesi'nin ele geçirilmesinde önemli bir rol oynadılar. Olumlu gelişmeler karşısında ümitlenen Romanya'daki göçmenler, temsilcileri vasıtasıyla, Rusya'nın himayesinde bir Bulgaristan Devleti'nin kurulması için Çar I. Nikola'dan yardım istediler.

Rus İmparatoru 1828 yılında Varna'da, bu öneriyi kabul etti ve gerekli hazırlıkların yapılmasını emretti. Ancak ahalinin sağladığı lojistik destekle, Edirne'ye kolayca varmalarına rağmen Ruslar, ordudaki bazı sıkıntıları, hastalıkları ve Batı Avrupalı ülkelerin muhtemel müdahaleleri gibi nedenleri ileri sürerek, ver-

dikleri sözü tutmadılar. Rus Ordusu henüz Bulgaristan'da iken Ruslar tarafından Sliven şehrine yollanan G.Mamarçov, orada isyan çıkarmaya kalkışınca, Rus generali Dibiç tarafından tevkif edilip hapsedildi. Açıklanan olayları kendi kitabında da zikreden ve bu arada Mamarçov olayına da değinen İlber Ortaylı,[115] Rusların bu tutumunu şu şekilde yorumlamaktadır:

"Rusya bu gibi ulusalcı ayaklanmaları desteklemekten çekiniyor ve müttefiki Avusturya başta olmak üzere Restorasyon Avrupası'nı rahatsız edecek problemlere karışmak istemiyordu."

2 Eylül 1829 tarihinde imzalanan Barış Antlaşması sonunda, Eflâk, Moldova ve Sırbistan tamamen "otonom" statüye geçerlerken, Rusya'nın yardımıyla Yunanistan da bağımsızlığını "fiilen" kazandı. Maddi ve manevi alanda katlandıkları büyük kayıplara rağmen, bütün bu gelişmelerden hiçbir şey elde edemeyenler ise yalnızca Bulgarlar oldu. Bu arada Ruslara yardım eden binlerce kişi, Rus Ordusu'nun geri çekilmesinden sonra cezalandırılmaktan korktukları için, Trakya ve Doğu Bulgaristan'ı terk ederek kaçmak zorunda kaldılar.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesi ve sonrasıyla ilgili çeşitli bilgiler, kararlar ve uygulamalar dikkate alınınca, yukarıda ileri sürülen değerlendirmelerin kanıtları, çok daha somut bir şekilde görülebilmektedir.

Daha önce de değinildiği gibi 1875'te Hersek'teki isyan, 1876'da Bulgaristan'da gelişen isyan, bu isyanı bastırmak için Bulgaristan'ın Batak bölgesinde yapılan büyük katliam ve Osmanlı-Sırp Savaşı sırasında, Osmanlı Ordusu'nun 26 Ekim 1876' da Sırpları bozguna uğratması üzerine Rusya müdahalede bulundu. Bu müdahale karşısında Avrupa'nın büyük devletleri ortaya çıkan durumu görüşmek ve "Doğu Sorunu" nu kendi çıkarları doğrultusunda çözmek üzere, İstanbul'da uluslararası bir konferansın düzenlenmesini kararlaştırıldılar.

23 Aralık 1876 - 20 Ocak 1877 tarihleri arasında Kasımpa-

115 İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, S. 96

şa'daki Bahriye Nezareti Binası'nda Osmanlı Devleti, Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Almanya ve İtalya'nın katılımıyla toplanan konferansta, daha sonra Berlin Antlaşması'yla yürürlüğe giren birtakım kararlar alındı.

Katılımcılar ele aldıklar çeşitli konular arasında, Bulgaristan'la ilgili olarak, ülkeyi Batı ve Doğu olmak üzere ikiye bölüp, Doğu bölümü üzerinde Osmanlı egemenliğini öngören bir paylaşım şeklinde, görüş birliğine vardılar.[116]

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından önce, Balkanlar'ın keyfi ve ileride sorun yaratacak şekilde bölünmesinin kararlaştırılmış olmasına ilişkin, yerli ve yabancı daha başka örnekler de bulunmaktadır. Örneğin San Stefano Antlaşması'yla Berlin Kongresi'nin 120'nci yıldönümü dolayısıyla yayımlanan bir araştırmada, Aralık 1876'da, ilgili ülkelerin büyükelçileri düzeyinde tertiplenen İstanbul Konferansı'nda sonuç alınamayınca Rusya'nın savaş kararı aldığı ve 15 Ocak 1877 tarihinde Budapeşte'de gizli bir antlaşmanın imzalandığı iddia edilmektedir.

1917 yılında Bolşeviklerin, Çarlık Rusyası'nın diplomatik arşivlerini yayımlamaları üzerine gün ışığına çıkan bu anlaşma'ya göre, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Osmanlı-Rus savaşı sırasında tarafsız kalacak bunun karşılığında da Bosna-Hersek'i işgal edecekti; buna karşılık Rusya, Kırım Savaşı sonunda imzalanan 1856 Paris Antlaşması'yla Romanya'ya bırakılan güney-batı Besarabya'yı geri alacaktı.

Daha sonra, 8 Temmuz 1876'da Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kralı I. Franz Joseph ile Rusya İmparatoru II. Aleksandır'ın Rayhstad'da gerçekleşen buluşmalarında, aralarında aldıkları diğer bir karara göre ise, Rusya Balkanlar'da büyük bir Slav devletinin kurulmasına imkân vermeyecek ve savaş sonrası, Tuna, Karadeniz ve Balkan Dağları arasında, yüzölçümü ve nüfus olarak, küçük bir Bulgaristan Prensliği oluşturulacaktı...[117]

Bilindiği ve daha ileride ele alınacağı gibi, Rusya'nın tartışılmaz katkısıyla kurulabilen üçüncü Bulgar Devleti, milli sınırları dışında kalan ve Hıristiyan çoğunluk olarak Bulgarlarla meskûn bölgeleri ele geçirmek için davranınca, karşısında, şu veya bu şe-

116 BAN (Bılgarska Akademiya na Naukite), İstoriya Na Bılgariya.
117 Anton İvanov, 120 Godini ot San Stefano – Karta na Bılgarskite Zemi, (http://members.tripod.com/ ~NIE_MONTHLY/Karti/)

kilde her zaman Rusya'yı buldu.

Zaman içinde iyice kanıtlandığı gibi, Rusya'nın Balkan halklarını yalnızca Slav veya Ortodoks oldukları için himaye ettiği ve koruduğu düşüncesi, geçmişte yaşanmış gerçeklerden ziyade, çeşitli yakıştırmalarla varsayımlara dayanan kuru bir iddiadan ibarettir. Rusya ve Avrupa'nın diğer büyük devletleri, kendi halkını kendi sınırları içinde barındıran bir Bulgaristan'ın kurulmasını hiçbir zaman istememişlerdi. Diğer yandan aynı "Büyüklerin" çeşitli alanlarda sergilenen söz konusu siyasi tutumları, gayet tabii ki, yalnız Bulgaristan için değil bütün diğer Balkan ülkeleri için de aynen geçerliydi. Büyük çıkarların korunabilmesi için küçük çıkarlar yok edilmeliydi ve bu, her zaman, en etkili şekilde yapıldı...

13 Temmuz 1878 tarihinde Osmanlı Devleti, Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan, Almanya ve İtalya arasında imzalanan Berlin Antlaşması'na göre alınan ve aşağıda kısaca özetlenen bazı kararlar, "Büyük Devletler" in gerçek amaçlarını gayet açık bir şekilde göstermektedir:

- Bulgaristan Balkanlar'ın kuzeyinde, Padişaha tabi, vergi verir bir emaret haline getirildi. Böylece San Stefano Antlaşması'ndan sonra, dört ay süreyle, "bağımsızlıklarına" kavuşturuldukları izlenimi verilen korumasız insanlar, özellikle Makedonya'da Osmanlı Devleti'ne karşı "hain" durumuna düşürülerek kaderlerine terk edildiler.

- Balkan Dağları'nın güneyinde, Doğu Rumeli adı altında, içişlerinde özerk, valisi Hıristiyan, doğrudan Osmanlı Devleti'ne bağlı bir eyalet oluşturuldu. Makedonya'da neden olunan durumun aksine, Bulgaristan Prensliği ve Doğu Rumeli'de, Antlaşma'nın imzalanmasını takip eden dokuz ay boyunca ahalinin can ve mal güvenliğini temin için, altı piyade tümeniyle iki süvari tümeninden oluşacak toplam 50.000 kişilik bir Rus Ordusu görevlendirildi.

Bu askerlerin dışında subayları Padişah tarafından tayin edilen, yerli jandarma ile mahalli milis askerlerinden meydana

gelen bir güvenlik kuvveti daha kuruldu. Ayrıca sınırların korunmasında, başıbozuk ve Çerkez gibi gayrimuntazam askerlerin kullanılmayacakları, bunların ahalinin evlerine yerleşemeyecekleri de Padişah adına taahhüt edildi.[118]

- Savaş sırasında asker yardımıyla Ruslara destek vermiş olan Karadağ'ın bağımsızlığı tasdik edildi. Ayrıca Adriyatik sahilinde bulunan, Müslüman Arnavutlarla meskûn Gosina ve Plava bölgeleri bu ülkeye bağlandı. Böylece Arnavutlarla Karadağlılar arasında silâhlı çatışmalar başladı.

- Bosna ve Hersek eyaletleri Avusturya Devleti'ne terk edildi. Genel anlamda aynı ırktan gelmekle birlikte, İslam dinine geçtikten sonra, Osmanlı Devleti'nde iltimaslı bir konuma yükselen Boşnaklarla Ortodoks Hıristiyan kalan Sırplar arasında geçmişten kaynaklanan husumet, bölgenin Avusturya'ya bağlanmasıyla kalıcı hale geldi. Sırbistan, Bosna-Hersek'le birleşebilse, batıya doğru genişleyecek ve bir bakıma, denize ulaşabilecekti. Bu imkânları ortadan kalkınca, Arnavutlarla uğraşmayı da göze alamayan Sırplar, demografik yapılara aldırmadan güneye, yani Selanik'e varmak isteğiyle Makedonya'ya yöneldiler. Ruhani açıdan, Fener Rum Patrikhanesi'nin desteğinden de yararlanan Sırbistan, kısa bir süre içinde Makedonya'da Rumlarla birlikte, Bulgarlara karşı cephe oluşturdu.

- Berlin Antlaşması Sırbistan'ı da bağımsız ülke konumuna getirdi. Ayrıca 1876 yılında Osmanlılara yenilmiş olmasına rağmen Osmanlı-Rus savaşı sırasında Osmanlıların mağlubiyeti kesinlikle kazandıktan sonra, son anda Ruslara asker yardımı yapan Sırbistan'a, işgal ettiği ancak Hıristiyan nüfusun tamamına yakını Bulgarlarla meskûn Niş ve Pirot bölgeleri hediye edildi.

Bazı kaynaklara göre, sınırlar belirlenirken köylerin bir yanda, köy mezarlıklarının ise diğer yanda bırakılmaları da unutulmadı. Böylece 19. yüzyılın ortalarına kadar birbirlerine yardımcı olmuş, dindaş iki halk arasında, zamanla kalıcı hal alan bir düşmanlık başladı.

Sırplarla Bulgarlar arasındaki husumet, Doğu Rumeli Vilâyeti'nin Bulgaristan Prensliği'ne katılımıyla, 1885 yılında savaşa dönüştü. Bulgar kaynaklarına göre Sırpların saldırısı baş-

118 Reşat Ekrem, Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar. S. 226.

ladıktan sonra Rusya, yüksek rütbeli subaylarını geri çekerek, yeni oluşturulmuş ve Doğu Rumeli'nin ilhakı nedeniyle, muhtemel bir müdahaleye karşı Osmanlı sınırında mevzilenmiş Bulgar Ordusu'nu komutansız bıraktı. Daha doğrusu onu, en kıdemlisi yüzbaşı olan askerlerin mesleki becerisine terk etti.

Sırbistan'ın saldırısı ahalinin de karşı koymasıyla yine de durdurulup karşı saldırıya geçilince, savaş Rusya'nın müdahalesiyle durdu. Ancak iki halk arasındaki eski dostluk, bir daha geri gelmedi ve karşılıklı husumet on yıllarca devam etti.

- Paris Antlaşması'yla bağımsızlığını kazanan üçüncü bir ülke Romanya'dır. Romenler Sırpların aksine, Osmanlı-Rus savaşının başından itibaren, Ruslara lojistik destek ve asker yardımında bulundular. Rusya da "mükâfat" olarak, Kırım savaşı sonunda Romanya'ya bırakılan ve nüfus çoğunluğu Romen olan Besarabya'yı geri aldı; buna karşılık "teselli ikramiyesi" kabilinden, Hıristiyan çoğunluk olarak Bulgarlarla meskûn Kuzey Dobruca'nın Romanya'ya verilmesini tercih etti.[119]

Balkanlar'da etnik ulus olma bilinci ile birlikte, siyasal bağımsızlık hareketleri de iyice güçlenip yayılınca, Bulgaristan'ın bağımsızlığını silâhla elde etmeyi düşünen veya en azından, silâhlı isyanlar çıkartarak diğer ülkelerin konuya müdahil olmalarını sağlamak isteyen Bulgarlar, genellikle Romanya'da barınmışlar ve teşkilâtlanmışlardı. Bunun dışında, özellikle 18.ve19. yüzyıllarda, isyanlar, baskılar ve sosyal huzursuzluklar nedeniyle Trakya ve Bulgaristan'ın çeşitli bölgelerinden kaçmak zorunda kalan ahali, Tuna'yı geçerek daha güvenli gördüğü Romanya'ya sığınmayı tercih etmişti.

Zaman içinde, Tuna'nın kuzeyinde, Vidin şehrinin karşı kıyısında, Dobruca'nın kuzeyinde, Moldova'da, hatta Ukrayna'da, değişik yoğunlukta Bulgar toplulukları meydana geldi. Başka bir ifade ile Romenler ve Bulgarlar arasında, eskilere dayanan bir tür dostluk mevcuttu. Kuzey Dobruca'nın Romenlere bırakılması, bu dostluğu bir yerde bitirdi. Ayrıca Romanya, bu bölgeyi ele geçirmekle yetinmedi; güneydeki bölgelere de göz dikince, yüzlerce yıl dostane şekilde devam etmiş ilişkiler, bütünüyle nitelik değiştirdi.

119 Dobruca, 7. yüzyılda Kuzey Bulgaristan'da devlet kuran Bulgarların ilk yerleşim bölgesi olması nedeniyle özel bir öneme sahiptir.

Geçmiş dönemlerde Balkanlar'da yaşayan ahalinin, çeşitli nedenlerle dayalı stratejik gerekçelerle veya isyan sonrası, cezalandırılması gayesiyle bir yerden bir yere sürülmesi, gayet yaygın bir "önlem alma" yöntemiydi. Bu uygulamaların bir sonucu olarak, Makedonya bölgesinde yaklaşık 100.000 kişilik, kalabalık bir Ortodoks Vlah (Ulah-Romen) topluluğu yaşamaktaydı. Bulgarlarla Romenler arasında ortaya çıkan gerginlikle birlikte tırmanış gösteren çatışma ortamı kısa zamanda oralarda da yayılınca, Makedonya'da gelişen sosyal kargaşaya Vlahlar da ister istemez katılmak zorunda kaldılar.

- Osmanlı-Rus savaşında doğrudan müdahil olmamış diğer bir ülke Yunanistan'dı. Berlin Antlaşması'na göre, Yanya ile Tesalya arasında bulunan ve o dönemde Rumlardan ziyade, Ulahlar, Hıristiyan Arnavutlar, Müslüman Arnavutlar ve Türklerle meskûn, oldukça geniş bir bölge Yunanistan'a bırakıldı. Yunanistan bununla yetinmedi. Yanya bölgesinde yaşayan Rumlar İstanbul'daki büyük devletlerin elçilerine başvurarak, Yanya'nın da Yunanistan'a bağlanmasını istediler.

Bu girişimlerin sonucunda Müslüman, Ortodoks ve Katolik Arnavut Beyleri, aralarında birleşip, Yanya, İşkodra, Selanik ve Kosova vilâyetlerini, yani Makedonya'nın bir bölümünü içine alan bir devlet kurmak için harekete geçtiler. Böylece toplumsal beklentilerine darbe indirilince, Arnavutlar da yalnız Abdülhamit devrinde değil onu takip eden Meşrutiyet idaresinde de sürüp giden ayaklanma ve isyanları başlatarak, Makedonya'daki silâhlı mücadelede yerlerini aldılar.

Zaman içinde iyice kanıtlandığı gibi Berlin Antlaşması, yukarıda kısaca hatırlatılıp yorumlanan bazı kararlarıyla Balkanlar'a, zaten amaçlamadığı barışı hiçbir zaman getirmedi. Aksine bu Antlaşma 1878'den itibaren gittikçe tırmanan silâhlı çatışmalar, baskınlar, isyanlar, katliamlar, etnik arındırmalar, zorunlu tehcirler, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ile devam ettikten sonra yakın geçmişte, Federatif Sosyalist Yugoslavya Cumhuriyet'inin dağılmasıyla yeni bir aşamaya ulaşıp yüz küsur yıl boyunca milyonlarca insanın hayatına ve trajedisine mal olan çok kanlı, acımasız, zalim ve dehşet dolu bir süreci başlattı...

Üçer ciltlik, Enver Paşa, Tek Adam, İkinci Adam ve tek ciltlik Menderes'in Dramı adlı eserleriyle 1860-1960 yılları arasındaki 100 yıllık tarihimizi, şahsiyetleri, şartları, olayları, belgelere dayalı olarak incelemiş olan Şevket Süreyya Aydemir, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra, Balkanlar'da gelişen siyasal bağımsızlık mücadelesinde en aktif unsur olarak gördüğü Bulgarları, hiç değilse ele aldığı dönem için:

"...çok haşin, aşırı derecede sert, uyuşmaz mizaçlı, kavgacı, intikamcı, zalim ve savaşkan" [120] kişiler olarak tanımlar.

Bilimsel görüşlere göre canlıların fiziksel özellikleriyle davranış kalıpları, bulundukları ortamın sunduğu yaşam koşullarına göre şekillenir. Başka bir ifadeyle, canlılar bulundukları ortama uyum gösterebildikleri sürece yaşayabilirler.

Bilindiği gibi Osmanlı Ordusu 14. yüzyılın ilk yarısında, Doğu Trakya ve Balkanlar'ı fethetmeye başladığı zaman, kırsal kesimlerde daha yoğun olarak karşılaştığı Hıristiyan ahali, Bizanslılar veya Rumlar değil Bulgarlardı.

Devam eden fetihler boyunca, Makedonya'da yaşayan halkın bir bölümü, Arnavutlar, Boşnaklar, hatta Budin'deki Macarlar bile özellikle 16. yüzyıldan itibaren, kitle halinde ve süratle İslâm dinine geçip[121] çeşitli ayrıcalıklar elde ederken, Doğu Rodop Dağları'yla sınırlı[122] bir iki yörede Müslümanlığı kabul edenlerin dışında, Bulgarların tamamı Ortodoks Hıristiyan mezhebine bağlı kaldılar.

Osmanlı tarihiyle ilgili yerli uzmanlar Osmanlıların din konusunda, fethedilen bölgelerin Hıristiyan halkına karşı gayet anlayışlı ve müsamahalı davrandıklarını, baskı uygulamadıklarını, İmparatorluğu teşkil eden çeşitli halkların bir bakıma, birlik, beraberlik ve huzur içinde yaşadıklarını iddia ederler. Buna karşılık Batılı gezginler tarafından yazılmış, bu görüşün aksini savunan seyahat notları ve Kilise kayıtları da vardır.

Osmanlı tarihi alanında çağımızdaki en büyük isimlerinden biri olan Prof. Dr. Halil İnalcık'ın mevcut belgelere dayalı çalışmaları, küçük bir beyliğin Orta Doğu ve Balkanlar'ı hükmü altına alan güçlü bir imparatorluğa dönüşmesinin, tesadüfî ol-

120 Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa, C.I, S.366
121 Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa. C.I
122 Prof. Dr. Kemal H.Karpat, Osmanlı Nüfusu – (1830 – 1914).

madığını ortaya koymaktadır. Değerli hocanın 2009 yılı sonlarında yayımlanmış bir eserinde[123] 13. yüzyılın ikinci yarısında, Orta Anadolu'da güçlenen Moğol baskısı nedeniyle, Türkmenlerin önce Batı Anadolu'da Bizans topraklarını istilâ etmeleri, daha sonra da Balkanlar'a geçişleri hususunda, kendi ifadesiyle, şu bilgi ve değerlendirmelere yer verilmektedir:

"14. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlıların Rumeli'ye geçip Balkanlar'da Bizans mirasını ele geçirerek bir imparatorluk durumuna yükselmesi başlıca iki temel olaya bağlıdır: Gazâ geleneği ve Türkmenlerin kitle halinde göçü..." (S. 8)

" Balkan devletlerinin parçalanmış ve birbirlerine rakip olmaları, Osmanlıları müttefik veya hâmi olarak bulmaları, ilerlemeyi kolaylaştırıyordu. Melselâ, 1365- 66'da Bulgaristan'ın Macaristan ve Eflak tarafından istilâya uğraması, Karadeniz kıyılarında Savoie Dükü V. Amadeo'nun haçlı donanması tarafından saldırıya uğraması, Bulgar Kralını Osmanlıların müttefiki haline getirdi. Kral Şişman, vaktiyle Kantakuzinos'un yaptığı gibi, Türk yardımını kabul etmiştir. 1366 yılında Bulgar - Türk işbirliğine ve Tuna üzerinde Türk askerlerinin Bulgarlarla birlikte harekâtına ait tarihi kayıtlar vardır. Eflâk Beyi Vladislav da 1373'te Türk ittifakını aramış ve Macarlara sırt çevirmiştir. Gazâ bir hareket prensibi olmakla beraber, Osmanlılar egemenliklerini yaymak için fırsatları kaçırmıyor ve bazen uzlaşıcı bir siyaset gütmekte tereddüt etmiyorlardı." (S.64)

"Osmanlılar, Balkan anarşisi içinde birleştirici dinamik bir kuvvet olarak meydana çıktıkları zaman, Bizans ve Balkanlar yalnız siyasi bakımdan değil, sosyal ve dinî bakımdan da derin bir kargaşa ve parçalanma içinde idi. Merkezi otoritenin zayıflaması ve iç-savaşlar (Bizans iç-savaşı, 1341-1347, 1373) eyâletlerde senyörlerin toprak ve köylü üzerinde sıkı ve keyfi kontrolü sonucunu vermişti."(S. 64)

"Osmanlı idaresi gelince, köylüyü himaye politikasını izleyerek âdeta bir sosyal devrimin temsilcisi oldu."(S. 65)

Yukardaki açıklamalara göre Anadolu ve Balkanlar'da, zaman içinde sosyo-politik, toplumsal ve ekonomik, birtakım dinamikler gelişti. Mevcut yerel dini yapı ve kurumlara insani bazda uyum sağlayabilen İslâmi-Bektaşi derviş geleneği, tekke, zaviye ve imaret gibi kurumlarla bunlara dayalı töresel hukuk ve adalet

123 Halil İnalcık, Devlet-i 'Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – I.

anlayışı, geniş bir coğrafyada çok bileşenli, bütün sosyal katmanları bir şekilde kucaklayan, toplumsal bir denge oluşturdu.

Osmanlıyı güçlü kılan, bazı Batılı araştırmacıların ileri sürdükleri gibi "yağmacılık" veya tek başına "gaza" geleneği değil, ister Hıristiyan ister Müslüman olsun, önceleri bütün Osmanlılara, "bu Devlet hepimizin Devletidir" duygusunu veren söz konusu dengeydi. Nitekim bu toplumsal denge yine zaman içinde gelişen yeni şartlara göre kendisini yenileyemeyip bozulunca, Osmanlı Devleti'nin hayranlık uyandıran güçlülüğü de, büyüklüğü de bitmiş oldu. Gaye geçmişi yargılamak değil, mümkün olduğu kadar mevcut somut bilgileri hatırlatmak olduğuna göre, kısa ve öz olarak şu hususlar dikkate alınabilir:

Osmanlı Devleti askeri güce dayalı bir monarşiydi. İdari olarak tımar sistemi ve buna bağlı vergi sistemiyle, askeri alanda uygulanan devşirme sistemi sayesinde, önce Balkan sonra da Dünya İmparatorluğu haline geldi.

Başta çok etkili görülen ve ilerlemenin nedeni sayılan bu devlet nizamı, çağın gerektirdiği bazı şartlar göz ardı edilip İmparatorlukta baş gösteren toplumsal sorunlara doğru çözümler bulunamayınca, aynı nizam sırasıyla duraklamanın, gerilemenin ve sonuçta dağılmanın nedeni oldu.

İmparatorluğu oluşturan halkların durumuyla ilgili değerlendirmeler yaparken, unutulmaması gereken ikinci bir özellik daha vardır: Osmanlı İmparatorluğu'nda, 19. yüzyılın ortalarına kadar, sosyal statü bazındaki eşitsizliklerin dışında bir de, dini temeldeki eşitsizlikler mevcuttu. Nitekim Tanzimat ve Islâhat Fermanları, asillerle köylüler arasındaki sınıfsal farkları değil Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki statü farklarını gidermeyi amaçlamıştır. Yukarıda kısaca değinilen, yorum karakterli bazı hususlar bir tarafa bırakılırsa Bulgarlar hakkında kısaca şu söylenebilir:

- Bulgarlar halk olarak, Osmanlı Yönetimi altında Hıristiyan dinine bağlı kaldılar. Bunun karşılığında, tarım ve hayvan yetiştiriciliği dışında, çeşitli zanaat ve meslek dallarında mal üreterek, tabi oldukları sistemin ön gördüğü her tür üretim vergisiyle, paylarına düşen, "Hıristiyan reayaya" mahsus "Cizye" ve "Haraç" adlı vergileri ödediler. Yine Hıristiyan re-

aya sıfatıyla, Devletin talep ettiği angaryalar dâhil, ücretli ücretsiz her türlü çalışmayı yaptılar.

- 14. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar, Osmanlı Ordusu'nun önemli bölümlerinden biri olan "Voynuk Askeri" teşkilâtının tamamını oluşturdular.

- 14. yüzyıl ortalarından 18. yüzyılın ortalarına kadar, Osmanlı Devleti'ni Dünya İmparatorluğu haline getirerek, ayakta kalmasını sağlayan Yeniçeri ve Kapıkulu Ocakları'na, toplam süre ve verilen insan sayısı bakımından, çok büyük bir katkı sağladılar.

Tarih kitaplarında yer alan çeşitli yorumlarda, Osmanlı İmparatorluğu'nun "çok uluslu" bir Devlet olduğu genellikle, ilerleme döneminde değil de gerileme ve dağılma dönemlerinde gündeme getirilir ve çoğu zaman, "çok ulusluluk" dağılmanın sanki tek başına nedeniymiş gibi takdim edilir.

Gazâ geleneğine ve fetihlere, yani askeri güce dayalı bir yönetim anlayışına sahip Osmanlı Devleti'nde, arka plânda kalmış bazı ayrıntılara gereken önem verilirse, çok ulusluluğun asırlar boyunca oynadığı gerçek rolü, olumlu ve olumsuz bütün yönleriyle ortaya koymak pekâlâ mümkündür.

Bilinen diğer bir husus Osmanlı Devleti'nde, askerlerin dışında, yöneticilerin de genellikle devşirme asıllı olmalarıdır. Çeşitli kaynaklara göre, İstanbul'un fethinden hemen sonra, son Türkmen asıllı Sadrazam, Çandarlı Halil Paşa idam edilmiş, yerine Rum asıllı Zağanos Paşa getirilmiş ve devşirme Paşaların saltanatı 1808 yılına kadar sürmüştür.

Bu arada, çok sayıda Rum, Arnavut, Boşnak, Sırp, Ermeni, Gürcü, Yahudi, Hırvat ve hatta Macar asıllı Sadrazamlarla üst düzey devlet görevlileri varken, Bulgar asıllı bir Sadrazamın veya devlet büyüğünün adı pek duyulmamıştır.

7. yüzyılda, Bizans'a komşu bir Devlet kurduktan sonra 865 yılında, Vatikan'ın önerilerini reddeden Kral I. Boris'in önderliğinde, Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebini kabul eden Bulgarlar, tarihsel süreç içinde, saraya mensup aileler arasında gerçekleşen evliliklere rağmen, Bizans'la dost olmadılar veya olamadılar.

Aksine Bizans İmparatorluğu'nu çürütüp yok olmasına sebep olan, yönetici kademesindeki asiller zümresiyle onların etrafında yer alan seçkin soyluların gittikçe tırmanan yozlaşması, yani daha açık ifadesiyle ikbal hırsı, şahsi ihtiraslar, çekişmeler, hizipleşmeler, rüşvet, entrikalar, merkezi otoriteye itaatsizlik, kuralsızlık ve yolsuzluk gibi kişisel zaaf ve toplumsal illetler, zamanla Bulgarlara da bulaştı.

Siyasi husumete paralel olarak, Kral I. Simeon tarafından 917 yılında, Patrikhane statüsüne yükseltilen Bulgar Kilisesi ile İstanbul Rum Patrikhanesi arasındaki ilişkiler de, aslında hiçbir zaman gerektiği gibi, yani gerçekten "kardeşçe" gelişmedi. Nitekim İstanbul Patrikhanesi, Patrikhane statüsünde teşkilâtlanan Bulgar Kilisesi'ni ilk kez o zaman tanımayarak aforoz etti.[124]

Tarihi süreç dikkate alındığında, şöyle bir sonuca varmak pekâlâ mümkündür: İstanbul Patrikhanesi'nin geçmişteki misyonu, Bizans İmparatorluğu'nu kuşatan toplulukları Hıristiyanlaştırmaktan ziyade, onları ruhani açıdan kendisine, siyasi açıdan ise Bizans'ın hâkimiyetine tabi kılmaktı.

14. yüzyılın sonlarında, Bulgaristan Osmanlı yönetimine girince daha önce söylendiği gibi Bulgar Patrikhanesi lâğvedildi. İstanbul'un fethinden sonra da, İstanbul Patriği bütün Hıristiyanların başı veya resmi sıfatıyla "Rum Milletinin Başı" olarak kabul edildi. Osmanlı dönemi boyunca, çoğu kez önemsenmeyip göz ardı edilse de, Fener Rum Patrikhane'si her zaman, çok önemli bir ağırlık ve güç merkezi oldu.

Başta İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde yönetici göreviyle tayin edilen Fenerli Rum Beyleriyle Rum kökenli Osmanlı Elçileri olmak üzere bütün Rumlar, Osmanlı Devleti nezdinde, diğer Hıristiyanlara ve özellikle Bulgarlara nazaran çok daha "makbul bir tebaa" niteliği taşıdılar. Nitekim Osmanlı kayıtlarında genellikle, Bulgarların lâfı bile geçmezken, Balkanlar'ın resmi adı bile, bilindiği gibi "Rumeli" idi.

Dikkate alınabilecek diğer bir husus ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfusunu temsil eden çeşitli ırktan insanların, 18. yüzyılın ortalarına kadar etnik aidiyetlerine göre değil de, dinlerine göre gruplandırılmış olmalarıdır.

124 K. Dinkov, İstoriya Na Bılgarskata Tsırkva.

Rumlarla aynı dini ve mezhebi paylaşan Bulgarlardan bazılarının, zaman içinde, Rumlarla temasta oldukları Trakya, Güney Bulgaristan ve Makedonya gibi yerlerde, çeşitli nedenlerle ve bu arada, Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin de etkisiyle, Rumlaşmış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Örneğin, İstanbul'daki Bulgar cemaatine Kilise kurmak için Balat'taki konağını bağışlayan Stefan Bogoridi (Stefanaki Bey), lâkabından da anlaşılacağı gibi, Osmanlı Sarayı nezdinde ve kendi çevresinde, Bulgar değil Rum olarak bilinen ve tanınan biriydi.

Kısaca özetlemek gerekirse, 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar, Osmanlı İmparatorluğu'nu meydana getiren uluslardan biri olarak varlıklarını devam ettiren Bulgarların bir bölümü, devletin çeşitli uygulamaları sonucunda İslâmlaştı, bir bölümü, şu veya bu nedenle Rumlaştı, geriye kalanlar da demek ki, Ş.S.Aydemir'in yukarıda tarif ettiği karakter yapısına sahip birtakım insanlara dönüştüler.

Osmanlı tarihi, olaylar bazında ve objektif olarak değerlendirildiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun yayıldığı geniş topraklarda, sosyal kargaşa, anarşi ve isyanlara çok sık rastlandığı görülür. 19. yüzyılın başından itibaren, yalnız Hıristiyan halklar değil, Boşnaklarla Arnavutlar gibi sonradan Müslüman olanlar da, hatta bazı tarihçilerin Birinci Dünya Savaşı sırasında, "bizi sırtımızdan hançerlediler" diye hayıflandıkları dindaş Araplar bile, imkân bulunca bağımsızlıkları için Osmanlılara karşı ayaklanıp savaştılar.

Neden böyle davrandılar? Neden bir noktadan itibaren, Osmanlı İmparatorluğu, Türkler dışında, onu oluşturan diğer uluslar tarafından benimsenmedi? Neden İmparatorluğun tamamını değil de kendilerine ait olduğunu iddia ettikleri belirli bir bölgeyi "vatan" belleyip, Osmanlı yönetiminden ayırmak için uğraştılar?

Tarih bir bilim dalı olduğuna göre, bu soruların tarafsız ve objektif yanıtları vardır ve istendiği takdirde, bu yanıtları bulmak her halde mümkündür.

Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Balkanlar'da yaşayan Bul-

gar halkı anlaşılabilir nedenlerle, ahali olarak, Osmanlı'nın yanında yer almadı; ayrıca Rusya'ya karşı bir tavır içine de girmedi. Karşı tavır almak bir yana, binlerce silâhlı gönüllünün katılımıyla oluşturulan piyade ve süvari birlikleri, Ruslarla birlikte savaştılar.

Bulgarlar Osmanlı-Rus Savaşı sırasında ve özellikle Berlin Antlaşması'nın akabinde Rus Ordusu'nun geriye çekilmesinden sonra, Ruslara karşı çıkmamış olmalarının bedelini ödediler. Bu bedel özellikle Doğu Rumeli ve Makedonya'da çok büyük oldu.[125] Yeni kurulan Bulgaristan Prensliği'nin dış politikası da, mecburen, buralardan kaçan mültecilerin baskılarıyla şekillendi. Prenslik yerinden yurdundan olan ahalinin zorladığı siyasi amaçların gerçekleştirilmesi için, gereken adımları atmak zorunda kaldı.

İktidarda olan Liberaller Partisi bölgede Osmanlı askerinin bulunmamasından yararlanarak, Doğu Rumeli Vilâyeti'ndeki gençleri askeri eğitimden geçirip silâhlandırmaya başladı. Kurulan İhtilâl Komitesi, kısa bir süre içinde, harekete geçmeye hazır silâhlı bir güç oluşturdu.

Berlin Antlaşması'nın kararlarına göre, Osmanlı Devleti'nin gerektiği takdirde, Doğu Rumeli'ye asker sevk etmesi mümkündü. Ancak Padişah Abdülhamit bunu yapmadı. Durumdan yararlanan Bulgarlar 18 Eylül 1885 tarihinde isyan çıkardılar. İhtilâl Komitesi aynı gün, Doğu Rumeli Vilâyeti'nin Bulgaristan Prensliği'ne katıldığını açıkladı. 20 Eylül 1885'te Bulgaristan Prensi Aleksandır Batenberg, Tırnovo (Tırnova) kentinde ilân ettiği bildiriyle Doğu Rumeli'nin Prensliğe katılmasını onayladı.

Kısa süren ve Sırbistan'ın yenilmesiyle sonuçlanan Sırbistan-Bulgaristan Savaşı'ndan sonra 5 Nisan 1886 tarihinde imzalanan ve Büyük Avrupa Devletlerinin de katıldıkları Tophane Antlaşması'yla, Doğu Rumeli Vilâyeti'nin Bulgaristan Prensliği'ne ilhakı tescil edilerek resmileştirildi.

Rus Çarı II. Aleksandır 1881 yılında anarşistler tarafından öldürüldü ve yerine III. Aleksandır geçti. Yeni Rus Çarı toplumdan gelen her türlü harekete şiddetle karşıydı. Daha güçlü bir Bulgaristan'ın Rus çıkarlarına karşı gelebileceğini düşünerek birleşmeye karşı çıktı. Ancak, Osmanlı Yönetimi Rusya'nın bütün

125 Savaş sırasında başta Eski Zağra olmak üzere, Yeni Zağra, Aytos, Kalofer, Sopot, Elena Kavarna ve Tırgovişte şehirleriyle çevrelerindeki köyler yakılmış ve 20.000 civarında sivil katledilmiştir. BAN (Bılgarska Akademiya na Naukite), İstoriya na Bılgariya.

ısrarlarına rağmen bu durumu kabullendi ve tepki göstermedi. [126]

Ele aldığımız dönemde Makedonya'yı Rumeli'deki Selanik, Manastır ve Kosova sancakları temsil etmekteydi. Bu sancakların coğrafik bölge olarak kapladıkları alan ise günümüzde, bugünkü Arnavutluk'un doğu kısmı, geçenlerde bağımsızlığı kabul edilen Kosova bölgesi, Makedonya Cumhuriyeti, Batı Trakya dışında, Yunanistan'ın, Selanik'ten geçen paralelin kuzeyinde kalan bölümüyle Bulgaristan'ın güneybatı köşesi olmak üzere, yaklaşık 97.000 km² dir.

Bu sancaklar hakkında 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'na kadar olan Osmanlı dönemine, demografik ve etnik yapılarıyla ilgili bilimsel metotlarla elde edilmiş istatistikî bilgiler yoktur. Var olanlar da, yalnız erkekleri kapsadıklarından yeteri kadar güvenilir veya belirli bir amaç için hazırlandıklarından, yeteri kadar objektif değildir. Kadınların da dikkate alındıkları, 1881 yılında başlayıp 1893'e kadar sürmüş sayım ise, Avusturya-Macaristan la Sırbistan'a terk edilen topraklardan kovulan Müslüman muhacirlerin akını ve buna karşılık, bölgeyi terk etmek zorunda bırakılan Bulgarlarla diğer Ortodoks ahalinin ters göçü nedeniyle, bölgede yaşanan sosyal bir kargaşa ortamında yapılmıştır.

Ayrıca ne ölçüde gerçek ne ölçüde tahminlere dayandığı tartışılabilir olan bu 12 yıl sürmüş sayımda, Müslüman nüfus, etnik menşeine göre belirtilmemiştir. Örneğin, Türkler, Müslüman Arnavutlar, Çerkezler, Tatarlar, Bulgarca konuşan Müslüman Pomaklar, Boşnaklar ve Çingeneler[127] topluca, "Müslüman" adı altında yer alırlar. Ayrı ayrı, etnik gruplar şeklinde sayıları, tam olarak belli değildir. Listelerde yer alan Ortodoks Hıristiyan halklar ise, yalnızca Rumlarla Bulgarlardır.

1872 yılından itibaren, Bulgar Ekzarhanesi' nin faaliyete geçmesinden sonra, Rum-Bulgar siyasal ayırımı Fener Rum Patrikhanesi'ne veya Bulgar Ekzarhanesi'ne bağlı olmayı istemekle belirlenir hale geldi. Bu durumda şu veya bu nedenle Makedonya Edirne ve Trakya'da Patrikhane'ye bağlı kalan Bulgarlar

126 Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa, C.I, S. 371
127 Prof. Dr. Kemal H.Karpat eserinde bu tabiri kullanmaktadır.

resmen Rum kabul edildiler.[128]

Aynı nedenle, bölgede yaşayan Ortodoks Arnavutlarla Romence konuşan Vlahlar, Karadağlılar ve Sırplar da Osmanlı salnamelerinde, Kudüs'teki Ortodoks yerli topluluklar gibi, "Rum" adı altında kayda geçtiler. Bu şekilde ortaya çıkan genel bir tabloda, Bulgarca konuşan Müslüman Pomaklar da dikkate alındıklarında Bulgar Ekzarhanesi'nin Makedonya'da var olduğunu ileri sürdüğü 1.200.000 etnik Bulgar nüfusuna karşılık Prof. Dr. Kemal H. Karpat'a göre, Edirne dâhil 962.288 olması gereken tahmini rakam[129] arasındaki fark, makul sayılabilecek bir boyuttadır.

1870 yılında Padişah Abdülaziz'in Fermanı'yla kurulan ve 1872 yılında ruhani faaliyetine başlayan Bulgar Ekzarhanesi' ne, yine Padişah beratlarıyla bağlanan bölgeler dikkate alınırsa, Selanik kenti dışında, yukarıda belirtilen üç vilâyette, toplam nüfusun olmasa bile, Hıristiyan nüfusun çoğunluğunu Rumlardan ziyade, Bulgarların oluşturdukları ileri sürülebilir.

Nitekim Prof. Dr.K.H. Karpat'a göre Bulgar Ekzarhanesi kurulduktan sonra Makedonya'daki Ortodoks Hıristiyanların yaklaşık üçte ikisi Bulgar Kilisesi'ne bağlandılar.[130] Bu durumda yaklaşık üçte birlik bir Ortodoks grubunun sayıca, üçte ikilik gruptan fazla olması da, matematiksel olarak, zaten mümkün değildir...

Sonuç olarak Makedonya sorununu karakterize eden olay ve eylemleri Bulgarların başlatıp devam ettirmiş olmaları, Makedonya ile ilgili, kendilerine göre emelleri bulunan hakiki Rumlarla Sırpların kendi aralarında çatışmayıp, Bulgarlara karşı koymaya kalkışmaları, zaman zaman, başlarında çoğunlukla Yunan subaylarının bulunduğu Rum çeteleriyle Osmanlı takip kuvvetlerinin, Bulgarlara karşı işbirliği yapmaları,[131] bu etnik grubun diğer Hıristiyanlar arasında, "çoğunluğu" teşkil ettiği görüşünü, ayrı bir açıdan da, doğrular niteliktedir.

Doğu Rumeli Vilâyeti'nin Bulgaristan Prensliği'ne ilhakından sonra Bulgarlar Makedonya'da da, süratle teşkilâtlanmaya başladılar. Berlin Antlaşması'nı takip eden yıllarda, maliye sistemi ve gelirleri Duyun-u Umumiye İdaresi'nin denetiminde bu-

128 Prof.Dr. Kemal H.Karpat, Osmanlı Nüfusu – (1830 – 1914), Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.S.135,136.
129 Prof. Dr. Kemal H.Karpat, Osmanlı Nüfusu – (1830 – 1914). S. 139
130 Prof. Dr. Kemal H. Karpat, Osmanlı Nüfusu – (1830 – 1914). S. 135
131 Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa. C.1; S.372

lunan Osmanlı Devleti, bölge olarak geliri son derece düşük olan Makedonya'da, vaat ettiği reform ve iyileştirmeleri gerçekleştirebilecek mali olanaklardan yoksundu. İster Müslüman toprak ağaları, isterse onların karşılığı durumundaki çiftlik sahibi, zengin Hıristiyan çorbacılar olsun, belirli bir zümrenin keyfi yönetimi altında şekillendirilmiş bir sosyal düzende, ilkel yöntemlerle yapılan tarım ve hayvancılığa dayalı ekonomik sistemlerin, olumlu sonuç vermeleri mümkün değildir.

1878-1885 yılları arasında, Makedonya'nın sosyal ve ekonomik durumuyla yaşanan sıkıntıları ve genel fakirleşmeyi daha iyi anlayabilmek için, dönemin sosyo-politik gelişmelerini dikkate almak yararlı olabilir.

19. yüzyılın ilk yarısında gerçekleştirilen reformlarla toprağın mülkiyeti ve işleniş şekli değişti. Tımar sistemi bütünüyle çöktükten sonra işlenen toprağın gittikçe artan kısmı birtakım toprak ağalarıyla beylerin eline geçti. Bu dönüşüm ve Devletin paraya olan ihtiyacı, doğal üretim yöntemini etkiledi. Ağalar paylarına düşeni, elde edilen "ürün" şeklinde değil de "para" olarak istemeğe başladılar.

Bu durumda köylüler, esasen kıt olan parayı bulabilmek için emeklerinin karşılığını pazarlarda yok pahasına satmaya mecbur oldular. Gittikçe ağırlaşan vergileri ödeyemeyince de, toprak ağalarına borçlanıp bunlara ait arazi ve çiftliklerde boğaz tokluğuna çalışmak zorunda kaldılar. Ayrıca çiftlik kâhyalarıyla korucuların keyfi baskı ve tacizlerine maruz bırakıldılar.[132]

Aynı dönemle ilgili olarak, yerli bir kaynakta şu bilgiler verilmektedir:

" *Tanzimat'ın yarattığı asıl sarsıntı kırsal alanda oldu. İltizam ve angaryaların kaldırılacağı ilan edildiği halde, liberal görüşlü Babıâli bürokratları, toprakları kontrolünde tutan sınıfa karşı hiçbir tedbir uygulamadılar, hattâ arazi rejimini yeniden düzenleyerek toprakta özel mülkiyet rejimini yerleştirmeye doğru önemli adımlar attılar. Fermanın getirdiği hükümleri zor hayatlarından kurtuluş olarak gören köylüler Rumeli ve Anadolu eyaletlerinde ağalara ve yöneticilere karşı yer yer isyan ettiler ve olaylar çıkardılar.*"[133]

132 Cyrille Patriarche de Bulgarie, (Bak Kaynaklar)
133 İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, S.136

Bölgede, kırsal kesimin dışında, şehirlerde yaşanan ekonomik gerilemenin nedeni ise, sanayi ürünlerine karşı el emeğine dayalı geleneksel üretim şekillerinin rekabet gücünü bütünüyle kaybetmesi oldu. Osmanlı-Rus Savaşı sırasında yaşanan gerginlik ve olumsuzluklara savaştan sonra, yeni komplikasyonlar eklendi. Berlin Antlaşması'nın ortaya çıkardığı yeni siyasal durum Makedonya, Bulgaristan ve Trakya üçgenindeki mal ve emek dolaşımını da engelledi.

Duran ticarete ilâve olarak, binlerce Müslüman muhacirin Bosna ve Bulgaristan'dan Makedonya'ya akın etmesi önce sosyal kargaşa sonra da anarşi yarattı.[134] Hiçbir şeyi olmayan, aç ve sefil bu insanların yerleştirilmeleri için yerel halk, geçici önlemler almakta yetersiz kalınca, önce bazı evler, sonra da bazı köylerin tamamı mecburi olarak boşaltılmaya başlandı.

Kendiliğinden meydana gelip gittikçe tırmanan kargaşa ortamında merkezi yönetim kademeli olarak etkisizleşti. Müslüman veya Hıristiyanlardan oluşan, silâhlı eşkıya grupları, kontrolsüz ortamdan yararlanarak, evleri, köyleri, çiftlikleri basıp yağmalamaya, tecavüzlere, fakir köylüsünden zengin ağalara kadar, insanları katletmeye veya kaçırıp ödenmesi pek mümkün olmayan fidyeler istemeye başladılar.[135] Sürüp giden ve gittikçe daha vahim bir hal almaya başlayan bu anarşik ortamda, on binlerce aile hiç değilse canını ve namusunu kurtarabilmek için doğup büyüdüğü yerlerden kaçmak mecburiyetinde kaldı. Bu insanların büyük bölümü Doğu Rumeli Vilâyeti'yle Bulgaristan Prensliği'ne göç ettiler. Diğer bir kısmı da İstanbul'a gelerek akraba veya tanıdık hemşehrilerinin yanına sığındılar.

Makedonya'da mutlu olmayanlar arasında ayrıca, askerler ve Osmanlı subayları da yer almaktaydı. Bazı kaynaklar bu vatansever insanların, görevlerini çok zor koşullarda yapmak durumunda bulunmalarına rağmen, Devletin mali sorunları yüzünden, maaşlarını bile doğru dürüst alamadıklarını, geçinebilmek için, maaş karşılıklarını düşük yüzdelerle,

134 BAN (Bılgarska Akademiya na Naukite), Istoriya na Bılgariya
135 Cyrille, Patriarche de Bulgarie, (Bak Kaynaklar)

tefecilere kırdırmak zorunda kaldıklarını ileri sürmektedir.[136] Nitekim İttihat ve Terakki hareketinin başka yerde değil de Makedonya'da güçlenip "Hürriyet Mücadelesi" ne dönüşmesi, her halde basit bir tesadüf değildir.

O dönemin Makedonya'sında, insanları harekete geçirip teşkilâtlandırarak, mevcut düzene karşı baş kaldıracak hale getirmek için yeteri kadar nedenle uygun koşullar vardı ve Bulgarlar bu durumdan yararlandılar.

1890 tarihinden itibaren önce Sofya'da, Makedonya'dan Bulgaristan'a göç eden Makedonyalıların ihtiyaçlarını karşılamak üzere Hayır Cemiyeti türünde veya görünümünde birtakım dernekler açıldı. Daha sonra Makedonya ve Trakya'nın Osmanlı İdaresi'nden kopartılması için çalışmalar başlatıldı.

1893 yılında Selanik'te, Resneli Dr. Hristo Tatarçev, Manastırlı Damyan Gruev, Gotse Delçev, Gyorçe Petrov, Pepe Toşev ve Yane Sandanski isimli aktivistlerin önderliğinde, V.M.R.O[137] adlı gizli bir örgüt kuruldu. Kısa zamanda güçlenen örgütün beyan edilen nihai amacı, Makedonya ve Trakya'yı Bulgaristan'a katmaktı. Ancak "Örgütün" veya kendi deyimleriyle, "Komitenin" kurucuları, bu sonuca ulaşabilmek için Makedonya'yı önce, özerk bir devlet haline getirmeyi kararlaştırdılar.

Özerk bir Makedonya, Bulgaristan'ın genişleyip kuvvetlenmesini istemeyen Avrupa'nın büyük devletleriyle, Makedonya'nın Balkanlı küçük komşularını rahatsız etmeyebilirdi. Özerklik elde edildikten sonra da, uygun koşulları bekleyerek, Bulgaristan'a katılmak veya en azından, diğer Balkan ülkeleriyle "Federasyon" şeklinde birleşmek belki mümkün olabilirdi.

O dönemde Makedonya'da ve özellikle Selanik'te, sosyalist görüşleri savunan akımlar oldukça yaygın bir taraftar kitlesine sahipti. Bu düşünceleri paylaşan bazı toplum liderleri, bütün Balkan ülkelerinin, bağımsızlığa kavuşturulacak Makedonya'nın da katılımıyla, bir Balkan Federasyonu şeklinde birleşmeleri gerektiği hususunda fikir birliği içindeydiler.

Aynı zaman aralığında, Boris Sarafov adlı bir teğmen tarafından kurulan benzeri bir komite ise, Bulgaristan Kralı Ferdi-

136 Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa, C.I

137 1893 yılında kurulan, Makedonya Dâhili İhtilâl Organizasyonu – (Vatreşna Makedonska Revolutsionna Organizatsiya – V.M.R.O.)

nand' ın desteği ile Makedonya'nın doğrudan Bulgaristan'a bağlanması için çalışmalara başladı.

Ele alınan yıllarda, Balkanlar'da gerçek anlamda "burjuva" olarak nitelenebilecek sosyal bir sınıf yoktu. Avrupa ülkelerinde halk hareketleri, genellikle maddi olanaklara sahip çevreler tarafından desteklenmişti. Balkanlar'da ise bunun tamamen tersi oldu. Makedonya'nın bağımsızlığa kavuşturulması hareketine, refah düzeyi yerinde, zengin Hıristiyan çorbacılardan veya tüccarlardan ziyade, iyi kötü okumuşlarla fakir köylüler ilgi gösterdiler.

Çok miktarda taraftar toplayan V.M.R.O. askeri hiyerarşiyi esas alan bir sistemle, iki yıl içinde bütün Makedonya'yı kontrol edebilen, etkili bir taraftar ağı oluşturdu.

1896 yılının yazında, yine Selanik'te düzenlenen bir kongrede örgütün yeni yönetmeliği kabul edildi. 1897 yılından itibaren, V.M.R.O veya kendisine verilen yeni şekliyle V. M. O. R. O[138], merkezi Osmanlı yönetimine paralel, milis kuvveti, postası, mahkemeleri olan, bir çeşit gayri resmi halk idaresine dönüştü.

Bulgarların örgütlendiğini gören Rumlar ve Sırplar kendi komitelerini kurup rakip gördükleri komşularına saldırmaya başladılar. Böylece Makedonya kırsal kesimlerde ve şehirlerde silâhlı, kanlı çatışmaların yaygınlaştığı, suikastların yapıldığı bir bölge haline geldi. Selanikte Tiyatro, Grand Otel binası, Yeni Konak Gazinosu ve 28 Nisan 1903 günü Osmanlı Bankası bombalandı. Bölgeden geçen trenler durdurularak soygunlar yapıldı. 1903'te Fransız bandıralı "Guvadelgivir" adlı yolcu vapuru, Selanik limanından hareket ettikten kısa bir süre sonra Pavel Şatev adlı Bulgar bir terörist tarafından dinamitlenerek batırıldı.[139]

Bu gelişmelerin sonucunda, Makedonya kısa bir süre içinde karşılıklı baskıların uygulandığı, insanların kaçırıldığı veya yer yer, göç etmek zorunda bırakıldıkları, güvenlikten tamamen yoksun bir yer oldu. 1901 yılında Batılı ülkelerin dikkatini çekmek isteyen Bulgar komitacılar, Serez kentinde maden müdürü Fransız Chevalier'i ve Miss Stene adlı İngiliz rahibeyi kaçırdılar. Daha sonra da, fidye karşılığı serbest bıraktılar.[140]

1902 yılının Eylül ayında bazı provokasyonlar sonucu bir-

138 Makedonya ve Edirne Dâhili İhtilâl Organizasyonu.
139 Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa. C.I
140 Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa. C.I

kaç köyde bir başkaldırı denemesi yapıldı ancak Osmanlı Ordusu tarafından süratle bastırıldı. İhtilâl komitelerinde yer alan çok sayıda kişi tevkif edildi. İşe karışan köyler yakıldı ve birçok aile kaçmak zorunda kaldı.[141] Bölgeye gönderilen ilâve askeri birlikler isyancıları ortaya çıkarıp gizlenen silâhların yerini söyletmek için köylüleri baskı altına aldı.

Ortaya çıkan kargaşa, bazı Bulgar kaynaklarına göre, Bulgaristan Kralı Ferdinand'ın milliyetçi, şoven yanlılarıyla Makedonyalı sosyal demokrat, federasyon taraftarlarını birbirine düşürdü. İlâve askeri birliklerle takviye edilmiş bir bölgede ihtilâl yapmaya kalkışmanın sonuç getirmeyeceği ortadaydı. Ancak 1903 yılının Ocak ayında, Selânik'te düzenlenen V. M. O. R. O kongresinde isyanı önleme girişimleri sonuçsuz kaldı ve Makedonya'yı kana bulayacak olan genel başkaldırı, kaçınılmaz bir hal aldı.[142]

2 Ağustos 1903 tarihinde (Aziz İliya günü) Bulgarlar Manastır kentinde, 19 Ağustos'ta ise Edirne ve çevresinde isyan çıkardılar. İsyancıların amacı ilk elde, Ohrid (Ohri), Kostur (Kesriye), Lerin ile Bitola (Manastır) arasındaki bölgeyi Osmanlı askerinden arındırmak ve Osmanlı'ya karşı olan bütün diğer gayrimüslimlerle aynı sosyal sistemin ezdiği, fakir Müslüman köylülerin başkaldırıya katılmalarını sağlamaktı. [143]İlk aşamanın başarılı olması halinde, o güne kadar gerçekleştirilen terörist eylemlerle yeteri kadar duyarlı hale getirilen büyük Avrupa ülkelerinin müdahaleleri pekâlâ sağlanabilirdi.

İsyan çok çabuk yayıldı. 3 Ağustos günü isyancılar Kruşevo kenti ile çevresini ele geçirdiler ve ahalinin amaçlanan birlikteliğini sağlamak için Kruşevo Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilân ettiler. Bulgar, Ulah ve Hıristiyan Arnavutların katıldıkları ortak yönetim, yayınladığı bildirilerle, başlatılan mücadelenin Müslümanlara karşı değil, yönetime karşı olduğunu açıklayarak aynı yaşam koşullarını paylaşan bütün Makedonyalıların kendilerine destek vermelerini istediler.[144]

20. yüzyılın ilk yıllarında Makedonya'da, İttihatçılar dâhil hiç kimse, Sultan Abdülhamit'in yönetiminden memnun değildi. Ancak herkesin hesabı kendisine göre farklıydı. Rum-

141 BAN (Bılgarska Akademiya na Naukite), İstoriya Na Bılgariya, T.II, S.227
142 BAN (Bılgarska Akademiya na Naukite), İstoriya Na Bılgariya, T.II
143 Nikolay Todorov, Bulgaristan Tarihi, Çeviren: Veysel Atayman, Öncü Kitabevi, 1979
144 BAN (Bılgarska Akademiya na Naukite), İstoriya Na Bılgariya, T.II

lar ve Sırplar, yardımcı olmak bir yana ulaşabildikleri yerlerde, karşı saldırılar düzenlediler.

Sonuçta isyan, kanlı bir şekilde yayıldı ve yine çok kanlı bir şekilde bastırıldı. Bulgaristan Prensliği, V. M. O. R. O. yönetimi tarafından çok önceden uyarılmış olduğu halde, belli bir silâh yardımı dışında, isyancılara fiilen yardım etmedi veya edemedi. Avrupa'nın büyük ülkeleri ise, böyle bir başkaldırıyı zaten onaylamış değillerdi ve haliyle, gelişmelere karşı uzaktan, seyirci kalmayı tercih ettiler. Bu durumda, silâhlı köylülerin tam teçhizatlı, kalabalık, nizami bir orduya karşı koymaları mümkün değildi. Nitekim karşı koyamadılar.

Üç ay süren ve yaklaşık 20.000 silâhlı köylü ile Osmanlı Ordu Birlikleri arasında, 150 silâhlı çatışma yaşanan 1903 isyanı,[145] gerek katılım gerekse verilen insan kayıpları açısından, Balkanlar'da gerçekleştirilen en büyük isyan oldu. Yüzlerce köy yakıldı, binlerce kişi öldü, on binlerce kişi evsiz kaldı ve yine on binlercesi, başka yerlere göç etmek zorunda kaldı.

Ş. S. Aydemir'in Enver Paşa adlı eserinde yer alan bir bilgiye göre, üç ay zarfında, hükümetle çeteler arasında 240 çatışma oldu; isyana katılan 26.500 köylüden 1000 tanesi ile 4694 komitacı öldürüldü. Çok sayıda kadına tecavüz edildi ve 70.385 kişi evsiz, yurtsuz, barksız kaldı.[146]

1903 olayları çocukluğumda, büyük babaannemle büyük dedemden direkt olarak dinlemiş olduğum şeylerdir. Arada bir, Kumkapı semtinde, kızları büyük halamla birlikte oturdukları eski tarz evlerinde, kendilerini ziyarete gittiğimiz zaman, yaşı sekseni çoktan aşmış olmasına rağmen, yaşına göre temiz, düzgün hatlı güzel yüzü, ince yün ipliğinden elde örülmüş elbisesi içinde, zayıf ancak dimdik duran zarif fiziğiyle yaşlı bir mankeni andıran büyük babaannem, lâfı evirir çevirir, sonra da isyan sırasında, Kesriye'nin Zagoriçeni (Vasiliyada) köyünde, Osmanlı askerinin değil de Rum çetelerinin saldırıları nedeniyle yaşadıklarını, "o anda yaşanıyormuş gibi" anlatmaya başlardı: Korku veren olaylar, isimler, baskınlar, yangınlar, kurşuna dizmeler; çocuk ve kızların kümeslerle kuyuların, önceden hazırlanmış gizli bölmelerinde saklanmaları; insanları korkutup sindirmek

145 BAN (Bılgarska Akademiya na Naukite), İstoriya Na Bılgariya. T.II
146 Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa. C.I, S. 452

için herkesin gözü önünde yapılan toplu kıyımlar...

Lâfa arada bir büyük dedem karışır, isyan nedeniyle, İstanbul'dan aceleyle köyüne döndükten sonra, yaşadıklarını, gördüklerini yaptıklarını, anlatırdı.

Büyük babaannem ve büyük dedem zamanında kendilerine yapıldığı gibi, bildiklerini ve yaşadıklarını sözlü de olsa, torunlarına aktarmayı bir görev biliyor ve bu bilinçle konuşuyorlardı...

1903 isyanı, Avrupa'daki büyük ülkelerin mecburen dikkatini çekip Osmanlı Devleti nezdinde bazı müdahalelere neden olsa da, siyasal açıdan, son derece başarısız bir girişim oldu ve yeni olumsuzluklara yol açtı.

Makedonya Bulgaristan'a bağlansın veya hayır, ayrı özerk bir devlet haline getirilsin düşüncesinde olanlar, isyandan sonuç alınamayınca birbirlerine düşman kesildiler. Ayrıca düşman olmakla kalmadılar; birbirlerini vurdular ve aralarında, on yıllar boyunca, sonu gelmeyen politik bir kan davası başladı...

Eski halk ezgilerinde de görülebileceği gibi, Güney Bulgaristan ve Makedonya'da yaşamış Bulgarlarda, başta "kan davası" olmak üzere Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da, halen var olan törelerin tamamı, aynen vardı ve bu törelerin gereği her ne ise, eksiksiz yerine getirildi...

Bu arada, 1895-1903 yılları arasında silâhlı Bulgar komitacıları (Osmanlı Devleti'ne göre nasyonalist eşkıyalar) tarafından sindirilmiş veya bütünüyle tasfiye edilmiş Rum ve Sırp militanlar, isyandan sonra yeniden toparlanıp Bulgar Ekzarhanesi'ne bağlı korumasız köylüleri, silâh zoruyla, kendi kiliselerine tabi kılmaya, başka bir deyişle, asimile etmeye giriştiler.

İsyan İstanbullu Bulgarlarla Bulgar Ekzarhanesi'ni, Devletle karşı karşıya getirdi. Devlet isyana katılmış olsun olmasın, nerede ise tamamı Makedonya kökenli olan İstanbullu Bulgarları potansiyel bir tehlike olarak görmeye başladı. Gelişen bu atmosferin sonucunda yetkililer tarafından:

- Makedonya ve Edirne bölgelerindeki isyanlara katılmış sonra da İstanbul'a gelmiş köylülerin bulunup idareye teslimleri için Ekzarhane ve Esnaf Birlikleri'ne baskı uygulandı.
- Makedonya davasına karışmaları muhtemel olanların İstanbul'dan derhal uzaklaştırılmaları talep edildi.
- Bulgar Ekzarhanesi'ne bağlı olan Makedonyalılardan

tehlikeli olabileceklerin maden ocaklarıyla Bağdat demiryolu inşaatında çalıştırılmak üzere Anadolu'ya getirilmeleri için Ekzarhane'nin aracı ve yardımcı olması istendi.

- Ayrıca, İstanbul'da yaşayan bütün Bulgarların davranışlarından Esnaf Birlikleri'nin başkanlarıyla Ekzarhane'nin sorumlu tutulacağı ilgililere tebliğ edildi.[147]

Bu durumda kendileri veya yakınları, isyana fiilen karışmış çok sayıda kişi, İstanbul'u terk etmek zorunda kaldı. Bu insanların bir bölümü Bulgaristan'a bir bölümü ise, Amerika ve Kanada'ya göç etti.

Zagoriçeni'li bir Bulgar ailesi - 1910

1890'dan itibaren Amerika'ya, birkaç yıl çalışıp para kazanmak için giden Makedonyalı Bulgarlar, Makedonya'daki olumsuz gelişmelerin baskısıyla, oralarda kalıcı şekilde yerleşmeyi tercih etmek zorunda kaldılar ve zamanla, sayıları gittikçe artan, kalabalık cemaatler oluşturdular.

147 Darina Petrova, Tsarigradskite Bılgari,

1903 - 1913 Dönemi

İkinci Meşrutiyetin İlânı ve Balkan Savaşları

1903 isyanı yalnız bölgenin Hıristiyan halkları üzerinde değil, Makedonya'da görevli Osmanlı Ordusu'nun Türk subayları üzerinde de kalıcı etkiler bıraktı. Teorik bazda ele alındığında Osmanlı Ordusu, Millet-i Osmâniye'nin ordusuydu ve "Memâlik-i Mahrûsa-i Şahane"yi, yani, Vatan-i Osmâni'yi korumakla mükellefti. Ancak iş somuta indirgenince, durum farklıydı. Millet-i Osmâniye soyut bir kavramdı çünkü böyle bir Osmanlı Milleti aslında oluşmamıştı.[148]

500 yıllık zorunlu birliktelik veya kendine özgü birtakım koşullarda kurulan sosyal denge, İmparatorluğun bünyesinde yer alan çeşitli halkları birbirleriyle kaynaştırmamıştı. Kaynaşma, farklı statüdeki Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında zaten olamazdı. İşin tuhafı, şeriat düzeninin eşit kıldığı dindaş halklar arasında da böyle bir kaynaşma yoktu.

Gerçek bir Osmanlı Milleti'nin dışında, 1826'dan itibaren, tanımına uygun bir Osmanlı Ordusu da bulunmamaktaydı. Yeniçeri Ocağı lâğvedildikten sonra Hıristiyanlar askere alınmadılar. Sultan II. Mahmut tarafından kurulan Âsâkir-i mansûre-i Muhammediye, Müslümanlardan meydana gelen bir orduydu.

Balkanlar'ın her tarafında silâhlı çatışmalar sürüp giderken, Hıristiyanları askere alıp silâhlandırmak, doğal olarak pek akıllıca bir şey değildi. Bazı kaynaklara göre, Padişah Abdülhamit bir ara Rumlardan asker almayı düşünmüş, ancak Fener Rum Patriği'nin Rumlardan asker alınacaksa, Müslümanlarla karıştırılmadan ayrı alaylar şeklinde silâhlandırılmalarını istemesi üzerine, bundan vazgeçmişti.[149]

Ş.S.Aydemir Hıristiyanların dışında, İstanbullularla zengin aile çocuklarının da, askere alınmamaları için, başvurulabilecek bazı yöntemler hakkında ilginç örnekler verir. Sonuçta Osmanlı Ordusu için gerekli olan asker ihtiyacının karşılanması konusunda, gerçek durum, aşağıdaki gibiydi:

"....*Yemen, Hicaz, Irak, Trablusgarp, Arnavutluk, Kürt*

148 Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa, C.I
149 Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa, C.I

bölgeleri zaten asker vermezlerdi. Hulâsa Abdülhamit devrinde Osmanlı ordusunun saflarını, İstanbullu, Hıristiyan, Arap, Arnavut, Kürt veya ağa, bey, eşraf çocuğu olmayan kimsesizler doldururdu."[150]

Vatan-i Osmânî kavramı da yine aynı şekilde tartışmaya açıktı. Ordunun dışında, İmparatorlukta yer alan her ulus veya halk, Vatan-i Osmani'nin tamamını değil ayrı bir bölümünü, kendi vatanı olarak kabul ediyordu. Bu durumda hayali bir Osmanlı Milleti'nin Osmanlı Ordusu, "müşterek" vasfı bulunmayan bir vatanı korumak için, ister Hıristiyan ister Müslüman olsun, yerine ve zamanına göre, Osmanlı Milleti'ni oluşturan bütün halklarla bir şekilde savaş halindeydi.[151]

Bu somut gerçeğin en çelişkili ve en önemli yanı ise şuydu: Söz konusu halklar, ulusçu, milliyetçi duygu ve amaçlarla, bağımsızlıkları için can verirken, Osmanlı Ordusu'nda çarpışan vatanperver Türk askerleri, milliyetçilik adına değil yalnızca vatanları için savaşıyor ve şehit oluyorlardı. Bu durum böyle devam edemezdi; nitekim devam etmedi.

Makedonya'da görevli birçok subay Osmanlı Devleti'ni Meşrutiyet rejimine kavuşturmak için Makedonya'daki İstiklâl Komiteleri'ni örnek alarak "Ya Hürriyet, Ya Ölüm!" sloganıyla örgütlendiler.[152] Zamanla ihtilâl taraftarları çoğaldı. 1907 yılında, kurulmuş olan çeşitli devrim örgütleri, yurt dışındaki devrimcilerle de irtibat kurarak, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adı altında birleştiler.

Yerel bir kaynağa göre örgütlenme ve hazırlık aşamalarında, İttihatçılarla Yane Sandanski önderliğindeki Bulgarlar arasında dostluk ilişkileri geliştirildi ve işbirliği içinde çalışıldı.[153]

Genç Türkler hareketi tarafından uğrunda büyük mücadele verilen ve Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan bütün unsurları kucaklamayı vadeden Hürriyet, nihayet 23 Temmuz 1908'de, Makedonya'nın Köprülü kazası Hükümet Konağı önünde, Binbaşı Enver Bey tarafından ilân edildi. Ertesi gün, 24 Temmuz 1908 tarihinde, Sultan Abdülhamit'in isteğiyle

150 Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa. C.1, S.182
151 Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa.
152 Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa. C.1, S.505
153 Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri. S. 101, 102,103

1876, Anayasası tekrar yürürlüğe kondu.[154]

1903 isyanından sonra, Rum ve Sırp propagandalarıyla Osmanlı Ordusu'na karşı mücadelesini devam ettiren V.M.R.O., 1908 de Meşrutiyetin getirdiği anayasal haklardan yararlanarak, çetelerle yürüttüğü faaliyete son verdi ve oradaki ahaliyi parlamentoda temsil eden iki siyasi partiye dönüştü.

Meşrutiyetin ilânı Bulgar Ekzarhanesi ve İstanbul'daki Bulgarlar için de birtakım yenilikler getirdi. Bu yeniliklerin en önemlisi, büyük Avrupa ülkelerinin İmparatorluğun iç işlerine karışmalarına son verilmesi oldu. Gelişen yeni siyasi ortamda, İstanbullu Bulgarlarla ilgili sorunların çözümünde Rusya'nın müdahalesi de bu şekilde, imkânsız hale geldi.

Osmanlı tebaası olan cemaat mensupları, kendilerine sağlanan anayasal haklardan yararlanarak yapılan seçimlere katıldılar. Seçimleri milliyetçi bir anlayışa sahip İttihat ve Terakki Partisi kazandı ve yeni Meclis-i Mebusan, Aralık 1908'de çalışmalarına başladı. Ekzarhane Bulgar cemaatinden de mebusların seçilmesi ve istenen bazı hakların, anayasal yoldan elde edilmesi için, girişimlerde bulunduysa da bunu fiilen gerçekleştirmek mümkün olmadı.

1909 yılının baharında, yönetime muhalif gazeteci Hasan Fehmi Bey İttihatçı bir militan tarafından öldürülünce, 13 Nisan 1909' da İstanbul'da, bazı ordu birlikleriyle medrese öğrencilerinin katıldıkları bir isyan başladı. Çıkan kargaşa sırasında, subaylarla milletvekilleri arasında linç edilenler oldu.

31 Mart olayı olarak tarihe geçen bu isyan, Selanik'ten gelen Hareket Ordusu tarafından 24 Nisan'da bastırıldı. İsyandan II Abdülhamit sorumlu tutuldu. Tahttan indirildi; yerine V. Mehmet Reşat getirildi ve Ağustos 1909'da, Anayasa üzerinde yapılan bir dizi değişiklikle Padişahın yetkisi sembolik bir düzeye indirildi.

Eylül 1909'da Bulgaristan Prensliği, Osmanlı İmparatorluğu ile uluslararası antlaşmalardan kaynaklanan bağını koparark, tam bağımsız ve egemen "Bulgaristan Krallığı"

154 Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa. C.I

şekline dönüştüğünü ilân etti. Osmanlı Devleti bunu kabul etti ve böylece, iki egemen devlet arasında, gerçek anlamda diplomatik bir ilişki kurulmuş oldu.

Yeni durumun Osmanlı Devleti üzerinde yarattığı psikolojik etki, İstanbullu Bulgarların hayatını kolaylıkla anlaşılabileceği gibi, kolaylaştırmadı. Yine de, Bulgar Ekzarhanesi bir Osmanlı kurumuydu ve sahip olduğu, Osmanlı tebaası Bulgarları temsil etme yetkisiyle, görevine devam etti. İttihat ve Terakki Hükümeti, resmen, Osmanlı vatandaşları arasında eşitlik sağlamayı amaçlamakla birlikte, siyasal varlığının nedeni olan milliyetçi çizgiyi devam ettirdi.

Bulgarlarla ilgili olarak, 1910 yılında, Makedonya'da V.M.R.O.' yu temsil eden iki parti kapatıldı ve halkın elindeki silâhların toplanmasına başlandı. Örgütün politik temsiline son verilip tamamıyla tasfiyesi yoluna gidilince[155] Hürriyetin ilânı ile birlikte başlayan iyimser hava yerini yeni gerginliklere bıraktı. Gerginlikler ise çatışmaları yeniden başlattı.

O dönemin Makedonya'sında, inanılması güç bir düzeye ulaşan, aşırı fanatik, itiş kakışı yansıtan enteresan bir örnek, Ortodoks Hıristiyan geleneklerine göre vaftiz edilmesi gereken, 1911 Kesriye (Zagoriçeni) doğumlu amcamın, tam üç kez vaftiz edilmiş olmasıdır! Köye Bulgarların hâkim oldukları bir zamanda, Bulgar rahip ailenin arzusu doğrultusunda bebeği "Metodi" adıyla vaftiz etmiş; bir süre sonra köyü basan Rumların papazı ise, vaftiz işlemini tekrarlayıp kendisine, zoraki olarak, Rumca "Teohari" ismini uygun görmüş. Köyü yeniden geri alan Bulgarlar durumu öğrenince, amcamı bir daha, yani üçüncü kez vaftiz ettirerek, orijinal Bulgar isminin yeniden teyit edilmesini sağlamışlar!

Yine de üç kez vaftiz edilmek, amcama her halde yaramış olacak ki, kendisi 96 yaşına kadar, önemli bir hastalık geçirmeden, gayet sağlıklı bir şekilde yaşadı!...

Balkan ülkeleri arasında birtakım ittifaklar yapılınca Makedonya'daki çarpışmalar, 1912 yılında, genel bir Savaşa dönüştü. İttifaklarla amaçlanan sonuçlar elde edilince de, kesişen birtakım ulusal ve uluslararası çıkarlar, yeni ittifakların kurulmasıyla so-

155 V.M.R.O. örgütü Todor Aleksandrov'un önderliğinde yeniden teşkilâtlandı ve Balkan Savaşlarıyla Birinci Dünya Savaşında, Makedonya'da gerçekleştirilen askeri operasyonlara katıldı.

nuçlandı. Çatalca'ya kadar gelen Bulgarların kazanımlarını aşırı bulan Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'la Balkan Savaşına katılmayan Romanya, Bulgaristan'a karşı birleştiler.

Zagoriçeni Köyü - Yerel kıyafetler - 1909

Bulgaristan lehinde olan uluslararası durumla kendi imkânlarını, gerçekçi şekilde değerlendiremedi. Kendisine çok fazla güvendi ve savaş yeniden başladı. Bulgarlar Trakya'daki birliklerini geri çekmek zorunda kalınca, Osmanlı Ordusu daha önce kabul edilen Enez-Midyat sınırını geçerek, Edirne ve Kırklareli bölgesini geri aldı. Ancak Romanya gibi, daha fazla ilerlemesi pekâlâ mümkünken bunu yapmadı.

Çarpışmaların nihayetinde, yeniden yüz binlerce asker ve bir o kadar günahsız sivil öldü. Yüz binlerce insan perişan oldu ve yerini yurdunu, daha doğrusu her şeyini geride bırakıp, canını kurtarmak için göç etmek zorunda kaldı; göç etmeyenler de öldürüldü veya zorla sürüldü. Geriye kalabilenler ise sindirildi ve zaman içinde yoğun bir asimilâsyona tabi tutuldu.

Balkanlar'da yaşanan bu trajedinin en acıklı ancak bir o kadar da ibret verici tarafı kanımca şudur: 1878'den itibaren birbirleriyle en çok uğraşmış olan insanlar, yani aslında asırlar boyu yan yana yaşamış Türkler ve Bulgarlar, bütün bu olup bitenden en büyük zararı gören iki ulus oldular. Türkler, Avrupa'daki topraklarının nerede ise tamamını kaybettiler; Bulgarlar ise, verdikleri olağanüstü kayıplar ve ödedikleri çok büyük bedellere

rağmen, Makedonya ile ne birleşebildiler, ne de onu, federasyon şeklinde bile olsa, bağımsızlığına kavuşturabildiler. Makedonya, Bulgaristan'ın güneybatısında kalan küçük bir bölümün dışında, Sırbistan ve Yunanistan arasında pay edildi.

Balkan savaşlarının sonucu Bulgaristan açısından tam anlamıyla "milli bir felâket" niteliğine büründü. Verilen kayıplar, Güney Dobruca gibi, kaybedilen topraklar ve her yandan akın eden göçmenler, ülkenin sosyal ve politik dengesini bozdu.

Bulgaristan Meclisi'nde, savaş taraftarı muhafazakârlar, savaşı kapitalistlerin kirli bir çıkar çatışması olarak gören Marksist görüşlü[156] solcular ve Aleksandır Stamboliyski öderliğindeki Sosyal Demokrat Köylü Birliği grubu arasında, kutuplaşmalar ve çatışmalar başladı. Kargaşa ve karşılıklı husumet önce Makedonya'ya, sonra da İstanbul'daki Bulgar cemaatine sirayet etti.

Savaş nedeniyle Devletle cemaat arasında nazikleşip gerginleşen ilişkiler, Makedonya'dan İstanbul'a gelenlerin yarattıkları huzursuzluklarla, daha da sıkıntılı bir hal aldı.

20. yüzyılın başındaki Balkan Savaşları, klâsik anlamdaki savaş anlayışını değiştirmeye başladı. Savaş alanları, sivil halkı da içine alan "savaş bölgeleri" ne dönüştü.

Daha sonraki Dünya Savaşları sırasında zirve noktasına ulaşan bu mücadele yöntemi, "düşman" tarafın direncini kırmak için, silâhlı ordusu dışında sivil nüfusu da dâhil, düşmana ait her şeyi yok etmeyi meşru hale getirdi. Bu anlayış kaçınılmaz olarak insanlara vahşet ve barbarlığın en acımasız ve ilkel şekillerini yaşattı.

Balkan Savaşları daha önceki savaşlardan farklı olarak, o dönemde medya organlarına sağlanan olanaklar sayesinde, A.B.D ve Rusya dâhil, çeşitli Avrupa ülkeleri adına gönderilen muhabirler tarafından izlenebildi.

İlk bir iki ayda, Bulgaristan'dan yaklaşık yarım asır önce bağımsızlıklarına kavuşmuş, aynı din ve mezhebi paylaşan Yunanistan, Sırbistan ve Romanya, İngiltere ve Fransa ile olan diplomatik ilişkilerinden yararlanarak, dünya kamuoyunu kendilerinden yana oluşturabilmek için özel bir çaba gösterdiler.

156 Leon Troçki, Balkan SavaşlarıÇeviren: Tansel Günay- Arba Yayınları, 1955

Zamanla, savaş bölgelerindeki gelişmelerin çeşitli aşamaları, medya mensupları tarafından kaydedilip ilgili ülkelere iletildi. Savaş sırasında işlenen insanlık dışı cürümler, Balkanlar'a gönderilen özel muhabirler tarafından resimlerle belgelenip gazete ve dergilerde, ayrıntılı raporlar şeklinde yayınlanınca dünya kamuoyu rahatsız oldu. Sivil toplum önderleri, aydınlar, politikacılar ve devlet adamları, kurulacak uluslararası bir "Anket" veya "Araştırma Komisyonu" vasıtasıyla, Balkanlar'da yaşanan vahşetin tamamen objektif bir şekilde, her yönüyle incelenmesini, gerçeklerin ortaya çıkarılmasını ve insanlık suçu işleyenlerin bulunmasını istediler.

Bu amaçla, Fransız Senatör d'Estaurnelles de Costant' ın başkanlığında, uluslararası üne sahip Amerikalı, İngiliz, Alman üyelerle, Avusturya-Macaristan ve Fransa'nın temsilcilerinden oluşan bir araştırma komisyonu kuruldu.

1910 yılında, Amerikalı sanayici ve filântrop Andrew Carnegie tarafından kurulan "Carnegie Uluslararası Barış Vakfı" vasıtasıyla finanse edilmesi nedeniyle, daha sonra, vakıf kurucusunun adına ithafen "Carnegie Komisyonu" olarak tanınan bu araştırma komisyonu, yaptığı inceleme sonuçlarını, 1914 yılının Temmuz ayında, "Balkan Savaşlarının Nedenleri ve Gidişatı"[157] başlığını taşıyan bir rapor şeklinde, Fransızca dilinde yayımladı.[158]

İnsanlar, tarafsız kişiler tarafından ortaya konan gerçek tabloyu, yani, savaşan ordularla onlara bağlı silâhlı katil gruplarının, korumasız sivil ahaliye neler yaptıklarını bütün çıplaklığı ve insanlık dışı iğrençliğiyle, öğrenip gördüler.

Raporun yayınlanmasından yalnız bir yıl sonra, 1914 yılında başlayıp dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı sırasında, Carnegie Komisyonu tarafından ortaya konan "İnsanlık Suçu", "Etnik Temizlik" ve "Savaş Suçlusu" gibi kavramlar, gündeme pek gelmedi.

Bilindiği gibi savaşın sonunda, olup biteni gerçek boyutlarıyla inceleyecek, Carnegie Komisyonu benzeri bir araştırma grubu da kurulmadı. Bu kez savaşanlar, ne de olsa, "barbar Balkanlılar" değil "uygar Batılılardı!"

Bu kavramlar zaman içinde, yine de, uygarlığı gerçekten

157 Georges Castellan, Balkanların tarihi, Milliyet yayınları. S.387

158 İliya A.Galçev, Bılgarskata Prosveta v İztoçna Trakiya i Tsarigrad Sled 1913 g, I.K Gutenberg, Sofia, 2008. S. 311. (III)

benimsemiş toplumların hukuk sistemlerinde hak ettikleri saygın yeri aldılar. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, işin doğası gereği, "mağlûp tarafta" bulunan savaş suçlusu caniler, işledikleri cürümlerin cezasını çektiler.

20. yüzyılın başlarında, sosyalistlerin bir zamanlar kurmayı düşündükleri "Balkan Federasyonu", II. Dünya Savaşından sonra bir bakıma, "Yugoslavya Federatif Cumhuriyeti" adı altında fiilen kuruldu. Ancak bilindiği gibi, Federasyon şeklindeki yapı devam edemedi ve dağıldı.

Yakın tarihlerde, sosyalist blokun çökmesinden sonra, 1992 yılında dağılma sürecine giren eski Yugoslavya'da Sırpların, kendilerine göre "ülke bütünlüğünü" korumak için, Bosnalılar, Hırvatlar ve Arnavutlara karşı Bosna-Hersek ve Kosova'da giriştikleri askeri harekâta insanlar, bir zamanlar olduğu gibi, seyirci kalmadılar.

1992 yılının Kasım ayında, The New Yorker dergisinde yayınlanan "Bosna'dan Mektup" başlıklı bir makalede,[159] Sırpların bölgede uyguladıkları etnik temizlik vahşeti, 1914 yılının "Carnegie Komisyonu" raporuna atıfta bulunularak yorumlandı.[160]

Korumasız ve günahsız insanlara reva gördükleri zulüm, yaklaşık 80 yıl önce, aynı coğrafyada dedelerinin yaptıklarıyla gerçekten karşılaştırılsa nasıl bir sonuç çıkacağı pek de belli olmayan Sırp yetkililer, bütün dünya tarafından lânetlendiler. Giriştikleri etnik temizlik, insanlığa karşı işlenmiş suç ve soykırım olarak nitelendi. Yapılan vahşetin sorumluları, yargılandılar ve mahkûm edildiler.

159 David Rieff, Letter from Bosnia, 23.11.1992
160 Iliya Angelov Galçev, Bılgarskata Prosveta v İztoçna Trakiya i Tsarigrad sled 1913 g. (III)

1913 - 1923 Dönemi
Bulgar Cemaatinin Balkan Savaşları'ndan Sonraki Durumu. Bulgar Ekzarhanesi'nin Sofya'ya Nakli ve Yarattığı Sonuçlar

Balkan Savaşları'nın sonuçları Bulgar Ekzarhanesi ve Osmanlı tebaası Bulgarlar için de büyük bir yıkım oldu. Savaşlardan önce Ekzarhane'nin yetki alanında bulunan eparhiyalar el değiştirdi. Ohrid (Ohri), Bitola (Manastır), Veles, Debar ve Skopie (Üsküp) eparhiyaları Sırp Kilisesi'ne, Selanik ise Yunan Kilisesi'ne bağlandı. Bu arada Romanya'nın savaş sırasında fırsattan istifade ederek işgal ettiği Güney Dobruca da, Romen Kilisesi'ne bağlanmış oldu. Lafın kısası, savaş öncesine göre, Ekzarhane'nin yönetiminde İstanbul'daki cemaat dışında bir tek, Gümülcine merkezli Batı Trakya kaldı.

Balkanlar'da asırlar boyunca aynı kaderi paylaşmış, aslında dost olmaları gereken Hıristiyan uluslar, on yıllarca süren kanlı çatışmalar sonucunda milliyetçi, ırkçı, şoven, birbirinin varlığına katlanamaz bir hale geldiler. Sırplar ve Yunanlılar kendi bölgelerinde kalan Bulgar ahali ile birlikte, Müslümanlara da yoğun bir baskı, asimilasyon ve yok etme politikası uygulamaya başladılar.

Balkan Savaşları sırasında ve sonunda, Makedonya'dan silâh zoruyla kovulan Bulgarların dışında, bugünkü Türkiye'ye sığınan Müslümanlar da, esas itibarıyla, Sırbistan'ın ele geçirdiği "Vardar Makedonya'sı", Karadağ, Arnavutluk ve başta Selanik'le havalisi olmak üzere, Yunanistan'ın kuzeyinde kalan "Ege Makedonyası" ndan kaçanlardır. Batı ve Doğu Trakya'dan göç edip kaçan Müslümanlar ise, savaşlardan sonra Doğu Trakya'ya geri dönebildiler.

Gitmek zorunda bırakılan ahalinin dışında, Sırplar ve Yunanlılar, Makedonya'nın kendi sınırları içinde kalan bölümlerinde faaliyet gösteren Bulgar okullarıyla kiliselerini tamamen kapattılar. Buralarda görevli öğretmenlerle Ekzarhane'ye bağlı Bulgar rahipler ise ya öldürüldüler ya da, Bulgaristan'a kaçmak zorunda bırakıldılar. Bulgar kaynaklarına göre, Balkan Savaşları'yla onları takip eden Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Makedonya'nın Sırbistan'da kalan bölümünde, 37.000 öğrencisi ve 1030 öğret-

meniyle 641 Bulgar okulu; ayrıca, 855 ruhaninin görevli oldukları, 48 manastır ve 761 Bulgar kilisesi kapatıldı.

Yunanistan'da ise, aynı şekilde, 19.000 öğrenci ve 750 öğretmenli 340 okulla, 390 rahibin ruhani hizmet sunduğu 378 Bulgar kilisesi,[161] Fener Rum Patrikhanesi'nin bilgisi dâhilinde ve muhtemelen onayı ile kimlik değiştirdi, yakıldı veya lâğvedildi. Böylece, insan unsurunu göz ardı edip, mevcut sorunları diplomatik yollarla değil de silâhla çözmeyi tercih eden militarist anlayış, Bulgarlar açısından, İstanbul merkezli Bulgar Ekzarhanesi' nin ruhani başkanı, Ekzarh Yosif'in, Makedonya'daki Bulgar varlığını geliştirip güçlendirmek için otuz küsur yıl boyunca uğraşıp didişerek elde ettiği önemli kazanımları, kısa bir süre içinde tamamen yok etti.

Bulgaristan'da Sırp yoktu. Tepki olarak Karadeniz kıyılarında yaşayan bazı Rumların kovulmaları da, ortaya çıkan ağır sorunların çözümünde maalesef, hiçbir fayda sağlamadı.

Balkan Savaşı'nın ikinci bölümünde, Osmanlı Ordusu'nun mevcut Londra Antlaşması'na rağmen, Edirne'yi geri almak için hareketlenmesi üzerine, Doğu Trakya'da yaşayan Bulgarlar, kaçmak zorunda kaldılar. Savaşlardan sonra, 29 Eylül 1913' te imzalanan "İstanbul Muahedesi" nin 9'uncu Maddesine göre, savaş nedeniyle yerlerini terk eden ahali, iki sene içinde, "bütün medeni haklardan müstefit" olarak terk ettikleri yerlere geri dönebilecekti.[162]

1903 isyanı sırasında ve sonrasında, yalnız Edirne vilâyetinde, 66 yerleşim yeri yakılmış, 2565 kişi yaşamını kaybetmiş ve 20.000 civarında kişi de göç etmişti. Buna rağmen, Kilise kayıtlarına göre, savaştan önce yani 1910-1911 yıllarında, Edirne vilâyetinde, ruhani yetki açısından Bulgar Ekzarhane'sine bağlı 12 bölgede bulunan 207 köyde, toplam 26.530 hane ve 124.120 nüfus vardı.[163] Aynı dönemle ilgili Osmanlı belgelerine göre ise, 6 sancak, 31 kaza 110 nahiye ve 1633 köyden oluşan o dönemin Edirne vilâyeti nüfusunun 1.022.208 kişi olduğu, bu nüfusun 530.991 Türk, 300.563 Rum, 127.095 Bulgar, 17.470 Ermeni, 13.690 Yahudi ve 7060 kişinin de diğer unsurlardan meydana geldikleri belirtilmektedir.[164]

161 Yavuz Ercan, Balkan Türkleri ve Bulgarlar, T.T.K. - Belleten, C.LIV, Nisan 1990, S.303
162 Reşat Ekrem, Osmanlı Muahedeleri.
163 İliya Angelov Galçev, Bılgarskata Prosveta v İztoçna Trakiya i Tsarigrad. (III)
164 İliya Angelov Galçev, Bılgarskata Prosveta v İztoçna Trakiya i Tsarigrad. (III)

Savaştan sonra Bulgar nüfusun önemli bir bölümü, savaş sırasında gelişen, düşmanca duygular, Balkanlar'dan kaçan Müslüman muhacirlerin yerleşim sorunları, çeşitli türde baskılarla iktidardaki İttihat ve Terakki Hükümeti'nin politik tercihleri nedeniyle geri dönemedi. Kalanların büyük bir kısmı da, aynen Makedonya ve Batı Trakya'dan kaçan Müslümanlar gibi, malını mülkünü geride bırakıp, göç etmeye mecbur oldu.

Bulgar ve yerel kaynaklar aynı dönemde, Marmara ve Ege Bölgelerinden de göç edenlerin varlığını göstermektedir.[165] Bu kaynaklarda yer alan bilgilere göre Anadolu'dan Bulgaristan'a 20 Mart 1914 günü başlayan Bulgar göçü 11 Haziran 1914'e kadar sürdü. Bulgar gemicilik şirketine ait "Boris" gemisiyle yola çıkan ilk 920 kişiden sonra, "Bılgariya" gemisi de Bandırma'dan hareketle göçmen taşımaya başladı. Yaklaşık üç ay içinde Balıkesir sancağının çeşitli köylerinde yaşayan gayrimenkul mal sahibi 6255 kişi, evlerini bırakıp Türkiye'yi terk ettiler.[166]

Böylece, 20. yüzyılın başlarında, sayıları iyice azalan Osmanlı bakiyesi Bulgarlar, çoğu İstanbul'da olmak üzere, genellikle Edirne ve Kırklareli'nde yaşamlarını sürdürmeye devam ettiler. Bu dönemde İstanbul civarında, nüfusu Bulgarlardan oluşan, tanınmış yerleşim yerleri, Terkos, Daya Kadın, Deli Yunus, Kurfalı ve İmrahor köyleridir.[167]

1914-1915 senelerinde, İstanbul'da, Lânga semtindeki dört yıllık Sv. Kliment Ohridski İlkokulu, Balat-Fener'deki yine dört yıllık İlariyon Makariopolski İlkokulu ve Galatasaray'daki dört ilk üç orta sınıflı, Ekzarh Yosif I. Okulu eğitim ve öğretim faaliyetine devam ettiler. Bunlardan başka, Edirne'nin Kale, Kıyık ve Kirişhane semtlerinde üç ilkokul ve bir lise, Kırklareli'nde ise bir ilk ve ortaokul da aynı şekilde, çalışmalarını sürdürdüler. Mevcut bilgilere göre o yıllarda, Edirne'de faaliyet gösteren diğer bir okul, Katolik Bulgar Lisesi'dir. Bulgarca ve Fransızca dillerinde, modern tarzda eğitim veren okul, Rusya'ya karşı yapılan başarısız isyandan sonra, önce Paris'e sonra da İstanbul'a gelen Lazarist Polonyalı ruhaniler grubundan İgnatiy Kaçanovski tarafından 1863 yılında kuruldu ve 1918 yılına kadar, kentin faal eğitim ku-

165 Darina Petrova, Tsarigradskite Bılgari.
166 Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk - Bulgar İlişkileri. S.201
167 İliya Angelov Galçev, Bılgarskata Prosveta v İztoçna Trakiya i Tsarigrad. S.97

rumları arasındaki seçkin yerini korudu.[168]

Balkan Savaşları'nın sonuçları, Bulgar Ekzarhanesi'nin İstanbul'da kalmasını bir bakıma anlamsız ve gereksiz bir hale getirdi. Osmanlı hükümetinin de, bu yöndeki tercihini şifahi olarak bildirmesi üzerine, Ekzarh Yosif 13 Kasım 1913 tarihinde, Veles Metropoliti Meletiy'i vekil olarak bırakıp Sofya'ya gitti. İki yıl sonra da, 20 Haziran 1915'te, Sofya'da vefat etti.

Ekzarh Yosif'in İstanbul'u terk etmesi, cemaatin geleceği açısından, iki temel soruna neden oldu: II. Meşrutiyetin ilânından sonra kabul edilen anayasal haklar çerçevesinde cemaatin temsil edilme meselesi belirsizliğe itildi ve Bulgar Ekzarhanesi'nin kurum olarak İstanbul' daki durumuyla Ekzarhane'ye ait mülklerin durumu, hukuken tartışılabilir bir hale geldi.

Ekzarh'ın İstanbul'dan gitmesi, Bulgaristan Devleti ve Bulgar Kilisesi tarafından, Ekzarhane merkezinin Sofya'ya taşınması şeklinde yorumlandı. Yani, Ruhani bir Kurum olan Bulgar Ekzarhanesi'nin ruhani lideri Sofya'ya gidince, Kurum'un aslı konumundaki Ekzarhane'nin de, kendisiyle birlikte oraya gittiği farz edildi. Bu durumda, Ekzarhane'nin İstanbul'da kalan kısmı, Ekzarhane Vekilliği, başına getirilen Ruhani de, Ekzarh Vekili oldu.

Ekzarhane'nin durumu, aslında farklı şekilde de yorumlanabilirdi. Bulgar Ekzarhanesi, Ferman'la verilen bir yetkiye dayanarak Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Osmanlı tebaası Bulgarlar için kurulmuştu. 1913'ten sonra, İstanbul Antlaşması'yla, Osmanlı tebaası Bulgarlar var olmaya ve diğer cemaatlere tanınan haklardan yararlanmaya devam ettiler. Antlaşma ayrıca Bulgar Ekzarhanesi'nin Türkiye'deki mevcudiyetine yönelik resmen belirtilmiş maddeler içermiyordu. Bu durumda Ekzarhane hukuken İstanbul'daydı. Ekzarh'ın Sofya'ya gitmesi ise, bu makamı olsa olsa, "münhal" hale getirmişti. İstanbul'daki Bulgar Kilisesi'nin durumu yaklaşık 90 yıl sonra, yeniden gündeme geldi ve çok tartışıldı!

Balkan Savaşları, İstanbullu Bulgarların başına, zamanında önemsenmeyen ancak, ileriki yıllarda büyük sıkıntılara neden olan bir de, tebaa meselesini açtı.

168 İliya Angelov Galçev, Bılgarskata Prosveta v İztoçna Traklya i Tsarigrad. (III)

Savaşan taraflarla Osmanlı Devleti arasında imzalanan antlaşmalara göre, terk edilen bölgelerde doğanlarla orada oturanlar, bölgeyi ele geçirenlerin tebaası durumuna gelmekteydi. Başka bir ifadeyle Yunanistan'a terk edilen Ege Makedonyası'nda doğmuş olan, çok sayıda Osmanlı tebaası, İstanbullu Bulgar, durup dururken Yunan tebaası olmak durumundaydı! Savaşın sonunda Batı Trakya Bulgaristan'da kaldığı için de, orada doğanlar, Bulgar tebaası olarak kaydedilmeliydi.

Antlaşmalar ayrıca, üç yıl içinde başvurulduğu takdirde, eski vatandaşlığın iadesini de öngörmüştü ancak; ortaya çıkan çeşitli zorluklarla kısa bir süre sonra başlayan I. Dünya Savaşı bu uygulamalara izin vermedi. Yine de, 1914-1918 yılları arasında Selanik yoluyla Türkiye'ye göç eden, Ege Makedonyası'nda doğmuş Bulgarlar, İstanbul'a gelişlerinde, Yunan tebaası olarak işlem gördüler. Batı Trakya'dan gelenler de aynı nedenlerle Bulgar tebaası oldular.

Eski tabirle "tebaa" veya vatandaşlık durumu yukarıda değinilen Bulgar okullarında görevli öğretmenlerin temini konusunda da sorun oldu. Devlet, öğretmenlerin Osmanlı tebaası olmaları hususunda ısrarlı olunca, bazıları geri dönmek zorunda kaldılar.

Balkan savaşları daha önce de tahmin edildiği gibi mevcut sorunları çözmedi ve Balkan devletlerini birleştirmek bir yana, aralarındaki husumeti daha da derinleştirip kalıcı hale getirdi.

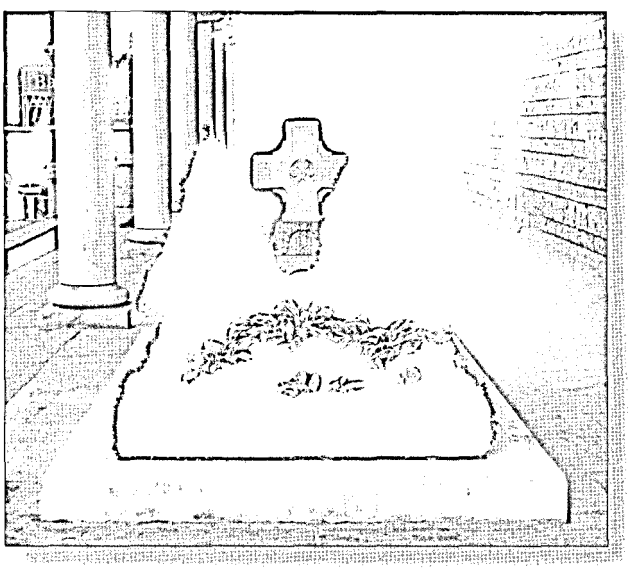
Balkanlar'la Boğazların stratejik durumu, büyük devletlerin iştahını bir daha kabarttı. Aralarındaki ihtilâfı çözen İngiltere ve Rusya anlaşınca, yanlarına önce Fransa'yı, daha sonra da, İtalya, Romanya ve Yunanistan'ı alarak ittifak kurdular. Karşı tarafta ise Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti yer aldılar. Daha sonra diğer ülkelerin çoğu da bu iki gruptan birine katılıp 1914' ten itibaren, dört yıl boyunca savaştılar.

1914'te İstanbul ve Trakya'da yaşayan Bulgarların tamamına yakını Makedonya veya Trakya kökenliydi. İki ülke müttefik olunca Osmanlı vatandaşı Bulgarlara, Osmanlı veya Bulgar

Ordusu'nda askerlik yapabilme imkânı tanındı.

Ailesi veya mülkü Makedonya'da kalanlar, Bulgaristan'a geçip Makedonyalılardan kurulmuş birliklere katılmayı tercih ettiler. Savaş bilindiği gibi gelişti, o zamana kadar benzeri görülmemiş yıkımlarla acılara neden oldu ve bitti. Bulgaristan ve bu arada, İstanbullu Bulgarlar için savaşın getirdiği sonuçlar, maalesef hüzün vericiydi.

Oldukça başarılı bir mücadeleden sonra, 150.000 kayıp ve 280.000 yaralıya rağmen,[169] Makedonya cephesinde, İngiliz ve Fransızlardan oluşan birleşik orduya karşı, ekonomik ve sosyal nedenlere ilâveten ülkede, Rusya'daki Bolşevik ihtilâlinden esinlenerek gittikçe güçlenen sol akımın orduda yarattığı huzursuzluklar da eklenince, direniş sürdürülemedi ve Bulgaristan barış istemek zorunda kaldı.[170]

Ekzarh I. Yosif'in mezarı Sveta Nedelya Katedrali'nin girişi - Sofya

169 Georges Castellan, Balkanların Tarihi – (Histoire des Balcans), İnceleme
170 Stefan Gruev, Korona Ot Trını, Tsaruvaneto na Boris III (1918 – 1943), İzdatelstvo Bılgarski Pisatel, Sofia, 1991

Böylece, Makedonya kurtarılamadığı gibi, Batı Trakya da elden çıktı. Yunanistan savaşa 1918 yılının sonbaharında, Doğu Orduları'nın Bulgarlara karşı giriştikleri son saldırıya, müttefikler safında katılınca, 29 Eylül 1918 de, Bulgarlarla imzalanan Ateşkes Antlaşması'nda taraf durumuna geldi.[171]

27 Kasım 1919'da imzalanan Neuilly Antlaşması'nın 27 ve 46'ıncı Maddelerine göre, daha önce Bulgar-Fransız ortak yönetiminde bulunan Batı Trakya,[172] galip devletler tarafından, katkılarından ötürü Yunanistan'a bırakıldı. Böylece, Yunanlılar için İstanbul yolu açılmış oldu.[173] Yunanistan 1897 yılında, Osmanlı Ordusu'na karşı yaptığı savaşta yenilmesine rağmen, Avrupalı devletlerin baskısıyla Yunanlılara arazi bırakıldı.[174] Balkan savaşları sırasında Selanik şehri ve kalesi, Edirne'de verilen 15.000 şehit ve yaralıyla[175] aylarca sürdürülen çarpışmaların aksine, önemli bir direniş gösterilmeden, daha doğrusu, " *...oraya memur olan Kara Tahsin Paşa tarafından, silâh patlatılmadan ve bütün silâhları ile düşmana...* "[176] yani Yunanlılara teslim edildi.

1918 yılında da talihi yaver giden, Yunanistan pratikte kaybı olmayan ordusunu[177] takviye edip, ezeli rüyasını gerçekleştirmeye girişti. İngiltere ve Fransa'nın onayını alan, Yunanlılar İzmir'deki Rumları korumak bahanesiyle, 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıktılar. Daha sonra, Edirne ve Kırklareli dolaylarını işgal edip Ege bölgesinde ilerlemeye koyuldular. Amaç Trakya, Marmara ve Ege bölgeleriyle Bizans'ı yeniden kurmaktı. Ancak bu kez, durum az değil, çok farklıydı, olaylar hepimizin bildiği gibi gelişti ve Yunanistan açısından, mutlu sonla bitmedi.

Birinci Dünya Savaşı'nın zorunlu kıldığı göçler, öncekilerden çok daha yoğun ve trajik oldu. Yüz binlerce kişi tekrar bir ülkeden bir ülkeye, çoğu zaman da sefil vaziyette göç etti.

Gerçeği söylemek gerekirse, Balkan Savaşlarıyla I. Dünya Savaşı'nın sonunda, bütün Balkan ülkelerinde, siyasi çözüm yöntemi olarak nüfus mübadelesi (etnik arındırma, tehcir veya

171 Georges Castellan, Balkanların Tarihi (Histoire des Balkans), İnceleme, 14 - 20. Yüzyıl, Çeviren: Dr. Ayşegül Yarman, Milliyet Yayınları, 1993

172 Trakiyski Nauçen İnstitut, Trakiya, T.I, Haskovo, 2001

173 Georges Castellan, Balkanların Tarihi, (Histoire des Balkans), İnceleme, 14 - 20. Yüzyıl,

174 Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa, C.I

175 Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa, C.II, S.330

176 Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa, C.II, S.339 (Depolarda bulunan 89000 yepyeni mavzer ve cephaneleri Yunanlılara teslim edilmiştir. S.358)

177 Yaklaşık 5000 ölü ve yaralı; Georges Castellan, Balkanların Tarihi,

adı her ne ise...), geniş şekilde uygulandı ve bu uygulamadan en büyük zararı görenler, ilgili devletler tarafından karşılıklı şekilde ilân edilen mütekabiliyet gerekçeleriyle takas vaatlerine rağmen, her şeyini bırakıp gitmek zorunda bırakılan muhacirler oldu.

Ege Makedonyası'nda yaşamaya devam eden Bulgarların büyük bölümü, özellikle Anadolulu Rumların, mübadele sonucu buralara akın etmeleri üzerine, Bulgaristan'a gitmek zorunda bırakıldı. Bu arada, Bulgaristan'da akrabaları bulunmayan Makedonyalı göçmenlerin önemli bir kısmı da İstanbul'a geldi.

Yunanistan'ın sınırları içinde kalanlar ise baskı gördüler. Zaman içinde isimleri ve soyadları Rumlaştırıldı. Önce Slav lisanında konuşan Yunanlılar olmaya zorlandılar, sonra kendi lisanlarında konuşmaları yasaklandı. Ayrı bir etnik grup olarak varlıkları zorla inkâr edildi.

II. Dünya Savaşı sonunda, Bulgaristan demir perde gerisinde kalınca, Yunanistan'da yaşanan iç savaşın akabinde, Rumlaşmamakta inat eden Makedonyalılarla birlikte, bu kez komünist Yunanlı militanlar da sınır dışı edilerek, Bulgaristan'la diğer demir perde gerisi ülkelere gönderildiler. Böylece, asimilasyon operasyonu, en nihayet başarılı oldu ve amaçlanan sonucu sağladı. Oralarda yaşayan akraba ve tanıdıklarımızın genç nesilleri bugün, dedelerimizin konuştuğu lisanı bilmiyorlar.

Sırbistan'da kalan Vardar Makedonyası'nı terk edenler ise, çoğunlukla Bulgaristan'a ve Amerika'ya göç ettiler. Çeşitli kaynaklara göre, yalnız Bulgaristan'a gidip ülkeyi açlıkla karşı karşıya bırakan Makedonyalı ve Trakyalı sığınmacıların sayısı 250.000- 300.000 kişi civarındadır.[178]

Sırplar Makedonya'yı resmen, Güney Sırbistan olarak ilân edip kendi açılarından baskı, katliam ve asimilasyona giriştiler. Ancak burada kalan Makedonyalılar Yunanistan'da kalanlara oranla çok daha fazlaydılar. V.M.R.O'yu tekrar canlandırdılar.

Gelişen yeni koşullarda, merkezi Sırbistan Devleti ile çeteler şeklinde mücadele etmenin imkânı kalmayınca, 1925 yılında, Todor Aleksandrov'un muhalifleri tarafından öldürülmesi üzerine, başa geçen İvan Mihailov V.M.R.O' yu, az sayıda militandan oluşan timlerle çalışmayı tercih eden, gizli bir terör örgütüne dönüştürdü.

178 G. Castellan, Balkanların Tarihi.

Örgüt kendi amaçları doğrultusunda mücadelesine devam etti ve bu arada, halka zulmedenleri cezalandırmaya başladı. Aynı amaçla, 1934 yılının Eylül ayında, Hırvat "Ustaşi" terör örgütü ile birlikte hareket eden, eski V.M.R.O mensubu, "Şoför Vlado" lâkaplı Vladimir Georgiev Çernozemnogorski, Marsilya'da Sırbistan Kralı Aleksandır Karadjorgeviç'i tabancayla vurarak öldürdü. [179]

Makedonya cephesi - Şubat 1918
İstanbullu Bulgar askerleri

Sonuç itibarıyla Sırplar, başta Osmanlı Devleti olmak üzere, bütün diğer Avrupalılar tarafından, geçmişte "Bulgar" olarak nitelenen bu insanları, uyguladıkları bütün baskı ve zorlamalara rağmen, asimile edip Sırplaştıramadılar; ancak, başka bir gelişmeye katkı sağladılar...

1903 isyanının getirdiği felâketle birlikte, Bulgaristan'la birleşmek isteyenlerle Balkan Federasyonu kurma taraftarları

179 Tsoço Bilyarski, İvan Mihaylov, İzdatelstvo Sv. Kl. Ohridski, 2006.

arasında başlayan kan davası, değişen koşullar ve güçlenen siyasi akımlar çerçevesinde, sosyalist ideolojiyi benimseyenlere göre, "Bulgaristan Krallığı'nın emperyalist ve faşist iktidarı" ile "Marksist sol görüşlü Makedonyalılar" arasında sürüp giden kanlı bir mücadeleye dönüştü.

Neticede, Sırpların baskıları dışında, Bulgaristan Hükümeti'nin katı uygulamaları ve daha sonraki yıllarda izlenen yanlış politikalar sonucunda, Makedonyalılar "Makedon" oldular. Yani, içinde bulundukları koşullarda, geliştirdikleri birtakım gerekçe, yorum ve değerlendirmelere göre, kendilerine özgü ayrı bir lisanla yine kendilerine özgü, ayrı etnik kökene sahip, farklı bir ulus olduklarını ileri sürdüler.

Başka bir ifadeyle, geçmişte "Makedonya ayrı bir devlet olarak bağımsız olsun" veya "Makedonya'daki uluslar bir federasyon şeklinde birleşsin" düşüncesini paylaşanların torunları, bugün taraflarca konuşulan lisanlar, karşılıklı olarak anlaşmayı her bakımdan mümkün kılacak şekilde, birbirine çok benzese de, biz "Makedonyalı Bulgar" değil öz be öz, "Makedon"uz, kanaatini taşıyorlar.

İnsanların kendilerini istedikleri gibi tanımlamaları en doğal hakları olduğuna göre, bu da, tabi ki, "Makedonların" hakkıdır ve buna herkesin saygı göstermesi gerekir.

Daha önce değindiğimiz gibi, 1918-1920 yılları arasında, Makedonya'nın Yunanistan sınırları içinde kalan kısmıyla, Sırbistan sınırları içinde kalan bölgede yaşayan Bulgarların önemli bir bölümü, buraları terk edip kaçmak zorunda kaldı.

İnsanlar göç ederlerken, imkânları varsa, akrabaların, tanıdıkların, hemşehrilerin bulunduğu yerleri tercih ederler. Yunanistan'ın kuzeyinde yaşayan Bulgarların geleneksel gurbet yeri, Selânik'ten ziyade İstanbul'du. 19. yüzyılın başlarından itibaren buraya gelmeye başlayan erkeklerin bir kısmı, zamanla iş sahibi, dükkân sahibi, iyi kötü, para sahibi olmuşlardı.

Yine zaman içinde, İstanbul'daki iş yerlerinin dışında, geldikleri köy veya kasabalarda da, daha gösterişli evler yaptılar; daha iyi yaşamak için gerekli olan mal ve mülkleri edindiler. I. Dünya Savaşı'ndan sonra, doğdukları yerlerde kalma imkânı ortadan kalkınca, İstanbul'da işi olanlar, kendilerine ayit her şeyi

geride bırakarak, ailelerini buraya getirdiler. Daha önce başkente gelmemiş olanlar da buradaki akrabaların veya tanıdıkların yanlarına sığındılar. Herkes kendi köylüsüne yardımcı oldu. İşi veya dükkânı olmayanlar, olanların yanında çıraklık yaparak yaşamaya çalıştılar.

19. yüzyılın hali vakti oldukça iyi durumdaki Bulgar cemaatine nazaran, 20. yüzyılın başlarındaki cemaat, kıt kanaat geçinen esnafla bahçe ve bostanlarda çalışan kimselerden oluşmaktaydı. Aileyi daha ucuza besleyebilmek için çoğu gıda maddeleriyle ilgili bir işi tercih ediyordu. Örneğin, o dönemin İstanbul'unda, sütçü dükkânı olanlarla seyyar sütçü, kaymakçı ve yoğurtçuların tamamına yakını Bulgardı.

Daha yoğun olarak tercih edilen diğer çalışma alanları ise bahçe ve bostanlarda sebze, meyve ve çiçek yetiştiriciliği, mandıracılık, süt ve peynir üretimi, et ürünleri üretimi ve satışı, sakatat satışı, işkembecilik, fırınlarda ekmek, börek üretimi v.s. gibi mesleklerdi. Zamanında ayrıca bir hayli ünlenmiş duvarcı ustaları, marangozlar, mobilyacılar, terziler ve küçük çapta ticaretle uğraşanlar da vardı.

Balkan Savaşları'ndan sonra, Türk kamuoyunda İstanbul'daki Bulgar cemaati ve genel anlamda, Bulgarlara karşı gelişen olumsuz atmosfer, iki ülkenin I. Dünya Savaşı'nda, aynı tarafta yer almasıyla, büyük ölçüde değişti. Bilindiği gibi savaş sırasında Türkler ve Bulgarlar, Romanya cephesinde Romen ve Ruslara karşı, Makedonya cephesinde ise bir süre, İngiliz ve Fransızların müşterek Doğu Ordusu'na karşı birlikte savaştılar.

Savaşın sonunda Batı Trakya ile Ege Makedonyası'nı o dönem için, "yeminli düşman"ları konumundaki Yunanlılara terk etmek zorunda kalan Bulgarlar, aynı düşmana karşı kendi mücadelelerini, "Kurtuluş Savaşı" şeklinde devam ettiren Türklere, karşı büyük bir yakınlık ve sempati gösterdiler.[180]

Bulgar kaynaklarında yer alan bilgilere göre, Mustafa Kemal Atatürk, 1908 harekâtını desteklemiş olan, Makedonya'nın

180 Stefan Velikov, Kemalist İhtilâl ve Bulgaristan (1918 – 1922), Çeviren: Naime Yılmaer, Kitaş Yayınları, 1969.

yerel liderlerinden ünlü Yane Sandanski ile tanışıyordu. 1913-1915 yılları arasında, Fethi Bey'in Sofya'daki elçiliği sırasında, aynı yerde, Albay rütbesiyle askeri ateşe olarak vazifeli bulunan Mustafa Kemal, ülkede izlediği gelişme çabalarını çok takdir etmiş, Devletin ileri gelenleriyle dostluklar kurmuş ve bu dostlukları devam ettirmişti.

Söz konusu iyi ilişkiler çerçevesinde, Atatürk Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'daki açılışından birkaç gün sonra, Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Stamboliyski' ye 30 Nisan 1920 tarihli bir mektup göndererek özetle, İstanbul'daki Meclisin İngilizler tarafından çalışmaz hale getirildiğini, Osmanlı milleti adına Ankara'da toplanan temsilcilerin, aralarından bir icra konseyi seçtiklerini, milletin yönetimini bunların eline verdiklerini, işgal altındaki İstanbul'dan yayınlanmış olan kanun ve fetvaların bundan böyle hükümsüz olduklarını, milletin bağımsızlığını ve vatanını savunmak için çok kararlı olduklarını, şerefli bir barışa ulaşılıncaya kadar, mücadeleye kararlılıkla devam edeceklerini bildirdi.[181]

Kaynakta yer alan diğer bilgilere göre, Müttefik ülkelerin engellemelerine rağmen, Türkiye ile Bulgaristan arasında siyasi ilişki yeniden kuruldu ve Varna'dan Anadolu'ya vapurla silâh gönderildi; Erzurum kongresinden sonra, Trakya'daki direnişi yürütmek için teşkilâtlanan "Trakya ve Paşaeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti" yöneticilerinden Cafer Tayyar (Eğilmez)'e de ayrıca silâh ve asker yardımı yapıldı.

Bu arada, aynı kaynakta yer alan iddialara göre, Yunan Ordusu'nda Türklere karşı savaşmak için zorlanan Makedonyalıların çoğu ordudan firar ettiler ve Yunanlılara karşı direnen silâhlı çetelere katıldılar. 22 Mayıs 1920'de ise Batı Trakyalı Bulgar ve Türklerin müşterek kongresi toplandı. 27 Mayıs 1920'de 8 Türk ve 3 Bulgar'dan oluşan Batı Trakya İhtilâlcı Hükümeti seçildi. Batı Trakya Hükümeti bir çağrı yaparak Türk ve Bulgar halkından Yunan işgaline izin vermemelerini istedi.[182]

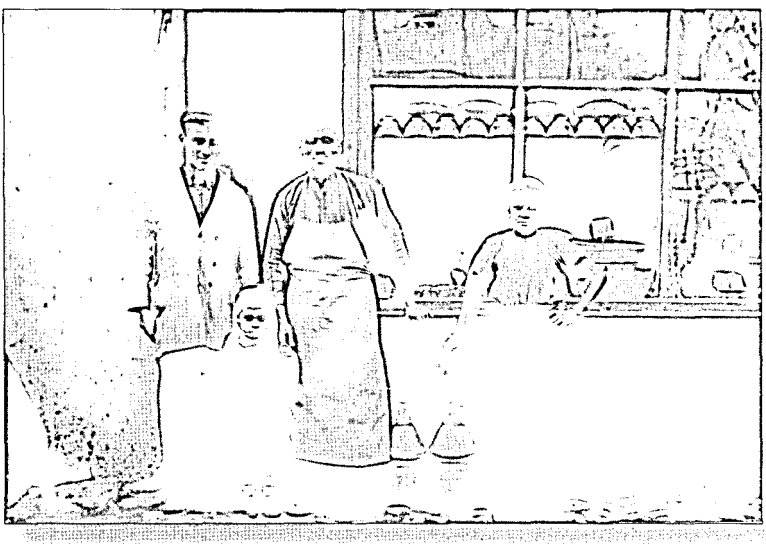
Bu gelişmeler sonunda, 1921-1922 yıllarında, Bulgar sınırıyla Batı ve Doğu Trakya'da, Bulgarlar ve Türklerden kurulmuş, çok sayıda silâhlı çete, ayrı ayrı veya birlikte, Yunanlılara karşı sa-

181 Stefan Velikov, Kemalist İhtilâl ve Bulgaristan (1918 – 1922). S.92,97
182 Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk – Bulgar İlişkileri. S.122

vaşarak Anadolu'daki bağımsızlık mücadelesine destek verdiler.[183]

Bulgarların Anadolu'daki mücadeleye sempatiyle bakmış olmalarının bir diğer nedeni de o dönem, Bulgaristan'daki siyasi gelişmeler bağlamında, sosyalist çevrelerin güçlenmesidir.

19. yüzyılın sonlarından itibaren, Makedonya'da Bulgarlar arasında yayılan Marksist akımlar, savaştan sonra partileşme aşamasına geçti. 1919 yılının ortalarında, yani Neuilly Antlaşması'ndan önce, sosyalistler Bulgar Komünist Partisi'ni kurdular. Sosyalistlerin görüşlerine göre savaşlar, emekçi işçi ve köylülerin yaşamları pahasına, emperyalist güçler arasında sürdürülen çıkar çatışmalarıydı. Anadolu'daki milli mücadele ise, her açıdan anti-emperyalist bir savaştı ve doğal olarak, takdire şayandı.

1928 - Vitrin arkasındaki tabelaya göre: Sütçi Trifo
(Tahtakale - Uzunçarşı - Eminönü)

Konuya farklı bir açıdan yaklaşarak, şöyle bir ayrıntı daha eklenebilir. Osmanlılar 19. yüzyılın başından itibaren, Bosna-Hersek isyanı, Sırp isyanı, Romen isyanı, Yunan isyanı, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Balkan Savaşlarıyla devam edip Lozan

183 Stefan Velikov, Kemalist İhtilâl ve Bulgaristan – (1918 – 1920).

Antlaşması'yla tamamlanan uzun bir süreç içinde, Doğu Trakya dışında, Balkanlar'ı tamamen terk ettiler.

Yüz küsur yıl zarfında, geriye göç etmek zorunda kalan Müslüman veya Türk asıllı ahali, çok büyük acılar yaşadı. 1800-1877 seneleri arasında kaç Müslüman'ın Balkanlar'dan göç ettiğine dair kesin bir veri yoktur. Çeşitli kaynaklarda yer alan bilgilere göre 1877-1878 savaşıyla birlikte, yüz binlerce Müslüman (Bazı tarihçilere göre daha da fazla) göç etmek veya kaçmak zorunda kaldılar. Aynı kaynaklara göre, göçler sırasında bu insanların bir bölümü açlıktan öldü, diğer bir bölümü ise katledildi.

Yine de, 1924 yılı itibarıyla, Balkanlar'da, hukuki anlamda, gerçek "Osmanlı bakiyesi" bir "Türk azınlığı", özel antlaşmalara bağlı olmaksızın, yalnız Bulgaristan'da ve günümüzün Makedonya Cumhuriyeti'ni oluşturan, bölgede varlığını devam ettirebildi.

Balkan Savaşlarıyla I. Dünya Savaşı sonunda Balkanlar'ın Batı bölümünün tamamıyla Makedonya topraklarının %99'unu aralarında pay eden Bosna-Hersek, Karadağ, Kosova, Arnavutluk, Sırbistan ve Yunanistan'da, bilindiği gibi resmi bir "Türk azınlığı" yoktur. Lozan'a bağlı, 30 Kânunusani 1923 tarihli "Nüfus Mübadelesi Mukavelenamesi"ne göre, Batı Trakya'da kalan Türkler ise, mukavelenin orijinal metnine ve Yunanistan'a göre Türk değil yalnızca, Yunan tebaalı Müslüman ahalidir, yani Müslüman Yunanlılardır.

Bütün bunlardan belki de şu sonuca varmak doğrudur: İnsan topluluklarının onları yönetenlere karşı giriştikleri mücadelenin, aynı kaderi paylaşmış, eşit statüdeki insanlar arasında, zamanla gelişip pekişmiş dostlukları olumsuz yönde etkilemesi, mutlaka gerekli değildir.

1923 - 1950 Dönemi
Lozan Antlaşması Hükümlerine Göre Bulgar Cemaati

20. yüzyılın ilk çeyreğinde İstanbul'daki Bulgar cemaati, Ege Makedonyası'ndan yeni göç edenlerle birlikte, yaklaşık olarak 4000 kişi kadardı. Aynı dönem için, Edirne ve Kırklareli'nde yaşayanlarla ilgili kesin bilgiler yoktur, ancak Ekzarhane kayıtlarına göre o yıllarda faal durumda bulunan kilise ve okullar dikkate alındığında, 1000 -1500 kişilik bir cemaatin oralarda yaşamaya devam ettiği var sayılabilir.

Cumhuriyetin ilânından sonra bu insanların bir kısmı, Türk vatandaşı; askerlik görevini müttefik Bulgar Ordusu'nda yapıp savaştan sağ dönebilenlerle aileleri Bulgar vatandaşı; Yunanistan'dan, Bulgaristan yoluyla değil de, Selanik limanından deniz yoluyla ve Yunan makamlarından aldıkları serbest geçiş belgeleriyle doğrudan göç edenler ise, Yunan vatandaşı olarak kaydedildiler. Savaştan sonra, İstanbul'un işgali ve onu takip eden politik gelişmelerle belirsizlikler, o dönemde gerçek anlamı yeteri kadar kavranamayan "tabiiyet" durumlarının, aynen kalması sonucunu doğurdu. Lozan Antlaşması'nın ikinci faslında yer alan, "Tabiiyet"le ilgili mevzuat ise, terk edilen bölgeler bakımından, Türkiye'deki Bulgar cemaatini ilgilendirmiyordu.

Netice olarak, yasal açıdan Balkan Savaşları'nı bitiren 1913 tarihli Antlaşmalara kadar, "Osmanlı tebaası" durumundaki kişilerden meydana gelen Bulgar cemaati, kendi iradesi dışında ve kendisinden kaynaklanmayan bir dizi politik gelişme sonucunda, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan "Lozan Sulh Muahedenamesi" ve 29 Ekim 1923'te gerçekleşen Cumhuriyet'in ilânından sonra, nitelik değiştirdi; daha yalın bir ifadeyle, Türk, Bulgar ve Yunan uyruklu insanlardan oluşan ve hukuki durumu çeşitli belirsizlikler içeren, "kendine özgü" bir gruba dönüştü.

Bulgaristan Lozan Antlaşması'nı imzalayan taraf ülkelerden biri değildi ve sınırlarla ilgili bir iki oturumun dışında, toplantılara katılmadı.

Antlaşma'nın üçüncü faslında yer alan "Akalliyetlerin himayesi" bölümünün 37. ve 39. Maddeleri, 38'den 44'e kadar olan Maddelerde beyan edilen, gayrimüslim akalliyetlerle ilgili, dini

inanç, ibadet, eğitim ve çeşitli sosyal hakları garanti altına alarak, "Gayrimüslim ve Müslim, Türkiye'nin Türk tebaası bütün ahalisinin, ayni medeni ve siyasi haklardan istifade edeceğini ve kanun önünde herkesin müsavi olacağını" taahhüt ediyordu.

Yukarıda, gayet açık olarak görüldüğü gibi, anlaşma metninde yer alan "akalliyet" veya azınlık kelimesi, genel anlamda Türk tebaası,"gayrimüslim" bir azınlığı ifade ediyor, bu azınlığın etnik aidiyetini kapsamıyordu. 45. Madde dikkate alındığında ise:

"Madde 45 - *Bu fasıl ahkâmı ile Türkiyede bulunan gayri müslim ekalliyetler hakkında tanınan haklar, Yunanistan tarafından kendi arazisinde bulunan müslüman ekalliyet hakkında dahi tanınmıştır.*"[184], "gayrimüslim ekalliyet" ifadesinin bir bakıma, "Ortodoks Rum azınlığı"yla ilişkili olduğu ortaya çıkıyordu.

Bilindiği gibi ekalliyet veya azınlık kavramının, uluslararası hukukta, çok özel bir anlamı ve gayet geniş bir kapsamı vardır. Nitekim Antlaşma'nın 44. Maddesi aynen şu cümlelerle başlamaktadır: "*Türkiye, ekalliyetlere ait olan bu ahkâmın Milletler Cemiyetinin kefaleti altına konulmasını kabul eder. Türkiye, bu maddelere dair hukukî veya fiîî mesailde zuhur eden bir ihtilâfın beynelmilel mahiyeti haiz bir ihtilâf gibi telâkki edilmesini ve beynelmilel adalet mahkemei daimesine tevdiini kabul eder...*"[185]

Türkiye'de, resmi tanım olarak "azınlık" veya "dini azınlık" tabiri, zaman içinde, önce Rumlarla Ermenileri, daha sonra ise bir de, Musevileri temsil eder hale geldi.

Ermenilerle Musevilerin, Türkiye'de tarihten kaynaklanan, kendilerine has bir durumları vardı. Rumların Türkiye'deki, daha doğrusu İstanbul'daki varlığı ise, Lozan Konferansı'nın birinci safhasında, Türk ve Yunan delegelerce 30 Kânunusani 1923'te imzalanan, "Türk ve Rum ahalinin mübadelesine dair mukavelename ve protokol" mucibince, iki ülke arasında tesis edilen, "mütekabiliyet" esasına göre düzenlendi.[186]

İstanbul'da kalacak, büyük çoğunluğu Türk tebaası, 80.000-100.000 kişilik bir Rum cemaatine karşılık, muhtemelen aynı miktardaki veya ona yakın, Müslüman Türk ahali de

184 Reşat Ekrem, Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülâsyonlar 1300 - 1920. S.341
185 Reşat Ekrem, Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülâsyonlar 1300 - 1920, S.340.
186 Reşat Ekrem, Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülâsyonlar 1300 - 1920, S. 340.

yaşamına, Batı Trakya'da devam edebilecekti.

Bulgar asıllıların, İstanbul, Edirne ve Kırklareli'nde geriye kalmış, toplam 5000-6000 kişilik cemaati ise, mütekabiliyete pek uygun düşmediği gibi böyle bir uygulama yararlı da olmayabilirdi.

Yerli kaynaklara göre, 1872-74 yıllarında Tuna Vilâyetindeki Müslüman nüfus 817.200 kişiydi.[187] 1892 yılında, diğer bir deyişle, Osmanlı-Rus Savaşı'yla tarihe geçmiş, büyük göçlerden sonra ise, Bulgaristan Prensliği'nde kalan Türk nüfus 643.258 kişidir.

1905 yılında, yani Makedonya'daki 1903 isyanı ve onu takip eden, Bulgaristan'a yönelik yoğun göçlerden sonra 603.867 kişiye düşen bu nüfus, Balkan ve I. Dünya Savaşları'ndan sonra, 1920 yılında 613.639 kişi, 1926 tarihinde ise 789.287 kişidir.[188]

İstanbul'daki, çoğu Türk tebaalı Rumların aksine, Bulgarların yarısına yakını, yukarıda açıklanan nedenlerden ötürü Bulgar tebaalı olmuştu. Bu durum uzunca bir zaman sorun yaratmadı. Lozan Antlaşması'nı imzalamış diğer ülke vatandaşları gibi Bulgarlar da, 24 Temmuz 1923 tarihli "İkamet ve adlî salâhiyet hakkında mukavelename" hükümlerine tabi oldular. Kısacası, ister Türk, ister Bulgar veya Yunan vatandaşı olsunlar, cemaatin tüm mensupları, çalıştılar, istedikleri zaman Türkiye dışına gidip döndüler, mal, mülk sahibi oldular veya bunları sattılar. Vefatları halinde ise, bu kişilerin mülkleri, mirasçıları adına tescil edildi.

Bu arada Bulgaristan'daki Türkler de benzer koşullardan yararlandılar ve yaşadılar. 31 Ekim-3 Kasım 1929 tarihleri arasında Sofya'da, "Bulgaristan Türklerinin Birinci Milli Kongresi" yapıldı.

Bulgaristan'ın çeşitli bölgelerinden seçilmiş 450 delegeyle 250 konuğun katıldıkları kongre, 31 Ekim 1929 Perşembe sabahı, Rusçuk Mebusu Hafız Sadık Bey'in konuşmasıyla başladı. Kurulan üç ayrı çalışma grubu vasıtasıyla, Bulgaristan'daki Türk azınlığın korunup geliştirilebilmesi için, birinci derecede önemli olan, Türk azınlık okulları, Türklerin dini kurumları ve vakıflarıyla hayır dernekleri ele alındı. Bunları ilgilendiren çeşitli sorunlar incelendi, tartışıldı ve çözüm yollarını belirleyen kararlar alındı.[189]

187 Prof. Dr. Kemal H. Karpat, Osmanlı Nüfusu 1830 – 1914, S. 250.

188 Doç. Dr. Hüseyin Memişoğlu, Bulgaristan Türklerinin Milli Kongresi (31 Ekim – 3 Kasım 1929), Belleten, TTK, C.LIV, Nisan, 1990, S.209.

189 Doç.Dr. Hüseyin Memişoğlu, Bulgaristan Türklerinin Milli Kongresi.

Söz konusu kaynakta, aynı konuda yer alan bir ayrıntıya göre:

"Türkiye Cumhuriyeti Sofya Elçisi Rıdvanbeyoğlu Hüsrev (Gerede) Bey de "Deliorman" gazetesine verdiği beyanatta Milli Kongre'yi şöyle değerlendirdi: "...Milli kongreniz hakkında fikrimi soruyorsunuz. Yalnız Bulgaryalı Türkün değil, Bulgaristan tarihi siyasisinde ilk defa görünen bu toplantının siyasi, hukuki kıymet ve mahiyeti pek büyüktür. Siyasi mahiyeti: Bulgaristan Hükümeti'nin hürriyeti kelama, içtimaiyata ve ekalliyetlerine karşı gösterdiği hayırhahlığa canlı bir, misal teşkil etmekle demokrasiye olan merbutiyet ve hürmetini ispat eder;"[190]

Ne yazık ki, Sofya Elçisi Hüsrev Bey'in sözleri, diplomatik nezaket çerçevesinde yapılmış bir övgüden ileri gitmedi.
Zaman içindeki gelişmeler, insanlara bekledikleri ve hak ettikleri mutlulukları maalesef, getirmedi.

Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında, Doğu Trakya'da sahip oldukları mülkleri terk edip giden ve Kilise kayıtlarına göre geri dönmeyen, yaklaşık 100.000 göçmenin maddi zararları, o dönemin mantığı ve yaratılan beklentilere göre, belki de Bulgaristan'da kalan Batı Trakya'daki mülklerle karşılanabilirdi.

Balkan Savaşları'ndan yalnız iki yıl sonra, yani 1915 yılında, Türklerle Bulgarlar müttefik olarak harbe katılınca, bu çözüm ertelendi. Savaşın sonunda ise, Batı Trakya Yunanistan'a terk edildi ve büyük ümitlerle beklenen nihai çözüm, mümkün olmaktan çıktı.

1923-1924 yıllarında yaşanan ekonomik sıkıntılar, Bulgaristan'da sağcıların güçlenmesiyle sonuçlandı. Çiftçilerle komünistlerin ayaklanma girişimi çok kanlı bir şekilde bastırıldı ve Aleksandır Tsankov yönetimindeki hükümet, kısa sürede aşırı sağ bir diktatörlüğe dönüştü.

Bu arada, 1923'te kurulan ve "Bulgaristan Bulgarlarındır" anlayışıyla hareket eden silâhlı "Trakya Komiteleri" de özellikle Rodoplar bölgesinde, Müslüman ahaliye baskı uygulamaya başladılar.[191]

10 Haziran 1924 - 18 Ekim 1925 tarihleri arasında, Ankara'da yürütülen ve 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan bu yana askıda kalmış çeşitli sorunların çözümünü amaçlayan gö-

190 Doç. Dr. Hüseyin Memişoğlu, Bulgaristan Türklerinin Milli Kongresi, S.318, 319.
191 Doç. Dr. Hüseyin Memişoğlu, Bulgaristan Türklerinin Milli Kongresi.

rüşmeler sonunda, 18 Ekim 1925 tarihinde Türkiye ile Bulgaristan arasında, Ankara'da bir Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'yla bu Antlaşma'ya bağlı protokoller imzalandı.

27 Mayıs 1926 tarihinde Bulgaristan Meclisi tarafından onaylanarak yürürlüğe giren ve iki ülke arasındaki ilişkileri yeniden başlatan bu Antlaşma, karşılıklı ikamet koşulları gibi, çeşitli hususları belli bir esasa bağlamakla birlikte, Trakya göçmenlerinin sorunlarını çözmedi.[192]

Türkiye'de kalmış Bulgar cemaati açısından ise, en önemlisi, cemaatin kendisiyle birlikte, Bulgar Ekzarhanesi Temsilciliği'nin hukuki durumu, resmi statüsü, İstanbul, Edirne ve Kırklareli'nde bulunan ve 1911 tarihli Osmanlı mevzuatına göre, durumları askıda kalmış Bulgar kiliseleri, idare binaları, okullar, mezarlıklar, Bulgar Hastanesi v.s. gibi, Bulgar Ekzarhanesi'ne hibe edilmiş veya Ekzarh I. Yosif adına kayıtlı mülklerin, hukuken kime ait oldukları, yani "aidiyetleriyle mülkiyetleri" meselesi, ele alınmadı.

Cemaat açısından yaşamsal olan bu hususlara maalesef hiçbir açıklık getirilmedi. Cemaatin sorunlarıyla birlikte Bulgaristan'da kalan Türk azınlığın benzer sorunları da, daha önceki antlaşmalar bazında, yeniden gözden geçirilip teyit edilmedi ve bu "karşılıklı durum", her iki tarafta, tamamen"yoruma açık" bir yapıda bırakıldı.

İşin aslına bakılırsa, Makedonyalı göçmenler de bu arada, Bulgaristan'da çeşitli sorunlar yarattılar. V.M.R.O. örgütünün militanlarıyla karşıtları arasındaki kan davaları ısrarla sürdürüldü. Son savaşta yaşanılan felâketler için solcular, köylü partisi taraftarları ve muhafazakârlar, karşılıklı olarak birbirlerini suçladılar.

Gittikçe tırmanan bu siyasi çekişmelere göçmenler de katıldılar ve o dönem yaşanmakta olan sosyal kargaşayla anarşi ortamını iyice artırdılar. Bulgar makamları tarafından yasaklanan V. M. R.O örgütü, 1934 yılında yapılan hükümet karşıtı darbe sonrasında faaliyetini durdurdu.

Kendisi hakkında tutuklama kararı çıkarılan V.M.R.O'nun son lideri İvan Mihailov Türkiye'ye geldi. Daha sonra çeşitli Avrupa ülkelerinde yaşamına devam etti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra,

192 D. Petrova, Tsarigradskite Bılgari,.

uzun süre kaldığı Hırvatistan'dan İtalya'ya iltica etti ve 5. Eylül 1990 tarihinde, 94 yaşında, Roma'da öldü.

Yukarıda kısaca özetlenen siyasi atmosferde, Bulgar makamlarının, kendilerine göre "sicili bozuk" Makedonyalı göçmenlerden meydana gelen Türkiye'deki Bulgar cemaatine karşı yeteri kadar ilgi göstermemiş olmaları, aslında hiç de şaşırtıcı değildir. Bu arada cemaatin içinde gerçekten ilginç kişilerin bulunduğunu kanıtlamak üzere, şöyle bir örneği vermek her halde yeterlidir:

Öldürüldüğü 1924 yılına kadar, V.M.R.O örgütünün lideri olan Todor Aleksandrov'un kız kardeşi Kira Aleksandrova, o dönem de dahil olmak üzere, uzun yıllar, cemaatin bir üyesi sıfatıyla İstanbul'da yaşadı ve Bulgar okullarında öğretmenlik yaptı. Yaşlandığı zaman ise yine uzunca bir süre, Hayır Derneği "Radost" un başkanlık görevini yürüttü...

Bulgaristan'da hükümete karşı yapılan ayaklanmalar, 1925'te vefat eden Krala yakın bir general için, Sofya'nın Sveta Nedelya katedralinde icra edilen cenaze töreni sırasında, solcuların düzenledikleri patlama ile yüzden fazla kişiyi öldürmeleri, buna tepki olarak, Komünist partisinin kapatılıp bütün ülkede insafsız karşı kıyımların başlatılması gibi, devasa sorunların yanında, üç beş bin İstanbullunun meselesi o kadar da önemli değildi. Bu durum ileriki yıllarda daha da belirgin bir hale geldi.

Daha önce de belirtildiği gibi, Bulgaristan'ın taraf olmadığı Lozan Antlaşması'ndan sonraki dönemin ilk yıllarında, Türkiye'de kalan Bulgar cemaati, eskiye oranla büyük bir farklılık yaşamadı. Ancak kısa bir süre içinde, farklılık bir yana, gerçek bir dönüşümün söz konusu olduğu ortaya çıktı.

Osmanlı bakiyesi Bulgarlar siyasi açıdan, Rumlar, Ermeniler ve Museviler gibi, Lozan'da sözü edilen, "gayrimüslim azınlık"lardan biri değildi.

Müslüman bir ülkede "gayrimüslim azınlık" olmak ne demektir? Hangi açıdan iyidir veya değildir? "Gayrimüslim azınlık"la "gayrimüslim yabancı" tanımları arasında, hukuken tam olarak ne fark vardır? İşin içinde bulunmadıkça bu gibi ayrıntıları kavramak, zannedildiği kadar kolay değildir!

Meseleyi daha anlaşılır kılmak için, herkesin bildiği

"okulları" örnek olarak ele alalım: Ülkemizde yakın zamanlarda açılmış Milletlerarası Özel Öğretim Kurumları ve Özel Dershaneler dışında, "Özel Öğretim Kurumu" adı altında, günümüzde de üç tip okul vardır: Özel Türk Okulları, Özel Yabancı Okullar ve Özel Azınlık Okulları.

Bu üç okul türü içinde, özellikle Hıristiyanların açtıkları okulların zaman içindeki gelişimini izleyebilmek için, biraz geriye gidersek şunları görürüz: Osmanlı tebaası gayrimüslim azınlıklarla, yabancı gayrimüslimlerin Osmanlı topraklarında kurdukları okullar, 1915 yılına kadar,[193] belirli bazı kurallara bağlı olmakla birlikte, uygulanan müfredat programları açısından büyük ölçüde serbest bırakılmışlardı.

24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nın 40. ve 41. Maddeleriyle, gayrimüslim azınlıklara ait okulların genel çerçevesi çizildi. Yine Lozan Konferansı sırasında, 19 Mayıs 1923 tarihli celsede, Türk Heyetinin Başkanı İsmet (İnönü) tarafından Fransa Cumhuriyeti Heyet Başkanı General Pelle'ye verilen bir mektupla, Türkiye'de 30 Teşrinievvel 1914 tarihinden önce, Fransızlar tarafından açılmış dini müesseselerle, eğitim, sağlık ve hayır kurumlarının varlığı kayıt altına alındı.

Antlaşma'nın nihai senedi imzalanınca yukarıdaki "kabul", imza sahibi diğer yabancılar (İngilizler, Amerikalılar, Almanlar, Avusturyalılar ve İtalyanlar) için de, aynen geçerli oldu.[194]

1925 yılında Maarif-i Umumiye Kanunu ile buna bağlı Hususi Mektepler Talimatnamesi yürürlüğe girdi. Böylece azınlık okullarıyla yabancı okullar üzerinde amaçlanan nezaret ve denetim sağlandı. Kimlerin hangi okullara gidebilecekleri meselesi ise, birkaç yıl içinde şu şekilde çözüldü:

Lozan'a göre, "gayrimüslim azınlık" sayılan Türk tebaası Rumların, Ermenilerin ve Musevilerin çocukları, kendi cemaatleri tarafından kurulan ve Türk diliyle Türk kültür dersleri dışındaki bütün derslerin, kendi lisanlarında okutulduğu ilkokullara gide-

193 20.8.1331(1915) tarihli Mekâtib-i Hususiyye Talimatnamesiyle gayrimüslim azınlık okullarının müfredat ders ve programları düzenlendi.

194 Milli Eğitim Bakanlığı, Dünden Bugüne Özel Öğretim Okulları, MEB Yayınları.

bilme hakkına sahip oldular.

Kendi ilkokulunu bitiren bir cemaat mensubu, daha sonraki eğitimine, varsa kendi azınlık okulunda, yoksa veya kendi okulunu tercih etmiyorsa, Türk veya yabancı okullarda devam edebilirdi. Azınlık sayılmayan "Türk tebaası gayrimüslim çocuklar" ise, öğrenimlerine Türk ilkokullarında başlamak zorundaydılar. Daha sonra onlar da, Türk veya yabancı okullara kayıt yaptırabilirlerdi.

İş ayrı bir grup oluşturan " azınlık olmayan yabancı tebaalı gayrimüslimler" e gelince, bu çocuklar için iki seçenek vardı: Ya ilkokuldan itibaren Türk okullarını tercih edecekler veya "Gayrimüslim Azınlık Okulları" dışındaki, diğer yabancı okullardan birinde okuyacaklar.

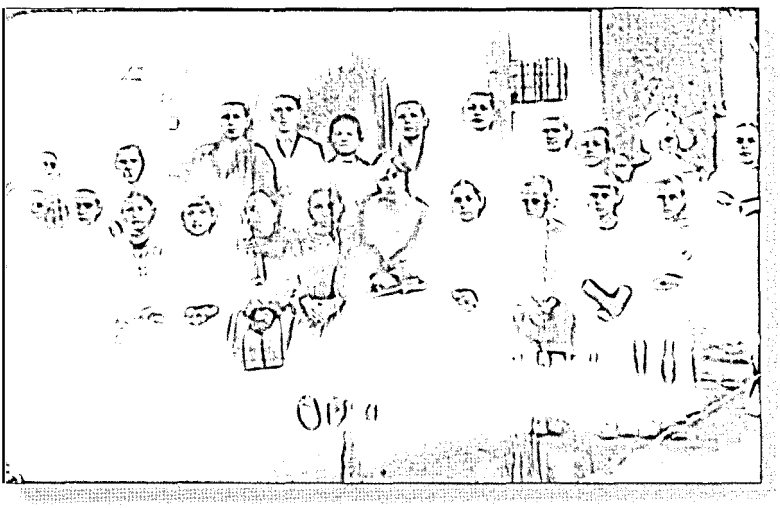
Özetlenen durum Bulgar cemaati ve Bulgar okulları için şu sonucu doğurdu: İstanbul'da, yedi yıllık Ekzarh Yosif I. Ortaokulu dışında, bütün diğer okulların ilkokul kademesinde bulunmaları nedeniyle yeni tanımlarına göre, "yabancı Bulgar ilkokullarına" yalnız "Bulgar tebaası" olan çocuklar gidebildiler. Türk tebaalı Bulgar çocuklarının Türk ilkokullarına gitmeleri ise, yeni uygulamaya göre, kanuni bir zorunluluk haline geldi.

Bu arada, yedi yıllık Bulgar Ortaokulu'nun "ilk altı yılı", "beş yıllık" Türk ilkokullarıyla diğer yabancı ilkokulların aksine, aynen "Azınlık Rum Okulları"nda olduğu gibi, "ilkokul kademesi" sayıldı. Böylece yedi yıllık, yabancı "Bulgar Ortaokulu"nu bitirtenlere diploma yerine, Milli Eğitim Bakanlığı'nın altıncı sınıfı (yani orta I. sınıfı) terk edenlere mahsus, resmi "Tasdikname"si verildi.

Bu uygulama birkaç yıl içinde, aşırı zaman kaybına sebebiyet vermesinden ötürü, Bulgar ilkokullarına karşı olan ilgiyi iyice azalttı.

1930'lu yılların sonlarına doğru, Lânga ve Kumkapı' daki ilkokullar kapanınca, "Ekzarh Yosif I." Bulgar İlk ve Ortaokulu, sayıca yarı yarıya azalan İstanbullu cemaatin tek okulu haline dönüştü. Yürürlükteki mevzuata göre beş yıllık Türk ilkokulunu

bitirdikten sonra Bulgar okuna kaydolup, en az iki yıl daha kaybederek, orta I. sınıfın tasdiknamesini almak, akıl kârı değildi. Bu yüzden Türk tebaalı cemaat üyeleri Bulgar okuluna gitmez oldular.

(Langa) Kumkapı Bulgar İlkokulu öğrencileri Mayıs 1922

Gitmek isteyen Bulgar tebaalılar ise, daha sonra Türk okullarına geçmeleri halinde bir yıl, yabancı okullara gitmeleri durumunda ise, en az iki yıl kaybetmeye devam ettiler.

Bulgar ortaokulu kanunen, "Yabancı Okul" statüsünde bulunduğu için, Türk makamlarının bu konudaki muhatabı, Bulgaristan Elçiliği olmalıydı. Ancak Bulgar yetkililer, öğrencilerin açıkça aleyhinde olan bu ilginç uygulamaya karşı, maalesef, zerre kadar ilgi göstermediler. Böylece söz konusu "mantıksızlık", okulun tamamen öğrencisiz kaldığı 1972 yılına kadar, aynen sürüp gitti.

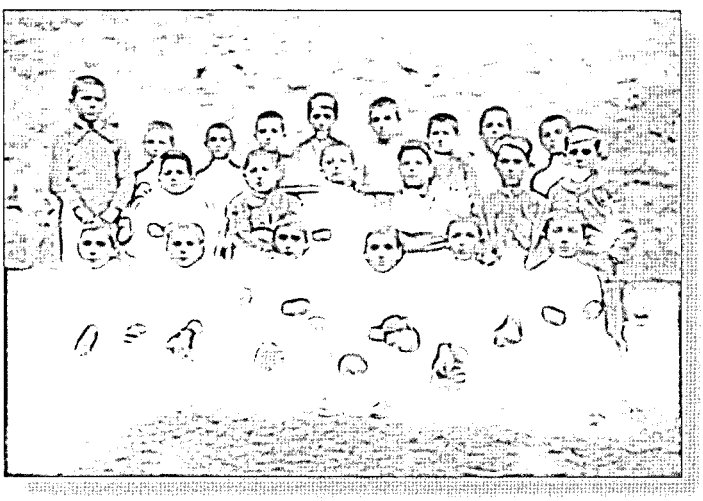
Yukarıda açıklanan garipliğe rağmen Bulgar okulu, bütün diğer yabancı okullar gibi, 1946 yılına kadar, Türkçe Dil ve Kültür Derslerinin Türk öğretmenleriyle okulun Türk Müdür Başyardımcısı dışında, Bulgaristan'dan gönderilen Bulgaristan vatandaşı öğretmenler ve müdürle faaliyetine devam etti.

Bulgaristan'daki siyasi çekişmelerin İstanbul'a olan yan-

sımaları dışında 20. yüzyılın ilk yarısında, Bulgar cemaatinin sayıca azalmasına neden olan diğer bir önemli etken, 11 Haziran 1932 yılında yürürlüğe giren 2007 sayılı Kanun'dur.

Bu Kanun Türkiye'deki yabancıların başta yüksek öğrenim ve ihtisas isteyen, tabip, mimar, mühendis, avukat v.s. gibi, özellikli meslekler dahil, ekli listelerde yer alan daha onlarca başka meslek ve işi yapmalarını, kesin şekilde yasaklıyordu.

Daha önce birkaç kez belirtildiği gibi, yaşanan son iki savaştan kaynaklanan nedenlerle, Bulgar cemaatinin yarıya yakını veya daha fazlası, resmi konumu itibariyla Bulgar tebaasıydı. Bu noktada şöyle bir soru akla gelebilir: Bu insanlar, mademki daha önce Osmanlı tebaası idiler, 1923'ten sonra neden Türk tebaası veya T. C. vatandaşı olmadılar?

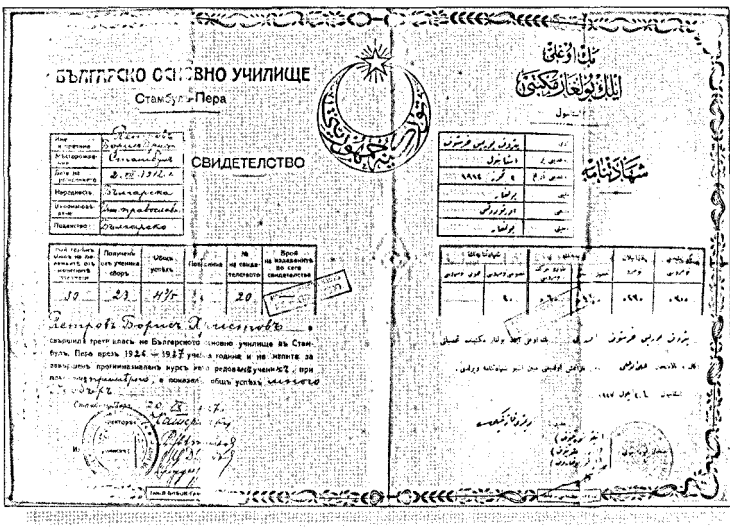
(Langa) Kumkapı Bulgar İlkokulu öğrencileri Mayıs 1923

Yaşanmış somut gelişmelerde şunu görebiliriz: Birkaç istisna dışında, bütün İstanbullu Bulgarların malı mülkü, Yunanistan'da kalmıştı. Gayet doğal olarak insanlar, mülklerinden kolay kolay vazgeçmezler ve onlara tekrar sahip olabilme ümitlerini de, ne olursa olsun, kaybetmek istemezler.

Bilindiği gibi, Türkiye ile Yunanistan arasında 1923'te im-

zalanan Lozan muahedenamesine bağlı mukavelename ile:

" *1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren Türkiyede oturan Rum ortodoks dininde bulunan Türk tebaası ile Yunanistanda oturan müslüman dininde bulunan Yunan tebaasının mecburi mübadelesi....*" *icra edildi ve mülk sorunu, karşılıklı olarak halledildi.*[195]

Ekzarh Yosif I. Bulgar Ortaokulu'nda Boris Hristov Petrov adlı öğrenci için düzenlenmiş 20 Eylül 1927 tarihli diploma örneği

Dikkat edilirse Türkiye, yalnızca Yunanistan'ı terk eden Müslüman ahalinin mülküyle ilgilendi. Aynı şekilde Yunanistan'da mülkünü bırakıp İstanbul'a sığınan Osmanlı veya Türk tebaası Bulgar asıllılar için ise, hiçbir şey yapmadı veya yapmayı düşünmedi. Bu durumda, mübadele mukavelesinin imzalanıp uygulanmasından sonra, Ortodoks Bulgar sıfatıyla Türk tebaası olmak, hukuken, Yunanistan'da kalmış mülklerle "kesin şekilde vedalaşmak" demekti.

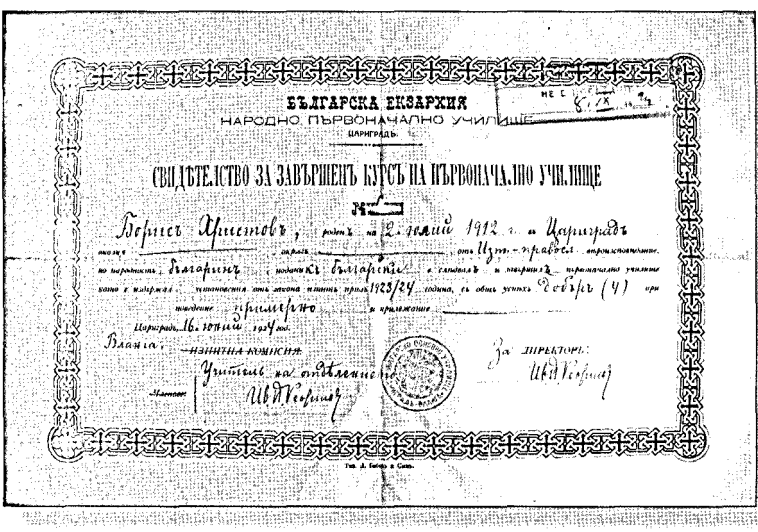
Geçmişte kalmış, çok özel durumların, bazı var sayımların dar çerçevesinde yargılanmaları, kanımca doğru değildir. Örneğin 1945 yılından sonra, Türkiye'de doğmuş ve/veya daimi ikametleri hep Türkiye'de olup Türk vatandaşlığına geçmek is-

195 Reşat Ekrem, Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülâsyonlar (1300 – 1920). S.373.

teyen Bulgar uyruklulara ait başvuruların, 1970'lı yıllara kadar, kesinlikle kabul edilmediğini biliyorum.

Geriye gidersek, diyelim ki savaş dönemi dışında, örneğin 1925-1939 yılları arasında, böyle bir başvuru mümkün müydü? Edilse kabul edilir miydi? Bu konuda şahsen herhangi bir bilgiye sahip değilim. Faydasız yorumlara da açıkçası, gerek duymuyorum.

Yunanistan'da kalan mülklerle ilgili olarak, 9 Aralık 1927 tarihinde, Bulgaristan'la Yunanistan arasında imzalanan ve Ege Makedonyası'yla Batı Trakya'da kalmış Bulgarlara ait mülklerle Bulgaristan'ı terk eden Yunanlılara ait mülklerin karşılıklı tazminatlarını öngören Mollov-Kafandaris Antlaşması[196] henüз uygulanma aşamasına gelememişti. Bu durumda ise, geride kalan mülkler konusunda ümidi büsbütün kaybetmemek için, hukuken, "Bulgar tebaası Makedonya göçmeni" kimliğiyle beklemekte fayda vardı.

БЪЛГАРСКА ЕКЗАРХИЯ
НАРОДНО ПЪРВОНАЧАЛНО УЧИЛИЩЕ
ЦАРИГРАДЪ

СВИДѢТЕЛСТВО ЗА ЗАВЪРШЕНЪ КУРСЪ НА ПЪРВОНАЧАЛНО УЧИЛИЩЕ

№

Борисъ Христовъ, роденъ на 12. юлий 1912 г. въ Цариградъ
синъ отъ Щат.-правосл. вероизповѣдание,
по народность Българинъ, поданикъ Българинъ, и сегашенъ жителъ при православно училище
което е въ квартал Пунтонетия отъ школно училищно време 1923/24 година, съ общъ успѣхъ Добъръ (4) при
поведение примѣрно и прилежание

Цариградъ 16. юний 1924 год.

Печатъ: Учителъ на отдѣление: Ив. Петровъ

Влания: -НЗПИТНА КОМИСИЯ

За ДИРЕКТОРЪ: Ив. Петровъ

(Lânga) Bulgar İlkokulu'nda Boris Hristov adlı öğrenciye verilmiş olan 16 Haziran 1924 tarihli diploma örneği

196 Bulgaristan'la Yunanistan arasındaki 1927 tarihli antlaşma, ancak 1964 yılında sonuçlandırılabildi. Kaynak: Trakiyski Nauçen İnstitut, Trakiya, T.I.

Makedonyalıların bir bölümü, 19. yüzyılın sonlarından itibaren çeşitli nedenlerle çalışıp para kazanmak için gittikleri Kuzey Amerika ve Kanada'da, zamanla kalıcı biçimde yerleşmeye başladılar. Sayıları artınca teşkilâtlandılar ve oradaki İtalyan veya Yunan topluluklarına benzer topluluklar oluşturdular.

1918 yılında ilk kongrelerini düzenledikten sonra, 1922'de Fort Wayne-Indiana'da, Makedonyalıların haklarını korumak ve savunmak üzere politik amaçlı MPO örgütünü kurdular. 1927 yılında, yine Fort Wayne'de yayımlanmaya başlayan ve yarı yarıya İngilizce makalelerle yorumlar içeren "Macedonian Tribune" Amerika dışında, Avrupa'da da çok sayıda aboneye sahip, dönemin ünlü gazetelerinden biri haline geldi.

Kuzey Amerika'da faaliyete açılan ve kısa zamanda ünlenen bu merkez, Makedonyalıların sorunlarını uluslararası kamuoyuna taşımak için, büyük çaba sarf etmeye başladı.

1932 yılında yürürlüğe giren 2007 sayılı Kanun, Bulgar tebaalı cemaat üyelerinden en çok kendi işi, bahçesi, bostanı, mandırası veya dükkânı olmayanları etkiledi. Yeni mevzuata göre bu kişiler, onlarca mesleği artık yapamayacakları gibi, başkalarının yanında, işçi, yardımcı v.s gibi sıfatlarla da çalışamayacaklardı.

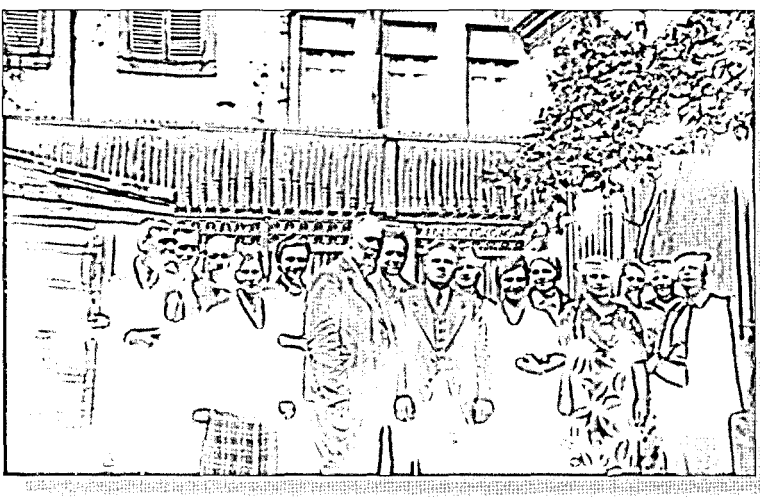
Bulgaristan'daki sosyal ve politik çalkantılar 1934 başında, hükümet darbesiyle sonuçlandı ve akabinde rejim diktatörlüğe dönüştü. Ülke bu haliyle göçmenler için güvenli olmaktan çıkınca, İstanbul'da kalmaları artık mümkün olmayan Bulgar tebaalılar, oralarda akrabası olsun olmasın, bir yolunu bulup Kuzey Amerika'ya ve Kanada'ya göç ettiler.

Ekzarh Yosif I. Bulgar Okulu öğrencileri - Nisan 1924

Resmi makamlar tarafından, okul konusunda "gayrimüslim azınlık" değil de "gayrimüslim yabancı" kabul edilen İstanbullu Bulgarlar, Kilise konusunda daha farklı bir değerlendirilmeye tabi tutuldular.

Bulgar Ekzarhanesi, Fener Rum Patrikhanesi ve Mora isyanından sonra, bağımsızlığını kazanan bölgede faaliyet gösteren Otosefal Yunan Kilisesi'nden farklı olarak, Berlin Antlaşması'na göre, yalnız Osmanlı yönetiminde kalan Bulgarların değil, yeni kurulan Bulgaristan Prensliği'nin de ruhani kurumuydu. Yani bu haliyle, diğer azınlık Kiliselerinden ve Patrikhane'den farklıydı. Bu fark istense, okul konusunda yapıldığı gibi, pekâlâ dikkate alınabilirdi, ancak, alınmadı...

Okulun bahçesinde Bulgar öğretmenler - 1938

Ekzarh I. Yosif 1913 yılı sonunda Sofya'ya taşınınca, Ekzarhane Temsilciliğine indirgenen İstanbul'daki Kilise'nin başına Metropolit Meletiy getirildi. Edirne bölgesinin ruhani yetkilisi 1932 yılına kadar Episkopos Nikodim, Kırklareli bölgesi yetkilisi ise Metropolit Neofit oldular. Nikodim'in vefatından sonra ise, 1937 yılına kadar, her iki bölge, eski Skopie (Üsküp) Metropoliti Neofit'in yönetiminde kaldı.

1937-1945 yılları arasında, Türkiye'deki Bulgar Kiliselerinin Devlet nezdindeki resmi temsilcisi, İstanbul merkezli Bulgar Ekzarhanesi Temsilciliği idi. Temsilcilik 1924-1932 yılları arasında, eski Ohrid (Ohri) Metropoliti Boris, daha sonra da Episkopos Kliment tarafından yönetildi. Neofıt Edirne'den, Boris de İstanbul'dan ayrılınca, Episkopos Kliment ve yardımcısı Episkopos Andrey tek başlarına kaldılar. Episkopos Kliment'in 1942'deki vefatından sonra ise, Andrey 1945 yılına kadar, Ekzarhane Temsilciliği'nin son Episkoposu sıfatıyla görevini sürdürdü.

1937'den itibaren Devlet, Edirne, Kırklareli ve Çatalca'daki Bulgar köyü Kurfalı' da, Bulgar tebaalı rahiplere çalışma izni vermeyince, Ekzarhane Temsilciliği yalnızca, İstanbul'daki Bulgar cemaati için ruhani hizmet sağlayan bir kuruma dönüştü.[197]

İstanbul'da Rumlar, Ermeniler ve Musevilerin dışında, klâsik tabiriyle "Levanten" yani "Doğulu" olarak nitelenen Lâtin Katolik cemaatler de yaşar.

Bizans döneminde, genellikle Venedik ve Cenova'dan gelip denizcilik ve ticaretle uğraşan bu insanlar, zamanla Fransızların, İngilizlerin ve Almanların da katılımıyla kalabalık kolonilere dönüştüler. Bu arada Devletten, ferman, berat, v. s. gibi yetki belgelerini alarak, kendileri için gerekli olan kilise, okul, hastane, manastır ve pansiyonları inşa ettiler.

Lozan'dan sonra zaman içinde, bahis konusu taşınmazların mülkiyeti konusunda bazı sorunlar ortaya çıktıysa da bunlar, Türkiye ile ilgili ülke arasında, bir şekilde halledildi veya halledilmek üzere beklemeye alındı.

Fransiskenler, Domenikenler, Kapuccciniler, Lazaristler Salesianiler v.s. gibi, çok sayıda ruhani birlik ve tarikata mensup yabancı tebaalı Katolik din adamları ve rahibeler, İstanbul'da yaşadılar ve çalıştılar. Lozan Antlaşması'yla da, bu gruplar "gayrimüslim yabancı" olarak kabul edildiler. İster yabancı ister Türk tebaası olsun, bütün Katolik Levantenler, Vatikan'daki Papa'yı ruhani başkan kabul ettiler. Yine Vatikan'a bağlı, yabancı tebaalı Katolik ruhaniler, Valiliğe arz edilen ihtiyaç başvurusu ile, İstanbul'a geldiler ve Katolik ahaliye karşı olan dini görevlerini yerine getirdiler.

197 K. Dinkov, İstoriya Na Bılgarskata Tsırkva.

Bu arada, Katolik ruhaniler tarafından zamanında açılmış "Yabancı Okullar"ın da, ilgili ülkelere ait oldukları kabul edildi.

Aynen Katolik ruhaniler gibi, yabancı tebaalı öğretmenler de İstanbul'a geldiler, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı'nın belirlediği mevzuat ve koşullar çerçevesinde, görevlerini yerine getirdiler ve gittiler. Bu durum 1923'te de böyleydi, bugün de aynan böyle olmaya devam etmektedir.

Bulgar cemaati için, işler daha farklı bir seyir izledi. Yukarıda da belirtildiği gibi, Lozan'a göre tanımlanan "azınlık" statüsünde bulunmadıkları için, Bulgarların da, Fransızlar, İtalyanlar, Almanlar, v.s. gibi, "yabancı" kabul edilmeleri gerektiği halde, 1935 yılından sonra, Edirne ve Kırklareli'nde, Bulgar rahiplerin çalışmasına izin verilmedi.[198]

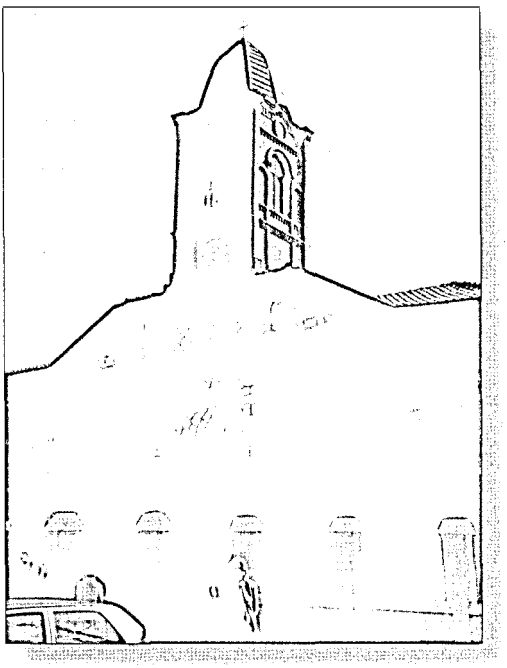
5 Haziran 1935 tarihinde yürürlüğe giren 2762 sayılı Vakıflar Kanunu, yalnız "Gayrimüslim Azınlıklar"ı, yani Rumları, Ermenileri ve Musevileri kapsaması gerekirken, Bulgarlar da aynı gruba sokuldu. Ekzarhane Temsilciliği'nin başında bulunan Episkopos Kliment'ten, adı geçen Kanun gereği alınan beyanname ile Ekzarhane' nin İstanbul, Edirne ve Kırklareli'ndeki bütün mülkleri, "Mülhak Vakıf" vasfıyla, Vakıflar İdaresi'ne bağlandı ve mali açıdan Vakıfların denetimine tabi tutuldu.

Bahis konusu Kanuna göre her kilise, İdarenin görevlendireceği Türk tebaası bir mütevelli tarafından yönetilmeliydi. Episkopos Kliment zaten Türk tebaası olduğundan, sorun çıkmadı ve Ekzarhane Temsilciliği, Vakıflar Kanunu'nun öngördüğü şekilde yönetilmeye başlandı.

1936 yılında Vakıflar İdaresi Ekzarhane adına beyan edilen gayrimenkullerin mülkiyet durumlarını incelemeye başladı. 1938'de Devlet, Defterhanede Ekzarh Yosif adına kayıtlı Bulgar Hastanesi'yle Bulgar ruhban okulu ve arazisinin tapularını, 1912-1913 yılları arasında, 18 ay süreyle yürürlükte kalmış bir uygulamaya göre, cemaat adına tescil edilmemiş olmalarını gerekçe göstererek, kendi üstüne geçirdi. Ekzarh Yosif'in gerçi, kendi adı-

198 K. Dinkov, İstoriya Na Bılgarskata Tsırkva,

na kayıtlı bütün mülklerin, Bulgar Kilisesiyle cemaate ait olduklarını açıklayan, noterce düzenlenmiş beyannamesi vardı ancak, bu beyanname dikkate alınmadı.[199]

Sveti Georgi Kilisesi – Edirne, 8.5.2004

1915'te vefat eden Türk tebaalı Ekzarh Yosif'e din adamı değil de, "sivil" bir kişi muamelesi yapıldı ve adına kayıtlı gayrimenkuller, "şahsi mülk" kapsamına alındı. Bulgaristan'da yaşayan tek akrabası ise, Türk değil de Bulgar tebaalı olduğundan Maliye Hazinesi, yürürlükteki mevzuata göre, bu iki taşınmaza el koydu.

1942 yılında Kliment vefat edince, yönetimi devralmak üzere, Bulgaristan'dan diplomatik pasaportla Bulgar tebaalı Episkopos Andrey geldi. Valilik ruhani vasfıyla, İstanbul'da bulunmasına itiraz etmedi, ancak kendisini vakıf yöneticisi olarak tanımadığını bildirdi.

Yapılan itirazlar üzerine, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ek-

199 Beyannamenin fotokopisi Bulgar Ekzarhlığı Vakfı arşivinde mevcuttur.

zarhane Temsilciliği statüsüyle İstanbul'daki varlığını devam ettiren Bulgar Kilisesi'nin durumunu yeniden incelemeye tabi tuttu ve arz ettiği hukuki özellikleri dikkate alarak, Bulgar Kilisesi'nin bu kez de, "Yabancı Ruhani Kurum" statüsünü taşıması gerektiğine hükmetti. Alınan bu kararın sonucunda Bulgar Kilisesi, 1943 yılından itibaren, gayrimüslim azınlık kiliseleriyle ilgili Vakıflar Kanunu'nun kapsamından çıkarıldı.[200]

Varlık Vergisi Uygulamaları

1937'de Devletin kurumsal mülklere karşı gelişmeye başlayan ilgisi, 1942'de, özellikle gayrimüslimlerin sermayeleriyle şahsi mülklerine yöneldi.[201]

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün görevlendirmesiyle 9 Temmuz 1942 tarihinde çalışmalarına başlayan Şükrü Saraçoğlu Hükümeti, savaş sırasında ticaretle uğraşanların karaborsa yoluyla çok büyük kazançlar elde ettikleri var sayımından hareketle, söz konusu "fahiş kârlar"ı vergilendirmek üzere, 9 Kasım 1942 tarihinde "Varlık Vergisi Kanunu"nu T. B. M. M.'ne sevk etti. 4305 sayılı Kanun 11 Kasım'da kabul edildi ve 12 Kasım günü Resmi Gazetede yayınlanıp yürürlüğe girdi. 18 Aralık 1942'de mükelleflerin ödeyecekleri vergi listeleri ilân edildi ve tahakkuk ettirilen vergilerin "15 gün zarfında" ödenmesi istendi.

Daha önce de değinildiği gibi, Bulgar cemaati esnaftan, yani küçük, hatta çok küçük iş sahibi kişilerden meydana gelen bir topluluktu. Sütçü, muhallebici, kaymakçı, yoğurtçu, işkembeci, aşçı, fırıncı, mandıracı, bahçıvan, çiçek yetiştiricisi v.s. gibi, geleneksel meslekler pek fazla artmamıştı. Ayrıca bu insanlar, ekonomik anlamda, büyük ölçüde toptan mal alıp satan tüccarlar değil, kendi hallerinde, günlük yiyecek maddesi üreten, sıradan esnaflardı.

En büyük zenginlikleri ise, dükkânın dışında genellikle, bir de evlerinin olmasıydı. En basitinden bir buzdolabının bile

200 Bulgar Ekzarhlığı Vakfı Arşivi, Av. Toma Nikolov

201 Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, Özgür Saraç, Vergi, Zulüm ve Facia: Türkiye Cumhuriyeti'nde Varlık Vergisi Gerçeği – Vergi Zulüm ve İsyan, Phoeniks Yayınevi, Ankara, 2003.

bulunmadığı, tamamı 15-20 m² tabanlı, müşteriler için gerekli ekmeğin bile karne ile alınabildiği, üç beş masalık bir sütçü veya işkembeci dükkânında savaş koşullarında da olsa, karaborsa ile zengin olmak mümkün değildir.

Yine de ister Bulgar, ister Türk tebaalı olsun, yukarıda sıralanan meslekleri yapan Bulgarlardan bazıları, vilâyetlerde kurulan özel komisyonlar vasıtasıyla, Kanuna göre mi, keyfi mi, pek de belli olmayan ve kendilerine, maksatlı olduğu izlenimini verecek şekilde, benzersiz ölçülerde tahakkuk ettirilen varlık vergisini ödediler.

Cemaat üyelerinin diğer bir bölümü, vergiyi ödeyebilmek için dükkânlarını ve evlerini satmak zorunda kaldı. Bazıları ise, istenen vergiyi ödemeleri hiçbir şekilde mümkün olmayınca, 1943 Ocak ayından itibaren Doğu Anadolu'da, Erzurum'un ilçesi Aşkale'deki çalışma kamplarına sürgün edildiler ve 1943 yılının Ağustos ayına kadar orada kaldılar.

17 Eylül 1943 tarih ve 4501 sayılı Kanun'la, Varlık Vergisi uygulamasına son verildi. Bilindiği kadarıyla sürgüne gönderilen Bulgarlar arasında, sürgün yerinde ölen olmadı; Aşkale faslından sonra Kütahya'ya nakledildiler; 1943 yılının sonlarına doğru da evlerine geri döndüler.

Böylece, vergi adaletiyle hiçbir ilgisi bulunmayan bu vergiyi ödeyen mükellef, ödediğiyle kaldı; ödeyemeyenin vergi borcu ise, yukarıda zikredilen 4501 sayılı Kanun'la önce askıya alındı. Almanların savaşı kaybettikleri iyice belli olunca da, ödenmemiş borçlar, 15 Mart 1944 tarih ve 4530 sayılı Kanun'un 1. Maddesini oluşturan: " 4305 sayılı Kanuna göre tarh edilmiş olan vergilerin henüz tahsil edilmemiş bulunan bakiyeleri terkin edilmiştir"[202] ifadesi gereğince, silindi.

202 Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, Özgür Saraç, Vergi, Zulüm ve Facia: Türkiye Cumhuriyeti'nde Varlık Vergisi Gerçeği - Vergi Zulüm ve İsyan, Phoeniks Yayınevi Ankara, 2003

Aforoz (Shizma) Kararının Kaldırılması ve Ekzarhane Temsilciliği'nin Lağvedilmesi

II. Dünya Savaşı'nın son döneminde, Bulgaristan'da meydana gelen politik değişmeler Türkiye ile olan ilişkilerin farklı bir şekil almasına yol açtı. Sovyetlerin Bulgaristan'a girmesiyle birlikte, hükümete muhalif, Komünist Vatan Cephesi taraftarları, düzenledikleri ayaklanma sonucunda, 9 Eylül 1944'te yönetime el koydular. Halk Demokrasisi Devrimi olarak adlandırılan bu darbeyle, Bulgaristan'da yeni bir "halk iktidarı" kuruldu.

Gelişen bu siyasi dönüşüm karşısında, Türk Hükümeti 9 Eylül 1944 tarihinden itibaren, konsolosluk ve elçilik görevlileri dışında, Bulgar tebaalı kişilere, Türkiye'ye giriş vizesi vermemeye başladı.

Bulgaristan'daki iktidar değişikliği, Sofya merkezli Bulgar Ekzarhlığı'nı hareketlendirdi. I. Yosif'in vefatından sonra boş kalan Ekzarh'lık makamına Sofya metropoliti Stefan seçildi. Bulgaristan'da Rusya'nın etkisi iyice artınca, shizmaya karşı olan Rus Kilisesi'nin tavrını dikkate alan Bulgar Kutsal Sinodu, Fener Rum Patrikhanesi'ne müracaat ederek, shizmanın kaldırılmasını rica etti. Yapılan görüşmelerden sonra, Patrikhane Bulgarların ricasını kabul etti. 22 Şubat 1945 yılında shizma kaldırıldı.

Bulgar Ekzarhlığı'nı temsilen İstanbul'a gelen Nevrokop Metropoliti Boris, Tırnovo (Tırnova) Metropoliti Sofroniy ve Patrik Veniamin'in başkanlığındaki Rum yetkililerin katılımıyla 25 Şubat günü, Bulgar Sveti Stefan Kilisesi'nde bir ayin düzenlendi.

Ayinden sonra, yapılan özel bir törenle de, shizmanın kaldırıldığı resmen ilân edildi.

İstanbul Patrikhanesi ile Bulgar Ekzarhanesi arasında yapılan ve 22 Şubat 1945 tarihli "Tomos" adlı belgede yayımlanan Antlaşma ile Patrikhane Sofya merkezli Bulgar Ekzarhanesi'nin bağımsızlığını kabul etti. İstanbul'daki Bulgar Ekzarhanesi Temsilciliği ise tamamen feshedildi.[203] Ayrıca Antlaşma'ya eklenen Protokolün D maddesine göre, İstanbul'da kalan Bulgar Kilisesi'nin, kendi iç işlerinde bağımsız olması ve gerektiği zaman, istenen şartlara uygun bir cemaat üyesinin, Kilise kanunları

203 Arhimandrit Metody, Bılgarskata Shizma, Pravoslaven Misioner, Plovdiv, 1945.

çerçevesinde, rahip olarak kutsanmak üzere, İstanbul Patriğine takdim edilebilmesi kararlaştırıldı.

İstanbul'da varlığını devam ettirecek olan Bulgar Ortodoks Kilisesi'ni bağlayan bu Antlaşma'nın varlığı, resmi herhangi bir makama kurallara uygun şekilde bildirilmedi ve bu durum, yıllar sonra, Bulgar cemaatini sıkıntıya soktu.

Bulgaristan 1945 yılında, "Yabancı Dini Kurum" muamelesi gören İstanbul'daki Bulgar Kilisesi'nin yeni konumuyla ilgili olarak, Türk makamlarına bilgi vermeliydi. Bu yapılmadı.

Daha sonraki bir aşamada, Türk makamları Bulgar Kilisesi'nin Yabancı Dini Kurum değil de Gayrimüslim Azınlık Kilisesi olduğunu ileri sürdüler. Bu durumda Kilisenin bağlantıları, Valilik nezdinde tescil edilmeliydi. Ancak bu da yapılmadı. Muhtemelen Türkiye nasıl olsa laik bir ülkedir, bu işlerle ilgilenmez şeklinde düşünüldü ve sonuçta, İstanbul'daki Bulgar Kilisesi'nin kurumsal varlığı, her türlü yoruma tamamen açık bir hale getirildi...

Ekzarhane'ye Ait Mülkler ve Bulgar Hastanesi ile İlgili Gelişmeler

Daha önce ifade edildiği gibi, Ekzarhane arşivinde bulunan belgelere göre Devlet, 1950 yılına kadar, önce Ekzarhane Temsilciliğine, Temsilciliğin 1945'teki lâğvından sonra ise Bulgar Kilisesi'ne, duruma göre, bazen "azınlık" bazen de "yabancı" ruhani kurum muamelesi yaptı. Örneğin yancıların kiliselerinde olduğu gibi, Episkopos Andrey ile birlikte diğer Bulgar tebaalı iki rahibin İstanbul'da çalışmaları engellenmedi.

Arada bir ortaya çıkan zorluklar ise, gelmeleri gereken Bulgar tebaalı rahiplerin yalnızca giriş vizeleriyle sınırlı kaldı. 1948 yılında Bulgaristan'ın Ankara'daki elçiliğinde görevli Arhimandrit Gorazd, Kiliseyi yöneten rahip, Türk tebaalı Yoakim Mustrev'i görevden aldı ve yöneticiliğe Bulgar tebaalı Blagoy Çiflyanov'u getirdi.[204]

204 Bulgar Ekzarhlığı Vakfı Arşivi, Av. Toma Nikolov

Bu gelişme, resmi makamların olaya müdahale etmeleriyle sonuçlandı. Bulgar Kilisesi yeniden değerlendirildi ve "Azınlık Kilisesi" olması gerektiği sonucuna varıldı. Çiflyanov' un çalışma izni iptal edildi ve rahip Yoakim Mustrev yeniden yönetici oldu.

1949 yılında Vakıflar Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle kiliselerin yönetimi, ruhani mütevellilerin elinden alındı ve seçimle iş başına gelecek, Türk tebaalı sivillerden oluşan Kilise Yönetim Kurullarına devredildi. Bu değişikliğe göre, Ekzarhane binasında Türk tebaalı seçmenlerin listesi oluşturuldu ve 16 Nisan 1950 tarihinde yapılan seçimde, 7 kişilik bir "Bulgar Kiliseleri Yönetim Kurulu" belirlendi.

Resmi unvanı Bulgar Ekzarhlığı Vakfı olan Bulgar Kiliselerinin ilk Yönetim Kurulu'na seçilenlerin isimleriyle icra ettikleri meslekler, ilgili belgede şu şekilde gösterilmiştir: Argir Çerkezov (et ürünleri imalâtçısı), Kosta Temçev (sütçü), Lambo Şpatov (sütçü), Lambo Argirov (sütçü), Georgi Velev (bahçıvan), Georgi Belçev (fırıncı), Borislav Kraev (muganni).[205]

Bulgar Kilisesi'nin, yetkili kurumların takdirine göre, "Gayrimüslim Azınlık Kilisesi" statüsünde bulunması kesinleşince, Ekzarh I. Yosif adına kayıtlı Ekzarhane mülkleriyle ilgili gelişmeler, genel olarak cemaatin aleyhinde gelişti. 1938 yılında, orijinal tapusu iptal edilip Maliye Hazinesi adına yeni tapu düzenlenen Şişli'deki ruhban okulu'nun yer aldığı 75 dekarlık geniş araziyi kiralamış olanlara, 1945'te gönderilen bir ihtarnameyle, kira bedellerini Hazine'ye yatırılmaları istendi.

Aynı şekilde Maliye Hazinesi tarafından el konmuş bulunan 16 dekarlık bir arazi içindeki Bulgar Hastanesi'nden ise, 1 Mayıs 1950 tarihinden itibaren son 5 yıl için, 70.000 lira kira ödemesi talep edildi. Devlet 1937'de ayrıca, Ortaköy'de bulunan, 1100 m² lik bahçe içindeki eski Ekzarhane binası ile onun yanındaki 500 m² lik bahçede satın alınmış iki katlı ahşap binaya da el koydu.

Resmi makamların gerekçesi son derece açıktı. Bir din adamının birbirinden değerli çok sayıda mülke kişisel olarak, tek başına sahip olması mantıken pek mümkün görünmese de Somut verilere göre, Türk tebaalı Ekzarh I. Yosif, Edirne Episkoposu

205 Bulgar Ekzarhlığı Vakfı Arşivi,

Nikodim ve Kırklareli Metropoliti Neofit, 21 Şubat 1912' den 21 Ağustos 1913 tarihine kadar yürürlükte kalan, "Taşınmazların Tüzel Kişiliği"yle ilgili kanunda, açıkça belirtildiği şekilde, adlarına kayıtlı mülkleri, Bulgar Ekzarhanesi'ne devretmemişlerdi.
Böylece, gerekli araştırma yapıldıktan sonra, Ekzarh Yosif "özel şahıs" muamelesi gördü ve adına kayıtlı mülkler de, "özel mülk" sayıldı. Ekzarh Yosif'in Bulgaristan'da kalmış Bulgar tebaalı bir varisi vardı. Ancak 1926 tarihli diğer bir kanunda öngörülen mevzuata göre, Türkiye'deki mülklerin veraset yoluyla yabancı kişilere intikali mümkün değildi. Dolayısıyla eski Ekzarhane binasıyla yanındaki ahşap ev, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredildi.

Sözü edilen gayrimenkullerin, 1936 yılında Ekzarhane Temsilciliği adına Vakıflar İdaresine verilen, taşınmaz mallar beyannamesinde gösterilmiş olmaları, satın alındıkları günden itibaren yaklaşık 70 yıl boyunca vergilerinin Ekzarhane adına yatırılmış olması dışında, orijinal Fermanlar, İradeler ve temel hukuki prensipler bazında yapılan itirazlar, hiçbir şekilde dikkate alınmadı.

Örneğin, başta hastane olmak üzere, verilen çeşitli satın alma ve inşaat izinleri, şahsi değil Ekzarh'ın temsil ettiği Bulgar cemaati adına tanzim edilmişti.

Diğer yandan konunun uzmanlarına göre, devletin kendisi tarafından vazedilen bir kanunu, bu kanunun ön gördüğü temel amaca karşı bir unsur olarak uygulaması, hukukun temel prensiplerine uygun değildi. Tüzel kişiliklerle ilgili söz konusu kanun, anlam ve amaç açısından, ruhani kurumların lehinde olan bir kanundu.

Vazedilmemiş olması halinde, mülkler Ekzarhane'ye ait olmaya devam edeceklerdi. Ancak, kanunun uygulanmasıyla ilgili bir formalite eksikliği öne sürülerek, aslında ruhani kurumun lehinde, korunması amaçlanan mülklere, ısrarla el konulmuş oldu.[206]

1946 yılında, mülklerin eski tapuları iptal edildi ve yenileri Vakıflar İdaresi adına, yeni baştan tanzim edildi.

Bütün bu gelişmelerin sonucunda, açıklanan gerekçe mu-

206 Bulgar Ekzarhlığı Vakfı Arşivi, Av. Toma Nikolov

cibince, resmen "Bulgar Ekzarhlığı Vakfı" unvanıyla adlandırılan ruhani kurumun, 1935 yılına kadar tasarrufunda bulunup, hukuki açıdan hala, temel referans belgesi özelliği taşıyan, "1936 tarihli beyanname" sinde, tek tek zikredilmiş taşınmazların büyük çoğunluğu, 1936-1952 yılları arasında, Bulgar Kilisesi'nin veya cemaatin mülkiyetinden çıktı.

Sv. İvan Rilski Kilisesi'nin orijinal ikonostası - Şişli

Bu konuda göz önünde bulundurulması gereken önemli bir husus şudur: Lozan Antlaşması'nı imzalamamış olması nedeniyle Antlaşmanın gayrimüslimlerin dini, sosyal ve hayri kurumlarıyla ilgili hükümleri, İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya için olduğu gibi Bulgaristan için de geçerli sayılmadı. Bunun gayet sağlam ve inkâr edilemez bir gerekçesi vardı. Pekâlâ, o zaman, Türk tebaalı kişilerden oluşan Bulgar cemaati, Resmi makamlar nezdinde nasıl bir hukuki statüye sahipti?

Türkiye'de, "Bulgar cemaati mensubu Türk vatandaşları" azınlık olmayabilirler, ancak azınlık değillerse, hukuken ya "yabancıdırlar" veya "yabancı değildirler". Yabancı olmamaları halinde ise, Türk Milletini oluşturan diğer Türk vatandaşlarıyla, eşit haklara sahip olmaları gerekirdi.

Bulgar Ekzarhanesi bir "Osmanlı Ruhani Kurumu" olarak Türkiye'de kuruldu ve Türkiye'de mülkler edindi. Ancak herkes kadar Osmanlı bakiyesi olan "Türk tebaalı Bulgarlar" adına, yönetilen "Bul-

gar Ekzarhlığı Vakfı" maalesef, bu mülklerin yasal varisi sayılmadı.

1937 yılında Kırklareli'ndeki I. Antim İlkokulu öğrencisiz kaldı ve kapandı. Geçim sıkıntısı içindeki aileler kenti terk ettiler. Buradaki kiliseler çok eski, diğer binalar ise kilise veya okullara bağışlanmış mülklerdi. Tapu dairesindeki devirlerle ilgili kusurlar dikkate alınarak, bütün bu yerler özel mülk kabul edildi ve sahipsiz kalmış olmaları gerekçesiyle ya kamulaştırıldı veya üçüncü şahıslara satıldı.

Ortaköy'de eski Ekzarhane Binası - Giriş

Benzer bir durum Edirne'de de yaşandı. Kıyık ve Kirişhane semtlerinde bulunan okullar kapandı. Kentin merkezindeki Mumcular Caddesi'nde, 2000 m²lik bir alanda faaliyet gösteren eski Dr. Petar Beron Lisesi'nin binası, önce ilkokul olarak kullanıldı. 1948 yılında, okulun müdürü ve öğretmeni Mihail Dimitrov'un[207] çalışma izni iptal edilerek okul kapatıldı ve mühürlendi.

Kırklareli'ndeki mülklerden farklı olarak, Metropolit Nikodim adına kayıtlı bir iki istisna dışında, Edirne' deki mülk-

207 Hakkındaki suçlamalardan ötürü, bir yıl da hapis yatan M.Dimitrov tahliye edildikten sonra, İstanbul'a geldi, rahip oldu ve 1966 yılındaki vefatına kadar Sveti Stefan Kilisesi'nde, Bulgar cemaatine hizmet etti.

lerin tamamı, Ekzarh I. Yosif adına kayıtlıydı. Zamanında Edirne ve civarında, kalabalık bir Bulgar topluluğu yaşadığından Ekzarhane' nin mülkleri de ona göreydi. 1935 tarihli beyannameye göre Edirne'de, Lise binasının dışında, 2400 m² lik bir alanda yer alan Metropolitlik binası, aynı büyüklükteki alanlarda bulunan iki kilise binası ve 12.500 m² lik alan kaplayan iki adet mezarlıkla birlikte, toplam 25 adet gayrimenkul bulunmaktaydı.

Kıyık semtindeki Sveti Georgi Kilisesi dışında, yukarıda değinilen bütün bu taşınmazların mülkiyeti, Maliye Hazinesine, Edirne Belediyesine, Vakıflar İdaresine veya özel şahıslara devredildi.

Cemaat açısından İstanbul'daki gelişmeler de pek iç açıcı ve farklı olmadı. II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte Bulgaristan, "Demir Perde" olarak adlandırılan komünist bloğun içinde kaldı. İşçi sınıfının diktatörlüğüne dönüşen, yeni "Halk Cumhuriyeti" idaresi, kendi kadrolarını kurarken, doğru veya yanlış, şu veya bu nedenle suçlanan yüz binlerce kişiyi, "tasfiye" etmeye başladı. Bulgaristan'daki kargaşadan kaçabilenlerin bir kısmı İstanbul'a geldiler ve başka çareleri olmadığından, mecburen buradaki kiliseye ve cemaate sığındılar.

Savaş sonrası gelişen ve hiç de misafirperver olmayan bir ortamda, davetsiz konukların İstanbul'da kalmaları mümkün değildi. Nitekim kendilerine sağlanan bazı imkânlardan yararlanarak, Avustralya'ya göç ettiler ve orada, akla hayale gelemeyecek ağırlıktaki işlerde çalışarak, kendilerine göre, yeni bir hayat kurdular.

Geldiklerinden kısa bir süre sonra göç etmiş olsalar da, bu insanlardan bazılarını barındıran veya kendilerine yardım eden, cemaat üyelerimizden çok sayıda kişi, ilgili resmi makamların aldıkları bir kararla, "sınır dışı" edildiler; daha doğrusu Bulgaristan'a gönderildiler. Zorunlu olarak İstanbul'u terk eden bu insanlardan da, ne yazık ki bir daha hiç bir haber alınamadı.

Tarif edilen politik ve psikolojik ortamda, cemaatimizle ilgili olarak, '93 harbinden bu yana toplumun nazarında zaten pek de matah olmayan,"Bulgar" kavramıyla, yeni düşman "ko-

münist" kavramı, özdeşleşmeye başlayınca, Ekzarhane'nin mülk sorunu da, cemaatin lehinde sayılabilecek bir gelişme izlemedi.

1936-1945 yılları arasında Aksaray'ın Lânga mevkiindeki "Sv. Kliment Ohridski" İlkokulu'yla, Fener semtindeki eski "İlariyon Makariopolski" İlkokulu kademeli olarak kapandı. Faal tek okul olarak, Galatasaray'daki, toplam yedi sınıflık, "Ekzarh Yosif I. İlk ve Ortaokulu" kaldı.

1936 tarihli beyannameye göre Ekzarhane'ye ait olan gayrimenkullerin zaman içindeki mülkiyet değişikliğiyle kullanım durumu ise, bir süre sonra şu şekilde nihayetlendi: Şişli'deki ruhban okulu, okulun içinde yer aldığı geniş arazi,[208] Ortaköy'deki Eski Ekzarhane binasıyla müştemilâtı,[209] daha önce okul olarak kullanılmış bahçeli mekânlar ve Ekzarhane'ye hibe edilmiş mülklerin bir bölümü, resmi aidiyet ve kullanım olarak, vakfın tasarrufundan çıktı.

Bulgar Ekzarhlığı Vakfı'nın ve dolayısıyla cemaatin tasarrufunda bulunmakla birlikte,[210] mülkiyeti el değiştiren diğer taşımazlar ise: Fener semtindeki Metoh (Papazhane) binası,[211] Sv Stefan Kilisesi'ne ait bahçenin bir bölümü, Sv. Dimitır Kilisesi ve Bulgar Mezarlığı,[212] Ekzarh Yosif I. Bulgar Ortaokulu, Evlogi Georgiev Bulgar Hastanesi[213] ve Kilise'ye bağışlanmış bir evle küçük bir arsadır.

Varlıkları özel Fermanlara dayalı kiliselerin, camiler için de olduğu gibi, tapuları bulunmaz. Yani Sv. Stefan Bulgar Ortodoks Kilisesi için herhangi bir sorun, hiçbir zaman söz konusu olmadı. Şişli'deki Yeni Ekzarhane binası, bahçesi, içindeki Sv. İvan Rilski Kilisesi ve müştemilâtı için ise, resmi makamlar farklı bir yöntem tercih ettiler: Kilise Vakfı'na çok değerli bu mülk için tapu verildi, ancak tapu belgesindeki "malik" hanesi boş, bırakıldı!

Ekzarhane binası ile kilisenin Vakıf adına tescili, yıllarca

208 Günümüzde bu arazinin bir bölümünde Şişli Teknik Lisesi ve Anadolu Endüstri Meslek Lisesi ile müştemilât binaları inşa edilmiştir. Diğer bölümünde ise çeşitli binalar mevcuttur

209 Y. Ö. K'e ait olup Öğrenci Yurdu olarak kullanılmaktadır.

210 Burada adı geçen Bulgar Okulu ile Bulgar Hastanesi, sonraki yıllarda cemaatin tasarrufundan çıkmıştır.

211 Maliye Hazinesine devredildi.

212 Şişli Belediyesi adına kayıtlıdır.

213 Vakıflar Genel Müdürlüğü adına kayıtlıdır.

sonra, 4771 ve 4778 sayılı Kanunlarla bunlara ilişkin yönetmelik hükümleri çerçevesinde, Kilise Vakfının 07.02.2003 tarihli müracaatı ile mümkün olabildi.

Kendisi için "Özel Yabancı Okul" statüsü uygun görülen, Bulgar İlk ve Ortaokulu mülk olarak, vekâleten Ekzarh I. Yosif adına satın alındığı kabul görmese de, öğrencisiz kaldığı 1972 yılına kadar, fiilen kullanıldı. 1993 yılında Beyoğlu Belediyesi tarafından yıktırıldı ve arsası, otopark haline getirildi.

25 Nisan 1902 yılında hizmete giren "Evlogi Georgiev" Bulgar Hastanesiyle ilgili gelişmeler ise, daha farklı bir seyir izledi. Bulgar cemaatinin ihtiyaçları için, Sadrazam Halil Rıfat Paşa tarafından verilen Ferman'la,[214] Ekzarh I. Yosif adına tanzim edilmiş tapu senedinde hudutları çizilen ve kayıtlardaki çapına göre, 17212 m^2 lik bir arazide inşa edilen kâgir, 3 katlı, toplam 60 odalı, 6 hollü hastane binası, bulaşıcı hastalıklar servisi ve depo ile mutfakla müştemilâttan oluşan sağlık tesisinin, Lozan Antlaşması'ndan sonraki hukuki durumu veya resmi statüsü, uzunca bir süre açıklık kazanmadı.

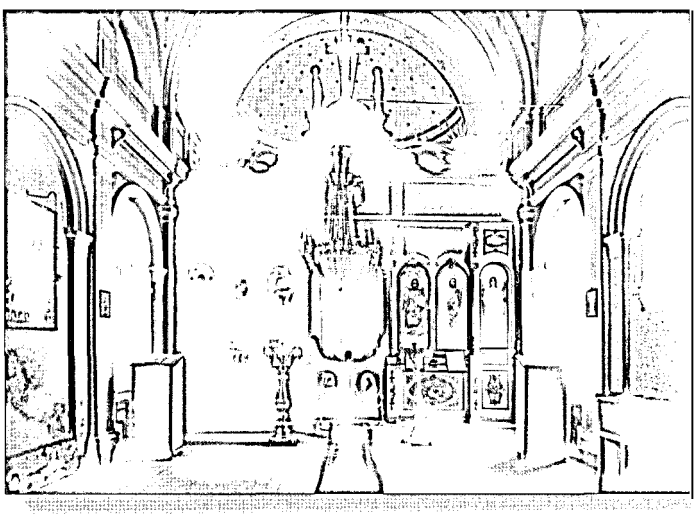
Bulgar Hastanesi daha önce de belirtildiği gibi, başta Evlogi Georgiev'in kişisel katkıları olmak üzere, Bulgaristan'dan sağlanan bağış ve maddi imkânlarla inşa edilmiş ve gereken malzeme ile donatılmıştı. Güdülen temel amaç, fakir ve muhtaç hastalara yardım etmek olduğundan, yardım fonlarını yönetmek üzere önce Sofya'da bir komisyon kuruldu, daha sonra da bu görev, Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı'na devredildi.

Hastane yönetimi tarafından çeşitli nedenlerle kaleme alınmış bazı raporlardan anlaşıldığı kadarıyla, Ekzarhane'ye ait mülklerin aidiyeti ve yönetimi konusunda, İstanbullu Bulgarlarla Ekzarhane sorumluları ve Konsolosluk mensupları arasında, zaman zaman tartışmalar ve sürtüşmeler yaşandı. Bazı cemaat önderlerinin 1923'ten sonra şekillenmeye başlayan, yasal mevzuat konusundaki haklı uyarıları, o dönemin Bulgar diplomatları tarafından, Bulgaristan'ın İstanbul'daki mülklerine konmak isteyen Makedonyalıların "işgüzarlığı" olarak algılandı. Ancak bu yakıştırmayı yapanlar, mülklere yasal bir temele göre sahip çıkabilmek için zamanında atılabilecek adımların hiçbirini atmadılar.

214 Sefer I, 1314 tarih ve 899/23 sayılı Ferman

Konuya açıklık kazandırmak bakımından, genellikle göz ardı edilen daha farklı bir ayrıntıyı dikkate almak da, ayrıca yararlı olabilir: İngiltere, Fransa, İtalya gibi ülkeler, I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin rakibi yani düşmanıydılar. Kurtuluş Savaşı boyunca doğrudan veya dolaylı olarak, Yunanistan'ı desteklediler. Savaştan sonra ise Lozan Antlaşması'nı imzaladılar ve İstanbul'daki mülkleriyle cemaatleri için çeşitli olanaklar elde ettiler.

Bulgaristan aynı savaşta, düşman değil "müttefik" ti. Kurtuluş Savaşı sırasında Türkiye'ye, kendi çapında destek veren ülkeler arasında yer aldı. Buna rağmen, Lozan Antlaşması'nda taraf olmayınca, müttefikliğin de, verilen desteğin de, İstanbul'daki mülklerle cemaat üzerinde, "olumlu" sayılabilecek bir yansıması olmadı.

Hastane dâhilindeki Sv. Panteleymon Paraklisi
(Şu anda mescit olarak kullanılmaktadır)

Sonuç olarak Bulgaristan'la Türkiye arasında imzalanan 18 Ekim 1925 tarihli Dostluk Antlaşması'nda, başka birçok konu gibi, Evlogi Georgiev Hastanesi'nin mülkiyetini ilgilendiren hu-

suslar da ele alınmadı. Böylece, hastanenin Bulgaristan Devleti veya Bulgar cemaati adına tescili için, yapılması gereken işlemler zamanında yapılmadı.

14.12.1935 tarihinde yürürlüğe giren 5.6.1935 tarih ve 2762 sayılı Kanun gereği, Hastane Baş Hekimi Dr. Petar Lazarov tarafından 13.3.1936 tarihinde Vakıflar İdaresine sunulan beyannameye ve iki ülke arasında teati edilen notalara rağmen, Evlogi Georgiev Hastanesi'nin mülkiyeti, daha önce açıklanan gerekçeler bazında, 1938 yılında, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredildi. [215]

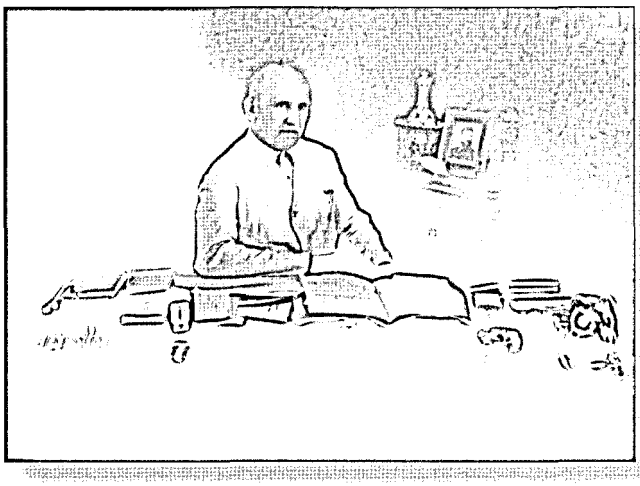
Defterdarlığa bağlı Milli Emlâk İdaresi 29.4.1950 tarihli yazıyla Hastane yönetiminden, 1.6.1945'ten itibaren son beş yıl için 62.400 lira kira bedeli istedi. Bulgaristan Hükümetinin itirazı üzerine konu mahkemeye intikal etti ancak, daha sonra sorunun görüşülmesi Bakanlar Kurulunun kararı ile süresiz olarak ertelendi.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Hastane yönetimine ilettiği 25 Mart 1950 tarih ve 711 sayılı tebligatla, bu kez de Bulgar Hastanesi'nin bir "Azınlık" kuruluşu olduğunu bildirdi ve Türkiye'de çeşitli mesleklerin yabancılar tarafından icra edilmelerini yasaklayan 1219 ve 2007 sayılı Kanunlar gereği, yabancı tebaalı personelin Türk tebaalı personelle değiştirilmesini talep etti.[216]

Bakanlığın isteği yerine getirildi. Bulgar tebaalı üç hemşire ve üç yardımcının işine son verildi. Türk tebaalı Dr. Vasil İngilizov kendisinden önceki Dr. Pertar Lazarov yerine, Hastanenin sorumlu Baş Hekimi oldu. 18 Nisan 1966 yılında Hastane diğer azınlık hastaneleriyle birlikte Vakıflar tarafından denetlendi ve çalışmaların ilgili yönetmeliklere göre yapıldığı belirlendi.

1974 yılında, Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüğü tarafından hastane müdürlüğüne gönderilen bir yazıyla, İçişleri Bakanlığı koordinatörlüğünde teşkil edilen bir komisyonun aldığı 19.12.1973 tarihli karara göre, Bulgar Hastanesi'nin Vakıf olduğu, dolayısıyla 5404 sayılı Vakıflar Kanunu mucibince Yönetim Kurulu seçiminin yapılması gerektiği tebliğ edildi. Ayrıca hastane ruhsatının mesul müdür adına tescili için, mesul müdürün derhal seçilerek Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüğü'ne bildirilmesi istendi.

215 Türk Hükümeti 13 Ekim 1937 tarih ve 3008/127 sayılı nota ile Bulgar Hastanesini satın almayı önermiştir. Bulgar Ekzarhlığı Vakfı, Bulgar Ekzarhlığı Arşivi.
216 Bulgar Ekzarhlığı Vakfı, Arşiv

Dr. Petar Lazarov

Vakıflar İdaresi, Maliye ve Bulgaristan Başkonsolosluğu arasında, hastanenin aidiyeti, vergi borçları ve muafiyetlerle ilgili tartışmalar 1977 yılından itibaren yeniden adliyeye intikal etti. Hukuki süreç, karşılıklı olarak, lehte ve aleyhte alınan çeşitli karar ve itirazlarla 1988 yılına kadar sürdü.

Gelinen son noktada, Vakıflar Genel Müdürlüğü 2762 sayılı Kanuna göre, ilgililerce hazırlanan ve hastanenin son başhekimi Dr. Blagoy Levendov tarafından imzalanan bir tutanakla, Bulgar Hastanesi Vakfı'nın yönetimini emaneten üstüne aldı. Kısa bir süre sonra da hastaneyi, İhlâs Holding adlı kuruluşa kiraladı.[217]

Böylece, Evlogi Georgiev Bulgar Hastanesi, 25 Nisan 1902'de Ekzarh I. Yosif'in kutsamasıyla gerçekleştirilen ilk açılışından tam 89 yıl sonra, 22 Nisan 1991 tarihinde düzenlenen bir törenle, 8. Cumhurbaşkanı merhum Turgut Özal tarafından, "Türkiye Gazetesi Hastanesi" adıyla, ikinci kez hizmete açıldı.

1800-1950 yılları arasındaki dönemde İstanbullu Bulgarlarla ilgili bilgiler verirken, bu insanların tam olarak nerede ve nasıl bir ortamda yaşadıkları konusuna, pek fazla yer verilmedi.

217 Bulgar Ekzarhlığı Vakfı, Arşiv

Eski İstanbul'un eski sınırları ve cemaat üyelerinin meslekleri dikkate alınınca, esas yerleşim alanlarının, Lânga, Topkapı, Edirnekapı, Davutpaşa, Silâhtarağa, Okmeydanı gibi kenar semtlerle bunların dış çevresinde yer alan, oldukça geniş, kırsal bir bölge olduğu kolaylıkla görülebilir.

Ticaretle uğraşanların zaman içinde yerleştikleri, Eminönü-Tahtakale bölgesindeki tarihi hanların çoğu, zamanımızda da vardır. Sur içiyle çevresindeki alanda bulunan eski ahşap konutlar ise, çeşitli tarihlerde çıkan büyük yangınlar sırasında yok oldular. Son 60 yıl zarfında, Kumkapı'da, Samatya'da, Aksaray'la Saraçhane arasındaki Horhor bölgesinde, Kıztaşı'nda, Çarşamba'da, Draman'da, Balat'ta, Beşiktaş, Ortaköy ve Arnavutköy'de bulunan ahşap binaların tamamı da ya yandı ya da yıkıldı. Günümüzde ayakta kalabilmiş gerçek eski ahşap binalar yalnızca Süleymaniye'de, Kültür Bakanlığı tarafından kullanılanlardır.

19. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış kâgir binaların yoğun olarak bulundukları semtler ise, bilindiği gibi, tarihi yarımada'da: Lâleli-Sultanahmet hattıyla, Yenikapı-Cankurtaran arasındaki alan ve Fatih-Karagümrük hattıyla, Cibali-Balat arasındaki bölgedir. Beyoğlu yakasında ise: Kasımpaşa-Dolapdere hattıyla Tepebaşı-Taksim arasında bulunan binalar ve Galata-Dolmabahçe çizgisiyle, Tünel-Taksim arasındaki putrelli yapılar eskidir.

Eski cemaat mensuplarının yaşamı bu tip yapılarda ve bu semtlerde geçti. Dükkân sahibi olanlar, bütün ailenin çalışmasına olanak sağladıkları ve çok daha ekonomik bir yaşam şeklini mümkün kıldıkları için, çoğu zaman altta dükkân üstte ev türü yapıları tercih ettiler. Bir, en çok iki minik odada, çamaşır, bulaşık, yerine göre yemek ve aynı zamanda, beş altı tane çocuk!... O dönemin gerçeği, maalesef, böyleydi...

İnsanlar rahata, kolaylığa ve lükse çok çabuk alışırlar. Günümüzde, beyaz eşyalar, elektronik aletler ve son derece gelişmiş iletişim sistemlerinin bulunmadığı bir ortamı düşünmek artık mümkün değildir. Eskiyi bilen yaşlı biri olarak bu, "yapay cennet"e ben de iyice alıştım! Yalnız bir farkla: Hiç gerekmediği halde sırf yıpranmasın diye, dizüstü bilgisayarımı ilâve klavye ve mouse ile kullanarak...

Bizden önceki kuşak bize, elimizde olanın kıymetini bil-

memizi öğretti. Artık "öğretmek" olmasa da, en azından "bilgi vermek" sırası bizde... Bugünkü yaşam koşullarının keyfini sürerken eskiyi dikkate alıp bir karşılaştırma yapmak yararlı olabilir: Nerelerden nereye geldik!..

Bölüm II'de, yeni kuşak gençlerimize, 20. yüzyıl İstanbul'uyla o kentteki insanların yaşam ve çalışma şartları hakkında bilgiler sunmak istiyorum: Kaynaklara başvurarak değil, yalnızca kendi gördüklerimi, öğrendiklerimi, yaşadıklarımı ve bildiklerimi anlatarak!...

BÖLÜM II

1950 - 1975 Dönemi

20. Yüzyılın Ortalarında İstanbul'un "Sur İçi" Bölümü ve Beyoğlu... Hatıralar ve Kişisel Değerlendirmeler

Çocukluk anılarıma geri döndüğüm zaman, gözlerimin önünde canlanan, 1944-1950 yılları arasındaki İstanbul'un, surlar, camiler, eski hanlar, tarihi bazı binalarla surlara yakın bir iki semtte geriye kalabilmiş, ahşap veya kagir, yığma hurda evler dışında, günümüzün "megapol" üne, hiç de benzemediğini düşünüyorum.

Çocukluğumun İstanbul'u, fiziksel boyutlarıyla, meydanlarıyla, cadde ve sokaklarıyla, evleriyle, toplu taşıma sistemiyle, küçüğünden büyüğüne insanların yaşam tarzları ve insani ilişkileriyle, bugünkünden çok farklıydı...

Kentimize yönelik "eski" ve "yeni" kavramları arasında karşılaştırmalar yaparken, esasında, bir yandan zaman içinde gerçekleşen gelişmelerin olumlu yanlarını takdir ederken, diğer yandan, kentleşme alanında sağlanan fiziksel büyümenin, kentli insanların davranışları, tercihleri ve temel yaklaşımları üzerindeki etkileriyle bu etkilerin yarattıkları sonuçları da dikkate almamız gerekir.

Kendimize en basitinden, şu soruyu sorabiliriz. 60-70 yıl öncesine oranla, kapladığı alan ve nüfus olarak nerede ise 15-20 kez büyüyen İstanbul'umuzda, çocukların ve gençlerin yaşam alanları da aynı nispette gelişti mi? Kanımca, bu soruya hemen yanıt vermek o kadar kolay değildir.

İster gösterişsiz yerleşim bölgelerinde, ister son derece lüks sitelerde yaşasınlar, günümüzün çocukları ya kendi mahallelerinde bulunan bir okula giderler veya anaokulundan liseye kadar, servis araçlarıyla taşınırlar. Kendi evleri, daireleri, bahçeleri ve belirli oyun alanları dışında, çevre ile olan ilişkileri çoğu zaman, araç pencerelerinin arkasından etrafı seyretmekle sınırlıdır.

Aslında çocuklar, gençler ve yetişkinler bir yana, günümüzün taksi sürücüleri bile alışık oldukları iki üç semtin dışında, İstanbul'u doğru dürüst bilmezler; ya yolcuların kendilerini yönlendirmelerini beklerler ya da rastgele gidip, ukalâ tavırlar sergileyerek, takip edilecek güzergâh konusunda, arabadakilerle tartışmayı marifet sayarlar.

Son senelerde gittikçe yaygınlaşan ve gayet de mantıklı ve yararlı bulduğum bir uygulama, bilindiği gibi, "şehir içi" turistik gezilerdir. Genellikle çevre bilinçleri gelişmiş, meraklı, genç İstanbullulardan oluşan gruplar, hafta sonları veya tatiller sırasında fırsat buldukça, uzman rehberler eşliğinde, Haliç'ten Boğaz kıyılarına, Süleymaniye'den Tahtakale'ye, Piyer Loti tepesinden Çamlıca'ya kadar, günlük turlara katılarak dünyanın en güzel kenti hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak için gayret sarf ederler.

Doğrusunu söylemek gerekirse, hayatı bire bir yaşayarak öğrenen eski nesillerin, böyle bir sorunu yoktu. Dedelerimiz, babalarımız ve bizler altı, yedi yaşımızdan itibaren, okullarımıza ve işlerimize yürüyerek gider ve yine yürüyerek dönerdik.

Duruma göre trene veya tramvaya binmek için, gidilecek yerlerin ya çok uzakta bulunmaları veya havaların çok yağışlı olmaları gerekirdi. Hali vakti yerinde, özel kişilere veya önemli, üst düzey bürokratlara ait olmayan, yıpranmış otomobiller ise, acil durumlarda, daha ziyade "cankurtaran" aracı olarak işe yarardı.

Sabah ve akşamüzeri Kurtuluş, Nişantaşı, Taksim gibi belirli semtlerle Beyazıt, Eminönü veya Sirkeci arasında genellikle "dolmuş" seferleri düzenlenirdi. Otomobilin boyut-

larına göre, arka koltukta çoğu zaman dört ve önde iki olmak üzere, toplam altı yolcu alınırdı. Araba "limuzin"den bozma ise, sonradan eklenmiş aradaki bölmeye sıkışan üç kişi ile birlikte toplam sekiz yolcu, güzergâh için ödenmesi gereken toplam ücreti aralarında pay ederek, çok daha hızlı ve konforlu bir yolculuğu ucuza getirirlerdi...

İlk çocukluk yıllarımda ailemin ev ve iş durumuyla akrabalarla olan ilişkilerimiz, İstanbul'un "sur içi" bölümü ile yakın çevresini iyice öğrenebilmemde gayet yararlı bir rol oynadılar. Karagümrük ve Fatih'te geçen, hatırlamadığım ilk iki üç yıldan sonra, uzunca bir süre Aksaray'da yaşadık. Babamla amcamın çalıştıkları dükkân, Beyazıt'ta, Bakırcılara yakın Mercan'da; sık sık misafirliğe gittiğimiz amcamın ailesi Sultanahmet semtinde; dedem ve babaannem Aksaray'la Kumkapı arasındaki Nişanca' ya yakın Lânga'da, otururlardı.

Bu arada, saygıda kusur etmemeye özen gösterdiğimiz büyük dedem, büyük ninem ve büyük halamın, diğer konutlara pek benzemeyen antika evleri ise, Kumkapı'da, Gedik Paşa Yokuşu'na dik gelen Kadırga Caddesi'nin biraz ilerisinde, Behram Çavuş Camii'nin karşısındaki sokaktaydı.

Altı yaşımdan itibaren gitmeye başladığım ilkokula gelince, o da Aksaray'dan epeyi uzakta, tramvayla gidilen Galatasaray'da bulunuyordu.

İlkokul faslı, her insanın hafızasında unutulması mümkün olmayan, özel bir yere sahiptir. Benim açımdan, hatıralarımın o bölümünü renklendirip benzersiz kılan diğer bir husus, okula gidişte tramvayla yapılan yolculukla akşama doğru, çoğu zaman Taksim'e veya Tünel'e kadar yürüyerek, değişik yollardan eve dönmenin heyecan verici serüveniydi.

Görüldüğü gibi "ilk" yakın çevrem son derece ilginçti. Sorular soran, meraklı bir çocuk olarak, dışımdaki dünyaya böyle bir ortamda "merhaba" diyebildiğim için kendimi her zaman çok şanslı hissettim.

Günümüzün bilgi çağında pek çok şeye ulaşmak mümkün olduğu gibi, bazı alanlarda biraz gerilere gitmek de mümkündür. Örneğin, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin internetteki sitesinde bulunan "Şehir Rehberi" bölümünde, kentin güncel görünü-

münü yansıtan haritaların yanında, 1946'da uçaktan, siyah beyaz çekilmiş, enteresan bir görüntü de yer alır.

Oldukça karanlık ve gölgeli fotoğrafların bir araya getirilmesiyle elde edilmiş o görüntüde, Şişhane Meydanı'ndan başlayarak, Şişhane Yokuşu, Zeyrek, Atatürk Köprüsü, Unkapanı ve Saraçhaneden geçip Marmara sahilinde Yenikapı'ya kadar uzanan Atatürk Bulvarı dışında, geriye kalan bütün cadde ve sokaklar ise, iç içe girmiş, değişik şekilli, karmaşık birtakım gözenekler oluştururlar.

Söz konusu görüntüdeki belirgin solukluğun aksine, bir zamanların Aksaray'ı ve çevresi, sokak ve caddelerinin darlığına rağmen son derece renkli, canlı ve şirin bir semtti.

İki katlı, yığma kâgir evimiz, Aksaray Meydanı'nı Yenikapı'ya bağlayan Gazi Mustafa Kemal Caddesi'nin Yusufpaşa'ya doğru olan paralelindeki, Namık Kemal Caddesi üzerindeydi. Üst köşedeki tarihi, taş karakol binasıyla başlayıp denize doğru uzanan caddemizdeki evlerin tümü, orta halli memur veya esnaf ailelerinin ikamet ettikleri, bizimki gibi iki katlı, kâgir binalardı. Bitişik nizamda sıralanmış konutların arka bölümlerinde ise, yine yan yana dizilmiş, dikdörtgen şekilli bahçeleri vardı.

Yapı türü olarak farklılık gösteren tek bina, evimizin tam karşısına nazaran biraz solda, bugünkü İSKİ binasının hemen arkasından geçen Cezmi Sokak'la Namık Kemal Caddesi'nin kesiştikleri köşede yükselen, dört katlı, gayet bakımlı, beyaza boyanmış ahşap konak ve onu dıştan çevreleyen, muhteşem bahçesi idi.

Yazın geceleri hafifçe ışıklandırılan bu bahçe, çeşitli süs bitkileri ve fıskiyeli küçük havuzuyla olduğu kadar, orada yetiştirilen nefis kokulu, nadide gülleriyle de çok meşhurdu. Ahşap konak yıllar sonra yıkılarak yerine Saydan Oteli ve Saydan Pasajı olarak kullanılan yapı inşa edildi.

Granit parke taşlarıyla döşenmiş caddemizin ortasından geçen tramvay tek yönlü olarak, önce deniz istikametinde ilerler, sonra da sağa sapıp, Küçük Lânga Caddesi'nden Samatya' ya doğru yoluna devam ederdi. Sağa sapmayıp denize doğru gidildiğinde, Sirkeci-Florya banliyö treninin geçtiği demir köprüye varılır, onun biraz ilerisinde de deniz başlardı.

O senelerde, sahiller henüz doldurulmamış ve sahil yolu inşa edilmemişti. Yazları, arada bir Florya'daki plâjlara veya ailemin daha fazla tercih ettiği, Yeşilköy'deki Kapri plâjına gidilmediği zaman, mahallenin diğer çocuklarıyla birlikte demir köprünün ilerisinden denize girmek çok eğlenceliydi...

Namık Kemal Caddesi'nin sağında ve solunda, Lânga Caddesi ile sahildeki sur kalıntıları arasında, Yenikapıda'ki odun depolarının yanından başlayıp Samatya yakınlarına kadar uzanan geniş alanda bahçe ve bostanlar bulunurdu.

Buralarda Bulgar cemaatine mensup bahçıvanlar mevsime göre değişik sebzeler yetiştirirlerdi. Elde edilen ürünün bir bölümü, o yıllarda Unkapanı'nda bulunan İstanbul Sebze Hali'nde, geriye kalanı ise Aksaray ve civarındaki açık pazarlarda satılırdı.

Caddenin solundaki bahçelerden birinde, babamın "amca" diye hitap ettiği, dedemin kuzeni, İliya ustayla bacanağı Vasil usta çalışırlardı. Yaşına göre, hem çok hareketli ve çalışkan olan, hem de, çok hızlı konuşan İliya amcanın elinden gelmeyen iş yoktu.

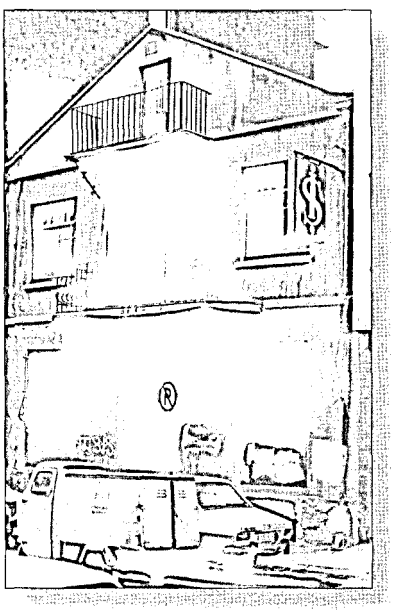
Sebze yetiştirmedeki ustalığı yanında, tuğlaları geometrik bakımdan, dıştan küp, içten ise, alt taban çapı uzun, üst çapı, nispeten daha kısa bir "yarım küre gövdesi" oluşturacak şekilde örebilen, tek duvarcı ustasıydı. Bu becerisi nedeniyle, kendi dükkânımız da dâhil olmak üzere, o yıllarda İstanbul'da faaliyet gösteren onlarca işkembeci dükkânının, kazan bölümleriyle kelle ve kokoreçlerin pişirildiği tandırları, rica minnet kendisine yaptırmışlardı. Yardımına ihtiyaç duyulduğu zaman işi olsa da "hayır" demesini bir türlü beceremeyen, çok titiz, eleştiri kabul etmeyen, sinirli, ancak bir o kadar da, "çok iyi" bir insandı İliya amca!

Kendi bahçesine gelince, gittiğimiz zaman kendimi doğanın içinde hissedip çok mutlu olduğum şaheser bir yerdi. Caddeden sola saptıktan sonra çitler arasındaki sertleştirilmiş toprak patikadan geçerek, amcamızın bahçesine ulaşan bir kişi, kendisini sebze bahçesinde değil de, gayet düzenli ve bakımlı bir parkta bulunduğu duygusuna kapılırdı.

Girişin sol tarafındaki duvar boyunca uzanan sundurmaların altında, çeşitli alet ve malzemenin istiflendiği, yarı kapalı,

depo görevi gören bölümlerle bahçede çalışan işçilerin geceleri yattıkları, brandalarla ayrılmış ayrı bir bölüm vardı. Depoların önünde ise içi dışı çimento ile sıvanmış, en az on ton su alabilen kocaman bir havuz bulunuyordu.

Burada pazarlara veya sebze haline gönderilmek üzere at arabalarına yüklenecek sebzeler hazırlanırdı. Mevsimine göre, özellikle bahar aylarında, çok aranan salata, marul, roka, tere, pazı, taze soğan, kırmızıturp, taze sarımsak, maydanoz ve dereotu gibi bitkiler akşama doğru, havuzun etrafında hazırlanır, sazlarla demet haline getirilir, havuzda yıkanır ve arabalara yüklenirdi. Yıkama işleminden sonra, havuzda biriktirilen sular, özel bir boru sistemiyle bahçenin denize doğru uzanan bölümünde bulunan, birbirine paralel su kanallarına aktarılır ve özenle hazırlanmış tarhlarda, muntazam diziler halinde sıralanmış bitkiler iyice sulanırdı.

Aksaray, Namık Kemal Caddesi'ndeki evimiz

Nisan ayının sonlarına doğru Aksaray'daki sebze bahçeleri ayrı bir güzelliğe bürünürdü. Akşamları güneş batmadan önce, ıslanmış bahçe toprağının çok değişik, çok hoş bir kokusu vardır. Mayıs başından itibaren bu kokuya nefis bir, taze soğan, taze domates ve taze salatalık kokusu eklenirdi.

Cemaatimizin mesleğinde usta bahçıvanları, bir zamanlar, Lânga'daki sebze bahçelerinde bütün İstanbul'da nam salmış, ipeksi bir narinliğe sahip, "sırık" cinsi domatesin, "Lânga" patentli salatalığın ve sivri biberin en nadidesini yetiştirirlerdi.

Sebzelerle ilgili "turfanda" kavramının var olduğu o dönemlerde, mayıs ayının ortalarına doğru, bayağı para demek olan bir iki lira vererek satın alınan iki üç tane taze domates, bütün evde nefis bir domates kokusunun yayılması için, yeter de artardı!

Büyüklerimizle birlikte bizlerin de o mevsimde en çok sevdiğimiz salata, doğranan iki üç küçük domatesle bir iki taze soğanın üstüne eklenen, azıcık zeytinyağı, sirke ve tuzla yapılanıydı.

Bu işin meraklısı olanlar, salata tabağında, turfanda domatesle turfanda salatalığı karıştırmazlardı. Taze salatalık alınır ve önce, sap tarafının iki santimlik bölümü kesilirdi. Sonra, kesilen kısım, geriye kalan gövdeye bastırılıp küçük daireler çizerek sürtülür ve güzelce köpürtülürdü. Böylece "acılığı" giderilen, enfes kokulu salatalık, dikkatlice soyulur, dilimlenir, üstüne azıcık tuz serpilir ve son olarak, zeytinyağıyla, mayalanmış hakiki yaş üzüm suyundan üretilen, "doğal sirke" damlatılırdı.

20. yüzyılın ilk yarısında, özellikle Aksaray ve Samatya civarıyla Eyüp'te, çoğu kendileri tarafından inşa edilmiş tek katlı, bazısı aynalı gaz lâmbasıyla aydınlatılan, şipşirin evlerle bahçelerin Bulgar sahipleri tarafından yetiştirilen sebzelerin kalitesini, bugünkü "benzer" ürünlerin her türlü lezzet ve kokudan yoksun, yavan sıradanlığıyla karşılaştırmak, mümkün değildir.

Bu arada kabul etmek gerekir ki, eskilerin mutlak şekilde lehinde olan bu fark, usta yetiştiricilerin mesleki becerileriyle toprağa karıştırılan gübrelerin doğallığı kadar, o zamanlar kullanılan tohumların da, çok farklı olmalarından kaynaklanmaktaydı. Dillere destan "sırık cinsi" domatesin kısa bir süre içinde tüketilmesi gerekmekteydi. Aksi halde, soğutucuların henüz kul-

lanılmadığı evlerde, tel dolaplarda tutulan domatesler en çok iki gün içinde yumuşar ve çürürdü.

Başka bir deyişle, Yenikapı sahilinde yetiştirilen domates, on dakika mesafedeki Aksaray pazarında satılabildiği için lezzetliydi ve kokuluydu. Bayrampaşa'da yetiştirilen enginarlar, Çengelköy'ün turşuluk, çıtır, küçük boy salatalıkları, Kavaklar'ın siyah inciri, Arnavutköy sırtlarında yetiştirilen, beyaza yakın açık pembe renkli, nefis aromalı Osmanlı çileği de, bir zamanlar, aynı nedenlerle çok makbuldü...

Bilindiği gibi, günümüzün İstanbul'unda tüketilen sebze ve meyveler, kentin yüzlerce km. uzağında üretilir ve oralardan, devasa kamyonlarla taşınır. Dolayısıyla, modern dünyanın "özel" tohumlarından beklenen, lezzet veya karakteristik koku değil, yalnızca dış görünüş ve dayanıklılıktır. Böylece haftalarca yenebilirliğini koruyabilen, çeşitli "endüstriyel" yiyeceklerle birlikte, taş misali sert, gayet düzgün biçimli domatesler de buzdolabında, bozulmadan, günlerce "koç gibi" dururlar.

Namık Kemal Caddesi'ndeki evimiz eski tarzda inşa edilmiş bir konuttu. Üç merdiven çıkarak girilen yaklaşık 60 m² lik zemin katın orta bölümü eski tarz, süslü çinilerle kaplanmış bir holdü. Sol tarafında bir oda, mutfak ve banyo, sağ tarafında ise, biri caddeye, diğeri ise arka bahçeye bakan, iki küçük odası vardı. Kapıdan itibaren başlayan mozaik merdivenle üst kata veya girişteki holün sonunda, bahçeye çıkan kapının hemen yanından, kömürlüklerin bulunduğu bodrum katına inilirdi.

Birinci katın üstünde ahşap merdivenle çıkılan "tavan arası" ise, her tarafı ahşap kaplı, üçgen tavanlı, caddeye bakan üstü açık balkonlu, gayet sevimli bir yerdi. Sağlığı ve keyfi yerinde olduğu zaman babaannem orasını, orijinal aletleri ve küçük el tezgâhıyla, "memleket desenli" kilimler dokumak için kullanırdı.

Evin arka kısmında, alan olarak evin yaklaşık üç misli büyüklüğündeki kocaman bir bahçenin orta yerinde boyu evin boyundan yüksek, güzel bir çam ağacı, onun etrafında, duvar diplerinde ise soldan başlayarak, yine oldukça gelişmiş beyaz incir,

şeftali, siyah incir, kaysı ve bir de, dut ağacı vardı.

Cadde tramvayla vasıtaların geçtiği, oldukça hareketli bir yer olduğu için oyun oynamaya uygun değildi. Bu yüzden çocuklar duvarlardan atlayarak bahçelerde toplanırlar veya sokak aralarındaki viranelerde oynarlardı.

O zamanlar, büyümüş sayılmak için duvarlarla ağaçlara tırmanabilmek gerekiyordu. Altı yedi yaşını dolduran her oğlanın bacakları, dizleri ve kolları yara, bere ve çizik içinde olurdu; ancak tırmanamayacağı duvar, çıkamayacağı ağaç veya sapanla vuramayacağı kertenkele olamazdı. Ne diyelim!... Her dönemin ve bölgenin, kendisine has olan bir tarzı vardır. İstanbullu çocukların Mart ayında başlatıp Ekim sonlarına kadar, kesintisiz sürdürdükleri "geçmişte kalmış" yaramazlıkları da, bu türdendi!

Ağustos ayının ortalarına doğru, aileler kışa hazırlık maksadıyla yakacak odun alırlardı. Isıtılan odalar genellikle çok küçük oldukları için maden kömürü veya linyit pek kullanılmazdı. Sobalar için en iyi yakacak, çok dayanıklı kora dönüşen, güneş altında iyice kurumuş, 10-15 cm. çapındaki kalın kabuklu, dik kesiti tek renkli, meşe tomruklarıydı.

Yuvarlak meşe tomruğunun merkezi orta kısmı, bazen kabukla irtibatlı dış halkanın rengine nazaran biraz daha koyu, açık kahveye yakın bir renkte olurdu. "Sidikli meşe" nitelemesiyle tanımlanan bu ağaçlar çabuk yanıp iyi kor vermediklerinden, bilenlerce, yakıt olarak tercih edilmezdi. Tercih edilmeyen diğer bir odun türü de, griye çalan ince kabuğu ve çok açık somon rengiyle, kolayca seçilebilen gürgendi.

Odunlar konusunda bilgi sahibi olmamın esas nedeni, kışın evimizi odun sobasıyla ısıtmamızdan ziyade, 1950'den itibaren iki ayrı işkembeci dükkânında yılın her günü, devamlı olarak yalnız bu yakıtı kullanmamızdı. İki dükkân için senede en az 200 çeki odun satın alan babam, depoları Yenikapı tren istasyonunun hemen yanında bulunan, meşhur Süleyman Bey'in has müşterisiydi.

Hikâyemize geri dönersek, seçilen tomruklar önce odun deposunun kantarında çeki hesabı tartılır sonra da, yuvarlak testereli kesim tezgâhında, 25-30 cm. uzunluğunda parçalar şeklinde kesilerek evlere taşınmak üzere at arabalarına veya daha

sonraları, küçük kasalı kamyonlara yüklenirdi. 15 cm. den kalın odunlar ise yüklemeden önce, baltayla ortalarından yarılırdı.

Evin giriş kapısına kadar gelen odunlar boşaltılınca, bu kez de çocuklar işbaşı yaparlardı. Onların görevi sırtladığı dolu küfeyle odunları kömürlüğe taşıyan hamalın, boş bıraktığı diğer küfeyi çabucak doldurmaktı. Taşıma işi tamamlanıp yardımcı olan kişi gidince, bu kez de kömürlükte, odunların dikkatlice istiflenmesine geçilirdi.

Babalarımızın anlayışına göre, çocukları terbiye etmenin en etkili yolu, onlara küçük yaşlardan itibaren sorumluluk yüklemekti. Kendileri de aynı şekilde eğitilmiş oldukları için bu yöntemi çok başarılı bir şekilde uygularlardı. Babaları memur olmayan çocuklar ilkokula başlamadan önceki son altı ayda, sabahları babalarıyla birlikte iş yerine giderek baba mesleğine adım atmak ve "çalışmakla okumak" arasındaki farkı, her ikisini de "denemek suretiyle", öğrenmek zorundaydılar.

İşkembeci dükkânlarında geçerli olan görev hiyerarşisinin başlangıç basamağı, "bulaşık yıkama" dır. Ben de diğer yaşıtlarım gibi geleneklere uydum ve ilkokula başlamam gereken 1950 yılının yaz aylarını, çok sıcak bir ortamda, kendi payıma düşen bulaşıkçılığı fiilen yaparak, gerçek bir işte çalışmanın ne anlama geldiği konusunda epeyce bilgi sahibi oldum.

1944-1950 döneminde, kentin Avrupa yakasında, İstanbul nüfusunun büyük çoğunluğunu barındıran yerleşim alanı esas itibarıyla, Haliç'in güneyinde, Eyüp-Topkapı hattını oluşturan sur içi bölgesi; Haliç'in kuzeyinde ise, Sütlüce, Hasköy, Kasımpaşa sahil şeridinden sonra, yukarı doğru, Piyalepaşa, Feriköy hattından, önce Şişli'ye oradan da, doğuya doğru giderek Ortaköy'de, Boğaz'a ulaşan çizginin altında kalan bölgeydi.

Boğaz'ın batı sahili boyunca, Ortaköy'den sonra Arnavut- köy, Bebek, Rumelihisarı, Emirgân, Yeniköy, Tarabya ve Sarıyer semtlerinde ikamet eden bir, "eski İstanbullular" grubu vardı. Topkapı'nın ilerisinde, Yenimahalle, Bakırköy ve Yeşilköy dışında, toplu bir yerleşim alanı yoktu. Daha önceleri boş arazi

durumundaki Kazlıçeşme, Zeytinburnu ve çevresine, 1950'den sonra, Balkanlar'dan gelen göçmenler yerleştirildi.

Boğaz'ın Anadolu sahilinde, evlerden fazla köşkler ve konaklar dikkat çekerdi. Kandilli, Beylerbeyi hattından sonra, daha yoğun yerleşim bölgesi Üsküdar, Kadıköy, Moda ve Fenerbahçe civarıydı. Göztepe'den sonrası ise, Marmara kıyısındaki Yenimahalle-Yeşilköy sahili ile Bebek'ten itibaren, bütün Boğaz sahili gibi, ailelerin, yazı geçirmek için tercih ettikleri, havası ve denizi tertemiz, sabahları bülbül sesleriyle çeşitli kuş cıvıltılarının duyulduğu, son derece keyifli, sakin, tatil yerleriydi.

Aynı yıllarda, Marmara ve Haliç'teki sahil yollarıyla çevre yollarının hiç biri olmadığı gibi, şehrin içindeki caddelerin de, bir kısmı yoktu, diğer bir kısmı ise bugünkülere oranla çok daha dardı.

İlkokula başladığım zaman oturduğumuz Aksaray semtinin bir meydanı yoktu. Bugün önünde kesişen ana cadde kodlarına nazaran bir metreden fazla çukurda kalan Valide Camii'nin avlusuna, merdivenlerden inerek değil iki basamak çıkarak girilebiliyordu.

Valide Camii ile Murat Paşa Camii arasında kalan bölüm, çift yönlü tramvayın geçtiği, her iki yanı yaya kaldırımlı, daracık bir yoldu. Millet Caddesi ile Vatan Caddesi ise henüz açılmamıştı. Beyazıt'tan Aksaray'a doğru uzanan Ordu Caddesi'nin genişliği de bugünkünün yarısıydı. Günümüzde bilinen caddeleri açmak için Başbakan Adnan Menderes döneminden itibaren, kademeli şekilde, binlerce bina yıktırıldı. Aynı düzenleme veya eski tabiriyle, "istimlâk" faaliyeti, Beyazıt-Sultanahmet arasındaki Yeniçeriler Caddesi ve Divanyolu boyunca da tekrarlandı.

Bir kentin yeniden düzenlenmesi, doğal olarak, kısmen yapılabilecek bir işlem değildir. Nitekim aynı çalışmalara, Sirkeci-Unkapanı, Beşiktaş - Karaköy, Taksim - Şişli ve Beşiktaş - Zincirlikuyu hatlarında devam edildi. Caddelerin açılıp genişletilmeleriyle birlikte zamanla, semt meydanları da, çevreleri yıktırılarak genişletildi.

Aksaray'ın eski yerleşim düzeninde, bugün İSKİ binasının bulunduğu geniş alanda, tramvay vagonları için etrafı yüksek duvarlarla çevrili bir depo ile tramvay tamir ve bakım atölyeleri

vardı. Depodan çıkan, öndeki kırmızı arkadaki yeşil renkli, iki vagonlu tramvay, çift yönlü ray döşeli yolda ilerleyerek önce, Yenikapı' ya inen Mustafa Kemal Caddesi'ni yarı yarıya dikine geçer sonra da, sola dönüp, bugünkü alt geçidin başladığı noktada bulunan, açık yeşil renge boyanmış tramvay durağında, bekleyen yolcuları alırdı.

Depodan başlayarak sağa doğru uzanan raylı yolun Murat Paşa Camii'ne bakan üst tarafında ise, daha sonra yıkılan, birbirine paralel iki dizi binadan oluşan, aralarında çok güzel bir parkın yer aldığı bir alan daha vardı. Eski cadde üzerindeki dükkânların çoğu tek katlı binalardı.

Balık dâhil her şeyin satıldığı, Aksaray'ın meşhur açık pazarı ise, deponun yan duvarını takip ederek çıkış kapısına ulaşan Valide Sokağı'nın karşı köşesinden itibaren başlardı.

Ekzarh Yosif I. Bulgar İlk ve Ortaokulu Aksaray - Taksim Tramvay Hattı ve Geçmiş Dönemin İstiklâl Caddesi ile İlgili Karşılaştırmalı İzlenimler

Eski Aksaray'la ilgili bazı ayrıntıları iyi bilmemin nedeni ailemle birlikte uzunca bir süre burada yaşamış olmamızdır. Altı yaşını bitirdiğim zaman Galatasaray'daki ilkokuluma yine bu semtten gidip geldim.

Daha önce de değindiğim gibi eskiden çocuklar okula tek başlarına veya arkadaşlarıyla birlikte giderlerdi. Ben de babamın refakatinde gerçekleşen, ilk günkü okula gidiş ve kayıt işleminden sonra, birinci sınıfa, evleri bizimkine yakın altı çocuktan oluşan bir grupla birlikte, devam etmeye başladım.

Başımızda söyleyeceklerini yapmakla tembihli olduğumuz, beşinci sınıfa devam eden iki ablanın dışında, grubumuzda dördüncü sınıfa giden diğer bir kız, üçüncü sınıfa devam eden biri kız biri erkek iki kardeş ve ikinci sınıfa giden başka bir çocuk daha vardı. Tramvay deposuna en yakın ev bizimki olduğu için, sabahın karanlığında, bizim evin önünde buluşur sonra da yüz metre ötemizdeki depoya kadar yürüyüp

çıkış kapısı önünde beklemeye başlardık.

Vatman deponun çıkışında tramvayı durdurup binmemize izin verirdi. Böylece vatman amcanın çocuklara tanıdığı ayrıcalık sayesinde, meydandaki durakta bekleyen diğer yolculardan önce, kırmızı renkli birinci mevki ilk vagonun arkasına bağlı, ikinci mevki yeşil renkli boş vagonun, "en güzel koltuklarına" paşalar gibi kurulurduk!

1950 yılında 1. mevki öğrenci bileti 3 kuruş, bizim tercih ettiğimiz 2. mevki bileti ise 100 para, yani 2,5 kuruştu. En küçük değerli madeni para 1 kuruş olduğundan, 3 kuruş verip zarar etmemek için biletçiye takdim etmek üzere, ortaları delikli 100 paraları cebimizden eksik etmemeye çalışırdık...

Koyu gri renkte üniforması, siperli şapkası ve askısından boynuna çapraz geçirilmiş küçük meşin çantası ile ayakta durup tramvayın içinde, ön ve arka kapıdan inip binebilen yolcuların gelişlerine göre, bir ileri bir geri yürümek zorunda olan biletçi, yeni binmiş yolcudan aldığı parayı çantasına bıraktıktan sonra, dip tarafı yassı lâstikle sıkıca sarılmış bilet koçanının en üstündeki bilete, önce elindeki sabit kurşun kalemle bir çizik atar, sonra da bileti, kalemin aynı türden lâstikle sarılmış dip kısmıyla sıyırarak eliyle koparır ve yolcuya uzatırdı.

Aksaray durağındaki yolcuları alan tramvay meydanı geçtikten sonra, Pertevniyal Lisesi'nin karşı tarafında bulunan durakta tekrar durur sonra da Atatürk Bulvarı boyunca Saraçhaneye doğru yoluna devam ederdi.

Bulvarın tamamı günümüze göre daha dardı. Zaman içinde lisenin tarafında bazı yerler yıkıldı, sağ taraftaki binaların cepheleri ise, binalar yıkılıp yenileri inşa edildikçe geriye çekildi.

Tramvay Atatürk Köprüsü ve Şişhane Yokuşu'nu geçtikten sonra yukarı doğru yoluna devam eder, sağ tarafta, eski Beyoğlu Vergi Dairesi binasının üstünde, Tünel istikametine giden yol ayırımına gelince de, Belediye binasının önünden sola saparak, Meşrutiyet Caddesi boyunca eski Amerikan Başkonsolosluğu önünden geçer ve Tepebaşı Meydanı'na ulaşırdı.

Tepebaşı ve yakın çevresi, Hilton Oteli'nin henüz inşa edilmemiş olduğu 50'li yılların başında çok ünlü bir yerdi. Amerikan Konsolosluğu'nun hemen yanında, aradaki Asmalı Mescit

Sokağı'nın diğer köşesinde yükselen Pera Palas Oteli, göz dolduran klâsik stildeki cephesi ve görkemli binasıyla o dönemde, Taksim'in Ayaspaşa girişindeki Park Otel'den sonra İstanbul'un en meşhur konaklama tesisiydi.

Pera Palas'ın ilerisinde, bugün TÜYAP Sergi Sarayı'nın bulunduğu geniş alanda, açık ve kapalı mekânıyla, Refik Saydam Caddesi üstünde Tepebaşı Gazinosu, onun önünde ise, tarihi binasında ünlü Tepebaşı Tiyatrosu bulunmaktaydı.

Aynı yolun biraz ilerisinde, Meşrutiyet Caddesi'nin İngiliz Konsolosluğu'na bitişik Beşir Fuat Sokağı ile kesiştiği köşede ise, yine eski stil bir binada, Tepebaşı Çocuk Tiyatrosu vardı.

Yolun sağındaki Hacopulo Pasajı'nı geçtikten sonra, sol tarafta kalan İngiliz Konsolosluğu'nun giriş kapısının yanından sağa dönen tramvay, İstiklâl Caddesi'ne çıkar ve Galatasaray Lisesi'nin önünden geçerek Çiçek Pasajı'nın karşısında bulunan durakta dururdu. Tramvay yolculuğumuz, sabahın çok erken bir saatinde, burada tamamlanırdı.

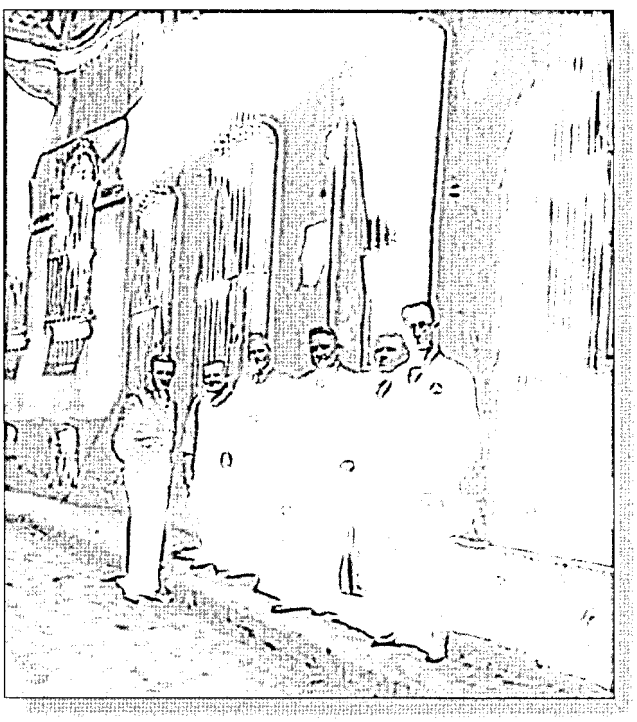
Tramvaydan iner, elli adım kadar ileride Atlas Sineması'nın önünde durup film afişlerine bir göz attıktan sonra da, aynı sıradaki pasajdan yürüyüp önce sağa sonra da sola sapar ve Atlas Sineması'nın arka çıkış kapısının birkaç metre ilerisinde, eski adıyla Ağa Çeşme Sokak'taki 5 kapı No.lu okul binamıza varırdık.

Okul binasının konumu, aynı sokakta yer alan ve ön cepheleri sokağa bakan diğer binalardan farklıydı. Okula giriş ve çıkışlarda kullanılan küçük kapı aslında, binanın sağ yan cephesindeki servis kapısıydı. Binanın ana giriş kapısı ön cephedeki bahçeye açılmaktaydı. Okul bahçesinin aynı sokağa bakan kısa duvarlı, demir parmaklıklı giriş kısmının orta bölümünde ise, çok özel hallerde kullanılan, gösterişli, büyük demir bir kapısı daha vardı.

Bahçe kapısının karşısında, yani sokağın karşı tarafındaki benzer kapı ise, günümüzde eğitim faaliyetine devam eden Zoğrafyon Rum Lisesi'nin arka cephesindeki geniş bahçenin çıkışıydı.

1896 yılında kullanılmış olarak satın alınan bina, klâsik tarzdaki iç düzenlemesi, ahşap merdivenleri, ahşap döşemeleri, oymalı mermer şömineleri ve Osmanlı döneminin devlet dairelerini andıran mimari stili ile etrafındaki binalardan çok daha eskiydi.

Ağa Çeşme Sokağı'nın, okulu geçtikten sonra aşağıya doğru iyice meyilli olduğu dikkate alınırsa, dört katlı okul binası alttan geçen Turnacıbaşı Caddesi'ndeki binalara nazaran, yarı yarıya daha yüksek bir düzlemdeydi. Ön cephesinin, sokağın doğrultusuna göre 90^0 sola dönük olmasının nedeni, belli ki, üst katlarından Boğaz girişinin güzelliğini seyredebilmekti. Okulun manzarası, 1954 yılında hizmete giren ve dönemin sinemaskop teknikli en modern sineması olan "Yeni Melek" in inşaatından sonra tamamen kapandı.

Bulgar Okulu'nun Ağa Çeşme Sokak'taki servis kapısı

Okula giden çocukların en çok sevdikleri şey, herkesin bildiği gibi, fırsat buldukça okul bahçesinde oyun oynamaktır. Bizim için de bu amaca gayet uygun, iki ayrı zaman aralığı vardı: Sabah dersler başlamadan önce ve okulun yemekhanesinde, öğretmenlerle birlikte topluca yenen öğle yemeğinden sonra tenef-

füsünün geriye kalan yarım saatlik kısmında...

Oyun fırsatını kaçırmamak için sabahın çok erken saatlerinde evden çıkıyor ve yola koyuluyorduk. Sabah karanlığında çıkmamız ayrıca, kimseye tuhaf gelmezdi çünkü o yıllarda erken kalkmak, son derece doğal bir şeydi.

Çocukluğumun geçtiği Aksaray, Karagümrük, Malta ve Fatih gibi semtlerde hiç kimsenin özel arabası yoktu. İşe yürüyerek veya en iyi ihtimalle tramvayla gidebilmek için, esnafın dışında memurlar da güneşin doğuşunu çoğu zaman yollarda izlerlerdi.

Günümüzdeki yaygın alışkanlığın aksine "sabah kahvaltısı" da ancak bayramlarda akla gelebilecek bir lükstü. Kahvaltı bir yana, sabahları çay pişirmek bile büyük işti. Hava gazı tesisatı çoğu semtlerde ya tamamen yoktu veya olsa da, gaz basıncı kullanılamayacak kadar düşüktü.

Zavallı anneler aile fertlerinden en az bir saat önce ayaklanarak, sobaları, mangalları yakıp, ortalığı azıcık ısıtmak zorundaydılar.Kısacası, geçmişin mütevazi koşullarında büyükler de, küçükler de mevsimine göre, sobanın üstünde, mutfaktaki kömür mangalında, maltızda (içi ateş tuğlasıyla kaplı mangal türü) veya varsa, pompalı, sıvı gaz yağı ocağında pişirilen kahveden ve ısıtılan "paşa çayı" ndan bir fincan içip çıkarlardı. Bir dilim ekmek genellikle yolda yenirdi.

Evlerdeki bu sıkıntılardan olsa gerek, bütün esnaf muhitlerinde, iş çevrelerinde ve sokak aralarında "sabahçı kahvesi" denen yerler bulunurdu. Saat 04.00'ten itibaren, sabahçı kahvesi mutlaka açık, 05.00'ten sonra da, taze demlenmiş "tavşankanı" çay servise hazır olurdu. Her kahvenin etrafında ise camekânlı, tekerlekli arabalarda satış yapan seyyar börekçilerle poğaçacılar dolanır ve hiç kimseyi aç bırakmazlardı.

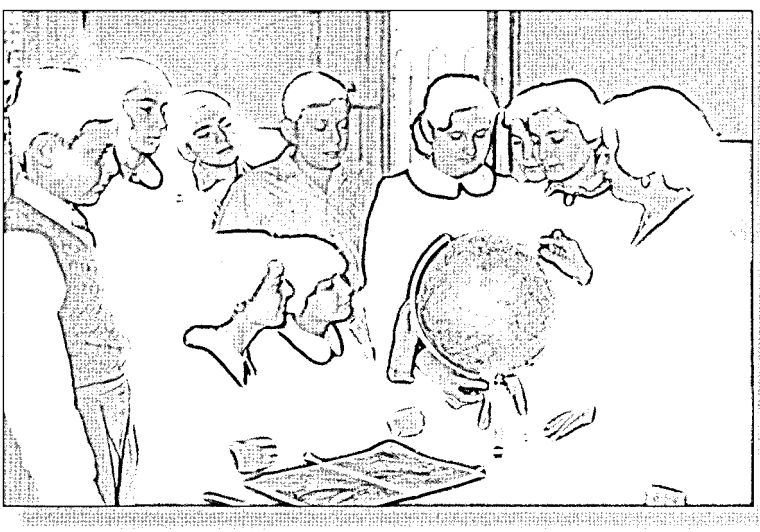
Sabahları okula giderken kullandığımız eski Atlas Pasajı'nda da, girişin sağındaki birahane ve ısmarlama gömlek dikilen küçük dükkânlar henüz kapalı iken, pasajın üç dört basamakla çıkılan üst bölümünün yine sağ tarafındaki kahve her zaman açıktı.

Kahvenin önünden geçerken, masalardan birinde oturmuş, çayını yudumlayıp gazetesini okuyan, çok sevdiğimiz, saygıdeğer öğretmenimiz, merhum Hilali Bey'e görünmemeye çalı-

şır, sonra da, pasajın çıkışında satılan nefis peynirli poğaçalardan bir iki tane alıp, on adım ötedeki okulun kapısını çalardık.

Girişte kullandığımız servis kapısından yemekhaneye girilirdi. Orada poğaçalarımızı çabucak bitirdikten sonra, okulun mermer kaplı giriş holünde çantalarla paltoları bırakıp bahçeye çıkar ve ders zili çalıncaya kadar oynardık.

Erkekler ayrı, kızlar ayrı oynayacak kadar kalabalık olmadığımız için de hep birlikte oynardık. Örneğin futbol maçı yapacağımız zaman, her iki takımda kızlar da yer alırlardı. Ders zili ile birlikte sınıfa girince de, terli olduğumuzu gören öğretmenler önce bizi bir fasıl azarlarlar sonra da, teker teker tahtaya çağırırlardı.

1953 / 3-4 ve 5. sınıf öğrencilerinden bir grup
Öğretmen Kadriye Hanım'la bir arada

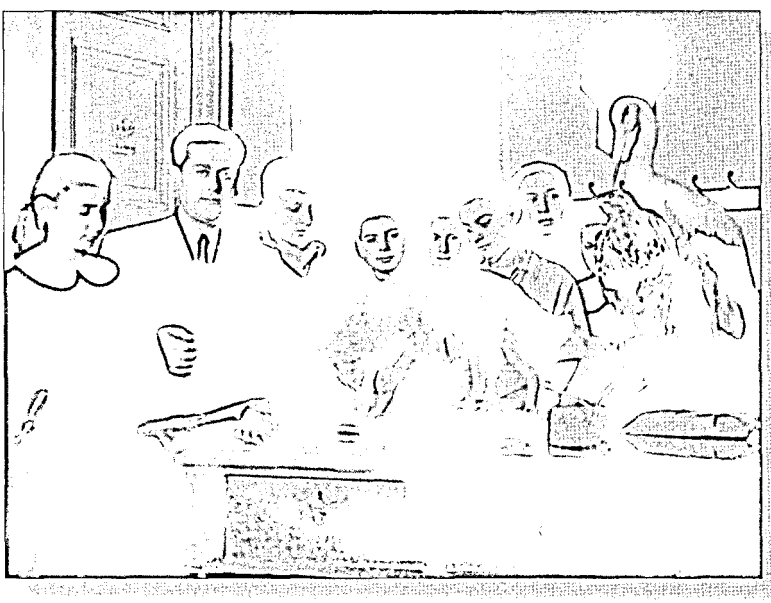
1945 yılından sonra, Bulgar cemaati Kanada ve Avustralya'ya göç eden aileler nedeniyle sayıca azalmaya başlamıştı. Nüfusun azalması doğal olarak, öğrenci miktarını da olumsuz şekilde etkiledi. Daha önceki yıllarda, örneğin 1938-1939 öğretim yılında, Bulgar okulunun öğrenci mevcudu 132 kişi iken,[218] 1950 yılında, ilkokul birinci sınıf öğrencisi olarak bir tek ben kal-

218 İliya A. Galçev, Bılgarskata Prosveta v İztoçna Trakiya i Tsarigrad, S.227. (III)

mıştım. İkinci sınıfta ise dört öğrenci vardı.

Sınıflar öğrenci mevcuduna göre ayarlandığı için ben ikinci sınıftakilerle birlikte aynı derslikteydim. Yedi sınıflık okulun değişik yaşlardaki bütün öğrenci mevcudu da zaten, topu topu 30 kişi civarındaydı. Bulgar okulu bu haliyle, okuldan çok özel bir kursa benziyordu. Ancak kursa benziyor olması, kolay olduğu anlamına gelmezdi. Aksine Bulgar okulu öğrencilerin azlığı nedeniyle emsallerinden çok daha zordu. Bir kere ödev yapmamak ve çalışmadan okula gitmek gibi bir lüksümüz, kesinlikle yoktu...

Sabahın köründen öğleden sonra saat 15.00'e kadar, bütün ödevlerimiz tek tek kontrol ediliyor, herkes yine tek tek derse kalkarak, dakikalarca kendisine yöneltilen soruları yanıtlıyor ve istenilen konuları baştan sona anlatıyordu. Ayrıca, dersin didaktik özelliklerine göre, öğretmen gerekli görüyorsa, verdiği bir alıştırmayı tahtada yazarak, çizerek yapmak veya bir problemse çözmek zorundaydık.

Öğretmenimiz Yanko Nedelkov'la Tabiat Bilgisi Dersi-1949

Öğretmenlerin vakti başka türlü geçmediği için de, her gün tekrarlanan sözlü yoklamalar tamamlanınca, önce yeni bir konu işleniyor sonra da, vakit kalmışsa, bir sonraki günün ödevlerini hazırlamaya başlıyorduk.

Okul yönetiminin yanlışı sonucunda, aslında okula gerekenden bir yıl önce çağırılmıştım. Siyah önlüğüm, beyaz yakam, içine defterle kalemi konmuş küçük çantam ve büyük bir hevesle okula gidip, "Yanlış olmuş! Kusura bakmayın" açıklamasıyla geri dönmek gerçekten çok ağırıma gitmişti. Ağlamaklı halimi gören annem de çok üzüldü ve ertesi günden itibaren, okula gidiyormuşum gibi beni çalıştırmaya başladı.

Ticaret Lisesi mezunu olduğu için neyi nasıl öğreteceğini iyi biliyordu. Onun sayesinde bir yılın sonunda okuma, yazma ve çarpım tablosu dâhil dört işlem konusunda, birinci sınıf seviyesinin üstünde bir bilgi ve beceriye sahip olmuştum.

Okula resmen başladığım zaman, ikinci sınıftaki öğrencilerle aynı derslikte bulunmak benim için sorun olmadı. Hazırlıklı olduğumu görünce öğretmenler de birinci sınıf programını bir kenara bıraktılar. Böylece hepimiz ikinci sınıfın programını işlemeye devam ettik.

1946 yılında Bulgaristan'daki rejim değişikliğinden sonra Bulgar vatandaşı olan kişilerin Türkiye'ye girişleri kademeli olarak zorlaştırıldı. 1949'dan sonra ise, diğer yabancı okullardaki uygulamanın aksine, Bulgaristan'dan Bulgar vatandaşı öğretmenlerin gelişi yasaklandı.

Mevzuata göre, resmi ve özel Türk okullarından farklı olarak, azınlık okullarıyla yabancı okullarda, Milli Eğitim Bakanlığı'nı temsilen, "Türk Müdür Başyardımcılığı" ifadesiyle tanımlanan bir makam bulunur. Yabancı okulun yabancı müdürü, şu veya bu nedenle görevde olmadığı zaman, Türk Müdür Başyardımcısı ona vekâlet eder.

1948-49 yıllarında diğer Bulgar vatandaşı öğretmenlerle birlikte, okul müdürü İvan Simeonov ve daha sonra, onun yerine atanan eşi Yordanka Simeonova'nın öğretmen ve yönetici göreviyle İstanbul'da kalmaları yasaklanınca, Türk Müdür Başyardımcısı Hasan Bey, Bulgar okulunu uzun yıllar tek başına yönetti.

Okula başladığım 1950 yılında, Bulgar öğretmenlerden,

mesleği öğretmenlik olan yalnız iki kişi kamıştı: Poliksena Martinova ve daha sonra göreve başlayan Vera İvanova. İstanbullu Bulgar cemaatinin üyeleri olup öğretmenlik yapan Blagoy Levendov aslında dâhiliye uzmanı hekim, Yanko Nedelkov'un esas mesleği ise diş tabipliğiydi.

İstanbul'da doğmuş burada okumuş ve hep burada yaşamış olmalarına rağmen yabancılara çeşitli meslekleri yasaklayan 2007 sayılı Kanun gereğince doktorluk yerine öğretmenlik yapıyorlardı. B. Levendov daha sonra Türk vatandaşlığına geçerek, gerçek mesleğini icra edebildi. Y. Nedelkov ise benzer durumda bulunan başka Bulgar vatandaşı doktorlar gibi bu mutluluğu maalesef yaşayamadı.

Okulun Bulgar öğretmenleri, meslekten olsun olmasın, görevlerini çok iyi yapan, ciddi, disiplinli kişilerdi. Bizleri eğitmek için çok çaba gösterdiler. Daha yenilerine izin verilmediği için, en yenisi 1914 yılında basılmış lisan ve fen dersleri kitaplarıyla, basım tarihlerine göre, en az 50 yıl sonra işlenecek dersleri öğrencilere sevdirmek kolay değildir. Onlar bunu becerdiler. Ders kitaplarını "antika ders kitabı" örneği olarak takdim edip bir kenara bıraktılar ve gereken her şeyi not yazdırmak suretiyle, kendi bildikleri gibi öğrettiler.

"Karma Sınıf" ders sırasında

Yıllar sonra, eski ders kitaplarının insanı gülümseten ilginçliğini, üniversitedeki hocamız, merhum Prof. Dr. Haldun Gürman'ın esprili öğretme tarzı sayesinde bir kez daha yaşadım. Elektrik teknolojisiyle ilgili gelişmeleri anlatırken, örnek olarak gösterdiği eski bir ders kitabında, Elektrik Bilgisi bölümünün başlığı, "Bahs-i Kehlibâriye", katot ışınlarını inceleyen bölümün başlığı ise, "İlm-i Şuun"du!...

Okulumuzun Türk öğretmenlerine gelince, bütün samimiyetimle, gerçekten çok şanslı olduğumuzu belirtmek zorundayım. Başta doğru ve sağlam bir "Türkçe" bilgisi olmak üzere, hayatımız boyunca her zaman yararlandığımız birçok temel özelliği, Cumhuriyetin birinci kuşak, "idealist" öğretmenlerinden, sevgili Hayriye Hanım ve sevgili Kadriye Hanım sayesinde edindik.

Türk Müdür Başyardımcımız Hasan Bey (merhum Hasan Bedrettin Ülgen), dış görünüş olarak ince, zarif bir kişiydi. Velilerle olan diyalogunda da, son derece kibardı. Hürriyet Gazetesi'nde, Milli Eğitim Bakanlığı ile ilgili haberler ve yorumlar, o yıllarda, onun adıyla yayınlanırdı.

Çok iyi bir Türkçe öğretmeniydi. Ancak eğitim camiasına olan yakınlığına rağmen, okulda disiplini bozan, yaramazlık yapan öğrencileri cezalandırmak için tercih ettiği yöntemler, yürürlükteki disiplin yönetmelikleriyle pek de "uyum içinde" sayılmazdı. Bu yüzden kendisiyle öğrenciler arasında, her zaman, karşılıklı olarak korunmak istenen, belirli bir "mesafe" bulunurdu.

Altıncı ve yedinci sınıfların Türkçe öğretmeni ise, okulumuzun en kıdemli hocası olan Hilâli Bey'di (merhum Ahmet Hilâli Sayman). Hilâli Bey öğrenci, öğretmen, memur, veli, kim olursa olsun, herkesin sevip büyük saygı duyduğu, çok muhterem bir zattı. Kendi anlattıklarına göre, aslen Giritliydi. Atina'da Hukuk Fakültesi'nden mezun olacağı yıl, I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine, İstanbul'a gelmiş, gönüllü olarak orduya yazılmış ve Çanakkale muharebeleriyle Kurtuluş Savaşı'na fiilen katılmıştı.

Hilâli Bey imrenilecek özgeçmişi ve etkileyici kültürüyle öğrencilerin nezdinde çok farklı bir itibara sahipti. Onun derslerinde "çıt" çıkmazdı çünkü ondan öğrenebileceğimiz çok şey vardı. Aziz hatırası önünde, her zaman saygı ile eğildiğim Hilâli Bey aslında, son derece babacan bir insandı; kimseye kızmazdı.

Yalnız bir özelliği vardı: Arada bir, bazı kelimeleri Girit şivesiyle söylerdi. Yani kelimeyi doğru yazar ama azıcık farklı seslendirirdi. Onu çileden çıkarabilecek tek şey de, örneğin, söylediği bir kelimeyi tahtaya, olması gerektiği gibi değil de, onun telâffuz ettiği gibi yazmaktı. Buna müthiş sinirlenirdi!...

Hilâli Bey, edebî Yunancayı İstanbullu Rumlardan çok daha iyi bilirdi. Öğretmenliğin dışında, o yıllarda Rumca yayınlanan ve içlerinde çeşitli konulara ek olarak hikâyelere de yer verilen haftalık dergilerden, tercümeler yapardı; bir de, Hasan Bey'in Hürriyet Gazetesi'nde yayınlanacak yazılarını kontrol ederdi...

Yıllar sonra, Milliyet Gazetesi'nin duayen yazarı, Sn. Hasan Pulur'un, Hilâli Bey'i, "Bâb-ı Âlî Yokuşu'nun üstat musahhih"i olarak niteleyen ve kendisi hakkında, samimiyetle dile getirilmiş övgüler içeren bir yazısını okuyunca, Hasan Bey'in zamanında, Hilâli Bey'i neden aradığını, daha iyi anlamış oldum.

Yine yıllar sonra, Hilâli Bey'i başka nedenlerle de andım. Onun şahsında Türkçenin şiveli okunsa da pekâlâ doğru yazılabildiğini görmüştüm. Üniversitede, şiveli konuşup konuştuğunu aynen yazan, orta ve yüksek tahsilli insanla karşılaştım!

Aksaray'dan kalkıp okula gidip gelmek için, tramvaydan indikten sonra veya binmeden önce, her gün yaya kaldırımlarında yürüdüğümüz, granit parke taşlarıyla döşenmiş İstiklâl Caddesi, günümüzde olduğu gibi geçmişte de, büyük küçük herkesin dikkatini çekecek, ilginç şeylerin bulunduğu bir yerdi.

Bu konuda bizim yaştaki küçüklerin bir numaralı tercihi, Galatasaray Lisesi girişlinin biraz ilerisinde, oyuncaklarıyla meşhur "Japon Mağazası"ydı. Okula giderken olmasa da en azından eve dönerken, mutlaka buraya gelir, uzun uzun vitrindeki oyuncaklara bakar, sonra da tramvaya binmek üzere Ağa Cami önündeki durağa giderdik.

Noel öncesi, ışıklandırılmış, rengârenk, minik toplarla süslenmiş çam ağacıyla etrafındaki oyuncak otomobilleri, küçük kamyonları, rayların üzerinde tur atan elektrikli treni, kızların imrenerek seyrettikleri melek yüzlü, baygın bakışlı bebekleri

görmek için, küçüklerle birlikte büyükler de Japon Mağazası'nın vitrini önünde sıraya girerlerdi...

Gelişmiş oyuncaklara karşı gösterilen ilgi, aslında boşuna değildi. Yeni nesiller pek bilmezler. O yıllarda, Mısır Çarşısı'nın arkasındaki sokaklarda veya Mahmutpaşa Yokuşu'ndaki işportalarda, oyuncak adı altında satılan şeyler, ağaç tornasında, şimşirden yapılmış, ucu kabaralı, etrafına kaytan sarılıp hızla yere doğru fırlatılarak döndürülen konik topaçlar; yine tahtadan imal edilmiş, tekerlekli, iple çekilen, dört mermili top arabaları ve bezlerin içine pamuklar doldurarak şekillendirilmiş, hiçbir şeye benzemeyen, sözüm ona bebeklerdi!

Bisikletlere sıra gelinceye kadar, gerçek oyuncakları ise, yani, dört adet rulman tekerlekli, dümenli arabaları ve iki tekerlekli, gidonlu, frenli kaykayları, çocuklar kendileri yaparlardı.

İstiklâl Caddesi'nde farklı olan tek şey oyuncaklar değildi. Hayranlık ulandıran, neo-klâsik stilde inşa edilmiş muhteşem binalar, oymalı mermerler ve sütunlarla bezenmiş giriş kapıları, çatılarının orta bölümlerinde döşenmiş camlarla aydınlatılan pasajlar, İstanbul'un tanıdığım diğer semtlerinde görmüş olduklarıma hiç benzemiyorlardı.

Benzerliğin söz konusu olmadığı, enteresan bulduğum diğer bir alan da, bazı iş yerlerinde sunulan mal ve hizmetin farklılığıydı. Örneğin İstiklâl Caddesi'nin küçükken ilgilendiğimiz bölümünde, İnci, Baylan, Hay Layf, gibi pastaneler varken Aksaray'da, iki tane tatlıcı vardı.

Eski pastanelerin iç düzeni günümüzün benzer mekânlarından pek farklı değildi. Camlı iç vitrinlerinde değişik renkli kremalarla süslenmiş yuvarlak, baton veya piramit şekilli, istendiğinde dilim olarak servis edilen pastalar, meyveli tartlar, kekler, ştrudeller, değişik şekilli kurabiyeler ve batonsaleler bulunurdu.

Aynı iş yerlerinin ortalarında veya duvar kenarında sıralanmış birkaç masada oturup, sipariş edilen tatlı eşliğinde alınabilecek, hakiki limon, limon kabuğu ve şekerden yapılmış limonata, mevsimine göre, taze vişneden veya vişne reçelini sulandırarak hazırlanan vişne suyu, çay, sütlü veya sade kakao ve kahve seçenekleri vardı. İnci Pastanesi ise, özellikle, "profiterol"ü ile meşhurdu. Bütün pastanelerde ayrıca, değiş-

şik formda dökülmüş, bazısı, üstü renkli, kalaylı sert kâğıda sarılmış, çikolatalar bulunurdu.

Doğrusunu söylemek gerekirse, değişik geometrik şekil ve tarzda, özenle hazırlanıp kaplanmış, geniş kurdeleler ve yapma güllerle süslenmiş gayet şık kutularda, sevdiğimiz, tanıdığımız veya özel vesilelerle ziyaret ettiğimiz kişilere çikolata sunmak, çok zarif olmakla birlikte, hiç de yeni bir adet değildir.

Aksaray'daki tatlıcılara gelince, itiraf etmek gerekir ki, kendimize daha yakın bulduğumuz, "Acaba paramız yeter mi ?" endişesi olmadan, rahatça girebildiğimiz çok şirin yerlerdi. Tezgâhın üstünde sarı metal kapaklı, silindir şekilli cam kavanozlarda limonlu, tarçınlı, rengârenk, akide şekerleri çocukların bir numaralı tercihiydi!

Atatürk Bulvarı üstünde, Pertevniyal Lisesi'nin tam karşısında, eski postane binasının az ilerisinde bulunan tatlıcı dükkânı Aksaray pazarına yakın olanından, daha donanımlıydı. Burada akide ve eskiden ilaç olarak kullanılan nöbet şekerinden başka, sade, sakızlı ve güllü lokumlar, çeşitli reçeller, helva, baklava ve tulumba tatlısı satılırdı.

Aksaray'dan Beyazıt'a doğru giderken, Lâleli'nin biraz ilerisinde, Koska'da, ana caddeye dik gelen Büyük Reşit Paşa Caddesi'nin köşesinde bir de Koska Helvacısı vardı. 50'li yılların ortalarından itibaren caddenin diğer kenarında yükselen yeni binalara, Kimya Fakültesinden başlayarak Fen Edebiyat bölümünün taşınmasından sonra, Koska Helvacısı, eczaneye benzeyen tertemiz dükkânı, sadenin dışında, kakaolu ve çam fıstıklı benzersiz helva çeşitleri, susamlı, fındıklı özel tatlı türlerine ilâve olarak cam kavanozlarda satışa sunduğu tahin ve halis üzüm pekmezi ile Bahçekapı'daki tatlıcı Hacı Bekir kadar ünlendi.

Aksaray'ın, ürünleri ve iç düzeni bakımından daha çağdaş bir anlayışla tasarlanmış ilk modern pastanesi, 50'li yılların ortalarında, Yenikapı'ya çıkan Mustafa Kemal Caddesi üstünde, Aksaray Emniyet Amirliğinin biraz ilerisinde hizmete giren "Ömür Pastanesi" oldu. Yol seviyesinin bir iki basamak altında kalmasına rağmen, Yugoslavyalı göçmenlerin işlettiği tesis, özellikle, farklı külâhlarda satışa sunduğu, İtalyan tarzında hazırlanmış, değişik dondurma çeşitleriyle bilhassa gençlerin ilgi odağı oldu.

Fatih'in ilerisinde, Malta'da oturduğumuz o yıllarda, Ömür'ün dondurma çeşitlerinden tatmak için, akşamları oralardan kalkıp arkadaşlarla birlikte Aksaray'a kadar yürüyerek gittiğimizi hatırlıyorum. Ömür Pastanesi'nin şöhreti kısa zamanda yayıldı ve birçok yerde şubeleri açıldı.

50'li yılların İstiklâl Caddesi'nde dikkati çeken diğer bir müessese türü kitabevleriydi. Özellikte Galatasaray-Tünel arasında, ana cadde üzerinde, ara sokaklarda ve pasajlarda, vitrinleriyle insanı büyüleyen çok sayıda kitapçı vardı. Gerçi Mercan'daki dükkânımıza gidip gelirken, Beyazıt Camii'nin arkasındaki Sahaflar Çarşısı'ndan sık sık geçtiğim için, kitaplara ve genellikle kullanılmış, eski kitapların satıldığı dükkânlara alışıktım. Ancak Tünel civarındakiler ve özellikle Hashette Kitabevi, vitrini, rafları iç düzeni ve pırıl pırıl renkli, ciltli, yeni kitaplarıyla, çok farklıydı.

Günümüzde elektronik sistemlerin sunduğu gelişmiş olanaklar karşısında ister eski ister yeni olsun, gerçek bir kitaba gerek var mıdır, yok mudur? Bu tartışılabilir...; aynı şekilde, 21. yüzyıl gençliğinin dünyasında, kitabın yeri ve fonksiyonu değişmiş midir? Bu da sorulabilir...

Yine de, yaşları 60'ın üstünde olup, sarı saman kâğıdına basılmış, çoğu kullanılmış, eski ders kitapları ve üçüncü kalite, boz renkli kâğıttan yapılmış, mürekkebi dağıtan, kalitesiz defterlerle okula gitmiş olanlar için "yeni kitap", bilinçaltına yerleşmiş bir tür "özlemdir"...

İstiklâl Caddesi'nde, bina ve fiziksel mekân olarak daha ihtişamlı ve daha modern döşenmiş gözükmekle birlikte Aksaray, Beyazıt, Kapalıçarşı ve Eminönü bölgesini bilenler için o kadar da farklı görünmeyen yerler de bulunmaktaydı. Örneğin İstiklâl Caddesi'nde, sık sık önlerinden geçtiğimiz Elhamra, Atlas, İnci, Saray, Alkazar, Emek v.s. gibi sinemalara karşılık, Saraçhane'de, Atatürk Bulvarını geçtikten sonra, Şehzadebaşı Caddesi'ne girişte, sağda, 50'lerde açılan Yeni Sinema ile daha ileride, caddenin solundaki, eski Milli Sineması da meşhurdu.

Beyazıt Meydanı'nda, Üniversitenin karşısında Marmara Sineması, Çemberlitaş durağında Çemberlitaş Sineması ve Sultanahmet Meydanı'nı geçtikten sonra, Gülhane Parkı'na gelmeden hemen solda, eskilerden kalma, Alemdar Sineması vardı.

Aynı yıllarda, Galatasaray'da Cumhuriyet ve Süreyya Fotoğraf Stüdyolarını, Çemberlitaş'ta ise, Foto Turan'ı bilmeyen yoktu. Eskiden düğünlerde çektirilen ikili ve toplu fotoğrafların dışında, aileler hiç değilse bir kez, genellikle hep birlikte olunan bir bayram günü, ünlü fotoğraf stüdyolarından birine gidip bütün aile fertlerinin yer aldıkları bir "aile fotoğrafı" çektirmeleri adetti...

İmkânlar ölçüsünde, aile büyüklerine de yer verilen bu fotoğraflarda stüdyonun, kullandığı çözeltilerden ötürü parmaklarının rengi iyice koyulaşmış titiz fotoğrafçısı, sözlü açıklamalar ve elleriyle yaptığı müdahalelerle kimin nasıl poz vereceğine, yani nerede ve nasıl duracağına, ne tarafa bakacağına, ne şekilde gülümseyeceğine arada bir, makinenin arkasından bakarak karar verirdi.

Ortamı ışıklandırılıp istediği artistik ayarlamayı yakalayınca fotoğrafçı: "Kımıldamayın, çekiyorum!" uyarısını yapar, sonra da ayaklı fotoğraf makinesinin arkasına bağlı siyah satenden dikilmiş konik perdeyi kafasına geçirip, sağ eliyle öndeki objektifin kapağını çekerdi...

Bir hafta, on gün sonra hazır olan fotoğraflar da, yerine ve arz ettikleri öneme göre, ya aile albümünde yerlerini alırlar veya çerçeveletilerek duvarlara asılırlardı.

Eczanelere gelince, Lâleli-Beyazıt hattında bulunanlar, Ağa Cami'nin yanındaki Rebul Eczanesi kadar donanımlıydılar. Başka türlü olması da esasen mümkün değildi. Eski eczaneler şurup, hap şekline getirilmiş toz preparat, pomat ve sıvı katı toz karışımı süspansiyon halindeki hazır ilâçların satıldığı değil, bunların usta eczacılar tarafından, üretildiği yerlerdi.

İstiklâl Caddesi'nde Fransız Konsolosluğu'nun karşısında, Taksim Meydanı'na çıkmadan hemen önce, tuhaf görünmesi bir yana benim için hiç de yabancı olmayan iş yeri ise, yolun sağındaki "Taksim İşkembecisi'ydi!"

Çocukluk dönemimde, her zaman ilgimi çekmiş bir yiyecek türü de "sandwich"ler olmuştur. Evde yapılan, arası peynirli ekmek dilimleri dışında ilk hakiki, içine hardal sürülmüş sosisli sandviçi, 1950 yılında, İstanbul'a gelip Harbiye'de Spor ve Sergi Sarayı'nın arkasındaki boş arazide temsiller veren, İtalyan Med-

rano Sirki'nin büfesinde yemiştim[219].

50'li yılların hemen başlarında, Ağa Cami'nin karşısında, yenilenerek açılan Atlantik'te, salamlısından dillisine, jambonlusundan tavuklusuna kadar, önce tereyağı sürülmüş sonra da, sade mayonez veya Amerikan salatasıyla takviye edilip, ince kesilmiş salatalık turşusu ve taze kaşar peyniri dilimleriyle süslenmiş sandviçlerin en lezzetlileri, müşterilerin beğenisine sunuldu.

Tezgâhların üzerindeki camlı vitrinlerde, özenle sıralanmış pırıl pırıl, dikdörtgen metal tepsilerde sergilenen, geçen yüzyılın "fast food" çeşitleri yanında, daha önce Fransız Konsolosluğu'nun karşısında, Parmakkapı tramvay durağına yakın Orman Birahanesi'nin ön bölümünde satılan, küçük elektrikli fırında ısıtılmış kaşarlı, kırmızıbiberli sandviçler pek bir "yavan" kalınca, okul dönüşü, Ağa Cami tramvay durağına gitmeden önce Atlantik, mutlaka uğradığımız bir yer haline geldi.

Aksaray'dan başka, 1953 yılında taşındığımız Fatih ve çevresinde de eskiden, sandviç yapan ve satan yerler yoktu; buna karşılık, seyyar simitçilerle günün her saatinde açık olan börekçi fırınları vardı. Börekçi fırınının en gözde ürünü kol böreği ve kuru poğaçaydı. Her ikisinin, sade, peynirli ve kıymalı çeşitleri bulunurdu. Bazılarında ayrıca, poğaçadan biraz daha büyük, yuvarlak, peynirli veya kıymalı börekler, açmalar, tuzlu, çatal çörekler, simitler, tuzlu halkalar ve tatlı kurabiyeler satılırdı.

Aynı adlarla, günümüzde de birtakım, ürünler satılmaktadır. Bugünün ustalarına ve emeklerine olan bütün saygıma rağmen, itiraf etmem gerekir ki, 2010 yılının domatesi veya salatalığı, 60 yıl önce İstanbul'da yetiştirilenlere ne kadar benziyorsa, "çağdaş" böreğimiz de o kadar benzemektedir! Tutkunu olduğum, hakiki peynirli kuru poğaçaya gelince, maalesef, böyle bir karşılaştırma bile kesinlikle mümkün değildir.

21. yüzyılda kullanılan unlar, sert yağlar, peynirler, çeşitli katkılara dayalı modern hazırlama yöntemleri, fırınlar ve pişirme teknikleri, eskilerine göre bütünüyle farklıdır. Bugün normal, "peynirli kuru poğaça" adı altında satılan yiyecek, gerçekte, biraz tuz katılmış ve poğaça görüntüsü verilmiş, katkılı, sıradan bir hamurdan başka bir şey değildir.

219 Bu tip sandviçler daha sonra köpüklü ayranla birlikte, Bakırköy İncirli' deki Ömür tesisinde de satıldı ve çok beğenildi.

Peki, bunun bir mahzuru var mıdır? Alan memnun satan memnun olduktan sonra, muhakkak ki yoktur. Eskiyi bilmek de mutlaka şart değildir. Yine de geçmişe hürmeten, bir zamanlar bütün İstanbulluların takdirini kazanmış meşhur Karaköy Börekçisi ile Sarıyer Börekçisi'ni anmak istiyorum.

Karaköy Meydanı genişletildiği zaman, Kemeraltı Caddesi'ni geçtikten sonra, Galata Köprüsü'ne gelmeden önce, sol taraftaki adada bulunan börekçi dükkânı, 50'li yılların sonlarına doğru, istimlâk edildi. 60'lı yılların ortalarında, aynı yerde, Tatlıcılar ailesi çok modern bir mekân açtı ve meraklılara, eskiyi aratmayan kalitede, nefis bir börek sundu. Ne yazık ki bir süre sonra onlar da bu işten vazgeçtiler.

Andığımız börekçilerin çok ünlü olmalarının temel nedeni ürettikleri malın kalitesi olmakla birlikte, bir diğer nedeni de merkezi yerde bulunmalarıydı. Aslında eskiden, İstanbul'un her semtinde, hatta büyüklüğüne göre semtin her merkezi yerinde, bir veya daha fazla ekmek ve börekçi fırını vardı çünkü evlerle fırınlar arasındaki alışveriş, çok daha kapsamlıydı.

Evin ihtiyacı olan ekmekleri satın almak için çocuklar, çok gerekmedikçe, bir sürü şeyin yanında gaz yağı da satan bakkallara değil, sabah ve öğleden sonra taze ekmek çıkaran fırınlara giderlerdi. Bu arada her fırının topluma açık, pişirme seansları bulunurdu. Büyükler, koyun etini, kuzu etini, balıkları, tavukları, garnitürlü garnitürsüz, şu veya bu şekilde kalaylı tepsilerde hazırlarlar, çocuklar da bu önemli yükü, odun yakarak ekmek pişiren taş fırınlara götürürlerdi. Fırında "yemek" pişirmenin uzmanı bu tip fırınlardı.

Evde yapılmış börekler, çörekler, kekler ve kurabiyeler için ise, aynı yapıdaki börekçi fırınları tercih edilirdi. Teslim saatinde çocuklar fırınlara giderler, ellerindeki numaralı pusula parçasını, tepsinin kenarına iliştirilmiş diğer yarısıyla karşılaştırarak, fırının tezgâhında sıralanmış tepsiler arasında, kendi tepsilerini bulup alırlar ve döküp devirmeden, eve dönmeye gayret ederlerdi.

50'li yıllarda, kendi semtlerinde, en az Karaköy Börekçisi kadar ünlü beş tane de Bulgar Börekçi vardı. Eski Divanyolu Caddesi üstünde, soldaki Bab-ı Âli çıkışını geçtikten hemen son-

ra sağda, Adliye Sarayı'nın hizasında, Divanyolu Börekçisi Kolyo usta; Bahçekapı'da, Nimet Abla gişesinin biraz ilerisinde Georgi Belçev ve Koço ustanın börekçi dükkânı; Halâskâr Gazi Caddesi üstünde, Pangaltı'da Pangaltı Börekçisi Angel usta; aynı cadde üstünde, Şişli Meydanı'na çıkmadan önce solda, Şişli Börekçisi Apostol usta ve Kadıköy Çarşısı'nda, Beyaz Fırın'ın Lambo ve Georgi ustaları. Caddelerin genişletilmesi sırasında, Divanyolu ve Pangaltı börekçilerinin bulunduğu adalar istimlâk edildi.

İstanbullu Bulgar Sütçüler ve Muhallebiciler

50'li yıllarda, işin esası benzer veya aynı olmakla birlikte, tanımlanması ve sunum şekli farklı olan, iki "küçük işletme" türü daha vardı: Beyoğlu'nun muhallebicilerine mukabil Aksaray'ın sütçü dükkânları ve tavlalı, iskambil kâğıtlı, patırtılı kahvelerle, bunların Tepebaşı ve Pera' daki alafranga karşılığı olan, orta şekerli bir kahve eşliğinde, günlük gazete veya mecmuaların okunabildiği ağır başlı, sakin kıraathaneler...

Daha önce de değinildiği gibi sütçülük, geçmişte, İstanbullu Bulgarlara has bir meslekti. Aile büyükleri bir araya geldiklerinde: "işler nasıl gidiyor?" sohbeti başladığı zaman, meslekleri farklı olanlar, örneğin bahçıvanlar, fırıncılar, börekçiler ve ticaretle uğraşanlar, süte veya işkembe çorbasına "su" katılabildiği için sütçülerle işkembecileri: "Hadi, hadi, şikâyet etmeyin; Allahın suyunu satıp para kazanıyorsunuz!" yorumlarıyla takılıp kızdırmaktan çok hoşlanırlardı...

Belirli bir kârı bırakmakla birlikte, soğutucu sistemlerin bulunmadığı veya yaygın şekilde kullanılmadıkları geçmiş dönemlerde, sütçülük ve işkembecilik, bilmeyenin tahmin edemeyeceği ölçüde zor işlerdi.

Sur dışındaki mandıralarda ham sütün sağımı herhangi bir zamanda değil akşamları yapılırdı. Sütün taşınması için kullanılan, kalaylanmış bakır güğümlerin doldurulması, at arabalarına yüklenmesi ve nakliyatı da saatler alır ve dükkânlara dağıtımı gece yarısından sonra olurdu. Ayrıca dükkânda kullanılan sütün mik-

tarı fazla değilse, dükkân sahibi sütçü veya çırakları, süt dolu güğümlerin gelmesini daha önce kararlaştırılmış yol veya meydanda beklerler sonra da, bunları dükkâna kadar sırtlarında taşırlardı.

Çiğ süt çok çabuk "kesilen" yani, bir bakıma süt özelliğini kaybedip bozulan bir üründür. Doğal koşullarda ne kadar süre korunabileceği, hava sıcaklığına, hatta havanın "poyraz" veya "lodos" olmasına da bağlıdır. Dolayısıyla havanın durumunu kestirip, gelen arabadan bir iki güğüm fazla süt alınıp alınmayacağına karar vermek de, ayrıca deneyim veya pratik zekâ isteyen bir meseleydi!

Dükkâna ulaşan sütlerin önce kaynatılması gerekirdi. Bu gaye için dükkânın bodrumunda veya müşterilere açık kısmın arkasında bulunan bir bölümde, kömürlü maltızların üstüne yerleştirilmiş büyük kazanlarda sütler kaynatılır sonra da kullanılacakları amaca göre başka kaplara aktarılırlardı.

Kaymak üretilecekse, manda sütü esaslı, yağlı süt karışımı tavalara alınır ve ayrıca kaynatılır, diğer bir bölümde ise, kaynatılmış sütler mayalanarak tavalarda veya içi sırlı, fırınlanmış küçük toprak kaplarda yoğurtlar hazırlanırdı. İmalât bölümünde gece yarısından sonra hazırlanan diğer bir ürün de, yine toprak kâselerde servis edilen sütlâçlardı

Eski tip bir sütçü dükkânının girişindeki tezgâhta, sabahları oldukça büyük, kalaylı bir kazanda sıcak süt, şeker kabı, tereyağı veya kaymak tepsisi, reçel dolu bir iki kâse, boş bardaklar, tabaklar ve içi küçük çatal kaşık dolu bir kap bulunurdu.

Gelen müşteriye bir bardak şekeri konmuş sıcak süt, bir tabak içinde de bir miktar tereyağı veya kaymak, genellikle gül veya vişne reçeli ve o yıllarda tamamı 930 gr. gelen yuvarlak ekmeğin ¼ ü servis edilirdi. Öğleye doğru sütün yerini, tel şehriyeli tavuk çorbası alırdı. Çorbanın yanında, arzuya göre üstü tavuklu veya sade pilavla yoğurt yenebilirdi. Havagazı tesisatının bulunduğu yerlerde, sahanda tereyağlı yumurta seçeneği de vardı.

Daha donanımlı, merkezi yerlerde açılmış büyük dükkânlarda ayrıca, süt kremasının su fazlasını sınaî tarzda, yani santrifüjle değil de, klasik sistemlerle gidermek suretiyle elde edilen "aromalı tereyağı", büyük tavalarda kaymaklı, günlük taze yoğurt, tavukgöğsü, kazandibi ve kaymaklı ekmek kadayıfı satılırdı.

Muhallebici dükkânları daha modern malzemelerle, daha zengin bir şekilde tefriş edilmiş, daha lüks mekânlardı. Müşterilere sunulan sütlü ve hamurlu tatlı seçenekleri çok daha fazla olur, ayrıca meşrubatla dondurma çeşitleri de bulunurdu. Bu gibi yerlere yemek yemenin dışında, tatlı bir şeyler alıp sohbet etmek için de gidilirdi.

1950'li yılların başlarında İstanbullu ünlü Bulgar sütçü ve muhallebiciler, semtlerine göre şunlardı:

Aksaray, Beyazıt, Çemberlitaş hattında: Aksaray'da Valide Camii'nin tam karşısında, eski caddenin pazar tarafında Mihal ve Petro ustalar; Beyazıt'a doğru giderken, Laleli'de, caddenin sağ tarafında Kiril usta; arka sokaktaki Slavey usta; Çarşıkapı'da, istimlâktan önce Kapalıçarşı'ya girişin sol ve sağ tarafındaki Angel ve Argir ustalar; Çemberlitaş'ta, Yeniçeriler Caddesi'nden Vezirhanı Caddesi'ne girerken hemen sağda Diçev usta.

Fatih, Unkapanı, Vefa, Süleymaniye hattında: Fatih'te Millet Kütüphanesi'nin karşısında, börekçi fırınının yanında Nikola usta ve oğulları; Unkapanı'nda eşi vefat ettikten sonra sütçülüğü tek başına yürüten Bayan Zorka, Vefa'da, Vefa Bozacısı'na yakın İvan Kirov usta; Şehzadebaşı'nın ilerisinde, Süleymaniye Kapısının solunda Spiro ve oğlu Kozma ustalar.

Gedikpaşa Yokuşu ve Kumkapı'da: Gedikpaşa Yokuşu'ndan Kumkapı'ya doğru inerken sol tarafta, Gedikpaşa Camii'nin hizasında Kosta Temçev usta; Gedikpaşa Yokuşu'nun bitiminde, sağda, Çifte Gelinler Caddesi'nin hemen sol köşesine yakın, Nikola ve Metodi ustalar. (Adı geçen ustaların küçük kardeşleri Hristo, Beşiktaş'ın 40'lı yıllarda, altı kez peş peşe şampiyon olan efsanevi takımında yer almış, çok ünlü bir futbolcuydu.) Kumkapı Tren İstasyonu'nun hemen yakınında önce Manol Usta, kardeşi seyyar sütçü Andon usta ve daha sonra, ünü bütün İstanbul'a yayılan Manol ustanın oğlu, meşhur Sarı Boris usta.

Bahçekapı, Sirkeci, Sultanhamam, Tahtakale ve Balat hattında: Bahçekapı' da Lambo usta; Sirkeci Tren İstasyonunu geçtikten sonra solda Muradiye Caddesi girişinde, Şpatov ve Yotev ustalar; Babıâli Caddesi'nin girişinde, Postane Caddesi'nden hemen önce, sağda Gavril usta ile oğulları Kolyo ve Gogo ustalar; solda, sokağın içinde İvan usta; Sultanhamam'da, Mahmutpaşa

Yokuşu'nun başladığı noktada, Mano usta ve oğulları Georgi ve Argir ustalar; aynı doğrultuda, bir alt sokakta Pando Stumbov usta; Uzunçarşı Tahtakale'de Rüstem Paşa Camii'ne varmadan önce solda, Spiro usta ve iki oğlu, Kirço ve Hristo ustalar; Mercan Caddesi'nde baba oğul Kirçev'ler; Balat'ta, Draman yolu üstünde ise Sido usta.

Tepebaşı ve civarı: Tepebaşı, Asmalımesçit'de Toma usta; Asmalımesçit Caddesi'ne doğru, İtalyan Kültür Merkezi'nin biraz ilerisinde, sağda, Kara Boris usta.

Tarlabaşı, Taksim, Pangaltı, Osmanbey ve Şişli'de: Tarlabaşı Caddesi'nde, Taksim Meydanı'na çıkmadan önce sağda, Koç Muhallebicisi; Sıraselviler Caddesi'nde Meto usta; Taksim'de, Şan Sinemasının yanında Şan Muhallebicisi; Harbiye'de, Radyo Evi'nin karşısında, Vardar Muhallebicisi; Pangaltı Ergenekon Caddesi'nde Vasil usta ve oğulları; Osmanbey'de, Rumeli Caddesi'nden Halâskârgazi Caddesi'ne çıkmadan önce, sol koldaki Matbaacı Osman Bey Sokağı'nın hemen girişinde, sağda Argir usta; Şişli'de meydanda Pando usta.

Karaköy'de: Kemeraltı Caddesi'nde Saint Benoit Lisesini geçtikten sonraki muhallebicide Hristo ve kardeşi İvan usta; Mumhane Caddesi'nde Nikola usta; Karaköy'de Tünel girişine bitişik sokakta Dimitri usta.

Kumkapılı Sarı Boris Usta

Tophane, Boğazkesen Yokuşu'nda: İtalyan Lisesi'ne giden Tom Tom Sokağı girişinin hemen karşısında, Çukurcuma Caddesi'nin köşesinde, Toma usta.

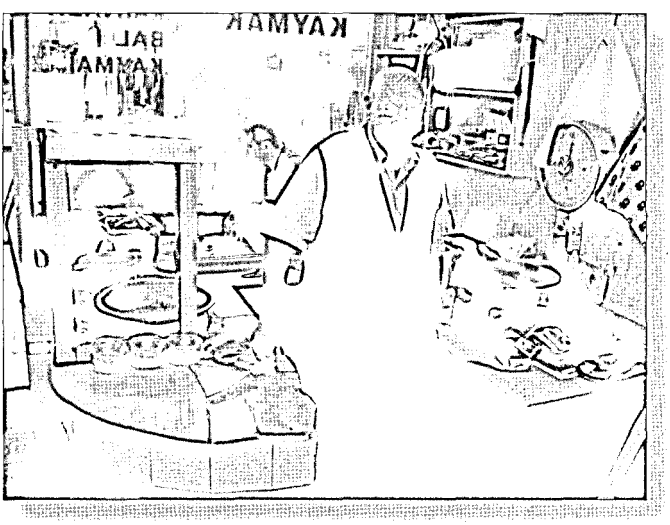
Beşiktaş'ta: Ortabahçe Caddesi'nde. Beşiktaş Çarşısı, Balık Pazarı paralelinde Pando usta (Nam-ı diğer, Pando amca).

Sarıyer'de: Sarıyer, Çarşı Meydanı'nda Kiro usta ve oğlu.

Kadıköy ve Moda'da: Kadıköy Çarşısı'nda Todor Baçev ve İvan Petkov ustalar, Moda Caddesi ile Bahariye Caddesi'nin kesiştikleri noktanın solunda, Cidrov usta, Moda'da ise, Natov'lar.

Günümüzde, cemaat mensubu Bulgarlar arasında bu mesleği sürdüren tek eski usta, Beşiktaş Çarşısı'nın "Pando amca"sıdır. İlk kez 1895'te, yani Pando amcanın dedesi tarafından açılan sütçü dükkânı, vitrini, tezgâhı, iç düzeni ve görünüşü ile pek fazla değişmemiştir. Aslında bu iş yerinde değişmemiş olan yalnızca tarihi mekânın fiziksel yapısı değildir.

Pando amcayla hamarat eşi, geçmişin ticari ahlâk anlayışını, mesleki geleneklere olan bağlılığı ve sorumluluk duygusunu, yaşlarına yakışır şekilde bugüne taşımış eski İstanbul esnafının günümüzdeki seçkin örnekleridir.

Pando amca, babadan kalma, sıcak süt kazanlı klâsik tezgâhı başında

Son yıllarda, tahta taburelere kurulup dört ayaklı, dikdörtgen, ahşap bir kasa üzerine oturtulan, 2 cm. kalınlığında, beyaz Marmara mermerinden ibaret klâsik masalarda reçelli, ballı, nefis kaymaklı, nostaljik bir kahvaltıyı özleyen orta yaşlılarla, eskinin nasıl bir şey olduğunu merak eden gençler, sevimli Pando amcaya internet sitelerinden başka, yerli ve yabancı dergilerde de methiyeler döşeyerek onu meşhur ettiler.

Dükkâna girildiği zaman sol tarafta, tezgâhın ilerisindeki duvar ünlü müşterilerin Pando amcamızın kendisi, benzersiz dükkânı ve değişik içerikli kahvaltı çeşitleri hakkında yazdıkları, övünç dolu "yazılarla" süslenmiştir. Bu arada Pando amca artık, bu konularda da ustalaşmış ve fırsatları kaçırmamanın usulünü bulmuştur. Çekmecesinde tuttuğu fotoğraf makinesi gerektiğinde kullanılmak üzere her an hazırdır.

Bildiğimiz ve söylendiği kadarıyla Pando amca halinden şikâyetçi değil. Eski zamanlarda olduğu gibi, aynı özen ve ustalıkla, tezgâhtaki sıcak süt kazanına daldırdığı saplı küçük maşrapasıyla sol elinde tuttuğu bardağı dolduruyor ve onu kaymaklı, ballı bir kahvaltı tabağının eşliğinde müşteriye sunmaktan zevk alıyor!

Gelenleri memnun etmek uğruna klâsik menünün dışına bile çıkmış; örneğin, sahanda sade veya peynirli yumurtanın yanına, menemeni, hatta, sucuklu omleti bile eklemiş! Yine de duyduğumuz kadarıyla, alışamadığı, alışmaya da asla niyetli olmayıp çok sinirlendiği bir sipariş varmış : "Sucuklu menemen!..."

Taksim, Bahçekapı, Sirkeci, Beyazıt, Fatih, Edirnekapı Tramvay Hattı

1953 yılında Aksaray'dan Fatih'in ilerisindeki Malta'da, Fevzipaşa Caddesi'nin alt paralelindeki Sarıgüzel Caddesi'nde Hırka-i Şerif Camii'ne yakın bir eve taşındık. Evvelden Sultanahmet'te oturan amcam ve ailesi de bizden önce Malta durağına yakın Zülâli Çeşme Sokağı'na gelmiş olduklarından okula benden iki üç yaş büyük, amcaoğlu kuzenimle birlikte gitmeye başladık.

O yıllarda Fatih ve çevresi de aynen Aksaray ve çevresi gibi sakin, sessiz, orta halli memur ve esnaf kesiminin tercih ettiği bir iskân bölgesiydi. Fevzipaşa Caddesi ise asırlık çınarlarla ikiye ayrılmış, Edirnekapı'ya gidiş ve geliş istikametinde tramvay rayları döşenmiş parke taşlı, düzgün kaldırımlı, güzel bir bulvardı.

Saraçhane'den girişte, sağ tarafta eski Fatih Belediye binası önünde ve solda Atatürk Bulvarı ile kesişen alanda, gayet bakımlı, güzel birer park vardı. Daha ileride de, Fatih Külliyesi ve Karagümrük'teki Vefa Stadı dışında, caddenin her iki tarafında, bitişik nizamda, iki üç katlı, kâgir evler sıralanırdı.

Eski İstanbul'da bugünün aksine, yalnız ara sokaklarda değil ana caddelerde bile, evlerin giriş katlarında aileler oturur, bodrum katlarında ise kilerler ve kömürlükler bulunurdu. Dükkân açmak için, sokak aralarında ve caddelerde genellikle yolların kesiştikleri köşeler veya durakların etrafı tercih edilirdi. Bu arada dükkândan kasıt, sokak aralarında bakkallar, caddelerde ise fırınlar, tatlıcılar, sütçüler turşucular ve eczanelerdi. Kasap, manav, aktar, kundura tamircisi gibi esnaf türü semt pazarlarında bulunurdu.

Her mahallenin ayrıca, belirli saatlerde, at arabası veya sırtladığı büyükçe bir küfeyle geçen, gür sesli birer seyyar zerzevatçısı, sütçüsü, bir de omuz askısındaki yuvarlak tavalarda Silivri yoğurdu satan yoğurtçusu vardı. Diğer satıcıların aksine, yoğurtçular geçtiklerini ellerindeki tahta saplı çıngırağı sallayarak belli etmeyi tercih ederlerdi.

Yaz aylarında bunlara seyyar dondurmacılar, leblebiciler ve nane şekeri satıcıları, kış aylarında ise, geçtiklerini değişik şekillerde duyuran salepçilerle bozacılar eklenirdi. Seyyar satıcılara karşılık her semtin bir de seyyar "alıcıları" yani eskicileri vardı. Bunlar da üç beş kuruştan fazla vermemek şartıyla eski pantolondan tabanı delinmiş ayakkabıya, gazete kâğıdından hurda tenekeye kadar her şeyi toplarlardı. Bir ara satın alacakları eskilerle hurdalara para ödemek yerine onları tabak, çanak gibi şeylerle takas etmeyi öneren iş bilir eskiciler, ev kadınlarının ilgisini çektiler ve iyi para kazandılar...

Her gün önünden geçmeye başladığımız Fatih tramvay durağı da diğerlerinden farklı değildi. Durağın hemen arkasında, Bulgar sütçü ve meşhur börekçi fırını, durağın karşısında, tarihi kütüphane binasının yanındaki sokakta ise turşucu dükkânı vardı.

Eskiden çocuklar arasında, meşrubat içer gibi, bardakta turşu suyu içmek yaygın bir alışkanlıktı. Aslında bugünkü anlamda, şişe içinde satılan meşrubat diye bir şey de yoktu. Sade Olympos gazozu dışında, aromalı Fertek gazozu ile hemen ekşiyen hazır ayranların satışı bile 60'lı yıllardan itibaren başladı.

Fatih'ten sonra gelen Malta durağı, okul dönüşü tramvaydan indiğimiz duraktı. Karşı tarafta ise, eski Akdeniz Caddesi'nin başladığı köşenin biraz gerisinde diğer yöne giden tramvayın durağı vardı. Dükkânlar açısından Malta ve çevresi Fatih'e nazaran daha zengin bir semtti.

Durağın yanındaki sokaktan Malta Çarşısı'na çıkılırdı. Fatih Camii'nin sol tarafında kalan geniş alan ve caddede ise çarşamba günleri, her şeyin satıldığı, meşhur Çarşamba Pazarı kurulurdu.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi İstanbul genel plânlama açısından 20. yüzyılın ortalarında önceki döneme nazaran daha düzenli bir durumdaydı. Bizden daha yaşlı olanların anlattıklarına göre 50'li yıllardan önce, çalışma ve iskân alanları orta halli sayılan kesim için bile birbirine çok daha yakın veya iç içe idi. Örneğin büyüklerimizin çoğu, altta dükkân, üstte ev türü, iki, iki buçuk katlı ahşap yapılardan gelmekteydiler.

Benim çocukluğumda iki bölge arasındaki sınır çok daha belirgin bir hal almıştı. Toplu iş alanları Haliç'in iki kıyısı, Galata, Karaköy ve çevresi, Unkapanı, Küçük Pazar, Eminönü, Sirkeci hattıyla, Sultanahmet, Çemberlitaş, Beyazıt, Mercan, Uzunçarşı ve Tahtakale arasında kalan tarihi bölgedeki onlarca çarşı, pazar, han, imalâthane, atölye ve dükkândı.

Bu durumda işi Kapalıçarşı ve çevresinde olanlar, ev tutmak için bir sonraki çevreyi oluşturan, Cankurtaran, Kumkapı, Nişanca, Lânga, Aksaray ve Fatih semtlerini tercih ederlerdi. Buna mukabil, uzak olmamakla birlikte gece yarısından sonra köprüler açılıp yol kesildiğinden Beyoğlu'nda oturmak riskliydi.

Aynı durum Kadıköy tarafında oturanlar için de geçer-

liydi. Kısacası, en iyisi köprülerle vapurlara gerek kalmadan, evden işe veya okula gidebilmekti ve bir zamanlar bu çözüm pekâlâ mümkündü.

Malta'ya taşındıktan sonra okula gidiş dönüş güzergâhımız değişti. Sabahları Beyazıt veya Eminönü istikametine giden tramvaylar daha sık geçerdi ve daha boştu. Önce bunlardan birine binerek Saraçhane'de aktarma yapmak ve Aksaray'dan gelen Taksim tramvayı ile yola devam etmek daha kolaydı.

50'li yılların başında tramvaylar sorunsuz ve hızlı araçlardı. Otomobil, kamyon, otobüs gibi motorlu vasıtalar son derece kıt olduklarından trafik sıkışıklığı denen olayı kimse bilmezdi. Tramvaya adımını atan yolcu ister içeri girsin, isterse, tıka basa dolu olduğu saatlerde ilerlemek mümkün olmayınca, tramvayın basamağında asılı kalsın, gitmek istediği yere nispeten kısa bir süre içinde kolaylıkla ulaşırdı.

Bizim gidip geldiğimiz yolda tramvayın zorlandığı tek yer karlı kış sabahlarında, Azapkapı'dan Şişhane'ye kadar olan yokuştu. Böyle durumlarda yolcular yokuşun başında tramvaydan indirilirdi. Biletçi de yolcularla birlikte iner ve tramvayın önünde, ucu sivri demir bir çubuğu raydaki oluğun içinde ileriye doğru sürerek karları temizlemeye başlardı.

Karlar temizlenip raylar görünür hale geldikçe, tramvay yavaş yavaş hareket eder, yolcular da peşinden yürürdü. Tramvay sol tarafta kalan itfaiye garajını geçip sağda Bankalara giden Okçu Musa Caddesi'nin başladığı düzlüğe gelince durur, indirdiği yolcuların tekrar binmelerini bekler sonra da Tepebaşı'na doğru, yoluna devam ederdi.

Karlı yokuşu tırmanan tabii ki yalnız tramvay yolcuları değildi. Çıkışın ortalarına doğru, sol tarafta, Haliç Tersanesi'nin işçilere mahsus kapısı çalışır vaziyetteydi. Sabahın ilk saatlerinde vardiya değişimi olduğu için de, insan trafiği yaz kış yoğun olurdu.

O yıllarda, motor bölümü eski kamyonlar gibi önde olan, sarıya boyanmış eski otobüsler vardı ancak bunlar çok az sayıdaydı ve pek revaçta değildi. Ön tarafları düz, metal kasa ile kaplı motorları yine önde, şoförün yanında duran Scania Vabis, Leyland ve Magirus markalı otobüsler, özellikle tramvayların seferden kaldı-

rıldıkları 1961 yılından sonra, troleybüslerle birlikte, toplu taşıma aracı olarak daha geniş çapta kullanıldılar.

1953 yılından itibaren Galatasaray'dan Malta'ya dönüş yolumuz da değişti. Saraçhane, Fatih, Malta yoluyla Edirnekapı'ya kadar giden tramvaylar Bahçekapı'daki büyük duraktan hareket ettikleri için biz de çoğu kez, önce Bahçekapı'ya gidip eve, Edirnekapı-Eminönü tramvayı ile dönmeye başladık.

Bahçekapı'daki Eminönü tramvay durağı Yalıköşkü Caddesi üstünde, Hidayet Camii'nin biraz ilerisinde, günümüzde İstanbul Ticaret Odası olan eski Denizcilik Bankası'na ait tamir atölyesinin arkasında bulunuyordu. Oradan boş tramvaya biner ve Sirkeci, Sultanahmet Beyazıt, Saraçhane yoluyla evimize giderdik.

Bahçekapı eskiden de her çeşit saat ve gözlüğün satıldığı enteresan bir yerdi. Piyango biletlerinin satış merkezi ünlü "Nimet Abla" gişesi o zaman da insanları bir süreliğine ümitlendirirdi. Durağın karşı tarafında ise, sol köşeden itibaren eski bir kıraathane, Bulgar Lambo ustanın muhallebici dükkânı, Bulgar börekçi Georgi Belçev'in fırını ve ünü büyük iş yeri minicik, her türlü kumaş yırtığını tamir edebilen, usta bir örücü bulunuyordu.

Galatasaray'dan Bahçekapı'ya gitmek için çeşitli alternatifler mevcuttu. Ağa Cami durağında tramvaya binmek yerine, Tünele kadar gidip ahşap vagonlara binerek veya Yüksek Kaldırım Yokuşu'ndan yayan inerek Karaköy'e ulaşmak, daha enteresandı.

İstiklâl Caddesi'nin Galatasaray-Tünel bölümünde, ilgi çeken mağazalar arasında hazır palto ve elbise satan Mayer, mefruşatçı Lazzaro Franco ve ileriki yıllarda astragan veya vizon olduklarını öğrendiğimizi çeşit çeşit kürk mantoların, ceketlerin ve şık bayanlar tarafından o yıllarda, paltoların üstünde kürk yaka olarak kullandıkları tilkilerin teşhir edildiği vitrinlerdi.

Tünelin hemen yanından aşağıya doğru inen Yüksek Kaldırım Yokuşu'nun (Galip Dede Caddesi) üst kısmı ise, eski kitap satan dükkânları, şapkacıları ve pulcuları ile ünlüydü.

50'li yıllarda ilkokula gidenlerin saçları, mevzuat gereği, periyodik olarak, saç kesme makinesiyle "üç numara" ölçüsünde "tıraş edilirdi." Ayrıca okul forması olmasa da ön tarafında gidilen okulun amblemi bulunan, lâcivert renkli siperli bir şapka giy-

me mecburiyeti vardı. Bu tip şapkalar da ya buradaki şapkacılarda ya da Mercan'da, Tahtakale'ye inen Uzunçarşı Caddesi'ndeki benzer şeyler satan dükkânlarda bulunurdu.

Vitrinlerinin önünde uzun süre durulan esas dükkânlar ise pulculardı. Özenle dizilmiş, çiçekli, böcekli, manzaralı, çeşitli konularda, renkli pul serilerini yalnız seyretmek bile, büyük bir zevkti. 1953 yılında İstanbul'un 500. Fetih yıldönümü için özel olarak İsviçre'de bastırılmış "Fatih Serisi" satışa çıkınca bu seriyi satın aldık sonra da Galatasaray Lisesi'nin ana giriş kapısının tam karşısında bulunan, cephesi oymalı mermerlerle kaplı tarihi Galatasaray Postanesi'ne giderek, çıkacak her yeni seriden birer tane almak üzere abone olduk.

Eskiden çocuklar arasında, karton sigara kutularının kapağından değişik kibrit kutularına, cam misketlerden küçük çikolataların sarıldığı üstü renkli kalaylı dört köşe kâğıtlara kadar, çeşitli şeyleri biriktirme merakı vardı. Pul koleksiyonculuğu ise özel ilgi ve dikkat isteyen, çok kaliteli bir meraktı!

Yüksek Kaldırım'ın daha alttaki kısmında ise çeşitli müzik aletleri satılırdı. Bu bölgenin ayrıca matbaaları meşhurdu. Davetiyeden faturaya başlıklı kâğıttan matbu deftere kadar her şey matbaalarda hazırlandığı için de matbaacılık çok tutulan bir iş koluydu.

Yokuşun son bölümü, granit parke taşlarıyla oluşturulmuş, geniş ve çok derin basamaklı bir merdiven görünümündeydi.

Cemaatimize mensup Çerkezof ailesinin işlettiği ünlü şarküteri dükkânı da tam burada, Bankalar Caddesi'ne varmadan hemen sağdaydı. Karaköy Meydanı'nın genişletilmesinden önce, Yüksek Kaldırım Yokuşu'nun bittiği yerin etrafı o zamanlar birçok ailenin sahip olmak için aylarca para biriktirdiği, radyo cihazları satılırdı.

Cilâlı ahşap kutuları, hoparlörü gizlemek için ön cephede kullanılan, cilâ rengine uygun özel dokumalı bez kaplamaları, sağ ve sol tarafa döndürülebilen açma, kapama düğmeleri, radyo istasyonlarını aramak için kullanılan ibreyi hareket ettiren düğmeler ve istasyonların işaretli oldukları, dairesel veya dikdörtgen şeklindeki cam ekranlarıyla Alman Blaupunkt ve Çekoslovak Tesla marka radyolar, vitrinlerde herkesin beğeni ile izlediği, özel cihazlardı.

Daha sonraki yıllarda, kavruk sesli, bitirim "dolmuş kâhyaları" yla da ünlenecek olan Karaköy Meydanı'na indikten sonra, Galata Köprüsü'nü de bir çırpıda geçer ve Bahçekapı'ya gelirdik.

Eminönü'ndeki durağa tramvayla, Şişhaneden sonra, Bankalar Caddesi yoluyla Karaköy Meydanı'na gelip, eski Galata Köprüsü üzerinden gitmek de mümkündü. Yağmurlu, kötü havalarda, çoğu kez bu yolu tercih ederdik.

Bankalar Caddesi'ne inen yokuşun ilk bölümünü oluşturan Okçu Musa Caddesi, Voyvoda Caddesi ve ara sokaklar, eskiden elektrik ve elektrik tesisatlarıyla ilgili kablodan ampule, sigortadan prize, akla gelebilecek her türlü malzemenin toptan ve perakende olarak satıldığı bölgeydi.

Yolun üst kısmında, Galata Kulesi'ne giden Büyük Hendek Caddesi'nde, lâmbalar, abajurlar ve avizeler, alt bölümdeki ara sokaklarda ise elektrikli motorlar, transformatörler ve elektrikli aletlerin satış yeriydi. Tünelin Karaköy girişiyle irtibatlı Tersane Caddesi ile meşhur Perşembe Pazarı'nda bugünkü gibi, her türlü hırdavat, motor, pompa, makine aksamı ve çeşitli endüstri araç gereci bulunuyordu. Haliç'e bakan sahil kısmında ise gemi ve teknelerle ilgili araç, gereç ve malzemenin üretilip satıldığı iş yerleri bulunmaktaydı.

Karaköy Meydanı'ndan Galata Köprüsü'ne girerken sağ tarafta bulunan nalburlar ise, 50'li yılların başlarında boya değil de boya imal etmek için gerekli olan malzemeyi satarlardı. O zamanlar evlerin ve iş yerlerinin duvar ve tavanları, temizlenip sirkeli alçıyla düzeltildikten sonra, suda seyreltilen beyaz renkli mermer kirecinden veya söndürülmüş kireç taşından elde edilen sulu kireç çözeltisiyle boyanırdı.

Günümüze nazaran daha yüksekte olan tavanlar mutlaka beyaz renkte olurdu. Duvarla tavanın kesiştikleri şeritte kartonpiyer yoksa duvarın üst 30-35 cm. lik bölümü de beyaza boyanır ve kırmızımsı kiremit rengi boyaya batırılan ince bir fırça ve mastar yardımıyla, düzgün bir çizgi çizilirdi. Çizginin altındaki bölüm ise kirece toz boya karıştırarak elde edilen açık yeşil, gök mavisi veya açık sarı renkte olabilirdi. Başka seçenek yoktu. Kireçli boya çözeltisi uzunca bir sırığa takılmış, küp şeklinde ahşap tabanı

olan, sert uzun kıllı, toplu bir fırça ile sürülürdü.

Bir tavanı veya duvarı kireçle boyamak gerçekten büyük ustalık isteyen, son derece zor bir işti. Fırça izlerinin görünmemesi için en iyi usta bile, renk değişmeyecekse, en az üç kat boya sürmek zorundaydı. Geçmişte kalmış anlayışa göre "usta" olan, günümüze nazaran çok daha ucuza yaptığı zor bir işi, önce kendisi beğenmeliydi.

Yağlı boyaya gelince, usta unvanı taşıyanlar reçineyi, titan tozunu, üstübeci, tutkalı, toz boyayı, terebentini, bezir yağını zirkonu, v.s' yi alırlar, karıştırırlar, yağlı boyayı hazırlarlar, sonra da sürerlerdi. Lâfın kısası, boyacı ustası olmak bugünkü kadar kolay değildi. Galata Köprüsü'ne gelmeden önce, nalburların bulunduğu Fermeneciler Caddesi'nin unutulmazı, Bulgar abacı esnafının İstanbul'daki son temsilcisi, Plovdiv (Filibe)'li merhum Atanas Lesev'i, özel olarak anmak istiyorum!

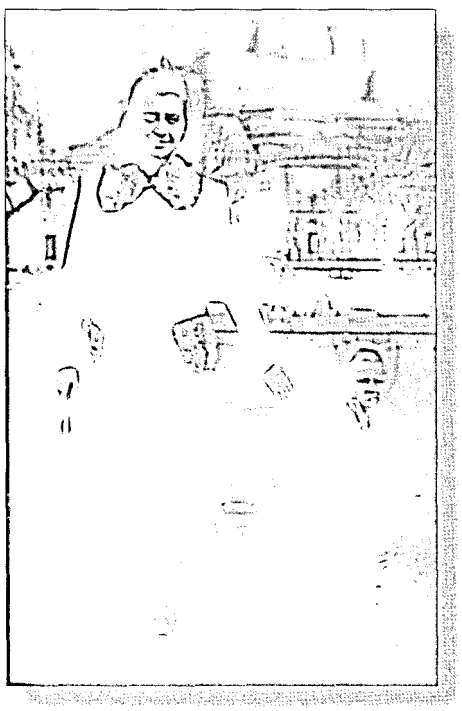
Eski şekliyle Galata Köprüsü, dubalar üzerine oturtulmuş, iki katlı, dökme demir paneller, çelik putrel ve kirişlerle yapılmış, Alman malı, çok zarif bir köprüydü. Sarayburnu'na bakan sol kısmına bağlanmış iskelelerden, Boğaz vapurlarıyla adalara giden vapurlar kalkar ve yanaşırdı. Sağ taraftaki iskele ise Haliç'in içinde çalışan vapurlar ve çeşitli nedenlerle orada bekletilen deniz araçları içindi. Köprünün her iki ucunda, sağ ve sol tarafta, vapur iskelelerin bulunduğu alt kata inen, orta bölümünde ise karşılıklı olarak inilip çıkılan birer merdiveni vardı.

Alt kat, iskelelerin yer aldığı bölümde yerli, yabancı, günlük, haftalık her çeşit gazete ve derginin bulunabildiği satış yerleri, nargileli kıraathaneleri, eski zevklere göre düzenlenip donatılmış "köprü altı" meyhaneleri ve bu mekânlara neden gittiklerini bilen ünlü müdavimleriyle, son derece nezih bir yerdi. Galata Köprüsü'nün üstünde ise bugünden farklı olarak, motorlu araçlar değil yayalar çoğunluktaydı!

Her çeşit balık, mevsimine göre bol miktarda bulunduğu ve ucuz olduğu için de, insanların Köprü üstünde sıra sıra dizilip oltayla sekiz on tane "kıraça" tutmak için, bütün gün uğraşmalarına gerek kalmazdı. Bu işe gerçekten niyetlenenler ise "ıvır zıvır" la vakit kaybetmez, avlandıkları saate ve mevsimine göre, Galata ve Atatürk Köprüleri'nden kırlangıç, lüfer, palamut ve arada bir,

balığın Haliç'e akın ettiği sonbahar günlerinde, ucuna yem falan değil yalnızca bir parçacık beyaz yün bağladıkları zokalarla, küfeler dolusu torik balığı yakalarlardı.

Eminönü'nden hareket eden tramvay Sirkeci, Gülhane yoluyla Sultanahmet Meydanı'na ulaşır sonra sağa dönüp Beyazıt istikametinde yoluna devam ederdi. Sultanahmet durağının önünde ve Divanyolu Caddesi'nin sol tarafında bulunan çok sayıda bina, sonradan yıkıldı; bir kısmı da yıkılıp yerlerine yenileri inşa edildi.

Eski Beyazıt Meydanı'nda gezinti

(Annem ve ben), 9 Ekim 1945

Çarşıkapı ile Beyazıt Meydanı arasında, gidiş istikametine göre sağ tarafta kalan, örneğin aralarında Auto-Moto marka, vitesli, şahane Fransız bisikletleriyle balon lâstikli, fırın boyalı krom kaplamalı Miele'leri satan, meşhur Güleryüz Mağazası dahil, çok sayıda iş yeri de aynı şekilde yıkıldı ve yol genişletildi.

Beyazıt Meydanı ise şekil olarak defalarca değiştirilen "şanslı!" alanlardan biridir. O yıllarda Üniversite kapısına doğru hafifçe yükselen orta bölümündeki havuzuyla, park görünüşlü çok güzel bir yerdi. 1960 darbesinin ardından adı Hürriyet Meydanı olarak değiştirildi. Yıllar sonra, yeniden eski isme dönüldü.

Gidişte özellikle sol bölümü yıkılan, bir başka eski tramvay yolu da Vezneciler'le Şehzadebaşı-Saraçhane arasıdır. Burada da, eski "Direkler Arası"nın onlarca binası yıkıldı ve yol genişletildi. Tramvaylar kaldırılıp yerlerine otobüsler konduktan sonra genişletilen parke taşlı caddeler, bütün diğerleri gibi asfaltla kaplandı.

Böyle olunca da başta İstanbul'un Hamidiye suyu olmak üzere, çok sayıda yerli kaynak kurudu ve kuvvetli yağmurlar sırasında, eskiden alışık olmadığımız seller oluşmaya başladı...

Galatasaray'dan Fatihe gitmenin bir diğer seçeneği: Şişhane Yokuşu, Atatürk Köprüsü, Unkapanı, Zeyrek, Saraçhane yoluydu. Bahar aylarında bu yoldan bazen tramvayla, bazen de yürüyerek eve dönmek çok zevkliydi.

Mehter takımının gösterileri nedeniyle bütün yolların kapalı olmasından dolayı eve mecburen, Şişhane-Saraçhane yolundan yürüyerek döndüğümüz çok özel bir gün ise, 29 Mayıs 1953 tarihinde, büyük törenlerle kutlanan, İstanbul'un fethinin 500. yıldönümü oldu.

1953 yılının 29 Mayısı, güneşli, güzel, pırıl pırıl bir gündü. Yolların kapalı olması nedeniyle derslere daha erken son verilince yürüyerek Şişhane'ye gittik. Orada ilk kez gördüğümüz Mehter takımı ve Yeniçeri kıyafetli askerlerin geçişini önce seyrettik, sonra da kaldırım boyunca onların peşine takılarak Saraçhane Meydanı'na kadar yürüdük. Oradaki parkta bir süre dinlendikten sonra Malta'daki evimize yine yürüyerek döndük.

Aynı günün akşamı, Fatih'te fener alayları düzenlendi, Fatih Camii'nin avlusunda ise havai fişekler atıldı. Havai fişekleri ilk kez o gece gördüm ve çok etkilendim. 1953'ten sonra 29 Mayıs, önemli bir bayram olarak her yıl görkemli törenlerle kutlandı.

Sarıgüzel Caddesi ve Malta durağı ile ilgili hatıraların benim açımdan çok özel bir yeri vardır. Durağın hemen gerisinde Sarıgüzel Caddesi'ne dik inen Zülâli Çeşme Sokağı'nda amcam ve ailesi oturmaktaydı. Arada bir amcamlara gidip benden iki üç yaş büyük iki kuzenimle birlikte oynamama ailem karşı gelmezdi. Çocukluğumun en mutlu günleri böylece oralarda geçti. Kuzenlerim aynı sokakta oturan diğer çocuklarla arkadaştılar. Bu arkadaşlıklara ben de katıldım.

Zülâli Çeşme Sokağı ile ona paralel, bir sonraki Emir Buhari Sokağı arasında, o zamanlar boş bir virane vardı. Viranenin karşı sokağa bakan sol üst kısmında bir de mescit kalıntısıyla üç dört basamağı sağlam kalmış bir minare tabanı bulunuyordu. Dikdörtgen şeklindeki bu boş arsada mahallenin çocuklarıyla futbolundan saklambacına, oyunların her türlüsünü doya doya oynadık.

Kışın kar yağdığı zaman ise eğlencenin büyüğü başlardı. Fevzi Paşa Caddesi Sarıgüzel Caddesi'ne göre epeyi yukarıda kaldığından Zülâli Çeşme Sokağı aslında oldukça dik bir yokuştu. Ahşap seyyar merdivenler donmuş yokuşta mükemmel birer kızağa dönüşür. Bizden büyüklerin de katıldıkları bu kartoplu, bol kahkahalı kızak yarışları, ellerimiz morarıncaya kadar, saatlerce sürerdi.

Mazide kalmış olmakla birlikte, hafızamda canlılığını hiç bir zaman kaybetmemiş bir de yazlık Madalyon Sineması vardır. Sinema, caddenin karşı tarafında, Fatih Külliyesinin sırasında, Malta tramvay durağının birkaç metre ilerisindeydi.

Taş basamaklı bir merdivenle çıkılan, caddeye nazaran birinci kat seviyesindeki oldukça geniş sinema alanının bence en değişik özelliği, arka ve yan taraflarını sınırlayan duvar diplerinde dikili yaseminlerin yaydığı nefis kokuydu.

Gökyüzünde parıldayan yıldızların altında, sakin bir gecenin romantik ortamında, 40'lı yıllarda çekilmiş, Clark Gable, Humphrey Bogart, Gary Grant, Vivien Leigh, İngrit Bergman, Rita Hayworth'lu duygusal filmleri seyretmek ergenlik çağına yeni adım atan bizler için farklı bir deneyimdi. Bizden büyüklerle yetişkinler için ise yasemin kokulu hava, her halde, daha da etkileyici olmalıydı!

Küçük bir mobilya görüntüsüne sahip lâmbalı eski radyo cihazlarından İstanbul radyo programının bile parazitli işitilebildiği yıllarda, yazlık sinema çocuklar, gençler ve aileler için ayrı bir öneme sahipti. Oynatılan 35 mm'lik filmler genellikle eski olduklarından gösterim boyunca en az iki üç kez, film kopar ve lâmbalar yanardı. Yine de projeksiyon kabininde görevli "makinist" ler kopan filmleri süratle yapıştırmak konusunda bayağı ustaydılar. Bir iki seslenmeden sonra ışıklar tekrar söner ve filme, kalındığı yerden devam edilirdi...

Günümüzün modern yaşamında maalesef, yazlık sinemaların yeri kalmamıştır. Aslında bütünüyle tükenmekte olan bence, sinema ihtiyacından çok "birlikte" eğlenme alışkanlığıdır.

21. yüzyılda çağdaşlıkla bireysellik, nerede ise her alanda eşdeğer bir anlam kazanmıştır. Aile fertlerinin bile ayrı televizyonlardan ayrı programlar izledikleri, "çağdaş" bir toplumsal yapıda, yazlık sinemayı gündeme getirmekten daha komik bir şey, her halde yoktur!

İstanbul'un Eski Ticaret Merkezi: Sirkeci, Eminönü, Unkapanı Hattı ve Çevresi

Sirkeci, Eminönü ve çevreleri eski İstanbul'un gerçek merkezi durumundaydı. Trakya ve Anadolu'nun bazı şehirlerine kalkan yolcu otobüslerinin yazıhaneleri Sirkeci Tren İstasyonunun üstündeki Muradiye Caddesi'ndeydi. Onun üst paralelindeki Ebussuud Caddesi'nde ise, nakliyat ambarları bulunurdu. Anadolu ve Trakya'ya gidecek yükler buraya getirilerek boşaltılır sonra da nakliyatı yapacak kamyonlara yüklenirdi.

Eski Sirkeci Meydanı ortalıkta dolanan çeşit çeşit insandan oluşan bitmez tükenmez renkli kalabalığı, evden bozma tuhaf otelleri ve hareket etmek üzere oldukları söylenip de iyice dolmadan asla hareket etmeyen yolcu otobüslerinin, gür sesli çığırtkanlarıyla çok farklı bir ortamdı.

O yıllarda, Sirkeci'yi benzersiz kılan tek özellik tabii ki yalnız çığırtkanlar değildi. Örneğin:

- Kalabalığın içinde dolaşarak etrafı camlı, kulplu ahşap kapaklı bir kutuda sıralanmış minik şişelerde, bağırarak hacı yağı satmaya çalışan seyyar esansçılar;

- Ortasında, sağ veya sol kolu geçirmeye yarayan geniş, yuvarlak kulplu, kısa kenarları yuvarlatılmış dikdörtgen tabanlı, dıştan ortaya doğru, ters yönde açılan çift kapaklı, etrafı beyaza boyalı kontrplâkla yapılmış büyük ekmek kutusuna benzeyen özel kaplarda, lâhmacunun en hasını satan seyyar lâhmacuncular;

- Kullanılmış ceket, yelek, kasket ve kadranın ortasında lokomotif deseni bulunan "Serkisof" marka "köstekli saat" satmaya uğraşanlar;

- Bağıra çağıra, simit, damla sakızı, nane şekeri, leblebi, soğuk su, şerbet, tespih ve posta kartı satan seyyarlar;

- Sırtlarındaki arkalıklara devasa yükleri oturtup insanlara çarpmamak için ikide bir, "destur !" diye seslenerek, ağır ağır yürüyen hamallar! Bütün bu insanların oluşturdukları gürültülü karmaşa ortamını aslına uygun bir şekilde yansıtmak gerçekten kolay değildir.

Bâb-ı Âlî Caddesi'ne girişte, Bulgar sütçülerin sırasında, hemen sağ köşede bulunan ünlü Sirkeci İşkembecisi'nin sahibine mal edilen, meşhur: "Dükkânıma bir gelen bir daha hiç gelmese, ben yine para kazanırım!" cümlesi bence, eski Sirkeciyi belki de tam olarak tarif edebilen, en isabetli ifadedir...

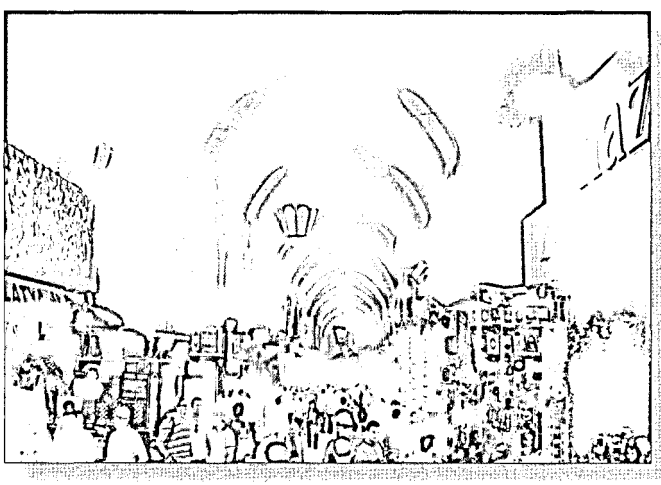
Tren İstasyonunun dışında bölgeyi merkez haline getiren daha başka nedenler de vardı. Otobüsler çok yaygın olmadıkları için Anadolu'dan trenle gelip Haydarpaşa Garı'nda inenler, vapurla Karaköy'e geçer oradan da Sirkeci'ye gelirlerdi.

Günümüzde Galata Köprüsü'nün Eminönü tarafındaki ayağında, Haydarpaşa ve Kadıköy'e giden yolcu motorlarının kalktıkları iskelede eski "Balıkhane" bulunmaktaydı. Ragıp Gümüşpala Caddesi'nin açılması için yine çok sayıda bina ve eski han yıkılmadan önce, Unkapanı istikametinde sağ tarafta, zeytin ve yağ tacirlerinin bulunduğu yağ iskelesi, onun ilerisinde ise, İstanbul Sebze-Meyve Hali'nin depoları vardı.

Yıllar sonra depolar yıkılıp sahil doldurulunca buraya İstanbul Ticaret Odası binası inşa edildi. Yakın zamanlarda ise aynı yapı Ticaret Üniversitesi'nin kampusuna dönüştürüldü.

Eminönü ve çevresinde eski kentin toptancı esnafı bulunurdu. Yağ iskelesinden Tahtakale'ye doğru uzanan bölgede Osmanlı döneminden kalma, üstü açık geniş avlulu, iki katlı, onlarca eski handa zeytin, zeytinyağı ve sabundan peynir çeşitlerine, bakliyattan şekere, baharattan kuruyemişe, Kurukahveci Mehmet Efendi'nin yeşil veya kavrulmuş kahvesinden kuru incir ve kayısıya kadar akla gelebilecek her çeşit erzakın toptan satışı yapılırdı.

Bilindiği gibi günümüze kadar gelen o bölgeye has Hasırcılar, Kantarcılar, Marpuççular, Bakırcılar, Çadırcılar, gibi cadde isimleri ile Fındıkçılar, Sobacılar, Tarakçılar, Sandalyeciler, Fincancılar, Bezciler, Tığcılar, Kılıççılar, Dökmeciler, Kaputçular, Çarkçılar, Kepenkçi, Mangalcı, Nargileci, Leblebici, Çakşırcı, Tespihçi, v.s.gibi sokak isimleri, isim bulma konusunda mevcut yaratıcı yeteneğin sayesinde, "tesadüfen" değil o mesleği topluca yapanlara "ithafen" uygun görülmüştür.

Mısır Çarşısı

Çiçek Pazarına bitişik Mısır Çarşısı da, günümüzde olduğu gibi, turistlere yönelik hediyelik eşya, lokum çeşitleri ve bitki çayları satılan çok renkli bir yerden ziyade, peynir türleri, pastırmalar, sucuklar, kavurmalar, zeytinler, baharat ve kuruyemişin yanında, sepet, havlu, çarşaf v.s. gibi çeşitli malların perakende ola-

rak satıldığı, iç pazara hizmet eden, önemli bir ticaret merkeziydi.

Mısır Çarşısı'nda ayrıca cemaatimize mensup tanınmış bir aileye ait, faaliyetine halen devam etmekte olan ünlü bir tohum satış müessesesi de bulunmaktaydı.

Çarşının arka sokakları ise yine değişik iş kollarında faaliyet gösteren esnafla doluydu. Sol tarafta kalan bölümde Mahmutpaşa Yokuşu' na kadar uzanan sokaklarda, sırasıyla, zücaciyeciler, çorapçılar, yüncüler, iplikçiler, ibrişimciler, makaracılar, fermuarcılar, kurdeleciler, kolonya imalâtçıları, tuhafiyeciler, hazır gömlek ve pijama satanlar, havlucular bornozcular ve kaliteli iç çamaşırı satan meşhur Dilberzadeler vardı.

Büyük Postane Caddesi ile Aşir Efendi Caddesi arasında bulunan Sultanhamam bölgesinde, erkek ve kadınlar için yünlüsünden pamuklusuna, ithal malı suni elyaflısından ipeklisine, emprimesinden jarsesine, kadifesinden pandorasına, dantellisinden sırmalısına, basmasından pazenine, hasesinden poplinine, patiskasından Amerikan bezine, mağazaları tepeleme kumaş topları ve değişik dokuma istifleriyle dolu, toptan satış yapan, sıra sıra tüccarlar bulunurdu. Sultanhamam'ın sağ tarafında ise Uzunçarşı' ya giden yol boyunca, mefruşatçılarla perdecilerin toptan ve perakende satış yaptıkları ayrı bir alandı.

Mısır Çarşısı'nın arka sağ tarafı da, en az sol tarafı kadar ilginçti. Bu kısmın hâkim esnaf türü, sokaklara göre, kuruyemiş ve kuru kahveciler, baharatçılar, çıracılar, kırtasiyeciler, oyuncakçılar, kâğıtçılar, ipçiler, halatçılar, bıçakçılar, makasçılar, saatçiler, saat yedek parçaları, berber malzemesi, tıraş sabunu, av malzemesi, kumaş boyası ayakkabı boyası, ayakkabı cilâsı ve boyacı sandığı satanlardı. Tahtakale'den Uzunçarşı' ya doğru ise, kullanılmış ceketler, pantolonlar, yelekler, paltolarla pençesi yenilenmiş ayakkabı satan eskiciler, kasketçiler, sepetçiler, kutucular ve ağaç tornasıyla çeşitli ahşap eşya üretenler çoğunluktaydı.

Sultanhamam-Tahtakale hattının üstünde Kapalıçarşı'ya doğru devam eden üç önemli cadde daha vardır: Mahmutpaşa Yokuşu, Mercan Yokuşu ve Uzunçarşı Yokuşu. Geçmişte, biri Mercan'da diğeri Mahmutpaşa Yokuşu'nda bulunan iki dükkânımıza çok yakın oldukları için, kişisel açıdan farklı bir yere sahip Kapalıçarşı'yla birlikte, bu yokuşlarla çevrelerinin eski hallerini, ileride daha kapsamlı bir şekilde ele alarak hayatımın ilk

yıllarına geri dönmek istiyorum.

Geçmişteki yolculuğumuzu belirlediğimiz çevrede tamamlamak amacıyla devam edersek, Eminönü'nden Unkapanı'na doğru gidişte, sağ tarafta, Sebze-Meyve Hali'nin karşısındaki Küçük Pazar'da, genellikle zahire toptancıları, yağcılar ve sabuncular bulunurdu. Süleymaniye'ye doğru giden sokaklarda ise nalburlarla boya malzemesi satanlar ve çeşitli işler yapan küçük atölyelerle imalâthaneler vardı.

Aynı doğrultuda devam edilince, Unkapanı ve çevresinde toptancı nalburlar, inşaat malzemesi satanlar ve günümüzde Kadir Has Üniversitesi olan, Tekel'in eski Cibali Sigara Fabrikasını geçtikten sonra, eski Haliç'in Fener'e kadar uzanan bölümünde sağlı sollu kerestecilerin depoları sıralanırdı.

Hatırlanacağı üzere Unkapanı-Ayvansaray sahili, 80'li yılların başında, Belediye Başkanı Bedrettin Dalan tarafından tamamen boşaltıldı, temizlendi, dolduruldu, park haline getirildi ve bazı bölümlerine ayrıca yeni bir sahil yolu eklendi.

İlk bölümde sözü edilen Mora isyanından sonra Fenerli Rum Beyleri'nin yıldızı sönmüş ve çoğu Arnavutköy' e taşınmış olmalarına rağmen Haliç'in özellikle güney sahili, Rumlarla Musevilerin yoğun olarak yaşadıkları, seçkin bir semt olma özelliğini uzun süre korudu. Cibali-Balat arasındaki sahilde, 40'lı yılların ortalarına kadar, ana yolla deniz arasında, tapusunda kayıtlı özel sahili ve iskelesi de bulunan geniş bahçelerin içinde, ön cephesi caddeye, arka cephesi Haliç'e bakan, iki üç katlı, mermer merdivenli, sıra sıra konaklar bulunuyordu.

Bu bölgenin bir zamanlar ne ölçüde "prestijli" olduğunu anlayabilmek için kanımca, şöyle bir ayrıntıyı bilmekte fayda vardır: Birinci Dünya Savaşı sonunda, İstanbul'u işgal eden Fransız ve İngiliz ordu birliklerinin üst rütbeli subayları, Pera Palas veya Tokatlıyan otellerinde değil, bu konaklarda misafir edilmeyi istemişler ve buralarda kalmışlardır.

Varlık vergisinin tahakkukunu takip eden yıllarda, bu sahillerde kereste depoları kuruldu. Fener'den itibaren Ayvansaray'a kadar uzanan sahilde de, hurda gemi söküm yerleri, kalafat yerleri, ahşap tekne ve mavna yapım atölyeleri, tornacılar,

dökmeciler, tekneler için donanım ve metal teçhizat satan çeşitli yeni iş yerleri açıldı. Daha önce açılmış olanlar da faaliyetlerine aynı şekilde, merhum Turgut Özal dönemine kadar devam ettiler.

Ayvansaray'ın ilerisinde, Eyüp çevresindeki bahçe ve bostanlarda çalışanlar ise yine cemaatimize mensup insanlardı. Yenikapı-Samatya şeridi dışında, bu civarda da ünlü Bulgar bahçıvanlar vardı. Geçmişte Bulgarların tekelinde olan, toprakla irtibatlı diğer bir iş kolu ise çiçek yetiştiriciliği idi. Haliç'in karşı kıyısında, Piyalepaşa'dan Okmeydanı'na kadar uzanan geniş alandaki bahçelerle seralarda Bulgar ustalar, büyük emek ve sabırla çiçeklerin en nadidesini yetiştirirlerdi.

Görüldüğü gibi eskiden her malın belli bir üretim yeri bir de satış yeri vardı. Aynı konuda ticaret yapanların bir arada bulunmaları ise bir yandan rekabeti teşvik edip fiyatları dengeliyor, diğer yandan da, satılan aynı tür mallarda fiyatlarla birlikte kalite farkının da müşteri tarafından kolayca görülüp denetlenmesini sağlıyordu.

Eski günleri gündeme getirdiğimize göre, genç nesiller için ilginç olabilecek bir ayrıntıya daha değinmek istiyorum: Ele aldığımız geniş bölgede çalışan on binlerce kişi sabahtan akşama bütün gün, oralarda, ne yerler ne içerlerdi?

Sabah kahvaltısı için seçenekler çok fazla değildi. Sütçülerde boş yer yok veya o civarda sütçü dükkânı bulunmuyorsa gözde tercih, fırınlardan veya seyyar satıcılardan biraz börek veya iki üç tane kuru poğaça alıp, çaylı çaysız ayakta idare etmekti.

Öğle üzeri saat 12.00-13.00 arasında, çalışanlara genellikle yemek paydosu verilirdi. Bir anda, yerine göre onlarca veya yüzlerce kişi sokaklara çıkar ve yiyecek satan iş yerleri tıka basa dolardı. İşçi muhitinde, oturarak yemek yenebilecek yerler dört taneydi: aşçılar, köfteciler, sütçüler ve işkembeciler. Aşçıların girişteki tezgâhlarında, büyükçe birer tencere veya kazanda öncelikle iç yağı, Trabzon yağı veya Urfa yağı ile pişirilmiş, etli veya sade kuru fasulye ve nohutlu pilâv bulunurdu.

Meraklısı en çok olan, doyurucu yemek ikilisi bunlar-

dı. Farklı bir şey isteyenler için kuru fasulye yerine, patatesli, köfteli ve mevsimi ise, patlıcanlı veya kabaklı, üç dört değişik çeşitten bir kap yemek de olabilirdi.

Paydos saatlerinde, vakit olmadığı için, cacık, salata, tatlı gibi şeyler aranmazdı. Çoğu aşçı böyle şeyleri zaten bulundurmazdı. Aşçı dükkânlarında genellikle, çorbalar da satılmazdı. Fiyatı 15 kuruş olan 465 gr.lık yarım somun ekmekle 15-20 kuruşluk bir kâse çorba, bir insanı pekâlâ doyurabilirdi; bu da dört beş masalık küçücük dükkânları çalıştıran aşçıların işine gelmezdi. Öğle furyasında bu tip bir iş yeri en çok iki kez dolup boşalabildiği için çok ucuz yiyeceklerle para kazanmak mümkün değildi...

15-20 müşteriden fazla oturacak yeri olmayan köftecilerin standart menüsü ise ızgara köfte ve piyazdı. Geçmişte insanların, belki de çok hareket ettikleri için, kolesterol sorunları yoktu veya vardı da, onlar farkında değillerdi! Her ne ise, sakatat ucuz olduğundan daha fazla tüketilirdi. Örneğin dana dili hem hesaplı hem de çok lezzetli bir besindir. Dil alınınca, geriye kalan yanaklar ve çene altı, kesilen hayvan çok kart değilse, et olarak, bonfileden bile daha yumuşak ve lezzetlidir.

Müşterisi işçi olan eski köfteciler, köfteleri bu etleri kaburga üstü koyun etiyle karıştırarak hazırladıkları özel kıyma ile yaparlardı. Birleşimi yukarıda açıklanan kıymayı ufalanmış, bayat, katkısız ekmek, bolca yerli kuru soğan, azıcık rafine edilmemiş tuz ve çok az karabiberle yoğurduktan sonra yeteri kadar bekletilen köftelerin, başka katkılara ihtiyaçları yoktu. Hakiki üzüm sirkesiyle hafifçe nemlendirerek kömürlü ızgarada pişirilen köftelerin lezzetini tarif etmek ise mümkün değildir.

Gerektiği gibi pişirilip tuzu atılmış kuru fasulye, mavimsi yerli soğan, hakiki sirke ve "bir buçuk asitli" zeytinyağı ile yapılan eski piyazı, günümüzde yumurtalı, sivri biberli, maydanozlu domates salatasına suda pişirilmiş kuru fasulye ekleyerek hazırlanan "çağdaş piyaz"la karşılaştırmanın bence, hiç gereği yoktur. Eski yemek ustalarının haklı olarak, sık sık kullandıkları bir atasözü vardı: "Her şey yerinde yenir!..."

Sütçülere gelince, bunlarda öğle üzeri, daha önce değindiğimiz gibi sıcak tavuk çorbası, tavuklu pilâv, kâse yoğurt ve sütlâç bulunurdu. Eskiden şehrin su şebekesinden akan Terkos

suyu içilebilirdi. Bu yüzden, sütçüler dâhil bütün dükkânların mermer masalarında, yuvarlak tabanlı, dar yuvarlak ağızlı birer çeşme suyu doldurulmuş cam sürahi ve müşteri değiştikçe yıkanan cam bardaklar dururdu.

Yazın Terkos suyu yerine leğenlerde veya metal havuzlarda, buz kalıplarıyla soğutulan şişe suyu isteyenler için ise, yarım litrelik, U şeklindeki uzantısından çekerek açılan ince alüminyum kapaklı, depozitolu cam şişelerde, arıtılmış değil hakiki Hamidiye, Çırçır veya Taşdelen suyu bulundurulurdu.

Sultanhamam ile Beyazıt arasındaki bölgede bulunan aşçı ve köfteci dükkânlarına karşılık, Sirkeci'de, Bâb-ı Âli Yokuşu ile Gülhane arasında, özellikle oteller, ambarlar ve yolcu otobüsü terminallerinin bulunduğu yerlerde seyyar lâhmacuncuların dışında, peynirli, yumurtalı, kıymalı pide yapan fırınlarla kebapçı dükkânları çoğunluktaydı. Buralarda da hep kömür ateşinde pişirilen, acılı acısız şiş köfte ve dönerle birlikte, çeşitli yörelerin mahalli kebap türleri satılırdı. Bir porsiyon, doğru dürüst kebap hazırlamak, zaman aldığı için, kebapçılar işçilerden ziyade, kendi iş yerlerinde veya dışa yaptıkları servislerle yemek paydosu sınırlı olmayan müşterilere hizmet ederlerdi.

Çalışanların çok oldukları muhitlerde herkesin, bir dükkânda otururak yemek yemesi yer kıtlığından ötürü mümkün değildi. Ayrıca ateşte ısıtılan yiyeceklerin satıldığı havasız, küçük iş yerleri yazın çok sıcak olurlardı. Bu yüzden bütün bu dükkânların öğle paydosundan önce ve sonra, dışarıya servisleri vardı.

Çıraklar yuvarlak, emaye tepsilere doldurdukları siparişleri civardaki hanlara, atölyelere, mağazalara taşırlar, daha sonra da gidip, boşalan porselen tabakları, çanakları, kaşık ve çatalları toplarlardı.

Yazıhanelerde çalışan memurlar, tezgâhtarlar ve dükkân sahiplerinin bir bölümü öğle yemeğini, saat 14.30'dan sonra istedikleri yere giderek, daha rahat bir ortamda yemeyi tercih ederlerdi. Yine de en yaygın usul, uygun bir yere gazete sayfasını sermek, sonra da evden getirilen, tek veya üst üste oturtulmuş iki bölümlü, saplı sefer tasını açıp yemek meselesini halletmekti.

50'li yılların başlarında, "Lokanta" terimi, mutfak şefi, personeli, menüsü, donanımı, beyaz örtülü masaları, servis ka-

litesi ve ortamıyla, klâs bir mekânı ifade ederdi. Örneğin o yıllarda ve ele aldığımız bölgede, Karaköy'deki Yolcu Salonu'na bitişik Liman Lokantası, Sirkeci'de Konyalı Lokantası, Mısır Çarşısı'nda Pandeli, Bahçekapı'da Borsa Lokantası ve Kapalıçarşı'nın Kuyumcular Caddesi'nde Toma ustanın Bursa Lokantası, "Lokanta" olarak sınıflandırılan yerlerdi ve buralara, öyle herkes, gidemezdi.

Aynı zamanda bir sınıf arkadaşımın babası olan, Liman Lokantası'nın o zamanki İtalyan şefi, Sinyor Fontana, resmi davet ve yemekler sırasında Ankara'ya çağırılırdı. Andığımız diğer lokantaların özel albümlerinde de, ağırladıkları Türk ve yabancı devlet adamlarının çok sayıda fotoğrafı ve takdir ifadeleriyle dolu, teşekkür mektupları vardı!

İçinde bulunduğumuz dönemin nüfus yoğunluğu, ekonomik yapısı ve istihdam şartlarına göre, 60 yıl önce iş bulmak daha kolaydı ancak ücretler çok düşüktü. Kalifiye olmayan sigortasız işçilerin aylık maaşı 30-40 lira, kalifiye olanlarla kıdemli ustabaşı durumunda olanların maaşı ise, en fazla 80-100 lira civarındaydı.

İşçiler bir yana, işçi muhitlerinde yiyecek maddesi satan ve akşamları kapalı olan dükkân sahiplerinin bile aylık net kârı, yazın 100 lirayı, kışın ise daha fazla iş olduğu halde, 250-300 lirayı geçmezdi. Ramazan'ın yaz aylarına denk gelmesi halinde ise iki üç ay boyunca zarar etmeleri kaçınılmazdı.

Yine de kabul etmek gerekir ki eskiden her gün yüz yüze gelen insanlar arasında, şartlar ne olursa olsun, her şeyden önce geleneksel usta-çırak ilişkisinden kaynaklanan, sağlam bir dayanışma duygusu vardı ve çalışanlar asla umutsuz değillerdi. Eski anlayışlara göre eski ustalar, kendilerini emirleri altında çalışan kişileri korumakla yükümlü tutarlardı. Çalışanlar yetişkin değil veya köylerinden yeni gelmişlerse, hak ettikleri aylıklar kayda geçer ve paraya ihtiyaçları olduğu zaman gerektiği kadarı verilirdi.

Daha küçük çalışanların aylıkları ise, arada bir köyden gelen babalarına veya akrabalarına ödenirdi. Sonuçta çalışan gençlerin yiyip içmesinden, giyinmesinden, hafta sonu harçlığından ve sağlığından işveren ustalar sorumluydular. Başka bir ifadeyle

eskiden "S. S. K" yoktu ancak hiçbir sigortanın sağlayamayacağı bir "himaye" sistemi vardı. Tarif edilen ahlâk anlayışının bir gereği olarak, yiyecek satan dükkânların çırakları, kendi dükkânlarında yiyip içerlerdi. Aylıkları velilerine ödenenlerin veya yeterli olmayanların yemek paralarını ise her gün ustaları verirlerdi. Bütün diğer hallerde de veresiye dâhil, bir çıkış yolu mutlaka bulunur ve hiç kimse mağdur edilmezdi.

50'li yıllarda, haftalık ve aylıkların düşüklüğüne karşılık tüketiciyi korumak için, 1940 tarihinde yürürlüğe giren ve 1955'te Demokrat Parti Hükümeti tarafından yapılan değişikliklerle, iyice sertleştirilen "Milli Korunma Kanunu" mevzuatına göre, gıdalar dâhil bütün temel ihtiyaç maddelerinin fiyatına Devletin belirlediği bir "narh sistemi" uygulanırdı. Yani bakkallar örneğin, bugünkü gibi sattıkları zeytinin, peynirin fiyatını öyle "rastgele" yükseltemezlerdi. Bu durumdan bakkallar pek hoşnut olmasalar da çalışanlar hiç şikâyetçi değillerdi...

Yaz aylarında aşçılara, köftecilere filân gidemeyenler veya oralarda yer bulamayanlar için çeşit çeşit seçenekler vardı. Örneğin seyyar satıcıların açıkta, ayaklı, geniş tablalı bir mangal ızgarasında pişirdikleri köftenin kokusuna tarafsız kalmak kolay değildi. Seyyar köftecilerin yakınında bir de, tekerlekli camekânlarda, pişmiş koyun kellesi eti satanlar bulunurdu. Bunlar kestikleri yarım ekmeğin içine ayıklanmış söğüş eti doldurur, üstüne tuz, karabiber, kırmızıbiber ve kekik serper müşteri istiyorsa bir miktar da doğranmış kuru soğanla maydanoz ekler sonra da hazırladıkları "büyük boy" sandviçi kullanılmış gazete kâğıdına sarıp müşteriye takdim ederdi.

Geçmişte yiyecek malzemesi satanlar ambalaj malzemesi olarak iki türlü kâğıt kullanırlardı: Yağlı kâğıt ve gazete kâğıdı. Yağlı, şekerli, sütlü katı yiyecekler önce yağlı kâğıda sonra da gazete kâğıdına sarılırdı. İade edilmiş ve kullanılmamış gazeteler eskiden Tahtakale'de, kilo ile satılırdı. Kullanılmış gazeteler ise hurdacılardan alınırdı. Bu tür gazeteler ayrıca, geren şekilde katlanıp sulandırılmış nişasta ile yapıştırılarak, bakkallarla pazarcı-

ların kullandıkları "kese kâğıtları" hazırlanırdı.

Ekmek arası köfteyle söğüş kelle eti istemeyenlerin tercihi çoğu zaman, etraftaki bakkallardan temin ettikleri zeytin ekmek, kuru yaz helvası ekmek veya peynir ekmek ikilisiydi.

Dükkânların dışında her semtin, uygun yerlerde kurulmuş, sabit karpuz ve kavun sergileri bulunurdu. Sergiler arasındaki alanlarda ise tekerlekli işportalarda yine sergilerdeki gibi: kesmece Tekirdağ karpuzu, yazın başında Topatan sonra Kırkağaç kavunu ayrıca, Yapıncak, Rezaki veya kokulu Çavuş üzümü satan seyyar satıcılar dolanırdı. Karpuzlar, tepe kısımları uzunca bir bıçakla kesildikten sonra, kenardan başlayarak elma soyar gibi soyulur ve üstten aşağıya doğru parçalara bölünürdü. Kavunların kesim şekli ise alanın isteğine bağlıydı.

Seyyarlar satıcılar arasında bir de cam kavanozlarda turşu, kalaylı bakır kazanlarda pişmiş mısır, kuru soğan kabuğu veya eski hurda feslerle birlikte kaynatılarak boyanmış katı yumurta, dondurma, marul ve salatalık satanlar vardı. Sonuncular, salatalıkları bıçakla soyar ve bolca tuz serperek müşteriye sunarlardı!

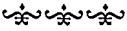
Basit kelimelerle ifade etmek gerekirse bir zamanlar, çalışan herkes, ne kadar fakir olursa olsun, karnını mutlaka bir şekilde doyururdu. Yani, "İstanbul'un taşı toprağı altındır" diyenler, haksız değillerdi. Yine de iş bulabilmek için ticaretin yapıldığı yerlere gitmek gerekiyordu. Anadolu'dan gelen fakir gurbetçiler de bu yüzden, Sirkeci ile çevresine akın ederlerdi.

Fakirlikten söz açılmışken, eskiyi görmüş ve yaşamış biri olarak, günümüzün gençlerine karşılaştırma yapabilmeleri için bazı bilgileri vermekte yarar görüyorum. 50'li yılların başında yamalı elbiselerle dolaşmak çoğumuzun alışık olduğu, sıradan bir şeydi.

Buna rağmen, rulo halinde bağlamış yorganı omzunda, üç beş yama bir yana, kasketinin, ceketinin, pantolonunun veya her üçünün orijinal kumaşı dahi belli olmayan, çıplak ayaklarında yıpranıp tozdan, kül rengini almış, gislavet marka mest lâstikleriyle, iş arayan veya yer soran insanları görmek, bizim için bile üzüntü vericiydi. Tahtakale ve civarında 70'li yılların ortalarına kadar, günümüzdeki gibi, moda olduğundan, "kullanılmış görüntüsü" verilmiş değil, gerçekten iyice kullanılmış ve tamir edilmiş ufak tefek yamalı elbiselerle pençesi yamanmış veya ye-

nilenmiş eski kunduralar satıldı ve alıcı buldu...

Gençlerimiz, yaşadıkları modern çağın sorunlarıyla güçlüklerini değerlendirirken, 60 yıl içinde "nereden nereye" geldiğimizi bilmeleri çok faydalı olur kanaatindeyim...

Büyük Postane Çevresi ve Bâb-ı Âlî Yokuşu

Osmanlı İmparatorluğu'nun Başkenti İstanbul, esas olarak, kentin Fatih ve Eminönü ilçelerinden oluşan "sur içi" bölgesindeydi. Sirkeci ve çevresinin şehir merkezi oluşunun temel nedeni kanımca "Bâb-ı Âlî" nin bizzat kendisidir. İdari ve siyasi Başkent Ankara'ya taşınmış olmakla birlikte Osmanlı döneminin geleneksel merkezi yerinde kaldı ve tarihten süzülüp gelen resmi yerleşim düzeni de aynen devam etti.

Fetihten itibaren Osmanlı döneminin ihtişamını temsil eden Ayasofya Camiî, Topkapı Sarayı, Beyazıt Camiî, İstanbul Üniversitesi, Süleymaniye Camiî, Sultanahmet Camiî, Yeni Cami, Rüstempaşa Camiî, Gülhane, Osmanlı Devlet-i Aliyye'sinin Sadâret Makamı ve Nezâretleri Eminönü'ndeydi.

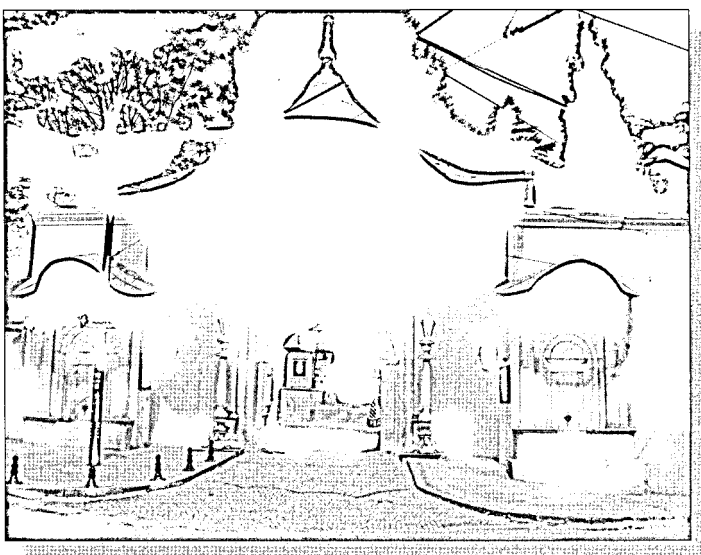
Daha önce değindiğimiz Sebze ve Meyve Hali, Toptancı Hali, Kuru Gıda Merkezi ve Balıkhane'nin dışında, Başta İstanbul Valiliği olmak üzere, İstanbul Emniyet Müdürlüğü Sirkeci'deki Sansaryan Hanı'nda, Adliye Sarayı Sultanahmet'te, İl Milli Eğitim Müdürlüğü Cağaloğlu'nda, Merkez Postanesi ise yine Sirkeci'de bulunuyordu.

Bunlara ilâve olarak 19. yüzyıldan itibaren, önce Osmanlı İmparatorluğu'nun sonra da Türkiye Cumhuriyeti'nin, yalnız İstanbul'da değil bütün Türkiye'deki Basının merkezi de, Bâb-ı Âli Yokuşu, Cağaloğlu, Nuruosmaniye ve yakın çevresindeydi. Başka bir ifade ile adı geçen bölgenin merkez olarak tanımlanabilmesi için gerekli her türlü koşul mevcuttu.

50'li yıllarda İstanbul çok daha küçük olduğu için ilçe sayısı daha azdı. Buna karşılık resmi düzen açısından da Kaymakamlıklara nazaran Valiliğin merkezi ağırlığı daha fazlaydı. Eğitim alanında ise, yerel tek makam İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğüydü.

İlçe M.E. Müdürlükleri bilindiği gibi, yakın geçmişin ürünüdür.

Aynı durum ilçe Adliyeleri için de geçerlidir. Sultanahmet'teki Adliye binası uzun süre bu alandaki tek kurum olma durumunu korudu. Bunun ne anlama geldiğini anlayabilmek için şöyle bir örnek verilebilir: Günümüzde çeşitli nedenlerle gerekli olabilen sabıka kaydı belgesi almak için en yakın Adliye binasında bir dilekçe doldurup birkaç dakika beklemek yeterlidir. Eskiden ise insanlar nerede otururlarsa otursunlar, Sultanahmet'teki Adliye Sarayı'na gidip kuyruklara girmek ve en iyi ihtimalle iki gün harcamak zorundaydılar.

Bâb-ı Âlî Kapısı

Ele aldığımız dönemde İstanbul'un iletişim alanındaki merkezi, muhteşem binası, çok geniş çalışma alanı ve masif meşeden yapılmış klâsik stildeki ahşap bankolarıyla son derece etkileyiciydi olan Büyük Postane'ydi. Her ilçenin ayrı bir postanesi olduğu halde mektup ve koli dağıtımı Sirkeci'den yapıldığı için imkânı olanlar mektuplarını veya telgraflarını oradan yollamaya özen gösterirlerdi. Bu arada mektupların gönderildikleri adrese varma süreleri, şehir içi için ortalama üç gün, şehirlerarası

mesafeler için en az on gün, yurt dışı için ise belirsizdi. Örneğin Sofya'ya gönderilen bir mektup alıcısına en iyi ihtimalle bir ayda ulaşır, oradan gönderilenlerin İstanbul'a gelmeleri de genellikle aynı süreyi gerektirirdi.

Sirkeci Postanesi'nin bir diğer özelliği, dış merdivenlerin her iki tarafında sıralanmış "arzuhâlciler", yani ücret karşılığı mektup veya dilekçe yazan kişilerdi. Çoğu memur emeklisi olan bu insanlar, duvar dibinde yaz kış, minik, katlanır bir tabureye kurulurlar, önlerindeki küçük sehpaya oturttukları eskimiş daktilolarında da ihtiyaca göre, memlekete gönderilecek mektupları veya resmi dairelere iletilecek "istidaları" yazmak üzere beklerlerdi.

20. yüzyılın başlarında inşa edilip zamanında Posta ve Telgraf Nezareti olan Büyük Postane, halen İstanbul PTT Başmüdürlüğü olarak kullanılmakla birlikte, eski önemini büyük ölçüde yitirdi. Özelleştirilen mektup ve koli dağıtım yöntemleriyle gelişen modern elektronik iletişim sistemleri Türkiye'nin en büyük Postanesini, pratikte çok değerli bir müzeye dönüştürdü.

Postaneden itibaren aynı sıradaki dükkânlarla sağdan yukarı doğru Babıâli Caddesi boyunca, bugünkü gibi kırtasiyecilerle kitapçılar vardı. Babıâli Yokuşu ile Cağaloğlu her zaman kalabalık olmakla birlikte okulların açıldığı dönemde başka türlü olurlardı! Eylül sonu ile Ekim ayı başında, okul kitapları basan İnkılâp, Aka, Remzi gibi ünlü kitabevlerinin kapılarında, içeri girmek için sıra beklememiş eski öğrenci veya öğrenci velisi yoktur...

Ders kitaplarının dışında, öğrenciler için gerekli her türlü malzeme de yine buradaki kırtasiyecilerde bulunurdu: Mürekkep hokkaları, ucu kesik metal uçlar, uçlar için ahşap veya plâstik saplar, dolmakalemler, sarı renkli saman kâğıdından "müsvedde" defterleri, boy boy, çizgisiz, çizgili, kareli ders defterleri, boyalar, pergeller, her şey!

Eskiden bir adet daha vardı: Kitap ve defterleri mavi veya kırmızı renkli, kaplama kâğıdıyla kaplamak! Gerekli kitap, defter ve araç-gereci bulan öğrenci veya veli bir de, yeteri kadar kaplama kâğıdı da alır ve evde kaplama işi başlardı. Her ailede bu işi en iyi yapanlar olurdu: Ablalar, ağabeyler veya anneler. Dualar ve iyi dilekler eşliğinde kaplanan kitap ve defterlere ayrıca kenarları kâğıdın renginde, üçer çizgili, yatay ekseni daha uzun, sekiz kö-

şeli etiketler yapıştırılırdı. Mürekkeple "Harita Defteri", "Tarih", "Matematik" v.s. gibi özet açıklamaların yazıldığı etiketler ise ilgili öğretmenlerin tercih ettikleri yerlere yapıştırılırdı. Örneğin bazıları etiketin, kitap veya defterin üst yarısında (ortada, sağda), veya alt yarısında olmasını isterdi (genellikle sağda).

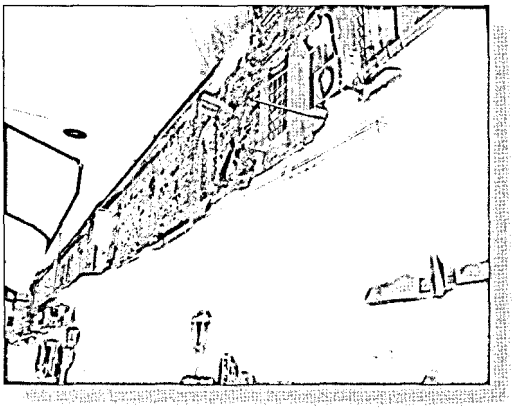
20. yüzyılın ikinci yarısının başlarında, öğrenciler okullara okul çantaları ile giderlerdi. Gidilen sınıfa ve ihtiyaca göre de tek iki veya üç bölümlü, önü çift cepli veya cepsiz meşin çantaların en kalitelileri de, Mercan Yokuşu'na önce dik sonra da paralel konumda Tahtakale'ye inen Uzunçarşı'da imal edilir ve satılırdı.

"Şartsız Kurul" ların henüz icat edilmemiş oldukları o yıllarda kılık kıyafet dâhil, her ayrıntıya özen göstererek "okula gitmek", gençler için günümüzün moda deyişiyle "karizmayı çizen" değil, statüyü yükselten bir eylemdi ve çok ciddiye alınırdı. Ne kadar ciddiye alındığını kavrayabilmek için şu açıklama her halde yeterlidir: Liseyi "bitirebilen" gençler askerlik görevlerini Yedek Subay olarak yerine getirirler sonra da, kolayca iş bulabilirlerdi!

Babıâli terimi bilindiği gibi, Cumhuriyet döneminde, Osmanlı döneminden farklı olarak "Matbuat"ı, yani "Basın-Yayın" dünyamızı temsil etmiştir. Gayrimüslim cemaatlerin gazeteleri Tahtakale'deki hanlarla Yüksekkaldırım'daki matbaalarda basılırken Osmanlı gazeteciliği, başından itibaren Babıâli'de gelişmiş ve zaman içinde bu bölge, bir tür kültür merkezine dönüşmüştü.

80'li yıllara kadar başta Hürriyet, Milliyet ve Cumhuriyet olmak üzere, İstanbul'un en çok okunan günlük gazetelerin tamamına yakınıyla onlarca periyodik dergi buralarda basıldı ve dağıtımları buradan yapıldı. Gazete kitap ve dergilerin dışında her türlü matbu evrak, defter, fatura, belge, davetiye v.s. de yine bu bölgedeki atölyelerde üretildi.

Bilindiği gibi İstanbul büyüdükçe çalışma ve yerleşim alanları değişmeye başladı. Önce büyük gazeteler sonra da küçük işletmeler sur dışına veya Anadolu yakasına taşındı. Basın tarihimiz açısından emsalsiz bir konuma sahip Babıâli günümüzde artık, maalesef, yalnız ansiklopedilerde yer almaya aday bir tür "belgesel varlık" konumundadır.

Tarihi bir hanın günümüzdeki cephesi

Gelişen kentlerde yeni düzenlemelerin yapılması muhakkak ki gerekli hatta kaçınılmazdır. Kanımca İstanbul'un eski halini bilen ve sevenler için üzücü olan aslında, bilerek veya bilmeyerek, eskiye gereken saygının yeteri kadar gösterilmemiş olmasıdır.

Eminönü bölgesinde ana yolların açılması sırasında yıkımdan kurtulabilen onlarca eski yapı, sonraki yıllarda yıkılıp yerlerine zevksiz yeni binalar inşa edildi. Yıkılamayacak kadar tarihi eser durumunda olanlar ise tanınmayacak hale getirildi.

En az Eminönü ilçesindeki camiler kadar eski hanların iç avlularına gelişigüzel ilâveler yapıldı. Yontma taşlarla inşa edilmiş dış cephelerin orijinal görüntüsü ise, yer yer yamalar şeklinde, gelişigüzel yapılan kısmi sıvalar, üst katlardaki pencerelere takılan klima cihazları ve reklâm panolarıyla bozuldu. Böylece bu eşsiz binaların tarihsel özellikleriyle mimari bütünlükleri de bir bakıma yok edildi.

Bu arada alt kattaki dükkânlar da, orijinal kemerli yapıyı görünmez kılan, her biri başka formda çeşit çeşit saçaklar, katlamalı orijinal kepenkler yerine konmuş modern malzemeler ve ön cephenin tamamını giydiren yapay plexiglas kaplamalarla " yenilenerek," o bölgede iyice çoğalan yabancı turistlere hitap edecek hale getirildi!

Avrupa'nın birçok kentinde Eminönü'ndeki tarihi hanlar ve kervansaraylar gibi yapılar yoktur. Olanlar ise genellikle iş yeri değil müzedir. Turistler bu gibi "kültürel varlıkları" sıra bekleye-

rek ve büyük paralar ödeyerek görebilirler!

Sultanahmet'le birlikte, Cağaloğlu, Nuruosmaniye ve çevresi günümüzde, turistlere hitap eden yani halı, kilim, takılar ve çeşitli, turistik eşya satılıp "otantik!" havası verilmiş dükkânlarda, döner, lâhmacun ve kebap çeşitleri satılan bir bölge hüviyetindedir. Eski mekânlar ise orijinal işlevini bütünüyle kaybetmişlerdir.

Sansaryan Han

Bilindiği gibi Sultanahmet'teki Adliye Sarayı'nın da Çağlayan'a taşınmasıyla ilgili bir çalışma vardır. Bu dönüşüm yapılınca yakın bir gelecekte buralarda bulunan Hukuk Büroları da taşınacak ve idari açıdan Fatih ilçesine bağlanan Eminönü, geleneksel faaliyet alanında da, fiilen tarihe karışmış olacaktır.

Günümüzde farklı bir amaçla kullanılmakla birlikte mimari bütünlüğünü ve yapısal saygınlığını kaybetmemiş, ender yapılardan biri, 80'li yıllara kadar İstanbul Emniyet Müdürlüğünün bulunduğu Sansaryan Han'dır. Çeşitli nedenlerle ünlü olan yapı, gayrimüslimler ve İkamet Tezkeresi veren Yabancılara Mahsus 4. Şubesi nedeniyle, özellikle yabancı tebaalı kişiler için de her zaman ayrı bir öneme sahip olmuştur.

Bakırcılar, Mercan, Kapalıçarşı, Mahmutpaşa Yokuşu

Avrupa'nın bazı kentlerinde, tarihi kalıntılar dışında, çevredeki yapılar ve bunların mimari üslûbu bakımından insanın kendisini ayrı ayrı, Orta Çağda, 19. yüzyılda veya 20. yüzyıl başlarında hissetmesi mümkündür. Kanaatime göre İstanbul'da, surlar, Bozdoğan Kemeri ve tarihi camilerin haricinde, insanı tam anlamıyla geçmişe götüren bölgelerden biri Mısır Çarşısı ve çevresindeki hanlar, diğeri ise Kapalıçarşı ve yine etrafındaki tarihi yapılardır.

Kentimizi konu alan çeşitli kitaplarda bu yerler hakkında yapılan mimari analizlerle birlikte, ayrıntılı tarihçeler ve çeşitli bilgiler verilir. Örneğin Kapalıçarşı'nın ne zaman inşa edildiği, hangi dönemde ne amaçla kullanıldığı, kaç tane kapısı, kaç tane sokağı bulunduğu bellidir.

Mevcut bazı kayıtlara bakarak, Çarşı'nın geçmişte yaşamış ünlü simalarına ulaşmak da mümkündür. Bence günümüzde pek bilinmeyen veya unutulmuş olan, bu yerlerin 60 yıl önceki durumu ve bir zamanlar, kent yaşamıyla ekonomisinde sahip oldukları önemli yerdir.

Kapalıçarşı ve onun doğal uzantısı konumundaki Mahmutpaşa Yokuşu ile Sultanhamam, 50'li yıllarda İstanbul'un tek ve en büyük AVM' siydi. İnsanlar buraya tarihi yapının renkli, mistik, büyüleyici atmosferinde etrafı hayran hayran seyredip ışıltılı vitrinlerin önünde hatıra fotoğrafı çektirmek için değil, ihtiyaç duydukları şeyleri satın almak için gelirlerdi.

Ele alınan zaman diliminde trikotaj sanayi, Yeşildirek ve civarındaki hanlarla küçük atölyelerde yeni yeni gelişmeye başlamış olmakla birlikte, bugünkü anlamda, standartlaşmış bir hazır giyim üretimi yoktu. Konfeksiyon olarak özellikle Mahmutpaşa Yokuşu'nda, çocuklar için sünnetlik kıyafetler, kadınlar için mantolarla gelinlikler, erkekler için ise, üç dört ayrı beden ölçüsünde yedek yakalı, manşetli beyaz gömlekler ve koyu renklerde takım elbiseler satılırdı. Ancak beden kalıpları rast gele hazırlanmış ve bir atölyeden diğerine farklı oldukları için, hazır elbise veya gömleğin vücuda uyması pek mümkün değildi. Nitekim çok acil haller dışında bunlar "ısmarlama" diktirilirdi. Erkekler için

beden ve boyun ölçüsü alarak ısmarlama gömlek diken gömlekçiler ve ceket, pantolon diken terziler vardı.

Maddi imkânları iyi olanlar veya meraklılar daha pahalı olan İngiliz kumaşlarını tercih ederlerdi. Bu seçimi gerekli görmeyenler, Sümerbank'ın fabrikalarında dokunmuş Merinos, Hereke veya özel Kula marka yerli kumaşlardan, gerektiği kadarını kestirirler, genellikle bayramlardan önce terzilerine götürürler ve bir iki hafta içinde kalıplarına tam uyan elbiselerine sahip olurlardı.

Toptan ve perakende erkek kumaşları satan büyük mağazalar Bahçekapı, Sirkeci, Aşir Efendi Caddesi, Sultanhamam ve Beyoğlu'ndaydı. O yıllarda Sümerbank'ın satış yerleri dışında Sultanhamam'daki Atabek mağazası da çok ünlüydü.

Elbise konusunda aslında, kadınların durumu da pek farklı değildi; belki daha da zordu. Bir kere her evde mutlaka bir adet kollu, Singer marka dikiş makinesi bulunurdu. Evin hanımı dikişte yeteri kadar usta değilse, akrabalardan veya komşulardan yardım istenirdi. Nişan, düğün v.s. gibi önemli olaylar için ise eve ücret karşılığı terzi bayanlar çağırılırdı. Bunlar bir yardımcı ve bir iki moda dergisiyle birlikte gelirlerdi. Dikilecek elbise modeli belli olduktan sonra, ambalaj kâğıdıyla hazırladıkları patronlara göre kumaşı keserler, öğle yemeğinden önce provaları yaparlar ve akşama doğru, evdekilerin de yardımıyla elbiseyi dikmiş olurlardı.

Kadın elbiseleri için gereken kumaşların merkezi de aşağı yukarı aynıydı; yani Sultanhamam, Mahmutpaşa Yokuşu ve Kapalıçarşı. Kadınlar buralara gelir kumaş, tela, astar, düğme, iplik, çengelli kopça, çıt çıt, metal fermuar v.s. ne gerekiyorsa alırlar ve işe koyulurlardı. Doğruyu söylemek gerekirse, insanın yeni dikilecek bir elbiseyi, uzunca bir süre gözünde canlandırıp ne kadar güzel duracağını hayal etmesi, belki de onu bir çırpıda alıp giymesinden daha fazla mutluluk vericiydi...

Görüldüğü gibi, 1954 yılında Kapalıçarşı'yı büyük ölçüde tahrip eden yangına kadar, mefruşat, giyim kuşam ve tuhafiye çeşitleri açısından, temel ihtiyaç malzemelerinin temin yeri Sultanhamam ve Mahmutpaşa Yokuşu'ydu.

O dönemde Mahmutpaşa Yokuşu'nun orta çizgisi boyunca, en alt noktadan Kapalıçarşı'nın Kalcılar Hanı girişindeki dış

kapısına kadar, dükkânların dışında yan yana dizilmiş bir de işportalar vardı. Kira ödemedikleri için seri dışı veya düşük kaliteli malları, dükkânlardakilere göre daha ucuza satabilen işportacıların tezgâhlarında ne arasanız vardı! Her çeşit iç çamaşırı, penyeler, gömlekler, kazaklar, kravatlar, bluzlar, çoraplar, bebek ve çocuk kıyafetleri, havlular, terlikler, ayakkabılar, kırtasiye çeşitleri, çantalar, şapkalar, taraklar, oyuncaklar, bardaklar, fincanlar, çanaklar, tabaklar, kaşıklar, her şey!...

Yokuştan geçenlere seslenerek dükkânlarında satılan malları duyurmaya çalışan tezgâhtarlar, yukarı aşağı, birbirini itekleyerek yürümeye çalışan insanlarla onların dikkatini çekmek için, yırtınırcasına bağıran bitirim işportacı esnafı:

" Batan tüccarın malları burada... !" ; "Koskocaman parçalar 50 kuruşa...!" ; "Hanımlar, bakmadan geçmeyin... Ucuzluk burada!" ; "Ne alırsan bir liraya...!" ; "Gel, gel... Ucuza gel, gel vatandaş... Gel!"; "Bitti bitiyor... Başka yok... Üç tane kaldı..." ; "Seç seç al... Zararına satışlar burada!"

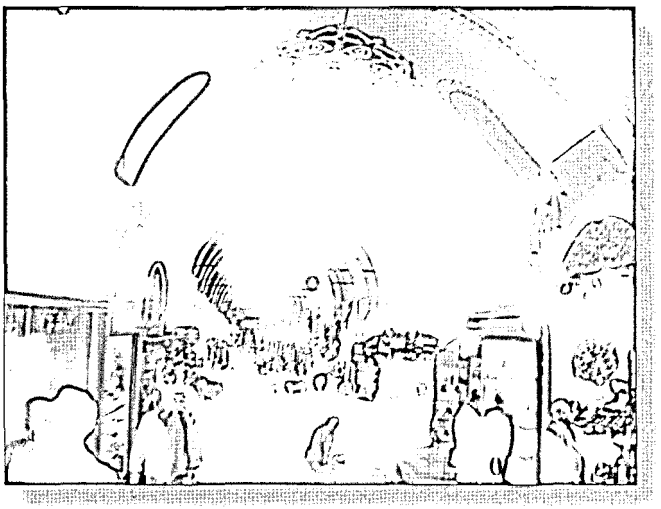
"Mahmutpaşa Yokuşu gibi" benzetmesi, eskiden curcunalı, patırtılı, tıkış tıkış bir insan selini tarif etmek için kullanılırdı... Yani, yokuştaki trafiğin sıradan günlerdeki durumunu... Tabi Mahmutpaşa'nın bir de, bayram arifelerine mahsus "dillere destan" hali daha vardı ki, onu da bilen bilir...

60 yıl önce, yani başka bir ifadeyle, Amerikan savaş gemilerinin kapaklı, benzinli "Zippo" marka çakmak taşıyıp, filtresiz Pall Mall sigarası içen bahriyeli askerleriyle, ekose pantolonlu, panama şapkalı, omzunda fotoğraf makinesiyle dolaşan Amerikalı turistlerin İstanbul'a gelmelerinden önce, Kapalıçarşı'nın rakipsiz esnaf türü kuyumcular, sarraflar, gümüşçüler, halıcılar, antikacılar, nakışçılar, saatçiler ve terlikçilerdi.

Reşat ve Cumhuriyet altınları dışında, nişan yüzükleri, altın küpeler, bilezikler, irili ufaklı altın takılar, altın zincirler, nişanlarda ve düğünlerde her aile için az veya çok gerekli olan şeylerdi.

İstanbul'da 24 ayarlık külçe altının, 18 ayara düşürülerek el yapımı, "tek işçilik" nadide ürünler haline getirildiği merkez, on yıllarca, Kapalıçarşı'nın Nuruosmaniye Kapısı'yla Mahmutpaşa Kapısı arasındaki yakın çevrede bulunan tarihi Çuhacı Han, Zincirli Han ve Varakçı Han'dı. Geçmişte yüzük, bilezik, kolye ve

küpe gibi değerli takılar, özel makinelerle seri halde değil, kendi alanlarında uzman, modelciler, sadekârlar, pırlanta ve elmas mıhlayıcıları, yaldızcılar ve cilâcılar tarafından tek tek, elde yapılırdı.

Kuyumcular Caddesi

Başta Sıra Odalar'la Kapalıçarşı'nın Mahmutpaşa Kapısı yanındaki Kalcılar Han olmak üzere, Kılıççılar Sokağı ile Mercan Kapısı arasındaki hanlarda ise ham gümüşün, kalıbından dökümüne, oymasından cilâcısına kadar işlenip ürüne dönüştürüldüğü atölyeler bulunmaktaydı.

Bir zamanlar evlerin ihtiyaçları veya hediye etmek için, gümüş yemek servisleri, tepsili çay servisleri, altlıklı ibrikler, tekli, üçlü veya beşli şamdanlar, kupalar, vazolar, aynalar, boy boy tabak ve çanaklar, küllükler, mücevher kutuları, yazı takımları; hatta iyice meraklı olanlar için, gümüş saksılıklar bile vardı... Olanakları daha kıt olanların hediye etmek için tercih ettikleri ise, genellikle dışı kadife, içi saten özel kutulara yerleştirilmiş, sapı oymalı altı adet tatlı kaşığı, maşalı şekerlikler veya altı adet çay kaşığı olurdu.

Eskiden Kapalıçarşı'da altın takıların esas satış yeri Kuyumcular Caddesi ve caddeyle Sandal Bedesteni arasında kalan alandı. Kılıççılar Kapısı'ndan itibaren, Muhafazacılarla

Ağa Sokak arsındaki dükkânlarda ise Gümüşçüler vardı.

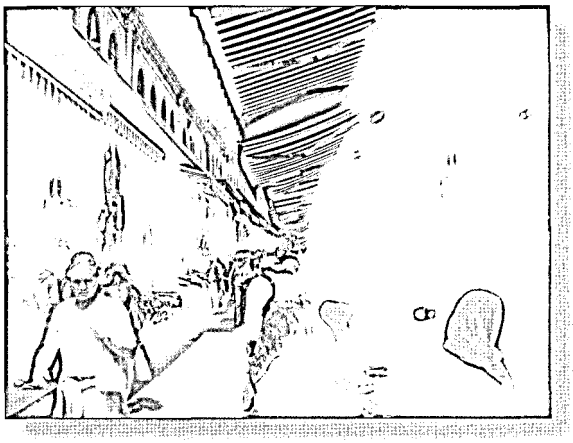
Mücevherat ve gümüş eşya satın almak geçmişte, güvene dayalı bir şeydi. Dolayısıyla her ailenin Kapalıçarşı'da itimat ettiği bir kuyumcusu bir de gümüşçüsü bulunurdu. Bugün en büyüğünden en küçüğüne her ilçede onlarca kuyumcu ve gümüş eşya satan mağaza var. Ancak satışa sunulan onca mala karşılık, değişen zevkler ve anlayışlarla birlikte, altın takılara karşı ilgi de son yıllarda, iyice azaldı. Okul bitiren, nişanlanan hatta evlenen gençlerimiz en lüzumlu şeyler dışında, ailenin maddi durumuna göre artık pahalı takılar yerine pahalı telefonları, elektronik cihazları, otomobilleri veya cipleri tercih ediyorlar...

Kuyumcular Caddesi ve etrafı uzun yıllar Türkiye'de, altın gümüş ve döviz fiyatlarının belirlendiği merkez konumunu korudu. Bu özellik bütünüyle kaybolmamış olsa da günümüzün Kapalıçarşı' sı artık ağırlıklı olarak, turizm acentelerinin buraya yığdığı turist gruplarına hitap eden, geniş bir turistik eşya satış alanı haline dönüşmüş durumdadır...

Geçmişte Beyazıt Kapısı'ndan itibaren Kalpakçılar Caddesi'ni dolduran çantacılar, ayakkabıcılar, elbise, manto ve gelinlik satanlar, nakışçılar, işlemeciler ve modelcilerle tuhafiyecilerin yerini zaman içinde kuyumcular almıştı. Ancak geçen süre içinde, yerli müşterilerle birlikte gelen turistlerin de niteliği değişti.

Oldukça zengin, maldan, antikadan, sanattan ve el işçiliğinden anlayan insanların yerini, bir şeyler almaktan ziyade vitrinleri seyredip lâf ola fiyat soran, işçi ve memur emeklileri almaya başladı. Neticede zamanla, vitrinlerde arz edilen mallar da alıcıların ilgilerine ve olanaklarına uygun hale getirildi.

Benzeri dönüşümler aslında Kapalıçarşı'nın tamamıyla çevresinde de gerçekleşti. Örneğin Çarşının Beyazıt Kapısı'yla solda kalan Sahaflar Çarşısı'nın önünden, Bakırcılara doğru uzanan Çadırcılar Caddesi'ne eskiden, "Bitpazarı" denirdi. O zamanlar antika eşya hakkında yeteri kadar bilgi ve ilgi olmadığı için, elden düşme ancak gerçekte değerli, hatta çoğu tuğralı gümüş ve bronz şamdanlar, avizeler, tepsiler, kaplar, ibrikler, semaverler, aynalar, sehpalar, dolaplar v.s. yok pahasına satılırdı. Çoğunu, bu işi bilen Avrupalılarla Amerikalılar alıp götürürdü...

Çadırcılar Caddesi

Satılanlar arasında en enteresan olanlar ise gösterişli, camlı, altın yaldızlı çerçeveler içinde, oval paspartulu, göğüsleri madalyalarla süslü Osmanlı Paşası fotoğraflarıydı. Günümüzde, antikacıların merkezi konumundaki Çukur Cuma semtinde de, bu tür fotoğraflara hâlâ rastlanır ancak, bugünkü alıcıları farklıdır. Genellikle zengin meraklılar ilgi gösterirler. Çocukluğumda ise, defalarca şahit olduğum gibi, çerçeve ile camı değil de fotoğraflı kalın kartonları işlerinde kullanmak üzere, kundura tamircileri satın alırlardı...

Çadırcılar Caddesi'nin son bölümü, bakırcıların, cepheleri açık küçük dükkânlarına mahsustu. Tezgâhta bir veya iki usta, önlerindeki uzun ayaklı bir örse yasladıkları bakır levhaları çekiçlerle döverek şekillendirirlerdi. Eskiden "dövme bakır"dan yapılan tencere, kazan, bakraç, güğüm, tepsi ve kaplar, o dönemin nitelemesiyle, "evlâdiyelik"ti. Yani bu kaplar, periyodik olarak kalaylanır ve seneler boyu, babadan oğla miras olarak aktarılırdı...

Günümüzde, dededen kalma bu bakraçlarla tepsiler genellikle, "kadirşinas" torunların modern evlerinde, süs eşyası olarak kullanılır! 21. yüzyılın Çadırcılar Caddesi'nden ise, eski eşya satıcıları ile bakırcıların yerini, penye giysiler, spor ayakkabılar, çoraplar ve hediyelik eşya satanlar aldı...

Sosyolojik değişimlerin ticaretteki arz talep ilişkisine olan izdüşümlerini objektif şekilde görebilmenin en basit yollarından biri kanımca, çarşı pazar gibi yerlerde, geçen süre içinde oluşan farklılıkları izlemektir. 50'li yılların başında örneğin, Kalpakçılar Caddesi'nin hemen üstündeki Fesçiler Caddesi ve etrafındaki sokaklarda fes, kavuk ve püskül satan kalmamıştı; buna mukabil ağırlıklı olarak terziler, örücüler ve hazır elbise satanlar vardı.

Bir ara aynı yerde bulunan Bodrum Han'da, İzmir'den kaçak geldiği söylenen gömlekler, kazaklar ve montlar, daha sonra da Amerikan malı blucinler satılmaya başlandı.

Kaçak gömlekler ve kazaklar o dönemdeki gençlerin daha önce görmedikleri bir güzellikteydi. Değişik yaka ve beden ölçülerinde bulunabilen, farklı renk ve desende, yakaları minik düğmeli ekose gömleklerle yaka ve beden ölçüleri ayrı olabilen, Arrow marka, Amerikan malı, klâsik beyaz gömlekleri beğenmemek mümkün değildi... Blucinler ise, tam gençlere göreydi! "Kot Pantolon" adı altında hemen yerlileri üretildi ve satıldıkları yerler hızla çoğaldı. Kısa bir süre içinde, başta Bodrum Han ve Fesçiler Caddesi olmak üzere, Kapalıçarşı'nın bir bölümüyle Mahmutpaşa'nın ara sokakları, bu giyeceklerin satıldığı yerlere dönüştü.

Daha sonra deri modası başladı. Kazlıçeşme sahilindeki tabakhanelerde hazırlanan deriler kullanılarak dikilen mont, ceket, kaban ve paltolar, iç pazarda beğenilip özellikle Doğu Avrupalı turistlerin de ilgisini çekince, blucin satanlar, deri mont ve içi kürklü kabanlar satmaya başladılar. Kapalıçarşı'nın fesçiler bölümü kâfi gelmeyince de, deri konfeksiyon satanlar, kademe kademe, Nuruosmaniye'yi, Çemberlitaş'ı, Çarşıkapı'yı, Beyazıt'ı, Azak Yokuşu'nu, Lâleli'yi... Her tarafı sardılar...

Yukarıdakine benzer bir değişiklik, Çarşıkapı Kapısı'ndan girilince, akar çeşmelerin yanından ileriye doğru uzanan Feraceciler Sokağı'nın sağ tarafında kalan alanda da gerçekleşti. Burada eskiden mobilyalar satılırdı... Kalpakçılar Caddesi'nin üstündeki Kürkçüler Çarşısı'nda ise çok kaliteli koltuk, kanepe ve sehpalar üretilir ve cilâlanırdı. Çabuk kuruyan "dolgu "ve "son kat" selülozik verniklerin bulunmadığı zamanlarda, bir sehpayı ispirtoda eritilen doğal gomalakla cilâlamak, büyük emek

isteyen çok özel bir sanattı! Bugün bütün bunlar tarih oldu. Çarşının bu bölümünü de duruma göre, önce deri giysi sonra da turistik eşya satanlar doldurdu...

Çarşının tamamen değişen bir diğer bölümü, meşhur Sandal Bedesteni'dir. Geçmişte burada değerli mobilyalarla antika eşyaların, açık artırma ile satıldıkları büyük bir mezat vardı. Günümüzde mezat salonunda, çoğu yerde olduğu gibi yalnızca, turistik eşyalar sergilenmektedir.

Kapalıçarşı'nın her şeye rağmen, bir ölçüde değişmeden kalabilen yerlerinden biri Cevahir Bedesteni, diğeri ise, Halıcılar Caddesi ve yakın çevresidir. Sandal Bedesteninde eskiden eski gümüş eşya ve ikona satan antikacılarla saat satanlar vardı. Ayrıca Çarşıdaki kuyumcuların, mücevheratla değerli mallarını muhafaza ettikleri büyük kasalar da burada bulunuyordu. Bu düzen, günümüzde de pek fazla değişmedi.

Halı ve kilim satanlar ise kendi bölgelerini korudukları gibi zaman içinde, Çarşının çevresine ve özellikle Nuruosmaniye Caddesi'ne yayıldılar. Ancak bu alandaki uzmanların ifadesine göre artan talebe karşılık, yerli mal üretimi iyice azaldı. Eskinin ünlü Kayseri, Bünyan, Isparta, Gördes, Uşak, Milâs, Demirci, Yağcıbedir, Taşpınar ve Kula halılarının yerini, ucuza üretilen, Afgan malı halı ve kilimler almaya başladı.

Eskiden Halıcılar Caddesi'nin hemen başında, Mahmutpaşa Yokuşu'nun Çarşıdaki uzantısı olan Aynacılar Caddesi ile Kuyumcular Caddesi' nin kesiştikleri noktada, Kapalıçarşı'nın maskotu durumundaki bir "Çukur Muhallebici" si vardı.

İki katlı, sivri bir uçla nihayetlenen şaheser kubbeli küçük fakat son derece sevimli müstakil minik yapısıyla benzersiz bir yerdi. Benzersiz olan ayrıca burada satılan tavukgöğsü, kazandibi ve sakızlı sütlâçtı. Günümüzde Çukur Muhallebici yenilenmiş yapısıyla bir kuyumcu dükkânıdır. Kişisel olarak beni teselli eden ise, halen İtalyan Lisesi mezunu eski bir öğrencimiz tarafından, "Çukur Mücevherat" adıyla işletiliyor olmasıdır...

Cepheden bakıldığında, eski Çukur Muhallebicinin sağ tarafında kalan Acı Çeşme Sokağı'nın alt sırasında, eskiden hazır yeni ayakkabı satan dükkânlar, üst tarafında ise terlikçilerin çarşısı vardı. Büyükçe bir bölge değişik modelde kadın ve erkek

terlikleriyle o yıllarda yaşlı erkeklerin kışın, lâstik galoş içinde giymeyi tercih ettikleri, ince yumuşak deriden dikilmiş, siyah renkte mestler satılırdı. Ele alınan yıllarda Terlikçiler Çarşısı, Dedeoğlu ailesi tarafından temsil edilmekteydi. O dönemde, ailenin büyüğü, merhum Bekir Sami Dedeoğlu, Kapalıçarşı esnafının en kıdemli üyesi ve o camianın en saygın Beyefendisiydi...

Çukur Muhallebici'nin günümüzdeki durumu:
"Çukur Mücevherat"

Terlikçilerin üst taraflarında, kavaflarla işlenmiş deri satanların dükkânları yer almaktaydı. Çok renkli dokuma türleri satılan en üstteki Yağlıkçılar Caddesi ile Mercan Kapısı'ndan itibaren, Mercan Yokuşu'na doğru ilerleyen Tığcılar Caddesi arasında kalan geniş bir alan ise 50'li yıllarda, İstanbul'un ayakkabı üretim merkeziydi.

Tığcılar Caddesi'nin etrafında sıralanmış Çukur Han, Astarcı Han, Safran Han, Yaldızlı Han, Kızlarağası Han, İmam Ali Han, Mercan Han ve Pastırmacı Han gibi 16.-17. yüzyıllardan kalma tarihi yapılarda imal edilen erkek ve kadın ayakkabıları için gerekli olan her türlü malzeme, bu civarda hazırlanır ve satılırdı.

"Tığcılar", o zamanlar ayakkabıcı ve kunduracı esnafının ana caddesi konumundaydı. Ayakkabı üretmek için gerekli olan astar ve dış yüzey deri türleri; pençeler için kösele türleri, topuk lâstikleri, tam pençe için kullanılan taban lâstikleri, kauçuk plâkaları, dikiş iplikleri, uzun tığlar, kunduracı bizleri, reçineler, metal ve tahta çiviler, çeşitli tip ve büyüklükte ökçeler, burun ve topuk demirleri, topuk lâstikleri, bez astarlar; basit tutkal yapımında kullanılan "çiriş "tozları; eskiden ham kauçuğun benzol içinde eritilmesiyle hazırlanan ve "solüsyon" adı verilen yapıştırıcılar; falçete türleri, çekiçler, kerpetenler, raspalar, zımbalar, her şey...

Eski Tığcılar Caddesi'nde bu malzemenin her çeşidi satılırdı. Bunun dışında kunduracılığın olmazsa olmazı, "saya" dikiş atölyeleriyle "kalıpçılar" da buradaydı.

50'li yılların başında dükkânda satılan oldukça kaliteli bir çift erkek ayakkabısının fiyatı 8-10 lira civarında; İngiliz malı birinci sınıf Videla deri ve özel ithal köseleden imal edilen, ısmarlama ayakkabıların çifti ise, 50 lira kadardı.

50 lira o zamanlar, önemli bir paraydı. Örneğin, bir tane Reşat altını alınabilen o parayı kazanmak için, vasfı "usta" olan birinin, en az iki üç hafta "çalışması" gerekiyordu!

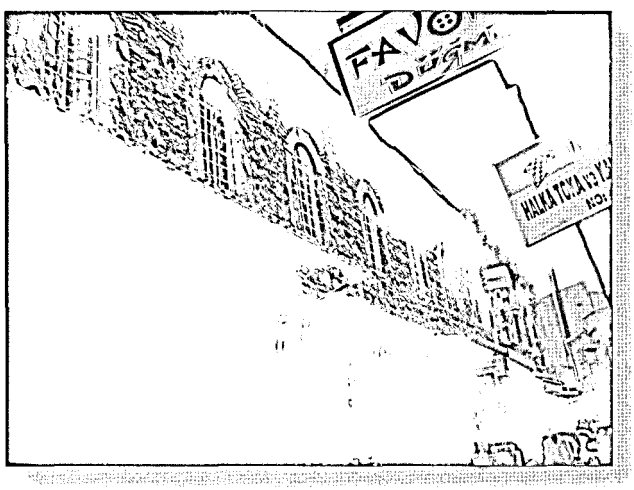
Peki, eski bir kunduracı ustasının çalışması nasıl bir şeydi? Çalışma konusunda eski ile yeni arasında objektif bir karşılaştırma yapabilmek için, bir zamanların çalışma koşullarıyla çalışma mekânlarını bilmek gerekir.

Çalışma alanlarından başlanırsa önce hanların nasıl bir yer olduklarını tarif etmek istiyorum. Yığma tarzında inşa edilmiş eski hanlar, kare veya dikdörtgen tabanlı, genellikle iki katlı; eğimli bir yerde iseler, bir cephesi iki, diğer cephesi üç katlı taş binalardır.

Orta bölümlerinde üstü açık geniş bir avlu bulunur. Dış cephe boyunca, zeminde sıralanmış kemerli dükkânlar, üzerin-

de bulundukları sokak veya caddeye bakarlar. Hanın içindeki odalar ise avluya dönüktür. Zemin kattaki odaların pencereleri yoktur ve yalnız avluya bakarlar; üst kattakilerin ise, dışa açık birer pencereleri vardır ve ve önlerinden geçip avluyu çevreleyen kemerli koridora bakarlar.

Yeteri kadar ışık almadıkları için alt kattaki odalar karanlık, üst kattakiler ise, yarı aydınlıktır. Yağmur sularının tahliyesi için eskiden var olan sarnıçlı sistemler zamanla devre dışı kaldıkları ve kalın taş duvarlar da kolay su çektikleri için hanlar, rutubetli, kışın çok soğuk, yazları ise havasız, boğucu, içleri karanlık, küf ve lâğım kokan yerlerdir...

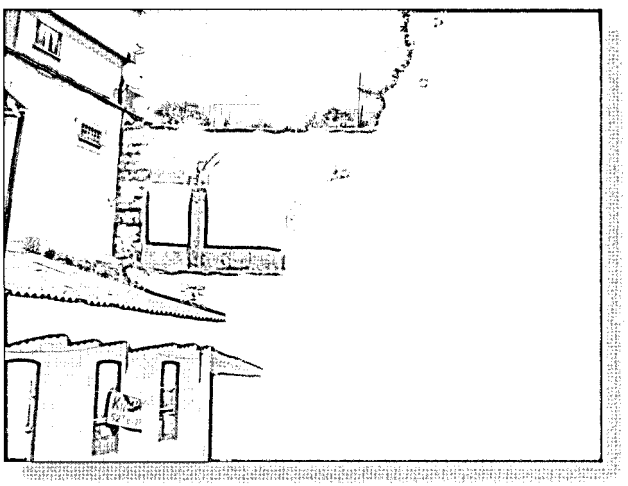

Tığcılar Caddesi - Yaldızlı Han

Eski hanların geçmişteki bir özellikleri de, içlerinin, yapıldıkları andan itibaren oldukları gibi kalmış olmalarıydı! Odacı denen hanların kapıcıları, hanın girişini, koridorları, merdivenleri ve avluyu her gün süpürtür ancak daha fazlasına asla karışmazdı. Yani hanların iç duvarları, zemini ve merdivenleri, yüzyıllar boyu boyanmadan kalmış, hepsi siyaha yakın, kirli, koyu gri renkteydi...

Yani, işin özüne gelmek gerekirse, 15-20 lira haftalık alan eski kunduracı ustaları "böyle yerlerde", kışları mangallarla ısınmaya çalışırlar, yazları ise, ter dökerlerdi... Atölye olarak kulla-

nılan han odalarında, kunduracılar taburelerde otururlardı. Önlerindeki ahşap tezgâhta yaptıkları işle ilgili aletler bulunurdu. Temel işlem olarak, makinelerde dikilmiş astarlı sayaları kalıplara gererler, sabitleştirirler, tabana dikerler, topukları veya ökçeleri ilâve ederler ve son olarak, kösele tabanları işleyip cilâlarlardı. Basitmiş gibi görünen bu işlerin tamamı içlerine tahta kalıp yerleştirilmiş ayakkabıları iki büklüm oturmuş vaziyette, dizlerin üstünde çekiçle vurarak veya göğse yaslayarak yapılırdı.

Geçmişin Tığcılar Caddesi'nde, kösele ticaretinin merkezi olan Yaldızlı Han'ın iç avlusunun günümüzdeki ıssız hali..

Sosyal içerikli kanunlarla sigorta sistemlerinin bulunmadığı zamanlarda, kunduracılık diğerleri gibi zor ve sağlıksız bir meslekti. Kunduracı ustalarıyla çırakları genellikle, zayıf ve soluk yüzlü olurlardı. Benzollü yapıştırıcıların kullanıldığı havasız yerlerde çalıştıkları için de çoğu, akciğer hastasıydı...

Zaman içinde kunduracı esnafı Mercanı terk ederek önce Çarşıkapı'ya, sonra da Kumkapı istikametinde, Gedikpaşa Yokuşu'na taşındı.

Bu arada cemaat mensuplarımız arasında hazır ayakkabı ve terlik satan, Eminönü'nde Gerganov'lar Kasımpaşa'da ise, Mandiyev'lerle Persinov'ların dışında, kundura üretimin-

de çalışanların olmadığını belirmek istiyorum.

Tarif ettiğim şeyler hakkındaki bilgim, çocukluğumla ilk gençliğimin bu yerlerde geçmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Tığcılar Caddesi'nde, 60'lı yılların sonuna kadar, hem ailemiz hem oradaki esnaf için önemli olan bir mekân daha vardı: 1942 yılında, dedemiz tarafından satın alınmış, Yaldızlı Han'ın sağ alt köşesindeki işkembeci dükkânı!

Serbest Piyasa alanında, "Türkiye'nin Finans Merkezi" olarak, yakın zamanlara kadar koruduğu eski konumunda artık bulunmasa da, Kapalıçarşı ülkemizin dünya çapında tanınan en ünlü ticaret merkezidir. Ancak bu konuda göz ardı edilmemesi gereken çok önemli bir husus daha vardır: Kapalıçarşı bir müze olmadığına göre, onu dünya çapında meşhur eden yalnızca 550 yıllık tarihi binası ve kemerlerle süslü mimarisi değildir.

Kanımca bu tarihi mekânı dünyaya tanıtan unsurların en önemlisi, burada çalışmış ve çalışmakta olan değerli insanların Ahilik geleneğinden kaynaklanıp gelen ticaret anlayışı ve meslek ahlâkıdır. Kapalıçarşı'da yıllar yılı senetler ve yazılı belgeler kullanılmadı. Servet ölçüsünde menkul ve gayrimenkul değerler tek bir lâfla alındı ve satıldı. Başka bir ifadeyle bu tarihi mekâna "Türkiye'nin Finans Merkezi" unvanı, boşuna verilmedi...

Bu satırları yazarken, o bölgede büyümüş, oralarda yetişmiş, o muhitin eski bir mensubu olarak, Kapalıçarşı'ya bu saygınlığı kazandıran eski ustaları saygıyla anıyorum.

Türk halı ve kilimlerini dünyaya tanıtıp beğendiren Şengörler ailesi, mücevherat alanında Mavromati ekibi, gümüş işçiliği konusunda Lusarian firması, antika eşya ve mücevherat piyasasında ise Asseo, Akavi ve Mandel firmaları, Türkiye'mize çok şey kazandırmışlardır...

Eski Kapalıçarşı söz konusu olduğunda kanımca, saygıyla anılması gereken bir şahsiyet daha vardır: Kürkçüler Kapısı'ndaki minicik dükkânında, bütün çarşı esnafına İstanbul'un en kaliteli mezelerini beğendirerek satma becerisini göstermiş olan Karamanlı Bodos usta!

Birçok insan beyazpeynirin, kaşarın, sırt pastırmanın, jambonun, füme dana dilinin, ançüezin, zeytinin en kalitelisini, içine ekmek doğramadan hazırlanan hakiki taramayı ve kapari ile tatlandırılan gerçek "Rus Salatası"nı, senelerce, Bodos ustanın mezeci dükkânından temin etti.

Günümüzün Kapalıçarşı'sında, kuyumcu esnafı arasında İstanbullu Bulgar cemaatinden de üç temsilcisi bulunmaktadır. Biri taşsız, diğeri taşlı takı ticaretiyle uğraşır; üçüncüsü ise, değerli taşlar ve taşlı mücevherat alanında Çarşının en ünlü firmasına sahiptir.

Çarşının kuyumcu esnafı tarafından, değerli taşlar ve el yapımı taşlı mücevherat konusunda, uzman olduğu kabul edilen bu kardeşimiz halen, Kapalıçarşı'nın aynı zamanda, en kıdemli üç mensubundan biridir.

Baba Mesleği İşkembeciliğin İncelikleri... Hatıralar

Ailemiz adına bu mesleği başlatan, adını taşıdığım, orijinal nüfus tezkeresine göre 1283 (1866) yılında, Manastır (Bitolâ) sancağına bağlı Kesriye kazasının Zagoriçeni köyünde doğmuş büyük dedemdir.

Geçmişte, yani Balkanlar Osmanlı toprağı iken, büyük dedem kendi babasıyla birlikte gurbetçi olarak İstanbul'a gelmeye başladı. Çeşitli yerlerde çalıştıktan sonra 1895 yılında, Haliç'teki eski Unkapanı Köprüsü'nün yanında, Azapkapı istikametine gidişte sağda (eski adresine göre, Unkapanı, Cadde-i Kebir No.4'de), kendi işkembeci dükkânını açtı ve uzun süre, oğlu dedemle birlikte çalıştı.

1936'da, yolun genişletilmesi sırasında dükkânın bulunduğu ada yıkılınca dedem, amcam ve babam, Şehzadebaşı Camii'nin ilerisinde, eski Milli Sineması'nın karşısında yeni bir dükkân açtılar. Arka bahçesindeki depoda yatır mezarı bulunduğu için her gece mum yakılan, bu arada, daha sonraki yıllarda ünlü bir sinema sanatçısı olan Nubar Alyanak (Terziyan)'ın babasına ait tuhafiyeci dükkânına bitişik, "Asrî İşkembeci", 40'lı

yılların ortalarında, yeni bir istimlâk nedeniyle yıkılınca babam ve amcam, dedemin daha önce Mercan Tığcılar Caddesi'nde satın aldığı dükkâna taşındılar.

Bir süre amcamla birlikte burada çalıştıktan sonra, babam 1951 yılında, Mahmutpaşa Yokuşu'nda, akar çeşmelerin hemen üstündeki Bezciler Sokağı'nda yeni bir dükkân açtı. Böylece işkembeciliği aile mesleği olarak, Tığcılar' daki işyeri ile yakın bir ilişki içinde, 1964 yılına kadar sürdürdük.

Soldan sağa, dedem, büyük dedem ve bir akrabamız - 1902

İşkembecilik eskiden tanıdıkların şaka olsun diye söyledikleri gibi "su satarak para kazanılan!" bir meslek değil, aksine çok emek isteyen, eğitilmiş personel gerektiren, sabır isteyen, çok zahmetli ve zor bir iştir.

Günümüzün sanayi tipi mutfaklarında kullanılan kazanlar genellikle gaz yakarak ısıtılır. Duman üretmedikleri için,

baca gerektirmeyen bu tip tesisatlar ayrıca, yakılan gazın miktarı istendiği gibi ayarlanabildiğinden son derece güvenlidir. Uzun ve kalın meşe odunları ise gaza benzemezler. Çıkardıkları alevi kontrol etmek o kadar kolay değildir. Yanma şiddetlenince, metal kapısı kapalı olsa da, alevlerin, ocak bölümünün dışına çıkarak bacayı tutuşturmaları her an mümkündür. Yani işkembecilik bir zamanlar, zorluğu bir yana, ciddi riskler taşıyan bir meslekti!

Eski tip bir işkembeci dükkânında müşterilere oldukça basit bir menü sunulurdu: Yarım küre şeklinde, büyük ebat, kalaylanmış bakır bir kazanda pişirilen işkembe çorbası, özel yapım bir tandırda pişirilen koyun veya kuzu kelleleri ve kokoreç.

Girip çıkan müşteriyi kontrol etmek ve sunulan yiyeceklerin görülmelerini sağlamak için dükkânın ön cephesinde genellikle, kazanlı tezgâh ve tandır, orta bölümde müşterilerin oturacakları masalar, arka bölümde ise bulaşıkların yıkandığı bölüm, günlük mal deposu ve lâvabo bulunurdu.

Hakiki işkembe çorbasının temel malzemesi işkembe ve buna bağlı sakatat çeşitleridir; yani koyun ve kuzu için, "takım" olarak adlandırılan "işkembe, şirden ve ince bağırsak" üçlüsü; manda ve danalar için ise yine işkembe, dana şirdeni ve sindirim sistemlerinin ayrı bir bölümü olan, toplar...

Dükkânlarda kullanılan kazanların ortalama hacmi yaklaşık 0,5 m^3 civarındaydı. 50'li yıllarda hayvan kesimi, günümüzde Kongre Merkezi olarak kullanılan Sütlüce'deki mezbahada pazartesi, çarşamba ve cuma günleri, yani haftada yalnız üç defa yapıldığından, her dükkân iş hacmine ve akşamları açık olup olmamasına göre, gerekli olan mal miktarını kesim günlerinde temin ederdi.

Bu amaçla her işkembecinin kalfa adı verilen maaşlı bir personeli, haftanın üç günü sabahın çok erken saatlerinde mezbahaya gider, gereken sayıda dana işkembesi ve koyun/kuzu takımlarını kesim yapan bir tüccardan satın alır, işkembelerin sıcak su kazanında işlem görmelerini sağlar sonra da malı dükkâna götürecek vasıtaya yüklerdi.

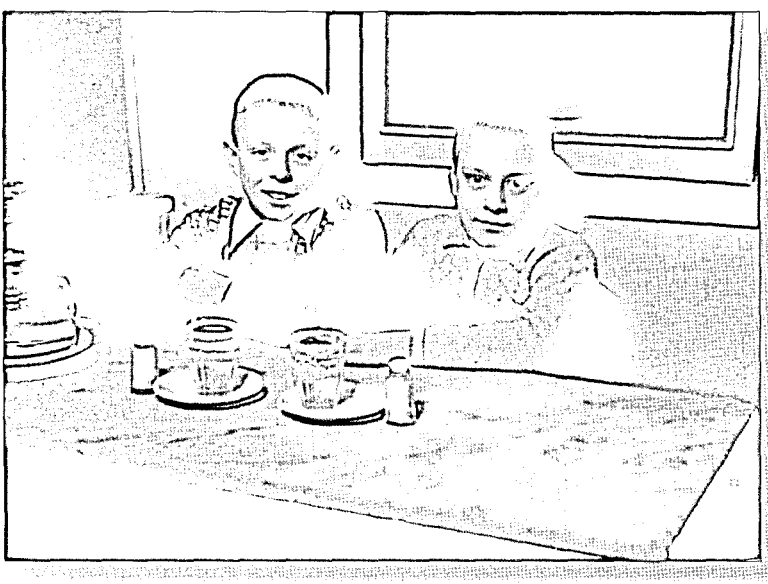
Sakatat, küçük kasalı kamyonların devreye girmeye başladığı 60'lı yıllara kadar, bütün İstanbul'da at arabalarıyla taşındı.

Malı yükleyen kalfa daha sonra çalıştığı dükkâna gelir ve taze malın kazana konacak hale getirilmesi için, dükkândan bir

veya iki çırakla birlikte işe koyulurdu.

1911 doğumlu amcamla 1914 doğumlu babam Fener'deki Bulgar okulunda dördüncü sınıfı, Galatasaray'daki okulda da yedinci sınıfı bitirdikten sonra öğrenimlerine devam edememişler ve dedemle birlikte, o yıllarda Unkapanı'nda bulunan dükkânda çalışmaya başlamışlardı. Amcam dükkânda kalırken babam kalfa olarak mezbahaya gitmeye başlamış ve zamanla o muhitteki kıdemli ustaların takdirini ve sevgisini kazanmıştı.

20. yüzyılın başlarında, mezbahadaki celep ve sakatatçıların büyük bir bölümü Arnavut'tu. Bir arada çalışıldığı için de Balkanlar'da konuşulan dilleri herkes, iyi kötü biliyordu. İşe çok küçük yaşta başlamış olduğu için oradaki büyükler babama "maleçko usta", yani "küçük usta" lâkabını takmışlardı; vefat ettiği 1964 yılına kadar da, kendi esnaf camiasında, bu lâkapla tanındı ve anıldı... Vefatına kadar, işkembeciler arasında herkesin çok takdir etiği, çok iyi bir usta, iyi bir esnaf ve çok iyi bir insandı.

Mahmutpaşa'daki dükkânımızda
bulaşıkhanenin önündeki mermerli masa,(kuzenim ve ben)

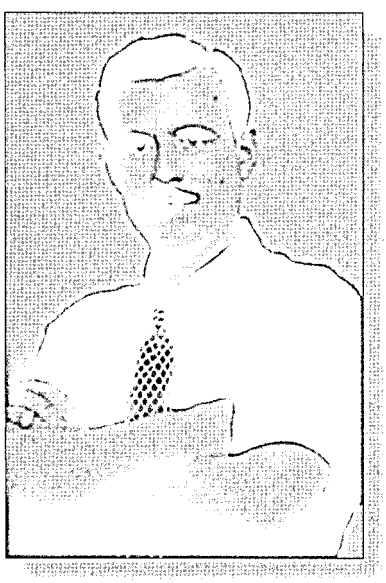
Mercan ve Mahmutpaşa'daki iki dükkân için bizim tek kalfamız vardı: Bursa doğumlu, Kumkapı'lı Diyamandi baba. Oldukça yaşlı olmasına rağmen son derece hareketli ve çevik bir insandı. Mezbaha dönüşü Mercan'a gidip orada yardımcı olur, kendi malımız ise, babamın nezaretinde hazırlanırdı.

Kesilen hayvandan alınan işkembenin diğer organlarla temasta olan dış yüzeyi düz, iç yüzeyi ise pütürlüdür. İşkembe yarılıp içi boşaltılınca, pütürlü yüzey oksijenle temas eder ve onu kaplayan ince zar kararır. Bu zarı karardıktan sonra, bıçakla kazımak mümkün değildir. Bu yüzden geçmişte, işkembeler 70–75°C ta tutulan sıcak su havuzlarında, birkaç dakika bekletilerek siyah zarın kendiliğinden dökülür hale gelmesi sağlanırdı.

Günümüzde bu işlem sıcak su ile değil soğuk, seyreltik, sudkostik çözeltisi ile yapılmaktadır.

Pazartesi, çarşamba ve cuma günleri dükkâna gelen taze malın temizlenip pişirilmesi ve ertesi gün tezgâhta doğranıp satılacak hale gelmesi için gerekli olan çalışma, oldukça karmaşıktır.

Bir işkembenin temizlenmesi iki aşamada yapılır. Önce kaygan dış yüzeyindeki katı iç yağlar alınır; işkembeye ait olmayan zarlarla diğer kalıntılar ise bıçakla kazınarak atılır.

Babam Pando, (Maleçko) usta

İkinci aşamada, pütürlü iç yüzeyi bıçakla kazınan işkembe, akarsuyun altında iyice temizlendikten sonra, temiz su havuzuna konarak bekletilir.

Şirdenlerin temizlenmesi de benzer şekilde yapılır. Yağlar alınıp zarlar kazındıktan sonra şirden ters yüz edilir ve su altında defalarca, yukarıdan aşağıya doğru, iki elle sıkılarak iyice temizlenmesi sağlanır. Bağırsakların temizlenmesi ise biraz daha zordur. Her bağırsak, ucuna azıcık pamuk sarılmış sivri uçlu, ince, keskin bir bıçakla boydan boya yarılır, bol suda yıkanır ve daha sonra, her biri ikiye katlanarak, "sarma" adı verilen örgü haline getirilir.

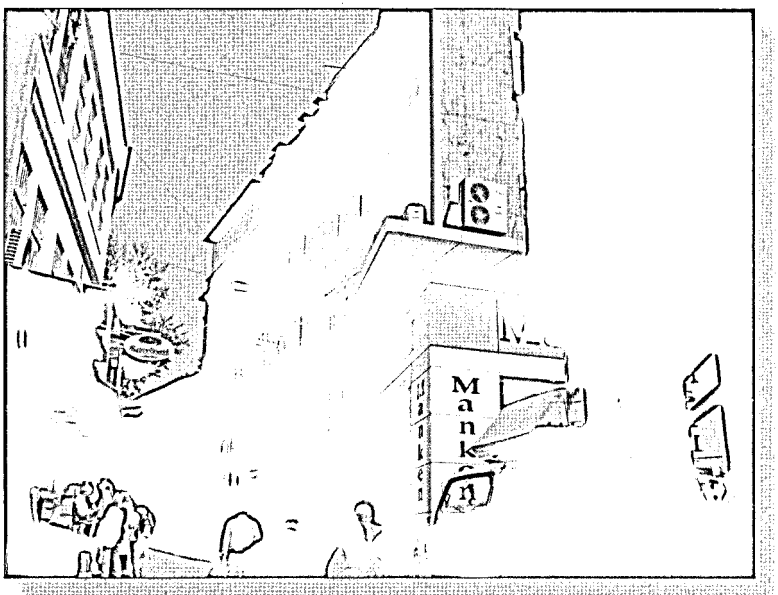
Mercan ve Mahmutpaşa'daki dükkânlarımızda saat 16.30' dan itibaren satış durur ve bir sonraki günün hazırlıkları başlardı. Bu bağlamda, kazan bölümünün kendisi, işkembenin üzerinde doğrandığı dişbudak ağcından özel olarak yaptırılmış ahşap tezgâh; uzun kollu maşa ve bıçaklar, tuz ve sirke kapları, tandır, masalar, bardak ve tuzluklar, sürahiler, sandalyeler, ekmek dolabı, yerler ve günlük beyaz önlüklerle çalışırken giyilen ceketler, yerine göre beyaz, yeşil sabun veya sıvı "arap" sabunuyla, iyice yıkanırdı.

Bulaşıkhane ve günlük depo dâhil temizlikle yıkama işi bitince, eskiden rafine edilmemiş olduğu için çabuk nemlenen ve topaklanan Tekel tuzu, bir su şişesiyle ezilir ve boşaltıldıktan sonra yıkanıp kurutulmuş tuzluklarla biberlikler yeniden doldurulurdu.

Son olarak, bir sonraki gün için 10, 12 baş sarımsak ayıklanıp havanda ezilir, sirke küpü takviye edilir ve ertesi günün dış satışları için gereken ebatta yağlı kâğıtlar kesilerek hazırlık tamamlanırdı.

Bu arada Mahmutpaşa'daki dükkânda odun deposu bulunmadığından, ocakta yakılacak odunları almak üzere, Mercan'daki dükkâna gitmek şarttı! Günlük odun nakliyatı, kıdemi daha düşük olan çırakların göreviydi. Büyük bir küfeyle diğer dükkâna gidilir; özellikle yazın, dükkânın altında bulunduğu için saunadan beter olan odun deposuna inilir ve her biri, ortalama 70 cm. uzunluğundaki, kalın meşe odunlarından yedi sekiz tanesi, dışarı çıkarılırdı. Çok kalın olanlar baltayla yarılır, küfeye doldurulur, birer odun da koltuk altına alınarak, Mahmutpaşa' ya geri dönülürdü...

Dükkânımızda geçerli geleneğe göre, odunları yaşı küçük olanlar taşırdı. Uzunca bir zaman dükkânda çalışanlar benden büyük oldukları için, özellikle okulların kapalı oldukları yaz tatillerinde, bu işi benim üstlenmem gerekti... Ben de geleneğe saygı göstererek görevimi lâyıkıyla yaptım.

Mahmutpaşa'da, dükkânımızın bulunduğu Bezciler Sokağı'nın günümüzdeki görünümü

Eskiden iyi notlarla sınıflarını geçmiş olsalar bile, gençlerin tatiller sırasında, gezmek yerine baba mesleğini fiilen çalışarak öğrenmeleri kimsenin yadırgamadığı, son derece olağan bir şeydi.

Yukarıda özetlenen günlük rutin işlerin dışında, kesim günleri yeni gelen mallar hazır olunca, sabunla iyice yıkanmış ve durulanmış kazana yeteri kadar su döktükten sonra içine, temizlenmiş iç yağ parçaları, tek tek dana işkembeleri ve demetler şeklinde bağlanmış koyun işkembeleri, şirdenler ve

sarmalar konarak malın kaynaması sağlanırdı.

İşkembeci kazanında bir kerede, ortalama 150 l. su eşliğinde, on adet dana işkembesi ve seksen adet koyun takımı pişirilebilir. Kaynama sırasında oluşan köpükler alınır ve bütün malın birinci kademede pişmesi sağlanırdı. Daha sonra ertesi gün satılmayacak olanlar, kazandan alınarak depodaki çengellere asılırdı.

Satılacak olan işkembelerle şirden ve sarmalar ise, yağlarla beraber ikinci kademede pişirilirdi. Sabah tekrar kaynatılan malın, yağlar alındıktan sonra, üçüncü kademede pişmesi sağlanır ve sırası gelince, tezgâhta ince kıyım doğranarak işkembe çorbası veya daha iri kıyılarak "tuzlama" şeklinde, müşteriye servis edilirdi.

Belirtilen mal miktarının pişirildiği çorba suyu son derece yoğundur. Kaşığa alındığında, kaşığın dibi görünmeyen "gerçek işkembe çorbası" na sözü edilen malzeme, sarımsaklı sirke, tuz ve çok az toz karabiber dışında, katkı anlamında başka hiçbir şey konmazdı. Sarımsak veya sirke kullanılmadığı hallerde ise, çorbaya limon sıkılabilirdi.

Gerçek işkembe çorbasının bir özelliği daha vardır; tezgâhta doğranıp kâseye konan sakatat türü veya karışımına göre lezzetin farklı olması! Örneğin yalnız sarma, yalnız şirden veya bunların karışımı ile hazırlanan çorbanın lezzeti dana veya koyun işkembesi doğrayarak yapılandan çok farklıdır. Tabi bu farkın iyice algılanabilmesi için çorbaya, kırmızı toz biberle renklendirilmiş acımsı işkembe yağını eklememek gerekir...

Bu arada şirdenler ve dana işkembesi, ince veya iri doğranarak, "tuzlama" şeklinde yenebileceği gibi, söğüş olarak da yenebilir. Tarif şöyledir: Dana işkembesinin daha kalın olan damar kısmı irice parçalar halinde kesilir, servis tabağına alındıktan sonra yeteri kadar tuz, sarımsaklı sirke, karabiber ve çok az toz kırmızıbiber eklenir. Aynı işlem ayrı bir servis tabağında iri doğranmış şirden parçalarına da uygulanır. Beyazpeynir ve taze yeşil sivribiber eşliğinde sunulan, söz konusu özel "rakı mezeleri", İstanbul'un eski meyhaneleri ve buralarda sunulan farklı lezzetleriyle birlikte, tamamen geçmişte kalmışlardır...

Eski işkembeci dükkânlarında sunulan ikinci gıda seçeneği, mevsimine göre bacasız bir tandırda, odun kömürü yakarak pişirilen kuzu veya koyun kelleleriydi. Eskiden kuzuların kesimi

Nisan sonu ile Ağustos ayları arasında yapıldığından kuzu kelleleri yalnız bu dönemde bulunurdu. Yılın diğer aylarında ise devamlı olarak koyun kelleleri pişirilirdi.

Kellelerin pişirildiği tandırın yapısı, kazanın bulunduğu tezgâhtan farklıdır. Tuğlalarla örülmüş ocak kısmının içi, geometrik olarak, büyük çapı altta bulunan, yarım küre gövdesi; dışı ise, 4 cm. kalınlığında mermer plâkalarla kaplanmış bir küp şeklindedir. Kübik yapının bir yüzü, kazanlı tezgâhla birlikte, dükkânın dış cephesini oluştururlardı. Yani dıştan bakıldığında, genellikle ortadaki giriş kapısının sol tarafında tandır, sağ tarafında ise kazan bölümü yer alırdı. Dış cephede, mermerle kaplı tandır ve tezgâhın üstünde ise camlı birer vitrin bulunurdu.

Yuvarlak tandır tabanının orta bölümünde, dış cepheye dik gelecek şekilde içe doğru eğimli, saçtan yapılmış, 40 cm. genişliğinde, dikdörtgen şekilli bir tava veya oluk vardı. Tavanın uzun yan kenarları yaklaşık olarak 15 cm. yüksekliğindeydi. Tavanın kenarlarına bitişik, yarım ay şeklindeki karşılıklı iki bölümde ise, kelleleri pişirmek üzere kömür yakılırdı.

Sabahları, bol suyla yıkanan yüzülmüş kelleler büyüklüklerine göre, üçer üçer veya dörder dörder, demir şişlere geçirilir sonra da şişler, tandırın üst tarafında bulunan iki kalın demir çubuğa, kellelerin yanakları ikişer cm. boşluk bırakarak, birbirine paralel gelecek şekilde asılırdı. Tandırın bronzdan yapılmış üst kapağı kapatılıp kelleler pişmeye başlayınca, aşağı doğru sızan sıvılar ve yağlar, sağ tarafa eğimli tavaya damlar oradan da, tavanın alt ucunda bulunan büyükçe bir kâsede toplanırdı. Bu şekilde yağlar yanan kömürün üstüne damlamaz ve duman çıkmazdı.

Piştikleri zaman kuru ve sert olmamaları için, kellelerin kuzu veya genç koyun kellesi olmaları gerekir. Koyunlar genellikle Ocak ayında doğururlar. Yani beş altı aylık kuzu kellesi, büyüklüğünden ve alt çenesinin ucundaki süt dişlerinden kolaylıkla anlaşılabilir. Bilindiği gibi, kuzu ve koyunların üst çenelerinin ucunda diş bulunmaz. Alt çenenin süt dişleri kalıcı olanlarla değişince ortadaki iki diş diğerlerinden çok daha iri, uzun ve belirgin olur.

Genç koyunlara ait olup kömür ateşiyle tandırda pişirildiklerinde, son derece lezzetli olan bu kellelere "iki dişli" denir.

Bu arada koyun etindeki lezzetin, koyunun cinsiyle de ilgili olduğunu unutmamak gerekir. Geçmişin makbul türleri yalnız Trakya'da yetiştirilen, Kıvırcık ve Dağlıç cinsleriydi.

Üç yaşını geçen koyunun ön dişleri arasındaki büyüklük farkı önce azalır sonra da kaybolur. Altı, yedi yaşına ulaşabilen koyunların orta ön iki dişi ise diğerlerinden daha kısadır. Bu tip kart kelleler tandırda değil de suda kaynatılarak pişirilebilir. Daha önce değinildiği gibi eskiden, işçi muhitlerinde camekânlı, tezgâhlarda, doğranmış soğan ve maydanoz garnitürlü, söğüş şeklinde pişmiş kelle eti satan, meraklı müşterisi bol seyyarlar vardı...

Zamanında yalnız işkembecilerde bulunan ve bugünkülerden farklı şekilde hazırlanıp müşteriye farklı biçimde sunulan üçüncü bir lezzet ise, yine "bir zamanlar" yapılan kokoreçti.

Sözü edilen kokorecin hazırlanmasına geçmeden önce, kanımca geçmişe dönük kısa bir bilginin verilmesinde yarar vardır. Geçmişte et yemek bir nevi lükstü. Sıradan orta halli insanlar kuzu, koyun veya dana etini halk deyimiyle, "bayramdan bayrama" yerlerdi. Şehirlerde protein ihtiyacı çoğu zaman, bahçelerdeki kümeslerde beslenen tavuklar ve sakatatla karşılanırdı.

50'li yıllarda pazar yerlerinde, kasaptan çok ciğerci dükkânı bulunurdu. Buralarda satılan paçalar, işkembeler, "akciğer, karaciğer ve yürek" üçlüsünden oluşan "ciğer takımları", uykuluklar, dalaklar, dana ciğerleri, dana yürekleri ve beyinler fiyat olarak ete nazaran çok daha ucuzdu. Bu malzemelerle, yıllar yılı nefis çorbalar, yahniler, dolmalar, tavalar ve kızartmalar yapıldı.

Sonra alışkanlıklar ve ekonomik olanaklar değişmeye başladı. Ciğercilerde satılan mallarla hazırlanan yemekler önce mezeye dönüştü, sonra da ortadan kalktı ve unutuldu. Günümüzde eskinin sakatatından geriye bir tek "Arnavut Ciğeri" adıyla ünlenen karaciğerin tavasıyla, artık tek tük rastlanan, limonlu, maydanozlu, beyin salatası kaldı.

Geçmişin unutulmuş diğer lezzetlerinden biri, "uykuluk" denen timüs ve pankreas bezleridir. Özellikle bahar ve yaz aylarında, bunların ızgarası da tavası da nefistir. "Bir zamanlar yapılan kokoreç" ifadesini kullanmamın bir nedeni de, günümüzde bilinmeyen bu uykulukların kokoreçteki yeri ve rolüdür.

Eski kokoreçin, kendi dükkânımızdaki hazırlanışı şu şe-

kildeydi: Önce malzeme olarak gerekli olan ince ve orta kalınlıkta yağlı bağırsakların tamamı, ucu pamuklu ince, sivri bir bıçakla yarılır, temizlenir ve su havuzunda iyice yıkanırdı.

İkinci işlem olarak uykuluklar, kokoreçler için kullanılan, bir ucu genişçe halkalı ince şişe, boydan boya, sıkıca geçirildikten sonra, yedi sekiz adet yağlı bağırsak, uykulukların üstünü örtecek biçimde, halkanın içinden geçirilerek yapılacak kokoreçin boyunda, aşağıya doğru sarkıtılırdı.

Son olarak, yere dik şekilde tutulan şiş, kendi ekseni etrafında döndürülür ve şişe takılı malzeme ince bağırsakla sarılırdı. Döndürülen şişe yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya makara sarar gibi, ince bağırsağın sıkıca sarılmasına, istenen kalınlığa ulaşıncaya kadar devam edilirdi.

Çiğ kokoreçin ideal kalınlığı, maksimum çap olarak,11 - 12 cm. kadardır. Tarif edilen şekilde hazırlanan kokoreçler tandırda usulüne uygun tarzda pişirilince ortaya, müşterilerin bayıldığı, nefis bir ürün çıkardı... Orta bölüme yerleştirilen uykuluklarla yağlı bağırsaklar kokorecin kurumadan, sulu kalarak pişmesini sağlar ve ona çok ayrı bir lezzet verirdi...

Dükkânlarımızda kokorecin müşteriye sunumu ise şöyleydi: Şişten çıkarılan dışı iyice kızarmış kokoreç, önce bıçakla ortasından ikiye ayrılır sonra da, ortadan başlayarak, merkezden aşağıya doğru, yarım ay şekilli dilimler kesilirdi. Dilimler servis tabağına şekilleri bozulmadan dizilir ve tabağın bir kenarına özel hazırlanmış, bir tatlı kaşığı kadar tuz, karabiber ve kekik karışımı eklenirdi.

Çeşitli nedenlere bağlı lezzet farkını bir yana bırakırsak, beyaz renkli bir tabakta, dışı nar gibi kızarmış içi ise, kurumadan beyazımsı kalmış kokoreç dilimlerinin yan yana ve yine ay şeklinde dizilmiş "tablo gibi" görüntüsünü, günümüzün yaygın sunuş şekilleriyle karşılaştırmak, mümkün de değildir, gerekli de...

Mercan ve Mahmutpaşa'daki dükkânlarımızda genel prensip satabileceğimiz kadar mal hazırlamaktı. Bu nedenle kokoreç ve kelleler öğleden sonra bitmiş olurlardı. Kesim günleri ise işkembeler de tüketilir ve bir sonraki güne mutlaka yeni kaynatılan taze mallarla işe başlanırdı.

Babam mizaç olarak, çok titiz bir insandı. 1951 yılında

Mahmutpaşa'da açtığı dükkân gerek temizliği gerekse sunulan malların değişmeyen tazeliği ve kalitesiyle çok çabuk ünlendi.

O yıllarda Mahmutpaşa Yokuşu'na paralel konumdaki Yeşildirek ve civarı, yeni yeni gelişmeye başlayan dokumacılığın merkezi gibiydi. Çevredeki hanlarda değişik kapasitede onlarca trikotaj atölyesi vardı.

Bu yapının sonucu olarak da, öğle müşterilerimiz, buralarda ve civardaki çok sayıda dükkân ve hanlarda çalışan işçilerdi. Örneğin Çemberlitaş'taki Vezir Han'dan gelenler olduğu gibi Kapalıçarşı'dan veya Sultanhamam'a yakın Kürkçü Han'dan gelenler de olur veya buralara tepsilerle yemek servisi yapılırdı. Öğle paydosunun bittiği saat 13.30'dan itibaren ise, dükkân sahipleri, yani patronlar gelmeye başlardı.

Eski esnaf anlayışının bir özelliği de müşteriye güler yüz ve ilgi göstermekti. Yani bir müşteri durup dururken, özel bir iş yerine, tekrar tekrar gitmeye mecbur değildir. İsteyerek gitmesi için onu oraya çeken bir şeyler olmalıdır. İnsanlar genellikle kendilerini iyi hissettikleri yerlere gitmeyi tercih ederler. İşte esnaflıkta önemli olan, müşterilere bu hissi verebilmektir. Babam bu konuda çok ustaydı. Öğleden sonra gelenlerin bir bölümü de zaten, yemeğin dışında, babamla sohbet etmek için gelirlerdi.

Babamın, özellikle komşuları tarafından çok takdir edilen bir diğer özelliği ise, dükkâna gelip de karınlarını doyurmak için yeteri kadar parası olmayanları veya hiç parası olmayanları, asla geri çevirmemesiydi. Mahmutpaşa Yokuşu'yla dükkânımıza yakın Mahmutpaşa Camii'nin avlusunda dolanan profesyonel dilencilerin tamamını, topladıkları bozuk paraları banknotlarla değiştirmek üzere bize geldikleri için tanırdık.

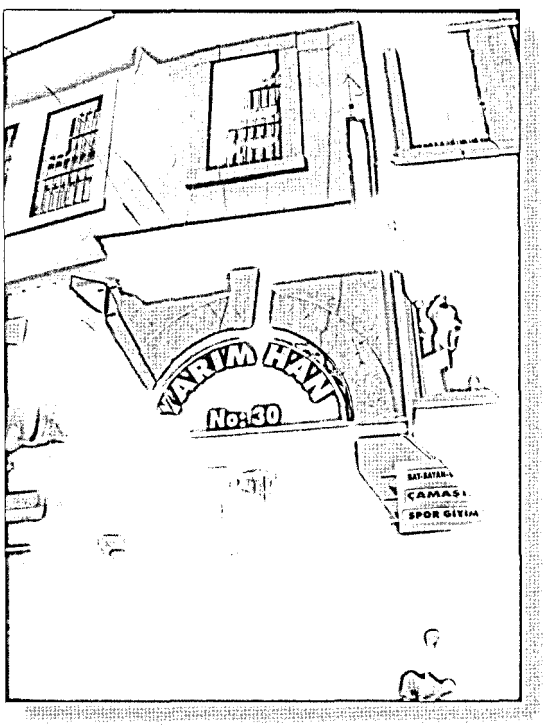
O yıllarda dükkânı olanlardan daha fazla kazanan dilenciler gibi, para değil de aç oldukları için, ekmek veya yemek isteyenler ise, mutlaka doyurulurdu.

Bir inanışa göre insanlar yaptıkları iyiliklerin de kötülüklerinde karşılığını, yaşadıkları süre içinde görürler. İleride değinmek istediğim bir olayda, bu inanışın doğruluğunu ailece, kendi gözlerimizle görerek ve yaşayarak şahit olduk...

Esnaflığın insani ilişkiler konusunda bir ayağı müşterilerse diğeri de yakın komşulardır. Bu hususta hem Mercan'da hem

Mahmutpaşa'da gerçekten çok talihliydik. Yanımızda ve yakın çevremizdeki komşular işinin ehli, esnafın saygı duyduğu, en az bizim kadar iyi insanlardı...

Mercan'daki komşular tahmin edilebileceği gibi ayakkabı üretimiyle ilgili işlerle meşguldü. Yapıştırıcı satan Mehmet Ali Bey, ithal Videla deri tüccarı Vangel usta, sayacı atölyesinin sahibi Hazaros usta, ökçeler konusunda uzman Ermeni matmazel ve Pavli usta, kaliteli kösele satan Beşir usta... Hepsi ayrı ayrı birer değerdi.

Meşhur Yarım Han'ın, Bezciler Sokağı'ndaki kapısı

Mahmutpaşa'ya gelince, burada meslekler farklıydı. Yanımızdaki dükkânın sahibi, elektrikli motor uzmanı, mühendis Ziya Bey, tornacı Agop ve Dimitro ustalar, terzi Artin usta, gömlekçi Karakin usta, tarakçı Hilmi Bey, espri uzmanı, ütücü Yani

usta ve unutulmaz komşumuz, dünyanın en sevimli insanı, Mahmutpaşa' nın en ünlü bakkalı, merhum, Armenak usta!
Armenak ustanın iş yeri işkembeci dükkânımızın tam karşısında bulunan Yarım Han'ın giriş kapısının sol tarafındaydı. 10 m² lik dükkânında meşhur gaz yağı dâhil, yiyecek, içecek, çivi, vida, zımpara kâğıdı, sicim, tutkal... Ne arasanız vardı...

Civardaki gençlerin en sevdikleri şey de, en sıkışık zamanda, örneğin tam öğle üzeri, insanlar dükkânın kapısında yiyecek veya içecek bir şey almak için birikmişken, birinin kalkıp "falanca numara vida" gibi olmadık bir şey isteyerek veya para bozdurmaya kalkarak, Armenak ustayı çileden çıkarmaktı...

Tedbirli bir insan olan bakkalımız, tepesini attıran her talep için, ilk fırsatta bir parça karton alır, üstüne gerekeni yazar ve dükkânın görünen bir tarafına asardı. Dükkânın rafları bu tip yazılarla doluydu. Örneğin: "Bozuk para isteme benden, buz gibi soğurum senden... Bakkal Armenak!"; "Veresiye yok! Yorma, yorulma... Bakkal Armenak Güneyli!" veya : "Karışma bakkalın işine, s..... ... Bakkal Armenak!..." v.s.

Armenak usta esnafın en tatlısıydı. Mahmutpaşa'da onu sevmeyen tek insan yoktu. Ruhu şad olsun!

Eskiden işçi muhitlerinde, genellikle çalışanlara hitap eden işkembeci dükkânları eski İstanbul'un bütün semtlerinde vardı. Bizimkilerin dışında, Aksaray, Eminönü, Sirkeci, Sultanahmet, Çarşıkapı, Galatasaray'da Balıkpazarı ve Taksim'deki işkembeciler de meşhurdu.

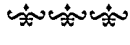
50'li yıllarda, Mercan'da dükkanı olan amcam Metodi usta, Mahmutpaşa'da babam Maleçko ustadan başka cemaat üyelerimiz tarafından işletilen iki işkembeci daha vardı. Eski Hal karşısında, Küçükpazar'da, Blagoy ve eniştesi Hristo ustalarla eski Aksaray'da, sonradan yıkılan ana caddedeki Vangel ve kardeşi Apostol ustalar. Son olarak Vangel ustanın oğlu kepengi indirdi ve cemaat üyeleri arasında, bu mesleği devam ettiren Bulgar işkembeci kalmadı.

Bol miktarda pepsin enzimi içermesi nedeniyle sindirim

sistemi için gerçekten çok yararlı olan ve ünlü yazarımız Ahmet Rasim tarafından:

"Kana kuvvet, göze fer, batna cilâdır çorba
İllet-i cûa devâ, mahz-ı gıdadır çorba"

mısralarıyla başlayan, "Şiiri" bile yazılmış bulunan işkembe çorbası günümüzde, farklı içeriği, anlamı, felsefesi ve fiyatıyla, ancak belirli birkaç müessesede, belirli çevrelere hitap eden, farklı bir gıda türüne dönüştü...

Geçmişte Kalmış Dini Bayram Ziyaretleri, Bayram Kutlamaları ve Sonrası...

Eski Kumkapı

Günümüzde eskiye oranla değişmiş bulunan birçok alışkanlık gibi, dini bayram günlerinde, aile büyüklerinin ziyareti gibi güzel gelenekler de kaybolmaya başlamıştır. Göç alarak büyüyen kentlerde, başlangıçta çok sıkı olan hemşehrilik ilişkileri, kuşaklar yenilendikçe önce zayıflamaya başlar sonra da önemsizleşir. Farklılaşan yaşam koşulları, zaman içinde kaçınılmaz olarak, akrabalık ilişkilerini de etki altına alır. Yeni kuşak aileler ve torunlar için, bayram günlerini dedeleri ve nineleri ziyarete giderek geçirmek artık, tek seçenek değildir...

Cemaat ilişkileri, sıradan bir hemşehrilik ilişkisinden çok daha farklı ve kapsamlıdır. Nesillerin yenilenmesinden etkilenmezler; çok özel bir neden olmadıkça da bu ilişkilerin kopması mümkün değildir. Başka bir deyişle bilinçli bir cemaat üyesi, kendisini ailesine karşı sorumlu hissettiği gibi bir ölçüde, ait olduğu cemaate karşı da sorumlu hisseder.

Makedonya göçmeni İstanbullulardan meydana gelen Bulgar cemaati, uzun yıllar boyunca mevcut çeşitli olumsuzluklara rağmen, birliktelik ve bağlılık konusunda, oldukça iyi bir örnek oluşturdu. Dördüncü kuşak İstanbullu olan babam, 50'li yılların başında yaşı 90'a yaklaşan dedesine karşı büyük bir saygı gösterirdi. Noel ve Paskalya dışında, hafta sonları da arada bir Kum-

kapı' ya gidip büyük dedemi, büyük ninemi ve onlarla beraber yaşayan dul kızları, büyük halamı ziyaret ederdik.

Dedemle birlikte oturduğumuz Aksaray Namık Kemal Caddesi'ndeki evden Kumkapı'ya, Yenikapı'dan Lânga ve Nişanca yoluyla yürüyerek giderdik. Surların içinde kalan Lânga birbirine benzeyen eski tip, üç katlı, kâgir küçük evleri ve düzgün sokaklarıyla ilgi çeken bir yerdi. Bana çok enteresan gelen bir de Nişanca'daki eski hamamla onun karşısında, iri gövdeli çınar ağacının altındaki büyük kahveydi...

Gedikpaşa Yokuşu'na yaklaşınca sağa sapar, sahil ve tren istasyonuyla bağlantılı çeşmeli meydanı geçtikten sonra da, tekrar soldan devam ederek Behram Çavuş Camii'ne çıkan, aynı isimli sokağa gelirdik. Büyük dedemin evi Behram Çavuş Sokağı'nda, kilisenin biraz ilerisindeydi.

Bilindiği gibi günümüzde, eski bazı semtlerde, geride kalmış birtakım güzellikleri nostaljik duygularla, tekrar yaşatma arzusu vardır. Örneğin Beyoğlu'nun İstiklâl Caddesi'nde, trafiği diğer araçlara kapatarak tramvay dolaştırmak aslında, takdir edilmesi gereken böyle bir çabadır...

Yine de eskiyi bilmeleri mümkün olmayan genç nesillere şu hatırlatmayı yapmanın yararı olabilir: Eski Beyoğlu, eski Balıkpazarı, eski Nevizade Sokağı, eski Tarlabaşı Caddesi, eski Hamalbaşı bugünkülerden farklıydı. Kanaatime göre bu farkı yaratan da, bazı yazarların öne sürmek istedikleri gibi, insanların değişmiş olmaları değildir. On yıllar geçtikçe yalnız insanların değil, ikamet ve iş için tercih edilen semtlerin de değişmeleri kaçınılmazdır.

Bence önemli olan önce eski yapıların, eski mekânların, eski mahallelerin, mümkün mertebe oldukları gibi korunabilmeleri, sonra da kullanım tarzlarında, eskiye oranla makul bir benzerliğin sağlanabilmesidir.

Konunun daha anlaşılır hale gelmesi için şöyle bir örnek verilebilir: Nevizade Sokağı'nda, 60 yıl önce de meyhane vardı ama bugünkü gibi her taraf meyhane dolu değildi. Aynı tespit Asmalı Mescit, Ortaköy, Yeşilköy ve tabi ki, Kumkapı için de geçerlidir. Bu değişim eski nesillerin vefat etmiş olmaları veya İstanbul'u terk etmiş olmalarıyla alakalı değildir.

50'li yılların Kumkapı Meydanı ve sur içinde kalan yakın çevresi eski tipte inşa edilmiş iki üç katlı küçük evleri, Arnavut kaldırımı tarzında döşenmiş dar sokakları ile dikkati çeken, orta halliden ziyade fakir sayılabilecek insanların yaşadıkları balıkçı köyü görünümlü, sıradan bir yerdi.

Çeşmeli Kumkapı Meydanı ile deniz tarafındaki çevreye balıkçı köyü havası veren iki şeyden biri, Sahil Yolu yapılmadan önce meydanın denize dört adım mesafede bulunması, diğeri ise bütün evlerin önlerinde, boydan boya bağlanmış iplerde, kurutmak maksadıyla yazları önce dizi dizi biberlerin, Ağustos başından itibaren ise, dizi dizi uskumruların asılmasıydı. Uskumru bir zamanlar ağustos ayında, Marmara'da bol miktarda yakalanan ve benzeri, iri gözlü, mavimsi kolyoza nazaran, çok daha yağlı ve lezzetli, farklı cinste bir balıktı. "Çiroz" denen meze türü de, bugünkü gibi istavritler değil uskumrular kurutularak hazırlanırdı.

Kumkapı'da eskiden de meyhaneler vardı ancak Çeşmeli Meydanı ve çevresi, günümüzde olduğu gibi, özellikle içkili mekânlarıyla ünlenmiş değildi. Bilâkis, çeşitli esnafın iç içe çalıştığı, çarşı havasında, çok sevimli çok renkli bir yerdi.

Kumkapı Meydanı'nın kendisine özgü yapısını daha yakından tanıyabilmek için şöyle bir özetleme yapılabilir. Ordu Caddesi'nin Beyazıt ile Çarşıkapı arasındaki bölümünden denize doğru inen üç tane ünlü yokuş vardır. Eskiden meşhur Güllü Agop Tiyatrosuyla Azak Tiyatrosu'nun bulunduğu Azak Yokuşu, arada kalan Balipaşa Yokuşu ve Çarşıkapı'dan aşağıya devam eden Gedikpaşa Yokuşu.

Bu yokuşlar, aşağıda Kadırga Limanı Caddesi ile birleşen Çifte Gelinler Caddesi'nde son bulduktan sonra, Caddenin karşı kenarında, Azak Yokuşu'ndan sola doğru devam eden Büyük Kömürcü Sokağı, Balipaşa Yokuşu'nun devamı olan Üstad Sokak ve Gedikpaşa Yokuşu'ndan sağa doğru yönelen Arapzade Ahmet Sokağı, Kumkapı Meydanı'nda buluşurlar.

Geçmişin ünlü iş yerleri ve simaları için, Balipaşa Yokuşu'nun önündeki Üstad Sokak'tan başlayarak, meydana doğru, şöyle bir sıralama yapılabilir: Sağ tarafta, sonradan Nihat'ın Balık Lokantası olarak ünlenen, Gülistan Pastanesi, doktor lâkaplı, eczacı Todori'nin (Toto) Süreyya Eczanesi ve sokağın

sonundaki köşede "Hoca bakkal"ın dükkânı...

Sokağın solunda ise, manifaturacı Tarkom, kahvehane, Bulgar Sotir usta ile oğullarının işlettikleri sütçü dükkânı, "Papyon"un bilârdo oynanan aynalı kahvesi ve Mutuk şarapları deposu ünlüydü. Şarap deposunun sırasında, biraz ileride Meşhur Niko usta, camekânlı bir tezgâhta pastırma, sucuk, peynir ve kaşar satardı. Camekânın hemen arkasında ise, ayakta şarap içmeye meraklı olanlara mahsus, şarapçı Ahmet Bey'in yeri vardı.

Çeşmelerin sağ tarafında, Kömürcü Sokağı ile Samsa Sokağı'nın birleştikleri köşede ise Minas'ın kahvehanesi bulunmaktaydı. Bu yer sonradan, Minas'ın meyhanesi olarak ünlendi. Samsa Sokağı'nın köşesindeki francala fırınında, Kumkapı'nın en kaliteli ekmeği pişerdi. Yanındaki binanın altı ise, bir süre için, önceleri sahilde bulunan Kör Agop'un meyhanesini konuk etti.

Kumkapı Meydanı'nın ilginç diğer bir yeri de Tren İstasyonu'na giden sokaktır. Bir zamanlar sokağın sol köşesinde, Kumkapı'daki haberleşmelerde önemli rolü bulunan "telefonlu" bir bakkal dükkânı, yanında ise, sonradan Yorgo'nun meyhanesine dönüşen Onnik ustanın meyhanesi vardı...

Meyhanenin önünde, sokaktaki camekânında işini yürüten meşhur lakerdacı Gabi de, ünlü balıkçı reisleri Zaven, Husik ve Hakkı Reisle ıstakozcu Pandeli gibi, eski Kumkapı' nın unutulmazlarından biriydi...

Bir zamanların tablosunu tamamlamak için devam edersek, meyhaneci Onniğin yanında ciğerci, onun yanında da şimdiki Kör Agop'un bulunduğu Niko'nun büyük bakkaliyesi bulunuyordu. Sonra sırasıyla, turşucu Hasan Bey, ekmek fırını, bakkal Yusuf Efendi ve Kumkapı'nın diğer bir ünlü mekânı, Bulgar Manol ustanın sütçü dükkânı gelirdi.

Manol ustanın vefatından sonra oğlu "Sarı Boris" İstanbul'un en meşhur kaymakçısı olarak ünlendi. Sokağın son ünlüsü ise, Telli Odalar Sokağı'nın köşesindeki kuru kahveci, gazete ve gazoz bayii, çolak Tavit ustaydı... Ruhları şad olsun!

Aksaray'daki oldukça eski evimiz, 50'li yıllarda inşa edilmeye başlanan apartmanlara hiç benzemiyordu; ancak büyük dedemin Behram Çavuş Sokağı'ndaki evi bizimkinden de büsbütün farklıydı. Sol ve sağ tarafında birer pencere bulunan, üst tarafı kemerli orta kapı açılınca, evin nerede ise dış cephesi genişliğinde, beyaz Marmara mermeriyle kaplı, yaklaşık 25 m² alanlı, çok yüksek tavanlı bir bölüme girilirdi.

Girişin hemen sağında, dış kapının sağ tarafındaki pencerenin dibinde, masif mermerden içi yuvarlak oyulmuş dışı ise dört köşe tabanlı mermer sütun biçiminde, 50-60 cm. yüksekliğinde bir sarnıç ağzıyla onun üstünde, çan biçiminde, küresel tokmaklı, pırıl pırıl bronz bir kapak vardı. Girişin altı ise yine mermerlerle kaplı, tonlarca su alabilen büyük bir sarnıçtı.

O civardaki evlerin o yıllarda, Terkos suyu bağlantısı yoktu. Çatı ile irtibatlı özel oluk sistemi, çatıya düşen her damla yağmuru sarnıca yönlendirmekteydi. Evin bahçesinde bulunan ayrı bir kuyunun dışında, ayrıca, günün belirli saatlerinde geçip eşeklere yüklenmiş galvaniz kaplarda içme suyu satan sakalar da vardı.

İçme suları mutfaklarda tutulan, pişmiş kilden yapılmış büyük küplere tülbent gererek boşaltılır ve evin musluklarından su akmasa da, Kumkapı'daki eski evlerde su sorunu çözülmüş olurdu.

Mermerli girişin ilerisinde sağda, kısa bir koridor ve tuvalet, solda ise kömürlük, kiler ve mutfak vardı. Mutfağın bahçe kapısından da oldukça geniş, meyve ağaçlı bir bahçeye çıkılırdı. Mutfak diğer eski evlerde olduğu gibi, pratik olmadığı için pek kullanılmayan üç bölümlü, ızgaralı, küllüklü bir kömür ocağı, uzunca bir tezgâh, lâvabo ve tabaklarla kâseler için iki tane raftan ibaretti.

Lâvabonun üstünde musluklu bir su kabı, bahçe kapısının yanında da su küpü ve büyük halamın ocaktan daha kullanışlı bulduğu, kömürlü bir maltız dururdu.

Büyükçe bir ayna ve kornişli resimlerle süslü, mermerli girişin sol tarafında tek ayaklı bir masa ve sandalyeler vardı. Sağ taraftaki kısa koridorun yanından ise, sola doğru çıkılan düz, ahşap bir merdivenle, mutfağın tam üstüne denk gelen, çok şirin bir odaya girilirdi. Bu sevimli mekân, bahçeye bakan, mandallı iki pencerenin altında yerleştirilmiş minderi, sağdaki küçük, zarif kanepesiyle iki koltuğu, küçük masası, işlemeli iki sandalyesi, küçü-

cük çini sobası, duvardaki çerçeveli aile fotoğrafları, sarkaçlı duvar saati ve Saatli Maarif Takvimi ile sımsıcak bir misafir odasıydı.

Odanın önündeki koridordan, sağdaki helezonik ahşap merdivenle, biri sokağa bakan cumbalı, diğeri de bahçeye bakan, iki odalı üst kata çıkılırdı. Bunu üstünde ise biri denizi görebilen, büyükçe teraslı, diğeri ise yine bahçeye bakan, iki odalı üçüncü bir kat daha vardı.

Büyük dedemin evi, (soldan sağa üçüncü ev)

Büyük dedemle büyük ninemin vefatından sonra büyük halam o evde tek başına yaşamaya devam ettiği için biz de, yıllarca oraya gidip geldik. İyice yaşlanıp rahatsızlanınca da iki yıla yakın, gündüzleri annem geceleri ben, hep yanında kaldık. Yazla-

rı bahçede veya terasta serinlerken, kışın soğuk havalarda, etrafında ısınmaya çalıştığımız ayaklı, geniş tablalı mangalda, kahve pişirip saatlerce, eskileri anarak sohbet ettik...

Bugün Kumkapı dendiğinde, gerçeği söylemek gerekirse, aklıma meydandaki meyhaneler değil de, çiroz dizileri, Arnavut kaldırımlı sokaklar ve oralarda oturunca, komşuluğun en hakikisini insana yaşatan o sokakların yerlisi, güzel insanlar gelir...

Balıklı Mezarlığı, Hürriyet Tepesi ve Bomonti Bira Bahçesi

Katolik ve Doğu Ortodoks Hıristiyan kiliselerinde Hz. İsa ve Azizler için, yıl boyunca dini takvime göre belirlenmiş kutsal kabul edilen günlerde özel ayinler düzenlenir. Senenin belli günlerinde ise, bütün kiliselerde, ölüler anılır ve ruhlarının huzur içinde olması için dua edilir.

Birinci bölümde belirtildiği gibi Feriköy'de bulunan Bulgar Mezarlığı 1912 yılında satın alınabildi. Başka bir ifade ile 1913 yılından önce İstanbul'da vefat eden bütün cemaat mensupları başka yerlerde defnedildiler. O dönemde defin için Rum Mezarlıkları ve özellikle de Balıklı Rum Mezarlığı tercih edilirdi. Anma günleri sırasında da doğal olarak, oradaki kilisede dua edildi.

Eski yıllarda şehir içinde de olsa, bir yerden bir yere gitmek o kadar kolay değildi. Balıklı Mezarlığı gibi oldukça uzak bir yere gidilince de oraya giden gününü geçirmek isterdi. Yani, dualardan sonra, mezarların arasında gazeteler serilip bir şeyler yenir ve akşama doğru dönülürdü.

Bütün aile albümlerinde, mezarların yanında çekilmiş fotoğraflar vardır. Seneler geçtikçe bu adet ortadan kalktı. Orada mezarı bulunanlar İstanbul'dan ayrıldılar veya onlar da vefat edip Bulgar Mezarlığı'nda defnedildiler. Günümüzde, vefat etmiş olanlar için özel anma ayinleri, yalnız kendi kiliselerimizde yapılmaktadır.

Hıristiyan kiliseleri genellikle bir Aziz'in adına kutsanmıştır. Dini takvime göre, belirli bir Aziz'in anılması için belirlenen gün, o Aziz'in ismini taşıyan kilise ile o ismi taşıyan insanların

"isim günü" kabul edilir. Örneğin Fener'deki Sveti (Aziz) Stefan Kilisesi, Aziz Stefan adına kutsanmıştır. 27 Aralık "Aziz Stefan" günü, kilisenin ve adları "Stefan" olanların isim günüdür.

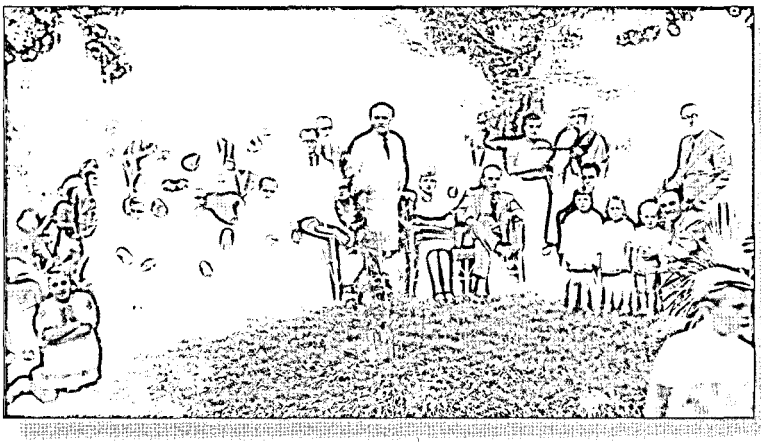
Balıklı Rum Mezarlığı - 1932

27 Aralık günü, Sveti Stefan Kilisesi'nde özel bir ayin düzenlenir. İsim günü kutlayanları yakınları ve arkadaşları arayarak veya evine giderek tebrik ederler. Eskiden akşamüzeri kurulan sofrada, akraba ve arkadaşlar birlikte yemek yer ve eğlenirlerdi...

Bulgarların tasarrufunda iken Hürriyet Tepesi'ndeki Bulgar Hastanesi'nde Sveti Panteleymon Kilisesi vardı. Dini takvime göre 9 Ağustos günü geleneksel olarak, cemaatin katılımıyla kilisede bir ayin düzenlenir sonra da Hastane yönetimi, Hastanenin geniş bahçesinde cemaate ve davetlilere ikramlarda bulunurdu.

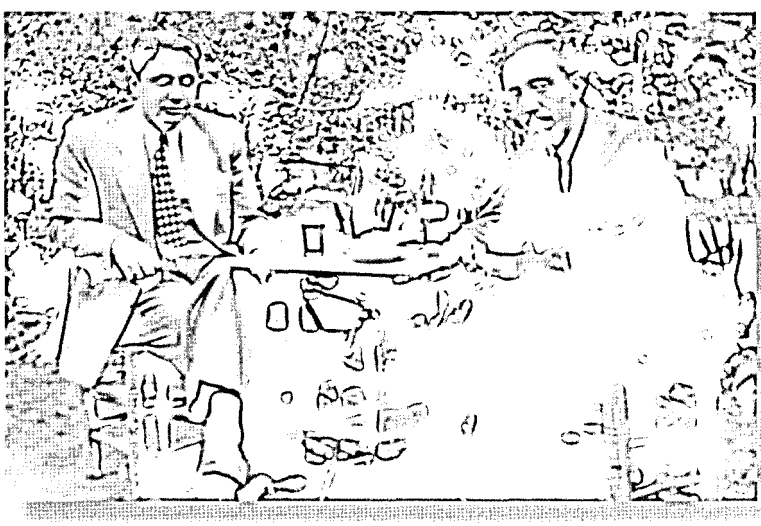
Halen Türkiye Gazetesi Hastanesi olarak faaliyet gösteren sağlık kuruluşunda, Sveti Panteleymon Kilisesi mescit olarak kullanılmaktadır.

40'lı yılların sonlarında, daha önce de belirtildiği gibi İstanbul'un Avrupa yakası Şişli'de bitmekteydi. Tramvaylar için Şişli son duraktı. Tramvay deposu da, bugünkü Cevahir AVM' nin bulunduğu yerdeydi. Şişli Camii ise 1950 yılından sonra hizmete açıldı.

Bulgar Hastanesi'nde Sveti Panteleymon kutlaması - 1938

Şişli Meydanı'ndaki tramvay durağının biraz ilerisinde, sıra sıra faytonlar dururdu. Hastaneye gitmek isteyenler, Şişli'den sonra yollarına isterlerse faytonla devam edebilirlerdi. Hürriyet Abidesi'ne giden, parke taşlarıyla döşeli yolun sol tarafı ise, tamamen çayırdı. O yıllarda burada iki tane ünlü yer vardı: Spiro'nun Çayır Gazinosu ve Barba Dimitri'nin yeri.

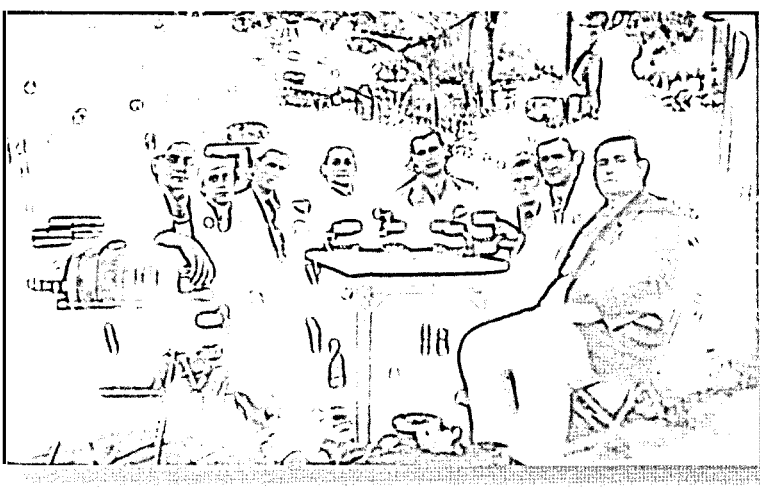

Barba Dimitri'nin yeri - 1948

Nisan ayında kutlanan Paskalya Yortusunda, Şişli'deki Sv. İvan Rilski Kilisesi'nde düzenlenen ayinden sonra arkadaş grupları buralara gelerek birlikte öğle yemeği yerler ve dini bayramı birlikte kutlarlardı. Yaşam hiçbir zaman kolay olmamıştır; eski nesiller için de kolay değildi. Ancak bir zamanlar günümüzden farklı olarak, hangi yaşta olurlarsa olsunlar, insanların beraber olmak, beraber eğlenmek, hep birlikte şarkılar söylemek gibi alışkanlıkları vardı...

İstanbullu cemaat mensuplarının bayram günleri gidip birlikte eğlendikleri bir başka ünlü mekân da Bomonti Bira Bahçesi'ydi. 20. yüzyılın başında bugünkü yerine taşınan Tekel Bira Fabrikası yıllarca çok kaliteli bira üreten tek müesseseydi.

1930'da fabrika binasının karşısında açılan ve grup halinde gelenlere, uygun mezeler eşliğinde, 5 litrelik fıçılarda bira servisi yapılan Bomonti Bira Bahçesi uzun yıllar, çok gözde ve orijinal bir mekân olarak İstanbullu bira sevenleri ağırladı.

Bomonti Bira Bahçesi - 1932

Bir sonraki konuya geçmeden önce, yukarıda sözü edilmişken, eski adıyla "Abide-i Hürriyet" ile ilgili bir hatıradan daha bahsetmek istiyorum.

50'li yılların sonlarında, yani çevre yollarının yapımından çok önce Hürriyet Abidesi'ne giden ana yol, eski Bulgar ruhban okulu arazisine veya bugünkü Anadolu Meslek Lisesi'nin bahçe girişindeki köşeye ulaşınca sol tarafa döner, 100 m. kadar ileride, kısa bir duvar ve demir parmaklıklarla çevrili Hürriyet Abidesi ve kabristan sağ tarafta kalacak şekilde devam eder ve Bulgar Hastanesi'nin önünden geçerek, Okmeydanı'na ulaşırdı.

Bugünkü Meslek Lisesi'nin köşesinden itibaren sola dönünce sağda Abide sahasına gidilen alan ise, yukarı doğru eğimliydi.

O zamanlar şoför ehliyeti almak isteyenler burada hazırlanırlar ve direksiyon sınavına burada girerlerdi. Sınavda yukarı doğru meyilli arazide ters U harfi şeklinde sıralanmış birer m. uzunluğunda, iki sıra halinde, tahta çubuklar yerleştirilirdi.

Küçük tip Austin marka, yerden vitesli otomobillerle, aralarındaki mesafe otomobilin genişliğinden yaklaşık 40 cm. fazla olan çubuklara değmeden ve otomobili durdurmadan geçmek gerekmekteydi.

İlk geçişten sonra, ikinci bir kez çubukların arasından yukarı doğru giderken otomobil durdurulur, arka tampona bir çubuk yaslanır ve şoför adayının arabayı arkaya kaydırmadan, "kavrama" ile hareket ettirip, çubukların arasından tekrar ve hata yapmadan geçmesi istenirdi.

Daha sonra sınava giren adaylar araba ile hastaneye giden yola çıkarlar, ileri geri giderler, son olarak da, otomobille geriye doğru giderek bir kenarda park ederlerdi.

Akranlarım gibi ben de, şoför ehliyetini orada ve tarif ettiğim şekilde yapılan sınav sonunda aldım.

Yazları Ailece Gidilen Yerler: Büyükada ve Aya Yorgi Manastırı

Yıllar önce, günümüzün birçok ünlü semti mesire yeri durumundaydı; yani aileler, ekonomik olanaklarına ve ihtiyaçlarına göre oralarda bir ev kiralayıp yaz mevsimini sakin, havadar ve denize yakın bir ortamda geçirirlerdi. Örneğin Anadolu yakasında Selâmiçeşme'den sonrası, bu nitelikte bir alandı...

Moda Koyu ve Fenerbahçe dâhil sahilin tamamında rahatlıkla denize girilebilirdi. Caddebostan, Göztepe, Erenköy, Suadiye ve Bostancı bahçeli evleri, gösterişli konaklarıyla ünlü yerlerdi.

Karşı tarafa geçmek için vapur gerektirmediğinden, Boğaz'ın Avrupa kıyısı da yazlık ev kiralamak için çok uygun, bir başka bölgeydi. 50'li yıllarda bu amaçla tercih edilen başlıca semtler Yeniköy, Emirgân, Boyacıköy, Büyükdere, Tarabya ve Sarıyer'di.

Adaların dışında, Yenimahalle-Florya arası da aynı konumdaydı. Çoğu yerde kumluk olan deniz sahili tertemizdi. Ataköy ve Yeşilyurt gibi yerleşim alanları çok sonra ortaya çıktıklarından, buralarda yazı geçirmek için Yenimahalle, Bakırköy ve Yeşilköy'ün, denize yakın, bahçeli evleri çok revaçtaydı.

Ele alınan zaman aralığında Bulgar cemaatinin toplam mevcudu kilise kayıtlarına göre 2000 kişi civarındaydı. Ancak cemaat mensupları diğer gayrimüslim cemaatlerden farklı olarak, İstanbul'un tamamına yayılmış durumdaydılar. Daha önce bahsi geçen bahçıvanlarla sütçü ve muhallebicilerin dışında, her tarafta meslekleriyle tanınan Bulgar aileler vardı. Örneğin Yeşilköy'deki aile daha sonra "Bulgar'ın Yeri" adlı işletmeyle çok meşhur oldu.

Bunların dışında, Bakırköy'deki tohumcular; Kasımpaşa ve çevresindeki çiçek yetiştiricileri; Şişhane yakınındaki mağazalarında lüks mobilya üretip satanlar; Şişli'deki fırıncılar; yine Şişli'de, eskiden "Bulgar Çarşısı" olarak bilinen mevkide, hayvan yemi ticaretiyle uğraşan aile; Rumeli Hisarı'ndaki eczacılar; Tarabya'da Kıyı Restoranı işletenler; Sarıyer'in yerlisi muhallebiciler; Bomonti' deki şarküteri mesleğinin ünlü ustaları; Göztepe'de bugünkü Beyaz Fırını işletenlerin Kadıköy'deki fırıncı dedeleri; Moda'daki mezeciler; önce Beyoğlu'nda meşhur olan

sonra da Şişli'de ününü devam ettiren "Haute Couture" terzimiz; yaz kış Heybeli Adada yaşayan aileler; Anadolu Hisarı'ndaki meyve yetiştiricileri; Çengelköy'dekiler ve daha niceleri... Örneğin, Sütlüce'de, genç yaşta vefat eden eşinden kalan aşçı dükkânını on yıllarca, tek başına çalıştırarak, çevresindeki esnafın büyük takdirini kazanan Bulgar Madam...

Bütün bu aileler yazın ne yaparlardı?.. Bulundukları semte ve yaptıkları mesleğin icaplarına göre davranırlardı... Şu veya bu nedenle yazlık kiralamaları mümkün olmayanlar, kendilerine bir gezi programı hazırlarlar ve belirli aralıklarla bunu uygularlardı. Bu şekilde plânlanmış yaz sezonunu da, Mayıs ayının ortalarında, Büyükada'ya yapılan ilk gezi ile açılmış olurdu.

Hem dükkânlarımız hem de evlerimiz yakın olduklarından ailece yapılan gezilere amcam ve ailesiyle birlikte giderdik. Büyükada'ya gitmek söz konusu olunca da, hazırlık en az bir gün önceden başlardı. Kapaklı kaplarda, kavanozlarda taşınabilen ve soğuk yenebilen, çocukların sevdikleri iki üç çeşit yiyecek hazırlanır, yumurtalar pişirilir, domatesli salata için gerekli malzeme ile peynirler alınır, çantalar hazırlanır ve kararlaştırılan pazar sabahı, erkenden çıkıp, tramvayla Galata Köprüsü'ndeki Adalar Vapur İskelesi'ne gidilirdi...

O yıllarda adalara giden vapurlar Köprü'den hareket ederler ve dönüşte tekrar oraya yanaşırlardı. Gişeden biletler alındıktan sonra beklemeden vapura binilirdi. Eski düzenlemelerde, vapura binmek için kapalı yerlerde, uzun süre ter içinde beklemek gerekmiyordu. Biletler vapurda kontrol edildiğinden yolcular hareketten en az yarım saat önce, iskelede bağlı duran vapura geçip rahatça oturabilirlerdi.

O zamanlar tramvaylarda olduğu gibi vapurlarda da I. ve II. mevki yerler vardı. Yazın örneğin vapurların üst kattaki arka açık bölümleri ise, "Lüks Mevki" olurdu. Orada oturmak için ona göre bilet almak veya fark ödemek gerekirdi.

Günümüzde tükenmiş mesleklerden bir tanesi de seyyar gazete satıcılığıdır. Bu işin erbabı, değişik gazetelerle dergilerden oluşan kalın bir istifi, yanlardan ve alttan saracak şekilde kalın bir kartonun içine yerleştirdikten sonra, omzuna çapraz geçirdiği meşin bir kemerle onu sağ kolunun altında tutar ve sattığı gazete-

lerle "mecmuaların" içeriği hakkında yüksek sesle bilgiler vererek, hareket saatine kadar, vapurun içinde dolaşıp dururdu.

Babalarımız dâhil yolcuların çoğu, günlük gazetelerini, yeni çıkmış veya Avrupa'dan yeni gelmiş dergileri, iskeledeki şatafatlı kulübeden değil de bu sevimli ve çalışkan insanlardan almayı tercih ederlerdi.

Çocukluğumun ilk yıllarında yandan çarklı vapura bindiğimi hatırlarım. Ancak eskiyi düşündüğümde, hayalimde canlanan vapurlar yandan çarklılar değil, Paşabahçe, Dolmabahçe ve Fenerbahçe adlı gemilerdir. '52-'53 yıllarında hizmete giren bu vapurlar her şeyleriyle muhteşemdi ve seneler boyunca hep öyle kaldılar.

Onlardan sonra satın alınan veya Haliç Tersanesi'nde yaptırılan hiçbir gemi onlar kadar, estetik çizgili, zarif, modern donanımlı ve süratli olamadı. Bir kıyaslama yapmak gerekirse rahatlıkla şunu söyleyebilirim. Paşabahçe'nin deri kaplı koltukları ve barıyla orta salonu, 60'lı yıllarda bile, o dönemin ünlü mekânı Park Otel'in barından daha lükstü. Yeni hizmete girdiklerinde bu gemiler, Kadıköy'e uğramamak şartıyla, Köprü'den Kınalıada'ya 25 dakikada giderlerdi. Günümüzün deniz otobüsleri de ancak bu kadar hızlı olabiliyorlar...

Bilindiği gibi çocuklar bir yerde durmazlar. Vapurda da olsalar mutlaka kalkıp dolaşmaları gerekir. Benden iki üç yaş büyük kuzenlerimle birlikte, biz de yerimizde durmazdık. Etrafı dolaşır, makine dairesinin açık kapısından ve demir parmaklıklı pencerelerinden içeri bakardık. Sonra da vapur iskeleye yanaşırken, en enteresan yer olan halat mahallinin yakınına giderek olup bitenleri izlerdik. Bu noktada iki izlenimimi, aktarmak istiyorum. Birincisi şu:

Adaların eski vapur iskeleleri daha ufak ve karaya biraz daha yakındı. Ancak yanaşmış vapurdan denize bakınca, denizin dibi pırıl pırıldı. En küçük taşı bile görmek mümkündü. Bugün deniz suyu, çoğu zaman, kıyılarda bile bulanıktır...

Vurgulamak istediğim ikinci husus ise eski kaptanların vapurları iskelelere yanaştırma tarzlarıyla ilgilidir. Koca gemiler iskeleye paralel olarak yaklaşır ve halatlar, geriye doğru yapılan tek manevra ile bağlanırdı. Konunun uzmanı olmadığım için kar-

şılaştırmalar ve yorumlar yapmam doğru değildir ancak eski tekniğin bugünkünden çok farklı olduğunu belirtmek zorundayım...

Büyükada'nın vapur iskelesi son derece etkileyici, şahane bir yapıdır. İskeleye ayak basan yolcu bambaşka bir ortamda bulunduğunu hemen fark eder. Büyükler bile böyle etkilenirken günlerdir bu anı bekleyen küçüklerin sevinci tahmin edilebilir...

İskeleden yukarı yürüdükten sonra sol tarafta kalan pazardan, eksik olan bir şey varsa tamamlardık. Sonra meydanın hemen sol tarafındaki börekçi fırınına uğrar, oranın meşhur peynirli veya kıymalı kuru poğaçalarından veya küçük böreklerinden birer tane alıp meydandaki saatin yine sol tarafında kalan atlı araba parkında sıraya girerdik.

O zamanlar faytoncular çocuklardan bir tanesinin yanlarında oturmasına izin verirlerdi. Böylece amcamlarla birlikte, iki faytonda herkes istediği yerde oturur ve yolculuk başlardı...

Büyükada doğal güzellikleriyle olduğu kadar villâlarıyla da ünlüdür. Anadolu Kulübü'nü geçtikten sonra deniz seviyesine göre oldukça yüksekte kalan yolun her iki tarafında, şahane bahçeler içinde peş peşe, birbirinden güzel konaklar sıralanır. Sağda, deniz tarafında olanların sahile kadar inen özel merdivenleri vardır. Yol bir süre, sola doğru hafif bir kavis çizer; Değirmen Plâjı'na yaklaşınca aşağıya doğru bir eğim alır ve eskiden, Sadıkoğlu ailesine ait villâ geride kalınca, tekrar yükselerek ormanlık bir alana gelinir...

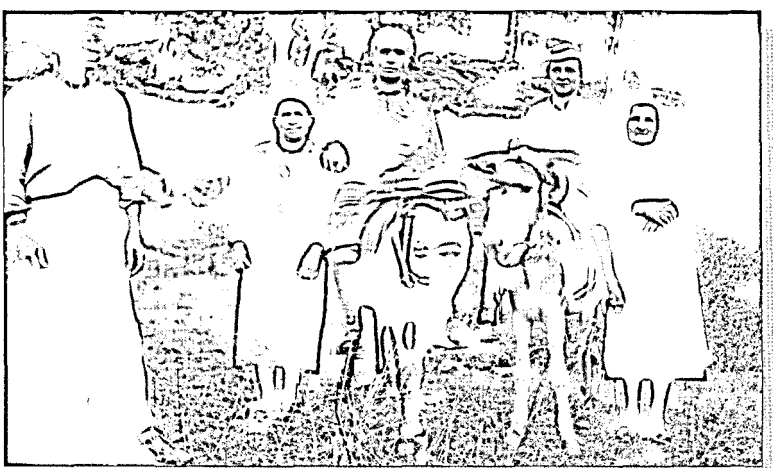
Burada villâlar biter ve çam ağaçları başlar. Sağ tarafta denize kadar ulaşan Dil Burnu geçilince yol tekrar yükselir. Bu alan asırlık çamlarla kaplı şahane bir yerdir. Eskiden buralarda dört beş masa, tabureler ve bir iki kulübeden ibaret gayet şirin kır gazinoları vardı. Bitmesini hiç istemediğimiz fayton yolculuğu, Aya Yorgi Manastırı'na çıkan yokuşun başladığı Lunapark adlı meydanda, maalesef sona ererdi.

Manastıra giden yol yaklaşık olarak 1 km. uzunluğunda oldukça dik bir yokuştur. Eskiden kayalık, biçimsiz, çıkılması zor bir rampa durumundaydı. Takılıp düşmemek için yavaş yavaş ve yere bakarak yürümek gerekiyordu. O zamanlar Lunapark'ın bir

özelliği de eşeklerdi. Yaşlılar veya çocuklar çoğu zaman, torbalarla birlikte küçük bir ücret karşılığında eşeğe bindirilir ve yukarı o şekilde çıkılırdı.

Ancak her canlının bir huyu olduğu gibi eşeklerin de kendilerine göre bazı özel davranış kalıpları vardır. Örneğin bazen bir yerde dururlar ve katiyen yürümek istemezler veya yürümenin onlar için daha kolay olduğu, yolun sol kenarından, yani uçuruma yakın gitmekten hoşlanırlar! Sonuç olarak yolculuğun sorunsuz geçmesi için tırmanış sırasında, eşeklerin sahipleri eşekle birlikte mecburen yukarı doğru yürürler veya daha doğrusu, koşarlardı...

Türkçede çok anlamlı bir deyim vardır: "Alın teri dökmek!" Alın teri dökerek ekmeğini çıkaran insanlar söz konusu olunca gözümün önünde iki görüntü canlanır: Yaz sıcağında, sırtlarındaki 300-350 kg. ağırlığındaki kösele balyaları veya bobinlerle, yokuş yukarı yürüyen hamallar ve yine yazın, kızgın güneşin altında, sabahtan akşama kadar, bir yukarı bir aşağı eşeklerin peşinden koşan yanık yüzlü, bir deri bir kemik kalmış, iyi kalpli eşekçiler!

Eşekçinin refakatinde Aya Yorgi'ye çıkan nineler - 1940

Çok erken hareket edilse de manastıra ulaşmak genellikle saat 11.00'i bulurdu. Yiyeceklerin bulunduğu torbaları içeri taşımamak için kiliseye, çocuklar başta olacak şekilde, iki grup

halinde girerdik. Mumumuzu yakar, duamızı eder, kilisenin biraz aşağısında bulunan ayazma suyu ile yüzümüzü ıslatır sonra da dışarı çıkıp gölgelik bir yerde ikinci grupta girenlerin gelmelerini beklemeye başlardık. Kilise faslı bitince de, küçükler için sabırsızlıkla beklenilen ikinci safhaya geçilirdi: Oyunlardan önce, kilisenin hemen yanındaki şirin gazinoda öğle yemeği...

Aya Yorgi Manastırı ve Kilisesi'nin inşaatı hakkında 18. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar uzayıp giden çeşitli bilgiler ve tarihler vardır. Bilindiği kadarıyla, Bizanslılar döneminde İstanbul ve civarında inşa edilen kalelerin, sarayların, kiliselerin, yani önemli sayılan yapıların, mutlaka özel tüneller vasıtasıyla, denizle bağlantısı sağlanırdı. Yıllar önce Manastır yolunda çıkan küçük bir yangından sonra çevre temizlenirken, tepedeki kiliseyi denize bağladığı sanılan, yaklaşık 1,5 m. çaplı bir tüneli ben kendi gözlerimle görmüştüm. Sonra bu konuda hiçbir bilgi verilmedi...

Yapım tarihi ne olursa olsun Aya Yorgi çok ünlü bir kilisedir. Bir zamanlar kilisenin iç duvarları, önceleri yürüyemezken, daha sonra iyileşmiş sakatların koltuk değnekleri ile doluydu.

Eskiden adakta bulunmak isteyen kişi, kilisenin bulunduğu yüksek tepeye kadar konuşmadan yürüyerek çıkar, kilisede bir mum yakar, istediği şeyin gerçekleşmesi için dua eder ve oradaki rahipten minik bir çan alırdı. Daha sonra istediği şey gerçekleşince, tekrar kiliseye gidip aldığı minyatür çanı iade ederdi. Küçüklüğümüzde adakta bulunanlar, istedikleri olunca, minnetlerini ifade etmek üzere, taşlık yolu yalınayak çıkarlar ve iade ettiklerinin dışında kiliseye bir minik çan daha hediye ederlerdi.

Zaman içinde her şey değiştiği gibi Aya Yorgi Manastırı ve adetleri de değişti. Eskiden zorlukla çıkılabilen kayalık, sivri, kesici, kocaman taşlarla dolu bayır, makinelerle dümdüz hale getirilip küçük boy, granit parke taşlarıyla kaplandı. 50'li yıllarda adalarda motorlu araç bulunmazken, eşeklerin bile zor tırmandığı Aya Yorgi Yokuşu günümüzde, gerektiğinde resmi araçlarla iki dakikada kat edebilir bir duruma geldi!

Manastır eskiden yalnız İstanbullu Ortodoksların imkânları veya zorları olunca, yılda bir kez gittikleri bir yer olup o kadar da meşhur değilken, günümüzde ünü, ülkenin dört bir yanına yayılmış durumdadır. İşin en ilginç yanı ise, her yeni ge-

lenin, kendi inanç ve geleneklerini de buraya taşımış olmasıdır. Örneğin eskiden bir teki bile yokken, günümüzde yokuşun iki tarafında bulunan ağaçların ulaşılabilen bütün dalları, çeşit çeşit düğümlenmiş çaputlarla süslenmiştir. Bunun dışında ne işe yaradıklarını pek bilmediğim makaralar, iplikler, küçük taşların üst üste konmasıyla oluşturulmuş kule benzeri kümeler... Ne arasanız vardır!

Ne diyelim... İnsanların ümitsiz yaşayamayacakları konusunda, bilge kişiler tarafından söylenmiş güzel sözleri ciddiye almamak, her halde doğru değildir...

Cepheden bakıldığı zaman kilisenin sol tarafında kalan düzlüğün büyüleyici, şahane bir manzarası vardır: Büyükada'nın Anadolu yakasına bakan kıvrımlı sahili... Maltepe, Pendik, Kartal, Tuzla ve ilerisi... Sedef Adası; denizde hareket eden veya demirlemiş halde bekleyen tekneler... İnsanın içinde, elini uzatsa bunları tutacakmış gibi bir his uyanır. Yemek bir yana, doğa harikası böyle bir yerde oturup etrafa bakmak bile, başlı başına bir keyiftir...

Düzlükte, asırlık çam ağaçlarının gölgesi altında sıralanmış sekiz on tane, kaba yapımlı tahta masa ve sandalyelerden ibaret olan kır gazinosu, eskiden Rum bir aile tarafından işletilirdi.

Gelen müşteriler, işgal ettikleri ve evden getirilen yiyeceklerle donattıkları masalar için belli bir ücret öderlerdi. Ücrete kullanılacak bardaklarla çatal, bıçak v.s. gibi şeyler de dâhildi.

Masaların sağ tarafında bulunan ahşap yapı ise bir tür mutfaktı. İsteyenler burada hazırlanan ızgara ve kızartma çeşitlerinden de alabilirlerdi. Çocuklar genellikle ızgara köfte ile kızarmış patates severler. Böylece hazır oraya gitmişken, köfteler de sipariş edilir, leğenlerde buz parçaları ile soğutulmuş su ile bir iki şişe bira alınır, masalara evden getirilen örtüler serilir, tabaklar dizilir ve ziyafet başlardı...

Yiyeceği lezzetli kılan onun yapılış tarzı mıdır, ortam mıdır, insanın o andaki ruh hali midir? Bilemiyorum. Hatırladığım tek şey küçükken orada yediğimiz, alışılmış şeylerin her zamankinden daha lezzetli olmalarıydı...

Aya Yorgi'deki kır gazinosunun kendisine göre özel müziği de vardı. İlk hatırladığım sandık biçimindeki laternaydı. Yaşlıca biri, bir taraftan aletin kolunu çevirir bir taraftan da çıkan müzik

sesine uygun şarkılar söylerdi. Arada bir şarkıya, etrafta yemek yiyenler de katılınca "eski memur" laternacının topladığı bahşişler de tabi, ona göre olurdu!

Daha sonraki yıllarda laternanın yerini, en az onun kadar eski, kollu bir gramofon alınca, bu sefer de ünlü ses sanatçılarının yıpranmış, cızırtılı taş plâkları çalınmaya başlandı...

Yemek sonrası kahve faslına geçilirdi. Mutfakta herkesin zevkine göre pişirilen orta şekerli, az şekerli kahvelerle birer bardak soğuk su gelince, gerçek tiryaki yetişkinler yelek cebinden tütün kutularını çıkarıp "cigaralarını" sararlardı.

O yıllarda Tekel 10'a yakın değişik sertlik ve içimde sigara üretirdi. Gençler tarafından en beğenilenler yassı Yenicelerle yuvarlak Bafra sigaralarıydı. Bayanlar ise genellikle yassı Gelincik veya ince, yuvarlak Bahar sigaralarını içerlerdi.

Yine de meraklı olanlar, hazır sigara değil kıyılmış tütün alıp, onu, pipo tütünü ile harman etmeyi tercih ederlerdi. Metal kutunun lâstikli bölümünden çekilen ince sigara kâğıdı, sol elin başparmağı ile işaret ve orta parmak arasında tutturulur, sağ elle alınan tütün, kâğıdın orta kısmına yayılır, istenen kıvam elde edilince, tütün sigara kâğıdının uzun alt kenarı ile örtülerek sıkıca sarılır, üst kenarı ise dilin ucuyla ıslatılıp alttakine yapıştırılırdı. Son olarak sigaranın iki ucu parmakla düzeltilir ve yakılırdı. Eski nesiller için, yemekten sonra sigara yakma keyfi, işte böyle bir şeydi...

Meraklı beyler olur da meraklı hanımlar olmaz mı? Hanımın "eski nesil" meraklısı, tütünü hazır veya el yapımı sigara olarak değil "enfiye" olarak kullanırdı. Eskiden yuvarlak, küçük, kapaklı teneke kutularda, kurutulup toz haline getirilmiş tütün olan enfiye satılırdı. Bunun tiryakisi olan hanım, arada bir kutuyu açar, başparmağı ve işaret parmağının ucu ile azıcık enfiye alıp burnuna çeker, sonra da hapşırırdı. Günlük hafta sonu gezilerine, bizlerle birlikte gelen amcamın kayınvalidesi, enfiyenin hakkını tam olarak verebilen ve bu arada, tavlayı da en az amcam kadar iyi oynayabilen, son derece sevimli, hoşsohbet bir hanımdı.

Kahveler ve sigaralar içilip ortalık toparlandıktan sonra güle oynaya, coşkulu bir iniş başlardı. Bilindiği gibi yokuşu inmek çıkmaktan çok daha kolaydır! Lunapark alanına geri döndükten sonra, büyükler civardaki gölgelik bir yerde dinlenirler küçükler

ise büyükler dönmeye karar verinceye kadar, getirilen topun peşinde koşarlardı...

Faytonların iskeleden Lunapark'a gittikleri yola Nizam Yolu denir. Müşteriler adanın etrafında yarım veya tam tur atılmasını istemedikleri zaman, arabalar Maden Yolu'ndan geri dönerler.

Çocukluğumuzda ailelerimiz genellikle yürüyerek dönmeyi tercih ederlerdi. Lunapark'taki büyük gazinonun solunda, aşağıya doğru hafıf meyilli bir yol vardır. Kalın gövdeli çamların arasından kıvrıla kıvrıla geçer; arada bir, sağ tarafta kalan deniz görünür. Yoğun çam kokulu havayı soluyarak yürümek çok güzeldir...

Hiç bitmemesi istenen yarı gölgeli iniş yolu, yine de bir yerde biter ve Maden'den gelen ana yolla birleşir. Çam ağaçlarının yerini çınarlar, akasyalar ve manolyalar alır. Yolun her iki tarafında yine şahane ahşap konaklar ve nefis güllerle, nadide çiçeklerle bezenmiş, park yavrusu bahçeler başlar... Maden Yolu vapur iskelesinin çıkışında sol tarafta sıralanan restoranların üstünden geçerek faytonların park ettikleri alanda son bulur.

Aya Yorgi Tepesi'ne yapılan gezi, bizim yaptığımız şekliyle çok güzel ancak bir o kadar da yorucuydu. Yine de adanın havası, başta küçükler olan bizleri, kalıcı şekilde etkiledi. Kuzenlerimle birlikte hepimizde bir tür "ada sevgisi" gelişti...

Büyüdüğümüz zaman yazları Fatih'teki mahalle arkadaşlarımızla birlikte bir süre Boğaz'daki Küçüksu Plâjı'nı denedikten sonra Büyükada'da karar kıldık ve her pazar adaya gitmeye başladık. Senelerce, eskiden özel kulüp olmayan, Değirmen Plâjı'nda denize girdik ve zaman içinde, yavaş yavaş, resmen adalı olduk...

Boğaz Gezileri: Sarıyer'de Hünkâr Suyu, Çırçır Suyu, Sultan Suyu, Göksu, Küçüksu Çayırı ve Diğerleri

Makedonya, Balkan Dağları ve Rodoplar, doğal kaynak suları bakımından son derece zengindir. Dedelerimizin her halde, kaynak sularına karşı olan merakları yüzünden, aileler, Aya Yorgi Manastırı dışında su olmayan yerlere gitmezlerdi.

Eski, yani normal bir şehir boyutlarında olan, bir zaman-

ların İstanbul şehrinde, su sıkıntısı yoktu. Kalın kurşun borularla oluşturulmuş su şebekesinden gelen su tertemizdi, rahatlıkla içilebilirdi ve asla kesilmezdi.

Şebeke suyunun dışında ise, yine şehrin içinde bulunan çok sayıda çeşmeden, Hamidiye suyu akardı. Örneğin Galatasaray Lisesi'nin Boğazkesen Yokuşu üzerindeki yan duvarında bulunan oyma mermerli çeşmeden, 60'lı yılların ortalarına kadar gürül gürül akan Hamidiye suyu içildi. Başta Boğaz olmak üzere, şehrin yakın çevresi ise, her köşesi ayrı bir cennetti...

Boğaz'ın Anadolu yakasında, Beykoz civarındaki Sırmakeş, Çubuklu ve Karakulak sularıyla Şile yolundaki Taşdelen suyu, şifalı sulardı. Avrupa yakasında ise kaynak sularının gerçek bir Hünkârı vardı: Hünkâr Suyu!...

Buz gibi Hünkâr suyunu yerinde içmemiş, şahane tesisinde yemek yememiş, oradaki güzellikleri yaşamamış, sofradaki mutluluğunu çektirdiği fotoğraflarla ebedileştirmemiş, eski, İstanbullu Bulgar ailesi yoktur...

Büyükada'daki Manastıra çıktıktan sonra, severek ve isteyerek, ailece gidilen ikinci yer mutlaka "Sarıyer" olurdu. Geçmişte oraya gitmenin en rahat şekli, uygun bir iskeleden Boğaziçi vapuruna binmekti. 50'li yılların başlarında Maslak-Hacıosman Bayırı ile Beşiktaş-Barbaros yolları açıldıktan sonra Taksim'den kalkan Belediye otobüsleri tercih edilmeye başlandı.

Büyükada'ya gitmek için evde, bir önceki gece yapılan hazırlığa benzer bir çalışmadan sonra, Sarıyer'e gideceğimiz günün sabahı torbalarımızı alır, tramvayla Taksim Meydanı'na gider ve otobüsle yolumuza devam ederdik. Hacıosman Bayırı trafiğe açıldıktan sonra Levent bölgesi Büyükdere'ye asırlık çam ağaçları arasından geçen, çift istikametli, geniş, İstanbul'un en güzel yollarından biriyle bağlandı. Burada yolculuk gerçekten güzeldi.

Büyükdere' den itibaren başlayan büyüleyici Boğaz manzarası ise vaktin nasıl geçtiğini unutturur ve göz açıp kapatıncaya kadar son durağa varmış olurduk.

Hünkâr Suyu'na doğru yola devam etmeden önce adet, Sa-

rıyer Çarşısı'nda ufak bir tur atmaktı. Babam İstanbul'da dükkân açmış kasap ve ciğercilerin çoğunu tanırdı. Çarşıda yine tanıdığı bir kasaptan ızgaralık et alır ve ailece tanıştığımız, Sarıyer'in meşhuru, Bulgar muhallebici Kiro ustaya uğrardık. Hal hatır sorup ayakta bir süre sohbet ettikten sonra, oranın diğer meşhuru, Sarıyer Börekçisi'ne giderdik. Peynirli ve kıymalı böreği ayrı ayrı sardırıp torbaya yerleştirdikten sonra da tekrar yola koyulurduk.

Hünkâr Suyuna çıkan yokuş Sarıyer'in biraz ilerisindedir. Uygun bir vasıta ile oraya kadar gider sonra da yavaş yavaş yukarı doğru yürümeye başlardık.

Buranın yokuşu Aya Yorgi'deki gibi kayalık değildi. Sertleştirilmiş, düzgün toprak bir yoldu. Sol tarafımızda yükselen yamaç boyunca birkaç kavis çizdikten ve bir iki yerde durup azıcık soluklandıktan sonra, tesisin alt bölümünü oluşturan, park benzeri geniş bir alana gelinirdi.

Dikdörtgen şekilli alanın ortasında değişik çiçeklerle süslenmiş, daire şeklinde büyük bir göbek bulunmaktaydı. Sol tarafta, yamacın kenarı boyunca gazinoya çıkan merdivenlerin sağında ise, sarmaşıklarla örtülü yüksek bir duvar vardı. Alanın diğer kenarları, yokuşun bittiği noktaya kadar sedir ağaçlarıyla sınırlandırılmıştı. Yine mevsimlik çiçeklerle bezenmiş geniş bir bant, merdivenlerden yola kadar, park görünüşlü alanı çepeçevre kuşatırdı.

Kırka yakın basamağı çıktıktan sonra nihayet, Hünkâr Suyu Gazinosu'na varmış olurduk. Burası, merdivenin son basamağından itibaren, sağ tarafa doğru yine dikdörtgen şekilli, set üstü bir alandı. Merdivenin tam karşısında, iki katlı, üçken çatılı ahşap, alt katı mutfak olarak kullanılan küçük bir yapı, yanında önü açık, tavanın üst şeridi gayet süslü, kömür ateşinde ızgara yapılan bir bölüm, onun yanında ise dış tarafı taşlarla kaplanmış geniş bir havuz vardı. Gazino alanının üstte kalan uzun kenarını yamacın kendisi, alttakini ise, merdivenin yanındaki sarmaşıklarla kaplı duvarın, saksı şeklindeki çiçekliklerle nihayetlenen, kısa sütunlu üst kısmı oluşturmaktaydı. Gazinonun masaları setin kenarındaki kısa duvara dik olarak sıralandıkları için gelen herkes, karşı yamaçtaki muhteşem manzarayı 180^0 lik bir açıyla görebiliyordu.

Boş olanlardan iki masa yan yana getirilip sandalyeler de dizildikten sonra, mutfak bölümünden bardaklar alınır, sürahiler havuzun köşesindeki bir borudan devamlı akan suyla doldurulur, sofra hazırlanır ve henüz soğumamış olan böreklerden birer ikişer parça alınırdı.

Hünkâr Suyu Gazinosu, Aya Yorgi Tepesi'ndekine nazaran çok daha büyük ve donanımlıydı. Ancak insana değer veren, geçmişe has hizmet anlayışı aynıydı. Gelenler isterlerse mutfakta hazırlanan meze ve yiyeceklerden alırlar, isterlerse kendi getirdiklerini yerlerdi. Yine de bir yere gidip oradaki yiyecekten almamak ayıp sayıldığı için, her zaman orta yol seçilir, yemekte evden getirilenlerle oradan sipariş edilenler birlikte yenirdi.

Hünkar Suyu Gazinosu - 1936
(Merdivenin hemen sağındaki ilk masa)

Buranın bir özelliği de ızgarasıydı. Gelenlerin getirdikleri pirzolalar, şişler ve köfteler ücret karşılığı pişirilir ve servis edilirdi. Herkesin istediği kadar içebileceği buz gibi soğuk kaynak suyunun devamlı olarak doldurduğu havuzun enteresan bir işlevi daha vardı: Gelenlerin filelerde getirdikleri karpuzları, kavunları soğutmak. Günümüzde hayal bile edemeyeceğimiz, böylesine insancıl bir yaklaşımın hâkim olduğu, set üstü Hünkâr Suyu

Gazinosu'nun gölgeli ortamı ve tertemiz havasında yemek yemenin zevki, gerçekten farklıydı...

Yemekten sonra adet, yamaçtaki patikadan bir fasıl daha yukarı tırmanıp kayalık tepeye ulaşmak ve oradan, bütün ihtişamıyla uzanan Boğaz'ın güzelliğini seyretmekti. Daha sonra kuş cıvıltıları arasında, doğa ile iç içe, etrafı dolaşır, çiçek toplar ve ağaçlardan meyve koparırdık. Çocukluğumuzda o civarda çok sayıda fındık, erik kiraz ve vişne ağacıyla ahududu çalılıkları vardı...

Güzel şeylerin çabuk bittikleri hakkında mevcut olan yaygın inanış her halde geziler sırasında oluşmuştur! Hareket için kararlaştırılan saat gelince çantalarımızı toplar ve yürüyerek, neşe içinde Sarıyer'e geri dönerdik.

Hünkâr Suyu Gazinosu yıllar önce kapandı ve bir daha açılmadığı gibi, buraları özel arazidir gerekçesiyle insanların o yoldan yamacın tepesine çıkmaları da engellendi.

Sarıyer vadisinin bir yamacında Hünkâr Suyu mesiresi varken karşı yamaçta da Çırçır Suyu vardı. Orası da çok güzel bir yerdi. Bulgar cemaatinin İstanbul'da, ihtiyacı olanlara yardım amaçlı, kadınlar tarafından yönetilen "Radost" (Sevinç) adlı bir Hayır Derneği vardır.

Eskiden dernek hafta arası, kadın ve çocukların katıldıkları günlük geziler tertiplerdi. Çırçır Suyu mesiresi de bu çerçevede, her yıl gidilen bir yerdi. Kadınlar güzel bir ortamda dinlenirler, çocuklar eğlenmenin yolunu bulurlar, hep birlikte yemek yenir ve geri dönülürdü. Derneğin yöneticileri gaziye katılanların ödedikleri ücretten belirli giderleri karşılarlar geriye kalanı da gelir olarak kaydederler ve çalışmalarında kullanırlardı.

Radost'un yazlık programında Çırçır Suyu'ndan başka, aynı bölgede düzenlenen Kestane Suyu, Fındık Suyu, Şifa Suyu gezileri de vardı. Şahane yerler olmakla birlikte, Sarıyer vadisinin yamaçlarındaki mesirelerin, çocuklar açısından önemli sayılabilecek tek kusurları şuydu: Teraslar şeklinde düzenlenmiş eğimli, arazi maalesef top oynamaya hiç de uygun değildi. Bu yüzden büyükler, küçüklerin ricalarını kırmazlar ve yılda bir iki kez, bu işe müsait yerler bulurlardı.

Yolların sınırlı, araçların kıt oldukları 50'li yıllarda, bizim tercih ettiğimiz, topla oynamak için ideal olan iki yerden biri, Bü-

yükdere yakınındaki Sultan Suyu ile Boğaz'da, Rumeli Hisarı'nın karşısındaki Küçüksu çayırıydı.

Sultan Suyu piknik alanı, Büyükdere sahilinden içeriye doğru 15-20 dakikada yürüyerek gidilebilen çok güzel, yemyeşil bir yerdi. Oraya her gidişimizde doya doya oynadığımızı ve çok eğlendiğimizi hatırlıyorum. Dönüşte ise, yolun sağ tarafında bulunan bahçelerden birine uğrar ve orada yetiştirilen, yarma cinsi, kocaman şeftalilerden satın alırdık.

Göksu ve Küçüksu çayırı ile ilgili olarak, aklımda kalanlar ise, asırlık ağaçların gölgesinde, ekmek peynir eşliğinde hep birlikte yediğimiz karpuz, kavun veya üzümler, saatlerce topun peşinden koşmamız ve küçük halkalara bağlı, aşağıya doğru sarkık yuvarlak saplı, içbükey kenarlı, kocaman bakır kazanlarda kömür ateşiyle pişirilip satılan sütlü mısırlardır...

İstediğiniz mısırı satıcı uzun saplı bir maşa ile kaynayan kazandan alır, büyükçe bir mısır yaprağı üzerine yerleştirir ve vidalı kapağı çivi ile delinmiş büyükçe bir kavanozla üstüne tuz serperdi. Bu şekilde sunulan bir mısır da, keyifle yenirdi...

Küçüksu Deresi'nde o zamanlar bir de çömlekçi vardı. Bu ustanın testileri çok meşhurdu. Evlerimizde içme suyu soğutmak için kullandığımız testilerin çoğu buradan satın alınmıştı. Usta çömlekçinin bir diğer marifeti de şişik gövdeli minik birer ibrik formunda, pişmiş kilden düdükler yapmaktı.

İbriğin kısa, kalınca, üstü delikli emziğinden üflendiği zaman, ibrik, boşken başka, yarı yarıya su ile dolu iken de, başka sesler çıkardı! Eski oyuncaklar taklit yeteneği değil, ustalık gerektiren şeylerdi...

Anadolu yakasında, uygun bir vasıta bulunduğu zaman tanıdıklarla birlikte, ailece gidilen diğer iki yer, Yakacık Tepesi ve Karadeniz kıyısındaki Şile idi. Şile'nin tertemiz, dalgalı denizi ve kumluk sahili dışında, hatırladığım kadarıyla, o yıllarda kayda değer başka bir özelliği yoktu.

Yakacık'ın "hususiyeti" ise, yemyeşil bir çevreye hâkim, çok güzel manzaralı gazinonun taş fırınında, ustaca pişirilen kâğıt kebaplarıydı. Gazinonun bulunduğu yere çıkmadan önce, o civardaki kasaplardan birine gidilir ve gruptaki kişi sayısına göre kebap siparişi yapılırdı. Kasap bir veya iki kuzu kol-küreğini ke-

miğinden sıyırır, kuşbaşı doğrar, yağlı kâğıtlara pay eder, kuru soğan, domates ve sivri biber doğrar, tuz, karabiber ve kekik serper, paketler, sonra da kolay taşınabilmeleri için, kebapları gri renkli kaba kasap kâğıdıyla ambalajlardı. Gazinoda ise, yağlı kâğıtlara sarılmış çiğ kebap malzemesi özel metal tepsilerde fırına atılır, pişirilir ve sofraya servis edilirdi. Eskiden Yakacık Tepesi'ne gitmek oldukça zahmetliydi ancak, orada pişen "kâğıt kebabı"nın lezzetinden olacak, yine de gidilirdi...

Geçmişte belirli rahatsızlıklar için doktorların tavsiye ettikleri ünlü yerlerden bir tanesi de, Tuzla'daki İçmelerdi. Böbrekleriyle ilgili sağlık sorunu olanlar buradaki pansiyona gelir ve bir süre kalarak tedavi olurlardı.

Günümüzde nüfusu 15 milyonu çoktan geçmiş olan İstanbul'da, insanlar içmek ve yemek pişirmek için gerekli olan suyu, özel firmalardan satın almak zorundadırlar. Barajlarda biriktirilen ve arada bir kesintiye uğrayan şehir şebekesinin suyu ise ancak banyolarda, çamaşırda ve bulaşıkta kullanılabilmektedir.

Doğal çevresi yerleşim alanı haline getirilip, tamamı asfaltlanan yüzlerce kilometrelik şehir içi yollarıyla, yer altı doğal su sistemine kalıcı şekilde müdahale edilen İstanbul'un eski doğal su kaynakları ne olmuştur? Bilmiyorum. İnşallah bütünüyle tükenmemişlerdir!

Ancak eğitimciliğin dışında, kimya mühendisi sıfatımla şunu rahatlıkla söyleyebilirim: Günümüzde her türlü suyu arıtıp, içme suyu haline getirmek mümkündür. Ne diyelim?.. Eskiler "Beterin beteri vardır!" derlerdi... Hiç değilse, buna şükredelim...

Eski İstanbul'un Sahilleri ve Plâjları

İstanbul'da doğmuş ve büyümüş eski nesiller arasında, yüzme bilmeyen insan yoktu. Babam, amcam, ailede herkes, bütün diğer tanıdıklarımız gibi çok iyi birer yüzücüydü. Kendim de iyi yüzerim ama yüzmeyi nerede ve nasıl öğrendiğimi hiç hatırlamıyorum. Demek ki bu işi öğrettiklerinde çok küçükmüşüm!

Bilindiği gibi kişisel beceriler, durup dururken ortaya çıkmazlar; gelişmeleri ise, uygun bir ortam yoksa asla mümkün değildir. Yüzme konusunda şanslı olduğumuz hususlardan biri, eski kentimizin Haliç dâhil, bütün kıyılarından denize girilebilmesi diğeri ve en önemlisi ise, eski İstanbullularda var olan, denizlerimizle ilgili geniş kültür ve birikimdi... Demek istediğim şudur: "Yüzmek" örneğin, kollarla ayakları aşağı yukarı, öne ve arkaya doğru hızla hareket ettirip, kapalı gözlerle deniz suyunu köpürtmek olmadığı gibi, tek başına, şampiyon yüzücüler misali, ritmik kulaçlarla suda süzülmek de değildir...

Eski anlayışlara göre denizlerle ilgili genel kültür, deniz konusunda çeşitli bileşenlerin bir araya gelmeleriyle oluşan bir bütündür ve doğru dürüst yüzebilmek, bu bileşenlerden yalnızca bir tanesidir.

Boğaz'dan adalara kadar, eski İstanbul'un sahil kesimlerinde oturan ahalinin büyük çoğunluğu Rum'du. Ancak bu insanların temel özellikleri Rum olmaları değil, nesiller boyu denizle iç içe geçmiş yaşamları nedeniyle, denizi ve denizciliği çok iyi bilmeleriydi. Dolayısıyla, deniz kenarında yaşayanlar, deniz konusunda usta rehberler olarak o dönemin gençlerine kendi bilgilerini, kendi birikimlerini aktarırlar ve her şeyden önce, denizi sevmeyi öğretirlerdi.

Basit kelimelerle ifade etmek gerekirse, deniz kendisine has fiziksel özellikleri olan bir ortamdır. Bu ortamda birtakım canlılar yaşar. Önce bu canlılar arasında, sonra da bu canlılarla fiziksel ortamları arasında, kalıcı ilişkilerle karşılıklı bir etkileşim gelişir ve böylece, bilimsel terimiyle bir "ekosistem" oluşur.

O halde yüzmek veya denizde bir tekneyle gitmek, bu sistemin fiziksel yapısıyla iletişim kurmak demektir. Balık tutmaya çalışmak ise, aynı sistemin canlılarıyla bir çeşit iletişimi denemek-

le eşdeğerdir. Kısacası bu iletişim türlerinin tamamını anlamlı bir düzeyde yürütebilmek için, denizi bütün yönleriyle tanımak, ona karşı saygılı olmak ve sonra da onu, gerçekten sevmek gerekir...

Her sahilinden denize girilebilen bir yerde plâjın farkı, denize mayo ile girme mecburiyeti, faydası ise soyunup giyinmek için kabinlerin ve tatlı su şebekesine bağlı bir duş sisteminin kullanılabilmesidir. Eski İstanbul'da bu tarzda düzenlenmiş birçok plâj vardı. Kentin batı ucundan başlanırsa, Menekşe - Florya sahilinde Menekşe-High Life, Florya ve Güneş Plâjları ünlüydü.

Denizle temasta olan kara parçası, denizin içinde de devam eder ve kıyı şeridinde deniz dibini oluşturur. Bu bakımdan karanın özellikleriyle kıyıya paralel deniz şeridinin özellikleri, birbiriyle ilişkilidir. Marmara'nın kuzey sahilini oluşturan kara parçasının yüksekliği, çoğu yerde deniz seviyesine yakındır. Buna bağlı olarak deniz o bölgede çok sığdır. Suyun bel hizasına gelmesi için iyice açılmak gerekir. Sahilin aynı zamanda kumluk olmasının nedeni ise, kuzey ve güney yönlerden esen rüzgârların, doğrultu olarak, o bölgede kesişiyor olmalarıdır.

Sığ sular bütünüyle tehlikesiz olmamakla birlikte, küçüklerin suda eğlenip kumda oynamaları için gayet uygundur. Neticede oradaki plâjlarla hepimiz bir şekilde tanıştık ve muhtemelen çoğumuz oralarda "yüzebilenler" sınıfına terfi ettik.

50'li yıllara kadar, Sirkeci-Menekşe hattında buharla çalışan kara trenler vardı. Daha sonra elektrikli trenler hizmete girdi ve Sirkeci'den Florya'ya gitmek için bir saatten fazla süren yolculuk 30 dakikaya indi.

O yıllarda Zeytinburnu-Yeni Mahalle arasıyla Bakırköy-Yeşilköy arası tamamen boştu. Ataköy ve Yeşilyurt gibi yerleşim bölgeleri daha sonraki gelişmenin ürünüdür.

50'li yılların ortalarında yazın, hafta arası, denize girmek için Yeşilköy'ü tercih ederdik. O dönemde Yeşilköy, gerçek anlamda bir köy olmasa da tren yolunun deniz tarafında, Röne Parkı'na doğru uzanan, günümüzün Anafartalar Caddesi ile İstasyon Caddesi arasında kalan, iki üç katlı, bahçeli şipşirin ahşap

evlerin bulunduğu küçücük bir yerdi.

İstasyon Caddesi'nin bitiminde, sağ tarafta itfaiyeler, sol taraftaki alanın ilerisinde ise, pansiyonlu ilkokul binası bulunmaktaydı. Okulun solunda Ayazma Burnu, kiliseler ve tekrar sol tarafta, denizin epeyi üstünde ve ona paralel şekilde, yeşillikler arasında Röne Parkı'na doğru devam eden bir yol vardı. İtfaiyenin ilerisi, yani Çiroz bölgesi ve çevresi ise daha önceleri mandıra olarak kullanılan, tamamen boş bir alandı.

Denize girmek için biz, Röne Parkı'na giden yolun üstündeki Kapri Plâjı'nı tercih ederdik. Girişte, oldukça donanımlı ve tabii ki deniz manzaralı, büyükçe, güzel bir gazinonun yanından geçerek sol taraftaki merdivenlerden, duşların bulunduğu, çimento ile sertleştirilmiş bir düzlüğe inilirdi. Duşların önünde, denizle irtibatlı kumluk bir alan, bunun sol ve sağında ise, denize çakılmış kazıklar üzerinde, ileriye doğru uzanan ahşap kabinler sıralanmıştı.

Kabinlerin önlerinden geçen, yine tahtalarla kaplanmış geniş bir koridor, kabinlere girip çıkmanın dışında, oturarak veya uzanarak güneşlenmek için kullanılırdı. Islak vücutla kumda oturmayı sevmeyenler kenardaki merdiven vasıtasıyla doğrudan buraya çıkarlardı.

Kapri Plâjı öğleden sonraları fazla kalabalık olmayan sakin, güzel bir yerdi. Denizi sahilden itibaren, sekiz on adımdan sonra, adam boyunu geçerdi. Bu bakımdan kabinlerin önündeki koridorun kenarları, denize "balıklama" atlamak için idealdi. Bir süre sonra buradaki ustalardan denize nasıl atlanır; nerede atlanır; atlarken nelere dikkat edilir?... Bütün bunları iyice öğrendik...

Yeşilköy'ün yerlileri o yıllarda denize genellikle Çiroz sahilinden girerlerdi. Sonra yıllar geçti. Yeni semtler kuruldu ve yeni plâjlar açıldı...

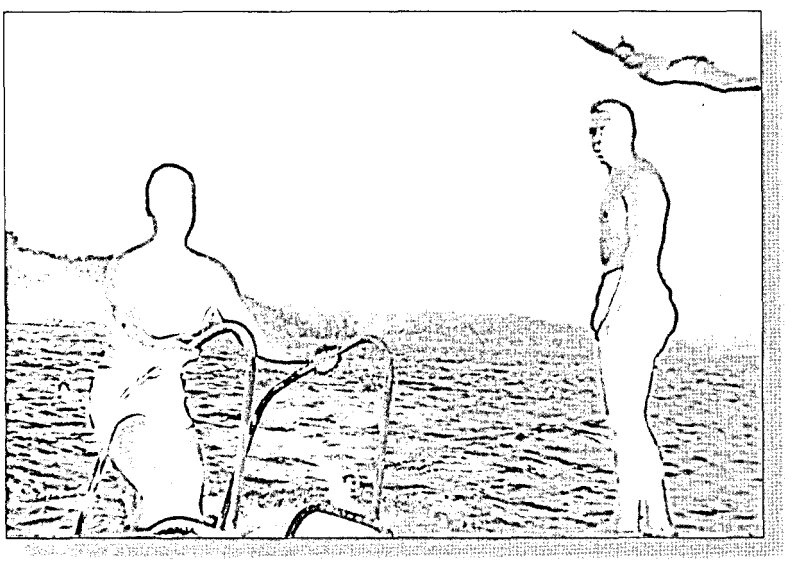
Boğaz'ın doğu yakasındaki Marmara sahili batıdakine benzer özellikler gösterir; yani deniz sığ ve kumluktur. Moda'daki plâjla Moda Deniz Kulübü dışında, sahilin henüz "doldurulmuş" olmadığı, yani sahil yolunun bulunmadığı eski zamanlarda, yazlıkları buralarda olanlar için, Fenerbahçe, Caddebostan, Suadiye, Bostancı, İdealtepe ve Süreyya Plâjları vardı...

Bir becerinin var olduğunun kanıtlanması için çoğu zaman bir "ehliyetname" gerekir. Benim zamanımda, gençlerin yüzme bildiklerini kendilerine ve arkadaşlarına kanıtlamaları gereken yer Florya sahili veya Yeşilköy değil Boğaz'dı.

O yıllarda Boğaz'ın gözde plâjları ise üç taneydi: Deniz suyu olarak her biri farklı özelliklere sahip Büyükdere'de Beyazpark, Tarabya ve Küçüksu Plâjları.

Sahile paralel kara parçası, yukarı doğru, bir yamaç şeklinde yükseliyorsa, denizin orada sığ olması mümkün değildir. Boğaz jeolojik yapı olarak, her iki sahili birer yamaç olan "V" tabanlı derin bir vadidir. Ancak Boğaz sularını karmaşık ve çok tehlikeli kılan, bilindiği gibi derinliği değil kuvvetli akıntılarıdır. Denizlerde akıntılara neden olan dört temel unsur vardır: Seviye farkı, sıcaklık farkı, tuzluluk farkı ve aynı yönde esen rüzgârlar.

İstanbul Boğazı'nda bu unsurların dördü de geçerlidir. Karadeniz Marmara'ya göre daha yüksektedir; suyunun ortalama sıcaklığı, Akdeniz ve Marmara'nın suyuna nazaran daha düşüktür. Rüzgârlar da yılın büyük bir bölümünde kuzeyden güneye doğru eserler.

Küçüksu Plajı,(soldan sağa, ben ve kuzenim) - 1960

Seviye farkı ve rüzgârlar akıntının, Karadeniz'den Marmara'ya doğru olmasını gerektirir. Buna karşılık Marmara'nın suyu daha tuzlu ve daha sıcaktır. Tuzluluk farkı dip akıntısını Marmara'dan Karadeniz'e doğru yönlendirirken ısı farkından dolayı, soğuk su altta, kuzeyden güneye; sıcak su ise üstte, güneyden kuzeye doğru olmak üzere, çift yönlü akıntılara neden olurlar.

Yine de bütün bu etkenler sabit değildir; mevsimden mevsime, aydan aya, hatta aynı günün değişik saatlerinde farklılık gösterirler. Bu durumun somut sonucu şudur: Boğaz'ın orta çizgisindeki üst akıntı hep güneye doğrudur ve ortalama hızı saatte 6 deniz milidir. Ancak yazın, haziran ayında örneğin Küçüksu Plâjı'nda ve kıyıdan 10 m. uzakta, akıntı saat 13.00'e kadar, orta çizgideki ile aynı yönde, yani güneye doğru iken, 13.00'ten sonra yön değiştirir.

Rumelihisarı kıyısında ise bunun tam tersi olur. Kıyılara paralel yön farklılığı, yüzeyle dip arasında kalan orta bölüm akıntıları için de aynen geçerlidir.

Bütün bu incelikler bilinince, belirli yerlerde Boğaz'ın bir kıyısından diğerine yüzerek gitmek pekâlâ mümkündür. Yüzerek gidip dönmek ise, eskiden bilenler tarafından, "denenmemesi" tavsiye edilen bir şeydi!

60'lı yılların başlarında Boğaz trafiği bugünkü kadar yoğun değildi. Pazar günleri gittiğimiz Küçüksu Plâjı'nda, karşıdaki Rumelihisarı'na kadar olan mesafenin yarısını aşmamak kaydıyla, belirlediğimiz bir noktaya kadar, defalarca, yüzerek gidip geldik. Daha sonra yüzmek için Büyükada'yı tercih ettik ve Yörükali yerine, zevkimize daha uygun olan Değirmen Plâjı'nı mesken edindik.

Gece son vapurlardan biriyle adadan geri dönerken, karşı sahil, görünebilen en uzak noktadan nerede ise Fenerbahçe'ye kadar karanlık veya yarı karanlıktı. Seçilebilen tek tük ışık, kolaylıkla sayılabilirdi... Geçen yıllar içinde bu ışıklar gittikçe çoğaldı. Yeni yeni siteler, tesisler, fabrikalar ve tersaneler açıldı.

Adalarla kuzeydeki karşı sahil arasında bulunan kanal, uzun zaman deniz suyunda artan kirliliğin adalara ulaşmasını engelledi. Sonra adaların kıyılarında da denizin dibi, yavaş yavaş görünmez oldu. Günümüzde Marmara Denizi'nde bazı canlıların hâlâ var olmalarının nedeni, adaların güneyinden geçen ve 1999

depreminden sonra, herkesin varlığından haberdar olduğu muazzam kanal, Fenerbahçe önlerinden Sivri Ada istikametinde uzayıp giden kanal, Boğazlar ve buralarda oluşan muhtelif akıntılardır.

Günümüzde imkânı olanlar denize girmek için artık Marmara'yı değil Ege ve Akdeniz'de, belirli sahillerle koyları tercih etmeye başladılar...

6-7 Eylül Olayları ve İstanbullu Bulgarlar

Kilise kayıtlarına göre II. Dünya Savaşı'ndan önce İstanbul'un 3500 kişi civarında olan Makedonya kökenli, Bulgar cemaati, Bölüm I'de açıklanan nedenlerle T.C, Bulgaristan ve Yunanistan vatandaşı kişilerden meydana gelmekteydi.

O yıllarda I. Dünya Savaşı sonunda, Sırbistan'la Yunanistan'a terk edilen Makedonya topraklarında kalan şahsi mülklerle ilgili tazminat konusunda bir şeyler ümit edebilmek için, yine Bölüm I.'de belirtildiği gibi, Bulgaristan vatandaşı olmakta yarar vardı. Tazminattan vazgeçip T.C.vatandaşlığına geçmek istenseydi, Türk makamları bu başvuruyu kabul ederler miydi? Bilemiyorum. Bu hususta naklî veya kayıtlı bir bilgi bulunmamaktadır.

Bilinen şudur: II. Dünya Savaşı başlayıncaya kadar, vatandaşlık durumları ne olursa olsun, cemaatimizin bütün üyeleri İstanbul'da mülk satın alıp onları, istedikleri takdirde satabilirlerdi. Vefat halinde mülklerin varislere intikali mümkündü ve isteyen herkes, istediği ülkeye serbestçe gidip gelebilirdi.

Savaş bilindiği gibi her şeyin altüst olmasıyla sonuçlandı. Bulgaristan, Sovyetler Birliği'nin önderliğinde oluşturulan "Demir Perde"nin gerisinde kaldı. 1946 yılında Bulgaristan Komünist Partisi, ülkenin yönetimini tamamen ele geçirdi ve kısa zamanda kendi yöntemlerini uygulamaya başladı. Örneğin kökeni ve vatandaşlık durumu ne olursa olsun, ayırım gözetmeden, halkın elindeki evleri, dükkânları, fabrikaları, tarlaları, çiftlikleri, ne varsa; bir çırpıda devletleştirdi.

Mülkleri ellerinden alınanlar arasında, doğal olarak, çok

sayıda Türk asıllı aile de vardı. Türkiye Bulgaristan'ın bu tutumuna tepki gösterdi; ancak "mütekabiliyet" çerçevesi içinde, Türkiye'de Bulgaristan vatandaşı olanların mülklerine el koymak yerine, bir genelge ile onları bloke etti. Buna göre Bulgaristan vatandaşlarının veraset hakları baki kalmak şartıyla, ellerindeki taşınmazları satmaları veya yenilerini almaları yasakladı; ayrıca 1946 yılından sonra T.C. vatandaşlığına geçme talepleri de, ilgili makamlar tarafından her seferinde reddedildi.

Vatandaşlıkla ilgili başvurular sonuçsuz kalmakla birlikte yeni doğanlara karşı Devletin tutumu farklı oldu. Örneğin 1950'den itibaren doğanlar, annelerinin vatandaşlığını aldılar. Türk vatandaşı annenin çocuğu Türk, Bulgar vatandaşı annenin çocuğu ise Bulgar vatandaşı oldu.

Sonra bir ara, Bulgar vatandaşı anne ve babadan doğan çocuklar Türk vatandaşı kabul edildiler. Yine bir süre sonra, annenin vatandaşlık durumu bir kenara bırakılıp bu kez de, babanın vatandaşlığı esas alındı. Yani babanın dışında bütün aile Türk vatandaşı da olsa, yeni doğan çocuk babanın vatandaşlığı ne ise onu aldı...

Bulgar cemaati içinde vatandaşlık durumu yüzünden en çok mağdur olanlar, gayrimenkulleri kamulaştırılıp istimlâk edilenlerle, 2007 sayılı Kanun gereği, mesleklerini icra edemeyen üniversite mezunları oldu.

50'li yılların başından itibaren Başbakan Adnan Menderes'in önderliğindeki Demokrat Parti Hükümeti Devlet politikası olarak ülke çapında yol yapımına ağırlık vermişti. Bu kapsamda İstanbul'da da, gereken yerler yıktırılarak Vatan Caddesi, Millet Caddesi, Ordu Caddesi, Kemeraltı Caddesi gibi geniş caddeler açıldı. Bu arada mevcut caddelerin çoğu genişletildi. Örneğin Divanyolu'nda, bugünkü Adliye binasının önü ile Şişli, Halâskârgazi Caddesi'nde, İnci Sineması'nın karşısındaki ada yıkıldı. İstimlâk vasıtasıyla genişletme yöntemi, başta Taksim, Karaköy, Aksaray, Beyazıt v.s. olmak üzere, kentin bütün meydanlarına da uygulandı.

Gayrimenkulü kamulaştırılıp yıktırılan kişiler kamulaştırma bedelini tek seferde ve nakden alabiliyorken, Bulgaristan vatandaşı olanların kamulaştırma bedelleri Merkez Bankası'nda bloke edildi. Böylece ana caddede veya meydanda evi, dairesi, iş-

yeri olan hali vakti yerinde kişiler, bir anda yardıma muhtaç hale geldiler.

Yine de bu uygulamayı esas alarak, Türk makamlarının Bulgar cemaatine yönelik özel bir tavır içinde olduklarını ileri sürmek mümkün değildir; doğru da değildir. Günümüzde eleştirilen Varlık Vergisi Kanunu da bilindiği gibi, gayrimüslim azınlıklara farklı şekilde uygulanmadı. Yani Devlet azınlıklara her zaman, eşit yakınlıkta veya uzaklıkta kalmayı tercih etti. Ancak Bulgar asıllıların bu hususta ki esas "talihsizlikleri" Bulgaristan'daki siyasi rejim oldu.

Bilindiği gibi "Komünist" nitelemesi, Türk kamuoyunun büyük çoğunluğu için günümüzde bile hâlâ, birtakım olumsuzlukları çağrıştıran bir terimdir. 50'li yılların başında Bulgaristan'daki gelişmelere paralel olarak, çeşitli çevrelerde, geçmişten kaynaklanan nedenlerle zaten iyi duygular yaratmayan "Bulgar" sıfatı, kısa bir süre içinde "Komünist" kavramı ile çakışır hale geldi...

Böylece Bulgar cemaatinin Bulgaristan'daki siyasi rejimle hiçbir ilişkisi bulunmadığı halde, cemaat mensupları, ortaya çıkan bu tuhaf durumdan nasiplerini yeteri kadar ve işin güzeli, "çift taraflı" aldılar. Cemaat Resmi Makamlar nezdinde, "potansiyel tehlike" olarak algılanabilir bir konuma geldi. Bulgaristan vatandaşlığında bulunan bazı kişiler, zararlı faaliyetlerde bulundukları gerekçesiyle, tek başlarına sınır dışı edildiler. Ancak Bulgaristan'a gitmek zorunda bırakılan bu insanların İstanbul'da kalan aileleri, kendileri hakkında bir daha haber alamadı...

Bulgaristan, kapitalist bir ülkeden sınır dışı edilenleri, kendi rejimi için tehlikeli buldu ve yok etti. Bulgaristan Başkonsolosluğu tarafından bu kişilerin akıbeti konusunda, resmi veya gayri resmi hiçbir açıklama yapılmadığı gibi, bir yerde mezarları olup olmadığı bilgisi bile ailelerinden esirgendi...

Savaştan önce V.M.R.O örgütünün Bulgaristan'daki kanun dışı faaliyetleri nedeniyle Makedonya kökenli Bulgarlara karşı gelişen olumsuz bakış, savaştan sonra çok daha genel, ideolojik bir bariyere dönüştü. İster Bulgar ister Türk vatandaşı olsun, İstanbul'daki "kapitalist" Bulgar asıllılar, "sosyalist" Bulgaristan için ciddi bir tehlike olarak görüldüler.

Ayrıca, İstanbul'daki Bulgarlar yetmedi, onların Bulgaris-

tan'daki akrabaları da paylarına düşeni aldılar. Çok sayıda insan sırf Türkiye'de veya başka bir kapitalist ülkede akrabaları var diye çeşitli haklardan mahrum edildiler; terfileri geciktirildi veya yapılmadı; şu veya bu şekilde itilip kakıldılar. Kapitalist ülkelerde akrabaları bulunan sporcuların, iltica edebilirler endişesiyle, Bulgaristan dışına çıkışları yasaklandı...

Daha başka bir ifadeyle, Bulgaristan dışındaki Bulgar asıllılar topluca reddedilirken, onların Bulgaristan'daki akrabaları, devlet politikası olarak, tecrit edildiler...

Bulgar cemaatinin bir üyesi sıfatıyla açıklamaya çalıştığım ve dünyada benzeri pek bulunmayan bu durumun nasıl yaşandığını, insanın üzerinde nasıl bir etki yarattığını, ruhunu ne kadar derinden yaraladığını, tam olarak ifade edebilmek mümkün değildir... İfade etmeyi denemek yerine, yapılabilecek en doğru şey belki de, Türkiye'de çok kullanılan harika bir deyimi bir daha hatırlatmaktır: "Damdan düşenin halinden ancak, damdan düşen anlar!..."

Resmi makamların resmi yaklaşımları bir yana bırakılacak olursa, cemaat üyelerinin, günlük yaşamlarını sürdürdükleri yakın çevreleri ve komşularıyla olan ilişkileri, her zaman çok olumlu ve çok içten olmuştur.

Yakın bir geçmişte Türk toplumunun bazı tercihlerini belirlemek için yapılan ve günlük gazetelerde yayınlanan bir araştırmada, insanların çoğunlukla gayrimüslimler ve yabancılarla komşu olmak istemedikleri ortaya çıktı.

Kanaatime göre bu, hiç de yeni bir tutum değildir ancak, ilk anda zannedilebileceği gibi, çok bilinçli, çok kararlı, değişmez bir tavır da değildir... Bu hususta faydalı olabilecek, yaşanmış bir örneği vermek istiyorum:

1953 yılında amcamlara yakın olduğu için, Aksaray'dan Fatih'in ilerisinde, Malta'nın Sarıgüzel Caddesi'nde, Hırka-i Şerif Camii'ne yakın bir apartman dairesine taşındık. Bütün binanın sahibesi, başkomiser olan eşi yeni vefat etmiş, son derece kibar bir hanımefendiydi. Dairenin kiralanması konusunda babamla ko-

nuşup anlaştıkları zaman bir sorun çıkmamıştı; ancak sıra kontratı hazırlamaya gelince, babamın adı ve soyadı onu tedirgin etti.

Bulgar asıllı olduğumuzu öğrendiği zaman önce, görünüş olarak kendilerinden farklı görünmediğimiz için biraz şaşırdığını belirtti, sonra da her ihtimale karşı, etrafa Bulgar değil de örneğin Arnavut olduğumuzu söylememizi tembih etti...

Bize karşı ilk tepkisi bu olan ev sahibemiz, bir ay geçmeden annemin ve ailemizin en yakın dostu haline geldi. Benimle aynı yaşlardaki iki oğluyla başlayan arkadaşlığımız ise, oradan taşındıktan sonra da, yıllarca devam etti...

Bu bağlamda özellikle vurgulamak istediğim husus şudur: Bulgar cemaati içinde ikamet ettiği, okuduğu, çalıştığı veya bulunduğu çevrelerde, muhatap olduğu insanlarla kökeninden dolayı sorun yaşamış tek kişi yoktur. Bilakis, herkes arkadaşları, komşuları ve tanıdıkları tarafından her zaman, sevgi, takdir ve saygı gördü.

Yukarıda, bir deyime başvurarak açıklamak istediğim rahatsız edici psikolojik ortam, insanlardan değil komşu iki ülkede mevcut, farklı politik sistemlerden kaynaklanan, olağandışı bir durumdu.

50'li yılların başında İstanbul'da, sembolik büyüklükteki cemaatimizle kıyaslanması mümkün olmayan, son derece etkili, kalabalık bir Rum cemaati vardı. Bilindiği üzere Rumlar Bulgarlar gibi, İstanbul'a sonradan gelmiş değillerdi.

Türk toplumu ile ilk bölümde açıklamaya çalıştığım, çok kapsamlı, çok yönlü, çok köklü bir ilişkileri vardı. Tarihsel süreç içinde yaşanmış çeşitli olumsuzluklara ve Anadolu'nun ortalarına kadar taşınmış savaşlara rağmen, Rumlar Türkler tarafından sevilen bir toplumdu.

O zamanlar ve daha sonraki yıllarda, kim olduğumu bilmeyen bazı insanların, Bulgarları kötülemelerine çok kez şahit oldum ama Rumlar hakkında kötü konuşanı hiç duymamıştım.

Denizciliğin dışında, Rumlar, yemesini, içmesini, eğlenmesini, şarkı söylemesini iyi bilen, çalışkan, neşeli, hoşsohbet, sevimli, güzel insanlardı. Herkesin ortak kanaati buydu...

Bilindiği gibi, 1930 yılında İsmet İnönü ile Yunanistan

Başbakanı Venizelos arasında imzalanan Türk-Yunan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması'yla savaş ve mübadele sonrası gerginleşen ilişkiler yumuşatılmıştı.

Yunanistan ayrıca, Bulgaristan'ın aksine, II. Dünya Savaşı'ndan önce Türkiye'nin desteğiyle 1934 yılında oluşturulan Balkan Antantı'nı imzalamış, savaştan sonra ise, Türkiye'nin NATO' ya katılmasıyla, aynı siyasal blokta yer alan, dost bir ülke haline gelmişti.[220]

50'li yılların başında Yunanlı sinema oyuncusu Aliki Vuyuklaki ile Orhan Günşiray birlikte film bile çevirmişlerdi ve Türkiye ile Yunanistan arasında vizelerin kaldırılması, ciddi şekilde konuşulur olmuştu. Lâfın kısası, Yunanistan artık nasıl Türkiye'nin dostuysa, Lozan Antlaşması'na göre resmen, azınlık statüsünde bulunan İstanbullu Rumların meydana getirdikleri cemaat de, tabii ki Türklerin dostuydu...

Sonra tarihe "Kıbrıs meselesi" adıyla geçen, olumsuz birtakım gelişmeler başladı. Olayları kısa bir özet şeklinde, daha kolay takip edebilmek için, Kıbrıs Adası'yla ilgili şöyle bir hatırlatma yapılabilir: Daha önce ifade edildiği gibi, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Ayastefanos Sulh Antlaşması'na göre[221] Tuna Nehri'yle Ege Denizi arasında büyük bir Bulgaristan Emareti kuruluyor, Osmanlı İmparatorluğu'nun Bosna, Hersek, Arnavutluk ve Trakya'da kalan toprakları arasında irtibat kesiliyordu. 1856 Kırım Savaşı nihayetindeki Paris Antlaşması'nı imzalayan devletler, farklı koşullar içeren yeni anlaşmayı Berlin'de düzenlenecek bir konferansta ele almayı kararlaştırınca, Osmanlı Devleti Berlin Antlaşması'nın imzalanmasından yaklaşık bir ay önce, 4 Haziran 1878 (H. 1295) tarihinde İstanbul'da, İngiltere ile "Tedafüî İttifak Mukavelenamesi"ni imzaladı.[222] Bu sözleşme ile Rusya'nın olası yeni bir saldırısı halinde, İngiltere'nin yardım vaadine karşılık, 1570 tarihinden bu yana Osmanlı Devleti'nin mülkiyetinde bulunan Kıbrıs Adası, İngiltere'ye terk edildi.

II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle ortaya çıkan yeni siyasal dengelerin oluşmaya başladıkları 50'li yılların başında, adada yaşayan Rumlar, o dönemin moda olan tabiriyle "İngiliz sömürgeci-

220 Ayşe Hür, Tarih Defteri, 6-7Eylül'de devletin muhteşem örgütlenmesi, Taraf, 07.09.2008
221 Ayastefanos mukaddimatı sulhiye muahedesi, 1878 Mart 3 (H. 1295) Reşat Ekrem, Osmanlı Muahedeleri
222 Reşat Ekrem, Osmanlı Muahedeleri,

liği" ne karşı bağımsızlık mücadelesi başlattılar.

Bağımsızlık konusunda, Rumlarla adanın diğer sakinleri Türkler, "ortak" olması gereken amaca ulaşmak için, İngiltere'ye karşı mantıken, birlikte hareket etmeleri icap ederken, bunun tam tersi oldu. Çeşitli tahrikler sonucunda Rumlarla daha az sayıdaki Türkler çatışmaya başladılar.

1955 yılında Rumlar Yunanistan'la birleşmeyi (ENOSİS) sağlamak için silâhlı EOKA örgütünü kurdular. Türk tarafı da benzeri bir örgütlenme yoluna gitti. Bu arada Yunanistan Kıbrıs halkının bağımsızlık konusunda kendi kaderini tayin hakkını kullanmasını isterken, Türkiye adanın daha önce, Osmanlı Devleti tarafından İngiltere'ye bırakılmış olduğunu, İngiltere mevcut haklarından vazgeçecekse, Kıbrıs'ın tekrar Türkiye'ye iade edilmesi gerektiğini savundu. Geçen süre içinde olaylar tırmandı ve Kıbrıslı Türklere karşı uygulanan baskı arttı.

Bu arada Hükümet, Muhalefetin Gençlik kolları, o dönemde kurulmuş olan "Kıbrıs Türktür Cemiyeti" (KTC) ile Talebe Birliği yetkilileri tarafından yapılan çeşitli açıklamalar ortamı gerdi ve İstanbul'daki gayrimüslim azınlıklara karşı son derece olumsuz bir atmosfer gelişti.

Durumun iyice ciddileşmesi üzerine 1955 yılının 27 Ağustos tarihinde, Londra'da 7 Eylül'e kadar sürecek bir konferans düzenlendi. İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın katıldıkları konferansın başlamasıyla birlikte İstanbul'da geniş katılımlı mitingler düzenlendi. Günlük gazetelerde Patrikhane ve Rumlara karşı daha önceden başlatılıp sürdürülen kampanya iyice şiddetlendi.

6 Eylül Salı günü, Londra'daki temaslar devam ederken öğleye doğru radyodan Selanik'te Atatürk'ün evine bomba atıldığı yönünde bir yayın başladı. Akşama doğru, İstanbul Ekspres Gazetesi'nin ikinci baskısı hızla yayıldı ve işler kademeli olarak kontrolden çıktı.[223]

O tarihte iki üç ay eksiğiyle,12 yaşındaydım. 5 yaşındaki kız kardeşim, annem ve babamla birlikte Fatih'te, Fevzipaşa Caddesi'nden Akdeniz Caddesi'ne saptıktan sonra sağdaki ilk sokakta, yeni inşa edilmiş, beş katlı bir apartmanın en üst katında oturuyorduk. Babam her günden farklı olarak, akşam saat 18.00'e

223 Ayşe Hür, Tarih Defteri, 6-7 Eylül'de devletin muhteşem örgütlenmesi, Taraf, 07.09.2008.

doğru, elinde ikinci baskı gazete ile eve döndü. Öğleden sonra ortalığın karışmakta olduğunu fark edince Mahmutpaşa'daki dükkânımızı kapattığını, kepenkleri çektirdiğini, çırakları da, dükkânın etrafında dolanıp bir şekilde zarar görmemeleri için tanıdıklarına gönderdiğini söyledi. Sonra küçük kardeşim daha fazla korkmasın diye konuyu değiştirdik; radyoyu kapattık ve hiçbir şey yokmuş gibi davrandık.

Oldukça yüksekte oturduğumuz için, dairenin ön ve yan cephesindeki pencereler Yenikapı'dan Bakırköy yakınlarına kadar, bütün çevreye hâkimdi. Hava kararınca ufukta yer yer alevler yükselmeye başladı. Gece saat 22.00'ye doğru yanan yerlerin sayısı iyice arttı ve gökyüzü kıpkırmızı bir renge büründü...

Fatih ve çevresi Rumların, Ermenilerin veya Musevilerin ikamet etmek için tercih ettikleri bir semt değildi. Gayrimüslim Bulgar asıllılar olarak, bizden başka Malta'da amcamla ailesi, Fatih'te Bulgar sütçünün ailesi, Akdeniz Caddesi'nin alt taraflarında, yani Etmeydanı'nda da bir tane Bulgar bahçıvan vardı.

Meselenin bizi ilgilendirmemesi gerektiğini düşünerek birbirimizi teskin etmeye çalışırken, gece yarısına doğru bulunduğumuz binanın etrafında sesler ve bağırmalar duyuldu. Gürültü gittikçe arttı; sonra apartmanın sokak kapısının açıldığını fark ettik. Belli ki komşularımızdan biri düğmeye basarak kapıyı açmıştı; merdivenlerden yukarı hızla yükselen uğultunun bize doğru yaklaştığını hissettik...

Dairemizin planı alışılmışlardan biraz farklıydı. Daire kapısı içte, karşı tarafı boydan boya duvar olan, dar bir koridora açılırdı. Koridorun sol tarafında "L" formunda küçük bir salon, sağ tarafında ise, o anda bulunduğumuz ve yemek yediğimiz oturma odası vardı. Buradan da yatak odasına ve mutfağa geçiliyordu.

Kalabalığın kapımıza yaklaştığını duyunca babam odanın dar koridora bakan iç kapısına yaklaştı. Arkasında, sağ tarafına ben geçtim; benim yanımda da, kolunda küçük kız kardeşimi tutan annem durdu ve hepimiz endişeyle, orta tablası kalın, çift kontraplâkla sağlamlaştırılmış olan daire kapısına doğru bakmaya başladık...

Saniyeler içinde, tekmeler, darbeler, saldırmalar ve demir çubuklarla orta tablası zorlanan dış kapı açılmayıp sağ tarafından,

kasasıyla birlikte sökülünce, sol ekseni etrafında yamuldu ve koridorun yine sola doğru olan salon girişini iyice tıkadı. Daire kapısının tam karşısındaki duvar da doğal bir engel oluşturunca, bizim şansımıza, sokaktan beşinci kattaki daire kapısına kadar, merdivenleri dolduran öfke dolu kalabalık bir anda içeri hücum edemedi.

Mecburen sağ tarafa, bulunduğumuz odaya doğru yönelen grubun başında, elinde kocaman bir saldırma tutan, orta boylu, esmer, düzgün yüzlü, oldukça genç biri vardı.

Hiçbir şey söylemeden babamın üstüne önce vuracakmış gibi bir hamle yaptı, sonra durdu. Babamla göz göze geldiler ve grubun lideri birden bire, gür bir sesle bağırmaya başladı: "Durun! ... Yanlış yere gelmişiz! ... Aradığımız kişi bu değil! ... Ben bu adamı tanıyorum!... Bu adam fukara babasıdır!... Hemen burasını boşaltın ve aşağıda bekleyin!...Sonra elindeki bıçağı arkasında duran kişiye verip babamı kucakladı. Bizden özür dileyip korkmamamızı söyledi. Gelenler, evimizde var mı yok mu sormadan, kocaman bir Türk bayrağı getirip pencereye astılar. Sokaktan bu kez de alkış sesleri yükseldi...

Yukarı çıkan gruptan üç dört kişi, her ihtimale karşı bizi korumak gayesiyle bir süre daha bizimle birlikte kaldılar. Bir saat kadar sonra Edirnekapı tarafından gelen tankların sesleri duyulmaya başlandı. Şehirde sıkıyönetimin ilân edildiği ve yolların askerler tarafından kesilmeye başlandığı bilgisi gelince, yanımızda bekleyenler gittiler.

Daire kapısını iyi kötü kapanacak şekilde onardıktan sonra ertesi sabah babamla birlikte yürüyerek dükkâna gitmeyi denedik. Beyazıt ve Çarşıkapı'da dört duvar haline getirilmiş, içlerindeki eşyalar ve mallar kapıların önüne atılmış çok sayıda mağaza gördük. Sonra askerlerin koruması altındaki Mahmutpaşa'ya geldik. Mahmutpaşa Yokuşu'nda sağlam tek dükkân kalmamıştı. İçlerinde ne var ne yoksa çıkarılıp yolun üstüne yığılmıştı.

Kendi dükkânımızın önüne geldiğimizde nispeten rahatladık. Sol taraftaki tandırla sağ tarafta, işkembe tezgâhının önündeki iki kepenk, bir önceki gece bırakıldıkları gibi duruyorlardı. Giriş kapısının önündeki orta kepengin ise sol tarafı ezilmiş ve yarılmış ancak, muhtemelen çok sağlam olduğu için sökülememişti.

Kim bilir? Ortalığı dağıtıp talan edenler Mahmutpaşa

Yokuşu'nda yığılmış envai çeşit ganimet dururken, işkembecinin kepengiyle uğraşmayı, her halde gerekli görmemişlerdi... Kepenkte açabildikleri gedikten, dükkânın önünde Belediye tarafından tesadüfen bırakılmış bulunan bir parke taşı yığınından aldıkları birkaç taşı, kepengin arkasında kırabildikleri camdan içeri atmakla yetinmişler ve çekip gitmişlerdi...

Kepengi ve dağıtılan dükkân kapısını tamir ettirdik. Hafta sonuna kadar kapalı kaldıktan sonra da, 12 Eylül 1955 Pazartesi gününden itibaren dükkânımızı tekrar açıp işimize kaldığımız yerden devam ettik. Valilikten gelen yetkililer bizim ve çevremizdeki esnafın uğradığı zararı tek tek tespit ederek kısa bir süre içinde tazmin edilmesini sağladılar. Komşularımızla birlikte babam da, tamiratlar için fatura karşılığı verdiği parayı geri aldı.

6-7 Eylül olaylarıyla ilgili olarak, aradan geçen 50 küsur yıl içinde, çok şey söylendi ve yazıldı. Korkunç bilânçolar yayınlandı. Şu veya bu tarafı itham eden veya aksine, mazur gösteren çeşitli yorumlar yapıldı. Ben bilinenlerin tekrarını gereksiz buluyorum. Ancak Bulgar cemaatini ilgilendirmesi açısından, gözlerimle şahsen şahidi olduğum veya kendi kulağımla naklen duyduğum için, kanımca, olayla ilgili belge mahiyeti taşıyan birtakım ayrıntıları, tek tek belirtmek istiyorum:

- Ailemize yönelik saldırının maksatlı olduğunu zannetmiyorum. Yine de dağıtılan dükkânlar dışında, Rum mahallelerinde oturan Bulgarlara ait evlerin çoğu tahrip edildi. Cemaat üyelerimizin kendileri ve çocukları ise genellikle Türk komşuları tarafından korundular ve fiziksel olarak zarar görmediler.

Bizim olayımızda ise bunun tamamen tersi oldu. O binaya 6 Eylülden yaklaşık bir yıl önce taşınmıştık. Komşularımız bizi tanımıyorlardı. Onlarla bir sorunumuz olmamıştı. Buna rağmen bizi koruyacaklarına, gürültü başlayınca dış kapıyı açmayı uygun gördüler. Buna karşılık babamı Mahmutpaşa'dan tanıyanlar bizi korudular.

- İstanbul'daki tahribatı, yalnızca dışarıdan gelenlerin veya getirilenlerin yaptıkları doğru değildir. Dışarıdan gelenleri o bölgenin yerlileri yönlendirdi; nitekim evimizde zarar görmemizi engelleyen kişi o muhitin insanıydı.

- 6 ve 7 Eylül olaylarında yalnız Rumlar değil bütün

gayrimüslimler hedef alındı. O dönemde kanun gereği, bütün dükkânların cephesinde, kepenklerin üzerinde, dükkân sahibinin adını soyadını ve dükkânda yapılan işi belirten, beyaz harflerle yazılmış kırmızı renkte birer tabelâ vardı. Yani filmlerde, şurada burada, söylendiği gibi, kepenklere, kapılara, kırmızı boya ile çarpı işareti falan koymaya hiç gerek yoktu. Kimin ne olduğunu herkes biliyordu. Bütün gayrimüslimlerin dükkânları, bilinçli olarak tahrip edildi. Bu hususta özel, olarak iki örnek vermek istiyorum:

1- Taksim'de Sıraselviler Caddesi'nin Taksim tarafından girişin hemen sağında, çevrede Meto usta olarak tanınan bir akrabamıza ait, yarısı bodrumda kalan ve başta ressam İbrahim Çallı olmak üzere, dönemin sanatçıları tarafından çok tutulan, şirin bir muhallebici dükkânı vardı.

6 Eylül akşamı, Taksim'deki iş yerlerine saldırılar başlayınca, vitrinini sopalarla kırmaya başlayanlara Meto usta: " Durun be, ne yapıyorsunuz? Ben Rum değil Bulgar'ım" diye bağırınca, saldırganlardan biri: "Daha iyi ya!" deyip, vitrinden kaptığı bir yoğurt kâsesini kaldırdı ve Meto ustanın alnında parçaladı!...

2- Eski Aksaray Meydanı'nda, bir zamanlar bugünkü İSKİ binasının önünden geçen ana caddede, cemaatimize mensup Vangel (Blagoy) ve Apostol adlı iki kardeşin işlettiği, sabah akşam açık meşhur bir işkembeci dükkânı vardı.

Gerektiği zaman kendi sütununda bahsetmiş olduğu için, Milliyet Gazetesi yazarı, eski Aksaraylı, Sn. Doğan Heper'in de tanıdığı bu insanların o çevrede, Bulgar olduklarını bilmeyen yoktu. 6 Eylül günü Salı, yani Sütlüce mezbahasında kesim yapılmayan bir gündü. Akşamları açık olmayan işkembeciler kesim yapılmayan günlerde taze mal kaynatmazlardı. Vangel usta ise, dükkânı akşamları açık olduğu için yeni malı kaynatmak zorundaydı ve bunu yaptı.

Sn. Doğan Heper, dükkânın 7 Eylül'deki görüntüsünü kendi sütununda anlatmıştır. Ancak anlattıklarının dışında, kendisinin de her halde bilmediği, enteresan bir ayrıntı daha vardı...

Gece yarısı, dükkânın yarım tonluk, ağzına kadar dolu bakır kazanı kaynar vaziyetteydi. İş yerini kırıp dökmeye gelenlerin o andaki ruhsal durumlarını açıklaması bakımından ilginç

olan ayrıntı şudur: Bu insanların gözlerini karartan nefret duygusu o kadar büyüktü ki, o kaynar kazanın kaynar durumdaki işkembe çorbası ile işkembelerini çıkarıp sağa sola döktüler; boşalan kazanı yerinden söktüler, dibini kesici aletlerle deldiler ve bununla da yetinmediler... Aksaray'dan Yenikapı'ya kadar sürüklediler ve kaldırıp denize attılar!...

Bu arada işkembeci dükkânının içini ve arkasındaki müştemilâtı da, dümdüz hale getirdiler. Aynı caddede, Valide Camii karşısındaki Bulgar Mihal ustanın muhallebici dükkânı da, tabii ki yine aynı ustalıkla dağıtıldı ve çırçıplak, dört duvar olup çıktı...

İbadethanelerimize karşı ortaya konan tavır iş yerlerine yapılanlardan daha farklıydı. Örneğin Rumlara ait 70 küsur kilisenin tamamı darmadağın edilip yakıldığı halde, Bulgarlara ait kiliselerde önemli bir hasar oluşmadı. Atılan taşlarla bazı camlar kırıldı; o kadar! Okullar konusunda da durum aynıydı. Galatasaray ve civarında tahrip edilmemiş yer kalmazken Bulgar okulunu ziyaret eden çıkmadı.

6-7 Eylül olayları sırasında failler tarafından sergilenen anlayış ve davranışlar, Türk komşuların, tanıdıkların ve arkadaşların bütün iyi niyetlerine rağmen, gayrimüslimlerin bu ülkede istenmediklerini çok açık bir şekilde ortaya koymuş oldu. Resmi açıklamalar ne olursa olsun gayrimüslimler yapılanları bu şekilde algıladılar. 1955 yılında Yunan vatandaşı olanlar gayrimenkullerini satabiliyorlardı. Gidebilecekleri bir yerleri de vardı ve önlemlerini bu doğrultuda almaya başladılar.

Olayları takip eden aylar içinde içleri boşaltılan büyük mağazaların çoğu Müslümanlara devredildi. Mercan, Sultanhamam Mahmutpaşa ve Tarlabaşı'nda, bazıları tanıdıklarımıza ait çok sayıda dükkân, tahrip edildiği gibi kaldı ve bir daha açılmadı. Rumlar yavaş, yavaş göç etmeye başladılar.

Bulgar asıllı olanların durumu ise daha farklıydı. Bulgaristan Başkonsolosluğu Bulgaristan vatandaşı olanlarla bile ilgilenmedi. İlgilenmelerini bekleyen de zaten yoktu...

Kapitalist Türkiye'de yaşayan Bulgarlar, Bulgaristan için

makbul insanlar değillerdi!... Sonuç olarak Devletin rejimi, oradaki anlayış ve mevcut yaşam koşulları nedeniyle Bulgaristan, gidip yerleşilecek bir yer olmaktan çıkmıştı. Bloke durumdaki Bulgar mülklerinin satışı da mümkün değildi.

Önce yüksek tahsilli olanlar, her şeyi bırakıp A.B.D ve Kanada'ya gitmeye başladılar. Daha sonra oralarda tanıdıkları veya akrabaları bulunan, daha az eğitimliler de, ağır işlerde çalışmayı göze aldılar ve çekip gittiler.

Geriye kalanlar ise kendilerinden başka güvenebilecekleri kimsenin bulunmadığı bilinciyle, hiç de kolay ve kucaklayıcı olmayan bir ortamda, herkesten fazla çalışarak var olma mücadelesini sürdürdüler...

1964 Kıbrıs Olayları Sınır Dışı Uygulamasına Tabi Tutulan Rum ve Bulgar Asıllı Yunanistan Vatandaşları

6-7 Eylül olayları özellikle kiliselere, okullara ve meskenlere karşı sergilenen anlamsız ve ölçüsüz şiddet nedeniyle, dış çevrelerde son derece olumsuz bir etki yarattı. Uluslararası kamuoyu Kıbrıs sorunu konusunda tarafsız davranacağına Kıbrıslı Rumları desteklemeye başladı. Kıbrıs'ta Rumların denetiminde, yeni bir Cumhuriyetin kurulması yönünde adımlar atıldı.

Bu arada Türkiye'de ekonomik sorunlar ortaya çıktı. Sultanhamam'da kullanılamaz hale getirilen binlerce top kumaş, Eminönü'nde delinen tenekelerden, sokaklara akıtılan yüzlerce ton zeytinyağı ile tramvayların arkalarına bağlanıp, yerlerde sürüklenen buzdolabı dizileri, gayrimüslimlerin kırılıp dökülen dükkânlarından alınmıştı ama aslına bakılacak olursa bütün bunlar, bilinçsizce yok edilen milli servetti...

Birçok temel gıda maddesinin fiyatı, kısa bir süre içinde ikiye katlandı. Ekonomik sıkıntı baş gösterdi. İstanbul'da hatırı sayılır bir seçmen kitlesine sahip gayrimüslimlerin o ana kadar var olan büyük desteğini kaybetmeye başladığını hisseden iktidardaki Demokrat Parti, muhalefet tarafından kendisine yö-

neltilen eleştirileri bastırmak için 1956 yılında Basın ve Toplantı Yasası'nda kısıtlamalar getirdi. Sonra daha başka baskıcı yöntemlere başvurdu.

Aleyhinde gelişen memnuniyetsizlik gittikçe arttı ve en nihayet, 27 Mayıs 1960 tarihinde, ordu tarafından gerçekleştirilen bir darbeyle Demokrat Parti iktidardan uzaklaştırıldı.

Kıbrıs konusunda ise gelişmeler Rumların lehinde olacak şekilde olgunlaşmaya devam etti. 1960 yılında Zürih Antlaşması imzalandı. Böylece Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantörlüğünde bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu ve başkanlığına Rum Başepiskopos Makarios getirildi.

Sonra Türk-Yunan ilişkileri tekrar yumuşadı ve normalleşti. 60'lı yılların başında Filiz Akın'a çok benzeyen sevimli Aliki Vuyuklaki'nin "Dayak Cennetten Çıkmadır" filmi, sinemalarda gişe rekorları kırmaya başladı...

1962 yılında iki kuzenim ve Fatih'li bir çocukluk arkadaşımızla birlikte kapanmasına yakın, İzmir Fuarına gitmiştik. O yıllarda Fuar özel bir anlamı bulunan "9 Eylül" günü kapanırdı.

8 Eylül akşamı hava çok sıcaktı. İzmir'in sıcağından ziyade, pek alışık olmadığımız rutubetli havası, bize ters gelmişti. Gece yarısına doğru Kordon'daki otelimizden çıkıp dolaşmaya başladık. Alsancak Meydanı'nın bir köşesinde, müşteri bekleyen taksilere rastladık.

Eskiden taksilerin özel bir renkte olmaları gerekmiyordu. Saat ve damalı kuşak yetiyordu. Ancak o dönemde taksiler için "Olmazsa olmaz!" başka bir şey vardı: Bulundurulmasına izin verilmediği için, şoförlerin kendi koltukları altında gizledikleri pikap ve 45'lik plâklar!

Alsancak Meydanı'nda bize ilginç gelen ise şuydu: Pikaplardan birinde, o sezon için İstanbul'da da bir numaralı şarkı olan, "...Mandubala, ağapi ğlikya mu..."nun buzukili, yanık melodisi yükseliyor; beklemekte olan yedi sekiz taksinin sürücüsü ise kol kola tutuşup, çalınan Rum müziğine uygun, "Sirtaki" tarzında bir hava tutturmuş, büyük bir keyifle dans ediyorlardı...

Sonra işler bir daha karıştı. 1963 yılında Kıbrıs'ta yeniden kanlı olaylar yaşandı, insanlar öldürüldü ve EOKA'cı Rumlara yardım ediyorlar gerekçesiyle İstanbul'da Rumlara karşı yeniden

hasmane bir atmosfer gelişti.

1964 yılında, daha önceden kalmış veya 1930 yılında yapılan antlaşma ile bir kısmı geri dönmüş, Yunan vatandaşı Rumların ikamet izinleri yenilenmedi. Kendilerine ait gayrimenkullerin satışları konusunda kısıtlamalar getirildi ve ülkeyi terk etmeleri istendi.

Böylece yeni bir göç dalgası başladı. Rum vatandaşı olanların dışında, Türk vatandaşı Rum aileleri de, da üçer beşer gittiler.

6-7 Eylül olaylarının cereyan ettiği 1955 yılından önce yüz binin üzerinde olan Rum cemaati kademeli şekilde azalmaya devam etti. Sayıları önce on binlere, sonra da birkaç bine indi. Günümüzde eski İstanbullu Rumların cemaati de, Bulgarlarınkine benzer bir şekilde, sembolik boyuttadır...

Bu arada 1964 yılında, Yunan vatandaşlarına uygulanan yaptırımlarla ilgili olarak, kanaatime göre, dikkate alınması gereken çok önemli bir ayrıntı bulunmaktadır:

Daha önce de belirtildiği gibi cemaat mensuplarımızın bir bölümü, Balkan Savaşları'yla I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Yunanistan'ın egemenliği altındaki bölgelerden Yunan makamlarının verdikleri belgelerle göç ettikleri için, Türkiye'de Yunan vatandaşı olarak kaydedilmişlerdi. 1964 yılında sınır dışı edilmeleri gündeme gelince, ellerinde bulunan, Bulgar kilisesi tarafından verilmiş vaftiz şehadetnameleri, kilisede icra edilmiş nikâhlarıyla ilgili dini nikâh şehadetnameleri ve İstanbul'daki Bulgar Kilisesi'nden, Bulgar cemaatinin mensubu olduklarına dair aldıkları belgelerle, uygulama dışı kaldılar.

İstanbul Valiliği bu başvuruları kabul etti. Bu üyelerimiz Yunan vatandaşı oldukları halde, bu belgeler sayesinde, İstanbul'da kaldılar ve yaşamlarına burada devam ettiler.

Ayırt edici, temel bir özelliği temsil eden bu husus, ortak kimliğimizin bu sayede kanıtlanabiliyor olması açısından çok önemliydi. Son bölümde kısaca değindiğimiz, cemaat üyelerimiz arasında ortaya çıkan ve İstanbul'daki Bulgar Klisesi'nin kurumsal anlamda Fener Rum Patrikhanesi'ne tabi olup olmadığı ile ilgili bir çekişmede bu konu, geriye dönük denenmiş bir örnek olarak ileri sürüldü ve çok tartışıldı...

50'li Yıllarda İstanbul'da Özel Yabancı Okullar

6-7 Eylül olaylarından birkaç ay sonra Fatih'te oturduğumuz evden ayrılıp cemaat mensubu bir tanıdığın Beyoğlu'nda, İngiltere Konsolosluğu'nun arkasında, Aynalıçeşme' deki evine taşındık. Günümüzde Tarlabaşı Bulvarı üzerinde bulunan bu binalar eskiden, Tarlabaşı Caddesi'nin arkasında kalan, ona paralel konumdaki bir sokaktaydı.

1957 yılında yedi yıl süre ile okuduğum Bulgar okulunu bitirdim. Oradaki eğitim resmi okulların altı yıllık eğitimine eşdeğer sayıldığı için, okuldan diploma yerine altıncı sınıflara mahsus bir nakil belgesiyle ayrıldım. Amacım öğrenimime Alman Lisesi'nde devam etmekti. Annem orta derecede Almanca biliyordu. Alman Lisesi de yeni taşındığımız eve çok yakındı; yürüyerek gidip gelebilecektim... Ancak bu mümkün olmadı. Alman Lisesi'nin orta hazırlık sınıfına kaydı yapılan çocuklar 11 yaşında iken, ben 13 yaşındaydım; üstelik 11 yaşındakilere göre çok daha iriydim.

Aynı nedenlerle diğer yabancı okullarda da sorun çıkınca, Taksim'de, Atatürk Erkek Lisesi'nin Orta bölümüne başvurmak için hazırlanırken, babamın tanıdığı ve meslektaşı, eski bir İtalyan liselinin aracılığıyla, İtalyan Lisesi'ne kaydoldum.

O yıllarda İtalyan Lisesi'nin orta hazırlık sınıfları dışında bir de lise hazırlık sınıfı vardı. Ortaokul mezunları, bir senelik hazırlık sınıfında başarılı olmaları halinde, doğrudan 9. sınıfa geçebiliyorlardı. Gerçi ben ortaokul mezunu değildim ama eski İtalyan liseli tanıdığımız ısrar edince, o anda vekâleten kayıt işlerine bakan ve zamanında kendisinin de öğretmeni olan Prof. Ottone, bizleri kırmadı ve beni lise hazırlık sınıfına kaydetti.

İtalyan Lisesi aslında hiç hesapta yoktu; ancak başka çare kalmayınca buna da şükür deyip Galatasaray Lisesi'nin yanından, Tophane'ye inen Boğazkesen Yokuşu'ndaki okula yine yürüyerek gidip gelmeye başladım.

O yıllarda yabancı okullara karşı günümüzde olduğu gibi büyük bir ilgi yoktu. Orta hazırlık sınıfı için her yabancı okulun ayrı bir giriş sınavı yapması, talebin artması üzerine, 60'lı yılların başlarından itibaren ihtiyaç haline geldi.

20. yüzyılın ilk yarısında, İstanbul nüfusunun yaklaşık üçte birinin gayrimüslim olması nedeniyle yabancı okullara gidenlerin büyükçe bir bölümü de zaten, gayrimüslim ailelerin çocuklarıydı.

Bu arada, yabancı okulların o kadar revaçta olmamalarının tabi ki, başka nedenleri de vardı. Örneğin resmi okullar bedava iken bu okullar paralıydı. Burslar yalnız çok başarılı öğrencilere verilirdi. Paranın zor kazanıldığı yıllarda, bugünkülere oranla çok daha düşük olsa da, 300-400 liralık okul taksitini ödemek o kadar kolay değildi.

Diğer önemli bir neden, mevcut devlet okullarının çok kaliteli olmalarıydı. Galatasaray Lisesi'yle İstanbul Erkek Lisesi dışında, eski İstanbul'un her semtinde, Pertevniyal, Fatih, Darüşşafaka, Kabataş, Taksim Atatürk, Haydarpaşa v.s. gibi, ünlü hocalarıyla nam salmış, binlerce öğrencisi bulunan erkek liseleri ve en az onlar kadar ülke çapında tanınmış, Fatih, Çemberlitaş, Nişantaşı, Beşiktaş, Erenköy, Çamlıca, Kandilli, v.s. gibi kız liseleri vardı.

O yıllarda ayrıca çok ilgi çeken ve çeşitli dallarda, istekli genç kızları hakikatten meslek sahibi yapan, son derece donanımlı bir de "Kız Meslek Liseleri" bulunmaktaydı.

Okul tercihi meselesinde vurgulamak istediğim diğer önemli bir etken de "Yabancı Okul" ifadesinde yer alan "Yabancı" sıfatının bizzat kendisidir.

Sözlükte yer alıp çok kullanılan her kelime, çeşitli faktörlerin etkisiyle zaman içinde gelişir, olgunlaşır ve özü aynı kalmakla birlikte, sözlükteki karşılığının ötesinde, daha geniş kapsamlı bir anlam kazanır. Kanaatime göre Türkçemizin "Yabancı" sıfatı da bu özellikte bir kelimedir.

İstanbul'un yabancı okulları, 18. yüzyılın sonlarıyla 19. yüzyılda, Fransızlar, İngilizler, İtalyanlar, Avusturyalılar, Almanlar ve Amerikalılar tarafından kurulmuş eğitim kurumlarıydı. 50'li yılların başında I. Dünya Savaşı'nı sonlandıran Sèvres Antlaşması, İstiklâl Savaşımız ve Lozan'dan bu yana, bugünkü gibi 90 değil, yalnızca 30 yıl geçmişti. O günlerin canlı şahitleri henüz hayattaydılar. Savaşa katılmış öğretmenlerimizin anlattıklarıyla yorumları da, son derece ikna ediciydi:

"İngiltere, Fransa ve İtalya gibi sömürgeci, emperyalist devletler Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını isteyen düşmanlardı... Almanya ve Avusturya-Macaristan yenildikleri için, bizi de zor durumda bırakmışlardı. Kurtuluş Savaşı'ndan önce bazı iç düşmanlarımız, Amerika'nın himayesini kabul etmemizi, yani bir bakıma Amerika'nın sömürgesi olmamızı önermişlerdi."

"Yunanlılar İzmir'e çıkıp "Megali idea" larını gerçekleştirmek istediler. İstiklâl Savaşı bizi esir etmek isteyen düşmanlarımıza karşı yapıldı. Onları elbirliğiyle yendik, ülkemizden kovduk ve yeni Cumhuriyet'imizi kurduk."

Bu arada katılmadığımız II. Dünya Savaşı da sonuçlanmıştı ancak, savaşan taraflarda pek bir değişiklik yoktu. Birbirlerini yok edenler yine eski düşmanlıkları sürdürenlerdi!

I. Savaşta rakibimiz olan Rusya ise, bu kez S.S.C.B. olarak, Komünist Blok'a dâhil bütün diğer ülkelerle birlikte, ideolojik alanda da hür dünyanın en büyük düşmanı haline geldi...

Daha sonra Kıbrıs meselesi ortaya çıktı. İngiltere, Amerika ve Fransa ile yeni tartışmalar başladı...Bütün bu gelişmelere bağlı olarak Türkiye'de, azınlık ve yabancılara karşı pek de sıcak olmayan bir ortam oluştu ve her yerde, yazılı "Vatandaş Türkçe Konuş!" sloganlarıyla aynı içerikteki sözlü uyarılar, iyice yaygınlaştı...

İstanbul'da yabancı okulların ne olup ne olmadıklarını bilen çevreler her zaman vardı, ancak "yabancı" kavramıyla "düşman" kavramının nerede ise eş anlamlı hale geldikleri bir atmosferde, yukarıda açıklanan yaşanmış gerçekler, uzun bir süre, Batılılar tarafından kurulup yönetilen bu kurumların tercih edilmelerini en azından, "özendirmedi"...

1960'tan itibaren başka bir gelişme oldu. Anadolu'dan çalışmak üzere, önce Almanya'ya, sonra da Avrupa'nın diğer ülkelerine, on binlerce kişi göç etmeye başladı...

Bir iki sene içinde çalıştıkları Avrupa ülkelerinden, İstanbul'a uğrayıp tatillerini geçirmek üzere memleketlerine gidenleri gördük. Önceleri başlarındaki tüylü şapkaları ve ellerinde taşıdıkları portatif elektronik radyolarla dikkati çeken bu temiz giyimli, çalışkan insanlar, daha sonra özel otomobilleriyle gelmeye başladılar; ancak ilgi çekici olan, yakınlarına götürdükleri he-

diyelerle dolu yabancı plâkalı otomobillerinden ziyade, iyi kötü, Almanca, Fransızca veya İngilizce konuşmalarıydı...

Aynı yıllarda başta İstanbul ve İzmir olmak üzere ülkemiz, yabancı turistlerle tanıştı. Gelenler oldukça zengin kişilerdi. Kapalıçarşı'da satılan halılara, gümüşlere, ziynet eşyalarına, ikonalara, antikalara karşı büyük ilgi gösterdiler. Ancak iş yapabilmek için, çarşıda ve dışarıda bu kişilerle konuşmak, konuşabilmek için de lisan bilmek gerekiyordu...

İnsanlar bunun çarelerini aramaya başladılar. İstanbul'da ünlü Limasollu'Naci'nin "İngilizce Kursları" artan talebi karşılamada yetersiz kalınca, gündüz ve gece sınıfları bulunan, çok sayıda yeni lisan kursları açıldı... Bu arada, kıymeti anlaşılan yabancı okullara karşı olan talep de, seneden seneye artmaya başladı...

Başvurular hazırlık sınıfı kontenjanını defalarca katlar hale gelince, her yabancı okul kendi giriş sınavını düzenlemek zorunda kaldı. Bu arada yedekte kalan adayların kayıt şansı belli olmayınca, yabancı okullarda okumak isteyenler, yaklaşık bir ay süreyle, her okulun ayrı bir tarihte düzenlediği yazılı sınavlarla sözlü mülâkatları takip edip, her birine ayrı ayrı girmeye mecbur oldular...

Böylece, eskiden öğrenci bulmakta sıkıntı çeken yabancı okullar 1960'tan sonra, ne yapacaklarını şaşırdılar! Gittikçe artan aşırı talep karşısında yabancı dilde eğitim vermeyi vaat eden özel Türk okulları açıldı. Daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi okulların bir bölümü de "Anadolu Lisesi" adı altında yabancı dillerde eğitim ve öğretime başladılar...

Bütün bu okullara giriş için, merkezi bir sınav sistemi geliştirildi. Sonra o da yetmedi ve kayıt sistemi gittikçe daha karmaşık ve eziyetli bir hal aldı.

Bilindiği gibi mevcut sorunla ilgili çözüm arayışları günümüzde de, bütün hızıyla devam etmektedir...

Boğazkesen Yokuşu ve Tophane... Hatıralar

İngiliz Konsolosluğu'nun arkasındaki Aynalıçeşme'den İtalyan Lisesi'nin bulunduğu Boğazkesen Yokuşù'na yürüyerek gitmek, en fazla 15 dakikalık bir meseleydi... Ancak insanlar, her nedense alışkanlıklarını kolay kolay değiştirmek istemezler. Babam çok erken çıktığı için ben de erkenden kalkıp gitmeye alışmıştım. Bu alışkanlığım yeni taşındığımız evde de aynen devam etti.

Eskiden yaz saati kış saati gibi uygulamalar olmadığı için herkes karanlıkta çıkar, karanlıkta gider, ilk dersler sırasında da mutlaka lâmbalar yakılırdı.

Her gün gidip geldiğim yolla çevresinin, bugünkü haliyle elli küsur yıl önceki durumunu karşılaştırdığım zaman rahatlıkla şunu söyleyebilirim: Balıkpazarı girişi, Avrupa Pasajı'nın önü, İstiklâl Caddesi, Galatasaray Lisesi girişinin önündeki meydan ve Lise'nin duvarı boyunca, Tophaneye inen Yeniçarşı Caddesi ile Boğazkesen Yokuşu'nda eksilen, yenilenen veya görüntüsü değişen bazı binaların dışında, temel yapıyı etkileyecek çok büyük bir farklılık yoktur. Esas yenilik bence, biraz daha aşağıda, yeni Tarlabaşı Bulvarı için, Rumların gidişinden sonra sahipsiz kalmış yüzlerce binanın kamulaştırılıp yıkıldığı geniş bölgededir.

Geçmişte Şişhane-Tepebaşı istikametinde, Pera Palas Otelinin alt tarafından geçen yoldan İngiltere Konsolosluğu'nu çevreleyen yüksek duvara gelinince, Galatasaray'a çıkmak için iki seçenek vardı: Önce sağa sonra sola sapıp, Hacopulo Pasajı ile Konsolosluğun eski ana giriş kapısının önünden geçerek Galatasaray Lisesi'nin ön kapısına gelmek veya duvar boyunca yola devam edip sağda, Hamalbaşı Caddesi'ne ulaştıktan sonra yine sağda kalan duvarı tekrar takip ederek Galatasaray Meydanı'na çıkmak...

Meydana gelmeden önce, solda Balıkpazarı'nın alt tarafından geçen, Kalyoncu Kulluğu Caddesi başlardı (Günümüzde Kamer Hatun Caddesi). Genişliği bugünkünün dörtte biri kadar olan eski Tarlabaşı Caddesi ise pratikte, Dolapdere istikametinde devam eden Kalyoncu Kulluğu Caddesi ile kesiştiği yerden yani günümüzde, Beyoğlu İlçe Emniyet Müdürlüğü binasının bulunduğu noktadan başlar ve Taksim Meydanı'na doğru devam ederdi.

Hamalbaşı Caddesi'nin veya bugünkü adıyla Meşrutiyet

Caddesi'nin Galatasaray'a ulaşan son bölümü pek değişmedi; yalnız sol tarafta bir Katolik Rum okulu vardı: "Odiğitriya". Bina bugün de var ancak öğrencisi kalmadı...

Sol tarafa sapan Kalyoncu Kulluğu Caddesi (günümüzde Kamer Hatun Caddesi)'nin çıkışında binalar genellikle aynı kaldı ancak yapılan işin türü değişti. Girişin solundaki eski işkembeci dükkânı yok oldu. Fırının dışında, büyük bakkaliyeler de, manavlar ve ciğercilerle birlikte meyhaneye dönüştü. Eski meyhaneler ise bambaşka bir görüntüye büründü.

Eskiden bu yol üstünde, Balıkpazarı'na giden Sahne Sokağı'nı geçtikten hemen sonra, zerzevat ve meyve satan Bulgar İvan Bişkov'un dükkânı vardı. İvan usta esnaf olarak o civarda çok sevilirdi ancak ünlü olmasının esas nedeni kuşlara karşı olan merakıydı. Ökseler, ağlar ve akla hayale gelmez çeşit çeşit yöntemlerle Çengelköy'de kuş avlardı. Boyun altları zincirli sakalar, minicik, yeşilimsi ispinozlar, isketeler ve kral cinsi florya kuşlarının profesörü oydu... Bu kuşların beslenmesi ve bakımı hakkında bilgi edinmek isteyen ona başvururdu.

Küçük oğluyla okuldan tanışırdık. Onlar da Aynalıçeşme' de oturdukları için bazen eve beraber dönerken, İvan ustanın dükkânından geçer ve sağa sola asılmış kafeslerde "makara çeken" saka kuşlarını dinlerdik. Bir gün okulda, elişi dersinde yaptığım kafesi görünce, bana da şahane sesli bir saka kuşu hediye etti. Kuşa sözde ben bakacaktım ama gel gelelim isteyerek ve severek, senelerce annem baktı...

Caddeden Balıkpazarı'na giden sokağın alt bölümünde, sebze satanlarla ciğer, işkembe, kelle v.s. satan sakatatçılar çoğunluktaydı. Girişin biraz ilerisinde, sağ tarafta ciğerci Nihat ustanın dükkânı bulunurdu. Nihat usta hem Sütlüce'deki mezbahadan hem daha sonra, Zeytinburnu'nda faaliyete giren Et ve Balık Kurumu'ndan mal alıp satardı. Dükkânımızda satılan kuzu ve koyun kellelerini daha önce eski Aksaray pazarının sakatatçısı Mustafa ustadan alırdık. Oraları yıkılınca, yine onların akrabaları olan Nihat usta ile çalışmaya başlamıştık.

Nihat ustanın dükkânında ilginç bir durum daha vardı. Girişin solunda Nihat ustanın yönetiminde, tam teşekküllü sakatat bölümü, sağ tarafta ise, Todori ustanın yönetiminde, yine tam

teşekküllü kasap bölümü! Yani oraya giren müşterinin bir şey almadan çıkması pek mümkün değildi!

Sokağın ilerisinde, Aynalı Avrupa Pasajı'nın Ermeni kilisesine bakan tarafında, girişin sağında, cemaat üyelerimizden birine ait olan eski Beyoğlu'nun meşhur çiçekçisi, "Milinsky" vardı. Balıkpazarı'na giden Dudu Odaları Sokağı'nın ünlü mezecisi "Shutte" de yine cemaat mensubu bir aile tarafından işletildi.

Avrupa Pasajı'nın diğer çıkışının karşısında, eskiden, iki yer daha müşterilerin ilgisini çekerdi. Kaşarlısından jambonlusuna nefis omletlerin hazırlanıp sunulduğu "Pınar" ve İstiklâl Caddesi'nin ünlü pastaneleriyle boy ölçüşebilen sevimli "Everest Pastanesi". Daha farklı tarzda hazırlanmış açmalarla üçken şekilli peynirli börekler ilk kez burada satışa sunulmuş ve çok tutulmuştu. Bu iş yerini işletenler daha sonra, İstiklâl Caddesi'nde Emek Sineması'nın köşesindeki "Pampam"ı açtılar.

Kendi fırınlarında pişirdikleri sandviç görüntüsündeki kıymalı pideleri ile çok meşhur oldular. İstiklâl Caddesi'nde dönerli sandviç satan ve bunu çok farklı bir sunuşla genç yaşlı herkese çok sevdiren ilk fırına da yine onlar oldu.

Galatasaray Lisesi'nin giriş kapısından başlayarak aşağıya doğru inen Yeniçarşı Caddesi üstünde, girişten hemen sonra, sağ tarafta, çok ünlü bir mekân daha vardı: "Fisher Lokantası".

Alman bir aile tarafından işletilen Fisher, abartısız, zarif tarzı, Avrupai menüsü, kaliteli servisi ve Türkçeyi Alman şivesiyle konuşup her müşteriyle tek tek ilgilenen, güler yüzlü sahibesiyle, son derece klâs bir yerdi.

Yeniçarşı Caddesi'nin son bölümü, yani Hayriye Caddesi ile aşağıda, Bostanbaşı Caddesi arasında kalan bölüm oldukça dik bir yokuştur. Eskiden burası Arnavut kaldırımı tarzında şekilsiz iri taşlarla döşenmişti. Bittiği yerin hemen sağındaki köşede, görünüşü yeni olmakla birlikte aslında 1590 yılında inşa edilmiş tarihi Tom Tom Kaptan Camii göze çarpar.

Onun biraz arkasında ise Galatasaray Lisesi'nin ilk yapısı olarak kabul edilen ve Sultan II Bayezid (1481-1512) tarafından kurulan "Galata Sarayı" mektebi ile ilişkilendirilen Gül Baba'nın türbesi bulunur. Caminin 20 m. ilerisinde sağda ise, aynı ismi taşıyan sokakta, İtalyan Lisesi'nin gösterişli cephesi dikkati çeker.

İtalyan Lisesi'ne 1957 yılının Ekim ayından itibaren, önce öğrenci sonra da ara vermeden, memur, öğretmen v.s. sıfatıyla 2009 yılındaki emekliliğime kadar gidip gelmeye devam ettiğim için Boğazkesen Yokuşu'nun en kıdemli kişilerinden biri olduğum kesindir. Zaman içinde o yokuşta meydana gelen bütün değişiklikleri gördüm ve yaşadım.

İlk gitmeye başladığımda orada çalışan birçok esnaf vardı. Sonra, defalarca yenileri geldi ve gitti. Niyetim o güzel yerin belgeselini hazırlamak olmadığı için yokuşun bütün sakinlerini adı, sanı ve kişisel hikâyesiyle tek tek belirtmemin gereği olmasa da, kendi varlıklarıyla oraya özellik katmış eski simaları, birazcık da olsa anmayı, bir tür "komşuluk borcu" kabul ediyorum.

Okula ilk başladığım yıllarda, lisenin yakın çevresini simgeleyen üç mekân vardı. Tom Tom Kaptan Sokağı'nın hemen girişinde, sağdaki ahşap binasında, Bostanbaşı Karakolu; onun karşı köşesindeki eski, loş kahve ve Boğazkesen Yokuşu üstünde, karakolun karşı köşesinde, Toma ustanın meşhur sütçü dükkânı...

Daha önce de belirtildiği gibi, o yıllarda öğrenciler okula kendileri giderlerdi. Çok erken çıkıldığı için de, saat 07.00'ye doğru okulun etrafı dolmaya başlardı; daha doğrusu gelenler kahve ile Toma ustanın dükkânını doldururlardı.

Okulun, kafası ustura ile tıraş edilmiş, sakallı İtalyan müdürü, Prof. Marino Casotti aynı binanın en üs katındaki lojmanda ikamet ettiğinden okulun giriş kapısını saat 07.30'da açar ve gelenleri tek tek karşılardı. Devamsızlıklarıyla ilgili özür tezkeresi getirmeyenlerle yaramazlık yaptıklarından ötürü, öğretmenleri tarafından şikâyet edilenleri kapıda, bizzat kendisi karşılayıp fena halde haşladığı için de, hiç kimse okula girmekte acele etmezdi.

İtalyan öğretmenler okulun etrafındaki veya yakın civardaki binalarda oturduklarından hep son anda gelirlerdi. Türk öğretmenler ise, önlerinde sigara içmemek şartıyla, kahvede veya sütçü dükkânında beklememize kızmazlardı...

Bu arada, sütçü Toma'nın öğretmen müdavimleri de vardı. Bunların en ünlüsü ise Tarih dersi öğretmenimiz avukat Memduh Bey'di. Okula geldiği günlerde sabahları sütlü, kaymaklı, reçelli kahvaltısını yapar; öğle üzeri evine dönerken de, tavuk çorbası, pilâv üstü tavuk ve yoğurt yemeyi ihmal etmezdi. Tur-

fanda domateslerle sivri biberler çıktığı zaman, menemen yemeyi de severdi! Lâfın kısası, Memduh Bey'in Bulgar sütçü Toma usta ve çıraklarıyla sohbeti yerindeydi ancak, ne hikmetse, o çıraklara benzemememiz için, bizleri sık sık uyarmayı, hiç ihmal etmezdi...

Zaman içinde Tom Tom Sokağı'nın köşesindeki kahve kapandı. Buna karşılık birkaç adım aşağıda, Boğazkesen Yokuşu üstünde, İsmail Bey ile kardeşlerinin işlettikleri kahve açılınca öğrenciler orasını doldurmaya başladılar.

O yıllarda yokuş üstünde üç tane börekçi ve simitçi fırını vardı. Tophane'den yukarı çıkarken sağdaki büyük fırın, Kadirler Yokuşu'nun başındaki fırın ve daha yukarıda, sol tarafta, İstanbul'un en kaliteli simidiyle çatal çöreğini çıkaran, meşhur simitçi fırını. Kadirler Yokuşu'nun Boğazkesen Yokuşu ile kesiştiği köşede, sabahları bir de seyyar börekçi dururdu. Böreğin dışında kendi imal ettiği peynirli poğaçaları çok beğenilirdi.

Börek ve poğaçalarla çay iyi gittiği için, seyyar börekçinin durduğu köşedeki, karşılıklı iki kahve ile İsmail Bey'in kahvesinde, bu tür kahvaltılar gittikçe yaygınlaşmıştı.

Boğazkesen Yokuşu Beyoğlu ile Tophane arasında bir bağlantı yolu olması nedeniyle, orada çalışanların dışında gelip geçeni de çok olur. Eskiden burası tam bir mahalle havasındaydı.

Örneğin Caminin karşı köşesinden itibaren garaj ve bakkal, aşağıya doğru ise, sütçü Toma'nın karşısında, Eşref ustanın kalaycı dükkânı vardı. Tom Tom Sokağı'nın altında ise Mehmet Efendi'nin bakkaliyesi; sol tarafta İsmail Bey'in kahvesiyle yorgancı, aşağısında ekmek fırını, onun yanında aşçı, karşısında Coşkun Bey'le Dilek Hanımın ünlü Sıhhat Eczanesi bulunurdu.

Daha aşağıda, Kadirler Yokuşu'nun başında, iki sabahçı kahvesiyle kasap, karşı tarafta ise, zerzevatla meyve satan kardeşimiz; direkli sokak aynasının yanında diğer bakkaliye dükkânı, tornacı, elektrikçi, tesisatçı ve matbaa atölyesi, yokuş sakinlerinin emrindeydi. Yokuşun son bölümünde ise sağda, "Tophane Tayfun Gençlik Kulübü"nün kahvehane tarzında düzenlenmiş lokali bulunurdu. Başka bir ifade ile yokuşumuzun hiçbir şeyi eksik değildi.

Tom Tom Kaptan Sokağı'nda, İtalyan Lisesi'nin sol tarafından başlayarak arka cephesi boyunca devam eden, devasa boyutta, yığma tuğlalarla örülmüş, çan kulesi de bulunan, pek

az kişinin bildiği, şahane bir yapı bulunur. Şişli'de "La Paix" Hastanesi'ni yöneten Fransız rahibelere ait olan binanın, sur kapısını andıran ve hep kapalı tutulan girişi, Boğazkesen Yokuşu üstündedir. Geçmişte pansiyon, okul ve manastır olarak kullanılan bina daha sonra, mülkiyetiyle ilgili belirsizlikler nedeniyle bakımı yapılmadı ve çeşitli bölümleri ihtiyacı olanlara kiralandı.

Binanın dışarıdan görülmeyen arka kısmında, mobilya, cilâ ve kartonpiyer atölyeleri vardı. Cadde üstündeki ön bölüm ise, alt katı iş yeri, üst katları da ikişer odalık konutlar şeklinde kiraya verilirdi. Alt katta, cephesi kemerli, küçük dükkânların birinde, yokuşun sevimli siması, kunduracı "Mavraki" usta çalışırdı.

Birinci sınıf ısmarlama ayakkabı yaptığı gibi, komşuların tamir ricalarını da geri çevirmezdi. Kunduracıların eski merkezi olan Mercan'da geçmiş çocukluğumdan ötürü, kunduracılıkla ilgili birçok şeyi bildiğim için Mavraki ustanın nezdinde itibarım farklıydı. Arada bir dükkânına uğrar, sohbet eder, birer çay içerdik...

Mavraki ustanın karşı tarafında, Boğazkesen Yokuşu'nun ünlü ailesi "Genovesiler"e ait kartonpiyer atölyesinin değişik modellerle dolu vitrini göze çarpardı. Levantenler hakkında bir kitabı bulunan Rinaldo Marmara'ya göre, kartonpiyer sanatını İstanbul'a bu aile getirmiş ve Dolmabahçe Sarayı'nın kartonpiyerlerini bunlar yapmıştı. Benim tanıdığım kuşak o zamanlar, Adana ve İstanbul'da, Sabancı ve Koç ailelerinin işlerini yapmış olmakla övünürdü. Nitekim 70'li yıllarda Türkiye'de, altın yaldız süslemeli, değişik pastel renklerle hafifçe renklendirilmiş, gölgeli (patinalı) tavan ve kartonpiyerleri bu aile meşhur etti.

Sonra seneler geçti. Önce kahvelerde oynanan iskambil kâğıtları, dominolar ve tavlalar kalktı. Sonra Kadirler Yokuşu'nun başında, seçimler sırasında irtibat bürosu olarak kullanılan köşedeki kahvenin dışındakiler, birer birer kapandı.

Mavraki usta ile Genovesi ailesi de yokuşu terk ettiler. Toma usta emekli oldu. Karşısında, Burhan Bey'in Ünal Büfe'si açıldı. Konut olarak kullanılan yerlerin bir bölümü atölyeye,

diğerleri büroya dönüştü. Kadirler Yokuşu'ndan sonra, solda elektrikli ev aletleri satan Şefık Ercan firması açıldı. İş yapınca aynı daldaki firmalar çoğaldı.

Resmi ve özel, çeşitli bankaların şubeleri önce birer birer hizmete girdi, sonra aynı şekilde birer birer kapandı. Son olarak her türlü, ithal malı hediyelik eşya satan toptancılarla züccaciyeciler Tahtakale'yi terk ederek Boğazkesen Yokuşu'na taşındılar. Günümüzde Boğazkesen Caddesi bu iş kolunun merkezi durumundadır.

Benzeri dönüşümler yokuşun yakın çevresinde de yaşandı. Örneğin Çukur Cuma Caddesi eskiden tam manasıyla "kuş uçmaz, kervan geçmez", kendi halinde bir yerdi. İş olmadığı için, caddenin tek "eski eşya" satanı olan, saçları dökük Hasan usta, bütün gününü İsmail Bey'in kahvesinde geçirirdi...

Sonra günün birinde, Kuledibi ve Şişhane civarındaki antikacılar tek tek buraya taşınmaya başladılar ve Çukur Cuma, kısa bir süre içinde, bu kez de "antika eşya"nın en meşhur satış yerine dönüştü!

Çukur Cuma'dan sonra Faikpaşa Yokuşu ve etraftaki sokaklara da gün doğdu! Beş para etmez döküntü, hurda evler, ateş pahasına satıldı. Yeni yeni mekânlar ve sanat galerileri açıldı...

Bunlarla ilgili resim ve açıklamalar haftalık dergilere yansıyınca iş daha da büyüdü. Yeni evler, satın alındı veya kiralandı; restore edilip boyandı ve ilgi çeken lokalleriyle "Fransız Sokağı" hizmete girdi. Sonra sokağın adı pek beğenilmedi ve tabelâsı, Fransızlara nispet, "Cezayir Sokağı"na dönüştürüldü. Bu arada "restorasyon çalışmaları!" devam etti: Bodrumların sıvaları söküldü, içteki duvarın tuğlaları görünür hale getirildi, odalar yenilenip döşendi ve "otantik" görünüşlü tavernalarla meyhaneler, eskiyi kitaplarda okuyup da merak eden yeni nesillerin beğenisine sunuldu.

Yine de genel olarak, olumlu yöndeki yenilenmesini hızla devam ettirmekte olan bu tarihi bölgedeki "dönüşüm"ün yakında, "Sokak" boyutundan çıkarak "Mahalle" boyutuna, belki de "Semt" boyutuna terfı edeceği kesindir. Darısı diğer eski semtlerin başına...

Boğazkesen Yokuşu'nda yine de, nerede ise hiç değişmeden kalabilmiş bir yer de vardır: Tom Tom Kaptan Sokağı ile başlayıp Postacılar Sokağı ile İstiklâl Caddesi'ne ulaşan dik yokuşun her iki tarafında yer alan yapılar...

İstiklâl Caddesi'nden itibaren aşağıya doğru inildiğinde sağda, Santa Maria Lâtin Katolik Kilisesi'ne ait eski bina, sol tarafta Hollanda Elçiliği'nin resmi Kilisesi olan Deutsch Şapel, Postacılar Sokağı'nın tam karşısına denk gelen Glavani Apartmanı; yine sağ tarafta, Vatikan'a bağlı Capella "Hospitium" Terrae Sanctae[224] ve İspanya Elçisinin ikametgâhı oldukları gibi kalmışlardır.

Yokuşun ikinci bölümünden inip merdivenlere gelince sol tarafta, sıvasındaki kabartmalardan da anlaşılacağı gibi 19. yüzyıldan kalma, Fransızlara ait bir mahkeme binası göze çarpar. Biraz ilerisindeki kapıdan da, bir bölümü halen okul[225] olarak kullanılan Fransız Sarayı'na gidilir.

Merdivenlerin dibinde hemen sağ taraftaki görkemli bina ise Palazzo Venezia (Venedik Sarayı)'dır.Tarihçilerimizin verdikleri bilgilere göre Cenova ve Venedik dünyada diplomatik temsil sistemini uygulayan ilk şehir devletleridir. İstanbul'da Bizans döneminde bile, Venedik'in elçisi bulunurmuş.

Elçiler doğal olarak güzel yerlerde otururlar. İtalyanlar da muhakkak ki çok güzel yerlerde oturdular. Bilindiği kadarıyla eskiden Taksim'de, İstanbul'un en güzel manzaralı oteli olarak bilinen "Park Otel"in yerinde, bir zamanlar İtalyan elçisinin konağı varmış. Yine Teşvikiye'de, eski Nişantaşı Kız Lisesi'nin yanında, halen Meslek Lisesi olarak kullanılan muhteşem taş bina da, geçmişte İtalyan Elçiliğiydi.

"Palazzo Venezia" uzun zaman önemli bir diplomatik merkez olarak kaldı. Kuzey İtalya Fransa'nın hâkimiyetine girince, Venedik Sarayı'nı Fransızlar aldı. Napolyon'un tasfiyesiyle birlikte 1815'te düzenlenen Viyana Kongresi'nden sonra ise, aynı bina Avusturya Elçiliği olarak kullanıldı. I. Dünya Savaşı sonunda galip Devletler arasında yer alan İtalya, Palazzo Venezia'yı geri aldı. İtalyanlar ayrıca bununla yetinmeyip, geçen süre içinde Avusturyalılar tarafından Venedik Sarayı'nın yanında inşa edilen

224 Kudüs'e gidecek hacı adaylarına mahsus misafirhane ve kilise

225 Fransızlara ait, M.E. Bakanlığına bağlı olmayan, "Konsolosluk Okulu" statüsündeki "Papillon" Okulu. Daha sonra okulun adı "Pierre Loti" olarak değiştirildi. " Lycee Francais Pierre Loti d'İstanbul"

okul binasını da savaş tazminatı adı altında ele geçirdiler.

Halen İtalyan Lisesi olarak kullanılan binanın devir teslimi sırasında yaşanmış, ilginç bir de "hikâyesi" vardır: "Resmi işlemlerden sonra Avusturyalılar, okul binasını İtalyanlara, çok güzel kızını yanından ayırmayan Avusturyalı bekçisiyle birlikte teslim etmişler... İtalyanların tayin ettikleri yeni, genç bekçi, Sinyor Raffaele Falcone bu kızı görünce, fena halde âşık olmuş; Araya etkili kişiler girince de, Avusturyalı babayı razı edip evlenmişler..."

İtalyan Lisesi'nin öğrencisi olduğum zaman, Sinyor Falcone 60 yaşlarında bir Beyefendiydi. Hizmetlilerin şefi olarak okulun zemin kattaki dairesinde sevimli eşiyle birlikte yaşıyordu. İleri yaştaki vefatına kadar, çok uzun bir zaman, orada kaldı ve okula çeşitli şekillerde yararlı olmaya çalıştı.

Palazzo Venezia'ya gelince günümüzde resmen, İtalya Büyükelçisi'nin konutu olmakla birlikte, İtalya Başkonsolosluğu tarafından sık sık, resmi davetler ve çeşitli etkinlikler için kullanılır. Başkonsolosluğun idari binası ise aslında, Palazzo Venezia'nın büyük bahçesi içinde bulunan müştemilâtıdır.

60'lı ve 70'li Yıllarda Beyoğlu

Bir semtin şehir yaşamı içindeki yeri ve önemi, büyük ölçüde sosyal işlevi ve konumuyla ilgilidir.19. yüzyıl boyunca "Cadde-i Kebir" ve "Pera" ile civarı, Avrupai yaşam tarzının merkezi oldu. Sefaret binaları, büyük oteller, dönemin modern yapıları buralarda inşa edildi ve bütün çevre diğerlerinden farklı bir görünüm kazandı. Yabancı diplomatların dışında, ekonomiyi ve ticareti yönlendiren burjuva sınıfı mensupları, buralarda ikamet edip iş yerleri açmaya başladılar.

Cumhuriyet döneminde, İstiklâl Caddesi adını alan Cadde-i Kebir'in sol ve sağındaki yamaçlara, zengin Levantenler, geçici olarak İstanbul'da yaşayan Batılılar ve çeşitli gayrimüslim azınlıklar yerleştiler. Bu insanlar zaman içinde, etraftan "değişik" olarak algılanan, kendilerine özgü bir kültür yarattılar ve "Pera"

veya "Beyoğlu", gerçekten özel, farklı bir bölge haline geldi...

Beyoğlu hakkında yazılmış belgesel nitelikli eserlerde, söz konusu yaşam anlayışını yansıtan çeşitli kulüpler, sinemalar, tiyatrolar, barlar, restaurantlar, casinolar, kitapçılar, ünlü mağazalar, ünlü fotoğraf stüdyolarıyla ilgili, ayrıntılı bilgi ve belgeler bulunur.

Bilindiği gibi zaman içinde her şey, yeni gelişen ihtiyaçları karşılamak üzere şu veya bu şekilde değişir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte İstanbul'un ülkedeki konumu daha farklı bir hüviyet kazanınca, Beyoğlu'nun İstanbul'daki konumu da yıllar içinde, gelmesi kaçınılmaz olan noktaya geldi...

Örneğin 20'li yıllarda İstanbul'un kalburüstü aileleri ikamet için Taksim'den öteye gitmezlerken, 50'li yıllarda Şişli'yi, daha sonra da Levent'i, Etiler'i, Ulus'u, Boğaz kıyılarını ve Bağdat Caddesi'ni tercih etmeye başladılar.

60'lı yılların başında İstiklâl Caddesi, binaların dışında, eski özelliklerinin hiç değilse bir bölümünü, hâlâ korur haldeydi.

Sinema ve tiyatronun sosyal yaşamdaki yeri henüz sarsılmamıştı. Elhamra salonunda Toto Karaca, Tevhid Bilge, Muzaffer Hepgüler, Ali Sururi, Celâl Sururi, İlhan Daner gibi sanatçıların yer aldıkları İstanbul Tiyatrosu, Muammer Karaca Tiyatrosu, Dormen Tiyatrosu, Gülriz Sururi-Engin Cezzar Tiyatrosu, Dostlar Tiyatrosu, Kent Oyuncuları gibi değerli sanatçı grupları temsiller vermeye devam ediyorlardı...

Alkazar, Emek, Ar, Saray, Lüks, İpek, Atlas Sinemaları çalışır vaziyetteydi. 1954 yılında açılan Yeni Melek ise o dönemin en modern sinema salonuydu. Hafta sonu suarelerinde, filimden önce, sahnede bir tür canlı Show Programı eklendiği için, günler öncesinden bilet almak gerekiyordu. Sinema meraklıların çoğu zaten sezonluk "kombine bilet" alırlardı. Zamanında bilet almayanların ise yapabilecekleri tek şey, oralarda gizlenen karaborsacıları bulup onlardan, üç beş misli fazla para ödeyerek bilet almak...

1958 yılına kadar sinema ve tiyatro ile pek de ilgisi olmayan gençler için, elektrikli "tilt" makineleri ve langırt masalarıyla dolu, oyun salonları bulunmaktaydı. O dönemin İstanbul Valisi, merhum Mümtaz Tarhan "Çocuklara Mahsus Kumarhaneler"i yasaklayınca, oralarda dolanan işsiz bitirimler bilet karaborsacı-

lığına başladılar ve biletsiz sinema seyircilerine yardımcı olarak çok iyi "para vurdular"...

50'li yılların sonlarıyla 60'lı yılların başlarında Taksim'deki Kristal Gazinosu çoktan yıkılmıştı ancak Rejans, Degustasyon ve Orman gibi ünlü restoranların çoğu vardı. Bu arada Ağa Cami Sokağı'nda Osmanlı mutfağını temsilen Hacı Salih Lokantası ile Emek Sineması'na yakın, ayakta votkalı veya sek, büyük bardaklarda bira servisi yapılan Pınar Birahanesi açılmış ve çok tutulmuştu. Bunların dışında Cumhuriyet Gazinosuyla, Müzeyyen Senar, Behiye Aksoy, Gönül Yazar ve Zeki Müren gibi ses sanatçılarının "sahneye çıktıkları" Tepebaşı Gazinosu da faaliyetteydi. Taksim'deki Park Oteli ve Restoranı açıktı. Ayrıca Otelin emsalsiz güzellikteki, manzaralı barı da açıktı...

O dönemde, Ohrid (Ohri)'li, orta yaşlı bir tanıdığımızın yönettiği barın bir özelliği de, Şair Yahya Kemal Beyatlı, yazar Reşat Nuri Güntekin gibi eski, ünlü müdavimlerin isimlerini taşıyan bronz plâketlerin çakılı durdukları, deri kaplı muhteşem koltuklarıydı...

Öğleden sonra, saat 17.00'ye doğru, yaşları 70'i çoktan aşmış zarif hanımlar ve beyler, makyajlı, takılı, kostümlü, kravatlı, son derece şık kıyafetleriyle buraya gelirler, otururlar bir şeyler içerler ve sohbet ederlerdi... Ayazpaşa'da, yine manzaralı dairelerinde, pijama ile oturup Boğaz girişine karşı, ince belli bardaklarda, iyice demlenmiş çayı keyifle yudumlamak yerine, düğüne gidecekmiş gibi büyük bir özenle süslenip, Park Otel'e gitmeyi tercih etmek...

Yukarıda kısaca değindiğimiz eski "Beyoğlu kültürü" işte, insanların yaşama sevincini ve kendilerine karşı duydukları saygıyı yansıtan, bu tip ufak tefek ayrıntıların bir tür, bileşkesiydi...

60'lı yılların ortalarından itibaren bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sosyal sorunlar yaşandı. Geçen zamanla birlikte sanat anlayışı, yaşam şekilleri ve zevkler değişti. Yemek yiyip dans edilebilen müzikli lokaller kapandı yerlerine, Assolistlerin "sahne aldıkları" Çakıl, Gar, Lâlezar, Maksim gibi, gayet iddialı Gazinolar önce açıldı, sonra da, kapandı...

Tramvaylar kaldırıldı yerlerine troleybüsler yerleştirildi. "Boynuzları" sorun çıkarınca, onlar da gitti ve otobüsler geldi.

İstiklâl Caddesi'nin çift yönlü trafiği önce Taksim istikametinde, tek yönlü hale getirildi, daha sonra da, toptan kaldırıldı...

Sorunlarla karşılaşan özel tiyatrolar teker teker kapandı. Nevizade Sokağı'nın ilerisinde, meşhur "Abanoz" Sokağı'ndaki "Genelevler" ortadan kalktı ve sinemalarda cinsel içerikli, kaba saba filmler gösterime girdi. Sonra bunlar da demode oldu ve sinemaların çoğu kapandı. Daha sonraki yıllarda Şan, Yeni Ar, Yeni Atlas, Site ve Konak Sinemaları açıldı. Önce ünlendiler sonra, sırası gelince, onlar da kapandı...

Beyoğlu'nun kıdemli bir seveni sıfatıyla, bu ilçenin son yıllarda çok büyük bir aşama içinde olduğunu büyük bir memnuniyetle ifade etmek istiyorum. Ara yollar biraz ihmal edilmiş olsa da bu bölgede çok güzel şeyler yapıldı. Günümüzün Beyoğlu İlçesi, yeni bir anlayışla yepyeni ufuklara doğru yol almaktadır. Beyoğlu için her şey inşallah, çok olumlu bir şekilde gelişir...

1950 - 2000 Dönemi

20. Yüzyılın Son Çeyreğinde Bulgar Cemaati ve Bulgar Ortodoks Kilisesi'yle İlgili Gelişmeler

50'li yıllarda Bulgar cemaati sayı olarak A.B.D, Kanada ve Avustralya'ya göç eden aileler ve vefatlar nedeniyle, önce 2000 civarına geriledi sonra bu sayı da, hızla azalmaya devam etti.

İstanbul'dan gidenler arasında, Tıp Fakültesi'nden mezun hekimler, diş tabipleri, İstanbul Teknik Üniversitesi'ni bitirmiş, makine ve inşaat mühendisleri, fizikçiler ve kimyagerler vardı.

Bunların tümü gittikleri ülkelerde tutundular ve kısa bir zaman içinde, kendi mesleklerinde çalışabilir hale geldiler. Durumları en zor görünen hekimler bile, en çok altı ay zarfında, tabi tutuldukları yeterlik sınavlarını vererek özel kliniklerde işe başladılar. Eğitimsizlerin durumu ise doğal olarak o kadar kolay değildi. Çok uğraştılar fakat yılmadılar ve bir süre sonra onlar da, kendilerine göre başarılı oldular.

Gidenlerden gelen haberler, geride kalanlar için, son

derece etkili ve ikna edici bir uyarı oldu. Herkes bir gün gitmek zorunda kalabileceğini dikkate alarak hesabını ona göre yapmaya başladı. Çocuklar ilkokullardan sonra yabancı okullara yollandı ve Batı dillerinden en az iki tanesini, iyi derecede öğrenmeleri sağlandı.

Sonra sıra üniversiteye geldi. Gençler kartvizit sahibi olmak için değil gerekirse Amerika'da bile başarılı olmak için çalıştılar ve amaçlarına ulaştılar. Makedonya'dan göç edip gelen bahçıvan ve sütçülerin torunları, her biri üç beş lisan bilen, yüksek tahsilli bireyler haline geldiler. Gidenler dış ülkelerde, kalanlar da burada başarılı oldular... Sahibi oldukları değişik büyüklükteki firmalarda kendilerini kanıtlayanlarla, çalıştıkları özel kurum ve işletmelerde büyük takdir görenlerin dışında, resmi devlet kurumlarında da, herkesin sevgi ve saygısını kazananlar oldu.

Örneğin eski Aksaraylı gazeteci yazar, Sn. Doğan Heper'in de tanıdığı Aksaraylı işkembeci kardeşlerden Apostol'un oğlu Vasil, Pertevniyal Lisesi'ni bitirdi. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden Toraks Cerrahı olarak mezun oldu. Haydarpaşa Göğüs Hastalıkları Hastanesi'nde Prof. Dr. Siyami Ersek'in ekibinde uzmanlaştıktan sonra da, Paşabahçe ve Samatya Devlet Hastaneleriyle Taksim İlk yardım Hastanesi'nin Acil Servisi'nde uzun yıllar, büyük bir başarıyla çalıştı ve binlerce kişiyi yaşama döndürerek hayır dualarını aldı...

Bilindiği gibi bütün ailelerin bir problemi evlâtlarını eğitmek, bir diğeri de sırası gelince yuva sahibi olduklarını görebilmektir. Evlilik meselesi 70'li yılların başından itibaren Bulgar cemaatinde sorun olmaya başladı...

Ortodoks kilisesi, kuzenlerin kendi aralarında evlenmelerini doğru bulmaz; Yine de izin vermesi için, akrabalık derecesinin baba soyu için en az beşinci, anne soyu için ise, en az dördüncü derecede olması gerekir. Yani kardeş çocuklarının aralarında evlenmeleri bir yana, torunlarının torunları bile evlenemezler... Boşanmış olanların tekrar evlenebilmeleri de birtakım şartlara tabidir!

İlk bölümde geniş bir şekilde açıklandığı gibi, Kilise eskiden, kendisine bağlı olanlardan vergi toplama hakkına sahipti. Nüfus kayıtlarının Kilise'de bulumaları, mükelleflerin tespiti ve

vergileri tahsilâtı için son derece önemliydi. Günümüzde artık, Kilise'ye zorunlu vergi vermek gibi bir uygulama bulunmasa da, evlilikle ilgili koşullar geçerliliğini aynen korumaktadır.

Sveti Stefan Kilisesi'nde bir düğün töreni - 1954
Ortada, Rahip Yoakim Mustrev

Bu bağlamda Ortodoks Kilisesi'nin doğumları, vaftizleri, düğünleri ve definleri, kurumsal olarak kayıt altında tutması ve her biri için ayrı ayrı birer, şehadetname tanzim etmesi, bu kuralların gerekli kıldıkları işlemlerdir.

Cemaatimizin sıkıntısına gelince, mesele gayet basitti: Ailelerin büyük bir çoğunluğu birbirleriyle akraba olmuşlardı...

Kilise kanonlarına (dini kurallarına) göre çok sayıda kuzen, aralarında evlenemeyeceklerine göre, evlenebilecek durumda olanların birbirlerini en azından, evlenecek kadar "beğenmeleri" gerekiyordu!... Bu işin söylendiği kadar kolay olmadığı ortadadır. Kolaylık bir yana, büyükler uygun gördü diye, böyle bir durumu kabullenmek mantıklı ve doğru da değildir. Nitekim gençlerin çoğu, önerilen muhataplarını beğenmediler ve ya evlenmekten vazgeçtiler veya başka arayışlara giriştiler...

Geçmiş yıllarda hatırı sayılır sayıda Rum gelinlerimiz de vardı. Rum damatların değil de gelinlerin fazla olmaları ise, bizden değil Rumların geleneklerinden kaynaklanan bir şeydi.

Geçmişte Rumların adetlerine göre gelinin ailesi damada çeyizin dışında "drahoma" denen bir para veya mal vermek zorundaydı. Damat adayı ne kadar yakışıklı, eğitimli ve becerikli ise, verilmesi gereken drahoma da o nispette büyük olurdu. Bunun mukabil versiyonu ise, gelin adayının genç ve çok güzel olmasıydı. Bu durumda, kız babalarının pazarlık şansı artar, verilecek drahomayı azaltabilirlerdi!

Bu arada bildiğimiz kadarıyla, drahoma âdetini en profesyonel şekilde uygulayanlar Rumlar değil Musevilerdir. Duyduklarımız doğru ise onlarda ilgili taraflar masaya oturur, alınacak verilecek her şeyi tek tek tespit edip yazılı hale getirirler, sonra da karşılıklı taahhütler, şahitler huzurunda kayda geçer ve imzalanır!

Bu merasimin pratikteki anlamı şudur: Damat bütün aldıklarına karşılık, geline ayrıntıları kayda geçirilmiş bir yaşam standardını sağlamak zorundadır; aksi halde, sözleşme bozulur ve damat gelinin ailesine, yine yazılı olarak tespit edilmiş, yeni bir evliliği mümkün kılacak yüklü bir tazminat ödemeyi, peşinen kabul etmiş sayılır...

Evlilik yoluyla akrabalık konusunda, Bulgar cemaatinin Musevilerle fazla bir ilişkisi olmamıştır. Geçmişte cemaate mensup ünlü bir K.B.B mütehassısı, Op.Dr. P.Ş. Musevi bir bayanla evlendi ancak bir süre sonra boşandılar.

Bu hususta adetlere gelince, bizde işler çok daha basittir. Kızlar genellikle örtüler, çarşaflar ve ev eşyasından oluşan bir çeyiz getirirler. Bunun belli bir ölçüsü yoktur. Neleri varsa onu getirirler. Erkek tarafı da kendi imkânlarına göre bir şeyler katınca mesele hallolur. Geçmişte Rum kızlarının, drahoma şartı koşmayan Bulgar gençleriyle evlenmelerinin önemli bir nedeni buydu.

70'li yıllarda İstanbul'da genç Rumların sayısı iyice azalınca bu çözüm de ortadan kalktı. Günümüzde gençlerimizin tamamına yakını Türklerle evleniyorlar. Halen çok sayıda Türk damadımız ve Türk gelinimiz var.

Aynı zaman aralığında, cemaatle ilgili önemli bir gelişme, öğrencisiz kalan Bulgar okulunun tamamen kapanması oldu. T.C vatandaşı olan çocuklar, diğer azınlıklarda olduğu gibi bu okula zaten gidemiyorlardı. 1970'ten itibaren T.C. vatandaşlığı için yapılan başvurular kabul edilince, okulda yalnız öğretmenlerle sekreter hanım kaldı ve sorun kapandı...

Dedelerimizin konuştuğu lisan muhakkak ki edebî bir Bulgarca değildi. Bulgarca'ya çok yakın olmakla birlikte, ufak tefek de olsa, birtakım farklar içeriyordu. Ancak sorun bu farklar değil, kullanılan kelime sayısının bir hayli sınırlı olmasıydı.

Kırsal ortamda, köylülerin aralarında anlaşabilmeleri için gerekli olan kelime sayısı, en gelişmiş durumda bile 500, 600'ü geçmez. Büyüklerimizin kullandıkları kelimeler ise, doğrusunu söylemek gerekirse, bu kadar bile değildi...

Rejim farklılığı nedeniyle gazetelerin ve kitapların bulunmadığı bir ortamda, okul da yoksa ana dili gittikçe sığlaşır ve en sonunda üç beş kelimelik : "Ne yapıyorsun; iyi misin?" sohbetine dönüşür. Bizdeki gelişme de aynen böyle oldu...

Konuşma konusunda oldukça zorlayıcı bir faktör teşkil eden büyük anneler yavaş yavaş aradan çekilince, meramını iyi anlatmak isteyen gençler önce bilmedikleri veya o anda hatırlayamadıkları kelimenin yerine, iyi bildiklerini kullanmaya başlarlar. İki lisanlı hale dönüşen konuşmalarda, dışarıda da kullanılan ve daha iyi bilinen lisan, gittikçe daha fazla ağırlık kazanır ve sonunda kişiler, yalnızca iyi bildikleri lisanda konuşmayı tercih eder hale gelirler.

Bulgar cemaatini oluşturan insanların tamamına yakını, yukarıda açıklanan nedenlerle, önce arkadaş çevrelerinde sonra da evlerinde, Türkçe konuşmaya başladılar... Nesiller yenilendikçe bu durum giderek daha belirgin bir hal aldı ve sonunda iyice yerleşti. Yanlış veya doğru, bilinen birkaç tane Bulgarca kelime de ancak zor zamanda, başka çare kalmadığında kullanılmaya başlandı!...

Bu arada Türk vatandaşlığını sonradan kazananlar Türkçe ad ve soyadı da aldılar. Uzmanlara göre mevzuatımızda Türk va-

tandaşlığını kazanan kişinin nüfusa Türkçe ad ve soyadı ile tescil edilmesini zorunlu kılan açık bir hüküm yoktur. Buna rağmen, Valiliklere gönderilen bir genelge ile Türk vatandaşlığının kazanılması halinde Türkçe isim alınmasının zorunlu olduğu yönünde bir uygulama ortaya çıktı[226] ve Bulgar isimleriyle soyadlarının bir bölümü de, böylece değişmiş oldu.

1945 yılında Fener Rum Patrikhanesi'nin Bulgar Ekzarhanesi'ne karşı uyguladığı "shizma" (aforoz) kararının kaldırılması sırasında, Patrikhane ile merkezi daha önce Sofya'ya taşınmış bulunan Bulgar Ekzarhanesi arasında yapılan Antlaşma'ya eklenen bir protokolle, İstanbul'daki Bulgar kiliseleri, iç işlerinde serbest kalmak koşuluyla ruhani açıdan Patrikhane'ye bağlandılar.

Bölüm I. de anlatıldığı gibi, Ekzarhane Temsilciliği lâğvedildi. Bulgar yetkililer İstanbul'da kalan rahip Yoakim Mustrev'e Ekzarhane adına umumi bir vekâletname bıraktılar ve yaptıkları işlemi İçişleri Bakanlığı'na, Diyanet İşleri Başkanlığına veya en azından Dışişleri Bakanlığı'na bildirip resmileştirmeden, Sofya'ya gittiler.

Ortodoks Kilisesi'nin dini kurallarına (kanonlarına) göre bir Kilisenin "içişlerinde serbest olması" nın pratikteki anlamı, gayet açık bir şekilde: "Giderlerin beni ilgilendirmez, kilisenin açık kalabilmesi için kendi masrafını kendin karşıla!" demektir. Episkopos rütbesinde bir din adamıyla temsil edilmeyen bir kilisenin, ruhani açıdan Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı olmasının ise, pratikte, iki temel sonucu vardır. Kilisenin sorumlu rahibi:

1- Kilisedeki ayinleri Patrik izin verdiği için, Patrik veya dini temsilcisi adına yönetir. Dolayısıyla dini ayin boyunca, belirli dualar esnasında, Patriğin adını anmak mecburiyetindedir.

2- Kilisede düzenlenecek düğün, vaftiz ve cenaze törenleri için Patrikhane'den önce izin almak, törenlerden sonra ise, verilen belgeleri Patrikhane adına ve Patrikhane'nin resmi başlıklı belgelerini kullanarak, Rumca tanzim etmek zorundadır.

Osmanlı dönemi boyunca, Patrikhane'nin sahip olduğu

226 Prof. Dr. Nuray Ekşi, Vatandaşlık Hukukumuzda Türkçe olmayan Ad ve Soyadı meselesi. (İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'nün 24.11.1995 tarih ve 1995/23 sayılı genelgesi, S. 99,100,101)

çeşitli haklar çerçevesinde, bütün bu kurallar, Ortodoksluğun Kilise mevzuatına uygun olsa da bilindiği gibi, Lozan Antlaşması sırasında Fener Rum Patrikhanesi'nin Türkiye'deki statüsü, eski-siyle alâkası olmayan, çok düşük bir bir seviyeye indirildi.

Nitekim Cumhuriyet döneminde bu kurumun, daha önce olduğu gibi "İstanbul Patrikhanesi" olarak değil de "Fener Rum Patrikhanesi" olarak adlandırılması, gayet bilinçli bir şekilde yapılmış, "statü tenzili" nin bir sonucudur.

Lozan'dan itibaren Türkiye'de mevcut bütün yazılı kaynaklarda, Patrikhane'nin fiili konumu şu şekilde özetlenmektedir: *"Fener Patrikhanesi, sadece sınırlarımız içerisinde yaşayan ve T.C. vatandaşı olan Rumların dinî kurumudur. Azınlık statüsündedir. Gerek Patrik ve gerekse kendisine bağlı metropolitler, ancak Türk vatandaşı olan Rum ruhaniler arasından atanabilir. Hatta, yetkili kurullar(ruhanî ve seküler sinod üyeleri), hükümetin tasvip etmediği kişileri patrik olarak seçemeyecekleri gibi; seçtikleri üç aday arasından da, T.C. Hükümeti istediğini Patrik olarak atama hakkına sahiptir..."* [227]

Bulgar Ekzarhlığı Vakfı'nda mevcut belgelere göre, yukarıda belirtilen 1 ve 2 No.lu talepler zamanında, Patrikhane tarafından Bulgar kiliselerinin rahibi Yoakim Mustrev'e bildirildi.

Bu konuda rahip Patrikhane'ye çağırıldı ve isteneni uygulamıyor diye bir de azarlandı ancak Mustrev, bütün ısrarlara rağmen Rumların taleplerini tam olarak yerine getirmedi. Bulgar cemaati ve Kilise Yönetim Kurulu'nun desteği ile ayinler sırasında, Patriğin adını andı; düğünleri bildirilip "usulen" izin de aldı fakat düğün ve vaftiz şehadetnamelerini daha önce yapıldığı gibi, Bulgar Ekzarhanesi'nin antetli kâğıtlarında, Bulgarca olarak yazmaya devam etti.

Bulgar Komünist Partisi'nin Bulgaristan'da tek başına iktidara gelmesinden sonra Patrikhane büyük bir ihtimalle, Bulgar cemaati ve Kilisesiyle uğraşmayı, hatta fazla içli dışlı olmayı, kendi çıkarları açısından pek uygun bulmadı ve konu kapandı.

Nitekim 1948 yılında, Fener Rum Patrikliği'ne seçilen V Maksimos A.B.D.'nin baskılarıyla,[228] "Stalin yanlısı"[229] diye is-

227 Doç. Dr. Mehmet Çelik, Türkiye'nin Fener Patrikhanesi Meselesi,(Bak: Kaynaklar)
228 Doç. Dr. Mehmet Çelik, Türkiye'nin Fener Patrikhanesi Meselesi,
229 Ayşe Hür, Tarih Defteri, "Oksijeni Kalmayan" Fener Rum Patrikhanesi, Taraf Gazetesi, 27.12.2009

tifa ettirildi. Onun yerine, A.B.D. vatandaşı olan, Kuzey ve Güney Amerika Başpiskoposu Athinagoras, Patrik seçildi. Başkan Truman'ın özel uçağıyla Türkiye'ye geldi ve görevine başladı.[230]

Patrik Athinagoras ve Patrik Kiril
Fener Rum Patrikhanesi - 18 Mart 1962

Bulgar kiliselerinin rahibi Yoakim Mustrev, ruhban okulunda eğitim görmüş son rahipti. İstanbul'da Bulgarca eğitim verecek bir ruhban okulunu açma imkânı kalmadığı için yeni rahip yetiştirmek de artık mümkün değildi. 1948 yılında Bulgaristan'dan gönderilen Blagoy Çiflyanov'un çalışma izni iptal edilip geri yollanınca, iyice yaşlanmış ve rahatsız olan rahip Yoakim Mustrev tek başına kaldı.

1949'da çalışması yasaklanıp hapsedilen Edirne'deki Bulgar okulunun öğretmeni ve müdürü, 1885 Edirne doğumlu Mihail Dimitrov, bir yıl sonra hapisten çıkınca, İstanbul'daki oğlunun

230 Doç. Dr. Mehmet Çelik, Türkiye'nin Fener Patrikhanesi Meselesi,

yanına geldi. Bulgarcayı çok iyi bilen, eğitimli bir kişi olduğu için kendisine rahiplik önerildi. Kabul edince gerekli hazırlık yapıldı ve 1945 Protokol'üne uygun şekilde, Rum Patrikhanesi'nin kutsamasıyla rahipliğe başladı.

Mihail Dimitrov Bulgar kiliselerinde, ruhban okulu mezunu olmadan, mecburen rahiplik yapanların dönemini başlattı. 1880 Ohrid (Ohri) doğumlu Yoakim Mustrev 1963 yılında vefat edince, Mihail Dimitrov'un oğlu Ventsislav Dimitrov da, özel bir hazırlık devresinden sonra, babası gibi Patrikhane'nin onayı ile kiliselerimizde görevlendirildi. 1953 yılında, Bulgar Ekzarhanesi kendi statüsünü bağımsız, ulusal Patrikhane seviyesine çıkardı ve Sofya Metropoliti Kiril Patriklik makamına getirildi.

Fener Rum Patrikhanesi Bulgaristan Patrikhanesi'nin yeni konumuna bu kez itiraz etmedi. Böylece 1945'te başlayan iyi ilişkiler devam etti. 1962 yılında Bulgar Patriği Kiril İstanbul'a geldi ve Fener Rum Patrikhanesi'ni ziyaret etti. Kardeş kiliseler arasındaki ilişkiler böylece, daha da gelişti ve dostluk havası bir şekilde, cemaate de yansıdı...

Daha önce de ifade edildiği gibi, Bulgarlar, İstanbul'un her tarafında ikamet eden bir topluluktur. Böyle olunca da cemaat üyelerinden biri, örneğin kiliseye gitmek istediğinde, mutlaka iki tane Bulgar kilisesinden birine gideceğine, yakınındaki Rum kiliselerinden birine uğramayı tercih eder. Bu konuda asla fanatik değildir.

6-7 Eylül olaylarından sonra Rumlara karşı daha da büyük bir yakınlık duyuldu. O yıllarda üst rütbeli Rum Patrikhanesi mensupları, yani Episkoposlarla Metropolitler, kilisede düzenlenen düğün törenlerinde, ancak düğün sahiplerinin daveti üzerine gelirler ve törene Bulgar rahiplerle birlikte katılırlardı...

Zaman içinde, geçmişte Patrikhane ile yaşanmış olan "şehadetname sorunu" tamamen unutuldu. Yeni nesiller ayinler sırasında, Bulgar Patriği ile beraber Rum Patriği'nin de anılmasını, aynı din ve mezhebin mensupları sıfatıyla, İstanbul'da bulunan en üst düzeydeki bir ruhaniye karşı, gösterilmesi gereken saygının bir gereği şeklinde algıladılar...

Rahip Mihail Dimitrov rahatsızlanınca esas mesleği terzilik olan cemaat mensubumuz Ganço Urukal bu işe aday oldu. Gerekli hazırlıktan geçirildi ve o da diğerleri gibi Patrikhane'nin kutsamasıyla rahipliğe başladı.

1975 yılında Ventsislav Dimitrov özel nedenlerle Amerika'ya göç etti. Bu arada iyice azalıp 1000 kişinin altına inen cemaatimiz de tek rahiple idare etmeye başladı. Ganço Urukal uzunca bir süre her iki kilisede de yararlı oldu ancak o da vefat etti ve bu kez tamamen rahipsiz kaldık.

Bulgar rahip olmayınca 80'li yıllarda mümkün olan tek şey, Patrikhane'den yardım isteyip dini ayinlerle cenaze törenlerini, gönderilecek bir Rum rahiple Rumca yapmaktı. Bir süre bu şekilde idare edildikten sonra Kilise Yönetim Kurulu, Kilise Korosunun şefi K.K.'u ikna etmeyi başardı.

Senelerce koroyu yönetmiş olan K.K. dini prosedürleri iyi bildiği için bu işe çok uygundu. Bir süre sonra Sveti Stefan Kilisesi'nde Bulgaristan'dan gelen bir Metropolitin huzurunda, 1945 tarihli Protokol çerçevesinde, Rum Patrikhanesi'nin kutsamasıyla rahip sınıfına kabul edildi ve ihtiyacımız olan ruhani görevi, büyük bir başarıyla yerine getirmeye başladı.

1972'den sonra okulu olmayan ve vefatlar nedeniyle toplam mevcudu 600 kişi civarına inen Bulgar cemaati, 90'lı yılların ortalarına kadar Fener Rum Patrikhanesi ile hiçbir sorun yaşamadı. Her şey yıllardır nasıl yapılmışsa yine o şekilde yapıldı ve son derece düzeyli bir ilişki, daha önceden nasıl idiyse aynen sürdürüldü.

1989 yılında Demirperde ülkelerinde başlayan demokratikleşme hareketleri Bulgaristan'ı da etkisi altına aldı ve Devletin rejimi, yeni kurulan hükümetlerle, kademeli olarak demokratik bir yapıya kavuştu.

Athinagoras'tan sonra, uzun süre Patriklik makamında kalan I. Dimitrios vefat edince, I. Bartholomeos 1991 yılının Kasım ayında Fener Rum Patrikhanesi'nin veya Osmanlı dönemindeki resmi adıyla, "İstanbul Patrikhanesi"nin başına geçti.

Yeni Patrik kişisel yetenekleri dışında, çok iyi eğitim görmüş bir ruhaniydi. Heybeliada ruhban okulunu bitirdikten sonra, İtalya ve İsviçre'de eğitimine devam etmiş ve Ortodoks Kiliseleri'nin Dinî Kanunları konusuyla özel şekilde ilgilenmişti. Daha sonra Patrikhane'nin altı lisan bilen, her bakımdan donanımlı, son derece seçkin bir temsilcisi hüviyetiyle, çeşitli uluslararası organizasyonlarla Dünya Kiliseler Birliği'nde önemli görevler

üstlenmişti.

1994 yılında, gerilerde kalıp unutulan belgeler veya şehadetnameler meselesi tekrar gündeme geldi; ancak daha önceden farklı bir şekilde cemaat bu kez, ikiye bölündü. Yasal olarak gerekmediği halde, kendi irademizle Rum Patrikhanesi ile bütünleştiğimiz takdirde, "toplumsal kimliğimizi" ve tapuları bile bulunmayan "vakıf mülklerini" ne şekilde koruyabileceğimiz hakkında ikilik çıktı. Çeşitli olumsuzluklar yaşandı. Çekişmeler tırmandırıldı ve toplumsal olması gereken sorun kişiselleştirilerek, mahkemeye taşındı. Neticede Patrikhane'ye mensup bir Metropolitle Bulgar Ekzarhlığı Vakfı Yönetim Kurulu'nun bir üyesi, ertelenen "hapis ve ağır para cezası" na mahkûm edildiler.

Gelişmeler doğal olarak Bulgar cemaatine saygınlık kazandırmadı ancak bu arada, Türkiye'de mevcut hukuki düzene göre, Rum Patrikhanesi ile aramızda bürokratik bir bağın bulunmadığı gibi 1945 protokolünün de geçerli olamayacağı, şıklık arz etmeyen bir tarzda da olsa, iyice kanıtlanmış oldu...

Bulgar Ekzarhlığı Vakfı'nda Yönetim Kurulu başkanı sıfatıyla sorumluluk taşıdığım 1998 yılında, kiliselerimizde görevlendirilecek rahipler konusunda yeni bir dönem başladı.

Cemaat içinde rahiplik yapabilecek ölçüde Bulgarca bilen kalmayınca Bulgaristan'dan davet edilen rahiplere görev verildi. Böylece "Bulgaristan'dan rahip getirtme" seçeneğini kapsamayan 1945 Protokolünün ünlü "D maddesi" (Bak: S. 174), içerik olarak da, anlamını bütünüyle kaybetti...

Vakıf Başkanlığı görevini yüklendiğim 1998-2003 döneminde Türkiye ve Bulgaristan'da, vakfımızın muhatap olduğu bütün mülki makamlar ve dini kurumlarla ilişkilerimizi geliştirdik ve kiliselerimizle cemaatimizi her iki ülkede, geniş şekilde tanıtma imkânı elde ettik.

Bu sayede başta Sveti Stefan olmak üzere, İstanbul ve Edirne'deki kiliselerimizle Metoh binasının restorasyonu için gereken yasal zemini oluşturduktan sonra, teknik projeleri geliştirip finansman bulmak amacıyla İstanbul, Ankara ve Sofya'da,

ilgili bütün resmi kurumları ziyaret ettik, yetkililerle görüştük, sorunlarımızı anlattık ve yazılı başvuruları yaptık.

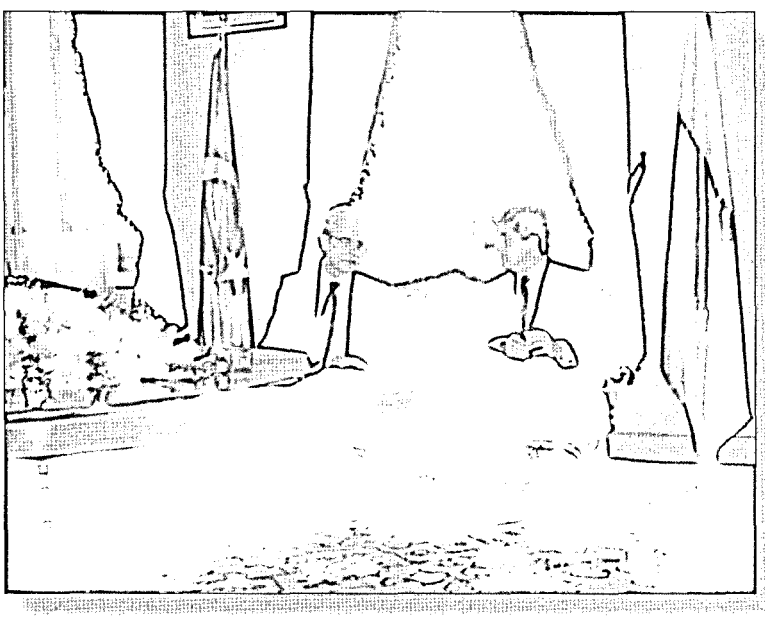
Fatih, Eyüp, Şişli ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlıklarıyla kurulan iyi ilişkiler sayesinde kiliselerimizle mezarlığımıza yönelik önemli yardımların yapılmasını sağladık.

1999 yılının Şubat ayında cemaatimiz Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından en üst mertebede onurlandırıldı.

22-23 Mart 1999 günlerinde, Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in Bulgaristan'ı resmi ziyaretleri sırasında, Vakfımızı temsilen, davet edildiğim resmi heyette yer aldım.

Daha sonra ülkemizin bütün diğer Azınlık Vakıfları ve Cemaat Başkanlarıyla birlikte, Çankaya Köşkü'nde, davet edildiğim tören ve resepsiyonlara, cemaatimiz adına katıldım.

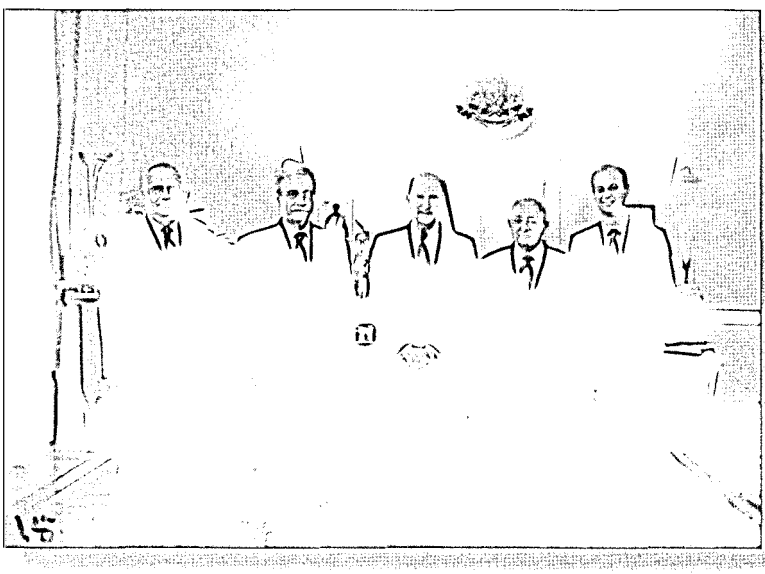
Kiliselerimiz, Bulgaristan'dan gelen devlet adamları ve resmi heyetler tarafından da ziyaret edildi.

Bulgaristan Cumhurbaşkanı Sayın Georgi Pırvanov'un
Bulgar Ekzarhanesi'ne yaptıkları ziyaret - 25 Haziran 2002

1998 yılının Aralık ayında Sveti Stefan Kilisesi'nin ibadete açılışının 100. yıldönümü dolayısıyla düzenlenen törenlere, Bulgaristan Meclis Başkanı, Kültür Bakanı ve çok sayıda milletvekili katıldılar.

Bilindiği gibi uluslararası protokol kurallarına göre, bir ülkeyi ziyaret eden yabancı devlet adamları için, resmi görüşmeler bittikten sonra, istedikleri takdirde, ayrıca özel bir gezi ve ziyaret programı hazırlanır.

Bulgar Ekzarhlığı Vakfı Yönetim Kurulu'nun Bulgaristan Başbakanı Sayın Simeon Sakskoburgotski'ye yaptığı teşekkür ziyareti
Sofya, 15.07.2002

Çeşitli tarihlerde ikili resmi görüşmeler için veya uluslararası toplantılara katılmak üzere Türkiye'ye gelen Bulgaristan Meclis Başkanı Yordan Sokolov, Dışişleri Bakanı Nadejda Mihailova, Kültür Bakanı Emma Moskova, Başbakan İvan Kostov, Başbakan Simeon Sakskoburgotski ve Bulgaristan Cumhurbaşkanı Georgi Pırvanov, İstanbul'daki özel programları sırasında, önce kiliselerimizi ziyaret etmek suretiyle bizleri, kendi açılarından

onurlandırdılar. Cemaatimizin geniş katılımıyla kendilerini Vakıf merkezi olarak düzenlediğimiz Ekzarhane binamızda ağırladık; restorasyonlarla ilgili sorunlarımızı kendilerine ilettik ve kültürel varlıklarımızla kiliselerimize karşı duyulan ilginin daha da artmasını sağladık...

Gösterilen bize yönelik âlâkayı biz de karşılıksız bırakmadık. Çeşitli tarihlerde Bulgaristan Meclis Başkanı'nı, Başbakan'ı, Dışişleri Bakanı'nı, Kültür Bakanı'nı, Bulgar Patrikhanesi'ni, Bulgaristan Diyanet İşleri Başkanlığı'nı ve Sofya'da görevli Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi'ni ziyaret ederek, verdikleri destek ve sağladıkları değerli katkılar için kendilerine, temsil ettiğimiz cemaat adına teşekkürlerimizi arz ettik.

Kökenimize karşı olan derin saygımızla vatandaşı olduğumuz ülkemize karşı duyduğumuz içten bağlılık hem Türkiye'de hem Bulgaristan'da büyük bir takdirle karşılandı. Her iki ülkede cemaat olarak dikkate alındık ve sorunlarımızın çözümünde bizlere geniş ölçüde yardım edildi.

Dr. İvan Çomakov'la yapılan görüşme 10.11.2000

2000 yılında Sveti Stefan Kilisesi'nin genel kapsamdaki restorasyonu için çok önemli bir adım atıldı. Türkiye ile Bulgaristan arasında daha önce imzalanan Kültür Antlaşması çerçevesinde, iki ülkede bulunan tarihi eserlerin envanteri çıkarılmıştı. Antlaşma kapsamında iki yıl süreli yeni bir protokol hazırlanırken çalışmaların karşılıklı bir şekilde yürütülebilmesi için mahalli kurumların yardımda bulunmaları kararlaştırıldı.

Sveti Stefan Kilisesi'ne karşılık Plovdiv (Filibe)'de Cumalı Camii'nin restorasyonunu İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı İSTON AŞ'nin üstleneceği belli olunca Vakıf olarak, bu kurumla birlikte çalışmaya başladık.

2000 yılının Kasım ayında, İSTON yöneticileriyle birlikte Plovdiv (Filibe)'ye giderek Türkiye'nin o kentteki Başkonsolosluk yetkilileriyle birlikte Plovdiv (Filibe) Belediye Başkanı Sayın İvan Çomakov'la görüştük.

Daha sonra işbirliği konusunu geliştirip somutlaştırmak üzere Sofya'da, Kültür Bakanlığı ve Bulgaristan'ın Kültür Anıtlarını Koruma Enstitüsü yetkilileri, Ankara'da ise, dönemin Kültür Bakanı, Sayın M. İstemihan Talay'la görüşmeler yaptık.

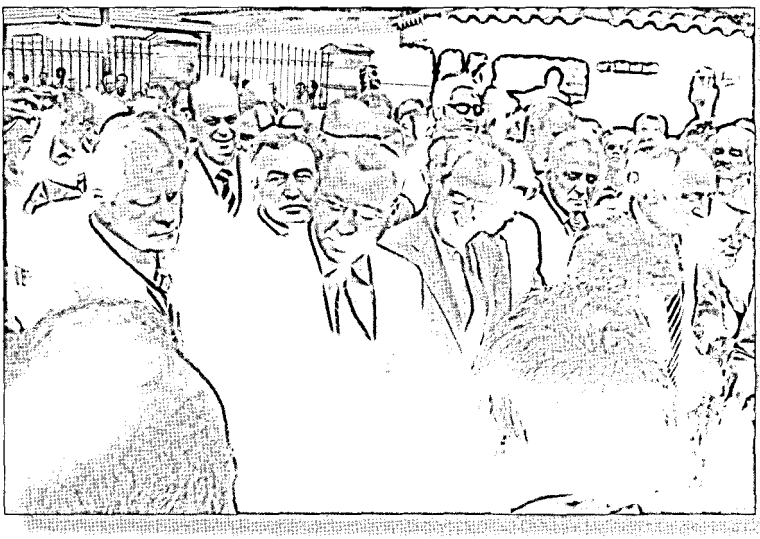
2001 yılının Ocak ayında İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı ile Plovdiv (Filibe) Belediye Başkanlığı arasında geliştirilen iyi ilişkiler çerçevesinde iki kentin "Kardeş Şehir" ilân edilmeleriyle ilgili, İstanbul Büyükşehir Belediye Merkezinde düzenlenen İmza Töreni'nde özel davetli olarak katıldık ve dönemin Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Ali Müfit Gürtuna'dan, Sveti Stefan için yardımcı olacaklarına dair söz aldık.

Bu arada Türkiye ve Bulgaristan medyasında hakkımızda çıkan haber ve yorumların dışında ilgili kurumlarla geliştirdiğimiz ilişkiler sayesinde kiliselerimiz yerli ve yabancı turistler tarafından ziyaret edilen tarihi yapılar arasında yer almaya başladılar.

"2003'ten sonra, o zamana kadar sarf edilen emeğin sonuçları alındı. Vakıflar nezdinde zamanında yapılan başvurular sayesinde Şişli'deki Ekzarhane binası ve bahçesinin tapusu çıkarıldı. Vakıf yönetimini devrettiğimiz arkadaşlarımız, daha geniş maddi olanaklarla, kültürel varlığımızı korumak için ellerinden gelen çabayı göstermeye devam ettiler.

1999 yılında Bulgaristan Başbakanı Sayın İvan Kostov ile

Türkiye Başbakanı Sayın Mesut Yılmaz arasında yapılan ikili görüşmelerde, eski Bulgar Hastanesi de görüşülen konular arasında yer almıştı. O dönemde artık, tarafımızdan yönetilmese de, cemaatimizin bu hastanede verilen sağlık hizmetlerinden bir şekilde yararlanması için somut önerilerde ve yazılı girişimlerde bulunmuştuk. Vakfımızın şu andaki yöneticileri cemaatimiz için son derece önemli olan bu hizmetin, belirli bir kontenjan dâhilinde ve tamamen ücretsiz olarak yapılmasını sağladılar.

Restore edilen Sv. Sv. Konstantin i. Elena Kilisesi'nin açılış törenine katılan Bulgaristan Başbakanı Sayın Sergey Stanişev ve Kültür Bakanımız Sayın Ertuğrul Günay-Edirne, 14. 09. 2008

Vakıf Yönetim Kurulu'nun cemaatimize yönelik bir diğer büyük hizmeti ise Balıklı Rum Hastanesi'nin bünyesinde bulunan Bakım Evi'nde, bakıma muhtaç yaşlılarımız için sağladığı küçük kontenjandır. Daha önce Bulgar Hastanesi'nde gerçekleştirilen bakımın şimdi bu kurumda, yerine göre ücretsiz veya gayet makul bir ücretle yapılması mümkün hale geldi.

2004-2009 yılları arasında Şişli'deki Ekzarhane binamızın içi, bahçesi ve müştemilâtı yeni baştan düzenlendi ve onarıldı.

Bu arada, İstanbul Büyükşehir Belediyesiyle başlatılmış olan işbirliğine devam edildi. Gerekli finansman temin edildi ve sondaj çalışmaları daha önceden tamamlamış olan Sveti Stefan Kilisesi'nin temelleri, hazırlatılmış projeye göre sağlamlaştırıldı. Bu arada Metoh binasının onarım çalışmaları da başlatıldı.

2001 yılının ortalarında, Bulgaristan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yetkilileriyle birlikte yürütülen çalışmalar sonunda Sofya Belediye Başkanlığı'na bağlı bir teknik ekip Edirne'ye davet edilmiş ve Edirne'deki Sveti Georgi Kilisesi'nin onarımı için bir proje hazırlamaları istenmişti.

Edirne'de kaldıkları süre içinde, Sofyalı mimarla birlikte ayrıca "Sv.Sv Konstantin i Elena Kilisesi" ziyaret edilmiş, kilisenin harap durumu hakkında bir tutanak hazırlanmış ve kapsamlı bir onarım projesi için Bulgaristan'ın Sofya merkezli Kültür Anıtlarını Koruma Enstitüsü'ne resmi bir yazı gönderilmişti.

2002-2003 yılları arasında ise bu kapsamda, Edirne Valiliği, Edirne Belediye Başkanlığı ve Edirne Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na resmi başvurular yapıldı ve Sofya Belediyesi tarafından, Kurulun talep ettiği şekilde hazırlanan onarım projesi onaylanmak üzere yetkili mercilere sunuldu.

2004 - 2008 döneminde, görevli arkadaşlarımızın gayretleri sayesinde Edirne'de Sveti Georgi Kilisesiyle Sv.Sv. Konstantin i Elena Kilisesinde, onarım çalışmaları sonuçlandırıldı.

Her iki mekân Edirne'nin mülki amirleri, dönemin Bulgar Başbakanı, Bulgaristan'dan gelen resmi zevat ve yüzlerce turistin katıldıkları görkemli törenlerle, ibadete açıldılar.

Şu anda Edirne Vilâyeti sınırları içinde, kilise olarak, yalnız bu iki tarihi bina bulunmaktadır.

İstanbullu Bulgarların Bugünü ve Yarını

19. yüzyılda sayısı 50.000'i bulan veya aşan Bulgar cemaatinin günümüzdeki mevcudu oldukça "sembolik" bir düzeydedir. İstanbul'da Bulgar Ortodoks Kilisesi tarafından temsil edilen geleneksel cemaatimizin 2003 yılında, Vakıf Yönetim Kurulu için yapılan seçimlerde, 400 civarında bulunan seçmen sayısı, geçen süre içinde artmadı. Somut gerçekler böyle olduğuna göre, varlıklarını bir şekilde koruyabilmiş dirençli kişiler olarak, cemaatimizle kiliselerimiz hakkında, nasıl bir gelecek öngörebiliriz?

Kanaatime göre, gayet yüzeysel bir değerlendirme ile bile, iyimser olmamızı gerektiren pek çok nedenin varlığı kolaylıkla ortaya konabilir. Son 600 yıl boyunca yerine göre iç içe, yerine göre yan yana yaşamış iki topluma ait cemaatlerin, karşılıklı şekilde tükenmeleri, hangi açıdan bakılırsa bakılsın artık mümkün değildir.

Mümkün olan ve geçen zaman içinde zaten fiilen gerçekleşmiş bulunan, yalnızca, bu cemaatlere ait niteliklerin şu veya bu ölçüdeki değişmeleridir. Örneğin İstanbul'a gelen Bulgarları ele alırsak şunu görürüz: 19. yüzyılın başlarında İstanbul ve çevresine yerleşenler Rodop Dağları'ndan gelmişlerdi. Daha sonra çoğunluğu, Balkan Dağları'ndan gelenler oluşturdular. 19. Yüzyılın son çeyreğinde ise, daha önce gelenlerin yerini bu kez de, Makedonya'dan göç edenler aldılar.

Belirli bir insan topluluğunun bir bölgede kalması veya kalmaması, sayıca artması veya azalması o bölgede mevcut koşullara bağlıdır. 1850'den sonra yaşanan irili ufaklı isyanlara, sıcak - soğuk savaşlara ve uluslararası kutuplaşmalara yani, gayet olumsuz sayılabilecek çeşitli etkenlere rağmen, İstanbullu Bulgarlar azaldılar fakat tükenmediler.

21. yüzyılın ilk yıllarında, zaman içinde değişen bazı anlayış ve yaklaşımların ayrıntılarına girmeden önce, gelinen genel durum hakkında ise kısaca şunu söyleyebiliriz:

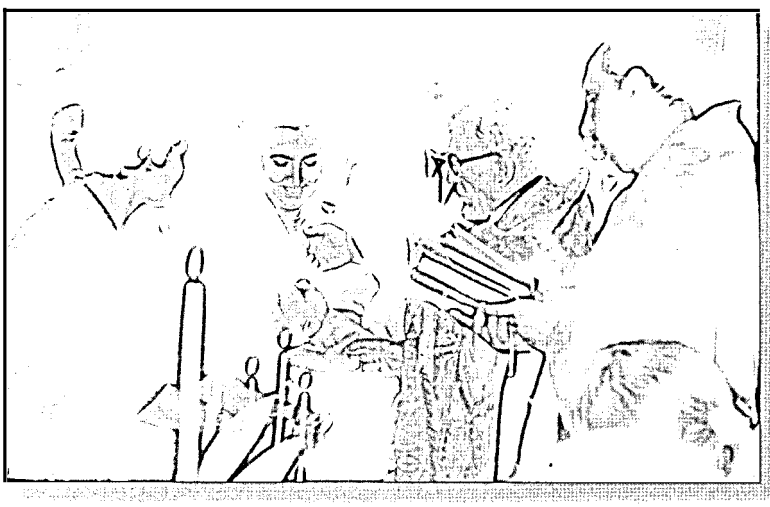
"Türkiye ile Bulgaristan arasında mevcut siyasi, ticari, sosyal ve kültürel ilişkiler, tarihin hiçbir döneminde, günümüzdeki kadar iyi olmamıştır!"

Sevindirici gerçek budur ve bu gerçeğin belirlediği koşullar içinde kötümser olmak, artık mümkün değildir...

Resmi kurumlar Türkiye'de yaşayan Hıristiyan cemaatleri geçmişten kaynaklanan bir alışkanlıkla bağlı oldukları ruhani kurumlarla birlikte ele alırlar. Örneğin Türkiye'de şu kadar Rum veya bu kadar Ermeni vardır dendiği zaman, ileri sürülen sayılar genellikle ilgili cemaatlerin vakıf seçmen listelerinde bulunan sayısal değerlerdir.

Son yıllarda, kendi seçmen listemizde yer almayan, tanımadığımız, ancak İstanbul'da yaşamış ve burada vefat etmiş bazı Bulgarların cenaze törenleri, akrabalarının arzusu ile kilisemizde icra edildikten sonra defin işlemleri de kendi mezarlığımızda yapıldı. Pazar günleri yapılan ayinlerde kilisemizi dolduranlar ise artık, geleneksel cemaat üyelerinden çok, İstanbul'da çalışan Bulgarlarla bir kısmı Bulgar asıllı olan Moldovalılar ve Ukraynalılardır.

Günümüzün modern dünyasında, insanların temel kimliği "vatandaşlık" anlayışına ve esasına dayalıdır. Örneğin bir kişi belirli bir ülkenin vatandaşı olabileceği gibi, felsefi temelde Avrupa vatandaşı veya Dünya vatandaşı da olabilir.

Son senelerde iyice azalan Vaftiz törenlerinden eski bir görüntü,
Şişli Sv. İvan Rilski Kilisesi. Rahipler Mihail ve Ventsislav Dimitrov-1962

Bilindiği gibi, Todor Jivkov döneminde, yani 1985'ten sonra Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden ailelerin önemli bir bölümü, Bulgaristan vatandaşlığından çıkmayı kendi menfaatleri açısından yararlı bulmadılar. Çeşitli kaynaklara göre bu tercihi yapanların sayısı 200.000 civarındadır. Yani bugün Türkiye'de yaşayan Bulgaristan vatandaşlarının sayısı, hiç de küçümsenecek bir rakam değildir.

Bulgaristan'ı terk etmek mümkün olunca soydaş aileleriyle birlikte, aile ferdi olarak veya onların dışında, Türkiye'ye gelip yerleşen Bulgar asıllıların bulunduğu da bilinmektedir.

Gerçek bu olduğuna göre bugün İstanbul'da veya Türkiye'de, mutlaka bu şekilde tarif edilecekse, nasıl ve kaç kişilik bir "Bulgar topluluğu" vardır? ...

Ayrıca, bütün bu insanların Bulgar Kilisesi'ne gelmeleri, kilise cemaatine katılmaları ve seçmen listelerinde yer almaları mutlaka şart mıdır?...

Sayı tam bilinemese de gerçek Bulgar topluluğunun, zannedilenin aksine, bir hayli büyük olduğu konusunda şüphe yoktur. Ayrıca kesin olan bir şey daha vardır: Türkiye'deki Bulgar topluluğu, bir kez daha nitelik değiştirmeye başlamıştır...

Kilise ayinlerine katılım konusunda ise son senelerde yine ilginç gelişmeler yaşanmaktadır. Genellikle nisan ayına denk gelen Paskalya yortusu için, Şişli'deki Sv.İvan Rilski Kilisesi'nde düzenlediğimiz ayine katılanların sayısı 1000 kişiye yaklaştı.

Son iki yılda ayine katılmak isteyenlerin sayısı daha da artınca, Ekzarhane ile birlikte Fener'deki Sveti Stefan Kilisesi de, eskiden olduğu gibi Paskalya'yı bir Bulgar kilisesinde kutlamak isteyenlerle doldu.

Şişli ve Fener'e gidenlerin bir bölümü turist olsa da, diğer bir bölümü, geçici veya daimi olarak burada ikamet edenlerdir...

Edirne'deki Sveti (Aziz) Georgi Kilisesi'nde mayıs başında, Aziz Georgi için özel bir ayin düzenlenir. Bir zamanlar bu ayine yalnız, bir veya iki otobüsle İstanbul'dan gelen cemaat üyeleri katılırlardı. Bugün bu ayine Bulgaristan'dan gelen veya Edirne'de ikamet eden yüzlerce kişi katılmaya başladı.

2008 yılının sonlarına doğru, daha önce de değinildiği gibi Edirne'de bulunan diğer kilisemiz de restore edildi ve burayı da

yine yüzlerce kişi doldurmaya başladı. Bütün bu gelişmeler, geçmişin çok gerilerde kaldığını ve her bakımdan, tamamen yeni bir döneme girildiğini göstermektedir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, 90'lı yılların ortalarına kadar, gayrimüslim cemaat vakıflarına bağlı kiliselerin onarımı için, her yıl, harcanmasına izin verilen, TL. cinsinden belirli bir "tavan" ilân ederdi! Bugün Vakıflarla Belediyeler, tavanlar ilân etmek bir yana, kiliselerin bakım, onarım ve restorasyon çalışmalarında yardımcı olabilmek için, çareler aramaktadır...

İstanbul ve Edirne'deki kiliselerimizin onarımı bu yardımlar sayesinde mümkün oldu. Edirne'nin yöneticileri bununla da yetinmediler ve kentin ana yollarında Bulgar kiliselerine gidişi kolaylaştırmak için özel işaret levhaları bile eklediler.

Görüldüğü gibi kültürel ve tarihi anıtlar olarak, kiliselerin korunması konusunda karamsarlığa kapılmak için artık en küçük bir neden yoktur.

Kiliselerin yönetimine gelince, bugüne kadar olan gelişmelerin bazında, iki türlü tahmin yürütülebilir.

Bölüm I. de birçok kez tekrarlandığı gibi, Lozan Antlaşması hükümlerine göre Bulgarlar Rumlar, Ermeniler ve Museviler gibi "gayrimüslim bir azınlık" değildir. Nitekim var olduğu sürece, Ekzarh Yosif I. Bulgar Okulu, Bulgar Ekzarhanesi'nin listesinde bulunduğu halde azınlık değil, "Yabancı Okul" kabul edildi.

Öğrencisiz kalınca, 1993 yılında Beyoğlu Belediyesi tarafından yıktırıldı ve arsası otopark haline getirildi...

Vakıfta görevli olduğum 1999 yılında, Başbakan Sayın Mesut Yılmaz'la Başbakan Sayın İvan Kostov arasında yapılan resmi görüşmeler sırasında Ekzarhane'nin mülkleri de ele alındı.

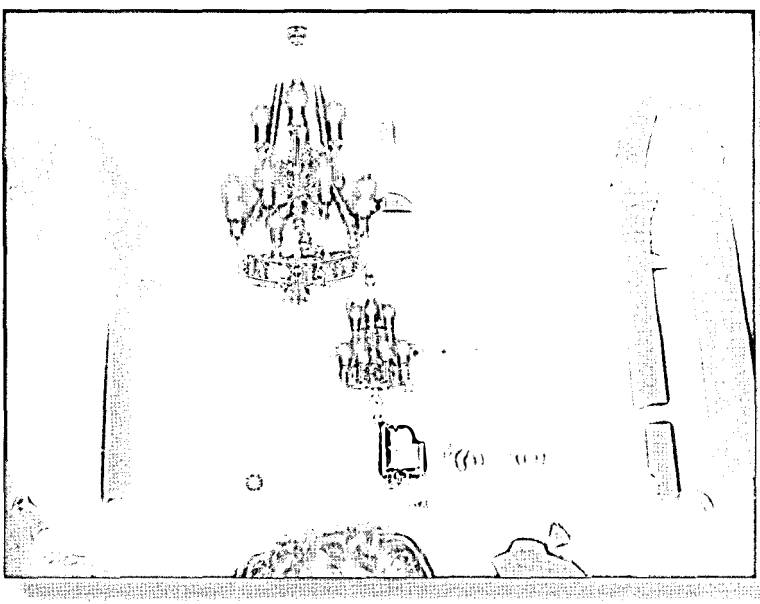
Türk makamları Bulgar okulu konusunda, cemaatimiz adına yönetmekte olduğumuz Bulgar Ekzarhlığı Vakfı'nı değil de Bulgaristan Devleti'ni muhatap kabul ettiler ve yıkılan okul arsasının yerine, Kültür ve Ticaret Merkezi inşa etmek üzere, başka bir arsayı tahsis etmeyi önerdiler. Bulgar yetkililer arsanın seçimini cemaatin yapmasını isteyince, Vakıf adına, Şişli Sıracevizler'de, Çifte Cevizler Dere Yolu üzerinde Abide-i Hürriyet Caddesi'ne bir km. mesafede, 900 m² lik bir arsayı seçtik.

Şu anda İstanbul'un paha biçilmez gökdelenler bölgesinde, şahane bir arsa, Kültür Merkezi olmayı beklemektedir!

1998 yılında Sofya'dan getirttiğimiz ve İstanbul'da ikamet edip kiliselerimizde çalışmasını sağladığımız rahibimizin durumu, yetkililer tarafından, azınlık kiliseleri değil de yabancı kiliselerdeki uygulama esas alınarak çözülmüştü.

2003 yılından itibaren, rahiplerle ilgili çalışma ve ikamet izinlerinde diğer "Yabancı Kiliseler" için olduğu gibi, 27.02.2003 tarih ve 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri hakkında Kanun ile aynı Kanunun 29.08.2003 tarih ve 25214 sayılı R.G.'de yayımlanan Yönetmeliğin 54. Maddesi uygulandı.

Azınlık olmayan bir cemaatin Kilisesi, diğerlerinden farklı bir şekilde, azınlık klisesiymiş gibi Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün "Mülhak Vakıflar" listesinde yer alması, hukuken kolay izah edilebilecek ve belki de kolay savunulabilecek olağan bir durum değildir.

Yeni restore edilen Sv.Konstantin i Elena Kilisesi'nin içi 14.09.2008

Nitekim vakfımıza ait bazı mülklerin, örneğin Ekzarhane binasıyla bahçesinin 2003 yılına kadar tanzim edilmiş bir tapusu vardı. Tapuda mülk Bulgar Ekzarhanesi olarak tanımlandığı halde malik hanesi boş bırakılmıştı. Yani Devlet, bir bakıma, Vakıf marifetiyle yönetildiği halde Ekzarhane'nin kime ait olduğuna karar verememişti: Mülk Bulgaristan Devleti'nin miydi yoksa Vakıf'la temsil edilen Bulgar cemaatinin mi?

Vakıflarla ilgili yeni düzenlemeler çerçevesinde Ekzarhane'nin tapusu en sonunda Bulgar Ekzarhlığı Vakfı adına tescil edildi. Yani Resmi Makamlara göre, Bulgar Ekzarhanesi'nin yasal varisi ve mülklerin sahibi, Bulgar cemaati oldu.

Bütün bu ayrıntılardan nasıl bir sonuç çıkarılabilir? Kişisel kanaatime göre çıkarılabilecek sonuç şudur: Devletin tek bir amacı vardır; o da, Bulgar cemaatine hizmet veren bu tarihi eserlerin en iyi şekilde korunmalarıdır. Niyet bu olunca da, endişe etmeye hiç gerek yoktur...

Cemaatimiz tükenmeyeceği gibi, gelecekte çıkabilecek sorunlar için de uygun çözümler, mutlakta bulunacaktır.

Araştırmada Kullanılan Dini Terimlerle İlgili Açıklamalar

Aforoz: Hıristiyan Ortodoks Kilisesi'nin verdiği cemaatten kovma veya dışlama cezası. Fener Rum Patrikhanesi 1872 yılında Bulgar Ekzarhanesi'ne uyguladığı bu ceza ile Ekzarhane'yi ve ona bağlı Bulgar ulusunun tümünü Hıristiyanlıktan azlettiğini ilân etmiştir.

Arhimandrit: Bir manastırı yönetme yetkisi bulunan ve Episkoposluk görevi için, aday olabilecek ruhani.

Arşiepiskopos: Başepiskopos. Birkaç Episkoposun görevli olduğu bir bölgeyi yöneten üst rütbeli din adamı. (Arşipiskopos)

Arşiepiskoposluk: Bir Başpiskoposun yönettiği ruhani kurum ve bu kuruma bağlı bölge. (Arşipiskoposluk)

Ekzarhane: Başında bir Ekzarh'ın bulunduğu ulusal karakterli, ruhani kurum nitelikli, bağımsız Ortodoks Kilisesi.

Ekzarh: Metropolit rütbesinde, bağımsız Ekzarhane veya Kilise yönetmeye yetkili din adamı.

Eparhiya: Bir Episkopos veya Metropolitin yönetimindeki ruhani bölge.

Episkopos: Bir eparhiyayı yönetmeye yetkili üst düzey ruhani. (Piskopos)

Kutsal Sinod: Patrikhane veya Ekzarhane gibi üst düzey ruhani kurumların yönetiminde, Patrik veya Ekzarh'a yardımcı olan Metropolit düzeyinde ruhanilerden oluşan kurul.

Kutsama: Üst rütbeli ruhaniler tarafından yapılan "dini takdis" merasimi

Metropolit: Ortodoks Kilisesi'nin dini kanunlarına göre bir eparhiyanın, bir bölgenin Patrikten sonra gelen ruhani başkanı. (Rumca "Despot")

Metoh: Rahiplerin ikametine tahsis edilmiş bina.

Paraklis: Küçük kilise. Dua yeri.

Shizma: Aforoz.

Kaynaklar

Aktan, Coşkun Can, Dilek Dileyici, Özgür Saraç, Vergi, Zulüm ve Facia: Türkiye Cumhuriyeti'nde Varlık Vergisi Gerçeği. Kaynak: Vergi, Zulüm ve İsyan. Phoenix Yayınevi, Ankara, 2003.

Arhimandrit Metodiy, Bılgarskata Shizma, Tırgovska Peçatnitsa, Plovdiv, 1945.

Armaoğlu, Prof. Dr. Fahir, Amerikan Belgelerinde Lozan Konferansı ve Amerika, Belleten, Türk Tarih Kurumu, Cilt LV, Ağustos 1991. Sayı 213

Aydemir, Şevket Süreyya, Makedonya'dan Ortaasya'ya, Enver Paşa, C. 1(1860-1908); C. 2 (1908-1914); C.3 (1914-1922), Remzi Kitabevi,1970.

BAN, Bılgarska Akademiya na Naukite, İnstitut za İstoriya, İstoriya na Bılgariya, T. I, II, D.İ. Nauka i İzkustvo, Sofia, 1961.

BAN, Bılgarska Akademiya na Naukite, İnstitut za İstoriya, Makedonskiyat Vıpros, İstoriko – Politiçeska Spravka, Sofia, 1968.

Baştav, Prof. Dr. Şerif, 14-15. Yüzyıllarda Osmanlı Fetihleri Sırasında Avrupa'nın Siyasi ve İktisadi Durumu, Belleten, Türk Tarih Kurumu, Cilt LII, Nisan, 1988. Sayı 202

Baykal, Prof. Dr. Bekir Sıtkı, 100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler, Belleten, Türk Tarih Kurumu, Konferanslar, Cilt LII, Nisan, 1988. Sayı 202

Benlisoy, Yorgo, Elçin Macar, Fener Patrikhanesi, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1996.

Bilyarski, Tsoço, İvan Mihaylov v Obektiva na Politsiya, Diplomatsiya, Razuznavane i Presa, İzdatelstvo Sv. Kl. Ohridski, 2006.

Castellan, Georges, Balkanların Tarihi (Histoire des Balkans) İnceleme 14.-20. Yüzyıl, Çeviren Dr. Ayşegül Yarman, Başbuğu, Milliyet Yayınları, 1993.

Çelik, Doç. Dr. Mehmet, Türkiye'nin Fener Patrikhanesi Meselesi, Akademi Kitabevi, İzmir, 1998.

Çipof, Bojidar, Patrikhane ile Mücadelem, Bulgar Eksarhlığı Vakfı'nda 15 yıl, Kitap Matbaacılık, 2010.

Cyrille, Patriarche De Bulgarie – L'Exarchat Bulgare Dans La Province D'Adrianople Et En Macédoine Après La Guerre Russo- Turque de 1877-1878, T.1, 1; T.1-2, Editions du Saint – Synode, Sofia, 1969.

Dinkov K. İstoriya na Bılgarskata Tsırkva, Redaktsiya Duhovno Vızrajdane, Vratsa, 1954.

Dorosiev L.İv. Bılgarskite Kolonii v Mala Aziya, BAN (Bılgarska Akademiya na Naukite), Sofya, 1922.

Duyçev, Prof. Dr. İvan, Pandjurski Prof. Vasil, Sıbev Prof. Todor, Aprilskoto Vıstanie i Bılgarskata Pravoslavna Tsırkva Tsırkovno - İstoriçeski i Arhiven İnstitut pri Bılgarskata Patriarşiya – Sinodalno İzdatelstvo, Sofia 1977.

Ekrem Reşat, Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülâsyonlar 1300-1920 ve Lozan Muahedesi 24

Temmuz 1923, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1934.

Ekşi, Prof. Dr. Nuray, Vatandaşlık Hukukumuzda Türkçe Olmayan Ad ve Soyadı Meselesi, Beta Basım, İstanbul, 2008.

Ercan, Prof. Dr. Yavuz, Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar, Belleten, TürkTarih Kurumu, Cilt LV, Ağustos, 1991. S.213

Ercan, Yavuz, Balkan Türkleri ve Bulgarlar, Belleten, Türk Tarih Kurumu, Cilt LIV, Nisan 1990 Sayı 209, - S.303

Ergenç, Leman, Bâbıâli'de Bulgar Asıllı Bir Diplomat, Belleten, Türk Tarih Kurumu, Cilt LXII, Nisan 1998. Sayı 233

Galçev, İliya Angelov, Bılgarskata Bolnitsa "Evlogi Georgiev" v Tsarigrad (1895-1925), Goreks Pres, Sofia, 1999. (I)

Galçev, İliya Angelov, Zdravno-Sotsialnata Deinost Na Bılgarskata Ekzarhiya v Makedoniya i Trakiya (1878-1913), İzdatelstvo Yurukov, Sofia 1994. (II)

Galçev, İliya Angelov, Bılgarskata Prosveta v İztoçna Trakiya i Tsarigrad sled 1913 g, İK Gutenberg, Sofia 2008. (III)

Grozdeva, Vera, Bılgarskiya İerusalim, İzdatelska Kışta İvan Vazov, Sofia, 1997.

Gruev, Stefan, Korona Ot Trını – Tsaruvaneto na Boris III (1918-1943), İzdatelstvo Bılgarski Pisatel, Sofia, 1991.

Güven, Dilek, 6-7 Eylül Olayları, Çeviren: Bahar Şahin, İletişim Yayınları, Ocak 2010.

Hiçyılmaz, Ergun, Beni Toprağıma Gömün (İstanbul Azınlıkları), Altın Kitaplar Yayınevi, Eylül 1993.

Hilendarski, Paisiy, İstoriya Slavyanobılgarska-Zografska Çernova 1762, Faksimilno İzdanie, 1998.

Hür, Ayşe, Taraf Gazetesi, Tarih Defteri, Makale, Höşgörülmek mi, eşit görülmek Mi, 06.12.2006; Makale, 6-7 Eylül'de devletin 'muhteşem örgütlenmesi', 07.09.2008; Makale, "Oksijeni kalmayan" Fener Rum Patrikhanesi, 27.12.2009.(http://taraf.com.tr/makale/).

İlhan, Suat, Osmanlı İmparatorluğu Askeri Yapısı İçerisinde Tanzimatın Yeri, Belleten, Türk Tarih Kurumu, Konferanslar, Cilt LV, Ağustos 1991. Sayı 213

İnalcık, Halil, Devlet-i 'Aliyye – Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – I Klâsik Dönem (1302-1606), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 30.Baskı, Eylül 2009. (I)

İnalcık,Halil, Tanzimat ve Bulgar Meselesi, AÜDTCF, Ankara 1943. (II)

İvanov, Anton, 120 Godini ot San Stefano, Karta na Bılgarsikte Zemi, (http://members.tripod.com/~NIE MONTHLY/)

Jeçev, Prof. Tonço, Bılgarskiyat Velikden ili Strastite Bılgarski, Plovdiv, Hr. G.Danov, 1985. (I)
Jeçev, Prof. Tonço, Bılgarski Svetini v İstanbul, İzdatelstvo Balkani, 2000. (II)

Karpat, Prof.Dr. Kemal H. Osmanlı Nüfusu (1830-1914), Çeviren: Bahar Tırnakçı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Kocahanoğlu, Osman Selim, Dernekler ve Vakıflar Mevzuatı, Temel Yayınları, Özener Matbaası, İstanbul, 1998.

Köprülü, M. Fuad, Alcune osservazioni intorno all'influenza delle istituzioni bizantine sulle istituzioni ottomane, Pubblicazioni dell'Istituto per l'Oriente, Nr. 50, Istituto per l'Oriente, Roma, 1953.

Kuruyazıcı, Hasan, Mete Tapan, Sveti Stefan Bulgar Kilisesi, Bir Yapı Monografisi, YKY 1998.

Lowry, Heath, Balkanlar'da Fetih Düzeni, Araştırma, Çeviren Ahmet Cemal, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2010.

Matov, Hristo Milanov, 1896-1922 – İdeolog na VMRO-Mılçalivetsıt ot Struga, Sofia, 2007.

Memişoğlu, Doç. Dr. Hüseyin, Bulgaristan Türklerinin Birinci Milli Kongresi (31 Ekim-3 Kasım 1929), Belleten, Türk Tarih Kurumu, Cilt LIV, Nisan 1990. Sayı 209

Milli Eğitim Bakanlığı, Dünden Bugüne Özel Öğretim Kurumları I – Özel Okullar, M.E.B. Yayınları, 1991.

Ortaylı, İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

Petrova, Darina, Tsarigradskite Bılgari, IMIR, Sofia, 2000

Sapunov, Evtimov Nikola, Pırvata Bılgarska Tsırkva v Tsarigrad, PİK, Veliko Tırnovo, 1999.

Saydam, Okan, Mustafa Ekici, Türk Medeni Kanununa göre Vakıf, Sev Matbaacılık, 1998.

Sıbev, Todor, İliyev Yordan, Klisarov Georgi, Sbornik, Deset Godini Bılgarska Patriarşiya 1953-1963, Sinodalno İzdatelstvo.

Sonyel, Dr. Salâhi R. Osmanlı İmparatorluğu'nda Koruma (Protégé) Sistemi ve Kötüye Kullanılışı, Belleten, Türk Tarih Kurumu, Cilt LV, Ağustos, 1991. Sayı 213

Sözen, Zeynep, Fenerli Beyler, 110 Yılın Öyküsü (1711-1821), – Aybay Yayınları, 2000.

Temelski, Dr. Hristo, Bılgarskata Svetinya Na Zlatniya Rog, PİK, Veliko Tırnovo, 1998. (I)

Temelski, Dr. Hristo, Sultanskiyat Ferman Za Uçredyavaneto na Bılgarskata Ekzarhiya 2005. (II)

The University of Cyril And Methodius, Documents on the Struggle Of The Macedonian People For Independence And A Nation, State, V.II, Skopje, 1985.

Todorov, Nikolay, Bulgaristan Tarihi, Çeviren Veysel Atayman, Öncü Kitabevi, 1979.

Trakiyski Nauçen İnstitut, Trakiya, Tom I, Haskovo, 2001.

Troçki, Leon, Balkan Savaşları, Çeviren Tansel Güney, Arba Yayınları, 1995.

Tuğlacı, Pars, Bulgaristan ve Türk – Bulgar İlişkileri, Cem Yayınları, İstanbul, 1984.

Unat, Faik Reşit, Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi bir Bakış, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1964.

Üsdiken, Behzat, Pera'dan Beyoğlu'na 1840-1955, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları: 67, İstanbul, 1999.

Velikov, Stefan, Kemalist İhtilâl ve Bulgaristan (1918-1922), Çeviren Naime Yılmaer, Kitaş Yayınları, 1969.

Venedikova, Katerina, Bılgarite v Mala Aziya, Trakiya OOD, Stara Zagora, 1998.

Wilson, Prof. Howard E, Dr. İlhan Başgöz, Türkiye Cumhuriyetinde Milli Eğitim ve Atatürk, Dost Yayınları, Ankara, 1968.

Yonkov, Hristo, Panagyurişte, Tsentır na Aprilskoto Vıstanie, Sofia, 1975

Yorulmaz, Ahmet, Ayvalık'ı Gezerken, Geylân Yayınları, 1997.

120 Years Modern Bulgarian Diplomacy – (1879-1999), Publishing House Anubis, Sofia, 1999.

120 Years National Assembly – (1879-1999), Anniversary edition, Published by National Assembly, Sofia 1999.

Yosif I. Bılgarski Ekzarh Yosif I, Dnevnik, Universitetsko İzdatelstvo Sv.Kliment Ohridski, Sofia 1992.

500. Yıl Vakfı, Osmanlı Padişahları ve Musevi Tebaları, A Basım ve Reklâm Hizmetleri Ltd.Şt., Harry Ojalvo, 1999.

T.C. Adalet Bakanlığı, (http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/)

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları, 1986.